

چاکراوڭا

ATAM'dan AHFAD'ıma

Yusuf CANBULAT

Göç öncesi atalarımızın
yaşadığı yerleri, ailelerini, inançlarını, namuslarını korumak için
mücadele eden, can veren çaba sarf eden askerlere, paşalara, Osmanlı devlet ricaline
şühedaya, gazilere minnetimizi bildirir dua ederiz.
Ayrıca geleceklerini, inançlarını
korumak uğruna çaba sarf eden atalarımızı destekleyen, muhacir oldukları süreçte
yardımlarını eksik etmeyen o dönem yöneticileri, gelenlere kucak açan tüm mukim
merhum büyüklerimizi rahmetle anıyoruz ve dua ediyoruz.

A ATAM'dan AHFAD'ıma

Çakıroğlu
Sülalesi Tarihi
ve
Müslüman Gürcü Tarihi
Araştırma Notlarım

Yusuf :CANBULAT

BALIKESİR

ATAM'dan AHFAD'ıma

***Çakıroğlu
Sülalesi Özelinde***

Müslüman Gürcü Tarihi

Araştırma Notlarım

Yusuf CANBULAT

2020

Balıkesir

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	0
ÖNSÖZ	3
I. BÖLÜM COĞRAFYA KADERDİR	1
Çakıroğlu Sülalesi	1
Gürcü Kimliği	4
İş birliği yapılan ve yakınlaşılan milletler	7
Gürcü hanedan ve asilzadelerin yaptığı evlilikler, akrabalıklar	8
Gürcü Kimliğinin Hâkim Olduğu Bölgelerde Hükmetme Çabaları	8
Müslüman Gürcü Kimliği	8
Müslümanlar ile etkileşimler	8
Müslümanlaşma süreci	9
Kronolojik Tarih	11
II. BÖLÜM ERKEN DÖNEM GÜRCÜ BÖLGELERİNDEKİ TARİHİ GELİŞMELER.....	3
MÖ800	13
MÖ500	14
MÖ200	15
000	16
200	22
300	23
ORTA ÇAĞIN BAŞLAMASI	25
400	26
500	28
600	33
İSLAM MEDENİYETİNİN BAŞLAMASI	33
III. BÖLÜM İSLÂM MEDENİYETİNİN BAŞLAMASI	1
700	39
800	42
900	47
1000	51
1100	66
1200	72
1300	82
1400	85
ORTA Çağ'ın Sona Ermesi	87

IV. BÖLÜM İSTANBUL'UN FETHİ SONRASI DÖNEM	1
1500.....	90
1600.....	103
1700.....	109
V. BÖLÜM GİTTİKÇE BÜYÜYEN RUS TEHDİDİ.....	54
1800.....	115
1840.....	129
1850.....	148
1860.....	154
1870.....	160
1875.....	162
1876.....	163
1877.....	168
VI. BÖLÜM RUS SAVAŞI SONRASI DÖNEM	83
1878.....	180
1879.....	213
1880.....	220
1881.....	227
Değerlendirme;.....	235
1882.....	245
1883.....	250
VII. BÖLÜM BALIKESİR DÖNEMİ	142
1884.....	258
1885.....	263
1886.....	265
1887.....	268
1888.....	275
1889.....	277
1890.....	278
1895.....	282
1900.....	289
1905.....	291
1910.....	295
1915.....	300
1920.....	315
1930.....	339

1935.....	340
1940.....	343
1945.....	344
VIII. BÖLÜM DİĞER BİLGİLER	224
Yerler	350
Balıkesir	350
Batum	350
Borçka.....	350
Gonio	350
Ilica	350
Yenikavak.....	350
Köyün İsimleri	350
Köyün Konumu:	351
Örücüler.....	351
Köyün İsimleri	351
Köyün Konumu:	352
DEMOGRAFİ.....	352
KISA SÖZLÜK	353
KISALTMALAR	354
KAYNAKÇA	354
SON NOTLAR.....	357

ÖNSÖZ

Bismillahirrahmanirrahim

İnsanoğlu yaratıldı. Sonra dünyaya gönderildi ve artık dünyaya geliyor ve geçiyor. Bu ikisi arasında bir yerlerde yaşıyor, geçimini sağlıyor. Arkasında ise çocuklarını ve torunlarını bırakıyor. Bu durum bu şekilde binlerce yıldır bir şekilde sürüp gidiyor. Yine bizler kaynaşalım diye kavim, kabile, aşiret, milletlere ayrılmışız¹.

Bu kitapta 93 harbi sonrası Balıkesir ili, Yenikavak köyüne göç eden Müslüman muhacir Gürcü ailelerden biri olan Çakıroğlu sülalesinin genelde tarihini, özelde ise göç sürecini araştıracağız.

İlk önce günümüzden yaklaşık 2500 yıl öncesinden başlayarak Gürcü kimliğini oluşturan milletleri, toplulukları, hanedanları araştıracağız. Daha sonra bu kimliklerin oluşturduğu yönetim birimlerini, medeniyetleri inceleyeceğiz. Ardından Gürcü kimliği ile Müslüman kimliğinin tanışması ve kaynaşması sürecini inceleyeceğiz.

Göçe neden olan şartları, olayları araştırıp, 93 harbi sonrası göç sürecinin detaylarını öğreneceğiz. Rus yönetiminin oluşmasını, davranışlarını, göçe neden olan şartları, niçin göç etmek istenildiği, göçün nasıl gerçekleştirildiğini göreceğiz.

Daha sonra ise göç sırasında yaşanan olayları, sıkıntıları, iskân çabalarını, uyum sürecini, yeni yerleşim yerlerinde ve o dönemde yaşanan olayları, şartları, gelişmeleri göreceğiz.

Tüm bu aşamaları incelerken dedelerimizin, atalarımızın yaşadıklarını, duygularını, acılarını, sevinçlerini hissetmeye çalışacağız. Çevrelerinde olup biten, onları etkileyen olayları anlatırken; o bölgelere tesir etmiş veya o bölgede yetişmiş insanların da tanıtmaya çalışacağız. Ayrıca o insanların neleri terk ettiklerini, neleri amaçladıklarını, değer yargıları, torunları için neleri miras bıraktıklarını öğrenmeye çalışacağız.

Hızla akıp giden kaçırmaktan kovalamaya fırsat bulamadığımız bu çağda dönüşürken ve değişirken geçmişimiz ile bağımızı da yeniden inşa etmeye çalışacağız.

Kitabın yazımında, çoğunlukla açık kaynaklar olmak üzere; Osmanlı arşivleri, Cumhuriyet arşivleri, meclis arşivleri, üniversite kütüphaneleri ve arşivleri, yüksek lisans tezleri, doktora tezleri, araştırmalar, kitaplar, makaleler, dergiler, gazete arşivleri, internet haber siteleri, internet ansiklopedileri, web siteleri, internet sözlükleri, uluslararası açık kaynak arşiv ve kütüphaneleri ile Amerikan, Fransız, İngiliz, Alman, Bulgar, Gürcü, Azerbaycan, Rus, arşiv ve kütüphanelerinden istifade edilmiştir.

Kullanılan kaynaklar yazım esnasında belirtilmiştir. Bazen alıntı olarak, bir kısmı dipnotlarda, bazen de son not olarak gösterilmiştir. Dikkat çekilmek istenen kısımları vurgulamak ve konunun daha iyi anlaşılmasını sağlamak amacıyla; fotoğraf, haritalar, tablolar eklenmesine önem verilmiştir.

Tüm bu yararlanılan kaynaklarda emeği olan eser sahiplerine teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca göç öncesi atalarımızın yaşadığı toprakları, ailelerini, inançlarını, namuslarını korumak için canı pahasına mücadele eden, askerlere, paşalara, Osmanlı devlet ricaline şehitlere, gazilere minnet ve dualarımı arz

¹ Hucurat Suresi 13. Ayet

ederim. Ayrıca geleceklerini, inançlarını korumak uğruna vatanlarını terk etmek zorunda kalan atalarımızı destekleyen yardımlarını esirgemeyen o dönem yöneticilerini, gelenlere kucak açan tüm mukim merhum büyüklerimizi rahmetle anıyorum.

Uzun süren araştırma ve yazım sürecinde yardım ve desteğini sürekli hissettiğim kıymetli refikama şükranlarımı sunarım.

Bu eseri, göç gibi zor bir kararı almak zorunda kalan, yaptığı fedakârlık ile bugünkü şartlarımızı bize sunan dedemin dedesi Çakıroğlu Yusuf'a, yetişmemde büyük katkıları olan dedem Yusuf CANBULAT'a ve babam Erol CANBULAT'a ithaf ediyorum.

Dedelerimizin tarihini torunlara ulaştırma sevinç ve heyecanı içerisinde hazırlanan bu çalışmada hata ve kusurlarımız olmuş ise affola.

İnşaAllah başarılı olmuşuzdur.

Çakıroğullarından Yusuf² Oğlu, İbrahim³ oğlu, Yusuf⁴ oğlu, Erol⁵ oğlu Yusuf Canbulat

² **Yusuf:** Batum Arçvet Doğumlu Çakıroğullarından Yusuf (doğum ve vefat tarihleri belirlenemedi)

³ **İbrahim Canbulat:** Batum Arçvet 1872 doğumlu, vefat Balıkesir Yenikavak 1937 Yusuf Oğlu İbrahim CANBULAT (soy ismini soyadı kanunu ile sonradan almıştır)

⁴ **Yusuf Canbulat:** Balıkesir Yenikavak 1905 doğumlu, vefat Balıkesir 1980 İbrahim Oğlu Yusuf CANBULAT (soy ismini soyadı kanunu ile sonradan almıştır)

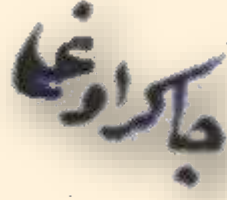
⁵ **Erol Canbulat:** Balıkesir Yenikavak 1938 doğumlu, vefat Balıkesir 27.04.2020 (04 Ramazan 1441) Yusuf Oğlu Erol CANBULAT

I BÖLÜM

I. BÖLÜM
COĞRAFYA
KADERDİR

Çakıroğlu Sülalesi

Çakıroğulları köklü gelenekleri olan, aile ve sülale bağlarına değer veren İslam inancına sınıksız bağlı bir Gürcü sülalesidir. Ulaşılabilen belgelerden Çakıroğlu sülalesine ait bilgilere 1700'lü yılların ikinci yarısına kadar gidilebilmektedir. Kayıtlar, Çakıroğulları'nın, asırlardır şimdiki Gürcistan sınırına yakın bir yerde bulunan Arçvet köyü ve civarında otokron⁶ bir aile olarak yaşadıklarını göstermektedir.

Arçvet köyünün bulunduğu bölge arazi şartları, sık bitki örtüsü, jeolojik yapısı, yüksek dağlar ve derin vadiler, dik dağ yamaçları, azgın akan nehirler, taşkın yapan çaylar, sarp kayalıklar, yüksek zirveler, Bol yağış alan iklim koşulları, stratejik konumu, askeri olarak ele geçirilme ve elde tutulma zorluğu gibi nedenler ile tarih boyunca genelde iki bölge arasında kontrol dışı bir bölge olarak veya bölge halkının rızası ile sınır noktasında kalmış olduğu düşünülmektedir. 2500 yıllık tarihi haritalar incelendiğinde genellikle bölge (Maradit, Borçka, Maçahel v.s. civarı) iki güç arasında sınır olarak belirlenen çizgide yer almıştır. Bunun nedeni bu bölge halkının isteği olmaksızın, bölgeyi ve insanlarını kontrol altına alamadıkları için vazgeçip sınır olarak belirlenmesi (kitabımıza eklenen bölge ile ilgili haritalarda bu durumu gözlemleyebileceksiniz) tercihinin yüzyıllardır seçilen bir yol olduğu görüşünü kuvvetlendirmektedir.

“Coğrafya Kaderdir” İbn-i Haldun⁷

Yine bu görüş bu bölge insanlarının burada otokron bir topluluk oluşturdukları görüşünü desteklemektedir. Hatta 93 harbi sonrası bölgenin çok fazla göç vermesine rağmen, bu özelliğini korumaktadır. Aynı şekilde Rus kontrolünde iken oluşan sınır ve şimdiki sınır da yine bu bölgeye çok yakın yerlerden geçmektedir. 40 sene Rus yönetimi altında kalan bölgede denenilen, bu bölge dışından getirilen kişileri⁸ iskân etme çabalarının da çok cılız kalması, yüzyıllardır bu girişimlerin başarısız olduğuna bir delil olarak gösterilebilir. Aynı şekilde bölgenin Müslümanlıkla ilk karşılaştığı olay olan

⁶ **Otokron:** Taşınamayan, başka yere götürülemeyen, Belli bir bölgede yetişen, Yurt içinde yapılan veya bir yurdun kendine özgü niteliklerini taşıyan, Oturduğu bölgede doğup büyüyen, ataları da orada yaşamış olan kimse

⁷ **İbn Haldûn** ابن خلدون Ebû Zeyd Velîyyüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Hasen el-Hadramî el-Mağribî et-Tûnisî (ö. 808/1406) Meşhur tarihçi, sosyolog, filozof, siyaset ve devlet adamı.

⁸ Rus yönetiminin Malakanları Borçka ve Mulgur civarına iskân etme girişimleri

646 yılında Emeviler zamanında Habîb b. Mesleme komutasındaki İslam ordusu, bölgeyi hakimiyetine aldı Arap Müslümanların da bölge halkları ile sulh yolunu seçmesi muhtemelen benzer sebeplere dayanmaktaydı. Neticede Çakıroğlu sülalesinin yüzlerce yıldır bu bölgede ve bu köyde yaşadıkları söylemek çok da hatalı olmayacaktır.

Arçveti köyünün de yer aldığı Tao-Klarceti bölgesinde kadın ve erkeklerin birlikte sayıldığı ilk nüfus sayımı Rus idaresi zamanında yapıldı. 1886 yılı sayımına göre Arçveti'de 4 hanede 17 kişi yaşıyor ve nüfusun tamamı Gürcülerden⁹ oluşuyordu¹⁰. Bu sayımda köydeki nüfusun azlığı dikkat çekicidir. Çakıroğulları 93 Harbi sonrası Arçvet'ten göç ederek Osmanlı ülkesindeki Karesi'ye bağlı Balya da Yenikavak köyünü kurmuşlardı. Yenikavak köyü yaşlıları tarafından ilk göç hareketinde Arçvet'ten 19 sülaleden 60 hanenin geldiği söylenmektedir (tahmini 150-200 kişi). Bunlardan biri de Çakıroğlu sülalesinden göçenlerdir. Sayımdan yaklaşık yedi yıl sonra bölgeyi gezen Gürcü tarihçi Zakaria Çiçinadze Arçveti'den 30 hanenin göç etmiş olduğunu yazmış, ancak 1893 yılındaki hane sayısını da 18 olarak¹¹ vermiştir¹². Göç edenlerin dışında köyün nüfusunun artması köye yeni insanların yerleştirilmesi ya da köyün sınırlarının Rus yönetimi esnasında genişletilmesiyle açıklanabilir. Bununla birlikte Çiçinadze'nin aktardığı bilgiler gözlem ve ahaliye dayandığı için özellikle rakamlar güvenilir nitelik taşıyabilir.

1921'de Türkiye'ye bırakılan Arçveti'de 1922 nüfus cetveline göre 1 hanede sadece 1 kişi yaşıyordu¹³. Nüfusun azalması ve köyün zamanla boşalması, Rus idaresi sırasında komşu köylere ve 1895'ten sonra da Osmanlıya gerçekleşen göçlerle izah edilebilir.

1925 yılında adı Örucüler olarak değiştirilen köy sonraki yıllarda yeniden canlanmıştır. Köy geri göç edenler veya çevre köylerden buraya yerleşenler ile yeniden iskân alanı haline gelmiş görünüyor. Son tespitlere göre köyde 134'ü erkek ve 119'u kadın olmak üzere 253 kişi yaşamaktadır¹⁴.

1830'dan 1846'ya kadarki dönemdeki sayım kayıtlarını içeren 1170 nolu gönye, Batum sahil köyleri nüfus defterine göre 3 köyde Çakıroğlu sülalesi yaşamaktaydı. Bu köyler; Sarp, Ohordiye (Şerefiye), Arçvet'dir. Bu köylerden sadece Arçvet Gürcü köyüdür. Diğer iki köy Laz köyüdür.

Yine aynı kaynakta (1170 numaralı nüfus defterine göre) Çakıroğullarından Osman Oğlu Ahmet'in doğumu (hesabi olarak) Miladi 1794 olarak hesap edilmektedir. (Murat KAYA, 2013, s. 166). Bu veriye göre Çakıroğullarından Ahmet'in babası olan Osman'da düşünüldüğünde 1750 yıllarına kadar Çakıroğullarının Arçvet köyüne ait delillerine ulaşılabilmektedir.

Sonraki yıllarda da Arçvet köyü ile ilgili Osmanlı belgelerine rastlamak mümkündür. Yani yaklaşık 220 yıl öncesine kadar iz sürülebildiğini söyleye biliriz.

⁹ <http://www.ethno-kavkaz.narod.ru/tgonio1886.html> Gonio kazası (1886 Yılı)" (Rusça).

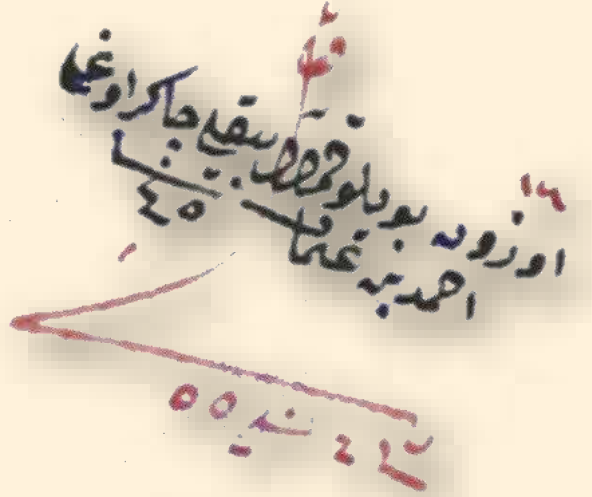
¹⁰ Roland Topçışvili- İnga Gütidze, XIX. Yüzyıl ve XX. Yüzyıl Başlarındaki Rus Belgelerinde Şavşeti ve Klarceti Yer Adları (Gürcüce-Türkçe-İngilizce), 2019, Tiflis, s. 17.

¹¹ Zakaria Çiçinadze, Müslüman Gürcülerin Osmanlı Ülkesine Büyük Göçü (Gürcüce), 1912, s. 136, Tiflis.

¹² Zakaria Çiçinadze, Müslüman Gürcüler ve Gürcistan'daki Köyleri (Gürcüce),

¹³ Nurşen Gök, "Artvin Livasının Anavatan'a Katılışı Sırasındaki Durumuna İlişkin Belgeler", Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu

¹⁴ 2018 Yılı Borçka İlçe Nüfusu ", T.C. Borçka Kaymakamlığı. Erişim tarihi: 19 Nisan 2020.

*1 Uzun boylu kumral sakallı Çakıroğlu Ahmed bin Osman Vefat Yaşı 45
04 Ramazan 1255 (V. 11 Kasım 1839- D. 1794)*

Çakıroğlu sülalesinin yüzyıllar boyunca burada olduğu çok kuvvetli bir tez olmak ile birlikte bu bölgeye göç ile gelmiş olma ihtimali düşük de olsa vardır.

Lazika krallığı Rioni havzasının güney kesimi 5. ve 6. yy.lardaki Bizans-Pers savaşları nedeniyle Laz-Megrel nüfusunun tamamına yakını(!) yitirmiş idi. Bu yüzden 7. yy.da Arap akınlarından etkilenen Gürcüler boşalan bu bölgelere Doğu Gürcistan'dan kitlesel olarak göç ettikleri görüşü dile getirilmektedir. Günümüzde Müslümanları Laz, Hristiyanları Megrel olarak adlandırılan Laz-Megreller arasında, Gürcülerden oluşan ve Guria / Acara olarak bilinen (Batum ve civarı) tampon bir bölge oluşmuştur denilmektedir. Bu bölgeye göç ile gelme tezleri arasında bu ihtimal köken, dil ve kültür açısından daha mümkün görünmektedir. Ancak Müslüman Araplardan baskılarından kaçma eğilimi sünni atalarımızdan beklenen bir davranış değildir. Bu ise iki ihtimali akla getirmektedir. Ya o yıllarda henüz Müslümanlık ile şereflenmemişlerdi veya Arapların ileri karakolu durumundaki Tiflis civarı alanlarda izledikleri yönetim politikaları pek de adil değil idi. Her iki durum da daha derin araştırma yapılması gereken konulardır.

Daha sonraki bölümlerde de görüleceği üzere Selçuklular ile mücadeleleri sırasında Gürcüler, ileriki yüzyıllarda Müslümanlaşan Hristiyan Kıpçak birliklerinden yararlanmışlardır. Bu birlikler ile birlikte Tao, Klarjeti, Çoruk ve Kür nehri bölgelerine girmişler ve elde edilen yerler Kıpçaklara ganimet ve yazlık, kışlık gibi nedenler ile verilmişti. Hala bölgede Kıpçak kültürü ve Kıpçak ağı izlerine rastlamaktadır.

Selçukluların bölgeye yaptıkları akınlar sonrasında bölge 1047-1125 arasında konar göçer Türklere yurt olmuştur.

Çağrı Bey (Büyük Selçuklu Devleti'nin kurucularından) tam adıyla Ebu Süleyman Davud Çağrı Bey bin Mikail (989- 16 Temmuz 1060, Serahs), Oğuzlar'ın Kınık boyundan Selçuklu hükümdarı Selçuk Bey'in torunu, Mikail'in oğlu ve Tuğrul Bey'in ağabeyi ve Alp Arslan'ın babasıdır. Çağrı kelimesi isim olarak o zamanlar sık kullanılan, Türkçe'de harfi harfine Doğan veya Bozdoğan anlamına gelen bir kelime idi. Divân-ı Lügati't-Türk'te çağrı: doğan kuşu, çakır kuşu anlamında yazılmıştır.

Çakır Türklerinin Oğuzlar-Halaçlar-Türkeşler-Tokuzoğuzlar-Kırgızlar-Peçenekler-Kimaklar-Bulgarlar-Karluklar-Kıpçaklar gibi büyük bir Türk topluluğu olduğu ve diğer Türklerle komşu olarak Maverünnehir ile Büyük Okyanus arasında yaşadıkları Eski İslam Coğrafyacılarının eserlerinde açık ve net olarak belirtilmektedir. Bu belge ve bilgilere göre Çakır Türkleri'ne Oğuz Beğdilli Boyu katılmış ve Çakır-Beğdilli adını oradan almıştır. Selçukluların kurucusu Selçuk beyin torunu Çağrı/Çakır Bey, Türklerde adet olduğu üzere dedesi Selçuk beyin babası veya dedesi olan ÇAKIR beyin adını almış olabilir. İbn Havkal, Suret el arz adlı eserinde, Harzem Nehrinin döküldüğü yerde Çakır-ı Oğuz adlı bir dağ olduğunu belirtmektedir. İbn Hurdadbih, el Mesalik vel Memalik adlı

eserinde. Karluklara ve Tokuz oğuzlara komşu olan Çakır Türker'inden bahseder. Mesudi, Muruç el zehab adlı eserinde 332 yıllarında saydığı Türkler arasında Kimak, Barsak Bad ve Çakır Türkleri de var demektedir. İdrisi Nüzhet el müştak fi ihtirak el afak adlı eserinde Türkleri ve yurtlarını sayarken yukarıda yazılı Türklerle birlikte Çakır Türklerini de sayar ve Maverünnehir ile Büyük Okyanus arasında yaşadıkların belirtir¹⁵.

Bu bilgiler ışığında derin bir araştırma yapılmamasına rağmen çok küçük bir ihtimal de olsa Selçukluların Çakır Türkleri boyundan gelme ihtimali tezi öne sürülebilir. Ancak Çakıroğlu sülalesinin yaşadığı Arçvet köyünde ve Balıkesir Yenikavak köyünde Türk dili tarihi ve kültürü unsurlarına rastlamak pek mümkün değildir.

Gürcü Kimliği

Gürcistan adı bir görüşe göre; Türkler ve Farşlılar tarafından Kur veya Gur nehrinin adından türetilmiş olup, “Kur ülkesi” anlamına gelmektedir.

2 Kur, Gur, Kura Nehri

Diğer bir teze göre ise Altın post yurdu, Kolhid'de (Colchis, Batı Gürcistan) prehistorik çağlarda¹⁶ “Kuruz” veya “Hruz” adlı bir milletin varlığı ve bu isimle anılmış olmasıdır.

Kolhis'in doğusunda İberia olarak bilinen alanda yerleşik olan Gürcülerin ataları olan İberler arkeolojik buluntulara göre yaşamlarını neolitik¹⁷ çağlardan itibaren kuzeydoğu Anadolu (Artvin, Ardahan, Kars, Erzurum, Bayburt) ve güney Kafkasya'da (İberya) sürdürmekteydiler. Günümüzde Gürcistan halkı kendini Kartveli¹⁸, ülkelerini ise Sakartvelo olarak adlandırırken Ermenilerce “kuzey

¹⁵ Yazı Ahmet Çakır beyden alıntıdır

¹⁶ Tarih öncesi veya Prehistorya (Latince, præ = önce + Yunanca, ιστορία = tarih), insanlığın yazının bulunmasından önceki dönemi.

¹⁷ Cilalı Taş Devri veya bilimsel adıyla Neolitik Çağ (Yeni Taş Çağı), tarihöncesi çağlardan biridir.

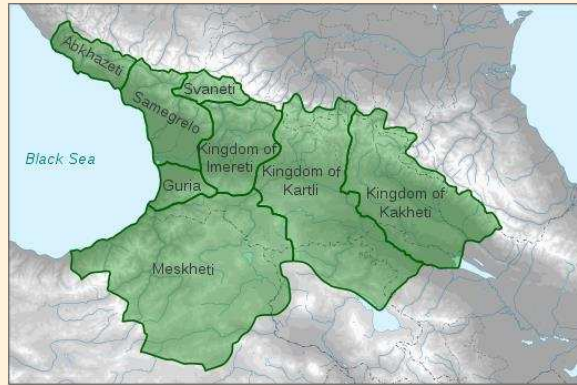
¹⁸ Kartveli sözcüğü Rusça'da Grusini, Almanca da Georgien, İngilizce de Georgian, Fransızca da Géorgien, Farsça da Gurdş, Arapça da Gurj, Türkçede de Gürcü sözcüklerine karşılık gelmektedir (Kadıroğlu ve İşler, 2010, s. 2).

ülkesi” anlamında Virk, Ruslarca Gruziya, batı ülkelerinde ise Georgia şeklinde bahsi geçmektedir. İlk olarak Gürcü/ Georgia/ Gürcistan kelimesi Türkçeye ve batı dillerine İlhanlılar (1256,1344) zamanında geçtiği düşünülmektedir¹⁹. Araplar ve Farsların bölgeye verdiği adlardan olan Kürc, Cürzan, Gürzan kelimelerinden dönüşerek oluştuğu ve bu şekilde dilimize geçtiği sötlenmektedir.

Değişik bir görüşte ise şu ifadeler yer almaktadır; Gürcistan’ın asıl ahalisi kendilerini Gürcü değil *Kartvel/Kartveli* olarak tanımlamaktadır. Ülkenin resmî adı da *Kartvel yurdu* anlamında *Sa-kartvelo*’dur. Gürcü kelimesi, çok eski çağlarda Karadeniz’in en doğu sahilinde bugünkü Acara ve Artvin yöresinde yaşamış *Kolx/Kulxi* halkının isminden gelmektedir.

Bu isim, zaman içinde bazı ses değişikliklerine uğrayarak nihayet *Gurc/Gurci/Gürcü* şeklini almıştır. Artvin yöresinde Gürcülük propagandası yapanların ustası müteveffa Ahmet Özkan Melaşvili de kelimeyi böyle izah etmektedir! Buradan şu sonuç çıkarılabilir: Acara ve Artvin halkı Gürcü olsa da Gürcistan halkı Gürcü değil Kartvel’dir. Kaldı ki bu isim etnik olmaktan ziyade dinî bir anlam taşımakta ve Müslüman’ın mukabili²⁰ olarak kullanılmaktaydı. Zamanla anlam kaymaları olmuş bugün de içinden çıkılmaz bir noktaya gelmiştir. (Yunus ZEYREK, Bahar 2018, s. 5)

Gürcüler, IV. Yüzyıldan itibaren Suram dağlarının doğusunda, güney Kafkasya’nın orta bölgesinde, Kür ırmağı havzasında, batıda Kolhid, kuzeyde Kafkas sıradağları ile sınırlanmış bir alanda yaşamaktadırlar. VIII. Gürcistan ve Osmanlı: Gürcistan ve Osmanlı ilişkileri öncesinde, 16 yüzyılda Gürcistan coğrafyası dört bölgeye ayrılıyordu: **İmereti**²¹, **Samshe**²², **Kartli**²³ ve **Kaheti**²⁴. İmereti, Batı Karadeniz kıyılarından **Likhi**²⁵ dağlarına kadar olan bölgenin bulunduğu yerdi. Doğuda

3-Samtshe_Mesheti Birleşik Gürcü Krallığı parçalandıktan sonra Samtshe Atabeyliği eski Mesheti toprakları üzerinde kuruldu ve Mesheti bölgesi de Samtshe olarak anılmaya başladı.

¹⁹ <https://ozhanoturk.com/2017/12/15/gurculer-iberler/>

²⁰ **Mukabil** 1. bir şeyin karşılığı olarak yapılan. 2. bir şeyin karşısında bulunan.

²¹ **İmereti** (Gürcüce: იმერეთი, Azerice: Başaçıq), Günümüzde Gürcistan'ın tarihsel bölgelerinden biridir. Rioni ırmağının yukarı ve orta bölgelerini kapsar. (<https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0mereti>)

²² **Samtshe-Cavaheti** (Gürcüce: სამცხე-ჯავახეთი), Günümüzde Gürcistan'ın güneybatısında idari bir bölgedir ve bu bölgenin yönetsel merkezi Ahıska kentidir. Birleşik Gürcü Krallığı parçalandıktan sonra Samtshe Atabeyliği eski Mesheti toprakları üzerinde kuruldu ve Mesheti bölgesi de Samtshe olarak anılmaya başladı.

²³ **Kartli**, Gürcistan'ın doğusunda yer alan tarihi bir bölgedir. 15. yüzyılda Gürcistan krallığının parçalanmasından sonra Kartli bölgesi başkenti Tiflis olan ayrı bir krallık haline gelmiştir. (<https://tr.wikipedia.org/wiki/Kartli>). (https://tr.wikipedia.org/wiki/Kartli_Krall%C4%B1%C4%9F%C4%B1)

²⁴ **Kaheti** (Gürcüce: კახეთი, Azer. Türkçe: Qəxet^[1]), Günümüzde Gürcistan'ın doğusu kesiminde idari bölge. (<https://tr.wikipedia.org/wiki/Kaheti>)

²⁵ **Likhi Dağları - Likhi Aralığı** (Gürcistan : ლიხის ქედი , translite. : Kedi, likhis ya) **Surami Aralığı** (Gürcüce : სურამის ქედი , translite. : Kedi, suramis) bir olduğu dağ silsilesi içinde Gürcistan , bir kısmı Kafkas dağlarında . Bu bağlar Büyük Kafkaslar ve Küçük Kafkas aralıkları.En yüksek noktası deniz seviyesinden 1926 m (6319 ft). En düşük ve en önemli dağ geçidi olan **Surami Geçiş** doğu ve batı Gürcistan'ı bağlayan 949 m (3114 ft) yükseklikte. (https://tr.qwe.wiki/wiki/Likhi_Range)

Azerbaycan sınırında Kaheti, bu iki devletin ortasında **Kartli krallıkları**²⁶ ve İmereti'nin güneyinde ise **Samshe Atabeyliği**²⁷ bulunmaktaydı. (KANGÜL, 2016, s. 7)

Gürcüler; İmeretyalılar, Svanlar, Kevşurlar, Tuşlar ve Kafkasya'nın güneyinde yaşayan Pşavlar, Kartveller, Karsevel ve Kürtişler denilen büyük bir halk kitlesinden oluşmuştur. İmeretyalılar Rion vadisinde ve o bölgedeki dağların eteklerinde yaşarlardı.

Gürcistan Güney Kafkasya'da, iki kıta üzerinde, Avrupa ve Asya sınırındadır. Eski çağlarda, Doğu'yu Batı'ya bağlayan ticaret yollarının Gürcistan'dan geçmesi nedeniyle, pek çok ülke Gürcistan'ı ele geçirmek istemiştir. Kafkasya topraklarının en güçlü sahibi olan Gürcistan adının nereden geldiği ve bu adlandırmanın nasıl yapıldığı ile ilgili de birçok tarihçi bununla ilgili farklı görüşler vardır.

Gürcistan adının nereden geldiği ile ilgili olarak, Kafkasya milletlerinin Yafes'in oğlu Targamos (Torgoma) 'tan geldiği hakkında efsaneyi nakleden Saint Martin'e göre, Gürcülerin efsanevi cetleri ve Targoma'nın ikinci oğlu Kartlos, şarkta Tiflis altındaki Borçalı çay ağzından garpta Suram dağlarına kadar olan bölgede yerleşmiş ve Kartvel adının Gürcülerin ilk ana yurtları olarak anılan ve Chaldea (Kalde) ile ilgili sanılan Kardü'dan geldiği iddia edilmektedir. Gürcistan'a, bugünkü halkın ataları olan toplulukların M.Ö 7.yy'da Mezopotamya'dan geldiği tahmin edilmektedir. M.S. 5.yy'da Gürcü alfabesi ilk kez kullanılmaya başlanmıştır. (KANGÜL, 2016, s. 7)

Gürcülerin etnik yapısına kendilerinden önceki Kafkasyalılar, Latinler, Yunanlılar, muhtelif devirlerde buraya gelen Türkler, Araplar, İranlılar ve Moğollar etki etmiştir.²⁸

Gürcistan'a, bugünkü halkın ataları olan toplulukların M.Ö 7.yy'da Mezopotamya'dan geldiği tahmin edilmektedir.

M.S. 5.yy'da Gürcü alfabesi ilk kez kullanılmaya başlanmıştır.

İki yy süren Müslüman hâkimiyetinden sonra, 9. yy'da başlayan özgürlük hareketi sonunda II. David ve Kraliçe Tamara döneminde Gürcistan tarihinde "Altın Çağ" olarak adlandırılmaktadır. (Kangül, 2016)

Gürcistan, Kafkasya'nın en merkezi konumunda bulunması ve Anadolu'nun giriş çıkış yolları üzerindeki Stratejik konumundan dolayı Kafkasya'nın en önemli ülkesi idi.

16. Yüzyılda bölgede hâkimiyet kurmak isteyen Osmanlının Kafkasya, en çok ilgilendiği alanlardan biri oldu, çünkü bu dönemde Gürcistan ve **Transkafkasya**²⁹ Osmanlı ile İran için hem stratejik hem de ticari-transit yollar üzerinde bulunduğu için önemliydi.

Osmanlıların Kuzey Kafkasya'ya ulaşabilmeleri için Doğu Transkafkasya'yı ellerinde tutmaları gerekiyordu. Bir başka neden ise Orta Asya ile irtibat kurmak isteyen Osmanlı Devleti Kafakasyadan geçmek zorunda idi. Karadeniz hâkimiyetini pekiştirmek, İpek Yolu'nu kontrol ederek bu yol üstündeki ticareti elinde tutmak için Gürcistan ve Kafkasya coğrafyası İran'a karşı Osmanlı Devleti'nin elini güçlendirmesi için çok önemli oldu.

TAO-KLARCETİ

²⁶ **Kartli Krallığı** (Gürcüce : ქართლის სამეფო, kartlis samepo) Batı Gürcistan'ın Kartli bölgesinde başkenti Tiflis olan Geç Orta Çağ / Yakın Çağ Gürcü monarşisidir. 1478 yılında Gürcistan Krallığı'nın dağılma süreciyle ortaya çıkmış ve Bagrationi Hanedanı'nın Kahetili kolunun başarısı sayesinde 1762 yılında komşusu Kaheti Krallığı ile birleşene dek varlığını sürdürmüştür. https://tr.wikipedia.org/wiki/Kartli_Krall%C4%B1%C4%9F%C4%B1

²⁷ **Samshe Atabeyliği** ya da Samshe-Saatabago (Gürcüce: სამცხე-საათაბაგო; translit.: "samtsh'e saatabago"), **Samshe Prensiği** (სამცხის სამთავრო; translit.: "samtsh'is samtavro") olarak da bilinir, Gürcistan'ın Zemo Kartli (Yukarı Kartli) bölgesinde hüküm sürmüş Orta çağ Gürcü prensliğidir. 1268'de kurulan prenslik 1334 yılından itibaren "atabagi" unvanı taşıyan Gürcü hükümdarlar tarafından yönetilmiştir. En geniş sınırlara sahip olduğu dönemde sınırları Taşiskari'den Erzurum'a kadar uzanan Samshe-Saatabago, Cavaheti'nin bir kısmı ile Eruşeti, Kola, Artaani, Acara, Tao, Klarceti ve Şavşeti bölgelerinden oluşuyordu. Osmanlıların eline geçtikten sonra Çıldır Eyaleti'ne dönüştürülen bölge 1595 tarihli Osmanlı kayıtlarında Gürcistan Vilayeti olarak adlandırılmıştır.

²⁸ Bala, "Gürcistan", İA, C: IV, s.837.

²⁹ **Güney Kafkasya, Transkafkasya** veya Kafkasardı (Azerice: Cənubi Qafqaz, Zaqafqaziya, Gürcüce: სამხრეთი კავკასია Samhreti Kavkasia, (Ermenice: Արևիկական Արևածკաս) Andrkovkaz), bugünkü Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan devletlerini kapsayan, İran, Rusya ve Türkiye arasında, Büyük Kafkas Sıradağlarının güneyinde yer alan coğrafi-siyasi bölge.

Tarihin ilk dönemlerinden itibaren isminden söz ettiren Tao-Klarceti, iki farklı coğrafi bölgeden oluşmaktadır. Birçok büyük medeniyetin hâkimiyet sahasına giren ve sayısız istilalara maruz kalan bölge hakkındaki ilk yazılı kayıtlara Urartu kaynaklarında rastlanmaktadır. Urartu sınırlarına kadar yayılan, Kür Nehri kaynaklarında ve Çıldır (Palakats'io) Gölü'nün çevresinde bir federasyon şeklinde yedi krallık tarafından yönetilen bölgeyi, Urartular Diauehi (Diaohi), Yunanlılar ise Taokhoi (Tayk-Tao) olarak adlandırılıyordu. Tao, dar anlamda, Klarceti'nin güneyinde, Çoruh Nehri ile Kür Nehri kaynakları arasında, Tortum ve Oltu Nehri vadilerinin oluşturduğu bölgedir.³⁰ Urartu belgelerine göre Diauehi bölgesinin yanında Katarza (Katarzene) bölgesi bulunmaktadır. Sonraki dönemlerde kaleme alınmış Ermeni ve Gürcü kaynaklarının ışığında, Javakheti'nin batısında, Tayk-Tao'nun kuzeydoğusunda Klarceti bölgesinin bulunduğu tespit edilebilmektedir.³¹ Klasik dönem yazarları tarafından farklı şekilde ifade edilen Klarceti ismi, Katarza veya Quturza'dan türediği iddia edilmektedir. Tarihi kaynaklarda sıkça isminden söz ettiren Klarceti bölgesi; Çoruh Nehri'nin aşağı kesimlerinden, Arsian Dağları'nın batısından (Yalnızçam Dağları) ve oradan Şavşat ve Nigal'in güneyinden Karadeniz'e kadar uzanan toprakları kapsamaktadır.³² Ardanuç, Şavşat, Artvin (Nigal), Borçka (P'orçxa-Bourzo), Murgul (Gür. MeruliMurguli; Bizans Morugoule) ve Mrit (Gür. Mereti-Merceti-Muratlı)³³ gibi vadiler Klarceti'nin sınırları içerisinde yer alır. Bölge geniş anlamda, Tayk'ın güneyindeki Bolxa bölgesinden Moschi Dağları'na kadarki coğrafyayı kapsamaktadır.³⁴ Anadolu'nun kuzeydoğusunda bulunan bölge, yüzyıllar boyunca Karadeniz'in kuzeyinden gelerek büyük siyasi değişikliklere sebep olan göç kitlelerinin Anadolu'ya giriş yeri olarak kullanılmıştır. Milattan önceki dönemlerde Parnavazi sülalesi sayesinde siyasi olarak adından bahsettirmeye başlayan bölgeye sonraki dönemlerde Romalılar, Sasaniler, Bizanslılar, Araplar ve Gürcüler gibi değişik topluluklar hükmetmiştir. Ancak XI. yüzyılın başından itibaren Anadolu'da kendini hissettirmeye başlayan Türk akınları sayesinde bölgenin siyasi yapısı kalıcı olarak değişmeye başlamıştır (Ömer Subaşı, XI. Yüzyılda Tao-Klarceti Bölgesinde Türk Hakimiyeti, Spring 2013, s. 2)

İş birliği yapılan ve yakınlaşılan milletler

Gürcüler, tarihleri boyunca farklı millet ve medeniyetlerle ticari, siyasi ve askeri ilişkilere girmişlerdir. Bölgenin özelliği dolayısı ile yaşanan bu ilişkilerden, avantajlı veya dezavantajlar durumlar ortaya çıkmıştır.

Deniz yolu ile Karadeniz, İstanbul üzerinden ise Akdeniz ülkeleri ile ticari ilişkiler kuran Gürcüler, özellikler Bizans'ın ezici ticari, siyasi, askeri gücünden etkilenmişler, bunun sonucu olarak ta Hristianlık ile tanışmışlardır.

Şimdiki İran Bölgesindeki medeniyetlerle de askeri ve ticari ilişki kurmuşlar, buraların kültürlerinden az da olsa etkilenmişlerdir.

Arap, Moğol, Selçuklu gibi güçlü devletlerle mücadeleleri olmuş, bu mücadeleler sonunda boyun eğdikleri dönemler de olmuştur.

³⁰ Bölgenin tam olarak nereye yerleştirilmesi gerektiğine dair farklı görüşler mevcuttur. Bunlar arasında; Yukarı Fırat ile Erzurum ve çevresiyle Güneybatı Gürcistan arasına, Çoruh Havzası ile Fırat ırmağının kaynak kesimlerinin arasındaki bölgeye, Erzurum-Erzincan ovalarından Doğu Karadeniz Dağları'nın eteklerine kadar uzanan bölgeye, Çoruh kaynak bölgesindeki Oltu ve civarına veya Sarıkamış'la Aşkale arasındaki bölgeye, yerleştirilmesi gerektiğine dair görüşler vardır. Ksenophon, Anabasis (Onbinlerin Dönüşü), Çev.: Tanju Gökçöl, İstanbul 1998, s.132-140; David Marshall Lang, Eski Halk ve Ülkeler, Gürcüler, Çev.: Neşenur Domanıç, Ceylan Yay., İstanbul 1997, s.52; Süleyman Çiğdem, "Urartu Krallığı'nın Doğu Karadeniz İlişkilerinde Diauehi Ülkesinin Rolü", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: IX, Sayı 1, Erzurum 2007, s.96-97; M.Diakonoff – S.M.Kashai, Geographical Names According to Urartian Texts, Wiesbaden 1981, p.48,49;

³¹ Cyril Toumanoff, Studies in Christian Caucasian History, Georgetown University Press, Washington 1963, p.441,442.

³² Robert H. Hewsen, The Geography of Ananias of Sirak (Asxarhac'oyc'), The Long and Short Recensions, Wiesbaden 1992, p.134; Toumanoff, A.g.e., p.439; Yukarı Gberia'nın devam eden toprakları Acampsis (Chorokhi-Çoruh Havzası) olduğuna ve bu bölgelerinde ismi geçen Klarceti bölgesi olduğu hakkında bk., W.E.D. Allen, A History of The Georgian People, London 1932, p. 56.

³³ Hewsen, The Geography of Ananias of Sirak, p. 65,210; Heinrich Hübschmann, Die Altarmenischen Ortsnamen, Amsterdam 1969, p. 359

³⁴ Robert H.Hewsen, Armenia A Historical Atlas, The University of Chicago Press, Chicago 2001, p.61; M. Fahrettin Kızıoğlu, Yukarı-Kür ve Çoruk Boyları'nda Kıpçaklar, TTK Yay., Ankara 1992, s.198; Yuri Siharulidze-Alexandre Manvelişvili- J. Gogebaşvili-Tsate Batsaşı-İvane Canavhişvili-Biçi Tezelişvili-Mihako Tseretli-Mariam Lortkipanidze, Trabzon'dan Abhazy'a Doğu Karadeniz Haklarının Tarih

Bazen de iş birliği yaptıkları milletler ile beraber, düşmanları ile mücadele etmek yolunu seçmişlerdir. Kıpçaklar ile yaptıkları iş birliği de buna örnek gösterilebilir.

Osmanlılar'ın Gürcü medeniyeti üzerinde tesiri diğer medeniyetlere göre daha etkili ve kalıcı olmuştur. Osmanlı – Gürcü mücadeleleri ve irtibatları sonunda önemli bir Gürcü nüfus İslam ile tanışmış, aralarında ileri derecede yakınlık tesis edilmiştir. Bu yakınlık, Osmanlı yönetim kademelerinde Gürcü hanedanların görev yapmalarına kadar gitmiştir. Osmanlı'nın güçlü tesirine rağmen, ciddi bir çoğunluk Hristiyan kimliğinden vazgeçmemiş ve hala bu şekilde varlığını sürdürmektedir.

Gürcü hanedan ve asilzadelerin yaptığı evlilikler, akrabalıklar

Gürcü hanedanı aileler güçlerini korumak iktidarlarını pekiştirmek bazen korumak, bazen de ittifaklar oluşturmak için evlilik yolu ile akrabalıklar tesis etme yollarına gitmişlerdir. Bizans tesiri altında iken hanedan üyelerinin İstanbul'da eğitim aldıklarını, Bizans ileri gelenlerinin kızları ile evlendiklerini görüyoruz. Kral David, Selçuklular ile baş edebilmek, ayrıca da için dinamik askeri güç devşirmek için Kıpçak reisi Karahan oğlu Atrak'ın kızı ile evlenmiş, bunun sonucu olarak da askeri işbirliği tesis edilmiştir

Bir başka örnek ise Kraliçe Rusudan tahta çıktığı yıl Gürcistan dışından bir evlilik yapmak istemiş Selçuklu hanedanlığına mensup Erzurum Hâkimi Muğisüddin Tuğrulşâh'ın oğlu ile nikâh kıymıştır.

Sonraki yıllarda Gürcü hatun adıyla bilinen Gürcü prenses 'in (13. yy başlarında Gürcistan'ı yöneten efsanevi Kraliçe Tamara'nın torunu ve Gürcistan Kraliçesi Rusudan'ın kızıdır) Anadolu Selçuklu Sultanı II. Gıyaseddin Keyhüsrev ile yaptığı evliliğidir. Bu evlilikten II. Alâeddin Keykubad dünyaya gelmiştir. Asıl adı Tamar olan bu prenses, Müslüman olduktan sonra Gürcü Hatun adını almış ve devrin önemli mutasarrıflarından Muhammed (Mevlana) Celaleddin-i Rumi'ye hamilik yapmıştır.

Gürcü Kimliğinin Hâkim Olduğu Bölgelerde Hükmetme Çabaları

Tarihin ilk yıllarından itibaren (yani yazılı tarih) Urartuların egemenliğinin görüldüğü bölgeye, Romalılar, Kimerler, Kolhisler, İskitler, İranlılar, Mekodonyalılar, Armenia, İberler, Romalılar, Sasaniler, Bizanslılar, Araplar, Gürcistan, Emirlikler, İlhanlılar, Timur, Cengiz, Moğollar, Altınorda, Safeviler, Selçuklular, Bizanslılar, Osmanlılar, Rus yönetimi, İngilizler, İranlılar, kuman Kıpçaklar v.s. gibi birçok millet ve medeniyet hâkim olmaya çalışmıştır. Bu sebeple bu topraklar defalarca el değiştirmiş, sömürülmüş, yıpratılmış, iskana uğramış, göçe zorlanmıştır. En huzurlu ve sakin dönemini Osmanlılar döneminde (Osmanlı'nın son dönemi hariç) yaşamış olduğu görülmektedir.

Müslüman Gürcü Kimliği

Müslümanlar ile etkileşimler

Müslümanlar ile ilk temas 646 yılında Habîb b. Mesleme döneminde gerçekleşmiş, Cevahir, Kesferbis, Kısıl, Hunan, Semsehi el-Cerdam, Küstesci Bazelti ve Şevşeti'yi (Şavşat) sulh yolu ile fethedilen topraklarda, Kalercit (Klarceti) halkları ile anlaşma sulh yolu izlenmiştir.³⁵

826'da Aşot'un ölümü sonrası sahip olduğu bölgeler üç oğlu arasında bölüşülmüştü. Kuropalates Bagrat (826-876) ve kardeşleri, Bagratlıların yerel kolunun merkezi konumundaki Klarceti, Şavşat ve Ardanuç'tan başlayarak babalarının bütün topraklarına sahip idiler.

³⁵ El-Belâzuri, Fütûhu'l Bülân, (çev. Mustafa Fayda), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2002, s. 290; İbnü'l-Esir, ElKâmil fi't-Tarih, C.III, Bahar Yayınları, s.88-91; Ebû Cafer Muhammed Bin Cerir'üt- Taberî, Tarih-i Taberî, (neş. M.Faruk Gürtunca), C.III, İstanbul, s.491,492; Mirza Bala, "Gürcistan", G. A., C.IV, Milli Eğitim Basım Evi, İstanbul 1987, s. 838. (Ömer SUBAŞI, 2012, s. 2332)

Selçukluların 1048, 1054-55 ve 1056-57 yıllarındaki seferleri Khaldia ve Tao'nun otlakları etrafında yoğunlaşmıştır.

1064 Şubat ayında Selçuklu Hükümdarı Sultan Alparslan Gürcü memleketlerine karşı sefere çıktı. İlk önce kuzeye doğru yürüyerek Kür Nehri'nin yay şeklinde çevirdiği dağlık bir sahada bulunan Trialet'e³⁶ girdi ve burasını ele geçirdi. Sultan, Ermenistan'ın kuzeydoğusundan başladığı yürüyüşüne devam ederek kuzey-batıya doğru ilerlemesinin ardından geniş bir yay çizerek güneye doğru inmeye başladı ve Tao'nun içerisinden geçip, doğuya doğru yoluna devam etti.

1074 yılında bu bölgeleri geri alan Kral Giorgi'den sonra 1080'de Melikşah'ın büyük kumandanı Ahmed, Gürcü bölgelerine harekete geçerek birçok yeri ele geçirdi. Erran'a dönerken Türkmenlerden Ebu Yakub ve İsa Böri ile karşılaştı ve onları, Gürcistan ülkesine gitmeleri konusunda teşvik etti. Emirler Karadeniz'e kadar her tarafı ele geçirdiler. Asis-Fori bölgesi, Klarjeti, deniz kıyısına kadar Şavşat, Ardanuç, Acara, Samtskhe, Karthli ve Kutayis havalisini tamamen işgal ile maiyetlerindeki boyları buralara yaydılar ve bu bölgeler Türkler ile doldu. 1080 yılında yaptıkları bu ilk büyük seferden sonra kışı Mogan'da geçiren Türkler bahar yaklaşınca yeni kuvvetlerle tekrar Gürcistan'a girerek ve Çoruh Nehrinin kaynaklarını ve Trabzon'a kadar bütün sahil bölgesini ele geçirdiler.

1089 Kral Giorgi, 1089 yılında ülke yönetimini henüz 16 yaşındaki oğlu David'e bıraktı. Kral David (1089-1125) tahta oturduğunda birçok bölge konar-göçer Türklerin kontrolü altına girmişti. David iktidarının ilk yıllarında Gürcü ahalini tekrar eski yerlerine döndürmek üzere harekete geçti. Kral David 1116 yıllarda bu bölgedeki Selçukluların hakimiyetine büyük hasar verdi. Kıpçaklarla iş birliği yapan Kral David'in komutasındaki Gürcü birlikleri bölgedeki 57 yıllık Selçuklu hakimiyetine (1120-1) son verdi. Gürcü-Kıpçak işbirliği sonucunda, Kür ve Çoruh Vadileri Kıpçaklar ile tanışmış oldu.

Görülebileceği gibi önceki yüzyıllarda defalarca İslam ile yakınlaşan, tanışan bölge halklarında kalıcı bir değişim olmamıştır. Zaman zaman İran veya Arap hükümlarlığı altındaki bölge yöneticilerinden Müslüman olup yöneticiliğe devam eden ve bir şekilde çok geçmeden bağlı olduğu medeniyete isyan edenler olmuştur. Bunların nedenlerini daha detaylı incelemek gerekmektedir. Ancak ilk bakışta siyasi nedenler geçerli olmuş gibi görünmektedir. Bu yaşanan deneyimler ile bölge halkı İslam ile tanışmış, onlardan etkilenmiş, değişmiş, dönüşmüş ve Müslüman olmaya yatkın hale gelmiş olmalı idi. Bu yüzyıla kadar top yekûn İslamlaşmaya engel olan şey belki de Bizans, İran v.s., gibi medeniyetlerin tesirinde daha çok kalınması, Bölge yöneticilerinin hakimiyetlerini, hanedanlıklarını koruma maksatlı siyasi manevraları ve tahakkümleri neden olmuş olabilir. Osmanlı ve İran medeniyetleri ile uzun süren temasları sonucu, İslami kültürden çok daha fazla etkilenen bölge halkının önemli bir kısmının topluca İslam'a geçtiği görülmüştür.

Müslümanlaşma süreci

Osmanlı Devleti'nin 16. yy ortalarından itibaren bölge ile ilgilenmesi, bölgede (Klarjeti) hakim olan Gürcü hanedanı ve sülalelerini hakimiyeti altına alması sonrası buralarda İslamlaşma başlamıştır.

Yavuz Selim döneminde Osmanlı yönetimine tabi olan doğu illerinin asıl fethi ise Kanuni Süleyman döneminde gerçekleştirilmiştir. Zamanla Gürcü egemenliği altında olan bu bölgelerde kalıcı fetihler yapıldıkça yeni sancaklar kurulmuştur.

Bunlar: Ardanuç (1551), Livane (1553), Şavşat (1553), İmerkhev (1553), Acara (1561), Batum (1565), Tavuskar (1574), Macakhel (1576) sancaklarıdır. Bu sancaklar arasında Şavşat Sancağı'na Mehmet Bey, İmerkhev Sancağı'na Mahmut Bey ve Macakhel Sancağı'na da Ahmet Bey

³⁶ Trialeti (Gürcüce: ტრიალეთი) Merkez Gürcistan'da bulunan dağlık bir bölgedir. Gürcüce 'de ismi "Gezinme Yeri" manasına gelmektedir. Trialeti Sıra Dağları, Büyük Trialeti bölgesinin bir parçasıdır. Günümüzde Tsalka Belediyesi sınırları içerisindedir.

getirilmişlerdir. Üçü kardeş olan bu Gürcü asıllı beyler, kendi istekleri ile Müslümanlığı kabul etmiş ve isim değiştirerek Osmanlı idaresine giren ilk sancak beyleri olmuşlardır.³⁷

1578'de Erzurum Beylerbeyi Lala Mustafa Paşa bir doğu Seferi başlatmıştır. İranlıların Gürcistan'ı desteklemesine rağmen, 5 Ağustos 1578'de yola çıkan Lala Mustafa Paşa, 10 Ağustos'ta Çıldır'ı alarak Doğu Gürcistan'a doğru ilerlemiştir. 24 Ağustos'ta da Tiflis'i almıştır. Bu aşamadan sonra daha önceden alınan, Gürcistan'ın Güneybatısını oluşturan Samtse, Saatabago, Çavaheti, Şavşeti, Klarçeti, Tao vb. yerler Çıldır Eyaletine bağlanmıştır. İşte Türkiye Gürcülerinin tarihi ve varlığı 1578'de tamamlandığını söyleyebileceğimiz bu sürecin akabinde başlamıştır. Ancak bu bölgelerdeki halkın tamamen Müslümanlığı kabul etme süreci yaklaşık 100 yıllık bir zaman diliminde gerçekleşmiştir.

1578'den itibaren Samtshe (toprakları) Osmanlı akınlarının hedefi haline geldi. Bu akınlar sonrası Cakeli³⁸ atabegleri İslam dinini kabul ettiler ve Osmanlı egemenliğine girdiler. Veraseten (babadan oğula intikal sistemiyle) Ahıska paşaları yapıldılar. Bu durum 1829 yılındaki nihai Rusişgaline kadar devam etti.³⁹

Aslında bu Osmanlıya intisap etme ve İslamlaşma sürecinin başarı ile sonuçlanmasının altında yatan nedenler olarak; önceki yüzyıllardaki deneyimlerin yanında, Osmanlı'nın adil ve sömürmeyen yönetim anlayışının da etken olduğu söylenebilir.

³⁷ (Lamb, 1966:266–271; Uzunçarşılı, 1964:360 vd.; Çiloğlu, 1993:76 vd.; Artvin İli Yıllığı, 1973:28).

³⁸ **Cakeli Hanedanı** (Gürcüce: ჯაყელი; translit.: "caq'eli"), bir Gürcü soylu (mtavari) ailesi ve Samtshe Prensiğini yöneten hanedan idi. Bu aile, Çorçaneli hanedanının da bir koluydu. "Cakeli" esasen "Caki'den olan" anlamındadır, bu da aslında yöresel bir lakaptır. Aile, bu ismi Kura (Mtkvari) nehrinin kollarından biri olan Cak-suyu üzerindeki Caki Kalesi'nden almıştır (günümüzde Türkiye'de). Cakeli ailesi, kökenlerini geç 9.yy asilzadesi Çorçanelilerden Beşken'e dayandırır. Onun soyundan olanlar, Posof'daki Caki vadilerine ve Ahıska yakınlarındaki Uraveli'ye sahip oldu. "Cakeli" unvanı, Beşken (I) isimleri içinde ilk kez Tukharisi lordu (eristavi) ve Beşken'in muhtemel oğlu Q'ueli lordu Murvan arasında ortaya çıktı. Ardından Selçuklu Türkleri ile 1118'de Cavakheti'de savaşta ölen Murvan'ın muhtemel oğlu Beşken (II) 'den haberdarız. 1050'lerden 1190'lara kadar Cakeliler, Gürcistan'ın Bagratlı krallarına karşı çeşitli feodal ayaklanmalarda yer aldılar. Nihayetinde Kraliçe Tamar döneminde (1184-1213) aile, Botso'nun şahsında onursuzluk içine düştü ve hem Cakeli unvanı hem de mal varlıklarının çoğu onların akrabaları olan Tsikhisjvari (Tsikhisjvrel) ailesine ve de ailenin Çorçaneli dalına geçti. Mülksüzleştirilen Botso Cakeli'nin ailesi, Botsosdze olarak bilinir. Aile, son olarak 1226'da Harzemşah yöneticisi Celaleddin Mengüberti'ye karşı Tiflis'i savunurken ölen Memna ve erkek kardeşi Botso ile birlikte duyuldu. (https://tr.wikipedia.org/wiki/Cakeli_hanedan%C4%B1)

³⁹ https://tr.wikipedia.org/wiki/Cakeli_hanedan%C4%B1

Kronolojik Tarih

Bu noktadan sonra genelde Gürcü boylarının ve atalarının özelde ise Çakıroğlu sülalesinin yaşadığı bölgedeki tarihi gelişmeler, milletler, medeniyetler, savaşlar, İmparatorluklar, kişiler, beylikler **kronolojik**⁴⁰ olarak incelenecektir.

Özellikle güney Batı Gürcü bölgeleri olan, Klarjeti, Byzerae, Batum, Apsoros, Gonia, Borçka, Maradit, Artvin v.s. civarlarındaki gelişmelere odaklanılarak incelenmekle birlikte, bu bölgelere komşu yerlerde olan ve ilgi alanındaki bölgeleri etkileyen olaylar da kitabın kapsamına alınmıştır. Tarihin yavaş aktığı dönemlerde bölge daha detaylı ve daha yerel incelenirken, hızlı aktığı dönemlerde bölgesel bazda ele alınmıştır.

Bu bölgeyi etkileyen olayların nedenleri, olayların detayları ve olayların sonuçlarından etkilenme durumları anlaşılmalı çalışılmıştır. Mesela; Göç öncesi ortam ve olaylar, göçe karar verilmesine neden olan olaylar incelendiği gibi, göçün nasıl gerçekleştiği de incelenmeye çalışılmıştır.

Bu bağlamda Balıkesir'e yapılan göç öncesi ve sonrası daha detaylı incelemeye tabi tutulmuştur.

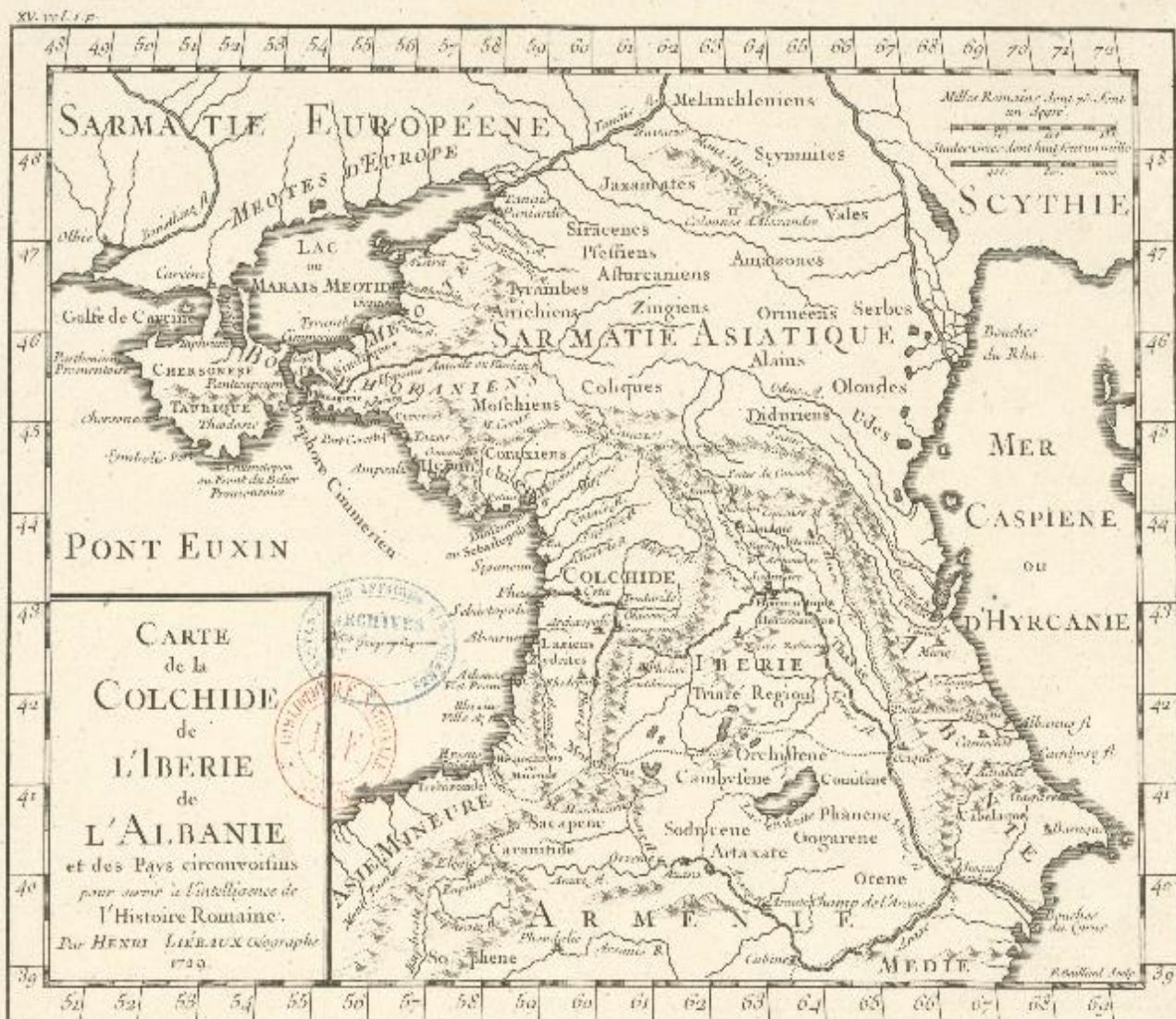
Kronolojik tarih kısmı 6 bölümden oluşmaktadır;

II. Bölüm	Erken Dönemlerde Gürcü Bölgesindeki Tarihi Gelişmeler
III. Bölüm	İslam Medeniyetinin Başlaması
IV. Bölüm	İstanbul'un Fethi Sonrası Dönem
V. Bölüm	Gittikçe Büyüyen Rus Tehdidi
VI. Bölüm	Rus Savaşı ve Sonrası Dönem
VII. Bölüm	Balıkesir Dönemi

⁴⁰ Kronoloji (Grekçe Chronos/zaman + logos/mantık), olayların tarihsel sıralanması ile ilgili bir bilim dalıdır. Tarih bilimi ile yakından ilgili bu bilim dalı, oluşum süreçlerinin tarihlenmesi ve raporlanması ile uğraşır.

II

BÖLÜM

**II. BÖLÜM ERKEN
DÖNEM GÜRCÜ
BÖLGELERİNDEKİ
TARİHİ
GELİŞMELER**

MÖ 800 Heniochiler (Yunanca: Ἠνίοχοι, *Heniochoi*) "charioteers") Kolhis'in (günümüzde Abhazya) kuzeybatı kıyılarında ve bazı görüşlere göre Fasis⁴¹ bölgesinde yaşamış antik bir halktır. Bu halkın ülkesinin adı Heniocheia (Grekçe: Ἠνιοχία) idi. Aristoteles⁴², Artemidorus Ephesius⁴³, Ovidius, Büyük Plinius⁴⁴, Flavius Arrianus⁴⁵, Strabon⁴⁶ gibi birçok tarihçi ve tanınmış kişi Heniochiler'den bahsetmiştir. Heniochiler'in Dioscurias'tan (Grekçe: Διοσκουριάς), Trabzon'a kadar uzanan geniş bir alanda yaşadıkları belirtilmiştir. Urartular dönemine ait MÖ 8. yy a tarihlenen çivi yazılarında bu halktan bahsedilmiştir. MÖ 5. yy ile MS 1. yy arasındaki yazılı kaynaklardan Heniochilerin modern Soçi ile Pitsunda (Dioskuria) arasında kalan bölgede yaşadıkları anlaşılmaktadır. Bu durum halkı en eski Abhaz halklardan biri yapmaktadır. Efesli Artemidorus'a göre Heniochiler MÖ 5. ve MÖ 1. yy arasında günümüzde Abhazya sınırlarına dahil olan Karadeniz kıyılarında ve Pitiunt veya Pityus civarından Achaeuntus (günümüz Tuapse'nin yanındaki Şahe nehri) nehrine kadar olan kısımda yaşamışlardır⁴⁷.

⁴¹ Bugün Batı Gürcistan olarak bilinmektedir

⁴² **Aristoteles** (Grekçe: Ἀριστοτέλης Aristotélēs, Grekçe telaffuz: [aristotélɛːs]; MÖ 384 – 322) veya kısaca Aristo, Antik Yunanistan'da Klasik dönem aralığında yaşamını sürdürmüş olan Yunan filozof ve bilimci.

⁴³ **Efes Artemidorus'u** (Yunanca: Ἀρτεμίδωρος ὁ Ἐφέσιος; Latince: Artemidorus Ephesius), MÖ 100 civarında gelişen bir Yunan coğrafyacıydı. On bir kitapta çalışmaları genellikle Strabon tarafından alıntılanı.

⁴⁴ **Gaius Plinius Secundus Maior**, (kısaca **Büyük Plinius** (Latince Plinius maior) ya da Yaşlı Plinius) (d. 23, Como – ö. 24 Ağustos 79, Stabiae). Yazar ve filozof. Plinius, bilim tarihindeki yerini, dönemine ait bilgileri derlemek amacıyla kaleme aldığı, insanlık tarihinin ilk ansiklopedisi sayılan dev yapıtına borçludur. "Doğa tarihi" (Naturalis Historia) adı altında birleştirilmiş 37 kitaptan oluşan bu yapıt, 500'e yakın Yunan ve Romalı yazarın bıraktığı 2 bin aşkın kitabın içeriğinden özetlenmiş yoğun bir bilgi derlemesidir. (https://www.wikiwand.com/tr/Gaius_Plinius_Secundus)

45 **Arrianus** Roma imparatorluğunun Kapadokya valisi. Lucius Flavius Arrianus Ksenophōn1, İS. ca. 86 yılında Bithynia Eyaleti'nin başkenti Nikomēdeia'da (İzmit) doğmuştur. Lucius praenomen'i (ön adı) ve Flavius nomen'i (soy/kabile adı), onun ve ailesinin Roma vatandaşlığı statüsünü taşıdığına işaret etmektedir. Bithynia'nın önde gelen aristokrat ailelerinden birine mensuptur. İS. 131 yılında Cappadocia Eyaleti'ne vali atanmıştır9. Bu göreve başlamadan önce de Periplus Ponti Euxini adlı Karadeniz Seyahat'i'ni kaleme almıştır. Bu yazı, aynı zamanda Arrianus'un Hadrianus'a yazdığı bir mektup içeriği taşımaktadır. Zira Arrianus, sadece güvenilir bir yönetici değil; aynı zamanda imparator Hadrianus'un (İS. 117-İS. 138) yakın arkadaşısıdır. (Murat ARSLAN, ARRIANUS'UN KARADENİZ SEYAHATI (ARRIANI PERIPLUS PONTI EUXINI), Mayıs 2005, s. X)

⁴⁶ **Strabon**, (Yunanca: Στράβων; MÖ 64- MS 24), Antik Yunan tarihçi, coğrafyacı ve filozof. Yaşadığı dönemde bilinen yerlere yapılan göçlere ve hangi milletlerin yerleşmeler yaptırdığı üzerine gerçekleştirdiği çalışmalara ile uğraşmıştır. Roma aristokratlarıyla kan bağı olduğu düşünülmektedir. Bugünkü Amasya ili sınırının içinde varlıklı bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Dünyanın ilk coğrafyacısıdır. Antik Dünya hakkındaki coğrafya kitabı ile tanınmıştır.

⁴⁷ Aristoteles, Heniochileri (Acaeilerle birlikte) "adam öldürmeye ve yemeye hazır insanlar" olarak tanımlamıştır.

4 Scythini halkı⁴⁸

MÖ500

5 MÖ.500'lerde Miletoslu Hekateus'un dünya haritası

⁴⁸ **Scythini** (Σκυθῖνοί), Kars bölgesinde Harpasos Nehri (doğu), Asparos Nehri (batı) ve Calibes Dağları (güney) arasında bir Asya kökenli halk idi.

MÖ.481 yılında Yunanistan seferine çıkan Pers kralı Hşayarşa'nın müttefiklerini sıralayan Herodot⁴⁹, bu sefere katılan bir Kolha birliğinden de söz eder. Ona göre Kolhalılar da ağaçtan yapılmış miğferleri, ham deriden yapılmış küçük kalkanları, kısa mızrakları ve eğri kılıçları ile bu sefere katılan kavimler arasında yer almışlardır

Ahameniş İmparatorluğu ya da **Ahamenîler** (İngilizce telaffuz: [ə'ki:mənɪd]; «𐎧𐎶𐎵𐎴𐎡𐎹», Hşassa (Eski Farsça) "İmparatorluk" c. MÖ 550-330), MÖ 6. yüzyılda Büyük Kiros tarafından kurulan Pers devletidir. Çok büyük bir alanda hüküm sürmüşlerdir. Bu alanlardan birisi de Batum ve Artvin'i de içine alan Gürcistan bölgeleridir.

6 Ahameniş İmparatorluğu

MÖ200

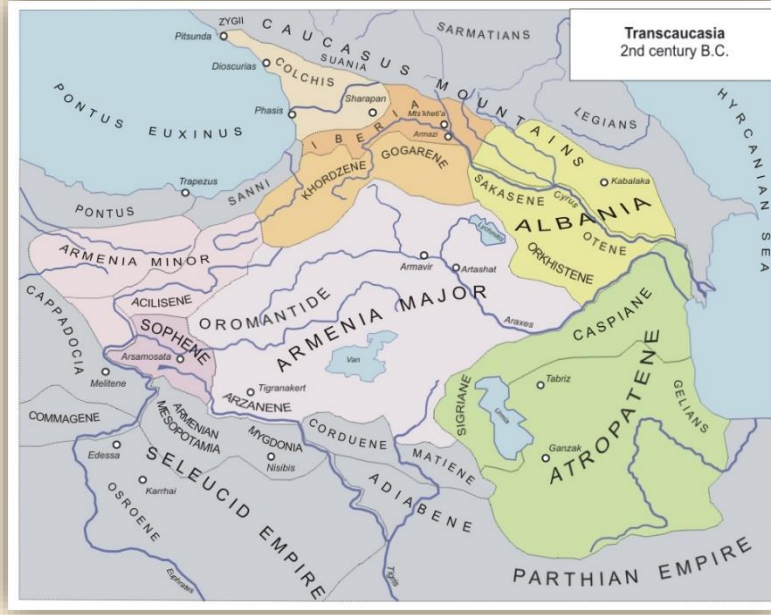
MÖ200 Sanniler⁵⁰ MS 1. ve 2. yy, Sanniler yaşadığı bölgenin kuzeydoğu sınırlarını Ophis Nehri⁵¹ oluşturmaktaydı. Hem sahilde hem de sahile yakın dağlık yerlerde yaşıyorlardı. Pliny, Trabzon bölgesinde yaşamış Sanniler ve Heniochilerin tek bir millet olduğunu iddia etmiştir. Pliny aynı zamanda, Kolhis'e bağlı sahil şeridindeki Rioni Nehri'nden⁵² ilerde yaşayan bir Sanni topluluğundan daha bahseder.

⁴⁹ **Herodot** (Grekçe: Ἡρόδοτος, Herodotos), Antik Yunan tarihçi ve yazar. Gezilerinde gördüğü yerleri ve insanları anlattığı, Herodot Tarihi olarak bilinen eseriyle tanınır. Eserinin esas konusu, Pers İmparatorluğu ile Antik Yunan kent devletleri arasında MÖ 499 ile MÖ 449 yılları arasında yapılan Pers-Yunan savaşlarıdır.

⁵⁰ **Sanniler** (Gürcüce: სანგბი) Strabon (MS 1. yüzyıl), Gaius Plinius Secundus (MS 1. yüzyıl) ve Flavius Arrianus (MS 2. yüzyıl) tarafından Trabzon yakınlarında yaşamış insanlar olarak bahsedilmiş bir topluluktur.

⁵¹ **Ophis** (Grekçe: Ὀφίς), ayrıca bilinen diğer adlarıyla Ophius veya Ophiuous (Ὀφιοῦς), Nehrin Anadolu'da yer alan İstala Deresi olduğu düşünülmektedir

⁵² **Rioni veya Rion Nehri** (Gürcüce: რიონი Rioni, Modern Yunanca: Φάσις Fasis) Gürcistan'ın batısındaki başlıca nehirdir. Raça bölgesindeki Kafkas Dağları'ndan doğan nehir, Poti (antik Fasis) şehrinin kuzeyinden geçerek batıya doğru ilerler ve Karadeniz'e akar. Bir zamanlar Kolhis'in antik kentlerinden olan Kutaisi şehri, nehrin yanına kurulmuştur. (https://tr.wikipedia.org/wiki/Rioni_Nehri)

7 SANNI Bölgesi Kolhis ve bu devletin sınırları dışında kalan Lazlar (Tzannoi/Sanniler)⁵³

MÖ 66 Strabon (xii. 3. 17), Pontos'tan kalkıp, kıyı boyunca ilerlenirse Trapezus⁵⁴ kentiyle Kolhis Bölgesi arasında bir yerde Zygopolis olarak adlandırılan bir yerleşim yerine geldiğini ve ondan sonra da Kolhis'in başladığını bildirmektedir. Appianos ise, Pontos Kralı Mithridates VI. Eupator'un M.Ö. 66 yılında Roma Generali Pompeius tarafından yenilgiye uğratılıp geri çekilirken önce Armenia'ya, daha sonra da Absarros⁵⁵ (= Apsaros) Irmağı'nı aşarak Kolhis Bölgesi'ne girdiğinden bahsetmektedir. Plinius da (*nat. vi. 9. 25; İL. 29*), Absarros Irmağı'nın Parihedri Dağları'ndan doğarak Karadeniz'e aktığını ve bu dağların Kolhis'in güneybatısında yer alan Armenia Minor Bölgesi'yle aralarındaki doğal sınırı oluşturduğunu ifade eder. (Murat ARSLAN, Kolhis Bölgesinin Tarihi Coğrafyasına İlişkin Bazı Notlar, Ağustos 2000, s. 26)

000

I. yüzyıldan itibaren Gürcistan bölgesinde Hristiyanlık yayılmaya başlamıştır. (Muhittin GÜL, 2009)

MS 1. yy dan itibaren Kolhisliler yerine "Laz" veya "Megrel" olarak anılan halkları görmekteyiz. Megrel-Lazlar, önce Polemon egemenliğine daha sonra da Roma İmparatorluğu'na karşı bağımsızlık savaşı başlatmışlardır.⁵⁶

62 Roma Eyaleti döneminde M.S. 62'de Nero tarafından bölgenin tümü bir Roma eyaleti haline getirilmiş ve üç vilayete bölünmüştür. Batıda Galatya ile sınır olan Pontus Galaticus, ortada başkenti Polemonyum'dan (günümüz Fatsa'sı) adını alan Pontus Polemoniatus ve doğuda Kapadokya (Küçük Ermenistan) ile sınır olan Pontus Cappadocius.

⁵³ <https://tr.wikipedia.org/wiki/Lazlar>

⁵⁴ Bugünkü Trabzon

⁵⁵ **Absarros -- Gonio Kalesi** (Gürcüce: გონიოს ციხე / Gonios Tsihe) veya eski adıyla Apsarus veya Apsaros (Antik Yunanca: Ἀψαρος), Batum'un 15 kilometre güneyinde, Çoruh'un ağzında bulunan Roma dönemi kalesidir. Türkiye Gürcistan sınırının 4 km kuzeyinde konumlanmıştır. Kalenin adı, Kolhis prensesi Midia ve kardeşi Absyrtos'tan bahseden mitle bağlantılıdır. (https://tr.wikipedia.org/wiki/Gonio_Kalesi)

⁵⁶ <https://www.wikiwand.com/tr/Lazika>

69-79 yıllarında Laz bir amiral olan Aniket, halkını Romalılara karşı ayaklandırmıştır. Stratejik bir bölge olan Lazika'yı bırakmak istemeyen Romalılar, Lazların özgürlük mücadelesi karşısında Lazika'yı terk etmek zorunda kalmışlardır⁵⁷

8 Roma'ya bağlı Pontus Krallığı (Kolhis ile birlik halinde). M.S. 50 dolayları.

MS.77 tarihinde Plinius tarafından yayınlanan “Naturalis Historia”⁵⁸ isimli eser, oldukça karmaşık olmakla birlikte, Doğu Karadeniz sahillerinin o yıllardaki durumu ile ilgili önemli bazı verileri içerir. Plinius, özetle ve sadeleştirilmiş şekliyle, bölgeye ilişkin şu bilgileri verir; “Trabzon yakınındaki dağların hemen ardında, Armenohalib⁵⁹ kabilesi, daha ötede ise Armenia toprakları yer alır. Sahil tarafında ise, Trabzon’dan itibaren, Absarro⁶⁰ nehri ağzında aynı ismi taşıyan kaleye kadar olan bölgede Sanni ve Heniohi kabileleri egemendir. Absarro civarındaki dağların ardında ise İberia’ya bağlı topraklar yer alır. Sahilde Heniohilerin ötesinde sırasıyla Ampreuti ve Lazi kabileleri yerleşiktir. Yine aynı bölgede, Akampsi, İsis, Nogrur ve Bathys isimli akarsular, Kolhalı kabileler, Matium kenti, Herakles nehri ve Karadeniz’in en meşhur akarsuyu olan Phasis⁶¹ bulunmaktadır. Bu nehrin üzerinde 120 tane köprü mevcuttur ve yaklaşık 40 mil kadar içeriye doğru gemilerin seyrine elverişlidir. Ufak tekneler ise, daha iç kısımlara kadar ilerleyebilirler. Eskiden bu nehir boyunca çok sayıda yerleşim birimi bulunmaktaydı. Bunların içinde en önemlileri; Tyndarida, Kirka, Kygnus ve nehrin ağzında yer alan Phasis kentleri idi. Ama içlerinde en meşhur olanı, denizden 15 mil içeride, karşılıklı iki ayrı nehrin Phasis’e kavuştuğu yerde kurulu olan Aea kenti idi. Bugün ise Phasis üzerinde, sadece Surium isimli bir kent bulunmakta ve ismini nehrin geniş bir kolundan almaktadır. Daha kuzeydeki ise, Kharien ve Suani bölgesinden çıkan Khobus Nehri vardır. Buraların iç kesimlerinde Saltia ve Sanni isimli kabileler yaşar. Sahilden kuzeye doğru ise, Rhoan, Egriti bölgesi, Apsil kabilesi, Sebastopolis kalesi, Saniga kabilesi, Kygnus kenti, Penius nehri ile aynı ismi taşıyan Penius kenti, daha sonra da farklı isimler kullanan Heniohi kabileleri sıralanır. Anthemus nehri üzerindeki Kolha kenti Dioskuria ise şu anda terk edilmiş durumdadır.”

114 Her biri Roma imparatorluğunun doğal müttefiki olan bu küçük yerel krallıklardan birisi, bugünkü Trabzon ile Batum kentleri arasındaki sahil şeridinde egemen olan Heniohi krallığıdır. Romalıların eski düşmanları olan Heniohiler, sahilin ardındaki dağlık kesimde yaşayan ve daha önceki çağlarda da “Makron” adıyla kaydedilen Maheloni kabilesini de egemenlikleri altına alarak bölgede Romalıların en önemli müttefiklerinden biri olmuşlardır. Cassius Dio’nun⁶² kayıtlarına göre MS.114

⁵⁷ <https://www.wikiwand.com/tr/Lazika>

⁵⁸ Naturalis Historia (Türkçe: Doğa Bilimi) Büyük Plinius’un eserlerinden biridir. Roma İmparatorluğu’ndan günümüze ulaşan en büyük eserlerden olan Naturalis Historia’nın döneminin tüm bilgilerini kapsadığı iddia edilmektedir. Her ne kadar kitabın ismi doğa bilimi anlamına gelse de içerik doğa tarihi ile sınırlı değildir; Plinius, kitabın kapsamını “doğal dünya veya yaşam” olarak tanımlamıştır.

⁵⁹ Armenohalib (ArmenoKhalib) terimi; Doğu Anadolu’nun yerli halkı olan Paleokafkas kökenli Khai (Khaldi / Khalib) kavminin, bu dönemde henüz HindAvrupa kökenli Ermeni kültürü içinde tam olarak erimeğini göstermektedir. Bu kaynaşma süreci asırlar sonra, Ermeni kilisesi çatısı altında tamamlanacak, böylece yerli Khai kültürü, tüm Kafkasik dil ve folklor özellikleri ile birlikte Ermeni kültürünün önemli bir bileşeni olacaktır. Hatta, yüzyıllar sonra Ermeniler, bu eski kavmin adını “Haik” biçimiyle sahiplenecekler ve bu şekilde bu adı; bölgede çok köklü bir geçmişe sahip olduklarının bir kanıtı olarak kullanacaklardır.

⁶⁰ Bugünkü Gonio kasabası civarı.

⁶¹ Birçok antik yazarın yaptığı hatayı tekrarlayan Pliniusda, Phasis nehrini Bathys ile karıştırmış ve yanlış olarak, bu nehrin, kaynağını Moskhi topraklarından aldığını yazmıştır. (Ahmet Mican Zehiroğlu, 1999)

⁶² **Cassius Dio** (Yunanca: Δίων ὁ Κασσιός; d. 155- 163 civarı/164[1] – ö. 229 sonrası), İngilizce Cassius Dio, Dio Cassius, belki de Claudius Cassius Dio ya da (yanlış olarak) Cassius Dio Cocceianus olarak bilinen Romalı tarihçi ve kamu görevlisi. Dio, Roma tarihini yaklaşık 983 yılı kapsayan bir zaman dilimi içerisinde, Aeneas’ın İtalya’ya gelerek Roma’yı kurmasından MS 229 yılına kadar geçen süre olarak yayınlamıştır. Yirmi iki yıl içerisinde yazılan seksen kitap, Roma tarihi hakkında detaylı bir bakış açısı sağlayarak, tam ya da parçalar halinde günümüze kadar ulaşmıştır. (https://tr.wikipedia.org/wiki/Cassius_Dio)

yılında, Heniohi Maheloni kralı Anhialus, Satala civarında kamp kuran Roma İmparatoru Trajan'ı ziyaret etmiş ve kendisinden çeşitli armağanlar almıştır. (Ahmet Mican Zehiroğlu, 1999, s. 25)

117 Bizanslı Suidas⁶³, kayıtlarında, MS.117 yılında Roma imparatoru olan Hadrianus'un, "Lazilerin veya Kolhalıların" başına bir kral tayin ettiğine dair bir bilgi aktarmaktadır.⁶⁴ Bu bilgi; Lazi derebeyliğinin önderliğinde birleşmekte olan Kolha kabilelerinin, yeni bir krallığın kurulması sürecinde, o sıralar en kudretli dönemini yaşayan, "dost ve müttefik" Roma imparatorluğunun hegemonyası altında olduklarını göstermektedir. (Ahmet Mican Zehiroğlu, 1999, s. 25)

130 Zidritler (Gürcüce: ზიდრები) Klasik Antik Çağ'da Kolhis'te yaşamış eski topluluklardan biriydi. Yaşadıkları bölgenin kuzey sınırını Karadeniz, güney sınırını ise Apsarus Nehri (günümüzde kullanılan adıyla Türkiye-Gürcistan sınırındaki Çoruh/Chorokhi Nehri) oluşturmaktadır. Batıda Maçelonlar, doğuda ise Lazlarla komşulardı. 2. yy başlarında yaşamış Romalı yazar Arrianus, batıdan doğuya doğru sıralayarak birçok komşu ve etnik açıdan bağlantılı olması muhtemel kabileleri şöyle listelemiştir: Sanniler (Sanigler), Drilae, Maçelonoi, Henioçoi, Zudreitai ve Lazlar (*Perip.* 1 1.1-2). 4. yy sonlarında yaşamış *Periplus Ponti Euxini* bu halkın daha güneyde ve Akamosis ve Arçabis nehirleri arasında yaşadığını iddia etmiştir. Zidritlerin sosyal ve politik hayatı hakkında çok az şey biliniyor, ancak MS 130'lu yıllarda doğu Gürcistan'daki İberya kralına itaat ettikleri düşünülmektedir.⁶⁵

9 Kolhis haritasında Zidritlerin yaşadığı bölge, Kafkasya İberyası, Henri Liébaux, 1729

130 Arrianus, raporunun sonraki bölümlerinde de Trabzon'dan itibaren sahil boyunca, doğuya doğru gerçekleştirdiği bir deniz yolculuğunun notlarını aktarır. Buna göre, Trabzon'dan ayrıldıktan sonra, önce Hyssus limanına⁶⁶ uğrarlar, oradan sonra da Ophis deresine ulaşılır. Arrianus'a göre, bu dere Kolha bölgesi ile Thiannika arasındaki sınırı oluşturmaktadır. Bugünkü Of civarında olan bu sınır

⁶³ **Suda ya da Souda**, (Yunanca: Σοῦδα) Suidas adlı bir yazar tarafından 10. yüzyılda Bizans'ta yazılmış Antik Akdeniz dünyası ile ilgili bilgi veren dev ansiklopedidir. 30.000 tanım içerip, ansiklopedik sözlük biçiminde yazılmıştır; pek çok eskiz kaybolmasına rağmen kimi kısımlar Ortaçağ Hristiyan derleyicileri tarafından muhafaza edilmiştir. Suda isminin kökeninin muhtemelen Bizans Yunancasında "kale", "hisar" manasına gelen souda kelimesinden geldiği düşünülmektedir.

⁶⁴ Müller, K. (1855)

⁶⁵ <https://tr.wikipedia.org/wiki/Zidritler>

⁶⁶ Bugünkü Arakli civarı

Trabzon İmparatorluğu 1204

Bayrak

Arma

gerçekte, Roma İmparatorluğunun o yıllardaki doğu sınırır. Sınırın ötesinde, doğrudan Roma hakimiyeti dışında olan tüm toplulukların, “Kolha” kimliği altında tanımlanması önemli bir ayrıntıdır. Sınırın beri tarafındaki yerlileri, onlardan ayırt etmek için de aslında sahilden içeride, yüksek kesimlerde yaşamakta olan Sanni kabilesinin adı, bölge ismi olarak kullanılmaktadır. Raporda bu bölgenin adı da muhtemelen hatalı olarak, Tzanika⁶⁷ ya da Sannika yerine, “Thiannika” olarak yazılmıştır. Sınırın öte tarafında, Phasis nehrine kadar olan akarsular, “Psykhros, Kalus⁶⁸, Rizius⁶⁹, Askurus⁷⁰, Adienus⁷¹, Zagatis⁷², Athene, Pyrtanis⁷³, Pyxites, Arkhabis, Apsarus, Bathys, Akinasis, İsis ve Mogrus” olarak sıralanırlar (Ahmet Mican Zehiroğlu, 1999, s. 26)

Arrianus (l.c.), İÖ. 400 yılında yöreye gelen Ksenōphōn’la⁷⁴ (Anab. V. 2. 1-32) aynı izlenimleri yansıtarak, Kolkhoi ve Trapezous’luların son derece savaşçı olan ve kendilerinden nefret eden komşuları Drillai kavminden söz etmektedir. Ayrıca, onların aslında Sannoi kavmi olduğunu ileri sürmektedir. Bununla birlikte Plinius (nat. VI. 4, 12; 14), onların Heniokhoi kavmine komşu olan bir topoğrafyada ikamet ettiklerini, Strabon (XII. 3. 18 c. 549) ise, Sannos’lara eskiden Makrōn’lar⁷⁵ denildiğini iddia etmektedir. (ARSLAN M. , Mayıs 2005, s. 104)

⁶⁷ Trabzon İmparatorluğu ya da Tzaniti (Lazistan) Krallığı (1204-1461), Orta çağda Doğu Karadeniz’de kurulmuş yerel krallık. Bizans tarihçisi Yeoryos Pahimeris tarafından “Laz Sınır Devleti” olarak anılan ülke topraklarının yöneticileri de “Laz Kralları” olarak anılmışlardır. Selçuklular tarafından Tzanika/Canik Kralı olarak adlandırılan Trabzon İmparatorları, Tarihçi İbni Bibi tarafından “Tzaniti Kralları” olarak tanımlanmışlardır.

⁶⁸ Bugünkü İyidere

⁶⁹ Bugünkü Rize

⁷⁰ Aynı eserin Anonymus kopyasında Askurna olarak geçer.

⁷¹ Aynı eserin Anonymus kopyasında Adina olarak geçer

⁷² Farklı kopyalarda, Zaggalis, Zagalo ya da Zagalis olarak da geçer

⁷³ Bugünkü Furtuna deresi.

⁷⁴ **Ksenofon** (d. y. MÖ 431- ö. y. MÖ 354 Yunanca: Ξενοφών), Sokrates’in öğrencisi Yunan filozof, yazar, tarihçi ve asker.

Ksenofon, uzun yıllar Anadolu’yu işgal eden Pers ordularında bulunmuş çoğunlukla İranlıların askerî eğitim ve öğretimi düzenleriyle ilgili görüşlerini yazmıştır. Bunlarla birlikte Pers ordularının tüm sefer kayıtlarını tutmuştur. Onun Tarih yazımında hemşehrisi Thukydides’ten etkilendiği söylenebilir.

⁷⁵ **Herodotos’a** (II. 104) göre, sünnet olan halklar Mısırlılar, Aithiopia’lılar (Etiyopya) ve Kolkhis’lilerdi. Phoinikē’liler (Fenike) ve Syria’lılar, bu adeti Mısır’lılardan almışlardı. Thermōdōn (Terme) ve Parthenios (Bartın) ırmakları arasında yaşayan Hellenlerin Beyaz Syria’lılar dedikleri Kappadokia’lılar (Hdt. I.72) ve komşuları Makrōn’lar ise, bu geleneği Kolkhis’lilerden öğrenerek uygulamışlardı (ayrıca bk. Ioseph. Cont. Ap. I. 168-172).

Arrianus'a (l.c.) göre, Pontos'un uzunlamasına sınırı Apsaros'tur. Arrianus'un burada, büyük bir ihtimalle Apsaros'la ifade ettiği husus, Apsaros'un hem topoğrafik anlamda Pontos Bölgesi'nin sınırı, hem de onun Karadeniz'e girişten itibaren sağ koldan kıyıya paralel olarak uzunlamasına yelken açılınca ulaşılan en son nokta olduğudur. Karadeniz'e girişten itibaren en uzak mesafedeki yerleşime, Arrianus'tan önceki ve sonraki antik dönem yazarları da değinmişlerdir. Öyle ki, Karadeniz'in en geniş yeri, Herodotos (IV. 86) ve Prokopios'a (Bell. VIII. 2. 32) göre, Phasis; Strabon'a (XI. 2. 16 c. 497) göre, Dioskourias'tır (ayrıca bk. Liddle 2003, 106). (ARSLAN M. , Mayıs 2005, s. 109)

150- MS.138 yılında, Antoninus Pius⁷⁶ Roma imparatoru olduğu sırada, Mısır'ın İskenderiye kentinde matematik ve astronomi çalışmaları yürütmekte olan Batlamyus⁷⁷ bu imparatorun saltanatı döneminde, modern anlamda bilinen en eski coğrafya atlasını yayınlamıştır. Batlamyus, antik çağlardan beri batılı kaynaklarda “Kolhis” olarak isimlendirilen Doğu Karadeniz sahillerini üç ayrı bölüm olarak ele alır. Kerasus ve Trapezus kentlerini de içine alarak Phasis nehrinin güneyine kadar uzanan batı kesimi doğrudan Roma İmparatorluğunun sınırlarına dahildir. İdari yapılanmada “Karadeniz Kapadokyası” adı altında, Kapadokya eyaletine bağlı bir alt bölge olarak yönetilmektedir. Bu bölgenin kıyı kesimindeki yerleşim birimleri batıdan doğuya doğru şöyle sıralanır; “İskhopolis; Kerasus; Pharnakia; Hyssi limanı⁷⁸; Trapezus; Kissius; Pitiusa⁷⁹; Rhizus limanı; Athena burnu; Khordyle; Arkhabis nehrinin ağzında Morthula; Ksyline nehrinin ağzında Kissa; Apsorrus nehrinin ağzında Apsorrus ve ebastopolis.” Bu bölgenin, bugünkü Zigana dağlarının kuzey yamaçlarını oluşturan iç kesimlerinde ise; “Aza; Kokalia; Asiba; Mardara ve Kamuresarbum” belli başlı yerleşimler olarak sıralanır (Ahmet Mican Zehiroğlu, 1999, s. 28)

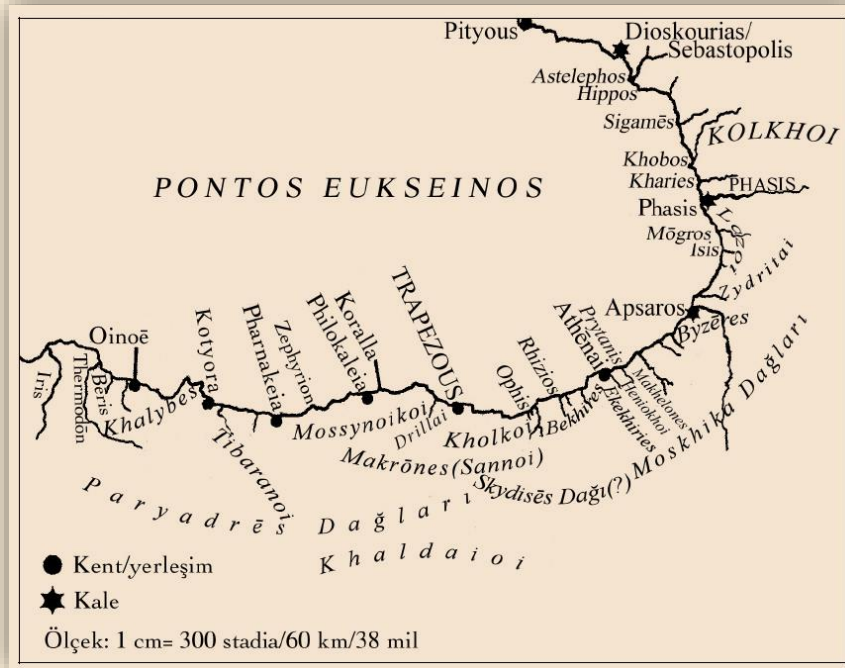
10 Antoninus Pius Büstü

⁷⁶ **Antoninus Pius** -- Titus Aurelius Fulvus Boionius Arrius Antoninus Pius (d. 19 Eylül 86, Lanuvium, Latium – ö. 7 Mart 161, Lorum, Etruria). 138 arası 161 Roma İmparatoru. Beş İyi İmparator'un dördüncüsü olup Aurelii gens'ine bağlıdır. Lâkabı (Pius'u ((Latince'de; 'sorumluluk sahibi', 'itaatkâr')) selefi Hadrianus'u tanrılaştırmak için senatoya yaptığı baskı sebebiyle tahta çıktıktan sonra almıştır.

⁷⁷ **Klaudyos Batlamyus** (Antik Yunanca: Κλαύδιος Πτολεμαῖος, **Klaudios Ptolemaïos**), İskenderiyeli Yunan matematikçi, coğrafyacı ve astronom. Yaklaşık olarak 100-170 yılları arasında yaşadığı kabul edilir. Geç İskenderiye Dönemi'nde yaşamış (MS 2. yüzyılın ilk yarısı) ünlü bilim adamlarındandır. Hayatı hakkında hemen hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Müslüman astronomlar 78 yaşına kadar yaşadığını söylemektedir. Yunan asıllı bir Mısırlı, veya Mısır asıllı bir Yunan olduğu iddia edilmektedir. (<https://www.wikiwand.com/tr/Batlamyus>)

⁷⁸ Muhtemelen bir hata sonucu Trabzon'un batısında gösterilen bu limanın, aslında daha doğuda, bugünkü Arakli civarında kuru lu olduğu bilinmektedir. Mısırlı coğrafçı'nın bu tür bazı hataları, onun bizzat ziyaret edemediği bu bölgeye ilişkin ilgilerinin oldukça sağlıklı olduğunu göstermektedir

⁷⁹ Pitiusa, bugünkü Of kasabasının bilinen en eski ismidir. Latince kaynaklarda bu şekilde kaydedilen isim, sonraki Bizans kaynaklarında, sırasıyla; Opius, Ophius ve Ophis şekillerine dönüşecektir. Hatta, Ptolemeus'un haritasında, “Pitiusa” olarak görülen bu isim, 19. yüzyılda eseri yeniden yayınlayan C. Müller tarafından da “Ophius” olarak “düzeltimiştir” (!).

II MS 130 Arrianus Haritası (ARSLAN M. , Mayıs 2005, s. 148) (Byzeres⁸⁰)

MS.161 yılında Roma imparatoru Pius'un ölümünün ardından, takip eden dönemde, Lazı Krallığı ekonomik gelişim ve siyasi bağımsızlık açısından oldukça önemli gelişmeler kaydetmiştir. (Ahmet Mican Zehiroğlu, 1999, s. 29)

Bu yıllarda Roma hakimiyetinin olmaması nedeni ile roma kaynaklarında bu bölge ile ilgili pek kayda rastlanmamaktadır. Bölgede artık bir derebeylik olmaktan çıkıp, güçlü bir krallık haline gelmeye başlayan Lazı hanedanı, Phasis havzasında yeni Kolha krallığının merkezî gücü olarak, diğer derebeylikleri de aynı çatı altında birleştirmek için uzun bir mücadeleye girişmiştir. . Goth istilasına kadar geçen yüzyıllık zaman diliminde, küçük ama güçlü Kolha Krallığı'nın hüküm sürdüğü bilinmektedir.

163 Samsatlı Lukianos,⁸¹ MS 163 yılında yazdığı "Toxaris" isimli kitabında "Tigrapat" adındaki Laz prensten bahseder. Bu durum o tarihlerde yarı bağımsız bir Laz devleti olduğunu göstermektedir.⁸² (Ahmet Mican Zehiroğlu, 1999, s. 30)

2. yüzyıldan itibaren, Lazika Krallığının gittikçe güçlendiğini görmekteyiz⁸³

⁸⁰ **Byzeres** Urartean (urartu) kaynaklarında Uiterukhi veya uiturukhi olarak belirtilen Güney Kafkasya halkıydı. II. Sardur topraklarını fethetti, bir vali atadı ve bir eyalet yaptı. Eski Yunan kaynaklarına göre, Byzeres Karadeniz'in güneydoğu kıyısında, Ch'orokhi Nehri'nin güneyinde ve kısmen de Pontik Dağlarda yaşıyordu. Tarihi bölgenin Odzrkhe adı bu kabilenin adından türetilmiştir; Vidzerukh / Viterukh / Odzr(a)khe / Odzrkhe. Gürcü Sovyet ansiklopedisi Byzeres'i (Gürcüce: ბიზერები bidzerebi) "eski bir Gürcü [Kartvelian] kabilesi" olarak tanımlıyor (Georgian Soviet encyclopedia, Vol. 2, pg. 422, Tb., 1977.) (<https://www.wikiwand.com/en/Byzeres>)

Odzrkhe veya Odzrakhe (Gürcüce: ოძრახე veya ოძრახე) tarihi bir müstahkem kasaba ve şimdi Gürcistan'ın güneyindeki Abastumani, Samtshe-Javakheti bölgesi olan çevredeki bir bölgedir. Ortaçağ Gürcü tarihi geleneğine göre, Kartlosid hattının efsanevi kahramanı Odzrakhe tarafından kuruldu. Eski surların kalıntıları sitenin çevresinde hala görülebilir. (<https://www.wikiwand.com/en/Odzrkhe> (Kartlos için: <https://www.wikiwand.com/en/Kartlos>))

⁸¹ **Samsat'lı Lukianos** (Grek: Λουκιανός ο Σαμοσατεύς, **Latin:** Lucianus, d. 125 – ö.180), Süryani retorikçi, ve Hiciv yazarı. Nüktesi ve alaycı doğası ile tanınır. Ona ait olduğu düşünülen günümüze kadar gelmiş seksen kadar eser bulunur. Aya yapılan bir yolculuğu anlattığı "Gerçek Bir Hikaye" adlı eseri, dünyadaki ilk bilim kurgu eseri kabul edilir. (https://www.wikiwand.com/tr/Samsat%C4%B1_Lukianos)

⁸² <https://www.wikiwand.com/tr/Lazika>

⁸³ <https://www.wikiwand.com/tr/Lazika>

255 Tarihçi Zosimus'un ⁸⁴ aktardığına göre; MS.255 yılında Karadeniz'in kuzeyindeki, Bosporan Krallığı⁸⁵ istila eden Goth⁸⁶ kabilelerinden Boraniler, buradan sağladıkları gemiler ve rehberlerle birlikte Doğu Karadeniz seferine çıkarlar. (Ahmet Mican Zehiroğlu, 1999, s. 31)

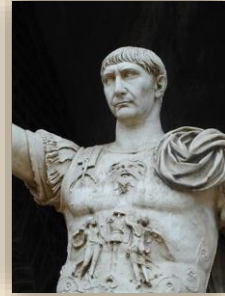

12 Bosporan Krallığı

284 Sadece Doğu Karadeniz'de değil, Anadolu'da da etkili olan bu istilâların ne kadar süre devam ettiği bilinmemektedir. Ancak, yüzyıllar sonra, bir Bizans imparatoru tarafından kaleme alınan bir eserde; MS.284 yılında imparator olan Diocletianus⁸⁷ zamanında, Bosporanlıların Laz ülkesini istila ederek, Halys⁸⁸ nehrine kadar ulaştıklarının anlatılmaktadır. (Ahmet Mican Zehiroğlu, 1999, s. 32)

Diocletianus'un İstanbul Arkeoloji Müzesi'ndeki büstü

İmparator Trajan'ın mermer heykeli-Trajan-Xanten

⁸⁴ Zosimus (Greek: Ζώσιμος ['zosimos]; also known by the Latin name Zosimus Historicus, i.e. "Zosimus the Historian"; fl. 490s–510s) was a Greek historian who lived in Constantinople during the reign of the Eastern Roman Emperor Anastasius I (491–518). According to Photius, he was a comes, and held the office of "advocate" of the imperial treasury.[1] Zosimus was also known for condemning Constantine's rejection of the traditional polytheistic religion. (<https://www.wikiwand.com/en/Zosimus>)

⁸⁵ Kimmerikou Bosporou (Yunanca: Βασίλειον τοῦ τιμμερικουῦ Βοσπορου, Basileion tou Kimmerikou Bosporou) olarak da bilinen **Bosporan Krallığı**, Doğu Kırım ve Taman Yarımadası kıyılarında bulunan eski bir Greko-İskit devletiydi. Bugünkü Kerç Boğazı

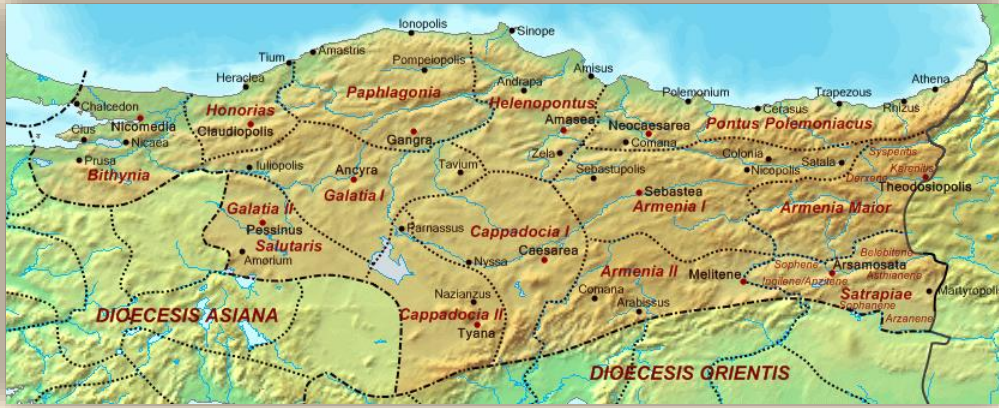
⁸⁶ **Gotlar**, Güney İskandinavya'nın Gotland bölgesinde oturan eski bir Cermen kavmi. Gotlar 2. yüzyıldan itibaren Scythia, Dacia ve Pannonia'da yaşamışlar 3. ve 4. yüzyıllarda Bizans'ı yağma etmişler ve Aryanizmi benimsemişlerdir. 5. ve 6. yüzyıllarda Vizigotlar ve Ostrogotlar şeklinde ikiye bölünmüşler ve İberya ve İtalya'yı istila etmişlerdir. (<https://www.wikiwand.com/tr/Gotlar>)

⁸⁷ Gaius Aurelius Valerius Diocletianus (d. 245–ö. 312) 20 Kasım 284 ile 1 Mayıs 305 tarihleri arasında görev yapmış Roma imparatorudur. (<https://tr.wikipedia.org/wiki/Diocletianus>)

⁸⁸ Bugünkü Kızılırmak nehri

287 Roma İmparatoru Trayan, M.S. 2.yy.'ın başlarında Pontus eyaletinin tümünü Kapadokya eyaletine dahil etmiştir. M.S. 287 yılında Gotlar tarafından Trabzon'a yapılan yağmaya karşılık, Roma İmparatoru Diokletyan bölgeyi daha küçük parçalara ayırıp (Daha önceki yüzyıllarda da (M.S. 62'de) Nero tarafından bölgenin tümü bir Roma eyaleti haline getirilmiş ve üç vilayete bölünmüştü) yönetimini kolaylaştırmayı amaçlamıştır.⁸⁹

295 Diokletyan'ın M.S. 295 civarındaki eyalet düzenlemesi ile Pontus bölgesi, Dioecesis Pontica içinde üç küçük bağımsız kısma bölünmüştür: **1-Pontus Galatyası**, **2-Pontus Polemoniacyus**, **3-Pontus Kapadokyası**. Pontus Kapadokyasının merkezi Trabzon'dur, Atane (günümüz Pazar'ı) ve Rize gibi küçük liman şehirlerini barındırır. Bu kısım Çoruh nehrinin denize döküldüğü yerde Kolhis'e kadar uzanmaktaydı.⁹⁰

13 Dioecesis Pontica ve kısımları. M.S. 400 civarı.

300

4. yüzyılda Lazika Krallığının yönetim alanını Trabzon'a kadar genişletemediyse de etki alanı içine almıştır.⁹¹

⁸⁹ <https://tr.wikipedia.org/wiki/Pontus>

⁹⁰ <https://tr.wikipedia.org/wiki/Pontus>

⁹¹ <https://www.wikiwand.com/tr/Lazika>

IV. yüzyılın ilk yarısında Kartli tahtında oturan Mirian (265-342) çok tanrılı Politeist Gürcü inancını bırakarak, 20 Temmuz 317 tarihinde Hristiyanlığı kabul etmiş ve ülkenin resmi dinini Hristiyanlık olarak ilan etmiştir. (Dini Araştırmalar Cilt: 8 Sami KILIÇ)

IV. yüzyılın ilk yarısında Kartli tahtında oturan Mirian (265-342) çok tanrılı Politeist Gürcü inancını bırakarak, 20 Temmuz 317 tarihinde Hristiyanlığı kabul etmiş ve ülkenin resmi dinini Hristiyanlık olarak ilan etmiştir.

(O Tarihte En Güncel ve İlahi din Hristiyanlık idi)

(Dini Araştırmalar Cilt: 8 Sami KILIÇ)

IV.yüzyılın başları- Gürcistan bölgesinde I. yüzyıldan itibaren Hristiyanlık yayılmaya başlamıştır. IV.yüzyılın başlarında havarileri ile Azize Nino⁹² bölgeye (Doğu Gürcistan) gelip etkili olmuş ve Kartli Kralı da Hristiyanlığı resmi din olarak kabul etmiştir. (Muhittin GÜL, 2009, s. 77) Kapadokyalı Hristiyan savunucusu Zablon ile karısı Suzanna'nın kızı olan Azize Nino'nun sıfatı aydınlatıcıdır ve Azize Nino günümüz Kapadokya'sının Kolastra isimli bir kentinden İberya'ya gelmiştir. Azize Nino'nun bu bölgeye gelmekteki amacı, İsa'nın çarmıhtan indirildikten sonra Gürcülere verildiği söylenen giysilerinin korunduğu Mtheta'ya ulaşmaktır. Azize Nino'nun mucizevi güçleri olduğuna inanılmış ve halk gözünde onu kutsal kılmış, İberiya Kraliçesi Nana'yı hastalıktan iyileşmesi ve kurtulup tedavi olması Azize Nino'ya bağlanmış böylece onun sevgi ve güvenini kazanmıştır. Kral Mirian'da gittiği av partisinden dönerken koyu karanlığın ortasında kalmış ve Azize Nino'dan yardım istediği rivayet edilmiştir. Azize Nino'nun mucizeleri İsa'nın öğretilerini yaymasında etkili olmuş ve zamanla herkesin sevgisini kazanmıştır. Ayrıca Mtheta'ya geldiğinde büyük ve ahşap bir kilise inşa etmiştir. (Tiefenbach, 2012, s.129-138; Brosset, 2003, s. 1-2; Lang, 1997, s.86).

14 Samtavro Manastırı'ndaki Azize Nino mozaïği, Mtsheta

325-337 Doğu Karadeniz'de, Kolha sahillerinin iki ucunda yer alan kadim Roma garnizonlarından Trabzon ve Pitius, bölgede Roma varlığını ve etkisini sembolik olarak da olsa devam

⁹² **Azize Nino** (Gürcüce: წმინდა ნინო, "ts'minda nino", d. y. 296, Kapadokya - ö. 27 Ocak 308, Bodbe, Kaheti, Gürcistan), Gürcistan'da 323 yılından itibaren Hristiyanlığı yayan azize. Gürcü Ortodoks Kilisesi'nin azizelerinden biridir ve Havariler'e eş kabul edilir. Yılda iki kez (1 Haziran ve 27 Ocak) Azize Nino Günü kutlanır. (https://tr.wikipedia.org/wiki/Azize_Nino)

ettiren iki önemli kenttir. Roma İmparatorluğu, tehlikeli bir halk hareketine dönüşmek üzere olan Hristiyan akımlarını denetim altına almak, başıbozuk bir halk hareket olmasını önlemek için birtakım çalışmalar yapmıştır. Bu çalışmaların en önemlisi MS.325'teki İznik Konsülü'nün organize edilmesidir. Bu konsüle Doğu Karadeniz'deki Roma kentleri; Trapezus ve Pitius'tan (Of) da iki Hristiyan din adamı temsilci olarak katılmıştır. Bu bilgiler, Doğu Karadeniz'de Hristiyanlığın geçmişine ilişkin en eski kayıtlarda vardır. (Ahmet Mican Zehiroğlu, 1999, s. 32)

ORTA ÇAĞIN BAŞLAMASI

389 Pacatus tarafından yazılan ve MS.389 yılına tarihlenen bir eserde, Kolha ülkesinin, Roma İmparatorluğundan ayrı ve bağımsız bir ülke olduğu vurgulanmaktadır. (Ahmet Mican Zehiroğlu, 1999, s. 33)

MS 387 yılındaki (Erzincan Altın-tepe-) Akilisene antlaşması ile Ermenistan eyaleti Roma ve Sasani İmparatorlukları⁹³ arasında ikiye bölündü. Eyaletin daha geniş olan doğu kısmı Sasanilere, batı kısmı ise Roma'ya bağlı kaldı.⁹⁴

15 Roma ve Sasani İmparatorlukları arasındaki M.S. 387 yılındaki Akilisene antlaşmasından sonraki sınırlar. 800px-Roman-Persian Frontier, 5th century

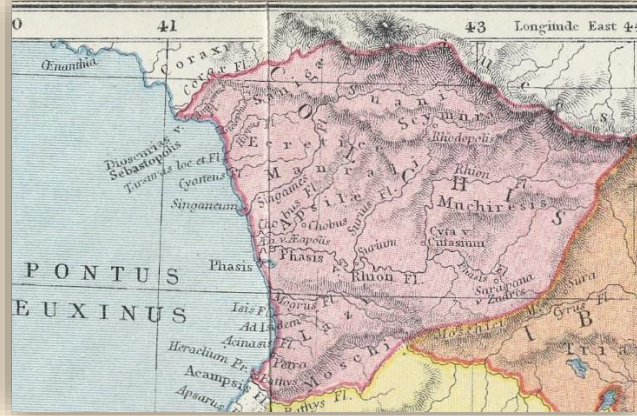
395'te Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılması, Lazika Krallığı'nın güçlenip genişlemesine imkân sağlamış, bugün **Batı Gürcistan** olarak bilinen Fasis'i⁹⁵ iktisadî, siyâsî ve askerî açılarından birleştirmiştir.⁹⁶

⁹³ **Sâsânîler (226-651)** الساسانیون yılları arasında hüküm süren bir İran hânedanı. (<https://islamansiklopedisi.org.tr/sasaniler>)

⁹⁴ [https://tr.wikipedia.org/wiki/Ermenistan_\(Roma_eyaleti\)](https://tr.wikipedia.org/wiki/Ermenistan_(Roma_eyaleti))

⁹⁵ **Fasis** (Gürcüce: ფაზისი; Grekçe: Φάσις) Doğu Karadeniz kıyısında kurulan Antik dönem ve Erken Orta Çağ kenti. MÖ 7. veya 6. yüzyılda Miletli Yunanlar tarafından Kolhis'deki aynı adı taşıyan nehrin ağzına kurulmuştur. Günümüzde, şehrin bulunduğu yerde Gürcistan'ın liman kentlerinden Poti bulunmaktadır.

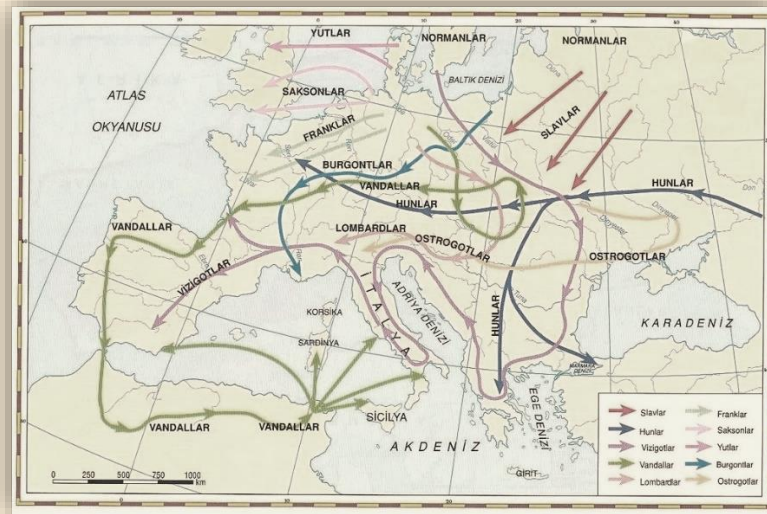
⁹⁶ <https://www.wikiwand.com/tr/Lazika>

16 Kolhis bölgesini gösteren, 1907 yılında yapılmış Kafkasya haritasının parçası

400

5. Yüzyılın ilk yarısında, Batılı kaynaklarda, Kolha krallığının durumu ile ilgili bilgilere pek rastlanmaması; bu yıllarda Goth ve Hun istilaları ile boğuşan Romalıların, Doğu Karadeniz'de etkinliklerinin azalmış olmasından kaynaklanır. Aynı yıllarda, Lazi hanedanı, muhtemelen en güçlü dönemini yaşamaktadır ve tüm bölge kabileleri, krallığın çatısı altında toplanmaktadır. Suani kabilesinin de bu yıllarda Kolha krallığına dahil olduğuna dair bir bilgi, bir sonraki yüzyılın tarihçisi Menander⁹⁷ tarafından bildirilmiştir. (Ahmet Mican Zehiroğlu, 1999, s. 34)

17 Kavimler Göçü (Hunlar)

MS.450'li yıllardan sonra, Orta Avrupa'da Goth ve Hun tehditlerinin etkisini azaltması ile birlikte, Bizanslılar, doğuda tekrar yayılmacı siyasetlerine hız vermişlerdir. (Ahmet Mican Zehiroğlu, 1999, s. 34)

MS.450 Makronlar (Gürcüce: მაკრონები) (Grekçe: Μάκρωνες, Makrōnlar) Pontus'un doğusunda bulunan Mosçiği Dağları (günümüzde Yalnızçam Dağları, Türkiye) civarında yaşamış

⁹⁷ **Menandros Protektor**, MS 6. yüzyılın ortalarında Konstantinopolis'te doğmuş Bizanslı tarihçidir. Önce avukatlık yapmış fakat bu mesleği bırakmıştır. Bizans tarihi hakkında kitap yazmıştır.

antik bir Kolhis boyuydu⁹⁸. Makronlar, Megreller ve Lazlar'ın ataları olarak kabul edilmektedir. (cf. margal, Megrellerin kendini tanımlaması). Makronlardan ilk kez Herodot (c. 450 MS) bahsetmiştir.

**Makronlar, modern alimler tarafından proto-Gürcü
boylardan biri olarak tanımlanır.**

Suny, Ronald Grigor (1994), *The Making of the Georgian Nation: 2nd edition*, p. 8. Indiana University Press, 0-253-20915-3

Herodot'a göre Makronlar; Moschi, Tabal, Mossynoeci ve Marres boyları ile birlikte Ahameniş Pers İmparatorluğu'na bağlı 19. satraplıkta⁹⁹ I. Serhas'ın komutasında savaşmışlardır. Makronlara ilişkin Klasik antik dönemde geçen birçok söylenti vardır. Ksenofon (MS 430-355) Makronların Trapezus'un doğusunda (günümüzde Trabzon, Türkiye) yaşadıklarını savunmuştur. Makronlar, kıldan yapılmış kıyafetler giyen güçlü ve vahşi insanlar olarak tanımlanmıştır. Savaşlarda ahşap kask, hasır işi kalkan ve uzun mızrak ucuna sahip kısa mızraklar kullandıkları tahmin edilir.¹⁰⁰ Strabon (xii.3.18), Sanniler ve Makronların aynı halk olduğuna dikkat çeker. Bu görüş Stephanos Byzantinos¹⁰¹ tarafından da desteklenir. Acak Pliny, bu iki ulusun farklı olduğunu iddia eder. Makronlar, 6. yüzyıldan beri Zanlar (Grekçe: Τζάννοι) olarak bilinirler. Tarihçi Prokopius'a¹⁰² göre, Bizans imparatoru I. Justinianus¹⁰³ 520 yılında Makronları işgal etmiş ve halkın dinini Hristiyanlığa çevirmiştir.¹⁰⁴ Makronlar, modern alimler tarafından proto-Gürcü¹⁰⁵ boylardan biri olarak tanımlanır.¹⁰⁶

Makronların Kuzeydoğu Anadolu'da Hititler dönemi öncesinde yaşadığı ve Urartular'un yıkılışından sonra da varlığını koruduğu düşünülmektedir.¹⁰⁷ Makronlar, Makheloniler ile yan yana yaşamışlardır. Makheloniler, Makronlar ile yakından ilişkili olan bir başka "Sannik" kabilesiydi.¹⁰⁸

⁹⁸ Kavtaradze, Giorgi L. (2002), *An Attempt to Interpret Some Anatolian and Caucasian Ethnonyms of the Classical Sources*, pp. 63-83. Sprache und Kultur #3. Staatliche Ilia Tschawtschawadse Universität Tbilisi für Sprache und Kultur. Institut zur Erforschung des westlichen Denkens, Tbilissi.

⁹⁹ **Satraplık**, İran medeniyetinde ülke topraklarının ayrıldığı idari birimlere (eyaletlere) verilen ad veya Persler'in valilik atamaları olarak da adlandırabileceğimiz sistemdir.

¹⁰⁰ Herodot ii. 104, vii. 78; Ksenofon Anabasis iv. 8. § 3, v. 5. § 18, vii. 8. § 25; comp. Hecataeus Fragm. 191; Scylax, p. 33; Dionysius Periegetes 766; Apollonius of Rhodes ii. 22; Pliny the Elder (1st century AD) vi. 4; Josephus c. Apion. i. § 22, who asserts that they observed the custom of circumcision).

¹⁰¹ Bizanslı Stephanos, (Yunanca: Στέφανος Βυζάντιος), *Ethnica* adlı önemli bir coğrafya sözlüğünün yazarıdır.

¹⁰² **Prokopius** (Modern Yunanca: Προκόπιος ὁ Καισαρεύς, Latince: Procopius Caesarensis; y. MS 500, Kayseriya - y. MS 565), Filistin kökenli Bizanslı tarihçi. İmparator I. Justinianus döneminde yapılan savaşlarda General Belisarius'a eşlik etmiş ve 6. yüzyılın en önemli tarihçisi olmuştur.

¹⁰³ **I. Justinianus**, tam ve özgün adıyla Flavius Petrus Sabbatius Iustinianus (Grekçe: Φλάβιος Πέτρος Σαββάτιος Ἰουστινιανός) ya da Türkçe kaynaklarda geçen adıyla Jüstinyen (d. yak. 482- ö. 14 Kasım 565), 527-565 yılları arasında Doğu Roma İmparatorluğu'nun imparatoru. Bazı tarih yazarları tarafından kendisine "büyük" unvanı yakıştırılmaktadır. Saltanatı döneminde imparatorluğun eski büyüklüğünü tekrar geri getirmeye ve tarihsel Roma İmparatorluğu'nun elden çıkmış olan Batı kısımlarını kendi topraklarına katmak için büyük gayretler sarf etmiştir.

¹⁰⁴ Prokopius Bell. Pers. i. 15, Bell. Goth. iv. 2, de Aed. iii. 6.

¹⁰⁵ **Proto**: ilk, ilkel anlamında kullanılır

¹⁰⁶ Suny, Ronald Grigor (1994), *The Making of the Georgian Nation: 2nd edition*, p. 8. Indiana University Press, 0-253-20915-3

¹⁰⁷ Bryer, A. & Winfield, D. (1985). *The Byzantine Monuments and Topography of the Pontos*, p. 300. DOS 20 (Washington, DC), I. Cited in: Kavtaradze (2002), pp. 63-83.

¹⁰⁸ Edwards, Robert W. (1988), "The Vale of Kola: A Final Preliminary Report on the Marchlands of Northeast Turkey", p. 130. *Dumbarton Oaks Papers*, Vol. 42.

466 Paganizm¹⁰⁹ ve Mazdaizm¹¹⁰, bu dönemde Laz eliti arasında hâlâ çok güçlü bir konumdadır ve bir Laz kralının ilk kez Hristiyanlığı kabul edişi, ancak bir sonraki yüzyılda gerçekleşecektir. Yaygın görüş, I. Gubaz'ın¹¹¹ krallıktan oğlu adına feragat edişinin, MS.466 yılında gerçekleştiği yönündedir. (Ahmet Mican Zehiroğlu, 1999, s. 36)

18 Lazika 466

MS.468 yılında, Suanilerle Lazlar arasında bir çatışma olduğundan bahsedilir ki, muhtemelen bu, Suani kabilesinin Lazlara karşı bir ayaklanmasıdır. Bu olaylar sırasında, pek net olmayan bir ifade ile anılan “Sematos” isimli kişinin, “Lazların lideri” konumunda olduğu düşünülmektedir. (Ahmet Mican Zehiroğlu, 1999, s. 36)

470 Doğu Karadeniz'in bu yıllarına ilişkin olarak, Antakyalı Joannes tarafından günümüze ulaştırılan, bir başka ayrıntıda, MS.470'li yıllara aittir. Bu bilgiye göre, Trabzon civarındaki Tzaniler, Romalılara büyük zararlar vermişler ve İmparator Leo da bunun üzerine bölgeye bir destek kuvvet göndermiştir. (Ahmet Mican Zehiroğlu, 1999, s. 36)

500

6. Yüzyıl Sanniler Theodoret'e (MS 5. yüzyıl) göre, Sanniler ve Lazlar iki farklı kavimdi. MS ilk yüzyıllarda, Trabzon bölgesinde yaşayan Sanniler, Roma İmparatorluğu'na haraç ödüyorlardı. Sanniler, ağır vergilendirmeden kaçmak için, kıyı bölgelerini terk ederek, dağlara kaçmaya çalıştılar. 6. yy da, Procopius, onların hala Boasi'nin¹¹² kaynağının yakınlarında yaşadığından bahseder.¹¹³

¹⁰⁹ **Paganizm**, kökenleri dünyanın kadim doğa dinlerine uzanan bir inanç biçimi ve bu dinlerin genel adıdır. Bu dinlere mensup kişilere pagan denir. (<https://tr.wikipedia.org/wiki/Paganizm>)

¹¹⁰ Mazdekçilik ya da mazdekizm, **İranlı Zerdüşst din adamı Mazdek'in düşünce felsefesine verilen isimdir. Mazdekizm, İsa'dan sonra 5. yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkan; insan eşitliği ve mal ortaklığını savunan bir akım olarak bilinmektedir.** Her türlü özel mülkiyetin kaldırılması ve evliliğin serbest aşk ile değiştirilmesini savunması ile ün saldı. Hava ve su gibi, paranın, malın-mülkün de insanlar arasında eşit olarak paylaşılmasını savunan Mazdek'in gerçekleştirdiği reformlar bir tür erken komünizm örnekleri arasında gösterilmektedir. (<https://tr.wikipedia.org/wiki/Mazdek%C3%A7ilik>)

¹¹¹ **I. Gubaz** (Gürcüce: გუბაზი; Modern Yunanca: Γουβάζης) 450 ve 460'lı yıllarda Lazika'nın krallığını yapmıştır. Gubaz'ın Roma İmparatorluğu ile olan ilişkilerini Priskos kaydetmiştir.

¹¹² **Boasi:** bugünkü Chorokhi veya Çoruh Nehri

¹¹³ <https://tr.wikipedia.org/wiki/Sanniler>

Tablo 1: Antik Kolhis halklarının listesi

Ad	Yaşadıkları yer	Kaynaklar
Bidzerler	Çoruh Nehri ve Kuzey Anadolu Dağları'nın güneyi.	Bu halktan Urartu kaynaklarında <i>uiterukhi</i> veya <i>uitirukhi</i> olarak bahsedilmiştir.
Driller	Karadeniz'in güney kıyıları.	Ksenofon'un <i>Anabasis</i> adlı kitabında geçmektedir.
Mahelonlar	Rioni Nehri'nin güneyi.	Plinius (NH 6.4.11), Lukianos, Batlamyus, Arrianus.
Makronlar	Yalnızçam Dağları'nın yakınları	Herodot, Ksenofon, Strabon (xii.3.18), Stephanos, Plinius, Prokopius .
Marlar	Karadeniz'in güneydoğu kıyıları	Herodot
Mosinikler	Trabzon'un batısı	Bu halk, Apollonius'un Argonautika ve Ksenofon'un Anabasis (5.4.26-34) eserinde geçmektedir. Herodot da bu halktan bahsetmiştir.
Pasinler	Pontus bölgesinin doğu kısmı	Ksenofon, Hipokrat.
Sanniler	Trabzon yakınları ^[5]	Strabon, Plinius, Arrianus, Theodoret.
Tabal / Tibarenler	Anadolu'nun Karadeniz kıyısı	Herodot, Ksenofon, Strabon ve diğer klasik yazarlar.
Zidritler	Çoruh Nehri'nin güney tarafı	Arrianus.
Heniochiler	Kolhis'in kuzeybatı kıyıları	Aristoteles, Efesus, Ovidius, Plinius, Arrianus, Strabon ve diğerleri.
Lazi	Fasis Nehri havzası	Skylax, Prokopius, Agathias, Plinius.
Muşkiler	Kapadokya	Hekataios, Herodot, Strabon, Bizanslı Stephanus.
Apsiller	Modern Abhazya	Plinius, Arrianus.
Abazglar	Batı Abhazya	Plinius, Strabon, Arrianus.
Coraxi	Kolhis'in kuzeybatı kıyıları	Strabon.
Sanigler	Batı Abhazya	Plinius, Arrianus, Memnon.
Sedohezler	Hobi Nehri çevresi	Tacitus
Tzanlar	Günümüz Rize ve Artvin illeri	Arrianus, Prokopius.
Chalybes / Chaldoi	Haldia	Homerus, Strabon, Ksenofon.
Kaynak: https://tr.wikipedia.org/wiki/Antik_Kolhis_halklar%C4%B1n%C4%B1_listesi		

Tarihçi Malalas'ın¹¹⁴ kayıtlarına göre ise, bu yüzyılın ilk çeyreğinde hüküm süren Laz kralı Zamnaz'ın İran hegemonyası altında olduğu anlaşılmaktadır. (Ahmet Mican Zehiroğlu, 1999, s. 36)

¹¹⁴ **Ioannes Malalas**, bazen Malelas olarak yazılır. 18 kitaplık Chronographia (Grekçe: Χρονογραφία) yazmıştır, başı ve sonu kaybolmuştur. Mevcut durumda Mısır'ın efsanevi tarihi ile başlar ve 563'te Justinianus'un yeğeni tribune Marcianus'un Roma Afrika'sına seferi ile biter

19 Ermenistan Eyaleti, 387-536.

536 Bizans imparatoru Jüstinyen bölgeyi 536 yılında yeniden düzenlemiştir: Pontus Polemoniaca bölünerek batı parçası (Fatsa ve Niksar) Helenopontus'a, Komana kısmı yeni II. Ermenistan eyaletine, geri kalan kısım (Trabzon ve Giresun) ise başkenti Jüstinyenopolis olan I. Büyük Ermenistan eyaletine dahil edildi. Helenopontus, Fatsa ile Niksar'ı kapsadı ve Zile II. Ermenistan'a dahil edildi. Yerel yöneticinin derecesi Moderatör olarak belirlendi. Paflagonya, Honorias'ı kapsadı ve bir Praetor'un¹¹⁵ yönetimine bırakıldı.¹¹⁶

MS.542 yılında artık sabırları tükenen Lazlar, bir elçi heyetini İran kralı Hüsrev'e yollayarak kendisinden yardım isterler. İran kralının huzuruna çıkan elçiler, klasik bir diplomasi örneği sergileyerek, ona, ayrıntılı bir şekilde niçin Lazlara yardım etmesi gerektiğini anlatırlar. Kolhalıların eski çağlardan beri İranlıların dostları ve müttefikleri olduğunu, bunu gösteren yazılı kayıtların her iki ülkenin arşivlerinde bulunduğunu, ancak daha geç çağlarda atalarının çeşitli nedenlerden dolayı, talihsiz bir şekilde Bizanslılara müttefik olmak zorunda kaldıklarını¹¹⁷ belirtirler. Bu şartlarda, hiçbir koşul öne sürmeden İran hegemonyasını kabul edeceklerini, çünkü Bizanslıların ağır baskılarından bunaldıklarını açıklarlar. Kral Hüsrev bu açıklamalara oldukça sevinir ve Lazlara yardım edeceğine söz verir. Bu elçilere, daha önceden birçok kişinin kendisine, bu ülkenin aşılması zor sarp dağlarla, sık ormanlarla kaplı olduğunu rapor ettiklerini söyler ve Kolha ülkesine büyük bir orduyla girmesinin mümkün olup olmadığını sorar. Lazika elçileri, kralın bu tereddüdünü de giderirler ve ağaç kesilerek yol açılacağını, ayrıca kendilerinin de onlara kılavuzluk edeceklerini belirtirler. Bunun üzerine büyük bir gizlilik içinde sefer hazırlıklarına başlanır ve bir süre sonra İranlılar Kolha ülkesine girerler. Böylece İran ile Bizans arasında "Lazika savaşları" olarak bilinen uzun bir mücadele dönemi başlar. (Ahmet Mican Zehiroğlu, 1999, s. 38)

MS.549 yılına doğru Laz kralı II. Gubaz, tekrar İranlılara karşı cephe alır ve bu seferde, Bizans imparatorundan yardım ister. Krala muhalif olan Laz ileri gelenlerinden Parsans isimli bir kişi de bu cepheleşmede İranlıların yanında yer alır. İmparator Justinianus Trabzon bölgesinde yaşayan Tzanilerden bin kişilik öncü bir kuvveti kral Gubaz'ın yardımına gönderir. Daha sonra gelen Bizans kuvvetleri ile Lazika toprakları, tekrar şiddetli çatışmalara sahne olur. (Ahmet Mican Zehiroğlu, 1999, s. 38)

¹¹⁵ **Praetor**, Eski Roma'da Sezar'ın muhafızlarına verilen isim. Birden fazla ülkeyi yöneten modeli için Eski Roma'da vatandaşlar arasındaki uyuşmazlıkları çözen yargıç ve yönetici konumunda olan yetkililere verilen isim.

¹¹⁶ <https://tr.wikipedia.org/wiki/Pontus>

Prokopius, 8. kitabını Doğu Karadeniz'e ve Lazika savaşlarına ayırmıştır. Rize, muhtemelen, Bizans'ın o yıllardaki sınır karakoludur. Sınırın ötesinde ise, hiç otoriteye bağlı olmayan yerli topluluklar, doğuda Lazika sınırına kadar tüm sahil şeridinde egemendirler. Bu topluluklar içindeki en önemli unsurlar, kuşkusuz, en eski zamanlardan itibaren bu sahillerin yerlileri olan ve önceki çağlarda Heniohi olarak adlandırılan denizci topluluklardır.

Ahmet Mican Zehiroğlu, 1999, s. 39

MS.550'lerin ilk yıllarına ait gelişmeleri Prokopius, aktardığı, sekizinci kitabının büyük kısmını da Doğu Karadeniz'e ve Lazika savaşlarına ayırmıştır. Rize, muhtemelen, Bizans'ın o yıllardaki sınır karakoludur. Sınırın ötesinde ise, hiç otoriteye bağlı olmayan yerli topluluklar, doğuda Lazika sınırına kadar tüm sahil şeridinde egemendirler. Bu topluluklar içindeki en önemli unsurlar, kuşkusuz, en eski zamanlardan itibaren bu sahillerin yerlileri olan ve önceki çağlarda Heniohi olarak adlandırılan denizci topluluklardır. Bu sahil üzerinde, Trabzon dışında varlığı bilinen, bir başka eski koloni yerleşimi de Apsarus kentiydi. O dönemde büyük ölçüde terk edilmiş olan bu kentin bulunduğu bölge de yine yerli kabilelerin denetimindedir;

“Rize'nin ötesinde, bağımsız yaşayan toplumlar bulunur, ki bunlar Bizans toprakları ile Lazilerin arasındaki bölgede yaşarlar. Ve burada, Atene¹¹⁷ isimli, tanınmış bir köy vardır... Atene'dan sonra, Arkhabis¹¹⁸ ve eski bir kent olan Apsarus¹¹⁹ gelir, ki burası Rize'den üç günlük mesafededir.” (Prokopius VIII. ii. 10-11) 175

MS.555 yılında gerçekleştirilen Kral II. Gubaz'a yönelik suikast, Kolha ülkesinde büyük bir infiale neden olmuş ve Agathias'ın ifadesiyle, Lazların toplumsal prestijleri bir anda yok olmuştu.

¹¹⁷ Bugünkü Pazar, Prokopius, “Athene” olarak kaydettiği bu ismin Yunanca olduğuna emindir ve bu konudaki rivayetleri aktarır.

¹¹⁸ Bugünkü Arhavi

¹¹⁹ Bugünkü Gonio civarında

M.S. 5. ve 6. Yüzyılda Gürcistan, İran ve Bizans İmparatorluk'larının mücadelelerine sahne olmuştur,

20-İran ve Bizans İmparatorlukları

580 İberya Prenslığı (Gürcüce: ქართლის საერისმთავრო, translit.: kartlis saerismtavro) Gürcü merkezi bölgesi olan Kartli'de kurulmuştur. Bir erken aristokratik rejimdir. 6. ve 7. yüzyıllar arasındaki politik otoritenin ardışık prensler tarafından sağlandığı fetret döneminde ortaya çıkmıştır. Prenslik 580'li yıllarda yerel soylu Hosroviani Hanedanı'na karşı Gürcü monarşisini feshetmeyi amaçlayan Sasani baskısından kısa bir süre sonra 588 yılında kurulmuş ve 888 yılında İberya Krallığı'nın Bagrationi Hanedanlığı¹²⁰ tarafından yeniden restore edilmesine kadar var olmuştur. İberya prenslerinin yönetici olduğu bu dönem boyunca, Persler, Bizanslılar, Hazarlar, Araplar ve komşu Kafkasyalı yöneticilerle karşı karşıya gelmeleri nedeniyle sınırlar değişken olmuştur.¹²¹

20.04.571 Mekke'de Hz. Muhammed SAS'ın dünyaya gelişi.

21 Hz. Muhammed'in SAS Mührü

¹²⁰ **Bagrationi hanedanı** (Gürcüce: ბაგრატიონი; "bagrat'ioni"), Gürcistan'da Orta çağ'dan 19. yüzyılın başlarına kadar hüküm süren bir kraliyet hanedanıdır. **Bagratlılar** olarak da bilinir. Dünyadaki en eski Hristiyan hanedanları arasında yer alır. Kraliçe Tamar gibi pek çok ünlü Gürcü hükümdarı bu hanedandan gelir.

(https://www.wikiwand.com/tr/Bagrationi_Hanedan%C4%B1)
¹²¹ https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0berya_Prensl%C4%9Fi

591 yılında Roma İmparatoru Mauricius¹²² ve Sasani İmparatoru II. Hüsrev¹²³ arasında yapılan antlaşma ile Pers Ermenistanı'nın çoğu yeniden Doğu Roma'ya bağlandı.¹²⁴

600

604 Sasani Kralı Hüsrev (591-627), imparatorluk merkezindeki olayları bahane ederek, Phokas'dan intikamını almak ve bir minnettarlık karşılığı olarak Bizans'a verdiği yerleri geri almak için yaklaşık olarak yirmi beş yıl sürecek (604-629) savaşı başlattı. (Ömer SUBAŞI, 2012, s. 2332)

610 yılında Hz. Muhammed (SAS) bir Ramazan gecesi (Kadir Gecesi) hırkasına bürünüp Hira Mağarası'nda tefekküre daldığı bir sırada ilk vahyi almıştır. Muhammed'in 610 yılından başlayarak, vefat ettiği yıl olan 632'ye kadar aldığı vahiyler Kur'an'ı Kerimi oluşturmuştur.

610 yılında imparatorluk merkezinde meydana gelen karışıklıktan faydalanan Heraclius¹²⁵ (610-641) Bizans tahtına oturdu. (Ömer SUBAŞI, 2012, s. 2332)

İSLAM MEDENİYETİNİN BAŞLAMASI

¹²² **Mauricius** (Latince: **Flavius Mauricius Tiberius Augustus**, Yunanca: **Φλάβιος Μαυρίκιος Τιβέριος Αύγουστος**, İngilizce: **Maurice**) (d. 539 – ö. 27 Kasım 602), 582 – 602 döneminde Doğu Roma/Bizans İmparatorluğu imparatorudur. (<https://tr.wikipedia.org/wiki/Mauricius>)

¹²³ **II. Hüsrev** ("hep Muzaffer" – Farsça'da: خسرو پرویز) Sasani İmparatorluğu'nun 590–628 yılları arasındaki hükümdarıydı. IV. Hüzmüz'ün (579–590) oğlu ve I. Hüsrev'in (531–579) torunudur. II. Hüsrev 614 yılında Kudüs'ü almayı başarmıştır. (https://tr.wikipedia.org/wiki/II._H%C3%BCsrev)

¹²⁴ [https://tr.wikipedia.org/wiki/Ermenistan_\(Roma_eyaleti\)](https://tr.wikipedia.org/wiki/Ermenistan_(Roma_eyaleti))

¹²⁵ **HERAKLEİOS** 575'te doğdu. Kartaca Valisi (eksarkhos) Herakleios'un oğludur; babasıyla aynı adı taşır. İmparator Phokas'ın (602-610) tedhiş rejimine karşı ayaklanan Herakleios, Mısır eyaleti de kendisine katılınca oğlu Herakleios'u Kuzey Afrika birliklerinden oluşan bir filonun başında İstanbul üzerine gönderdi. 3 Ekim 610'da İstanbul'a ulaşan Herakleios, patrik Sergios ve Yeşiller Partisi'nin desteğiyle halk tarafından sevinç gösterileriyle karşılandı ve kurtarıcı olarak selâmlandı. İki gün sonra da patriğin elinden imparatorluk tacını giyerek Bizans tahtına çıktı. Phokas idam edildi. Hipodrom'da bulunan heykeli yıkılıp hâtırası lânetlendi. (<https://islamansiklopedisi.org.tr/herakleios>)

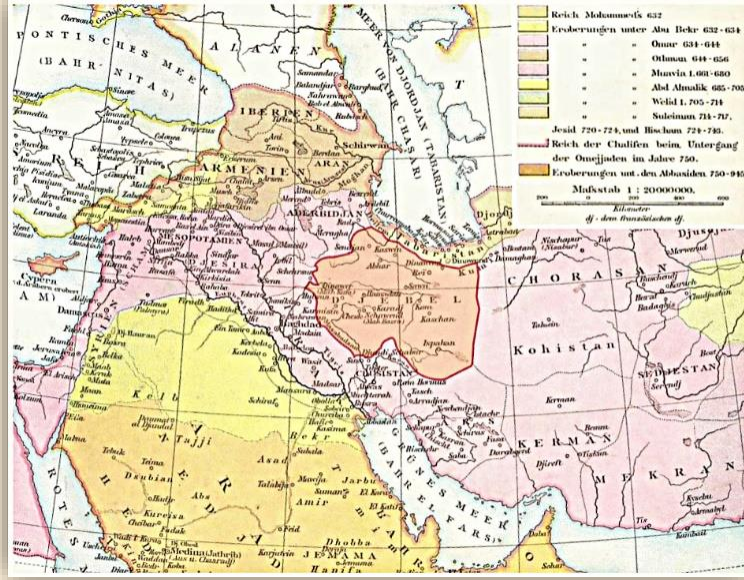
III BÖLÜM

III. BÖLÜM
İSLÂM
MEDENİYETİNİN
BAŞLAMASI

622 Hicret (Arapça: هجرة), Hz. Muhammed SAS ve diğer Müslümanların, 622'de Mekke'den Medine'ye göç etmelerine verilen isimdir. Bu göçün sonucunda Medine Sözleşmesi ile (İslam Devleti'nin nüvesini teşkil eden) Medine şehir devleti kurulmuştur.¹²⁶ Hicri Takvim'in Başlangıcı olarak bu tarih kabul edilmiştir.

623 İmparator Heraclius, 623 yılında doğuya büyük bir sefer düzenledi. İberia bölgesi yöneticisi Stefanos, İmparator Heraclius'un doğu seferi sırasında İranlılar ile müttefik halindeydi. İmparator, Tiflis'e gelerek şehri kuşattı ve süren kuşatma sırasında Stefanos öldü, ardından şehir Bizans'ın eline geçti.¹²⁷ İmparator, Kakheti eristavı Adarnase'ye (619-639, 627-637) Tiflis'i verdi ve kendisini İberia mtavari¹²⁸ ilan etti. Bundan sonra Bizanslılar, İberia topraklarından İspir'i, Klarceti

22 4 Halife Dönemi

Bizanslılar, İberia topraklarından İspir'i, Klarceti bölgesini ve sahil kısmını zapt ettiler.

El-Belâzuri, Fütühu'l Bıldan

bölgesini ve sahil kısmını zapt ettiler.¹²⁹

Mayıs 628 H-Muharrem 7 Mekkeliler'le imzalanan Hudeybiye Antlaşması'ndan sonra dönemin ileri gelen devlet başkanlarını İslâm'a davet mektupları gönderen Hz. Muhammed SAS, Dihye b. Halife vasıtasıyla Herakleios'a da bir mektup göndermiştir.

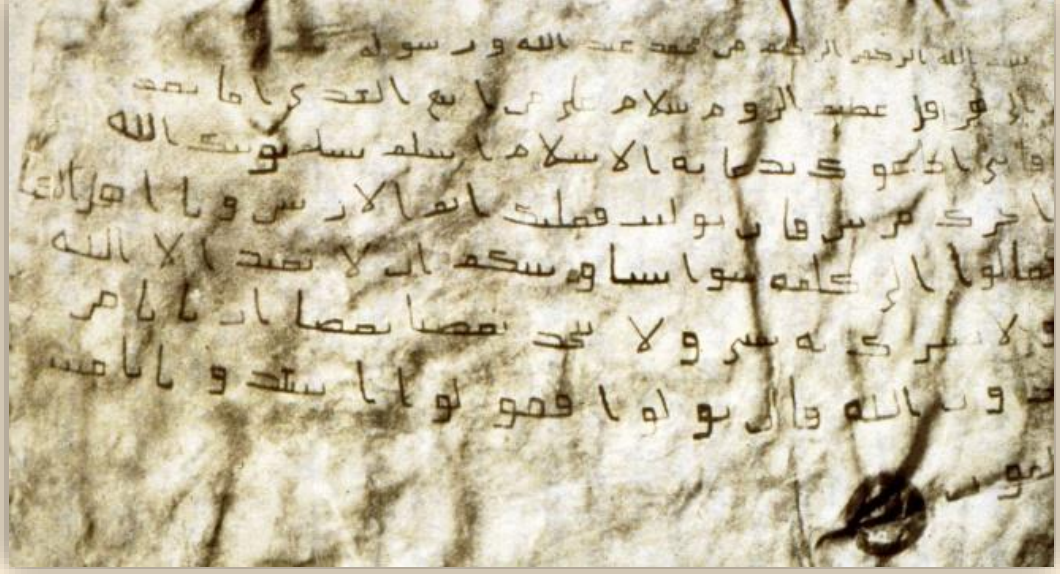
¹²⁶ <https://www.wikiwand.com/tr/Hicret>

¹²⁷ Gürcü kaynaklarında anlatılan bu olaylar, İmparatorun 623 yılı sırasındaki Lazistan'a yapılan sefer sırasında vuku bulmuş olması muhtemeldir. Ancak Erdoğan Mercil'in eserinde Stefanos'un hâkimiyet yılları 600-619 yılları arası verilmiştir, Bedrosian ise çevirisinde Stefanos'un hâkimiyetini 602-627 yılları arasında vermiştir ki imparatorun 623 yılı seferini sırasında Stefanos'un öldürüldüğü için bu tarihlerin daha doğru olma olasılığı daha muhtemeldir. Brosset, Age, s. 189; Bedrosian, Age, p. 88. (Ömer SUBAŞI, 2012, s. 2332)

¹²⁸ **Mtavari** (Gürcüce: მთავარი), Gürcistan'da Prens ya da Dük anlamlarına gelen feodal bir unvandır.

Mtavari kelimesinin en eski kullanımına 5. yüzyıla tarihlenen Gürcüce hagiografik metinlerinde rastlanmaktadır. 11 ve 14. yüzyıllar arasında, Gürcistan'da prensleri tanımlamak için *mtavari*, *tavadi* ve *eristavi* gibi sözcükler kullanılmıştır. Gürcistan Krallığı'nın Altın Çağı boyunca (12-13. yüzyıllar), prenslere verilen unvanlar yavaş yavaş kalıtsal unvanlara dönüşmüştür. Değişim süreci 15. yüzyılın sonunda tamamlanmıştır. 15. yüzyılda *mtavari* unvanı sadece Batı Gürcistan'daki 5 prensliğin (Mesheti, Megrelya, Guria, Svaneti ve Abhazya) yöneticileri için kullanılmaktaydı. Bu özerk yöneticilerin unvanları Rus İmparatorluğu'nun 19. yüzyıldaki işgaliyle son bulmuştur.

¹²⁹ **El-Belâzuri, Fütühu'l Bıldan**, (çev. Mustafa Fayda), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2002, s. 290; İbnü'l-Esir, ElKâmil fi't-Tarih, C.III, Bahar Yayınları, s.88-91; Ebû Cafer Muhammed Bin Cerir"Üt- Taberi, Tarih-i Taberi, (neç. M.Faruk Gürünca), C.III, İstanbul, s.491,492; Mirza Bala, "Gürcistan", G. A., C.IV, Milli Eğitim Basım Evi, İstanbul 1987, s. 838. (Ömer SUBAŞI, 2012, s. 2332)

23 Hz. Peygamberin Herakleios'a gönderdiği mektup

İslam Orduları'nın Kafkasya'ya yönelik hareketi, 634 - 644 arası halifelik yapan Hz. Ömer zamanında başladı. İslam Orduları ilk kez 642-3 yıllarında Gürcü sınırlarını zorlamaya başladı. 654 yılında Ermenistan halifelik'e bağlandı. 643'te Habip bin Mesleme komutasındaki İslam Ordusu Gürcistan'a ulaşmış ve burası için yeni bir dönem başladı.

Gürcistan'a ilk gelen Müslüman Araplar yenilerek geri çekilmek zorunda kalmış, ancak 645'te Hz. Osman zamanında yine Habip b. Mesleme komutasındaki İslam ordusuna karşı bir şey yapamayacağını anlayan Gürcü kralı, elçi gönderip barış istemiş ve cizye ödemeyi kabul ederek bir anlaşma imzalamıştır. Bu anlaşmaya göre Araplar Gürcülerin dini inançlarına karışmayacak, kendi isteği ile Müslüman olanlar haricindeki Gürcüler cizye ödeyeceklerdir. Bu anlaşma bir bakıma İslamiyet'in Gürcüler arasında yayılması yolunu açmıştır. Nitekim Habip b. Mesleme, Abdurrahman b. Cez'i¹³⁰ Gürcülere İslam'ı tebliğ etmekle görevlendirmiştir. Onun tebliğ faaliyetleri sonucu birçok Gürcü İslam'ı kabul etmiştir. (Dini Araştırmalar Cilt: 8 Sami KILIÇ)

645-646 Habip b. Mesleme, Hz. Osman zamanında İrmîniye'nin (Armenia) fethiyle görevlendirildi. Divin'i¹³¹ ele geçiren Habip, İberia'nın merkezi Tiflis üzerine yürüdü ve şehri fethedip iberialılar ile bir anlaşma yaptı (25/645-46). Buna göre halkın canına, mabetlerine, kiliselerine ve havralarına dokunulmayacak, onlar da her aile için 1 dinar cizye ödeyecek, Müslümanlarla dost olacak, Allah ve Resulü'nün düşmanlarına karşı düşmanlık edeceklerdi. Belazuri¹³², İslâm akınlarını

Belazuri, İslam akınlarını anlatırken Habib'in, Cevahir, Kesferbis, Kisal, Hunan, Semsehi el-Cerdam, Küstesci Bazelti ve Şevşeti'yi (Şavşat) sulh yolu ile fethettiğini ve Kalercit (Klarceti) halkları ile anlaştığını bildirmektedir.

¹³⁰ **Abdurrahman Bin Cez** Gürcü İslam tarihi hakkında sunum yapan Doç. Dr. Nebi Gümüş, ilk olarak Müslüman olan gürcülerin 645 yılında emanname ile Habip bin Mesleme tarafından alınan Tiflis'te Abdurrahman Bin Cez'in tebliğ çalışmaları sonucu kabul ettiklerini söyledi. (<http://www.gdd.org.tr/haberdetay.asp?id=560>) ... bu şekilde insanlar İslam dini öğrenerek kısa süre içerisinde Müslüman nüfusu çoğaldı ve Tiflis'te bir İslam Emirliği kuruldu. (Benguetas-duvar-gazetesi-sayı6 GÜRCİSTAN TARİHİNDE İSLAM Giorgi PHUTKARADZE) (Giorgi PHUTKARADZE, 2014 Trabzon)

¹³¹ **Dvin** (Ermenice: Դվին), Ermenistan'nın Ararat İdari Bölgesinde bulunan bir şehir. Ermenistan'ın eski başkentlerindendir.

¹³² **BELÂZÜRİ** البلاذري Ebû'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd el-Belâzûrî (ö. 279/892-93) Tarihçi, nesep âlimi.

anlatırken Habib'in, Cevahir, Kesferbis, Kısıl, Hunan, Semsehi el-Cerdam, Küstesci Bazelti ve Şevşeti'yi (Şavşat) sulh yolu ile fethettiğini ve Kalercit (Klarceti) halkları ile anlaştığını bildirmektedir.¹³³

Lazika'nın, Rioni havzasının güney kesimi, 5. ve 6. yüzyıllarda Bizans-Pers savaşları nedeniyle Laz-Megrel nüfusunun tamamına yakını(!) yitirmiştir. Bu yüzden 7. yüzyılda Arap istilalarından etkilenen Gürcüler Doğu Gürcistan'dan kitlesel olarak göç ederek zamanla bu bölgeye yerleşmişlerdir. Böylece günümüzde Müslümanları Laz, Hristiyanları Megrel olarak adlandırılan Laz-Megrellerin bölgesinin arasında, Gürcülerden oluşan ve Guria / Acara olarak bilinen

Lazika'nın, Rioni havzasının güney kesimi 5. ve 6. yüzyıllarda Bizans-Pers savaşları nedeniyle Laz-Megrel nüfusunun tamamına yakını(!) yitirmiştir. Bu yüzden 7. yüzyılda Arap istilalarından etkilenen Gürcüler Doğu Gürcistan'dan kitlesel olarak göç ederek süreç içinde bu bölgeye yerleşmişlerdir. Böylece günümüzde Müslümanları Laz, Hristiyanları Megrel olarak adlandırılan Laz-Megreller arasında, Gürcülerden oluşan ve Guria / Acara olarak bilinen (Batum ve civarı) tampon bir bölge oluşmuştur.

<https://www.birikimdergisi.com/dergiler/birikim/1/sayi-71-72-mart-nisan-1995/2270/lazlar/4980>

tampon bir bölge oluşmuştur.¹³⁴

647 İslam ordularının Doğu Anadolu Bölgesi'nde bu denli başarılı olması, Bizans imparatoru II. Konstans'ın¹³⁵ (641-668) endişeye sevk etti. Meydana gelen bu olaylara misilleme ve önlem için ilk iş olarak 647 yılında Reştuni Teodors, Ermeni orduları başkomutanı olarak tayin edildi. Fakat kısa zaman sonra Reştuni zincirlenerek İstanbul'da imparatorun karşısına çıkarıldı.

653 Bizanslılar bölgede yeniden hakimiyet sağladı, Araplar ile Bizanslılar arasında üç yıllık anlaşma yapıldı.¹³⁶ **644-656** yılları arasında halifelik yapan Hz. Osman zamanında Habib b. Mesleme

Bu dönemde birçok Gürcü Müslümanlığı kabul etti.

¹³³ El-Belâzuri, Fütühu'l Bıldan, (çev. Mustafa Fayda), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2002, s. 290; Ğbnü'l-Esir, ElKâmil fi't-Tarih, C.III, Bahar Yayınları, s.88-91; Ebû Cafer Muhammed Bin Cerir"üt- Taberi, Tarih-i Taberi, (neÇ. M.Faruk Ėürtunca), C.III, Ėstanbul, s.491,492; Mirza Bala, "Gürcistan", Ė. A., C.IV, Milli ĖĖitim Basım Evi, Ėstanbul 1987, s. 838. (Ömer SUBAŞI, 2012, s. 2332)

¹³⁴ <https://www.birikimdergisi.com/dergiler/birikim/1/sayi-71-72-mart-nisan-1995/2270/lazlar/4980>

¹³⁵ **II. Konstans** (Yunanca: Κώνστας Β', Kōnastas II) yahut "Sakallı (Pogonatos) Konstantine" (Yunanca: Κωνσταντίνος Πωγωνάτος, Kōnstantinos Pogonatos), (d. 7 Kasım 630 – ö. 15 Eylül 668) 641 ile 668 arasında Bizans imparatoru olmuştur. 642'de Konsül olup tarihte Roma Konsülü unvanı verilen son Bizans imparatorudur.

¹³⁶ Yapılan anlaşma hakkında bk., Thomson, The Armenian History Attributed to Sebeos, p.110-113

¹³⁷ Gürcistan'ın başkenti olan Tiflis'i fethedip Gürcüler ile antlaşma yaptı. Bu dönemde birçok Gürcü Müslümanlığı kabul etti.

653- 654 yılları arasında Muaviye ve Teodor Reştuni arasında yapılan anlaşmayla, Ermeniler Bizansın himayesinden çıkarak Müslümanların himayesine girdiler (Grousset 1947: 289). (Osman GÜRBÜZ, Eylül 2016)

654 yılında da Ermenistan'ı Halifelik'e bağlandı. (Mine Kadiroğlu Bülent İşler, Nisan 2010). **644-661** Hz. Osman ve Hz. Ali zamanında İrmîniye valiliğine (Ermenistan) bağlanan Gürcistan Emeviler zamanında el-Cezîre valiliğine tabi oldu.

660 yılında iberialılar ile Ağvanlılar ve Ermeniler'in Bizans imparatorluğa karşı tavır aldıkları görülmektedir. (Ömer SUBAŞI, 2012)

669-718 Gürcü kaynaklara göre İberia bölgesi yöneticisi olarak II. Stefanos (639-663) bulunmaktaydı.¹³⁸ Juansher bu dönem hakkında şunları aktarır; II. Stefanos'un büyüğünün ismi Mir (663-688) küçüğünün ismi Arçil (668-718) olan iki oğlu vardı ve bütün hazinesini bu iki oğlu arasında paylaştırdı, kendisi ise servetinin yarısını alarak, büyük oğlu Mir ile birlikte Egris'e gitti, küçük oğlu Arçil de kendisine düşen hazineleri gömmek suretiyle sakladıktan sonra babasına katılmak için Egris'e gitti. Kaynakta, Mir ve kardeşi Arçil zamanlarında Hz. Muhammed'in yeğeni olan Murvan-Kru¹³⁹ (Kura Mervan-Mervan ibn Muhammed) adındaki bir Arap Emiri'nin Bağdat'tan Halife Eşim (Hişam) tarafından İberia bölgesine gönderildiği belirtilmektedir. Ayrıca Murvan'ın bütün Kafkasya'yı kat ederek, Daria ve Derbend kapıları ile bölgedeki kaleleri ele geçirdiği, Samts'khe'nin (Samic'ihe) ile birlikte Odzhe (Odzrkhe) gibi birçok büyük şehri de ele geçirdiği aktarılmaktadır. Anakof kalesinde Mir ve Arçil, Murvan-Kru tarafından Anakof Kalesi'nde kuşatıldı. Ancak meydana gelen doğa olayları ve dizanteri salgını çok sayıda Arap askerinin ölmesine neden olurken kuşatma başarısızlıkla sonuçlandı. Bu felaket sonrası Araplar, Tzihes-Goc'a çıktılar. Fakat iki ay sonra meydana gelen sel çok sayıda piyadenin ölümüne neden olmuş, yaşanan bu felaket sonrası Kru, Guria ve oradan da Sper (İspir)'e geçmiş ardından da sahili takip ederek Kadıköy'e gitmiştir. Bu sırada, Kartli, Somhet ve Ran tahrir olduğu belirtilmektedir.

Olaylar sonrası ölmek üzere olan Kral Mir, sahibi olduğu toprakları, kardeşi Arçil'e bırakırken kızlarına ise Klarceti ve Mtiuleti bırakmış ve ölümünden sonra ise kral olarak Arçil tahta çıkmıştır.¹⁴⁰ Mir'in kardeşi ve Stefanos'un oğlu Arçil, bütün eristavlarını çağırarak,¹⁴¹ yeğenlerinden birisini Kuropolates Guaram'ın torunu, Klarceti ve Javakethi'nin (Cavaheti) sahibiyle evlendirdi. Arçil'in İoane ve Cevaşir adında iki oğlu ve dört kızı vardı. (Ömer SUBAŞI, 2012, s. 2334)

661'de Ermeni liderler Müslüman egemenliği altında olmayı kabul etti.¹⁴²

¹³⁷ **Habib bin Mesleme**, HABÎB b. MESLEME حبيب بن مسلمة Ebû Abdîrrahmân (Ebû Mesleme) Habîb b. Mesleme b. Mâlik el-Fihri (ö. 42/662) Suriye ve Anadolu fetihlerine katılan sahâbî. (<https://islamansiklopedisi.org.tr/habib-b-mesleme>). İslâm halifesi Osman bin Affan döneminde, Suriye valisi Muâviye bin Ebu Sufyan'a bağlı müslüman bir komutandır. Bizansla birçok savaşlar yapan Muâviye'nin Amuriye'ye kadar ilerleyip aldığı kalelere Şam ve Cezîre halkını yerleştirdiği bir dönemde, Habib bin Mesleme İslâm halifesi Osman bin Affan'ın emri ile Muâviye tarafından Ermeniyeye'yi almak üzere gönderilir. Ermeniyeye'yi alarak Erzurum'a kadar ilerleyen Habib b. Mesleme, burada bölge halkı ile 651 yılında barış imzalar ve fetihlerine devam ederek Tiflis'e kadar ilerler. (https://tr.wikipedia.org/wiki/Habib_bin_Mesleme) Hicri 41, Miladi 661'de, o günkü adı İrmîniye'de yani Ermenistan'da 52 yaşlarında iken vefat etti.

¹³⁸ Toumanoff, **Age**, p.393; W.E.D. Allen, **A History of The Georgian People**, London 1932, p.79.

¹³⁹ Tsarevitch Wakhoucht şahsın ismi Mirwan-Qrou olarak verir ve Tukarhis kalesini yıktığını aktarır. Tsarevitch Wakhoucht, **Description Geographique de la Georgian**, (trans. M. Brosset), S.Petersbourg 1842, p.113; yine Gürcü Tarihinde ise Bağdatlı Kru Geklinde geçmektedir. Brosset, **Age**, s.224,225; Mervan b. Muhammed'e Gürcü kaynaklarına

¹⁴⁰ Brosset, **Age**, 202-208; Ermeni Kronikleri için bk. Thomson, **Age**, p.241-247.

¹⁴¹ Eristav, Gürcüce eri (Ordu, daha sonra halk anlamında da kullanılmaya başlamıştır) ve *t'avi* (Baş) kelimelerinin birleştirilmesiyle oluşmuştur ve zamanla mahalli idareci haline gelmiştir. Tellioğlu, **Age**, s.12.

¹⁴² https://tr.wikipedia.org/wiki/Ermeni_Bagratuni_Kral%C4%B1%C4%9F%C4%B1

24 Bagratid hanedanlığının kurulmasından önce, Ermenistan'ın Arap yönetimi altında emirliği.

670-678 Hz. Muhammed SAS'ın Konstantinopolis'in fethini müjdeleyen hadisi üzerine, buraya sefer düzenlemeye başlayan Müslümanlar, Hz. Muaviye döneminde Kapıdağ yarımadasına kadar gelmişlerdir. Bu seferlerde Balıkesir bölgesi ilk defa Müslümanlar ile karşılaşmış ve 670-678 yılları arasında Müslümanların idaresinde kalmıştır. Muazzam bir donanma hazırlayan Arap ordusu İstanbul önlerinde görülmüş ve kuşatma başlamıştır. 5 yıl aralıksız süren kuşatmaya rağmen muvaffak olunamamış ve Muaviye ordusu geri çekilmek zorunda kalmıştır. (Abdülmecit Mutaf, 2003, s. 2)

681/682 yılında Arap hilafetini yıkıma uğratan iç karışıklıkları fırsat bilen iberialılar, Ağvanlılar ve Ermeniler, Halifeye karşı isyan etmişlerdir. Üç yıl süren bu girişimden isyancılar hiçbir kazanç elde edememişlerdir. İsyanın dördüncü yılında bölgedeki karışıklıktan yararlanan Hazarlar, İberia ve Armenia bölgelerine saldırdılar. Bu isyanlar sonrası, asi Ermeni prenslerinin ait olduğu Mamigonyan Hanedanlığı, Halifenin güvenini kaybetti. Onların yerini Halife nezdinde Bagratlılar aldı. Benzer şekilde İberia yönetiminde bulunan Guaramidlerin yerine de tekrardan Hüsrevliler gelmiştir.¹⁴³ (Ömer SUBAŞI, 2012, s. 2335)

686 Şam'da devam eden karışıklıklardan yararlanmak isteyen Bizans İmparatoru II. Iustinianos (685-695, 705-711) General Leontiyos idaresinde bir orduyu doğuya gönderdi. 686 yılında Kalikala'yı (Erzurum-Karin-Theodosiopolis) Araplardan geri almayı başaran general, bölgeye hâkim oldu. II. Iustinianos'un Müslümanlara karşı başarı ile sonuçlanan bu seferinden sonra, 689 yılında, Halifelik elinde bulunan Kafkasya coğrafyasını Bizans'a terk etmek zorunda kaldı.

689'dan itibaren Gürcü toprakları için İslâm ve Bizans orduları mücadele etmeye devam etti.

690 Tebriz'den gelen Arap ordusu bölgede tekrar Arap hâkimiyetini sağladı. Bunu haber alan İmparator II. Iustinianos aynı yıl doğuya doğru harekât etti. Kalikala'yı geçerek Basean Ovası'nın doğusundaki Aladağı'na gelince ordusunu üçe böldü; birisini, İberia'ya, birisini Ağvan'a

Bizans güçleri, İmparator Heraklius ve Iustinianos dönemleri arasındaki periyotta Klarceti, Tao ve Abhazia bölgelerine yerleştiler. İmparatorlar, Karadeniz sahili boyunca ve Çoruh vadisindeki sahip oldukları bölgelerde posta işleri ile meşgul olan garnizon kaleleri inşa ettirdiler.

¹⁴³ Toumanoff, Age, p.398; Saint-Martin, Age, p.338; Grousset, Age, s.295.

gönderdi, kendisi de ana kolla birlikte Şüregel (şirak) olarak adlandırılan bölgeye girdi. Burada bütün yöresel beyleri yanına çağırarak hepsini rehin aldı. Arsaklı Hanedanı'ndan olan Şirak Beyi Nerseh'i, Kuroplates unvanı ile bütün Armenia'nın valisi olarak atadı. Bölgede yeniden Bizans hâkimiyeti kuran imparator, İstanbul'a geri döndü. Aslında Bizans güçleri, İmparator Heraklius ve Iustinianos dönemleri arasındaki zamanda Klarçeti, Tao ve Abhazia bölgelerine yerleştiler. İmparatorlar, Karadeniz sahili boyunca ve Çoruh vadisindeki sahip oldukları bölgelerde posta teşkilatı görevi yapanlar için garnizon kaleleri inşa ettirdiler.¹⁴⁴ (Ömer SUBAŞI, 2012, s. 2335)

693 Halife Abdülmelik (685-705)¹⁴⁵ döneminde kardeşi Muhammed b. Mervan idaresindeki ordu, Bizanslılar'dan ve müttefiki olan Hazarlardan İberia ve Armenia bölgelerini, ardından da Divin'i aldı. Kardeşi Halife Muhammed b. Mervan'ı Armenia bölgesine vali olarak atayarak bölgede merkeze bağlı bir yönetim kurdu. (Ömer SUBAŞI, 2012, s. 2335)

698 Bizans İmparatoru III. Tiberios (698-705)¹⁴⁶ saltanatının ilk yıllarında doğu bölgesine bir ordu göndererek Theodosiopolis bölgesine yerleştirdi ve bölgenin yerel beylerini kullanarak kaybettikleri hâkimiyeti tekrardan kazanmaya çalıştı.

7. yüzyılın sonlarında Kuzey Kafkasya'dan akınlar düzenleyen Hazarlar'ın Gürcistan'a ulaşmasıyla koşullar daha da ağırlaştı. Sonunda Araplar Kartli'ye iyice yerleşti. (Mine Kadiroğlu Bülent İşler, Nisan 2010, s. 20)

700

700 yılında Emir Osman b. Velid b. Ukbe idaresinde gelen Arap ordusu, Divin'e yerleştikten sonra doğuya doğru dönüp Kars'a geldi. Bölgede Nerseh ve Bagratlı Sembat'ın (Sumbat-Simbat) müttefik ordusu ile çarpıştı ancak bozguna uğradı. Yine aynı yıl halife Abdülmelik'in oğlu Abdullah idaresindeki Arap ordusu, Ararat eyaletiyle birlikte Kalikala (Theodosiopolis) bölgesinde hâkim olan Bizanslıları buralardan uzaklaştırdı. Bagratlı beyleri de Tayk'daki Tukharis kalesine çekildiler. Bu sıralar Erzurum-Kars-Tiflis bölgelerinin Emeviler'in elinde, Çoruh boyları Tayk, Tukharis ve Klarçet'in de Bizans'a tabi bulunuyordu. (Ömer SUBAŞI, 2012, s. 2336)

661-750m Emevi halifesi **Hişâm b. Abdülmelik**¹⁴⁷ zamanında (724-743m) gürcü fetihleri devam etti ve Gürcistan tamamen fethedilerek **Arrân**'ın¹⁴⁸ merkezi Berdea'da bir ordugâh tesis edildi.

¹⁴⁴ Ghevond, Age, p.6, b.16-18; Grousset, Age, s.295-297; Saint-Martin, Age, p.339; Fahrettin Kırzioğlu, Kars Tarihi, İstanbul 1953, s.222; Allen, Age, p.80.

¹⁴⁵ Halife Abdülmelik hakkında bk., Taberi, Age, C.IV, s.350 vd.; Hakkı Dursu Yıldız, "Abdülmelik b. Merân (685-705)" G.A., C.I. s.266-270.

¹⁴⁶ Ostrogorsky, Age, s.131.

¹⁴⁷ **Hişâm B. Abdülmelik** هشام بن عبد الملك Ebû'l-Velîd Hişâm b. Abdülmelik b. Mervân (**ö. 125/743**) Emevî halifesi (724-743). (<https://islamansiklopedisi.org.tr/hisam-b-abdulmelik>)

¹⁴⁸ **Arrân** ارران Orta çağ'da Doğu Kafkasya'da bir bölge. ür ve Aras nehirleri arasında yer alan Arrân'ın kuzeyinde Şirvan ve Şekî, güneyinde İrmîniye ve Azerbaycan, güneydoğusunda ise Mugan vardır. Eski Yunan ve Romalılar devrinde Albania adı verilen bölge Müslümanlar tarafından fethedildikten sonra Arrân (Errân) adını almıştır.

728 Halife Hişam (724-743)42 döneminde bölgede ortaya çıkan Hazar tehlikesine karşı gönderilen Arap kumandan Mesleme, 728 yılında ağır bir yenilgi aldı ve Bundan güç alan Hazarlar ertesi yıl akınlarını genişleterek Azerbaycan'a kadar ilerlediler. Hazarların ilerleyişini durdurmak için Halife Hişam, yeğeni ve Armenia Valisi olan Mervan'ın kumandasında büyük bir orduyu bölgeye gönderdi. Yapılan mücadeleler sonucunda Arap orduları, Hazarları, idil Irmağı'na kadar

25 Hazarlar

uzaklaştırdılar. (Ömer SUBAŞI, 2012, s. 2336)

Emeviler başlıca ticaret yollarını ve şehirleri kontrol altında tutmakla ilgilenmekteydiler. 730'lı yıllarda bir Müslüman emirini yönetime getirerek Guaramianileri Tiflis yönetiminden alıkoydular. İbery Hanedanı, Uplistsihe'den, dağlardaki kalelerine çekilmişlerdi. Ancak hanedan, Arap hakimiyetindeki, belli derecede bağımsızlıklarını sürdüren yerel Gürcü lordları üzerindeki kısıtlı yönetim haklarını devam ettirebilmişti.

736 Kartli olarak bilinen Doğu Gürcistan'ın tamamı Hişam b. Abdulmelik zamanında Mervan b. Muhammet tarafından 736'da fethedilmiştir. (Dini Araştırmalar Cilt: 8 Sami KILIÇ) Gürcülerin Müslümanlarla ilk teması Emeviler döneminde miladi 736 tarihinde gerçekleşti. Bu tarihte Kafkasya'da, Müslümanlarla Hazar Hanı'nın ordusu arasında çok ciddi bir savaş oldu. Ve Gürcüler, ilk defa Müslümanlarla birlikte Hazarlara karşı savaştılar.¹⁴⁹

Başka bir görüşe göre ; Gürcülerin Müslümanlarla ilk teması Emeviler döneminde miladi 736 tarihinde gerçekleşti.

[Bu konuda bkz. Peter Golden, The Khazar Studies, Budapest, 1980]

748-786 Guaramiani Hanedanı'ndan sonra kısa bir süre 748-779/80 yılları arasında Nersiani Hanedanı başa geçti ve 786 yılında ise saltanatları sonlandırıldı. 786 yılı bir Arap Kafkasya valisi

¹⁴⁹ Bu konuda bkz. Peter Golden, The Khazar Studies, Budapest, 1980 (<http://divanpost.blogspot.com/2010/01/gurcu-kimligi.html>)

Huzeyme bin Hazim tarafından isyancı Gürcü asilzadelere karşı organize edilen sıkıyönetime tanık oldu.

750 İslam âleminde bu çalkantılar meydana gelirken, Bizans İmparatoru V. Konstantinos (741-775), 750'de (H-133) doğuya doğru ilerleyerek Kalikala¹⁵⁰ şehrini Müslümanlardan aldı. (Ömer SUBAŞI, 2012, s. 2336)

751 (H-137) yılında Ebu Cafer el-Mansur¹⁵¹, Kalikala'yı Rumlardan geri aldı ve ardından Halife, Yez'id b. Üseyd es-Sülemi'yi Ermeniyeye Valisi olarak atadı.¹⁵² (Ömer SUBAŞI, 2012, s. 2336)

26 Arrân'da Abbâsî Halifesi Ebû Ca'fer el-Mansûr'un oğlu Mehdî adına basılmış 152 (769) tarihli gümüş sikke (İstanbul Arkeoloji Müzeleri, Teşhir nr. 181)

755 yılında Bizans İmparatoru, Kalikala'yı kuşatarak Müslümanları şehirden çıkarmıştır.

764-765 Daha sonra Hazar akınları gerçekleşmiş ve Hazarlar¹⁵³ Tiflis alarak Gürcistan'a yerleşmişlerdir.

Bagrationi Sülalesi hakkındaki bilgiler Gürcü ve Ermeni dönem kaynaklarından ve kiliselerdeki kitabelerden elde edilmektedir. Araştırmacılara göre, Bagrationiler, Gürcüler'in en eski yerleşim yeri olan Sperti (İspir) kökenlidir. Ailenin bir kolu Ermenistan, diğeri ise Gürcistan'a yerleşir. Kaynaklara göre Bagrationiler'in ilk hüküm sürdükleri topraklar Samstke ve Klardjeti ile sınırlıdır. Sekizinci yüzyılın sonuna gelindiğinde Tao Bölgesi de hükümdarlık sınırları içine katılır. Gürcü kaynaklarına göre Tao iki bölüme ayrılır, kuzeydoğudakine "Aşağı", güneybatıdakine "Yukarı" Tao adı verilir. Bagrationi Sülalesi'nin Tao Kolu, Guramidler'in soyundan gelen Prens Vasak'ın oğlu Adarnase (ölümü 809) ile başlatılır. Eruşeti yani Batı Cavaleti ve Artani bölgelerinin prensi Adarnase, 772 yılında Klardjeti'ye, kuzenleri Guramidler'in yanına yerleşir. 786 ve 807 yıllarında da Guramidler'den kendine düşen üçte-bir mirasa sahip olur, böylece Klardjeti, Şavşat, Acara, Nigali, Aşağı Tao ve Yukarı Tao Adarnase'ye geçer. (Mine Kadiroğlu Bülent İşler, Nisan 2010, s. 20)

771-772 Ermeniler tarafından organize edilen isyanından sonra Arapların hakimiyet çabaları olmuş hatta Şavşat ve Klarceti bölgesi isyan sonrasında Müslüman güçler tarafından ele geçirilmiş, ardından Arçil'in elinde bulundurduğu bölgeler üç mirasçısı arasında pay edilmiştir. Bu üç mirastan Juhanser'e düşen pay, o öldükten sonra Adarnase'nin kızı aracılığı ile kendisine geçti. Diğer iki

¹⁵⁰ **Kalikala Erzurum**, Doğu Anadolu'da (Asya Türkiye) bir şehirdir. Erzurum ilinin en büyük ve anonim yerleşimdir. Deniz seviyesinden 1757 metre (5766 feet) yüksektir.

¹⁵¹ **MANSÛR** المنصور Ebû Ca'fer el-Mansûr Abdullâh b. Muhammed b. Alî el-Hâşimî el-Abbâsî (ö. 158/775) Abbâsî halifesi (754-775).

¹⁵² Belâzurî'nin bir kaydına göre, Kalikala şehri Müslümanlar tarafından fethedildikten sonra oradaki halk tarafından düşmandan korundu, ta ki 750 (H. 133) yılında Bizans İmparatorunun ordusuyla savaşa çıkana kadar. İmparator, Malatya halkını kuşattıktan sonra şehrin duvarlarını yıktı ve oradan Müslümanları El-Cezire'ye sürdü. Sonra Kalikala seferine memur edilen Kusan el-Ermeni büyük bir ordu ile şehrin önünde görüldü. Şehir halkı az ve bu sırada şehrin valisi Ebû Kerim idi. Şehrin tebaasından olan iki Ermeni kardeş surlarda açtıkları bir gedikten çıkarak Kusan'ın yanına gittiler bunu fırsat bilen Kusan, açılan gedikten girdi ve şehre hâkim oldu, öldürdü, esir aldı ve şehri yıktı, ele geçirdiklerini azgın İmparatora götürdü ve esirleri arkadaşlarına dağıttı. El-Belâzurî, *Age*, s.285-300; Ghevond, *Age*, s.26,27, b.125,126.

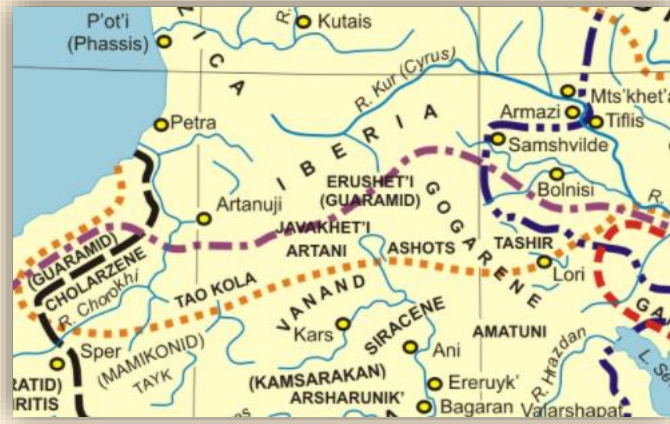
¹⁵³ **Hazarlar**, İdil kıyıları ve Kırım yarımadası arasında imparatorluk kuran bir Türk halkıdır (468-965). Musevî, Bizans ve Arap kaynaklarına göre, Hazar ülkesinde yaşayan halkın büyük çoğunluğunun Uygur, Hazar, Ön Bulgar, Sabir ve Peçenek gibi Türk boyları olduğu bilinmektedir. Hazarların büyük bir bölümü 8. yüzyılda Museviliği benimsemiştir. (<https://tr.wikipedia.org/wiki/Hazarlar>)

mirasçı da öldükten sonra Adarnase, Arçil'in arazisinin tamamını ele geçirdi.¹⁵⁴ Adarnase, Yukarı İberia bölgensin tamamına sahip olmasa da büyük bir kısmına sahipti bu bölgelerin arasına Juhanser'in sağlığı zamanında Vahtang'dan (Gorgaslan) inenlerin sahip oldukları Klarceti'nin, Şavşat'ın, Acara'nın, Nigal'in, Borçka'da Tao ve Bizans sınır arasındaki Orta Çoruh arazisinin merkezi Artvin, Asis-For'un¹⁵⁵, Ardahan'ın ve Aşağı Tao ile birlikte bölgedeki kalelerin üçte biri kendisine intikal etti ve Adarnase ardından Klarceti'ye geldi.¹⁵⁶ (Ömer SUBAŞI, 2012, s. 2336)

786 yılında isyan girişiminde bulunan Gürcüleri, Huzeyme b. Haşim cezalandırmıştır. (Dini Araştırmalar Cilt: 8 Sami KILIÇ)

Guaramianilerin hanedanlık soyunun devam etmemesi ve Hosroviaanilerin ve neredeyse neslinin devam etmemesi yeni bir durumu ortaya çıkardı. Bu iki hanedanlık soyunun kuzenleri olan güçlü Bagrationi ailesinden I. Aşot (786/813-830)'a İberya'nın, onların bölgelerindeki miraslarını toplamasına imkân verdi. Bizans korumasını kabul eden Bagrationiler kendi üsleri Tao-Klarceti bölgesinden kültürel canlanmaya ve bölgesel yayılma politikasına önderlik ettiler. 888 yılında uzun süreli hanedanlık iç savaşının kazananı Bagrationi Hanedanı'ndan I. Adarnase, Gürcülerin Kralı unvanıyla Gürcü Kraliyet otoritesini restorasyonunu sağladı.¹⁵⁷

787 Adarnase'den sonra oğlu Kuropolates Büyük Aşot babasının sahip olduğu Guaramid ülkesinin tamamının başına geçti (787-826).¹⁵⁸ (Ömer SUBAŞI, 2012, s. 2336)

8. yüzyılın sonlarına doğru Gürcistan'daki durum doğu ve batı için farklıdır. Doğü Gürcistan'da bir prens başıdır, Tiflis ve çevresini bir Arap emiri yönetir, Batı Gürcistan'da bağımsız bir kral vardır, Tao-Klardjeti de Bizans İmparatorluğu'na bağılı Bagrationi Sülalesi'nin yönetimindedir. (Mine Kadiroğlu Bülent İşler, Nisan 2010, s. 20)

800

IX. yüzyılın başında Bargatlı kolunun reisi Aşot, IX. yüzyılın başında Klarceti, Kola ve Artani 'de hâkimiyetini iyice sağlamlaştırdı.¹⁵⁹

¹⁵⁴ Sinclair, Age, p. 32,33.

¹⁵⁵ **Asis-Fori** Orta Çoruh ve Barhal Vadisi ortasında günümüzde Kılıçkaya olarak bilinen Erisis (Arsik) bölgesi Asispori (Asis-Fori- Arseac"p"or) olarak bilinir. Hübschmann, bölgeyi Yukarı Tao bölgesindeki Tortum çayı ile Çoruh Nehri arasındaki bölgeye lokalize etmektedir. Hewsén, Age, p.210; Sinclair, Age, p.32; Toumanoff, Age, p.466, dip not 126; Hübschmann, Age, p.360.

¹⁵⁶ Thomson, Age, p.258; Brosset, Age, s.221; Toumanoff, Age, p.485,486.

¹⁵⁷ Suny, pp. 29-30.

¹⁵⁸ Taronlu Vaşak"tan sonra Oğlu Adarnase ve torunu Aşot ile bütün İberialı Bargatlılar bir Bizans unvanı olan Kuropolates unvanını taşıyorlardı. Grousset, Age, s. 325.

¹⁵⁹ Suny, Age, p.29,30.

806: II. Leon'un ölümünden sonra Abhazya Krallığını oğulları II. Feodosi, II. Dimitri ve I. Georgi idare ettiler. II. Leon'un oğullarının en başta gelen görevi güçlü bir dış politika için doğu sınırını güçlendirmektir. Bu arada Arapların güçsüz duruma düşmesiyle birlikte Tiflis Emirliği oluşmuş, bu emirlik içinden de Kaxeti, Ereti, Triyaleti, Tao-Klarceti ve Kartli adı altında çeşitli prenslikler ortaya çıkmıştı. Bunların arasında en zengini ama en güçsüzü Kartli (Transkafkasya'nın anahtarı) idi. Kartli'yi ele geçirmek için komşu prenslikler ve Abhaz Kralları savaş halindeydiler.

Arapların güçsüz duruma düşmesiyle birlikte Tiflis Emirliği oluşmuş, bu emirlik içinden de Kaxeti, Ereti, Triyaleti, Tao-Klarceti ve Kartli adı altında çeşitli prenslikler ortaya çıkmıştı.

(TİMUR AÇUGBA, 2015, s. 21)

(TİMUR AÇUGBA, 2015, s. 21)

809'da Bagratlıların bölgedeki yükselişini dolaylı olarak kolaylaştıran bir başka olay ise Tiflis'teki halife el-Emin'in otoritesini sarsan Tiflis emri İsmail b. Şuayip'in isyanıdır. Bu isyan, halifenin otoritesini sarsmış ve isyanı bastırmak için Bargatlılardan yardım almak zorunda kalmıştır. (Ömer SUBAŞI, 2012, s. 2336)

810 ile 829 arasında Abbasi halifesi, Adarnase'nin oğlu Kuropolates Aşot'a İberia kralı unvanını verdi. Aşot, halifenin Armenia valisi Halid b. Yezid'le bozuştı. Müslüman Araplar ile başlayan mücadelede Tiflis'teki Arap Emiri ile mukavemet edecek durumda olmadığı için Bizans topraklarına iltica etmek zorunda kaldı ve ailesini alarak bölgeyi terk etti. Şavşat ve Klarceti'ye geçti. Bizans İmparatoru, Aşot'un bölgedeki hâkimiyetini tanıdı. Aşot Ardanuç kalesini tamir etti. Ardanuç bu inşadan sonra büyük bir ticaret şehri olarak gelişti. Karadeniz'de Hopa'dan Borçka'ya ardından Artvin üzerinden ve Yanlıççam Dağları'ndan¹⁶⁰ Ardanuç'a ulaşan bir ticaret rotası mevcuttu. Bir kol ise Aşağı İberia bölgesine oradan Arap bölgelerine ayrıca Kars ve Armenia bölgelerine giderdi. Trabzon, İberia, Abhazia, Armenia ve Suriye'den bütün tüccarlar şehre gelirdi. (Ömer SUBAŞI, 2012,

Aşot, halifenin Armenia valisi Halid b. Yezid'le bozuştı. Müslüman Araplar ile başlayan mücadelede Tiflis'teki Arap Emiri ile mukavemet edecek durumda olmadığı için Bizans topraklarına iltica etmek zorunda kaldı ve ailesini alarak bölgeyi terk etti. Şavşat ve Klarceti'ye geçti. Bizans İmparatoru, Aşot'un bölgedeki hâkimiyetini tanıdı.

s. 2336)

¹⁶⁰ **Yanlıççam Dağları**, Anadolu'nun kuzeydoğusunda, Ardahan, Artvin ve Erzurum illeri arasındaki yüksek sıradağlardır. Bir tarafı Doğu Karadeniz, diğer tarafı Doğu Anadolu Bölgesine bakar. Artvin'in doğusunda, Ardahan'ın kuzey (Posof, Hanak, Damal) ve kuzeybatısında, Erzurum'un Olur ilçesinin kuzeyinde yer alır.

813 İberya Krallığının kuruluşu 813 yılında Bagrationi hanedanlığından I. Aşot(813-826), (Vahtang Gorgasali tarafından 5. yüzyılda inşa edildiği söylenen) Artanuc kalesini restore etti ve kendisine miras kalan Klarceti Düklüğü'ne yerleşerek Bizans korumasını kabul etti. İberya'nın yönetici prensi ve kuropalati¹⁶¹ olarak Araplarla savaştı ve git gide çevre toprakları Araplardan geri aldı. Klarceti Dükü Büyük Aşot ünvanını aldı (813-826).

826 Aşot'un ölümünden sonra sahip olduğu bölgeler üç oğlu arasında bölüşüldü: bunlardan en büyüğü olan Adarnase, Şavşat ve Aşağı Tao hariç, Arsian (Arsiani) Dağları'nın (Yanlızçam) batısındaki Klarceti ve Tao'da; Bizansın verdiği Kuropalates ünvanını taşıyan ve Prensler Prensi olarak bilinen I. Bagrat, Kartlı-İberia prensi oldu; Aşot'un çocuklarının en genci olan Guaram ise Kola (Göle) hariç bu bölgenin batısındaki Şavşat, ayrıca Aşağı İberia'nın merkezi ve batısı ile Arsian Dağları'nın doğusundaki Meschian bölgesinin içerisinde bulunan Javakheti, Trialeti, Tashiri, Abots, ve Artani'yi yönetti.

Araplar, Aşot'un henüz küçük yaşta olan oğullarının Şavşat ve Klarceti hariç bütün dış topraklarını ellerinden alıp İberia'ya hâkim oldular. Onlar yaşları gelene kadar Ardanuç kalesinde büyüdüler. Klarceti, Şavşat ve Nigal vadilerindeki herkes gibi Araplara vergi veriyorlardı. Onlar Ardanuç'dan başka atalarından kalma arazilerle de meşgul oluyorlardı. Kardeşleri Bagrat'ı Kuropalates olarak seçtiler. Kuropalates Bagrat (826-33?-876) ve kardeşleri, Bagratlıların yerel kolunun merkezi kurumundaki Klarceti, Şavşat ve Ardanuç'tan başlayarak babalarının bütün topraklarına sahip ve Araplara tabi idiler. (Ömer SUBAŞI, 2012, s. 2336)

¹⁶¹ Kuropalatis (Modern Yunanca: **κουροπαλάτης**) ya da cura palatii ("saraydan sorumlu olan [kişi]"), Bizans İmparatorluğu'nda I. Justinianus (h. 527–565) döneminden 12. yüzyıl Komninos Hanedanı'na kadar en yüksek saray unvanlarından biri. Kuropalatai görevinin elinde tutan kişinin eşinin kullandığı dişi formu kuropalatissa idi. **Unvanın tarihi ve doğası**- Bu unvan, imparatorluk sarayının bakımıyla görevli olan (cf. Batı Avrupalı "majordomo"), castrensis palatii' altında bir sırada, **vir spectabilis** görevlisi olarak erken 5.yüzyılda ilk (curapalati olarak) kaydedilmiştir. İmparator I. Justinianus (h. 527–565) yeğeni ve ardılı II. Justinus'u 552 yılında Kuropalatis yaptığında ofis yeni bir önem kazanmış, ve Sezar'ın ve nobilissimus'un yanında sıralanan en yüce onurlardan biri olmuştur, onlar gibi, imparatorluk ailesinin üyeleri için öncelikli ayrılmıştı. Ancak, onların aksine, daha sonra, çoğunlukla Kafkasya'dan önemli yabancı yöneticilere verildi. Böylece, 580'lerden 1060'lara kadar, on altı **Gürcü** iktidardaki prens ve kralın yanı sıra 635'ten sonra, birçok **Ermeni** hanedan üyesi onurlandırıldı. (<https://www.wikiwand.com/tr/Kuropalatis>)

27 830-1010 Gürcü Krallıkları ve Çevresi

Abbasiler zamanında Tiflis'te İshak b. İsmail tarafından bir İslam emirliği (833-852) kurulmuştu. Fakat İshak b. İsmail ile Abbasi halifesi arasında anlaşmazlık çıkınca, bu emirlik Türk komutanı Boğa el-Kebir ¹⁶² tarafından ortadan kaldırılmıştır. (Dini Araştırmalar Cilt: 8 Sami KILIÇ)

843 Kuropalates Bagrat, Arap valisi Muhammed b. Halid'e ¹⁶³ yardım bahanesi ile yukarı Aras vadisini, Uplistsikhe ¹⁶⁴ de dahil olmak üzere, Tiflis emirliğinden geri almıştı (843). Kuropalates Bagrat, Klarceti, Kolaver ve Ardahan dahil Bagratlı prensliğinde kendi lehine olacak şekilde, İberia krallığını yeniden kurmağa başladı. ⁷⁸ (Ömer SUBAŞI, 2012, s. 2336)

876 Kuropalates Bagrat 876 yılında, Davit, Aşot ve Adarnase adlarında üç oğul bırakıp öldü. Kuropalates David (876-881) kral oldu. ¹⁶⁵

881 Guaram'ın oğlu Nasr (Nasri), amcasın oğlu Kuropalates David'i 881 de ihanetle öldürdü. David'in Adarnase adlı bir oğlu vardı ve babasından sonra kral oldu (881-923). Nasr, kalesini inşa ettirdiği ve ordusunu büyütmek için geldiği Samts'khe ile Şavşat ve Artani' a sahip oldu. Ardından 888 yılında ortaya çıkan mücadele sırasında yenildi ardından Bizans'a sığındı, sonra toprakları diğer prensler arasında paylaşıldı. ¹⁶⁶ Büyük Aşot'dan gelen ve ailenin üçüncü kolunu oluşturan Guaram'ın soyu Nasr ile son buldu. (Donald Rayfield, 1942, s. 66)

¹⁶² **Boğa el-Kabir** Abbâsî ordusunda yer alan Türk asıllı bir komutandır. Altı Abbasi halifesi döneminde askeri ve siyasi faaliyetlerde bulunan Musa b. Boğa, bu dönem içinde halifelerin hilafete getirilmesinde, azledilmesine hatta öldürülmesinde etkin rol oynamıştır. Sadece hilafet merkezinde siyasi olaylara müdahil olmayan Musa b. Boğa, Abbâsî hilafetini korumak için dâhili ve harici düşmanlarla da mücadele etmiştir. Musa b. Boğa, askeri ve siyasi faaliyetleri ile Abbasîlerin Samerrâ döneminin son yirmi yılına damga vurmuş büyük bir Türk komutandır. (Fatih GÜZEL, 2019)

¹⁶³ İshak b. İsmail ve Muhammed b. Halid için bk. Aram Ter-Ghewondyan, *Age*, p.28,29.

¹⁶⁴ Uplistsikhe (Gürcüce: უფლისციხე [up'lists'ix'e]; kelimenin tam anlamıyla "efendinin kalesi"), Gürcistan'ın doğusunda, Shida Kartli'deki Gori kasabasının yaklaşık 10 kilometre doğusunda, kayalara oyulmuş antik bir kasabadır.

¹⁶⁵ Thomson, *Age*, p.262,263; Brosset, *Age*, s.231,232; Toumanoff, *Age*, p. 489,490.

¹⁶⁶ Rapp, *Age*, p. 359; Toumanoff, *Age*, p. 489; Suny, *Age*, p.30.

888 İberlerin Krallığı¹⁶⁷ (Gürcüce : ქართველთა სამეფო, kartvelta samepo) ya da **Tao-Klarceti** Krallığı İberya Prenslığı'nin ardılı olarak güneyde Gürcü Boğazı'ndan kuzeyde Küçük Kafkas Dağları'na kadar uzanan modern Türkiye'nin kuzey doğusu ve modern Gürcistan'ın güney batı bölgelerini kapsayan tarihi Tao-Klarceti ya da Zemo Kartli bölgesinde 888 yılında Bagrationi hanedanlığı hükümlarlığında ortaya çıkmıştır ve ortaçağ Avrasya monarşisi olarak tarif edilmiştir.

Tablo 2 : İberya Prensları		
Prenslar	Saltanat yılları	Hanedan
1. I. Guaram	588 – 590	Guaramiani
2. I. Stepan	590 – 627	Guaramiani
3. I. Adarnase	627 – 637/642	Hosroviani
4. II. Stephen	637/642 – c. 650	Hosroviani
5. II. Adarnase	650 – 684	Hosroviani
6. II. Guaram	684 – 693	Guaramiani
8. III. Guaram	693 – 748	Guaramiani
9. III. Adarnase	748 – c. 760	Nersiani
10. Nerse	760 – 772, 775–779/780	Nersiani
11. III. Stephen	779/780 – 786	Guaramiani
12. I. Aşot	813 – 830	Bagrationi
13. I. Bagrat	842/843 – 876	Bagrationi
14. I. Davit	876 – 881	Bagrationi
15. I. Gurgen	881 – 888	Bagrationi
Kaynak: https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0berya_Prenslığı		

888 Bagartlıların bölgedeki varlıkları, Büyük Aşot'un oğlu II. Adarnase'den inen iki ana kol ile devam etti. Bunlar; babalarının toprakları dahilinde olan, Tao'da oturan ve kolun bu bölgedeki kurucusu olan Gurgen¹⁶⁸ ile Klarceti'nin yöneticisi olan ve ailenin bölgedeki kolunun kurucusu Ardanuçlu Sumbat'dır. Ardanuç bu dönemde büyük bir imparatorluk şehri haline geldi.

¹⁶⁷ https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0berya_Krallığı (888-1008)

¹⁶⁸ Bagrationi hanedanının Gurgen Magistros, Gurgen II Magistros (Gourgen olarak da tercüme edilir ve bazı kaynaklarda Gurgan olarak da bilinir) olarak bilinen Gurgen (Gürcüce: გურგენი), 994'ten itibaren Gürcüler Kralı unvanıyla Iberia-Kartli Kralı idi. Magistros, Bizans İmparatoru II. Basil tarafından kendisine verilen bir unvandı.

28 İshkhani kilisesinde 1006 tarihli Gurgen, Kralların Kralı kitabesi. Ishkhani_inscription

888-893 arası: Abhaz Kralı I. Bagrat'ın saltanatı: Bu dönemde Abhazlar ve Ermeniler arasında Kartli konusunda ciddi bir rekabet ortaya çıktı ve Samtskhe surlarının bir bölümü Abhazlar tarafından ele geçirildi. Ancak, 888 yılında, Tao-Klarceti ve Ermenistan yöneticileri, (886 yılında Arap Halifeliği tarafından formalite olarak tanınan Aşot I. Bağratuni bir Ermeni kralı idi) Abhazya Kralını yenmek için Kura nehrini geçtiler ve çıkan savaşta Abhaz ordusunun Oset komutanı Bakatar öldürüldü. (TİMUR AÇUGBA, 2015, s. 22)

Tablo 3: İberya Krallığı		
Krallar	Saltanat yılları	Hanedan
1. VI. Adarnase	888–923	
2. II. Davit	923–937	
3. I. Bagrat	937–945	
4. II. Bagrat	937–945	
5. Gurgen		
Kaynak: https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0berya_Krall%C4%B1%C4%9F%C4%B1_(888-1008)		

900

923 Tao'lu II. Gurgen devam eden yıllarda yayılcı bir politika izlemiş ve topraklarını hem akrabaları hem de komşuları aleyhine genişletmiştir. 923 ve 941 tarihleri arasında II. Gurgen, toprak değiştirmek amacıyla Ardanoçlu kayınpederi olan II. Aşot'dan Klarceti'yi aldı ve ona Nigal ile Acara'yı verdi. Ardanoçlu Sumbat'ın torunu ve II David'in oğlu Sumbat¹⁶⁹, Gurgen'in dul eşinden, toprak değiş tokuş yoluyla Ardanoç'u aldı. Klarceti kendine özgü bir yönetim merkezine dönüştü ancak bu bölüşmeden sonra Tao bölgesi İberia yurdu oldu.

¹⁶⁹ **Sumbat** (Gürcüce: სუმბატ I) (öldü 958), Tao-Klarceti'nin Bagrationi hanedanının Gürcü prensi, Aşağı Tao'nun kalıtsal hükümdarı ve 937'den ölümüne kadar İberia'nın kralıydı. Sumbat, Adarnase IV'ün en küçük oğluydu. Doliskana şimdi Artvin İli, Türkiye'de.

29 Sumbat'tan bahseden Doliskana yazıtları.

961 Magistros Bagrat'ın oğlu Adarnase 961 yılında ölmüştür. Bagrat ve Davit isimli iki oğlu vardı. Bagrat 966 yılında öldü. Kardeşi Davit yukarı bir mevkie yükselti ve Tao, Javakheti, Kola, Artani¹⁷⁰, Şavşat ve Phasian bölgelerinin sahibi olarak Taik'li (Tao) Davut olarak anılmaya başlandı.

Tablo 4: Gürcistan Krallığı'nın başlıca hükümdarları		
Krallar	Saltanat yılları	Hanedan
1. III. Bagrat - Kral	975–1014	
2. I. Giorgi - Kral	1014-1027	
3. IV. Bagrat - Kral	1027-1072	
4. II. Giorgi - Kral	1072–1089	
5. IV. Davit - Kral	1089-1125	
6. I. Demetre - Kral	1125-1154	
7. V. Davit - Kral	1154-1155	
8. I. Demetre - Kral	1155-1156 İkinci Kez	
9. III. Giorgi - Kral	1156-1184	
10. Tamar - Kraliçe	1184-1213	
11. IV. Giorgi Laşa - Kral	1213-1223	
12. Rusudan - Kraliçe	1223-1245	
Kaynak: https://tr.wikipedia.org/wiki/G%C3%BCrcistan_Krall%C4%B1%C4%9F%C4%B1		

976 II. Basileios, Anadolu'da meydana gelen Bardas Skleros¹⁷¹ ve Bardas Phokas¹⁷² isyanlarından dolayı pek etkili bir politika izleyemedi. Bu isyanlardan ilki, 976-979 yılları arasında Skleros'un isyanı Orta Anadolu'da başlamıştı.

¹⁷⁰ **Ardahan** (Gürcüce: არტაანი (Artaani); Ermenice: Արդահան (Ardahan); Kürtçe: Erdêxan), Türkiye'nin kuzeydoğu kısmında, Gürcistan sınırı yakınında yer alan bir kenttir.

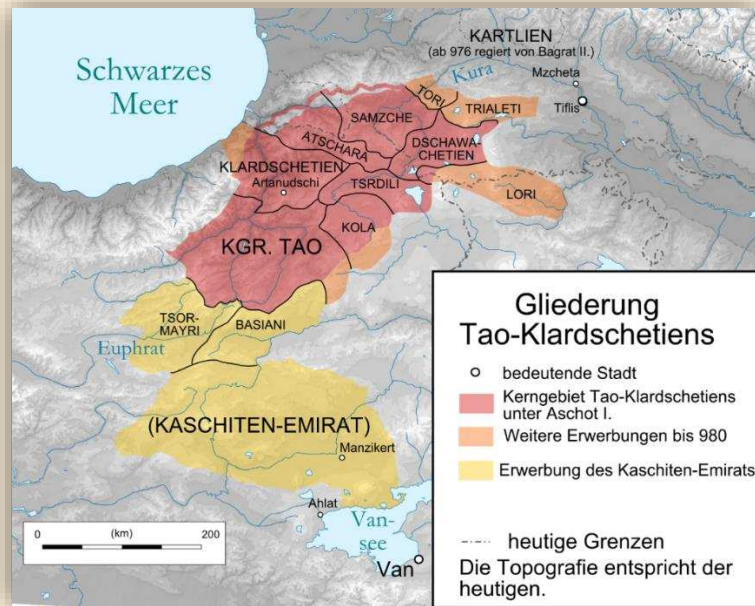
¹⁷¹ **Bardas Skleros** (ya da Sclerus), 976–979 yılları arası İmparator II. Basileios'a karşı yapılmış geniş çaplı Anadolu isyanına önderlik etmiş Bizans generali.

¹⁷² **Bardas Fokas** (ya da Phocas) (Modern Yunanca: Βάρδας Φωκᾶς) (ö. 13 Nisan 989), hüküm süren Makedon Hanedanı'na yanında ya da karşı üç isyanın bariz bölümlerinde yer almış Bizans İmparatorluğu'nun öne çıkan generali.

30 Fokas ve Skleros orduları arasında bir çarpışma, Madrid Skilitzes yazmasından bir minyatür

978 Gürcistan Krallığı'nın kuruluşu, Tao-Klarceti kralı III. Davit Kuropalati'nin üvey oğlunu III. Bagrat'ı Kartli kralı ilan etmesine kadar uzanır. III. Davit 978'de III. Bagrat'ı Aphazların kralı olarak da ilan etti.¹⁷³

31 980 Tarihi Tao-Klarceti

978 Kartli yöneticisi olan III. Theodosius'un kız kardeşi Abhaz Kraliçe Guranduht, kocası Gurgen Bagration ve Tao-Klarceti yöneticisi David Kuropalat ile birlikte oğlu III. Bagrat'ı Abhazya Krallığı'na getirdi. Oysaki kraliyet hiyerarşisine göre Leon'un oğlu II. Bagrat'ın tahta geçmesi gerekmektedir.

¹⁷³ https://tr.wikipedia.org/wiki/G%C3%BCrcistan_Krall%C4%B1%C4%9F%C4%B1

978-1014 arası “Abhaz Krallığı” yönetimi hala Bagratların soyundan gelen III. Bagrat'ta bulunuyor. Ancak onunla birlikte Abhaz Krallığı tabiri sona erecek ve Abhaz-Kartvel Krallığı adı ile yeni bir dönem başlayacaktı. XIII. yy. ortalarına kadar Bagrat Hanedanına mensup olan Kralların kullandıkları unvanlarının başında önce Abhaz isimleri bulunmaktaydı. David Curopalat'ın¹⁷⁴, ölümüyle (1001) Tao Klarceti beyliği miras yoluyla Bizans İmparatorluğu'na geçince, III. Bagrat, Bizans İmparatoru II. Basileios (976 -1025) ile Tao beyliği konusunda bir mücadeleye girdi. Ancak sorun diplomasiyle çözüldü ve bağımsızlığı Bizans tarafından formalite olarak tanındıktan sonra yine Bagrat'a bırakıldı. Bagrat, daha sonra Kartli feodallerini mağlup etti ve bu zaferden sonra annesi Guranduht'u da Kartli'den Kutaisi'ye götürdü. Onun çabaları sonucu Kartli, Trialeti, Kakheti ve Ereti

David Curopalat'ın, ölümüyle (1001) Tao Klarceti beyliği miras yoluyla Bizans İmparatorluğu'na geçince, III. Bagrat, Bizans İmparatoru II. Basileios (976 -1025) ile Tao beyliği konusunda bir mücadeleye girdi. Ancak sorun diplomasiyle çözüldü

de birleştirildi. (TİMUR AÇUGBA, 2015, s. 24-25)

12.09.987 İlk isyandan yaklaşık on yıl sonra Bardas Phokas kendisini İmparator ilan ettirdi ve isyana başladı (12 Eylül 987). Phokas kendisine yardım için Taik'li Davut'a başvurdu. Davut bu isteğe karşılık olarak, iki oğlunu ve yaklaşık 1000 kişilik bir kuvveti Bardas Phokas'a gönderdi. Phokas'ın ölümünden sonra İmparator II. Basileios'un gönderdiği kuvvetler sayesinde Davut itaat altına alındı. Davut ölümünden sonra bütün devletini ve asillerden müteşekkil ordusunu İmparator'a miras bırakmak gibi ağır bir taahhülle affedildi.

¹⁷⁴ David III Kuropalates (Gürcüce: დავით III კუროპალატი, Davit 'III Kuropalati) veya Büyük David III (დავით III დიდი, Davit' III Didi), olarak da bilinir (c. 930s- 1000/1001) Bir Gürcü prensiydi. Gürcistan-Ermeni arasında tarihi bir bölge olan Tao'nun Bagratid ailesinin, 966'dan 1000 veya 1001'de öldürülmesine kadar. Kuropalates, 978'de ve yine 990'da kendisine verilen bir Bizans saray unvanıydı.

32 Kartvellerin Krallığı (Tao-Klarceti), 10. yüzyıl

1000

31.03.1000 Davut'un 31 Mart 1000'de zehirlenerek ölümünden sonra İmparator II. Basileios, kendisine ilhak eden mirası almak istedi. Tüm bölgeyi alarak 1001 yılının ilkbaharında Karin, Khağdoyariç¹⁷⁵ yolu ile İmparatorluk merkezi olan Constantinopolis'e¹⁷⁶ döndü. Bu sırada II. Basileios'un ziyaretinden hiç de hoşnut olmayan İberia Kral Gorgen, Bizans İmparatorluğu ile bağlarını kopardı ve 1001/1002 yılında Bizans'ın elinde olan Taik'e girerek istila etti ve açık kasabaları ele geçirdi. Bizans ile yapılan sonraki mücadeleler sonunda Taik bölüşüldü.

1001 III. Bagrat 1001 yılında III. Davit'in toprakları olan Klarceti'yi aldı¹⁷⁷

¹⁷⁵ Ardahan'ın Çıldır ilçesindeki Karaçay Kanyonu'nun ortasında kayalıkların zirvesinde yer alan tarihi "Şeytan Kalesi"nin bulunduğu kanyon

¹⁷⁶ İstanbul

¹⁷⁷ https://tr.wikipedia.org/wiki/G%C3%BCrcistan_Krall%C4%B1%C4%9F%C4%B1

33 Bagrat III

Tiflis'de III Bagrat adına basılan gümüş dirhem. 1008 ve 1014 arasında basıldı.

1008'de Gürgen'in ölümünün ardından III. Bagrat babasının idaresindeki Tao'yu aldı.¹⁷⁸

1014 Bagrat'ın yerine geçen oğlu Abhazia ve Kartli Kralı Giorgi¹⁷⁹ (1014-1027) ile Bizans İmparatorluğu arasındaki ilişkiler bozulduğu bir sırada, doğudan Çağrı Bey¹⁸⁰ önderliğindeki birkaç bin kişilik küçük bir kuvvet tarafından bir akın gerçekleştirilmiştir. (Erhan ATEŞ, Eylül 2016, s. 2) Azerbaycan üzerinden Anadolu'ya giren Selçuklu askerleri, az sayıda olmalarına rağmen burada karşılarına çıkan Ermeni ve Gürcü kuvvetlerini mağlup etmişlerdir.¹⁸¹ İlk bakışta Doğu Karadeniz bölgesi açısından herhangi bir sonuç vermeyen bu sefer, Karadeniz havzasının da dahil olduğu doğu eyaletlerindeki Bizans gücünün ne seviyede olduğunun Selçuklular tarafından görülmesi açısından büyük önem taşımaktaydı. (SUBAŞI, 2013, ANKARA, s. 709)

¹⁷⁸ https://tr.wikipedia.org/wiki/G%C3%BCrcistan_Krall%C4%B1%C4%9F%C4%B1

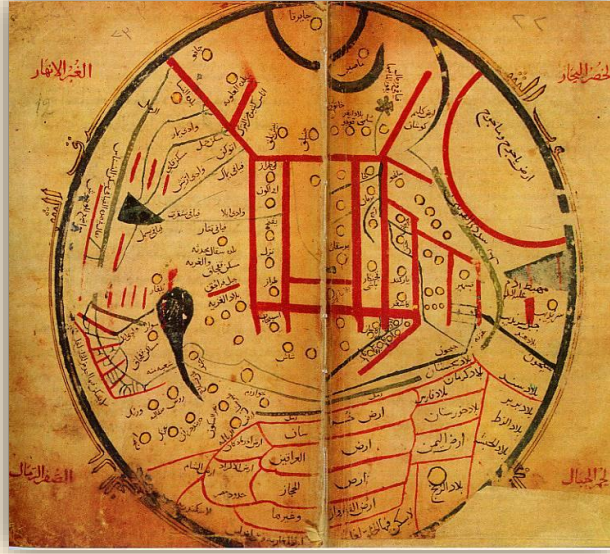
¹⁷⁹ **I. Giorgi** (Gürcüce: გიორგი I) (998 ya da 1002 – 16 Ağustos 1027), Bagrationi Hanedanı'nın bir üyesidir. 1014 yılından öldüğü 1027 yılına kadar Gürcistan Krallığı yapmıştır. Hükümdarlığının 7 yılını Bizans İmparatorluğu ile kanlı ve sonuçsuz toprak savaşları ile geçirmiştir. (https://tr.wikipedia.org/wiki/I._Giorgi)

¹⁸⁰ **Çağrı Bey (ö. 451/1059)** Büyük Selçuklu Devleti'nin kurucularından. Selçuklu hânedanına adını veren el-Melikü'l-Gâzî Selçuk'un torunu olup yaklaşık 380'de (990) doğdu. Babası Mikâil b. Selçuk'un gayri müslim Türkler'e karşı çıktığı bir gazâda şehid düşmesi üzerine kardeşi Tuğrul Bey'le birlikte dedeleri Selçuk'un himayesinde yetiştiler. Selçuk'un ölümünden sonra ailenin başına töre gereğince büyük evlât olarak Arslan Yabgu geçti. Babaları Mikâil'e bağlı küçük bir Türkmen (Oğuz) grubunun başında bulunan Çağrı Bey ile Tuğrul Bey Arslan Yabgu'ya zayıf bir bağla bağlı bulunuyorlardı. Çağrı ve Tuğrul beyler, kendilerine bağlı Türkmen topluluğu ile amcaları Yûsuf Yınal ve Mûsâ İnânc beylerle birlikte, daha önce, Sâmânîler'e yaptıkları yardım karşılığında aile reisi Arslan Yabgu'ya verilen Buhara'ya bağlı Nur kasabasına gelip orayı yurt tutmuşlardı. (Ö. 1059) (<https://islamansiklopedisi.org.tr/cagri-bey>). 1040 yılında Dandanakan Savaşı yapıldı. Çağrı Bey komutasındaki Selçuklular Gaznelileri yendiler ve böylece bu savaş Selçukluların devlet olmasında büyük rol oynadı. Çağrı Bey tam adıyla Ebu Süleyman Davud Çağrı Bey bin Mikail (989 - 16 Temmuz 1060, Serahs), Oğuzlar'ın Kınık boyundan Selçuklu hükümdarı Selçuk Bey'in torunu, Mikail'in oğlu ve Tuğrul Bey'in ağabeyi ve Alp Arslan'ın babasıdır. Çağrı ismi o zamanlar sık kullanılan Türkçe'de harfi harfine Doğan veya Boz doğan anlamına gelir. Divân-ı Lügati't-Türk'te çağrı: doğan kuşu, çakır kuşu anlamında yazılmıştır.

¹⁸¹ Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162), çev. Hrants D. Andreasyan, Ankara, 2000, s. 48-49; Smbat Sparapet's Chronicle, trans. R. Bedrosian, New Jersey, 2005, s. 12; Müverrih Vardan, "Türk Fütûhatı Tarihi (889-1269)", çev. H. D. Andreasyan, Tarih Semineri Dergisi, 1/2, İstanbul, 1937, s. 172-173; Ali Sevim, Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri, Ankara, 2002, s. 4-5; Mehmet Ersan, "Türk Ermeni İlişkileri (XI-XIII. Yüzyıllar)", Tarihte Türkler ve Ermeniler, II, Ankara, 2014, s. 162; Ali Sevim, Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi (Başlangıçtan 1086'ya Kadar), Ankara, 1988, s. 20-21; Mükrimin Halil Yınanç, Türkiye Tarihi Selçuklular Devri, İstanbul, 1944, s. 36; İbrahim Kafesoğlu, "Doğu Anadolu'ya İlk Selçuklu Akını (1015-1021) ve Tarihi Ehemmiyeti", 60. Doğum Yılı Münasebetiyle Fuad Köprülü Armağanı, İstanbul, 1953, s. 269-270; Ali Sevim, "Çağrı Bey", DİA, c. VIII, İstanbul, 1993, s. 183

34 Bozdoğan Kuşu

35 Dîvânü Lugâti't-Türk'de Yer Alan Harita

36 Georgi I

37 Çağrı Bey / Çakır Bey

38 Merv Dandanakan Savaşı 1040

1018 Bizans İmparatoru İkinci Basil 1021'de Doğu'da görülmeden önce, daha 1018 (467) yılında bu bölgeye Nikomit Hükümdarı denilen birisini göndermiş ve bu şahıs bölgede bir ordu toplayarak, Transkafkasya'yı yeniden almasının başlangıç noktası olan Theodosiopolis'i (Erzurum) tekrardan inşa ettirmişti.

39 Erzurum'un 1320 r. (1904) tarihinde Erkâniharp Kaymakamı Kafkasyalı Fuad Bey tarafından çizilen haritası (Harp Akademileri Matbaası, Şubat 1982)

1020 Gürcistan toprakları Bizans imparatoru II. Basileios¹⁸² tarafından ilhak edilmiş ve yeni bir askeri düzen yönetimi kurulmuştu.

¹⁸² **II. Basileios** (Yunanca: Βασίλειος Β' Βουλγαροκτόνος, *Basileios II Boulgaroktonos* yani "Bulgar-Kıran") (958- 15 Aralık 1025) 960'tan 15 Aralık 1025'e kadar Bizans imparatoru unvanını taşımıştır.

40 1025'te II. Basileios öldüğünde Bizans İmparatorluğu haritası

1021 Giorgi'nin hâkimiyetinin yedinci senesi olan 1021 yılında, bizzat İmparator bütün Bizans ordusu ve birçok yabancı askerle doğuda göründü.

1022 Bizans İmparatoru II. Basileios, 1022 baharında ikinci İberia seferine çıktı. Yapılan bütün barış müzakerelerinin sonuçsuz kalması, Gürcü Kralının barışa taraftar olmadığını gösteriyordu. İmparator, Gürcü Kralını takip ettiği sırada kralın barış elçisi, İmparatorun karşısına çıktı; ancak bu sırada meydana gelen savaşta Gürcüler büyük bir hezimet yaşadılar.

1025 Bizans ile yapılan mücadelelerin sonucunda Davit'in elinde bulunan Basean, Taik, Javakheti, Artani, Kola toprakları ve Şavşat arazileri ile takriben 14 kale Bizans'a bırakıldı.¹⁸³ yukarıda ismi geçen İberia bölgelerine ek olarak doğuda; Theodosiopolis yöresine, Basean, Daron'a bırakıldı, Abahunike'e (Manazgert-Malazgirt) ve Vasburagan'a sahipti¹⁸⁴. II. Basileios'un ölümü ve Selçuklu akınlarının doğurduğu tehlikeler sonucunda Abhazia ve Kartli Krallığı ile Bizans'ın arasındaki düşmanlıklar ortadan kalkmış; böylece bu güçler arasında bir ittifak kurulmuştu.

1027 yılında Kral Giorgi, 31 yaşında öldü; yerine Bagrat, kral olarak tahta çıktı (1027-1072).¹⁸⁵ IV. Bagrat, henüz dokuz yaşında tahta çıktığında kendinden önce yaşanan savaşın yıkım ve tahribatı Abhazia monarşisinin dengesini ciddi bir şekilde etkilemişti. Giorgi'nin akıllı ve görkemli dul eşi Mariam Artsruni¹⁸⁶, hem küçük Bagrat için ülkeyi yönetti hem de IV. Bagrat'ın uzun hâkimiyet döneminde oğlu ile ülkenin siyasi hayatını da ekilemeye devam etti. Fakat Giorgi'nin ölümünden sonra ülkede meydana gelen otorite boşluğu sırasında Liparit¹⁸⁷ Orbelyan bütün Kafkasya yöneticileri arasında ve Abhazia Krallığı içerisindeki en güçlü adam olmuştu (Ömer Subaşı, XI. Yüzyılda Tao-Klarceti Bölgesinde Türk Hakimiyeti, Spring 2013, s. 710)

¹⁸³ Honigmann, **Age**, s.164,165.

¹⁸⁴ Grousset, **Age**, s.549.

¹⁸⁵ Urfalı Mateos bu olayı kısaca şöyle iletir: Bu yılda, Gürcistan kralı Gurgi'de öldü. Bunun yerine, oğlu Bagrat tahta çıkarıldı. Bu, bütün Gürcistan'ı hâkimiyeti altına aldı. Urfalı Mateos, *Vekayi-Nâmesi* (952-1336) ve *Papaz Girgor'un Zeyli* (1136-162), Çev.: Hrand D. Andreasyan, Not.: Edouard Dulaurer, M. Halil Yinanç, TTK. Yay., Ankara 2000, s.51; Brosset, A.g.e., s.270,271.

¹⁸⁶ **Mariam of Vaspurakan**, (Gürcüce: მარიამი) Gürcü kraliçesi ve naipti. Vaspurakan'ın Ermeni kralı John-Senekerim Artsruni'nin kızı ve Gürcistan Kralı I. George'un ilk eşi oldu. Gürcistan'ın Dowager Kraliçesi olarak, 1027'den 1037'ye kadar reşit olmayan oğlu Bagrat IV için naip olarak hüküm sürdü ve Bizans İmparatorluğu ile diplomasi yaptı.

¹⁸⁷ **IV. Liparit**, bazen III. Liparit olarak bilinir (Gürcüce: ლიპარიტ IV [III]), 11. yüzyıl Gürcü general ve politik figürü. Gürcü Kralı IV. Bagrat'ın (h. 1027–1072) başlangıçta en değerli destekçisi sonra en tehlikeli düşmanı olmuştur. Liparit hanedanına mensuptu. Bu nedenle kalıtsal olarak Kldekari ve Trialeti dükü oldu. (https://tr.wikipedia.org/wiki/IV._Liparit)

41 Giorgi'nin eşi Mariam Artsruni

42 IV Bagrat 1027-1072 sikkesi

1031 İmparatorun ölümünden sonra Romanos¹⁸⁸ İmparator oldu (1028-1034). İki yıl sonra Kral Bagrat'ın annesi, 1031/32'de İmparator ile sulh ve ittifak akdetmek; oğluna kuropalates unvanı tevcih edilmesini rica etmek ve ona bir eş bulabilmek için imparatorluk merkezine gitti.¹⁸⁹ İmparatorla yapılan görüşmeler sonrası iki devlet arasında ittifak kuruldu. Kralın annesi, oğluna tevcih edilen Kuropolates unvanıyla Tao bölgesine geldi ve bundan sonra Bagrat, Kuropolates Bagrat olarak anılmaya başlandı. Skylitzes'e göre ise Kraliçe, İmparatorluk Sarayına gitmemiş, bu istekleri bir heyet vasıtasıyla imparatora iletmıştır.¹⁹⁰

1033 Liparit, Kral Bagrat'a Tiflis'i zapt etme tavsiyesinde bulunmuş, yapılan iki yıllık muhasaradan sonra şehir ele geçirilmişti. Fakat gerek şehir muhasarası sırasında gerekse şehrin tesliminden sonra yaşanan gelişmeler, Liparit ile Kral Bagrat'ın arasının açılmasına sebep oldu.

1039 Liparit, Krala karşı faaliyete girişerek Bagrat'ın kardeşi Demetre'yi bir ordu ile Bizans'tan getirtti. 1039'da Demetre destekçileri Bizanslılar ile Samtskhe'ye¹⁹¹¹⁹² geldi ve IV Liparit ile birleşti. Kral Bagrat'a karşı girişilen mücadelede başarılı olamayan müttefik güçler dağıldı ve Bizanslılar Demetre'yi de yanlarına alarak memleketlerine geri döndüler. Liparit ise Kral ile barış yaptıktan sonra onun tarafından Kartli Eristavlığına atandı. (Ömer Subaşı, XI. Yüzyılda Tao-Klarceti Bölgesinde Türk Hakimiyeti, Spring 2013, s. 712)

Bu tarihten sonra Bargat ile Liparit arasında, Bizanslılar ve bölgedeki Ermeniler ile varangların¹⁹³ destekleri ile 10 yıla yakın süren çekişmeler yaşandı.

¹⁸⁸ III. Romanos veya III. Romanus Argyrus, (Yunanca: Ρωμανός Γ' Αργυρός, Rōmanos III Argyros), (d. 968- o. 11 Nisan 1034), 15 Kasım 1028 ile 11 Nisan 1034 döneminde Bizans İmparatorluğu yapmıştır. "Argirus" unvanı Yunanca "gümüş" kelimesinden gelmekte ve üye olduğu soylu ailenin adıdır.

¹⁸⁹ Thomson, A.g.e., p.287; Brosset, A.g.e., s.275; Cyril Toumanoff, "Amenia and Georgia", The Cambridge Medieval History, Vol. IV. The Byzantine Empire part I. Chapter XIV., Cambridge 1966, p.621.

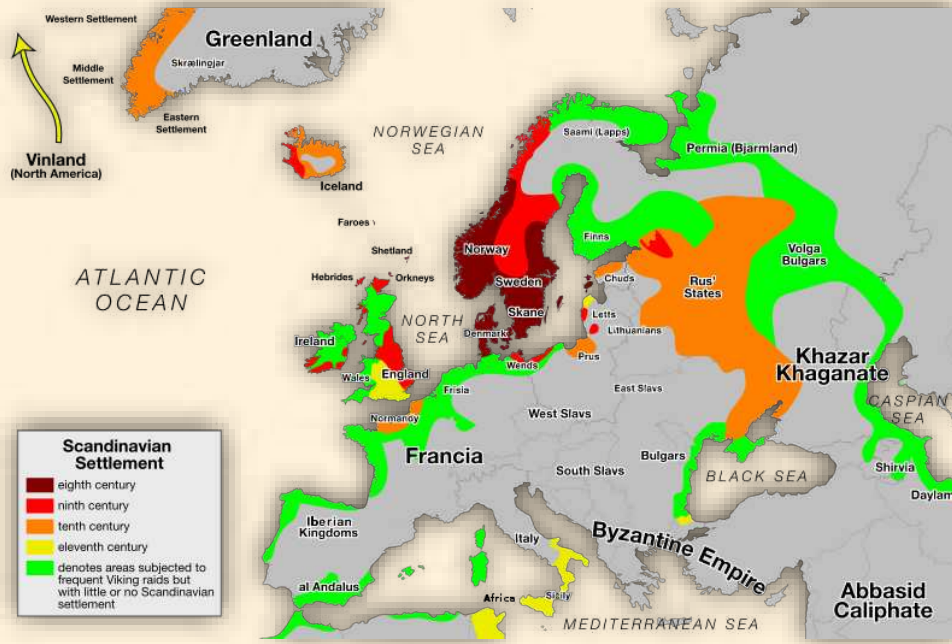
¹⁹⁰ Skylitzes, olayı kısaca şöyle anlatmaktadır; „O ordularını düzenlemeye çalışırken, Abhazia hükümdarı George hastalandı ve öldü. Onun dul eşi, oğlu Bagrat (Pankratios) için bir eş ve barış antlaşması ricası ile imparatora hediyelerle birlikte bir heyet gönderdi. Bizans İmparatoru onun heyetini kabul etti; barış antlaşması teklifini onayladı ve kardeşi Basil'in kızı olan yeğeni Helen'i gelin olarak Abhazia'ya gönderdi. O damadı Bagrat'ı Kuropolates payesine yükseltti". Skylitzes, A.g.e., p. 356,357.

¹⁹¹ **Samtshe** (Gürcüce: სამცხე) veya **Mesheti** (Gürcüce: მესხეთი) Güney Gürcistan'da tarihsel bölge.

Bugünkü Ahaltse, Aspindza, Adigeni ilçeleri ile bugün Türkiye sınırları içinde bulunan bu bölgeye bitişik toprakları kapsıyordu. Samtshe'nin tarihsel sınırlarını, batıda Arsiani Dağları, kuzeyde Persati (Gado) Dağları, güneyde Eruşeti Dağları, Kasri Tepesi, Gumbati ve Van gölleri, doğuda Çobi Vadisi (Kura Irmağı'nın sağ kolu) çiziyordu. Odzrhe ve Atzkuri, Samtshe'nin en eski merkezleriydi. Samtshe preslerinden birinin, Samdzivari'nin ikametgâhı burada bulunuyordu. Samdzivari Andria Hristiyanlığı ilk kabul eden kişi olmuş. Atzkuri Kilisesi için Meryemin ikonasını yaptırmış.

¹⁹² Honigmann, Samtskhe (Samts'khe"-Samic'ihe- Samc'xe"- Samts'khe) muhtemelen Gürcü dilinde üç kale manasına gelen Samc'he"den geldiğini ve bu kalelerin ise Ozrhe (Odzrkhe), Cuarise'ihe ve Lomsiant'a olduğunu iddia eder. Honigmann, **A.g.e.**, s.163,164.

¹⁹³ **Vikingler veya Norslar**, İskandinavyalı korsan ve tüccar kavim. Ömürlerinin büyük bir kısmını denizlerde geçirmiş olan savaşı bir halktır. 8-11. yüzyıllar arasında kuzeybatı Avrupa'da birçok yeri fethetmişlerdir.[3] Viking akınları ile birçok manastır yok olmuştur. Varyaglar İsveçli olan Varyaglar doğuya doğru yayılmış, 11. yüzyılda Karadeniz'e, hattâ İran'a kadar uzanmışlardır. Bunların çoğu Rusya'da, Novgorod ve Ukrayna'da ise Kiev'e yerleştiler, barışçı ticaret erbabı olarak ipek karşılığında kürk ve

43 8-11. yüzyıl Vikingler

1043 Büyük Selçuklu Devleti'nin kurulmasının ardından ilk Selçuklu Hükümdarı olarak tahta oturan Tuğrul Bey (1040-1063), ilk iş olarak 1043 yılında devletin merkezini Nişabur'dan ¹⁹⁴ Rey'e taşımış, daha sonra da İbrahim Yinal, Musa Yabgu'nun ¹⁹⁵ oğlu Hasan, Horasan Hükümdarı Davud Çağrı Bey'in oğlu Yâkufî, Resul Tekin ve Kutalmış'ın da aralarında olduğu bazı Selçuklu şehzadelerini Azerbaycan, Arran, Ermenistan ve Zencan gibi bölgelerin fethi ile görevlendirmiştir¹⁹⁶. (Erhan ATEŞ, Eylül 2016, s. 3)

1048 Bizans İmparatoru, Kral Bagrat ve Liparit'e ilişkilerini düzeltmeleri için ricada bulundu. Bizans İmparatorun teşviki üzerine, İberia bölgesinin bu iki güçlü yöneticisi arasında bir anlaşma yapıldı. Selçuklu şehzadeleri İbrahim Yinal ve Kutalmış¹⁹⁷, büyük bir ordu ile Anadolu'ya yönelerek Aras Nehri'ni takip edip, bu doğrultuda ilerleyerek birkaç kale ve müstahkem mevki fethettikten sonra, 1048 yılında Basean bölgesine girdiler.

köle alışverişi yaptılar. Bunların içinden prens Ryurik Hanedanı Rusya'da 16. yüzyıla kadar hüküm sürdü.

(<https://www.wikiwand.com/tr/Vikingler>)

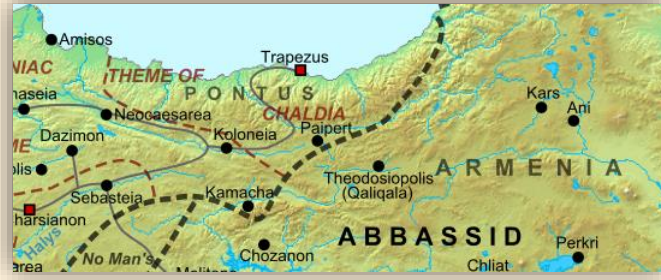
¹⁹⁴ **Nişabur** (Farsça: نیشابور), İran'ın Razavi Horasan Eyaleti'nde şehir. Meşhed yakınlarında, Binalud Dağı'nın güney eteklerinde verimli ve düz bir araziye yayılan şehir tarım ve ticaret yoluyla İran ekonomisine büyük katkı sağlar.

¹⁹⁵ **Musa İnanç Bey** (ö. 1047) Selçuklu ailesinden Türk beyi. Selçuk Bey'in dört oğlundan biriydi. Ağabeyi Arslan Yabgu Gazneliler'e esir düştüğünde ailenin başına geçmek istedi, ancak yeğenleri Tuğrul ve Çağrı'nın gölgesinde kaldı. Dandanakan Savaşı'ndan sonra toplanan aile meclisinde doğu işlerinin sorumluluğunu aldı. Oğlu Hasan (Ebu Ali Hasan) Bey 1047'de Doğu Anadolu'ya düzenlenen bir harekatta Gürcüler tarafından öldürüldü.

¹⁹⁶ **Yınanç**, Türkiye Tarihî Selçuklular Devri, s. 44-45; Yaşar Bedirhan, "Selçuklu Türkmenlerinin Kafkasya ve Kafkas Elleri İle Münasebetleri", Turkish Studies, 9/4, Ankara, 2014, s. 170.

¹⁹⁷ **Kutalmış** – "Kutlu, mübarek, uğurlu" anlamında bir isim olan Kutalmış kaynaklardaki yazılışına göre "Kutulmuş, Kutlamış" gibi şekillerde de okunabilmektedir. Gazneli Mahmud, hile ile yakaladığı Arslan Yabgu'yu oğlu Kutalmış ve bazı arkadaşlarıyla birlikte Hindistan'daki Kālinçār Kalesi'ne hapsedti. Kutalmış bir fırsatını bulup kaleden kaçarak Buhara'ya döndü ve emrindeki Oğuzlar'la birlikte babasını kurtarmak için harekete geçti. Ancak başarılı olamadı ve onun yedi yıl sonra zindanda ölümü üzerine amcazadeleri Tuğrul ve Çağrı beylerle iş birliği yaptı. Dandanakan zaferinden (431/1040) sonra toplanan kurultayda Cürcân ve Damgan'ın fethiyle görevlendirilen Kutalmış, Tuğrul Bey'in Irak'ı idaresi altına almasının ardından Azerbaycan ve İrmîniye'nin fethine memur edildi. Kendisine verilen görevleri başarıyla yerine getirdi; Bizanslıların 437 (1045-46) yılında Arrân'daki Debîl şehrine yaptıkları saldırıyı da püskürttü. Ertesi yıl Şeddâdoğulları'na ait Gence şehrini kuşattı, fakat alamadı. 1048'de Tuğrul Bey, bir yıl önce Bizanslılar tarafından pusuya düşürülerek öldürülen amcası Mûsâ Yabgu'nun oğlu Hasan Bey'in öcünün alınmasına, anne bir kardeşi ve aynı zamanda diğer amcası Yûsuf Yinal'ın oğlu olan İbrâhim Yinal ile Kutalmış'ı memur etti. Birleşik Selçuklu kuvvetleri Kalikala'yı (Erzurum) hücumla alıp yağmaladılar ve Pasinler ovasında Bizans ordusunu bozguna uğrattılar; bu çatışma Türklerle Bizans arasında yapılan ilk büyük savaştı.

1048 yılında Selçuklu şehzadeleri Basean¹⁹⁸ (Pasinler, Hasankale) Ovası'ndan geçerek Karin şehrine geldiler. Daha sonra batıda Haldik¹⁹⁹ (Haltik-Khaldia) temasına, kuzeyde Sper (ispir), Taik (Tao) ve Arşarunik bölgelerine, güneyde Taron (Muş), Haşteank ve Horzean'a kadar ilerlediler. Birçok kaleyi ele geçirdikten sonra yönlerini Karaz'a çevirdiler.²⁰⁰ Karaz'da girişilen mücadeleden sonra büyük bir ganimetle geri dönen iki Selçuklu şehzadesinin önü Basean Ovası'nda müttefik Bizans-Ermeni-Gürcü birlikleri tarafından kesildi. 18 Eylül 1048'de Meydana gelen savaş sonrası Gürcü Lipart'ı da esir alarak bölgeden ayrılan Türk kuvvetleri yaklaşık bin yıldır devam eden Türk-Gürcü ilişkilerinin temellerini atmış oldular. (Ömer SUBAŞI, 2012, s. 2347)

44 Haldik – Chaldia 842

18 Eylül 1049 Selçuklar, Karaz'a saldırdıktan sonra hiç beklemedikleri kadar büyük bir direnişle karşılaştılar ve bu mücadele altı gün sürdü. Bu sırada üzerlerine gelen Selçuklu güçlerine karşı mukavemet edemeyeceklerini anlayan Bizans Vaspuragan²⁰¹ Valisi Araon ve Bizans İberia Valisi Kekaumenos, Bizans İmparatoru'na haber gönderip yardım istediler. İmparator, o esnada Gürcistan Kralı Bagrat'ı kaçırtarak Meskheti bölgesi ile Savşat, Ardanuç ve çevresini hakimiyeti altına alan ve Bizans himayesini kabul etmiş olan genç Liparit'e haber gönderip; İberia ve Abhazia'nın kuvvetleri ile imparatorluğun generallerine iltihak etmesini rica etti. Ardından İmparator kızını ve karısını Gürcülere rehin olarak gönderdi.²⁰² Liparit, imparatorluk valilerinin yardımına gitmek üzere Yukarı Kartli'nin bütün askerleri ile harekete geçti. Liparit'in kumandasındaki Gürcü, Ermeni ve Rumlardan mürekkep ordu ile Katakalon Kekaumenos kumandasındaki asıl Bizans ordusu birleşerek Kastrum Okomion köyünde karargâh kurdukları sırada Türk Ordusu da buraya doğru gelmekte idi.²⁰³ Savaş, 18 Eylül 1049 tarihinde yapıldı ve başta Liparit olmak üzere birçok kumandan Türkler tarafından esir edildi. Bizans'a karşı kazanılan bu ilk büyük zaferin ardından tutsağı Liparit ile İbrahim Yinal²⁰⁴, Rey'e gitti. Liparit'in esir edilerek hüküm sürdüğü bölgelerden uzaklaştırılması, Kral

¹⁹⁸ Pasinler'in çekirdeği, tarihi Hasankale'nin yapılmasıyla ortaya çıkmıştır. Ancak gerek Hasankale ve gerek çevresindeki yerleşimlerin tarihi, oldukça eski bir geçmişe dayanır ve gerçekten de bu çevre, Anadolu'nun en eski yerleşim yerlerinden biridir. Pasin adının, M.Ö. 140 yılında Baktery (Afgan-Eli) yerleşen kavimlerden Pasionoi'lerin bir kolunun bu sahaya yerleşmesiyle ortaya çıktığı kabul edilir. Yine Xenophon tarihine göre Basean yani Pasin, Aras ırmağı boyunca uzanan düzlüklerdir ve adını Pasionoi (Phasian) lerden almıştır H.Hilmi Karaboran, "Türkiye'de Mevkii Adları Üzerine Bir Araştırma", Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Millî Folklor Araştırma Dairesi yay. No:60, Seminer, Kongre Bildirileri Dizisi:17, Ankara 1984, s.97-148. 3 Xenophon, Onbinlerin Dönüşü/Anabasis, (çev. T.Gökçel) İstanbul 1984, s.132-133

¹⁹⁹ **Haldia** (Modern Yunanca: Χαλδία, Khaldia) Karadeniz ve kuzeydoğu Anadolu'nun (modern Türkiye) dağlık iç kesimlerinde yer alan tarihi bir bölge. İsim, antik çağlarda bölgede oturan Chaldoi (ya da Chalybes) olarak adlandırılan halktan türemiştir. Haldia, Bizans döneminde kullanılmış, 840 yılından itibaren Haldia Teması (Yunanca: θέμα Χαλδίας) olarak bilinir. Bölge, 1461 yılında Osmanlı İmparatorluğu tarafından ele geçirilene kadar, Orta Çağın son döneminde, Trabzon İmparatorluğu'nun çekirdeğini oluşturmuştur.

²⁰⁰ Lastivertli Aristakes, Patmut'iwn Aristakisi Lastiverte"woy; Aristakes De Lastivert, Recit Des Malheurs De La Nation Armenienne, p.58,59, Lastivertli Aristakes, Patmut'iwn Aristakisi Lastiverte"woy; Aristakes Lastivertci"s History, p.68.

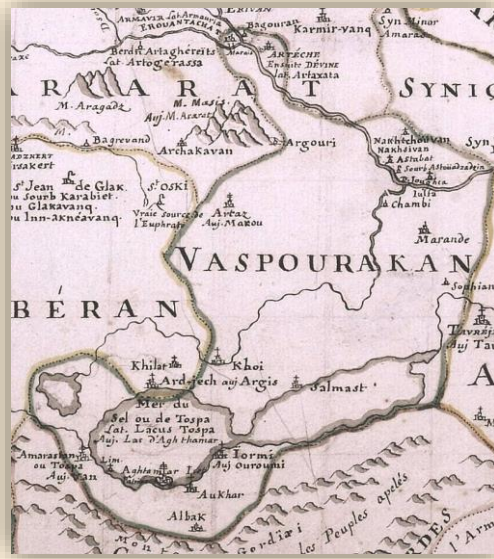
²⁰¹ Vaspuragan, Ermenice: Վասպուրական, (Vaspourakan) "soylu ülke" ya da "prensler ülkesi" anlamına gelir Ermeni Krallığı'nın sekizinci vilayeti idi, sonra Orta Çağ'da Van Gölü çevresi merkezli bağımsız bir krallık olmuştur. Günümüzde Türkiye'nin kuzeydoğusu ile İran'ın kuzey batısında yer alır ve Ermeni uygarlığının beşiği olarak kabul edilir.

²⁰² Azimi Tarihi, Selçuklular Dönemiyle İlgili Bölümler, NeG.: Ali Sevim, TTK. Yay., Ankara 2006, s.10; Father Michael Chamich, History of Armenian, From B.C. 2247 to the of Christ 1780, or 1299 of the Armenia Era, Trans.: Johannes Avdall, Calcuta 1827, p.137,138; Yınanç, A.g.e., s.46;

²⁰³ Skylitzes, A.g.e., p. 423; Mateos, **Vekayi-Nâmesi**, s. 89; Jacob, A.g.e., s.84,85; Speros Vryonis, The Decline of Medieval Hellenism in Asia and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century, London 1971, p. 86; Enver Konukçu, Selçuklulardan Cumhuriyete Erzurum, Ankara 1992, s.10.

²⁰⁴ **İbrahim Yinal** Selçuklu ailesinden Türk beyi. Babası Yusuf Yinal, Selçuk Bey'in dört oğlundan biriydi. Selçuk Bey'in büyük oğlu Mikail Bey ölünce, Orta Asya'da yaygın olan leviratus geleneği uyarınca dul karısı, kardeşi Yusuf'la evlendirildi ve bu

Bagrat'ın prestijinin artmasını sağladı. Bu ülkenin soyluları ve Liparit'in oğulları İvane ve Niania, babalarının mahkûmiyetinin ardından barış istediler ve Kralın gücünü tanıdılar.

45 Fransız haritacı tarafından çizilen Vasburagan, 1788.

1049 tarihinden itibaren Selçuklular Sultan Alparslan ²⁰⁵Türkmen beylerinden Tuğtegin²⁰⁶'in ²⁰⁷ teşvikiyle Gürcistan'ı itaat altına almadan Bizans ile mücadelenin tehlikeli olacağından Gürcistan seferine çıktılar. Gürcistan'a bundan başka Sultan Melikşah ²⁰⁸ zamanında da birden fazla sefer yapıldı.

1054 Liparit, Türkler tarafından serbest bırakıldı. Liparit, hem doğuda Selçuklu Sultanı ile olan ilişkileri hem de Bizans İmparatoru ile olan münasebetlerinden dolayı Yukarı Kartli bölgesinde büyük bir güce sahip olmuştu. Liparit bu güce dayanarak 1054'te imparatoru görmek için İmparatorluk merkezine giden ancak üç yıl orada ikamet etmek zorunda kalan Kral Bagrat'ın küçük yaştaki oğlu Giorgi'yi kral yaptı. 1059'da Liparit idaresinden usanan Kalmakh Eristavı Sula ve Meskheti bölgesi yöneticileri, Liparit'i terk ettiler ve oğluyla birlikte onu Dvli'de yakaladılar. Sula, iki esiri yani Liparit'i ve oğlu İvane'yi²⁰⁹ akıbetlerinin tayini için Kalmakh'a götürdü ve Kral Bagrat'a haber gönderdi. Liparit ve oğlu Kralın isteği doğrultusunda Ahal-Kalak'a götürüldü. Daha sonra Sula, Javakheti'de Kralın karşısına çıkarak olan biteni anlatıp; Liparit ile oğlunu ona teslim etti. Sula, ayrıca Liparit'in sahip olduğu Ardanuç, Kuel, Uflis-Tzihe ve Tiflis bölgelerini Liparit'in adamlarından alarak Kral Bagrat'a sadakatini sunup; bu bölgeleri kendisine takdim etti. Bu el değiştirme sonrası Meskheti bölgesi ile Ardanuç ve çevresi artık Bagrat'ın eline geçmişti. Liparit, Kral Bagrat'ın karşısına

evlilikten İbrahim Yınal dünyaya geldi. Dolayısıyla İbrahim Yınal, Tuğrul ve Çağrı Beylerin anne tarafından kardeşi, baba tarafından kuzenidir. (https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0brahim_Y%C4%B1nal)

²⁰⁵ **Alp Arslan** veya unvanlarıyla **`Adud'üd-devle Ebû Şüca' Muhammed Alp Arslan bin Davud**, (Farsça: **عبد الدولة ابو شجاع**; **محمد آلپ آرسلان بن داود**; d. 20 Ocak 1029- ö. 24 Kasım 1072), Büyük Selçuklu Devleti'nin ikinci sultanı olan Türk hükümdar. Alp Arslan, Türklerin Orta Asya'dan Anadolu'ya gelişlerini ve mücadelesini yöneten askeri komutan ve hükümdardır. Gerçek adı *Muhammed* olup, daha çok unvanı olan *Alp Arslan* adıyla tanınmaktadır.

²⁰⁶ **Tuğtekin** veya tam adıyla **Zahireddin Tuğtekin** (**Arapça:** **ظاهر الدين طغتكين**, (? - 12 Şubat 1128, Şam) Türk asıllı asker ve Büyük Selçuklu Devleti altında, 1097- 1128 arasında, Suriye Selçuklu Devleti Şam **Emiri** ve sonra aynı devlete tabi **Böriler** Şam Atabeyi olan yönetici. Kalıtsal Şam Atabeyleri olan **Böriler** hanedanı kurucusu. Türk (Türkmén) asıllı olması dışında ailesi hakkında bilgi yoktur. Adının "ucuna at kuyruğu bağlı alem" anlamındaki tuğ ile ilgisinin olmadığı "tok, sıkı, dolu" anlamındaki tog ile tegin kelimelerinden meydana geldiği (Tuğtegin) ileri sürülmektedir. Suriye'ye gitmeden önce Anadolu gazâlarına katıldığı, Tuğrul Bey'den sonra Sultan Alparslan'a hizmet ettiği, onunla birlikte 456'da (1064) kendi teşvikiyle çıkılan Gûrcistan seferinde ve 462'de (1070) Halep muhasarasında bulunduğu, aşiretinin kalabalık olduğu kaydedilmektedir. (<https://islamansiklopedisi.org.tr/tugtegin>)

²⁰⁷ **TUĞTEĞİN** (ö. 522/1128) Tuğteginliler'in kurucusu (1104-1128). (<https://islamansiklopedisi.org.tr/tugtegin>)

²⁰⁸ **MELİKŞAH** ملكشاه Ebü'l-Feth Celâlü'd-devle ve'd-dîn Muizzü'd-dünyâ ve'd-dîn Kasîmü emîrî'l-mü'minîn Melikşâh b.

²⁰⁹ **John I of Kldekari** - I. John (Gürcüce: died) (yaklaşık 1080/89 öldü), 1059'dan 1080 / 89'a kadar Ldidari-Bagushi Evi'nden 11. Yüzyıl Gürcü generali ve Kldekari, Argeti ve Orbeti-Samshilde dükü (eristavi) idi. Ivane, Gürcistan'ın Bagratid kralarının gücüne ciddi bir meydan okuma yapan Kldekari Dükü IV. Liparit'in oğluydu. (https://en.wikipedia.org/wiki/John_I_of_Kldekari)

çıkarıldıktan sonra papaz elbisesi giydi ve oğlu İvane'yi krala teslim etti. Ardından ordusu ile bütün serveti Kral Bargat tarafından müsadere edildi. (Ömer Subaşı, XI. Yüzyılda Tao-Klarceti Bölgesinde Türk Hakimiyeti, Spring 2013, s. 714)

1054 Sultan Tuğrul büyük bir ordu, filler, arabalar, atlar, kadın ve çocuklar ile yurt arayan Oğuz boylarıyla birlikte Anadolu sınırlarını aşarak Van Gölü'nün kuzeydoğusunda Bargiri'yi²¹⁰ ve kısa zaman sonra da Erciş'i fethetti. Bölge halkının itaatini ve hediyesini kabul ettikten sonra Apahunik Ovası'ndaki müstahkem Malazgirt Kalesi önüne gelip şehri kuşatmak amacıyla Karaklukh (Taşbaşı) denilen yere karargâhını kurdu. (Ömer Subaşı, XI. Yüzyılda Tao-Klarceti Bölgesinde Türk Hakimiyeti, Spring 2013, s. 714)

1058 Anadolu hududunda bulunan Yakuti²¹¹ kumandasındaki Türkmen beyleri Bizans ülkesine taarruz ederken, Dinar adındaki diğer bir Türk emirinin kumandasındaki kuvvetler Kuzey Anadolu'daki şehirlere hücum etti. Yeniden Çoruh vadisinde ve bölgede görünen bu emir, daha ileriye giderek Kelkit ve Şarkı Karahisar'ı fethetmiştir. Selçuklu melik ve komutanları ile Sultan Tuğrul döneminde yapılan akınlar, Doğu Karadeniz bölgesindeki Bizans askeri gücünü yok etme noktasına getirmiş, ancak 1054 seferi ve bu harekâtın devamını niteliğindeki akınlar sırasında Şarkı Karahisar dışında başka bir bölge fethedilememiştir. (Ömer Subaşı, XI. Yüzyılda Tao-Klarceti Bölgesinde Türk Hakimiyeti, Spring 2013, s. 714)

990-1063 Tuğrul bey dönemi altın dinar.

Tuğrul Bey (990-1063) tarafından Rey'de basılan 20 mm x 4,1 gram, 1061 (H 453) tarihli Dinar (Türk Selçuklu Hanedanı Altın Parası). Ön yüzünde Kuran-ı Kerim'in Rum Suresi 3-4 ayetlerle birlikte yay ve ok tamgası yazılıdır. Ters, Kuran-ı Kerim Tevbe Suresi'nden 33. ayet ile Yazılmıştır. Tuğrul Bey (990-1063), 1037'den 1063'e kadar hüküm süren Türk Selçuklu İmparatorluğu'nun kurucusuydu.

1060 Gürcistan'da birleşme, uluslaşma ve güçlenme sürerken, 1060'lardan itibaren bölgeye Selçuklu boyları gelmeye başlamıştır. (Muhittin GÜL, 2009, s. 78)

1063 Tuğrul Bey Isfahan'dan Azerbaycan'a dek olan alanı ele geçirdi. Rey'i başkent yaparak dev bir imparatorluk kurdu. Bu Türk imparatorluğu Önyasya'da korku ve kuşku yarattı. Tuğrul bey Bağdat'a girerek Şii mezhebindeki Büveyd ailesinin son beyini tutukladı. Bunların Bağdat'taki hakimiyetine son verdi. Böylece Fatımiler dışında, tüm Ortadoğu ülkeleri Selçuklu egemenliği altına girmişti (1059). 1063 yılında Tuğrul Bey öldüğü zaman Selçuklu Devleti büyük bir imparatorluk idi. (Türklerin Dili -- Bozkurt, Fuat, s. 221) Tuğrul Bey öldüğü zaman arkasında 3 milyon 600 bin kilometrekarelik bir ülke bırakmıştı. Ayrıca ölümünden önce Büyük Selçuklu Devleti tahtına yeğeni Alparslan'ı veliaht olarak tayin etmişti. Kendi çocuğu olmadığı için kardeşi Çağrı Bey'in oğlu Türk geleneğince devletin başına geçecekti. Ancak Tuğrul Bey'in üvey oğlu Süleyman Şah daha erken davranarak sultanlığını ilân etti. Alparslan bunu kabul etmedi. Alparslan'dan çeken Melik (Çakıroğlu) Süleyman Şah 7,5 ay sonra saltanatı bırakarak başkentten uzaklaştı. Çakıroğlu²¹² Sultan

²¹⁰ **Bergiri-Bekeri** günümüzdeki adı ile Muradiye

²¹¹ **Emir Mevdud b. İsmail b. Yakuti-** Azerbaycan emiri

²¹² Çakır Türklerinin Oğuzlar-Halaçlar-Türkeşler-Tokuzoğuzlar-Kırgızlar-Peçenekler-Kimaklar-Bulgarlar-Karluklar-Kıpçaklar gibi büyük bir TÜRK topluluğu olduğu ve diğer Türklerle komşu olarak Maverün nehirle Büyük Okyanus arasında yaşadıkları Eski İslam Coğrafyacılarının eserlerinde açık ve net olarak belirtilmektedir.

Alparslan 27 Nisan 1064'te Gazvin'de yapılan bir törenle adına hutbe okuttu. Büyük Selçuklu Devleti tahtına oturdu. (Türklerin Dili -- Bozkurt, Fuat, s. 221)²¹³

1064 Selçuklu Sultanı Alp Arslan, 1064 yılında Tuğ Tekin'in Gürcü beldelerini küfür, isyan ve azgınlığın istila etmiş olduğunu sultana bildirmesi üzerine, Klarceti ve Javakethi'yi fethederek kendi topraklarına katmasıyla birlikte bölgede yeni bir dönem başladı. Seferi sırasında Doğu Karadeniz Bölgesi'nin en uç noktası olarak Artvin ve civarı da Sultanın hareket sahası içerisinde olmasından dolayı, sefer sırasında Türklerin eline geçen yerler arasında Artvin ve çevresi de bulunmaktadır. Bu sırada Tao bölgesinde bulunan Kral Bagrad, ailesi ile kuzeye doğru hareket ederken, Alp Arslan'ın öncüleri tarafından durduruldu ancak tam vaktinde bölgeden ayrılan kral, Kartli'ye kaçtı. Kral Bagrat birçok hediye göndererek sulh talebinde bulundu ve cizye vermeyi taahhüt ettikten sonra Sultana tabi oldu. Alp Arslan kuşatmanın yaşandığı bir sırada, Lori Kralının oğlu Giorgi'yi (Kiurki) huzuruna getirtti; kızını ve yıllık vergi vermek suretiyle, onu tabiiyetine aldı.²¹⁴ Alp Arslan Çoruh boylarına ve Artvin çevresine düzenlediği bu sefer sonrası bir araya topladığı askeri ile Ani şehri²¹⁵ üzerine yürüdü ve 16 Ağustos 1064 yılında şehri alarak Selçuklu topraklarına kattı.

46 Ani Şehri Fetih Camii

1065 Kral Bagrat, 1065 yılında Berdea'yı yağmalatmış ve ertesi yıl ise Şeddadilere²¹⁶ saldırarak Selçuklular ile arasındaki barışı bozmuştur. (Ömer Subaşı, XI. Yüzyılda Tao-Klarceti Bölgesinde Türk Hakimiyeti, Spring 2013, s. 717)

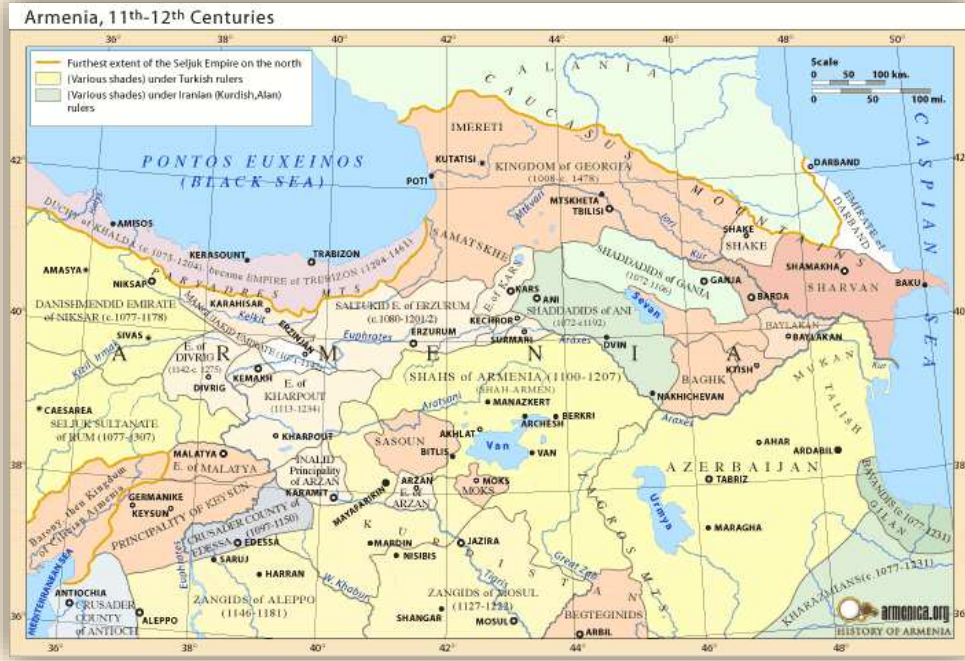
Bu belge ve bilgilere göre ÇAKIR TÜRKLERİ'ne Oğuz Beğdilli Boyu katılmış ve ÇAKIR-BEĞDİLLİ adını oradan almıştır. Selçukluların kurucusu Selçuk beyin torunu ÇAĞRI/ÇAKIR bey Türklerde adet olduğu üzere dedesi Selçuk beyin babası veya dedesi olan ÇAKIR beyin adını almış olabilir. 1--İbn Havkal...Suret el arz adlı eserinde...Harzem Nehrinin döküldüğü yerde ÇAKIR-I OĞUZ adlı bir dağ olduğunu belirtmektedir. 2--İbn Hurdadbih...el mesalik vel memalik adlı eserinde. Karluklara ve Tokuz oğuzlara komşu olan ÇAKIR TÜRKLER'inden bahseder... 3--Mesudi...Muruç el zehab adlı eserinde 332 yıllarında saydığı Türkler arasında KİMAK-BARSAK-BAD VE ÇAKIR TÜRKLERİDE var demektir... 4--İdrisi...Nüzhet el müştak fi ihtirak el afak...adlı eserinde Türkleri ve yurtlarını sayarken yukarıda yazılı Türklerle birlikte ÇAKIR TÜRKLERİ'ni de sayar ve Maveraünnehir'le Büyük Okyanus arasında yaşadıklarının belirtir.. İŞTE ÇAKIRLAR BOYUNUN EN ESKİ VE BİLİNER TARİHİ... Yazı Ahmet Çakır beyden alıntıdır...

²¹³ <http://www.e-tarih.org/sayfa.php?sfid=105>

²¹⁴ El-Hüseynî, **Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye**, 25,26; Mateos, **Vekayi-Nâmesi**, s.119; Grousset, **A.g.e.**, 596; Turan, **Selçuklular Tarihi**, s.155; Mehmet Altay Köymen, **Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi- Alp Arslan ve Zamanı**, TTK.Yay., Ankara 2001, s.14,15.

²¹⁵ 961-1045 yılları arasında Pakraduni Hanedanlığı'nın başkenti olmuştur. 11. ila 12. yüzyıllarda İslam medeniyetinin hakimiyetinde kaldığı dönemlere ait mimarisi eserlerini de barındırır. 2012'de UNESCO tarafından Dünya Mirası Geçici Listesi'ne dahil edilen Ani, 2016'da ise Dünya Mirası olarak tescil edildi.

²¹⁶ **Şeddadiler** (Arapça: شددادیون Shaddādīyūn, Kürtçe: **Şeddadiyan**), 951-1174 yılları arasında Ermenistan ve Arran'da hüküm sürmüş Kürt hanedanı. Kura ile Aras nehirleri arasında bulunmuştur. Ünlü Rus Kürdolog Vladimir Minorsky'nin "Kafkas Tarihi Çalışmaları" eserinde Şeddadilerin kökeni, bölgeye gelen ve Kürtleşen Arap kökenli Ezd kabilesiyle ilişkilendirilmiştir. (<https://www.wikiwand.com/tr/%C5%9Eeddadiler>)

47 951-1174- 11-12. yüzyılda Şeddadiler Shaddadid

1.1.1067-68 Sultan Alpaslan, Horasan'dan büyük bir ordu ile Kafkasya'ya girmiş ve Gürcistan topraklarını ele geçirmiştir. (Muhittin GÜL, 2009, s. 79)

48 Alparslan Dönemine ait bir sikke

49 Sultan Alpaslan

1.1.1068 1060'lı yıllarda Müslümanlığın anılmaya başladığı ve Müslüman hakimiyetinin hissedildiği yıllarda Gürcü Prensi IV Bagrat'ın Müslüman olmayı kabul etmiş ve bölge Selçuklulara bağlanmıştır.

1068 Selçuklu Sultanı 1068 yılının başında Aras'ı geçerek ikinci kez Aphazia'ya giriş yaptı. Mücadeleye cesaret edemeyen Kral Bagrat, kuzeye çekilirken Sultan altı hafta içerisinde Tiflis ve çevresindeki bölgeleri ele geçirdi. Kralın, Sultan ile anlaşma talebi kabul edilince haraç vermek şartıyla yeniden Gürcüler, Selçuklu devletine bağlandı. Sultanın Aphazia ve Kartli seferleri sonucunda önceki dönemlerde büyük kitleler halinde Doğu Anadolu'ya giriş yapan Selçuklu Türkleri artık Doğu Karadeniz boyunca ilerlemiş ve bölgenin hızla Türkleşmesine neden olmuştur. Bölgeye gelen Türkler yaz aylarında yaylak olarak Ağrı Dağı'nın etekleri, Samtskhe, Şavşat ve Klarceti ile Tao Bölgesi'ndeki dağları kullanıyorlardı. (Ömer Subaşı, XI. Yüzyılda Tao-Klarceti Bölgesinde Türk Hakimiyeti, Spring 2013, s. 717,723)

1071 Malazgirt savaşı. Abbasiler devrinde özellikle Selçuklular devrinde Müslümanlarla Gürcüler arasında ciddi temaslar oldu. Selçuklular devrindeki Gürcü krallığı ile Müslümanlar arasında sıkı bir temas vuku bulmuş, Gürcü askerlerinin Malazgird savaşında Bizans'ın yanında yer almalarına karşın Gürcü nüfusta ilk toplu Müslümanlaşma bu devirde olmuştur.²¹⁷

Selçuklular devrindeki Gürcü krallığı ile Müslümanlar arasında sıkı bir temas vuku bulmuş, Gürcü askerlerinin Malazgird savaşında Bizans'ın yanında yer almalarına karşın Gürcü nüfusta ilk toplu Müslümanlaşma bu devirde olmuştur.

<http://divanpost.blogspot.com/2010/01/gurcu-kimligi.html>

1073 Sultan'ın Malazgirt savaşı sonrası ölümünün ardından Selçuklu tahtına Melikşah geçmiş (1073-1092) yine aynı yıl Gürcü kralı Bagrat ölmüş ve yerine oğlu Giorgi (1072-1089) Gürcü kralı olmuştur. Sultan Melikşah döneminde Gürcüler üzerine ilk Selçuklu akını 1073-1074 yılında başladı. Liparit'in oğlu İvane, 1074 yılında Krala karşı yeni bir isyan tertipledi ve Kral Giorgi'nin garnizonunun bulunduğu Gag kalesini hile ile aldıktan sonra Faldun'a sattı. Aynı dönemde İvane ve oğlu Liparit Sultanın yanına gittiler. Sultan, yanında İvane ve oğlu ile Gürcistan'a giderek Samsvilde'yi²¹⁸ zapt etti. Ardından, Kartli'yi baştanbaşa geçerek Gence'yi Emir Faldun'dan alarak bütün bölgenin başına Savtegin'i tayin etti.²¹⁹ Savtegin, Gence, Divin ve Dmanis emirlerinin askerleri ile sefere çıktı ve Giorgi'ye karşı yürüdü. Kral Giorgi ise yukarı ve aşağı Kartli'nin askerlerini toplayarak müttefiki Kaheti kralı Ağsartan ile Savtegin'e karşı koymak için harekete geçti. Phartzkhis'de (Partkhisi) meydana gelen savaşı kaybeden ve çok sayıda kayıp veren Savtegin çekilmek zorunda kaldı (1074).

Bundan sonra, Kral Giorgi, Bizanslıların zorla zapt etmiş oldukları bütün kaleleri, Abhazia'nın başlıca müstahkem mevki olan Anakofya'yı²²⁰, Klarceti, Şavşat, Javakheti ve Ardahan bölgelerinin bütün kalelerini geri aldı. Kral, sonra da Kars Şehri ve topraklarını, Vanand, Kornifor ve Arsian

²¹⁷ [(Gürcü-Selçuklu ilişkileri konusunda bkz. İbn Bibi, El-Evâmirü'l-Alâiyye Fi'l-Umûri'l-Alâiyye [Selçuk-Nâme], Tıpkıbasım, TTK Yay., Ankara 1956, Tercüme: Mürsel Öztürk, Cilt. 1-2, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996; Kerîmuddin Aksarâyî, Mûsâmeretu'l-Ahbâr, Farsça Metin, Osman Turan Neşri, 2.baskı, TTK Yay. Ankara 1999; Osman Turan, Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar, 2.baskı, TTK Yay. Ankara 1988, Selçuklular Zamanında Türkiye, 5. Baskı, Boğaziçi Yay. İstanbul 1998; Selçuklular Tarihi Ve Türk İslâm Medeniyeti, 7. Baskı, Boğaziçi Yay. İstanbul 1998; Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi, 4. Baskı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1997; Faruk Sümer-Ali Sevim, İslam Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı, 2. baskı, TTK Yay. Ankara 1988; İbrahim Kafesoğlu-Hakkı Dursun Yıldız-Erdoğan Merçil, Müslüman Türk Devletleri Tarihi, İSAR Yay. İstanbul 1999)] (<http://divanpost.blogspot.com/2010/01/gurcu-kimligi.html>)(<http://divanpost.blogspot.com/2010/01/gurcu-kimligi.html>)

²¹⁸ **Samsvilde** (Gürcüce: სამშვილდე; translit.: "samsvilde"), Güney Gürcistan'ın Kvemo Kartli bölgesine bağlı Tetritskaro ilçesinde Samsvilde köyünde yer alan yıkık müstahkem şehir ve arkeolojik sittir. Kentteki kalıntılar çoğunlukla Orta Çağ yapılarından kalmadır. Hrami nehrî vadisinin yanında konumlanan sit, 2.5 km uzunluğunda ve 400 m genişliğindedir. En tanınmış yapılardan bazıları, Samsvilde Sioni Kilisesi ve kayalık bir nehrin burnuna dikilmiş olan kaledir.

²¹⁹ Lordkipanizde, A.g.e., p. 74,75; İbrahim Kafesoğlu ise bu ilk seferi 1076 yılında yapıldığını ve sultanın ikinci seferinin ise 1078-1079 yıllarında gerçekleştirildiğini iddia etmektedir. İbrahim Kafesoğlu, Sultan Melikşah, Milli Eğitim Basım Evi, İstanbul 1973, s. 107; Yınanç, ilk seferin tarihi hakkında bir malumat vermezken ikinci seferin tarihini tahmini olarak 1078-1079 olarak vermişti, Yınanç, A.g.e., s.110; Anonim Selçuknâme, ye göre Melikşah 1076 yılında Erran Memleketleri, Şirvan, Derbend ve Tiflis'i aldı. Anonim Selçuknâme, s.9; El-Hüseynî, Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye, s.50; Minorsky; A.g.e.,p.67,68; Tellioglu, Türk-Gürcü İlişkileri, s.58,59

²²⁰ **Anakopya Kalesi** (Gürcüce: ანაკოფიას) Rusya destekli Abhazya Özerk Cumhuriyeti'ne bağlı, Sohum sahil şeridinden araba yolu olarak 22 km (14 mil) uzaklıkta, Yeni Afon'da [a] yer alan antik bir askeri kaledir. Yaklaşık 450 × 150 metre genişliğindeki alan, İvanya Dağı'nın zirvesinde, denize yaklaşık 1 mil uzaklıkta yer almaktadır. Kale, Abhazya Krallığı'nın eski başkenti "Anakopya"dan günümüze kadar gelen yapılar içerisinde, en iyi korunmuş olan yapıdır.

bölgelerini alarak Türk kuvvetlerini bu bölgelerden uzaklaştırdı. Kralın gerçekleştirdiği sefer sonucunda Artvin ve çevresinin içerisinde bulunduğu Klarceti-Artvin kısa da olsa yeniden Gürcü Kralının eline geçmişti. (Ömer Subaşı, XI. Yüzyılda Tao-Klarceti Bölgesinde Türk Hakimiyeti, Spring 2013, s. 717)

1076 Anadolu Selçuklu devleti kurucusu Kutalmış oğlu Süleyman Çanakkale, adalar denizi, Lidya, İyonya²²¹ taraflarını da ele geçirdi. 1076'da Sizik ve Aydıncık'ı da alarak Çanakkale ve havalisini türk müslüman hakimiyetine aldı.

1080 Melikşah meseleye bir son vermek niyetiyle 1080'de gönderdiği büyük kumandalardan Ahmed, Erran'a geldi. Kuvvetli bir emir ve korkunç bir cenkçi olan Ahmed, Gürcülerin "Didi Turkoba" (Büyük Türk Fehti-Büyük Türk Akınları ve Yerleşmeleri)²²² dedikleri akınları başlattı.²²³ Ardından, Kars'ı kuşatıp kesin olarak zapt ettikten sonra Erzurum'u Oltu'yu ve Grigol'a tabi diğer kasaba ve şehirleri işgal ederek bölgede Hristiyan hâkimiyetine son verdi. Ardından komutası altındaki büyük bir kuvvetle bu sırada Koeul'in dışında bulunan krala, ani bir hücumla saldırdı ve kralı Koeul'de (Kuel-Qveli-Tyrokastron) ağır bir bozguna uğrattıktan sonra kaçmağa mecbur ederek birçok askerini öldürüp bölgeyi kesin olarak geri aldı. Ahmed fütuhata devam ettiği sırada Gürcülerden memnun olmayan Hristiyanlar da onunla birlik idiler. Gürcü Kralı bir kere daha bozguna uğratılarak hazinesi, silahları, otağı, kıymetli eşyaları zapt olundu. Acara'ya çekilen kral oradan Abhazia'ya kaçmağa mecbur kaldı. Ahmed, yanında Gürcistan seferi sırasında elde ettiği zengin ganimetlerle Erran'a dönerken Türkmenlerden Ebu Yakub ve İsa Böri ile karşılaştı ve onları, yüklü oldukları büyük miktardaki altın ve serveti gösterip, Kralın yenildiğini ve Bizans ülkesine gitmek yerine ıssız ve zengin hazineler ile dolu Gürcistan ülkesine gitmeleri konusunda teşvik etti. Emirler, hemen yollarını değiştirerek 1080'de hızla Gürcistan içlerine kadar yayıldılar ardından bu iki kumandan Karadeniz'e kadar her tarafı ele geçirdiler. Asis-Fori bölgesi,²²⁴ Klarceti, deniz kıyısına kadar Şavşat, Ardanuç,

²²¹ **İyonya** (Yunanca: Ιωνία / İonia), Anadolu'da bugünkü İzmir ve Aydın illerinin sahil şeridinde Antik Çağ'da verilen addır. Dor istilası sonucu Yunanistan'dan kaçan Akalar tarafından Milet, Efes, Foça ve İzmir çevresinde kurulmuşlardır. Dünyanın yedi harikası arasında gösterilen Efes Artemis Tapınağı İyonlar döneminde inşa edilmiştir. (<https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0yonya>)

²²² **"Didi Turkoba"** (Gürcüce: დიდი თურქობა; *translit.*: "didi turkoba"), Gürcü tarih yazıcılığında, Kral II. Giorgi'nin hükümdarlığı döneminde (1072 -1089) Selçukluların öncülüğünde Türk kabilelerinin Gürcistan topraklarında sürekli saldırılarını ve ele geçirdikleri yerleri yağmalamalarını ifade eden bir terimdir. Kelime kelime çevirisi "Büyük Türklük" olsa da bu terim "Büyük Türk istilası" anlamında kullanılmaktadır. 1080 yılında başlayan "Didi Turkoba" döneminde Klarceti, Şavşeti, Acara, Samokalako, Argveti ve Kartli bölgeleri yerle bir edilmiş, istilacılara karşı savaşan çok sayıda insan yaşamını yitirmiş, köyler ve kentler yıkılmıştır. (https://tr.wikipedia.org/wiki/Didi_Turkoba)

²²³ Sh. A. Meskiha, An Outline of Georgian History, Tblisi 1968, p.12; Peter B. Golden, "The Turkic Peoples and Caucasia" Nomads and their Neighbours in the Russian Steppe,- Turks-Khazars and Qipchaqs- Variorum 2003, p.56,57.

²²⁴ **Asis Fori bölgesi**, Yukarı Tao'daki Tortum'un doğusunda Çoruh nehri vadisi ve Parhal Dağları yakınındaki bölge olan Asis'pori veya Arseats'p'or olarak da bilinir. T.A. Sinclair, Eastern Turkey: An Architectural And Archaeological Survey C.II, Londra 1989, p.32

Acara, Samtskhe, Karthli ve Kutayis havalisine maiyetlerindeki boyları yerleştirdiler ve bu bölgeler Türkler ile doldu.

1080 yılında yaptıkları bu ilk büyük seferden sonra kışı Moka'da geçiren Türkler bahar yaklaşınca yeni kuvvetlerle tekrar Gürcistan'a girdiler ve Çoruh Nehrinin kaynaklarını ve Trabzon'a kadar bütün sahil bölgesini ele geçirdiler. (Ömer Subaşı, XI. Yüzyılda Tao-Klarceti Bölgesinde Türk Hakimiyeti, Spring 2013, s. 718)

1080 yılındaki Selçuklu akınları Gürcüler için ağır sonuçlar doğurdu. Yoğun olarak tarıma dayalı ülke ekonomisi Selçuklular tarafından yapılan göçebe hayat tarzı ve yollarında devamlı bulundurdıkları büyük hayvan sürüleri yüzünden büyük zarar gördü. Aynı zamanda yaşanan bu olaylar ülkenin sosyal ve ekonomik sistemini çökme aşamasına getirdi.²²⁵ Melikşah dönemi seferler sırasında bölge halkı güvenli dağlık alanlara ve kalelere sığınmış, ülkedeki bütün düzlük alanlar Türkmenlerin yaylağı haline gelmişti. Hatta Ahmed'in seferi sırasında Asis-Fori Bölgesi, Klarceti, deniz kıyısına kadar Şavşat, Ardanuç, Acara, Samtskhe, Kartli ve Kutayis²²⁶ havalisi tamamen Türkler eline geçmiş ve bu bölgeler Türk boylarının yaylakları haline gelmişti. Zira Türkler, İlk kar yağana

Ebu Yakub ve İsa Böri ile karşılaştı ve onları, Gürcistan ülkesine gitmeleri konusunda teşvik etti. Emirler, hemen yollarını değiştirerek 24 Haziran 300-1080 de hızla Gürcistan içlerine kadar yayıldılar ardından bu iki kumandan Karadeniz'e kadar her tarafı ele geçirdiler. Asis-Fori bölgesi, Klarceti, deniz kıyısına kadar Şavşat, Ardanuç, Acara, Samtskhe, Karthli ve Kutayis havalisine maiyetlerindeki boyları yerleştirdiler bu bölgeler Türkler ile doldu

(Ömer Subaşı, XI. YÜZYILDA TAO-KLARCETİ BÖLGESİNDE TÜRK HÂKİMİYETİ, Spring 2013, s. 718)

kadar buralarda kaldıktan sonra geri gidiyorlar ve bahar gelince yeniden gelerek bu bölgelerde kalıyorlar, kış gelince yine gidiyorlardı. Kaynağın aktardıklarından anlaşıldığı gibi büyük Türk kitleleri, özellikle Klarceti, Şavşat ve Ardanuç gibi bölgelerinde konar-göçer şekilde hayat tarzı sergiliyor, bu bölgeleri ise yaylak olarak kullanıyorlardı. (Ömer Subaşı, XI. Yüzyılda Tao-Klarceti Bölgesinde Türk Hakimiyeti, Spring 2013, s. 723)

1080 Gürcüler yaptıkları antlaşmaları bozarak 1080 yılına kadar üç kez isyan etmesi sebebiyle ülkedeki Selçuklu baskısı daha da artmıştır.

1086'da Sultan Melikşah büyük bir ordu ile Kafkaslara geldi ve bölgeyi tamamen itaat altına aldı. Bölge ile mücadeleler Sultan Muhammed Tapar²²⁷ zamanında da devam etti.

²²⁵ Meskhia, A.g.e., p.13.

²²⁶ **Kutaisi veya Kutais** (Gürcüce: ქუთაისი; antik adı:Aeas/Aias), Gürcistan'ın ikinci büyük kentidir. Ülkenin batı bölümünde, İmereti bölgesinde yer alan ve bu bölgenin en büyük kentidir. Tiflis'e uzaklığı yaklaşık 221 kilometredir. Nüfusu 200 611'dir (2013).

²²⁷ **Muhammed TAPAR** (ö. 511/1118) Büyük Selçuklu hükümdarı (1105-1118). (<https://islamansiklopedisi.org.tr/muhammed-tapar>)

VII-X. yüzyıllardaki Arap hâkimiyeti sırasında Gürcüler'in bir bölümü Müslümanlığı kabul etti. Ancak Araplar'ın çekilmesinden sonra Hristiyanlığa yeniden dönüşler yaşandı. (İslam Ansiklopedisi GÜRCÜLER)

1088 Kral Giorgi, soylulara danıştıktan sonra Melikşah'ın yanına gitmeye karar verdi ve 1088'de İsfahan'a Sultanın yanına gitti. Melikşah, Kaheti ve Hereti²²⁸ karşılığında Gürcü kralı yıllık vergiye mecbur etti ve böylece Türk-Gürcü barışı tesis edilmiş oldu. 1080-1088 yılları arasında Kartli ve Tao-Klarceti bölgesinde yaşanan olaylar tamamen Kralın nasıl bir güç ile karşı karşıya olduğunun farkına varamamasından dolayı meydana gelmişti. (Ömer Subaşı, XI. Yüzyılda Tao-Klarceti Bölgesinde Türk Hakimiyeti, Spring 2013, s. 718)

1089 Kral Giorgi, 1089 yılında ülke yönetimini henüz 16 yaşındaki enerjik oğlu David'e bırakması için zorlandı. Kral David (1089-1125) tahta oturduğunda ülke büyük bir harabeye dönmüş ve birçok bölge konar-göçer Türklerin kontrolü altına girmişti. (Ömer Subaşı, XI. Yüzyılda Tao-Klarceti Bölgesinde Türk Hakimiyeti, Spring 2013, s. 719)

1089 IV. David Selçuklular'a savaş açtı ve tekrar yenildi.

1092 Melikşah'ın 1092 yılında ölümü Selçuklu devletinde iç karışıklıklara neden oldu. Selçuklular arasındaki taht kavgasından ve Haçlı Seferleri'nin yarattığı kargaşa ortamından faydalanmaya çalışan Kral David, Haçlıların Antakya ve Urfa'yı ele geçirmesinin kendisine büyük bir avantaj sağlayacağını düşünerek Selçuklulara karşı harekete girişti (Ömer Subaşı, XI. Yüzyılda Tao-Klarceti Bölgesinde Türk Hakimiyeti, Spring 2013, s. 719)

1097 Kral, Selçuklulara ödediği haracı kesti. (Ömer Subaşı, XI. Yüzyılda Tao-Klarceti Bölgesinde Türk Hakimiyeti, Spring 2013, s. 719)

1100

1104 Kral, Kuzey Kafkasya'da toplanmaya başlayan ve XII. yüzyılın başından itibaren yavaş yavaş Hristiyanlaşan Kıpçak unsurları ile temasa geçmeye karar verdi. Bu sırada David, 1104'te Selçuklular ile giriştiği Ertsukhi savaşını kazanarak Kaheti ve Hereti'de kontrolünü sağladı.²²⁹ Ardından Türklerin Gürcistan içlerine doğru sezonluk göçlerini durdurmaya çalıştı.²³⁰

1106 Kıpçaklarla güney komşuları Gürcüler arasında temasların kaçınılmaz hale geldiği bir dönemdi. 1106'da Kral David, ilk eşinden boşandıktan sonra Kıpçak reisi Karahan oğlu Atrak'ın güzelliği ile ünlü kızı Guranduht ile evlendi (1109- 1110). Bu evlilik vasıtası ile Kıpçaklar ile Gürcüler arasında yakın münasebetler kurulmuş oldu.

²²⁸ **Hereti** Krallığı (893-1020'ler) (Gürcüce: ჰერეთის სამეფო heretis samepo), Kafkasya'da İberya-Albanya sınırında ortaya çıkmış bir orta çağ monarşisiydi. Günümüzde kabaca Gürcistan'ın Kaheti bölgesinin güneydoğu köşesi ve Azerbaycan'ın kuzeybatı bölgelerinin bir bölümüne tekabül eder.

²²⁹ Ertsukhi savaşı hakkında bk., Metreveli, A.g.e., p.51-54

²³⁰ Peter B. Golden, "Cumanica I: The Qipchaqs in Georgia" Nomads and their Neighbours in the Russian Steppe, - Turks-Khazars and Qipchaqs- Variorum 2003, p.57,61; Alexander Mikaberidze, Conflict and Conquest in the Islamic World: A Historical Encyclopedia, (22 jul 2011), p.275; Lordkiphanidze, A.g.e., p.95; Tellioğlu, Türk-Gürcü İlişkileri, s.70; Golden, "The Turkic Peoples and Caucasia", p.59; Guili Alasania, "Gürcistan Kıpçakları", Türkler, C.II., Ankara 2002, s.794; Brosset, A.g.e., s.319; Vryonis, A.g.e., p.284

50 Hereti

Gürcü bölgelerinde kendinden önce başlayan Türk iskânını ve hâkimiyetini sona erdirip buralardan kaçıp dağlara sığınan Gürcü ahalisi tekrar eski yerlerine döndürmek üzere harekete geçen Kral David, Selçuklulara haraç ödemeyi kestikten sonra Türklerin kışı Gürcistan'da geçirme alışkanlıklarına son vermek istiyordu. Bu istekleri doğrultusunda David'in Selçukluları Avchala²³¹, Dighomi²³² ve Kur Nehri'nin aşağı kısımları ile Rioni kıyılarındaki kışlaklarından mahrum ettiği iddia edilmesine rağmen²³³ David döneminde, Göçebeler, bu bölgelerdeki sürekli yerleşim yerlerini etkilemeye devam etmişler, devamında terk edilmiş, harap olmuş bölgelere çadırlarını, aileleri ve çiftlik hayvanlarını yerleştirerek kullanışlı hale getirmişlerdir. Onlar kış geldiğinde hemen bölgeden ayrılır, yazın yüksel yerler ile kışın ovalar arasında hayvanları ve aileleri ile hızlı bir şekilde göç ediyorlardı.²³⁴ Kral David döneminde Türkler, daha çok kışlık otlak olarak bağbozumunda (Ekim) bütün kıtaları ile Somkheti'ye gider, ilkbaharda olduğu gibi kışın da çok güzel yerler olup otlaklar, çok miktarda odun ve su, bolca muhtelif av hayvanı bulunan, her bakımdan faydalı ve güzel yerler olan Tiflis'den Berza'ya kadar yayılırlar, Kur ve İori Nehri²³⁵ kıyılarında yerleşirlerdi. Sayısız at, koyun, katır ve deve sürüleri ile gelen Türkler, çadırlarını orada kuruyorlar ve hiçbir şeyden mahrum kalmaksızın avlıyorlar, rahatlık ve sevinç içinde tatlı bir hayat sürüyorlar, şehirler ile ticaret yapıyorlardı. Türkler, ilkbaharda da Somkheti ve Ağrı Dağı eteklerine çekilmeye başlarlar, bu güzel ve yeşil ovalardan yazın da büyük miktarda ot ve membalar bulurlardı. Nüfuslarının çokluğundan dolayı hiç kimse onlara dokunamıyor veya bu bölgelerden uzaklaştırmıyordu.²³⁶ 1110 yılında Mastata civarındaki savaş sırasında Tao bölgesinde konaklamış bulunan Türk kabilelerine ait binlerce çadırın bulunduğunu bildirilmektedir.²³⁷ Gerek Mastata savaşından sonra gerekse Rustof'un alınmasına müteakip Türklerin kışlık karargâhlarından kral tarafından uzaklaştırıldıkları iddia edilmektedir. Ancak aynı kaynak Türklerin daha sonraki seferler ardından da Kışlık karargâhlarından mahrum kaldıklarına dair bilgiler vermekte, bu ise David'in Türkleri uzaklaştırma çabalarının uzun dönem sonuçsuz kaldığının bir kanıtı olarak gösterilebilmektedir.²³⁸ (Ömer Subaşı, XI. Yüzyılda Tao-Klarceti Bölgesinde Türk Hakimiyeti, Spring 2013, s. 724)

1115 Kral David Türk akınları için çok önemli olan Rostof'u aldı ve Türkleri kışlık karargâhlarından uzaklaşmaya mecbur etti. Büyük bir Türk kitlesi, kışın şiddetine ve dağ mevsizlerine güvenerek çadırları ile Olur²³⁹, Tortum, Narman ve Artvin'in Yusufeli ilçelerini içerisine alan Tao

²³¹ **Avchala** (Gürcüce: ავჭალა), şehrin Gldani-Nadzaladevi bölgesinin bir parçası olan, Gürcistan'ın başkenti olan Tiflis'in kuzey banliyösüdür. Eskiden, 1962'de Tiflis sınırları içine alınana kadar uzun bir geçmişi olan bir köydü.

²³² **Dighomi** Tiflis'in Banliyosu

²³³ Thomson, A.g.e., p.317; Brosset, A.g.e., s.311,312; Alasania, A.g.m., s. 794

²³⁴ Speros Vryonis, "Nomadization and Islamization in Asia Minor", Dumbarton Oaks Papers, Vol. 29 (1975), p.51.

²³⁵ **İori** (Gürcüce: იორი, Azerice: Qabırri) Güney Kafkasya bölgesine bağlı Doğu Gürcistan'daki Büyük Kafkas Dağları'ndan başlayıp; Azerbaycan'da Gabirri (Kabirri), ve Mingçeşev rezervuarına devam eden 320 kilometre uzunluğa sahip bir nehirdir. Alazani Nehri (kuzey) ile Kura Nehri (güney) arasındaki ovalara akar.

²³⁶ 8 Thomson, A.g.e., p.323; Vryonis, A.g.e., p.284

²³⁷ Juansher's Concise History of the Georgians, p.110.

²³⁸ Brosset, A.g.e., s.316,317; Alasania, A.g.m., s. 794

²³⁹ **Olur**, Erzurum'a bağlı ilçe. Karadeniz Bölgesi'nde bulunmaktadır. Erzurum'un kuzeyinde yer alan ilçe Ardahan ile Artvin'e sınır komşusudur. Olur, komşusu olan Şenkaya, Oltu, Tortum ve Yusufeli ilçeleriyle birlikte, Gürcü tarihinde **Tao'** (Ermenice **Tayk**, Yunanca **Taokhi**) adı verilen bölgenin bir parçasıdır. Bugün Çataksu adı verilen **Tavusker**, Şenkaya ilçesine bağlı Penek ve Yusufeli'ne bağlı İşhan kasabaları bu bölgenin başlıca merkezleri idi.

bölgesine gittiler. Kral askerlerine hazır olmaları doğrultusunda emir verdikten sonra kendisi Kutayis'e gitti. Kral, 1116 şubatında Kartlilere ve Meshlere, anlaştıkları zamanda Artvin, Şavşat, Ardanuç ve Borçka'yı içerisine alan Klarceti'ye gitmeleri doğrultusunda emir verdi. Ardından Kral belirledikleri zamanda, bulunduğu mevkinden ayrılarak Çoruh Nehri vadisinde ilerlemeye başladı ve devamında Mart 1116'da Klarceti'ye girdi ve burada bulunan Türk çadırlarına saldırdı.²⁴⁰ Hatta bütün kuvvetlerini birleştirmiş daha da ilerleyerek Saltuk-Şline girip Pasinler Ovası ve Kornifor Dağı'na (Allahüekber) dağılan ve hiçbir önlem almayı düşünmeyen Türklere saldırıp pek çoğunu öldürerek büyük bir katliam yaptı. Ardından Türklere ait olan atları, develeri, koyunları ve bütün mühimmatı alarak büyük miktarda ganimet ile bölgeden ayrılp Çoruh Nehri boyundan geri çekildi. Kral 1116 seferi ile Tao ve Klarceti bölgesini Türklerin elinden almış oldu. (Ömer Subaşı, XI. Yüzyılda Tao-Klarceti Bölgesinde Türk Hakimiyeti, Spring 2013, s. 720)

1118 Kral David'in daveti üzerine Gürcistan'a gitmeye karar veren aynı zamanda damadı olan Kıpçak başbuğu Atrak sayesinde ülkeye göç edenlerin sayısı kırk bin kişilik bir ordu çıkarabilecek boyuttaydı. Önceden gelen beş bin kişilik ordu ile Gürcistan'daki Kıpçak aile sayısı kırk beş bine ulaştı ve bu ailelerin nüfusu takriben 200-225 bin kişi idi. (Ömer Subaşı, XI. Yüzyılda Tao-Klarceti Bölgesinde Türk Hakimiyeti, Spring 2013, s. 720)

1118 Kral Davit Kıpçaklarla kavgalı bulunan ve onlara Kafkas geçitlerinden yol vermeyen Alanları (Osetyalı) yola getirdi. Kalelerini ele geçirdi. Kıpçaklı Başbuğ Şaraga Han'ın (Sarıcık) torunu Atrag'a Han (Atrak) 45.000 aileyi bu geçitlerden aşırıp (I. Kıpçak Göçü) Gürcistan'a getirdi. Kral Davit Onlara toprak ve başka mülkler dağıttı. Askerlik hizmetleri için gerekli araç, gereç ve silahlarla donattı. Yarı ilkel olan Kıpçakları sıkı bir askeri eğitime tabi tuttu. İki yıl sonra Gürcistan artık iyi yetişmiş 40.000 kişilik süvari ordusuna sahip bir ülke haline geldi. Davit'in bundan başka 5.000 kişilik bir muhafız ordusu daha vardı. Bu orduya 'Monaspa' (Köle Sipahiler) adı veriliyordu. Bu askerlerin görevi kral sarayını korumaktı. Bu Kıpçak Ordusu Selçuklu Devletini ağır bir yenilgiye uğratarak Tiflis'ten çıkardı (1122-3) ve kısa zamanda Gürcistan'ın sınırlarını iki buçuk katına çıkardı.²⁴¹

1120-1 Gürcü-Kıpçak ordusunun 1120-1121 faaliyetleri sırasında Gence ile Kür ve Çoruh boylarındaki Tao-Klarceti bölümü Selçuklular elinden çıktı.²⁴² Saldırılarına ara vermeyen Gürcü Kralı 1122'de Türklerin elinde olan Tiflis'i kuşatarak aldı.

1121 Avrupa Haçlı askerlerinden destek alan Gürcü ordusu, Selçuklulara başkaldırmış ve galip çıktığı Digori Savaşı'nın ardından topraklarını tekrar kendi egemenliği altına almıştır.

1122 Gürcistan Krallığı, Tiflis ve çevresini ele geçirdi.

Didgori Savaşı'nın ardından Tiflis'i ele geçiren Gürcüler, tarihlerinde ilk kez ülkelerinin doğu ve batı kısımlarını birleştirilerek Gürcistan adı verilen bir ülke kurmuşlardır.²⁴³

²⁴⁰ Brosset, A.g.e., s.317; The Georgian Chronicle The Period of Giorgi Lasha, p.16,17; Juansher's Concise History of the Georgians, p.110; Osman Turan, Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi, Ötüken Yay., İstanbul 2004, s.23; Vryonis, A.g.e., p.284.

²⁴¹ <https://tr.wikipedia.org/wiki/K%C4%B1p%C3%A7aklar>

²⁴² Süryani Mihail'e göre, 1021-1022, tarihinde Horasan sultanı, İberia üzerine bir general gönderdi. İberia kralı bunların içeri girince arkalarındaki bütün geçitleri kapattı ve hepsini kılıçtan geçirdi. Süryani Patrik Mihail Vakainamesi, s.69; Simbat Vekayinamesi'ne göre ise 1121-22 tarihinde Gürcü kralı Gazi denilen büyük İranlı emiri hezimete uğrattı. Emir 150 bin kişilik bir ordu ile Gürcistan'a yürümüşü, Başkumandan Simbat Vekayinamesi, s. 52; İbnü'l Ezrak, Meyyâfârikîn ve Âmid Târihi (Artuklular Kısım), İnc./Not.: Ahmet Savran, Erzurum 1992, 34,35; Smbat Sparapet's Chronicle, s. 68; İbnü'l Adim, Buygetü't-taleb fi Tarihi Haleb, Biyografilerle Selçuklular Tarihi, (Seçmeler), Çev/Not/ Açk.: Ali Sevim, TTK. Yay., Ankara 1989, s. 145; Brosset, Ag.e., s.322,323; İbnü'l-Esir, El-Kâmil fi't-Târih, C.X, s.450; Abû'l-, Abû'l-Farac Tarihi, s. 357; Azimi Tarihi, Selçuklular Dönemiyle İlgili Bölümler, s.53; Telliöğlu, Türk-Gürcü İlişkileri, s.80; Kızıoğlu, Kıpçaklar, s.117; Vladimir Minorsky, "Caucasica in the History of Mayyafariqin", Bulletin of the School of Oriental and African Studies Vol. 13, 1(1949), p.32; İbn Kesir, El Bidaye Ve'n-Nihaye, C.XII., s.350-353; İbn Kalânisî, olayları kısaca Şöyle aktarmaktadır; Bu yıl (H. 515, 1121-1122) Durub'da Gürcülerin göründüğünü ve bunların Sultan Tuğrul'un arazisini işgal ettikleri rapor edildi. Halep kralı Artuk'un oğlu Emir Necmeddin'den, Türkmenlerden ve Dübes b.Sadaka b. Mazyad'dan yardım istendi. Onlar Tuğrul'un ricasını kabul etti ve ivedilikle büyük bir ordu ile ona katılmak için yola çıktılar. Gürcü orduları korkuya kapıldı, Müslümanlar onlara baskın yaptılar ve Durub'da onları kuşattılar; ama Gürcüler Müslümanları bozguna uğrattı, savaşta onları yendi ve birçoğunu öldürdüler. Bundan sonra Tiflis Şehri üzerine ilerlediler ve orayı savaşarak aldılar ve halkın birçoğunu öldürdüler. H.A.R.Gibb, M.A., The Da

²⁴³ Telliöğlu, XI-XIII. Yüzyıllarda Türk-Gürcü İlişkileri, s. 80

Tarihinde ilk kez Kıpçak Türklerinin de desteği ile ve
Selçuklulara üstünlük sağlayarak, Gürcistan adı kullanılacak
şekilde Kral Davit Zamanında Doğu-Batı birleşmesi
gerçekleştirildi

Tellioğlu, XI-XIII. Yüzyıllarda Türk-Gürcü İlişkileri, s. 80

1124 yılında Gürcüler Şirvan-Şah'ın ikametgâhı Gülistan sarayını işgalinin ardından, Dağıstan'da Şaburan şehirlerine hücum ettikten sonra haziran ayında geri dönüşlerinde Javakhet'i, Göle'yi, Kornifor'u ve Pasinler'i alarak İspir'e ve Çoruh boylarına kadar gitti ve geçtiği yerlerdeki bütün Türkmenleri kılıçtan geçirdi veya esir aldı. Sonra oradan Oltu'ya geçerek şehri yaktı ve ardından Trialet'e geri döndü.²⁴⁴ Oltu ve İspir ile Çoruh Boylarının Erzurum emirliğinden alınmasından sonra Müslümanlardan gereği gibi korunabilmesi için Kıpçaklar, Javakheti'den İspir'e kadar yeni aldıkları yerlere yerleşmeğe başladılar. 1124 yılı, Kıpçakların en geniş fetihler ile Yukarı Kür ve Çoruh boylarına rahatlıkla yerleştikleri bir dönemdir ve 1125 yılı itibarıyla Kıpçaklar bu bölgelere kendi fetih hakları olarak yerleşmişlerdi.²⁴⁵ Hal böyle iken, Bagratlıları yeniden Kür ve Çoruh boylarına hâkim kılarak canlandıran ve onların Abhazia Kralı sıfat ve unvanına, Kartli, Kaheti, Somkheti, Tao ile Klarceti ve Şirvan Hâkimi unvanlarını da katan Kıpçaklar olmuştur. (Ömer Subaşı, XI. Yüzyılda Tao-Klarceti Bölgesinde Türk Hakimiyeti, Spring 2013, s. 722)

Kral David'in uzun uğraşlar sonucunda büyük Türk kitlelerini Tao-Klarceti bölgesinden uzaklaştırmış olmasına rağmen kısa zaman sonra bölge yeniden bir Türk zümresinin iskân yeri halinde geldi. Çünkü Kral David, yapacakları hizmet karşılığında, Kıpçaklara yazlık-kışlık olmak üzere yurtluklar vererek yerleşmeleri ve göçebelik yapabilmeleri için güzel bölgeler tahsis edip onları ödüllendirmişti. Bölgede bunlar yaşanırken 1125'te Vladimir Monomakh'ın ölümünün ardından Kıpçak reisi Atrak'ın mahiyeti ile Don nehri civarına geri dönmesi, yeni bir dönemin başlamasına neden oldu.²⁴⁶ Çünkü Gürcistan'a gelen Kıpçakların tamamı liderleri ile geri dönmemiş ve buralarda kalarak Yukarı-Kür ve Çoruh Boylarına yerleşmişlerdi. Doğu Anadolu'da Çıldır Gölü çevresindeki Kıpçaklar işte bunların halefleridir. Ayrıca Kırzioğlu'na göre, Kıpçakların yerleştiği yerler arasında Tao, Klarceti ve Şavşat'da bulunmaktadır.²⁴⁷ Ayrıca Gürcü kaynağı, Kral David'in Tiflis'i zapt ettiği sırada Heret, Somkheti, Taşir, Javakheti, Aşağı Ardahan ve Ardahan kaleleri dışında hiçbir yerde halkın bulunmadığını hatta Tao bölgesinin Dimitri döneminde yeniden halk ile dolduğunu iddia etmiştir.²⁴⁸ Bu iddia, Kral David'in son dönemleri ile Dimitri zamanında, büyük bir çoğunluğu terk edilmiş bölgelere yeniden nüfus kazandırılması için katkıda bulunan ve sürekli olarak Hristiyanlaştırılması başarılan Kıpçak ve ailelerinin Tao ve çevresine yerleştirilmeleri ile açıklanabilir.²⁴⁹ (Ömer Subaşı, XI. Yüzyılda Tao-Klarceti Bölgesinde Türk Hakimiyeti, Spring 2013, s. 720)

²⁴⁴ Ermeni Kronolojisinde Kralın, yukarı bölgeden (Taik-Tao) ilerleyerek bulduğu Türkleri imha ettiği, Basean (Pasinler) ve Sper'e (İspir) girdiğini ve ağustos ayında büyük bir zaferle Gürcistan'a geri döndüğünü aktarılmaktadır. Thomson, A.g.e., p.335,336; Vardan, Türk Fıtuhatı Tarihi, s.196;

²⁴⁵ Brosset, A.g.e., s.326; Turan, Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi, s.25; Kırzioğlu, Kıpçaklar, s.119

²⁴⁶ Atrak'ı geri götürmek için gelen kabiledaşları hiçbir netice elde edememişler, Bunun üzerine huzuruna gelen elçilerden biri ona bir demet kuru çimen otu göstermesi üzerine Atrak hemen otağını toplayıp Don nehri boylarına geri dönmüştür. L.N. Gumilev, Hazar Çevresinde Bin Yıl, Çev.: Ahsen Batur, Selenge Yay., İstanbul 2003, s.270.

²⁴⁷ Kurat, A.g.e., s.84; Togan, A.g.e., s. 200; Kırzioğlu, Kıpçaklar, s.112; Yücel, A.g.e., s.62,63.

²⁴⁸ Brosset, A.g.e., s. 339.

²⁴⁹ Vryonis, A.g.e., p.285.

1140 İldenizliler²⁵⁰- İlk olarak Azerbaycan ve Arrân bölgesinin valisi ve hâkimi pozisyonunda olan Atabeg Karasungur, Gürcüler ile yaptığı mücadelelerde eşini ve çocuklarını kaybettikten sonra 1140-1141 yılları civarında vefat etti.

51 İldenizliler'in hâkim olduğu alanlar

1142 Şemseddin İldeniz devleti müstakil şekilde yönetti. Gürcü ve Ermenilere başarılı seferler düzenledi.

1156-1184 arasında I. Dimitri'nin küçük oğlu III. George döneminde Bağratların Bizans'ın Transkafkasya'daki varisi olduğu düşüncesi hâkim oldu. III. George, Ani, Ağrı (Ararat) Dağı yakınlarındaki eski Ermeni başkenti olan Dvin (1062) ve Şirvan'ın Hristiyan kesimini Selçuklulardan geri aldı ve I. Dimitri'nin yeğeni liderliğindeki feodal komployu da bastırmayı başardı. III. George, Oset Prensesi Guranduht ile evliydi ve kızları Tamara taç giyip ülkeyi tam altı yıl babası ile birlikte yönetmişti. (TİMUR AÇUGBA, 2015, s. 30)

1175 İldenizliler Muhammed Cihan Pehlivan bir kez daha Gürcistan üzerine yürüdü. Bir sıra komşu ülke hükümdarları İldeniz devletinin müstakil hâkimiyetini kabul ettiler ve Cihan Pehlivanın adına hutbe okutturdular.

1178'de Kral III.Giorgi kızı Tamara'yı varisi ilan ²⁵¹ etmiştir.

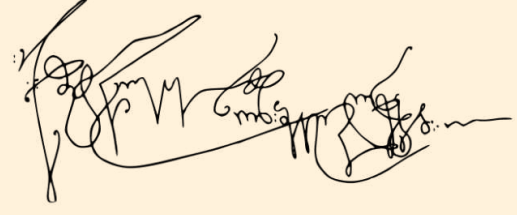
1184'te Giorgi'nin ölümü.

²⁵⁰ **İldenizliler**, Kuzey ve Güney Azerbaycan'da kurulmuş atabeylik. Kurucusu, atabey Şemseddin İldeniz idi. Kıpçak Türkü olan Şemseddin İldeniz'in kurduğu atabeylik Nahçıvan merkezli olmak üzere Azerbaycan'ı yönetmiş. Pehlivan döneminde başkent Nahçıvan'dan İran'ın batısındaki Hemedan'a geçirilmiştir. Kızıl Arslan döneminde ise Tebriz ele geçirilmiş (1174) ve burası başkent yapılmıştır.

²⁵¹ **Tamar** (Gürcüce: თამარ, İbranice: תמר), (d. 1160- ö. 1213), Gürcistan Krallığı'nı 1184-1213 arasında yöneten ünlü kraliçedir. Hükümdarlık dönemi Gürcistan'ın "Altın Çağı" olarak bilinir. "Krallar kralı" ve "Kraliçeler kraliçesi" olarak adlandırılmıştır. Bagrationi (Bagratlılar) hanedanından gelir. Bazı dillerde Tamara olarak da yazılır. (<https://tr.wikipedia.org/wiki/Tamar>)

52 Queen Tamara of Kingdom of Georgia (reign 12th/13th c.)

53 Kraliçe Tamara'nın imzası

54 Bakır Para- Tamar ve David 1200

55 1184

1184-1213 arası: Kraliçe Tamara dönemi: Bu dönemde "Abhaz ve Kartvel" Krallığı maksimum güce ulaştı. Ancak David kurucuya rağmen merkezi gücünü yitirmeye başlamıştı. Ülkenin kaderi kraliçenin kaderi olarak tanımlanmaktaydı. Tamara, başlangıçta Rus Prens Yuri Bogolubsky ile evliydi. Daha sonra ise Oset prensi David Soslan ile evlendi. Bizans'a kaçan Yuri Bogolyubsky ise Kafkasya'ya iki kez başarısız işgal girişiminde bulundu. Bu girişimler, Kraliçe Tamara'nın Likhı ve Nikopsia dağları arasında bulunan valisi Vardan Dadyan tarafından da desteklenmişti. Tamara askerleri yaklaşık yirmi yıl, İran, Türk, Ermeni ve Bizans feodal güçlerine karşı askeri operasyonlar yürüttüler. (TİMUR AÇUGBA, 2015, s. 30)

1185 Yılında Annesi Kıpçak olan Kraliçe Tamar Döneminde Başbuğ Sevinç Han önderliğinde 40.000 Kıpçak ailesi (II. Kıpçak Göçü) Deşt-i Kıpçak'dan²⁵² Gürcistan'a göç etti. Bu yeni Kıpçaklar Kraliçe Tamar tarafından Trabzon İmparatorluğu sınırlarına kadar iskân edildi ve bir bakıma Batı sınırı garantiye alındı. Şaman olan savaşçı Kıpçaklar Trabzon Rum Devletini sık sık rahatsız etmelerine karşın Erzurum, Gümüşhane bölgelerindeki Gürcü Beylikleri ile yakın ilişkiye girmeleri zaman içerisinde Hristiyan olarak kültürlerini kaybetmelerine yol açtı.²⁵³

²⁵² **Deşt-i Kıpçak**, (Farsça: دشت قیپچاق, *Deşt-i Kıpçak*) Kafkas Dağları'nın kuzeyinde, Dinyester ile İrtiş ırmakları arasındaki bölgenin tarihsel adı. *Kıpçak çölü* veya *Kıpçak bozkırı* anlamına da gelir. **Heyhat sahrâsı** ya da kısaca **Heyhat** olarak da bilinir. (https://tr.wikipedia.org/wiki/De%C5%9Ft-i_K%C4%B1p%C3%A7ak)

²⁵³ <https://tr.wikipedia.org/wiki/K%C4%B1p%C3%A7aklar>

56 13. yüzyılda (1200-1241 dönemi) Kuman-Kıpçak ülkesinin batısı (Hazar'ın batısı) Deşt-i Kıpçak coğrafyası

XII. yüzyıl sonlarında Kıpçaklar²⁵⁴ Gürcistan üzerinde etkinliklerini arttırdı ve devletin iktisadi hayatına Kıpçaklar hâkim oldu.

XII. Yüzyılın sonlarına kadar Selçuklular Doğu Gürcistan hâkimiyetini ellerinde tuttular.

1200

1202 Anadolu Selçuklu Sultanı II. Süleyman Şah²⁵⁵ Gürcülerin Türk topraklarına saldırmasından dolayı Gürcistan üzerine sefere çıktı fakat başarısız oldu, ikinci seferi sırasında yolda öldü (1205) ve Sultan Alâeddin Keykubat zamanında ise Gürcüler ile antlaşma yapıldı.

²⁵⁴ **Kıpçaklar** Batı Göktürk topluluklarından bir Türk kavmi. (<https://islamansiklopedisi.org.tr/kipcaklar>)

²⁵⁵ **SÜLEYMAN ŞAH II** سليمان شاه (ö. 600/1204) Anadolu Selçuklu sultanı (1196-1204). (<https://islamansiklopedisi.org.tr/suleyman-sah-ii>)

1204'te Latinler'in Konstantinopolis'i (İstanbul'u) işgal etmişlerdir. 1204 – 1261 yılları arasında süren Latin istilası ve kurulan Katolik İmparatorluğu, İstanbul tarihinin en kötü dönemidir. Konstantinopolis'in tüm kaynakları yağmalanmış, şehrin tarihi zenginlikleri yok edilmiş ve İstanbul halkına türlü işkenceler edilmiştir.

57 - 1204 Latin İstilasını Anlatan Gravür

1204 Tamara 1204'te Aleksios ve David'e Trabzon merkezli bir Pontus Krallığı'nın kurulmasını sağlamıştır.

1205 Selçuklu Sultanı Süleyman Şah'ın Kraliçe Tamara'dan kendisine bağlanmasını isteyen tehdit mesajları alması üzerine harekete geçmiş ve 1205'te Basiani'de cereyan eden savaşı Gürcüler kazanmışlardır.

1206 30 sene önce İslam hakimiyetine giren ancak iç çekişmeler, karışıklıklar ve haçlı seferleri ve I. Kılıçaslan'ın vefat etmesiyle de Anadolu'dan çekilmek zorunda kaldı. Bu tarihten sonra ise Selçukluların uç beylerinden Türkmenler batı Anadolu bölgelerine akınlar yapmış ve özellikle Edremit bölgelerine yerleşmişlerdir. (Abdülmecit Mutağ, 2003, s. 3)

1220 Gürcü topraklarında Moğollar vardı ve Kraliçe Moğollar ile mücadele edemeyeceğini anlayınca haraç ödeyerek Moğollara tabii olmayı kabul etti. Moğollar Kafkasya'yı sekiz eyalete böldüler.

1222-1245 George-Laşa'nın küçük kız kardeşi Rusudan'ın saltanatı. (TİMUR AÇUGBA, 2015, s. 31)

1223 Kraliçe Rusudan²⁵⁶, tahta çıkmıştır. Aynı yıl Gürcistan dışından bir evlilik yapmak isteyip Selçuklu hanedanlığına mensup Erzurum Hâkimi Muğisüddin Tuğrulşâh'ın²⁵⁷ oğlu ile nikâh kıymıştır.

1225 Cengiz Han Moğolistana döndükten sonra Celaleddin Harzemşâh İran'a dönüp Irak'tan Azerbaycan bölgesine girmiş ve 1225'te Atabeyliklerinden İldenizlileri yok ederek Tebriz'i almıştır.

²⁵⁶ **Kraliçe Rusudan** (Gürcüce: რუსუდანი) (c. 1194 – 1245), Bagrationi hanedanına mensuptur, Gürcü Krallığını 1223-1245 yılları arasında yönetmiştir.

²⁵⁷ **TUĞRUL ŞAH** (ö. 622/1225) II. Kılıcarslan'ın oğlu, Elbistan ve Erzurum meliki.

1225 Celaledin Harzemşah²⁵⁸ tarafından Gürcistan istila edildi. Bunu Moğol istilasını izledi. Gürcistan 1242 yılında Moğol imparatorluğuna bağlı bir krallık haline geldi.

58 Harzemşahlar

10.03.1226 Celaledin Harezmşah²⁵⁹ döneminde Harzemşahlar Azerbaycan'dan hareket ederek Gürcistan'ı işgal etmiş (bir rivayete göre 140 bin kişilik ordu ile) ve 10 Mart 1226'da Tiflis'i de fetihle, Güney Kafkasya'dan Doğu Anadolu Bölgesi'ne kadar topraklarını genişletmiştir.²⁶⁰

10.08.1230'da Yassıçemen Savaşı'nda²⁶¹ Anadolu Selçukluları karşısında yenilgiye uğrayan Celaledin'in 17.08.1231'de ölümü üzerine Harezmşahlar Devleti²⁶² tamamen ortadan kalktı.

1232 Moğollar Çormagon Noyan komutasında 1232'de Anadolu Selçuklu sınırını Erzurum yönünde aşp hızla Sivas yakınlarına kadar ilerledi, burada bir kervansarayı basmış, çok sayıda insan esir almış veya öldürmüş, tahribat yapılmıştır. İbn Bibi'ye göre Alaeddin Keykubad bu kez, Emir Kemaleddin Kamyar komutasında, "Mefârîde-i halka-i hâss", "gulâmân-ı dergâh" ve "mülâzımân-ı yatak-i hümayûn"dan oluşan saray gulamlarını bölgeye göndermiştir. Ordu bölgeye ulaştığında Moğollar çoktan uzaklaşmış bulunuyordu. Kemaleddin Kamyar, bölgedeki şehir kuvvetlerini ve iktâ askerlerini emri altına alıp büyük bir ordu oluşturmuştur. Çevrede inceleme ve soruşturma yapan ordu komutanı, bu saldırıları Gürcü kraliçesinin kışkırttığını öğrenmiştir. Bunun üzerine Sultan'ın emriyle elindeki kuvvetlerle Gürcü Krallığı üzerine yürümüştür. Gürcü ordusu birkaç kez yenilgiye uğrayınca Gürcü Kraliçesi Rusudan barış istemek zorunda kaldı ve Anadolu Selçuklu vasallığını kabul etti.²⁶³

²⁵⁸ **Celaledin Harezmşah Mengüberti** (Arapça: جلال الدين منكبرتي Jalāl al-Dīn Mengubertī; d?-ö.1231), Harezmşahlar Devleti'nin son hükümdarıdır. Alaaddin Muhammed'in oğludur.

²⁵⁹ **Celaledin Harezmşah Mengüberti** (Arapça: جلال الدين منكبرتي Jalāl al-Dīn Mengubertī; d?-ö.1231), Harezmşahlar Devleti'nin son hükümdarıdır. Alaaddin Muhammed'in oğludur. https://tr.wikipedia.org/wiki/Cel%C3%A2leddin_Harezmi%C5%9Fahlar_Devleti

²⁶⁰ https://tr.wikipedia.org/wiki/Harezm%C5%9Fahlar_Devleti

²⁶¹ **Yassı Çemen Muharebesi**, 1230 yılında Erzincan yakınlarında Türkiye Selçuklu Devleti- Eyyubiler ittifakı ile Harezmşahlar arasında yapılan muharebe.

Selahaddin Eyyubi, Haçlılarla uzun süren mücadeleler yaptı. Onlara karşı İslam'ın geçilmez kalesi oldu. Kudüs'ü alarak tekrar İslamiyet'e kazandı. Fetihden sonra katliam beklentisi içinde olan Gayrimüslimlere gösterdiği engin hoşgörü ve benzeri insanî özellikler ile büyük takdir kazandı. İslâm dünyasında bir efsane hâline geldi. 1187 yılında Hittin Savaşı'nda Haçlıları yenilgiye uğratarak Kudüs'ü Haçlılardan geri aldı. 1188 yılında Selahaddin, Antakya Prensiği'ne (Haçlı Kontluğu) karşı sefere çıkmıştır. Bu bölgede birçok kaleyi ele geçirdi.

²⁶² **HÂRİZMŞAHLAR** Hârizm ve İran'da 1097-1231 yılları arasında hüküm süren Türk-İslâm hânedanı

²⁶³ Erkan Göksu, Türkiye Selçuklu Devleti'nde Ordu, sh.: 56, 57

59 Eyyübiler 1188

1235 Gürcistan topraklarına Moğollar girmiştir.

1239 Rusudan 1239'da Papa'ya bir elçi göndererek, Moğollara karşı Avrupa şövalyelerinden bir grubun yardım için gönderilmesini istemiştir. Papa'da bir şövalye grubu yerine 1240'ta Tiflis'e Dominiken misyonerlerini ²⁶⁴ göndererek bir Katolik topluluğunu kurdurarak bu yolla mücadele edilmesini istemişse de başarılı olunamamıştır.

1243: Rusudan, Batu Han'ın egemenliğini tanıdı ve yıllık 50.000 altın ödemeyi kabul ederek oğlu VI. David'i tahta geçişine onay için büyük Moğol Hanına gönderdi. "Abhaz ve Kartvel" Krallığı başta Abhazya, Megreliya, Guria, Acara ve Svanetya olmak üzere sekiz eyalete bölündü. O döneme ait bilgilere göre, bu bölgeler yaklaşık 10 bin savaşçı vermek durumundaydılar. Rusudan'ın komutasındaki Gürcü-Moğol ortak ordusu 1243 yılında Küçük Asya'yı ²⁶⁵ işgal etti. Bu savaşta "Şanlı Abhaz" Dardin Çaçba (Şervaşidze) liderliğindeki Erzin Sultanının askerleri Rusudan'a karşı cephe aldılar. Büyük olasılıkla, bu dönemde Abhaz feodallerinin temsilcileri de Rusudan'ın otoritesine itaat etmekten çıktılar. (TİMUR AÇUGBA, 2015, s. 31)

1245 Rusudan'ın oğlu Davit, Tiflis'e gelip krallığını ilan etmiştir.

1247 Moğollar, Gürcistan'ın başına iki kral getirdiler: VI. Davit (Narin) ve VII. Davit (Ulu).

1250??? Gürcü hatunun II. Gıyaseddin Keyhüsrev ile evlenmesi ²⁶⁶

²⁶⁴ **Dominikan tarikatı (Ordo Praedicatorum)**, Aziz Dominik tarafından kurulmuş ve Papa III. Honorius tarafından 22 Aralık 1216'da onaylanmış bir Katolik tarikatıdır. https://tr.wikipedia.org/wiki/Dominikan_Tarikat%C4%B1

²⁶⁵ Anadolu

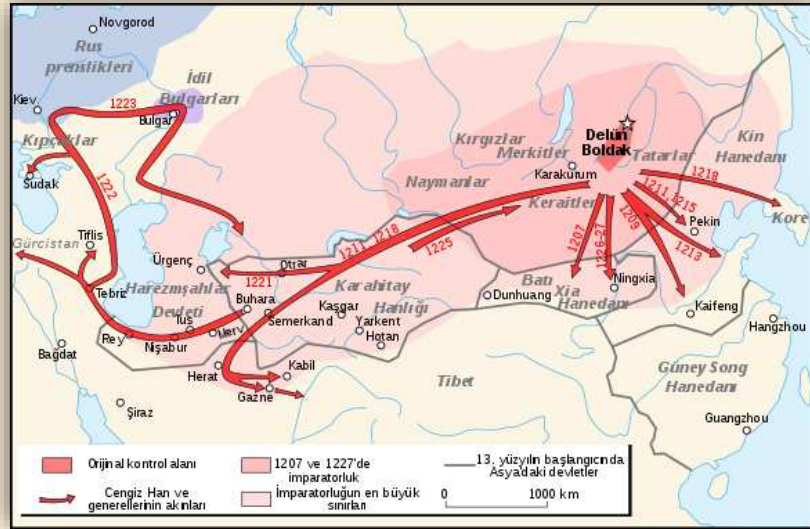
²⁶⁶ **Gürcü Hatun** (Gürcüce: გურჯი-ხათუნი, "gurci h'atuni") (fl. 1237-1286?), Gürcü prenses. Anadolu Selçuklu Devleti sultanı II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in eşlerinden biri, II. Alâeddin Keykubad'ın annesidir. Asıl adı *Tamar* idi. Anadolu'da *Gürcü Hatun* adıyla tanındı. Eşi II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ölümünden sonra o devirde Anadolu'nun en güçlü kişisi olan vezir Pervâne Muineddin ile evlendi. Sonradan Müslüman olan Gürcü Hatun, Muhammed Celaleddin-i Rumi'nin hamisidir.

60 dirhem, Sivas, 638 H. (1240-1241). Güneşin Gürcü Hatun'u, Aslan'ın II. Gıyaseddin Keyhüsrev'i temsil ettiği düşünülür.

1258 Moğollar Gürcistan'ı doğu ve batı olmak üzere ikiye böldüler.

13 ve 14'üncü yüzyılda Gürcistan Cengiz²⁶⁷ ve Timur²⁶⁸'un seferleri ile yıpranmış ve ezilmiştir.

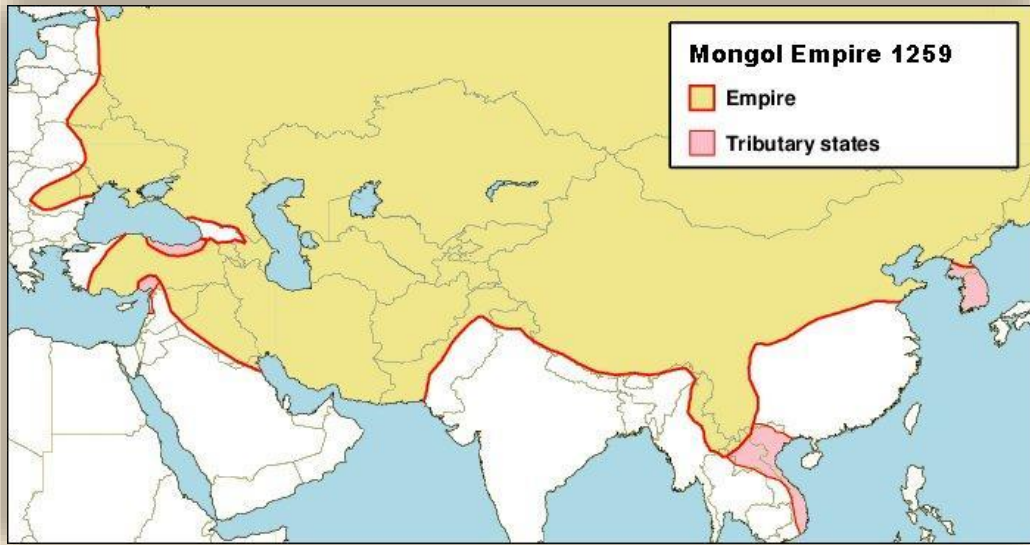
750-1258 Türkler, Selçuklular'ın ortaya çıkışından önce paralı asker olarak Abbâsi²⁶⁹ ordusunda Gürcistan'a girip buraya yerleşmişlerdi.

²⁶⁷ **Cengiz Han** (Cenghis Khan, Çinggis Haan ya da doğum adıyla **Temuçin** (anlamı: demirci), Moğolca: Чингис Хаан ya da "Tengiz" (anlamı: deniz), Farsça: چنگیز خان; d. 1162 – ö. 18 Ağustos 1227), Moğol komutan, hükümdar ve Moğol İmparatorluğu'nun kurucusudur. 1227 yılında Kuzey Çin'deki Tangutlar üzerine çıktığı sefer esnasında rahatsızlanarak hayatını kaybetti. (https://tr.wikipedia.org/wiki/Cengiz_Han)

²⁶⁸ **Timur** (Çağatayca: تیمور- Tēmūr, Farsça: تیمور; d. 8 Nisan 1336- ö. 18 Şubat 1405, Otrar), Timur İmparatorluğu'nun kurucusu ve ilk hükümdarı. (<https://tr.wikipedia.org/wiki/Timur>)

²⁶⁹ **ABBÂSÎLER** العباسيون Hz. Peygamber'in amcası Abbas'ın soyundan gelen ve 750-1258 yılları arasında hüküm süren hânedan. (<https://islamansiklopedisi.org.tr/abbasiler>)

1258 Moğol İmparatoru Hülagü ²⁷⁰, Tebriz'i başkent yaparak Azerbaycan'a yerleşti. 1258'de İran'da Alamut Kalesi'ni²⁷¹ alarak yerle bir etmiş ve yaklaşık 150 yıldır dehşet saçan Hasan Sabbah'ın ²⁷² İsmailîleri'nin sonunu getirmiştir.

62 Möngke döneminde genişleyen Moğol sınırları. Pembe: 1251-59 yılları arasındaki ele geçen topraklar.

1259: "Abhaz-Kartvel" Krallığının kardeşler arasında ikiye ayrılması. Laşa'nın oğlu David (Ulu), ülkenin doğusundan Likhi dağlarına kadar olan alanını, Rusudan'ın oğlu David (Narin) ise Likhi dağlarından itibaren batı kesimini yönetmekteydiler. Bu bölünmeyle birlikte "Abhaz ve Kartvel Krallığı" tarihe gömülmüş oldu. Ermeni tarihçi Khetum'a göre, (XIII. yy.) Krallığın doğusu Gürcistan, Batısı ise Apvas yani Abhazya olarak tanımlanmaya başlamıştı. Doğu krallığı doğrudan Moğollara tabi oldu, ancak Batı krallığında Moğolların gücü geçerli değildi. Gürcü kaynaklarında Batı krallığı İmereti olarak da bilinmektedir. Krallığın bu tarafında kesinlikle merkezi bir yapılanma olup, Abhazya, Megrelya, Svanetya, Raça, Guria gibi birçok bölgeden oluşmaktaydı.

61 Konstantinopolis'i Geri Alan İmparator Mikhail Palaioloqos

XIII. yy. sonu-XV. yy. arası: Abhazya'da Ceneviz kolonisi. Abhazya'daki Ceneviz varlığından ilk kez olarak 1280 yılına ait kaynaklarda söz edilir. Bu dönemde İtalyanlar, Abhazlardan ayrı olarak, sadece kendilerine ayrılmış olan yerleşim bölgelerinde serbest ticaret yapabilmekteydiler. Bu anlamda ticaret yapılan bölgeler arasında: Kasto (Xosta), Laiso (Lieş, Liyaş - Adler vadisi), Abkasia (Tsandripş) Kakari (Gagra), Santa-Sofia (Alahadzı köyü), Petsonda (Pitsunda), Kavo di Bukso (Gudauta), Nikoffa (Yeni Afon), Sevastopolis – San Sebastian (Sohum), Kavo-Ziziba (Adzyübj), Tamasa (Tamış), Santa Angelo (İngur nehri ağzında) gibi yerleşim birimleri bulunmaktaydı. Sevastopolis ise Kafkasya kıyılarındaki Ceneviz kolonilerinin merkezi haline gelmişti. Buradaki

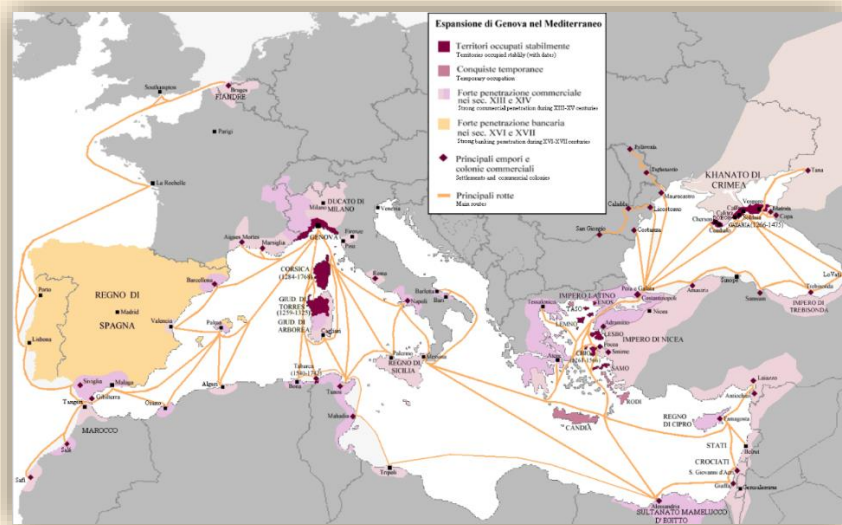
²⁷⁰ **Hülâgû Han** (d.1217-ö.8.Şubat.1265, Meraga), Batı Asya'nın çoğunu ele geçiren Moğol hükümdar. İlhanlılar'ın kurucusudur. Cengiz Han'ın torunu ve diğer Cengizli Büyük Han'larından Mengü Han ve Kubilay Han'ın da kardeşidir. <https://tr.wikipedia.org/wiki/H%C3%BCI%C3%A2g%C3%BB>

²⁷¹ **Alamût Kalesi**, ya da **Elemût – Belde't-ül'İkbâl** (Farsça: قلعه الموت Kal'at Elemût veya الموت Elemût); Elemûtlar Nizârî Bâtîni-İsmâ'îlîyye Devleti'nin yönetim merkezi konumunda olan ve Hazar Denizi'nin güney tarafında, Kazvin şehri sınırları içerisinde yer alan bir kaledir. https://tr.wikipedia.org/wiki/Alamut_Kalesi

²⁷² **Hasan Sabbah** (1050- 12 Haziran 1124.), Nizârî-İsmaili Devleti'nin ve Haşhaşî fedai grubunun kurucusu. https://tr.wikipedia.org/wiki/Hasan_Sabbah

1260 Moğol baskılarından kaçan müslüman türk kabileleri batı Anadolu ve Marmara bölgelerine yerleştiler. (Abdülmecit Mutf, 2003, s. 3)

1261 Cenovalılar²⁷³ (Cenevizliler) ile ittifak yapan acımasız İmparator Mihail Paleologos’un ordusu, Temmuz 1261’de Caesar unvanlı komutan Aleksios Strategopoulos’un ²⁷⁴ önderliğinde İstanbul’u geri aldı. Strategopoulos ilk iş olarak Venediklilerden intikam alındı. İstanbul’da düzen sağlandıktan sonra da İmparator Mihail Paleologos Konstantinopolis’e gelerek Aya Sofya’da taç giydi tekrar Roma İmparatorluğunu kurmuş oldu.

63 Cenova Cumhuriyeti'nin ekonomik nüfuz alanları ve toprakları.

274 **Aleksios Komnenos Strategopulos** (Modern Yunanca: **Γκρέκçe: Ἀλέξιος Κομνηνός Στρατηγόπουλος**), Bizans İmparatoru VIII. Mihail döneminde *Megas Domestikos* ve *Caesar* rütbelerine yükselmiş general. Asil kökenlidir, 1250'li yılların başlarında zaten ileri yaşlarda olduğu kaynaklarda görünür, Epir'e karşı İznik İmparatorluğu'nun ordularına liderlik etmiştir. Gözden düşüktük ve II. Theodoros tarafından hapsedildikten sonra Strategopulos, Mihail Paleologos'un etrafındaki aristokratların tarafını tutmuştur ve 1258'de II. Theodoros'un ölümünden sonra onun tahta geçmesini desteklemiştir. Pelagonia seferine 1259 yılında katılmıştır, Epir'i ele geçirmeye devam etmiş, ancak başarıları ertesi yıl geri alınmış ve Epir'iler tarafından ele geçirilmiştir. Birkaç ay sonra serbest bırakılmış, Konstantinopolis'in Latinlerden Temmuz 1261 tarihinde beklenmedik şekilde yeniden alınmasında liderlik etmiş, Bizans İmparatorluğu yeniden kurulmuştur.

etti. Kral VII. Davit 1266 yılında Sargis Cakeli'yi Tiflis'te sarayına çağırıp ve burada onu tutuklattı. Bunun üzerine Sargis Cakeli'nin adamları Moğol hanına gidip yardım talep etti. İran'daki İlhanlı hükümdarı Abaka Han Sargis Cakeli'nin serbest bırakılmasını ve İran'a gönderilmesini istedi. Sargis Cakeli İran'a gidince sahip olduğu toprakların Gürcistan Krallığı'ndan ayırmasını istedi. Bu sırada Gürcistan Krallığı zaten doğu ve batı olmak üzere ikiye bölünmüştü. Samtshe'nin de ayrılmasıyla Gürcistan Krallığı üç parçaya bölünmüş oldu. Samtshe Doğu Gürcistan'dan farklı olarak doğrudan İlhanlılara bağlandı. Samtshe Prenslığı bu şekilde kurulmuş oldu.

Moğol İmparatorluğu vasalı, Gürcistan Krallığı'nın parçalanma sürecinden krallıktan kopan ilk bölgelerden biri Samtshe'ydi. Cakeli Hanedanından Samtshe "Spasaları" Sargis Cakeli'nin krallıktan ayrılmak istediğini duyan Ulu Davit olarak da bilinen Gürcistan kralı VII. Davit 1266 yılında Sargis Cakeli'yi Tiflis'te sarayına çağırıp ve burada onu tutuklattı. Bunun üzerine Sargis Cakeli'nin adamları Moğol hanına gidip yardım talep etti. İran'daki İlhanlı hükümdarı Abaka Han Sargis Cakeli'nin serbest bırakılmasını ve İran'a gönderilmesini istedi. Sargis Cakeli İran'a gidince sahip olduğu toprakların Gürcistan Krallığı'ndan ayırmasını istedi. Bu sırada Gürcistan Krallığı zaten doğu ve batı olmak üzere ikiye bölünmüştü. Samtshe'nin de ayrılmasıyla Gürcistan Krallığı üç parçaya bölünmüş oldu. Samtshe Doğu Gürcistan'dan farklı olarak doğrudan İlhanlılara bağlandı. Samtshe Prenslığı bu şekilde kurulmuş oldu.

İ. Cavahişvili, N. Berdzenişvili, S. Canaşıa; Gürcistan Tarihi - Eski Çağlardan XIX. Yüzyılın Başlarına Kadar, Tiflis, 1943, s. 220.

1268-1578 Anadolu'nun kuzeydoğu kesiminde, 310 yılı aşan bir dönemi yaşayan bu Ortodoks-Hristiyan Kıpçaklı Atabekler Hükûmeti (1268-1578) konusu “Osmanlı Öncesi Anadolu Beylikleri” bahsi içinde hemen okul kitaplarımıza girecek değerdedir. Gürcü kaynaklarında, bu Kıpçaklı Atabeklerin **Yukarı Kür** ve **Çoruk** ırmakları boylarındaki ülkesine hep **Sa-Atabago** yani **Atabag Yurdu** denilmektedir. (Fahrettin KIRZIOĞLU, 1988, s. 1)

Tablo 5: Samtshe-Saatabago yöneticileri

Yöneticiler	Hükümranlık yılları	Hanedan
1. I. Sargis	1268-1285	
2. II. Beka	1285-1306	
3. II. Sargis	1306-1334	
4. I. Kvarkvare	1334-1361	
5. Şalva	1372-1389	
6. I. Ağbuğa	1389-1395	
7. II. İvane	1391-1444	
8. II. Ağbuğa	1444-1451	
9. II. Kvarkvare	1451-1498	
10. I. Kaihosro	1498-1500	
11. Mzeçabuki	1500-1515	
12. I. Manuçar	1515-1518	
13. III. Kvarkvare	1518-1535	
14. II. Kaihosro	1545-1573	
15. IV. Kvarkvare	1573-1581	
16. II. Manuçar	1581-1607	
17. III. Manuçar	1607-1625	

1625 yılında Osmanlılar Samtshe-Saatabago'yu nihai olarak ele geçirdi ve imparatorluğun eyaletlerinden biri haline getirdi. Çıldır Eyaleti adını taşıyan bu yönetim birimini 1795 yılına kadar, Müslümanlığı kabul etmiş olan Cakeli sülalesinden paşalar yönetiyordu.

Tablo 5: Samtshe-Saatabago yöneticileri

Yöneticiler	Hükümlerlik yılları	Hanedan
18. Sefer Paşa (III. Beka)	1625-1635	
19. I. Yusuf Paşa	1635-1647	
20. Rüstem Paşa	1647-1659	
21. Aslan Paşa	1659-1680	
22. II. Yusuf Paşa	1680-1690	
23. Salim Paşa	1690-1701	
24. İsak Paşa	1701-1741	
25. III. Yusuf Paşa	1741-1747	
26. Ahmed Paşa	1747-1758	
27. Hasan Paşa	1758-1759 ve 1761-1767	
28. İbrahim Paşa	1759-1761	
29. Süleyman Paşa	1767-1795	

Kaynak: https://tr.wikipedia.org/wiki/Samtshe_Atabeyli%C4%9Fi

1296 Bizans'tan aldıkları Balıkesir ve Çanakkale bölgelerine Karesi Bey Sarı Saltık ve beraberindeki Horasan erenlerinden oluşan kalabalık bir türk grubunu da yerleştirmiştir.

1300

1308 Abaka Kaan'ın²⁷⁶ Altın Orda²⁷⁷ Hükümdarı Berke ile giriştiği savaşlarda büyük yararlılıklar göstermesinin akabinde Sargis Cakeli ve ailesinin sahip olduğu Samtskhe bölgesini Gürcü krallığından ayırarak doğrudan Moğol yönetimine bağlayarak daha güçlü bir yapı ortaya çıkardı.²⁷⁸ Bu dönemde Tiflis merkezli Gürcü hâkimiyet sahasından koparılıp tamamen İlhanlı merkezine bağlanan Samtskhe–Saatabago'da Cakeli (Jakeli- ჯაყელი) ailesinin hızlı ve önlenemez yükselişi başladı. Sargis ve oğlu Beka kısa zaman içerisinde Tasiskari, Karnukalaki, Samtskhe, Acara, Şavşat, Klarjeti, Göle, Karnipor, Valarşavan, iki Artan, Nigal Deresi, Tao'nun büyük bir bölümüne ve Javakheti'nin çok sayıdaki köyüne sahip oldu. Abaka'ya hizmetleri karşılığında ondan aldıkları yardımlarla ve Kral II. Demetre'nin²⁷⁹ emri altında kaldıkları süre boyunca bu baba ve oğlun güçleri gittikçe arttı.²⁸⁰ Sargis'ten sonra oğlu Beka 1308 yılına kadar kendisine miras kalan yerleri idare etti. (Ömer Subaşı, ?, s. 25)

1314-46 Gürcistan'da, Moğol baskısı azalınca, V. Giorgi (1314-1346) ülkeyi yeniden toparlamayı başarmıştır. 1320 Kral V. Giorgi, 281 İlhanlılar'ın 282 son dönemindeki karışıklığından

²⁷⁶ **Abaka Han**, (Arapça: أباقا) İlhanlı hükümdarı (Şubat 1234'te Moğolistan'da doğmuş 1282 yılında Hemedan'da bugünkü İran'da ölmüştür). Cengiz Han'ın torunu ve İlhanlılar devletinin kurucusu Hülagû Han'ın ve Yesuncin Hatun'un (üvey annesi Dokuz Hatun) oğludur.

²⁷⁷ **Altın Orda, Altın Ordu Devleti** (Tatarca: Алтын Орда *Altın Orda*, Moğolca: Алтан Орд *Altan Ord*), bir Türk-Moğol hanlığıdır. Cengiz Han ölmeden önce topraklarını oğulları arasında paylaşmıştı. Seyhun Irmağı ile Balkaş Gölü'nün batısındaki yerleri büyük oğlu Cuci Han'a vermişti. Cuci Han'ın küçük oğlu Batu Han, batıya doğru giriştiği seferlerle bu toprakları genişletti. Cuci'nin toprakları sonradan Batu Han ile ağabeyi Orda Han arasında paylaşıldı. Balkaş ile Aral gölleri arasındaki Seyhun Irmağı'nın güneyindeki yerler Orda'ya verildi. Harezm ve yeni alınan topraklar Batu'un yönetimine bırakıldı. Orda'nın yönetimindeki doğu bölgesine Ak Orda, Batu'un yönetimindeki batı bölgesine de Gök Orda adı verildi. Gök Orda sonradan Altın Orda olarak adlandırıldı.

²⁷⁸ Kartlis Tskhovreba/Dmitri Gamq'relidze, s. 361

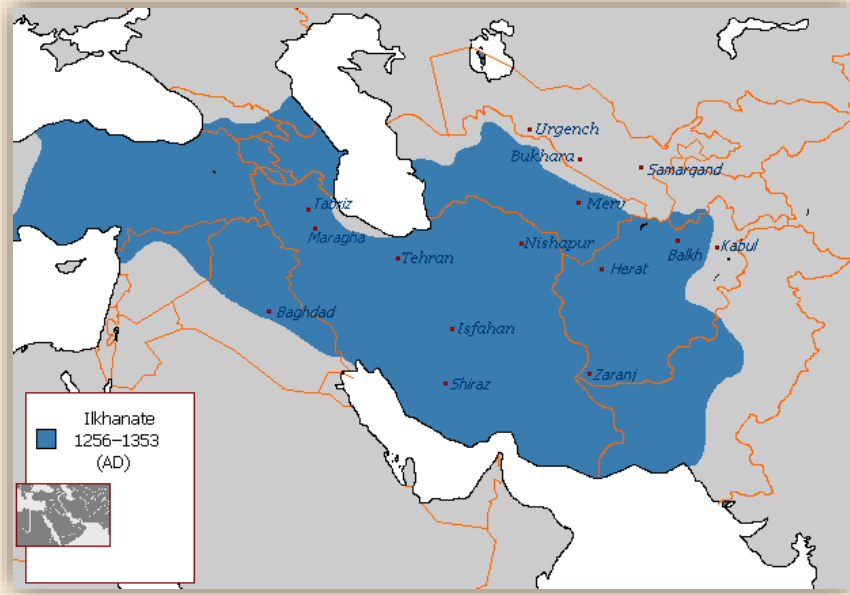
²⁷⁹ **II. Demetre** (Gürcüce: დემეტრე II თავდადებული) (1259 – 12 Mart 1289) Bagratlı Hanedanına mensup Gürcü kralı. 1270 – 1289 yılları arasında Gürcistan Krallığı'na hükmetmiştir.

²⁸⁰ Kartlis Tskhovreba/Dmitri Gamq'relidze, s. 370; Brosset, Histoire de la Géorgie, s. 590.

²⁸¹ **V. Giorgi** (Gürcüce: გიორგი V ბრწყინვალე, *Giorgi V Brtskinvale*) (d. 1286 / 1289- ö. 1346) 1299 – 1302 ve yeniden 1314 – 1346 yılları arasında hüküm sürmüş olan Bagrationi Hanedanına mensup Gürcü Krallığı hükümdarı. (https://tr.wikipedia.org/wiki/V._Giorgi)

²⁸² **İlhanlılar (İlhanlı) Devleti**, (Farsça: ایلخانیان *İlkhāniyān* veya سلسله یلخانی *Silsilaye İlḫānī*) Cengiz Han'ın torunu Hülagû Han tarafından, merkezi Tebriz olmak üzere Azerbaycan'da kurulan Moğol devletidir (1256)(<https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0lhanl%C4%B1lar>)

faidalanarak Gürcistan'daki Moğol hâkimiyetine son verdi bu tarihten sonra Gürcü kralları Bizans İmparatorluğu ile iyi ilişkiler kurmaya çalıştılar

1326 Osman Gazi²⁸³ 1301'de Yenişehir'i ele geçirdi ve 1302'de Bizans ile yapılan ilk silahlı çarpışma olarak bilinen Koyunhisar Muharebesi'ni kazandı. 1321'de Mudanya ele geçirildi; 1326'da, Bursa Kuşatması sırasında vefat etti. Şehir, vefatından sonra fethedildi. Yerine, oğlu Orhan Bey geçti. Osman Gazi, Anadolu'da faaliyet gösteren meslek teşkilatı Ahiler'in desteğini aldı ve teşkilatın lideri Şeyh Edebali'nin kızı ile evlendi. Ayrıca diğer Türk beylikleri ile mücadeleden kaçındı ve sınırlarını Bizans toprakları yönünde genişletti²⁸⁴.

1327 Kral V. Giorgi Moğollar arasında etkili olan ve 1327 yılında İlhanlı hükümdarı Ebu Said Bahadır tarafından idam edilen Prens Choban ile iyi ilişkilere sahipti. Prens'in öldürülmesini artık oldukça zayıflayan İlhanlı boyunduruğuna karşı ayaklanmak için fırsat olarak değerlendirecektir. Vergi vermeyi durduracak ve Moğolları ülke topraklarından atacaktır.

²⁸³ **I. Osman veya Osman Gazi** (Osmanlı Türkçesi: عثمان بك Osman Bek), mahlasıyla Fahrüddin veya Osmancık (1258, Söğüt – 1 Ağustos 1326, Bursa), Osmanlı Beyliği ve Osmanlı Hanedanı'nın kurucusu ve beyliğin ilk padişahı olan Türk hükümdar.

²⁸⁴ https://tr.wikipedia.org/wiki/Osman%C4%B1_%C4%B0mparatorlu%C4%9Fu_kurulu%C5%9F_d%C3%B6nemi

1328 Kral V. Giorgi Moğol boyunduruğundan kurtulmasının yıldönümünü kutlamak amacıyla törenler düzenleyecek ve bu törenler sırasında kendisine muhalif prensleri öldürtecektir.

1329 Kral V. Giorgi Batıdaki Kutaisi'ye saldırarak bu bölgede hüküm süren I. Bagrat'ı sadece yerel bir derebeyi seviyesine indirecektir.

1334'te V. Giorgi özerk konumdaki Samtskhe'yi de krallığa dahil eder. Gürcü Krallığının birliğini sağladıktan sonra kültürel, sosyal ve ekonomik alanlara eğilir. İlhanlı egemenliğinde kullanılan madeni paraları değiştirerek Gürcü parası olan tetri'yi yürürlüğe sokar. 1325 ve 1338 yılları arasında yürürlüğe koyduğu iki yasayla hem saray çevresinin hem de dağlık bölgelerdeki düzen ve işleyişi kural altına alır.

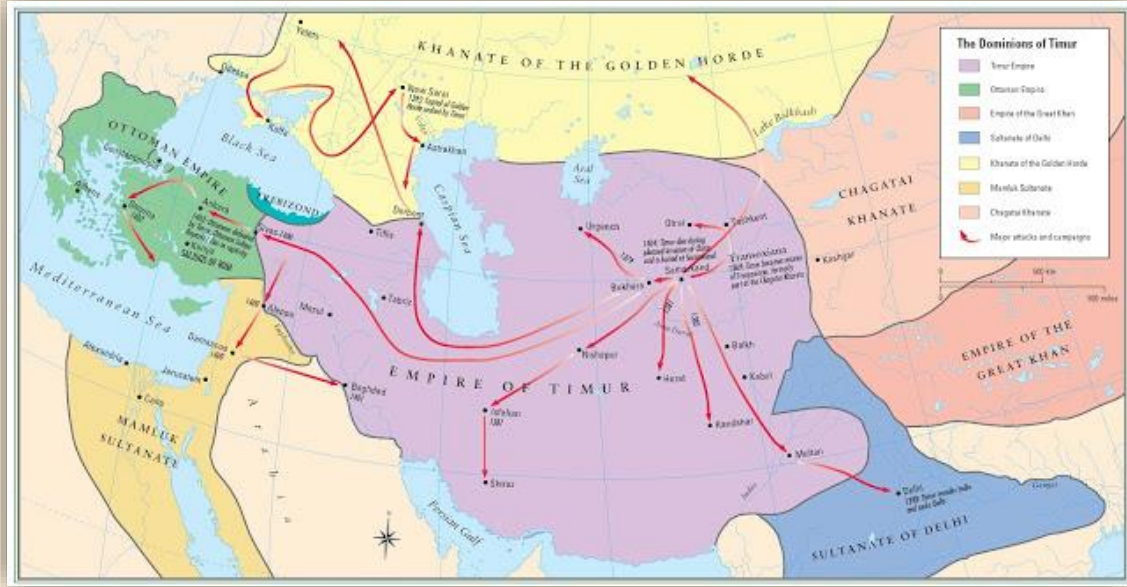
1345 Karesi Beyliği'nin 1345 yılında Osmanlı hâkimiyetine girmesi

64 Karesi Beyliğinin Muhtemel Sınırları

1380 Doğu'dan gelen Timur, İran'ın kuzeyini işgal etmiş Herat şehrini almıştır. 1384 yılında doğu ve kuzey İran'ı zapt etmiştir. 1386 yılının geç sonbaharında, Timur'un büyük bir ordusu Gürcistan'a saldırmıştır. Tiflis, 22 Kasım 1386 tarihinde zorlu bir savaştan sonra düşmüştür. V. Bagrat ve ailesi esir alınmıştır. Bu felaketi fırsat bilen, Dük Aleksandros, kendini hükümdar ilan etmiş ve Gelati Manastırında 1387 yılında taç giymiştir.

1386 Orta Asya fatihi Timurlenk Kartli Kralı Georgi'nin torunu V. Bagrat'ı İslam'a davet etmekteydi. Timurlenk V. Bagrat'tan halkına da aynı çağrıda bulunmasını istemekteydi. Bu durumu kabul etmeyen V. Bagrat'ın yönetimden çekilmesiyle birlikte Guriya, Megrelya ve Abhazya üzerindeki otorite de zaafa uğradı. Bütün bunlardan sonra Bagrat Megrelya'yı boşalmak zorunda kaldı ve Megrelistanın güç kaybetmesi üzerine de Abhaz prensliği Sohum üzerine yoğunlaştı. (TİMUR AÇUGBA, 2015, s. 34)

1387 Serbest kalmasını sağlamak için, V. Bagrat Müslüman olmayı kabul etmiştir. Timur, Bagrat'ı serbest bırakmış ve 20.000 Moğol askeri ile onu Gürcistan'a geri yollamıştır. Oğlu Giorgi, Bagrat'ın gizli yardımı ile, Moğol ordusunu yok edip kralı serbest bırakmıştır. 1387 yılının baharında, Timur, Gürcistan'ı tekrar işgal etmiş fakat Gürcüleri teslim olmaya zorlamamıştır. İran'dan gelen Timur'un yokluğunda başlayan isyan haberi ve daha önemlisi Azerbaycan'dan gelen Toktamış'ın yaklaşmakta olduğu haberi üzerine, Timur ülkeyi terk etti.

1393 Kral Bagrat 1393'te ölmüş ve yerine oğlu VII. Giorgi geçmiştir.

1399-1400 Gürcistan Timur'a haraç ödeyerek onun hâkimiyetini kabul etti.

1387-1403 yılları arasında Timur Gürcistan topraklarına altı defa girmiş ve Gürcistan'ı zor durumda bırakmıştır.

1400

1400'de Giorgi o yöredeki Moğolları yenerek, Tiflis'i kurtarmıştır

1401 ve 1402'de Timur, Gürcistan üzerine üst üste komutanları ile ordular göndermiştir. Yapılan savaşlarda Moğol komutanlar çok kanlı savaşlarla yine şiddet uygulamışlardır. Timurlenk²⁸⁵'in 1386-1403 arasında Gürcistan'a sekiz ayrı yıkıcı saldırısından ve 1402 yılında Tao'daki Tortum Kalesi'ni ele geçirmesinden sonra, birleşik Gürcü Krallığı içinde yer alan prenslikler bağımsız hareket etmeye başladı.

²⁸⁵ **Timur** (Çağatayca: تیمور - *Tēmūr*, Farsça: تیمور; d. 8 Nisan 1336 - ö. 18 Şubat 1405, Otrar), Timur İmparatorluğu'nun kurucusu ve ilk hükümdarı. Çağatay ulusunu oluşturan kabilelerden Barlaslar'ın reisi olan Turagay ile Tekina Hatun'un çocuğu olarak 1336'da Semerkant yakınlarındaki Şehr-i-Sebz'e bağlı Hoca Ilgar köyünde dünyaya gelen Timur, 1370'te Çağatay Hanlığı'nın batısını kontrol altına alan askeri bir lider olarak kendini gösterdi. 1370'ten itibaren düzenlediği seferlerle bugünkü Orta Asya, Rusya, İran, Hindistan, Afganistan, Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan, Irak ve Suriye'yi kapsayan toprakları ele geçirerek 1402'de yapılan Ankara Savaşı'nda Osmanlı padişahı Yıldırım Bayezid'i mağlup edip esir alarak Anadolu'ya hakim oldu.

65 Timur, Gürcistan seferi esnasında, Timur Sultanı

1412-1442 yılları arasında Gürcistan 'da Bagratoğulları'ndan I. Alexandra²⁸⁶ Gürcistan'a hâkim oldu ve sonrasında Gürcistan Kartliya, Kahetya, İmeretiya olmak üzere üç krallığa ve beş beyliğe ayrıldı.

1446 Gürcistan topraklarında Akkoyunlu²⁸⁷ Uzun Hasan vardı iç karışıklıklar yüzünden Ahıska'yı alamadı ama Gürcülere esir düşen Müslümanları kurtardı.

Akkoyunlu Sultanı Yâkup²⁸⁸ zamanında da Gürcistan üzerine sefere çıkıldı, bu dönemde Tiflis'in alındığını görmekteyiz. Daha sonraki dönemde Azerbaycan ve İran'da hüküm süren Akkoyunlu Bayındırlı sülalesine haraç verdiği anlaşılan Gürcistan'ın durumu Korkut Ata²⁸⁹ hikâyelerinde şöyle geçmektedir:

Dokuz tümen olan Gürcistan her yıl altın akçe haraç gönderdi, bir defa da bir at, bir kılıç bir çomak gönderdi ve bu durumdan Bayındır Han çok müteessir oldu Korkut Ata'nın tavsiyesi ile Bağlıoğlu Amran Gürcistan haracını toplamak için gönderildi. Oda Gence'ye yerleşti ve dokuz tümen Gürcistan hududunda yerleşti.

²⁸⁶ I. Aleksandre, "Büyük" (Gürcüce: ალექსანდრე I დიდი, **Aleksandre I Didi**) (d. 1386- ö. 26 Ağustos 1445 ile 7 Mart 1446 arası), 1412 ile 1442 yılları arası Gürcü kralı. Timur'un istilasından sonra onun toparlanma çabalarına rağmen Gürcistan hiçbir zaman eskisi gibi olamamış ve uzun bir durgunluk döneminden sonra kaçınılmaz bölünme ile yüz yüze kalmıştır. 1442 yılında tacı bırakıp bir manastıra kapanarak emekli olmuştur.

([https://tr.wikipedia.org/wiki/I._Aleksandre_\(G%C3%BCrcistan_kral%C4%B1\)](https://tr.wikipedia.org/wiki/I._Aleksandre_(G%C3%BCrcistan_kral%C4%B1)))

²⁸⁷ AKKOYUNLULAR XV. yüzyılda Doğu Anadolu, Azerbaycan ve Irak'ta hüküm süren Türkmen hânedanı (1340-1514).

(<https://islamansiklopedisi.org.tr/akkoyunlular>)

²⁸⁸ **Ebül Muzaffer Sultan Yakub** (1464- 24 Aralık 1490)- Akkoyunlu Devleti'nin 3. Sultanı. 1464 yılında Diyarbakır'da doğdu. Babası Uzun Hasan annesi ise Selçukşah Begümdür. Babasının vefatı üzerine büyük abisi Sultan Halil tahta geçti ve şehzade Yakup'u Diyarbakır valisi olarak atadı. Buna rağmen abisiyle taht kavgasına tutuştu. Mehmet Ali Terbiyat'ın "Danışmândani Azerbaycan" isimli kitabında Sultan Yakup hakkında şöyle bahsedilir: "O, abisi tarafından Diyarbakır valisi olarak atandı ve abisi şah olunca Azerbaycan'a döndü, onun aleyhine savaş açtı. Savaşı kazandı ve abisi Sultan Halil H. 14 Rebiül-evvel (M. 15 Haziran 1478) tarihinde bir pazartesi günü idam edildi."

²⁸⁹ **Korkut Ata (Dede Korkut)**, Oğuz Türklerinin eski destanlarında yüceltip kutsallaştırılmış; bozkır hayatının geleneklerini ve törelerini çok iyi bilen, kabile teşkilatını koruyan yarı-efsanevi bir bilgedir ve Türkler'in en eski destanı olan Dede Korkut Kitabı'ndaki hikâyelerin anlatıcısı ozandır.^[1]

66 Yagub-bek'in sarayla portresi. Fatih Sultan'ın Albümü

ORTA Çağ'ın Sona Ermesi

IV BÖLÜM

IV. BÖLÜM
İSTANBUL'UN
FETHİ
SONRASI
DÖNEM

1453 İstanbul'un Fethi

1453 Fatih Sultan Mehmet'in ²⁹⁰ İstanbul'u 1453'te fethi üzerine Gürcistan'ın istinat noktasını oluşturan Bizans İmparatorluğunun tarihe karışması ile bu memleket artık Hristiyan devletlerin Müslümanlara karşı kullanılan üs konumundan çıktı.

1454 Ceneviz kaynaklarında, elli altı gemilik bir Osmanlı donanmasının 1454 Haziran'ında Sohum bölgesine gelerek burayı ve Batı Gürcistan kıyılarını vurduğu kaydedilir.

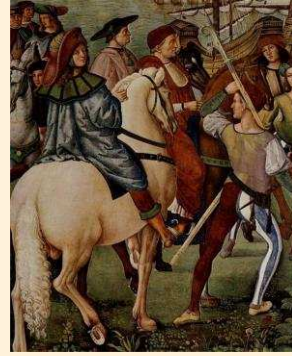
1455 Gürcü kronikleri Osmanlı'nın Sohumiyi ²⁹¹ aldığını fakat idari bir yapı kurmadan haraca bağladığını yazar.

1458 Fatih Sultan Mehmed Candar beyliğini elde ettikten sonra Trabzon üzerine yürüdüğü sırada Trabzon İmparatorluğunda David Komnen vardı. 1458 senesinde biraderi IV. Yuannis'in yerine imparator olmuştu. Bu imparatorluğun kurulduğu sırada ellerindeki yerler Karadeniz Ereğlisi'nden Batum'a kadar devam ederken bu son senelerinde hudut Giresun'la Batum arasına inhisar etmişti ve güney hudutları da Bayburt ile Gümüşhane'nin kuzeyinden geçip dağ silsilesiyle tahdit ediliyordu. (İsmail Hakkı Uzunçarşılı, s. 68)

1458 Papa II. Paus'da ²⁹², Haçlı Seferi düzenlemek için çalışmıştır. Bunun Doğu'daki desteğini sağlamak için 1458'de elçilikle Gürcistan'a göndermiş olduğu Lodoviko'nun çalışmaları ile Türklere karşı o bölgelerde Gürcistan- İran ittifakını sağlamaya çalışmıştır.

67 II. Mehmed'in İtalyan ressam Gentile Bellini'ye yaptırdığı 1479 tarihli portre

68 Papa II. Pius'un sefere çıkışı

²⁹⁰ **II. Mehmed** (Osmanlı Türkçesi: محمد ثانی, *Meḥmed-i ṣānī*; bilinen adıyla **Fatih Sultan Mehmed**; kısaca *Fâtih*, Osmanlı Türkçesi ile فتح; Avrupa'da tanınan adıyla: *Grand Turco* (Büyük Türk) veya *Turcarum Imperator* (Türk İmparatoru); 30 Mart 1432 – 3 Mayıs 1481), Osmanlı İmparatorluğu'nun yedinci padişahı. Tarihî kaynaklarda ismi, Mehmed isimli diğer padişahlarınki gibi, Muhammed şeklinde geçer. İlk olarak 1444-46 yılları arasında kısa bir dönem, daha sonra 1451'den 1481 yılında ölümüne kadar 30 yıl boyunca hüküm sürdü. II. Mehmed, 21 yaşında İstanbul'u fethederek 1000 yıllık Bizans İmparatorluğu'na son verdi ve bu olay birçok tarihçi tarafından Orta Çağ'ın sonu Yeni Çağ'ın başlangıcı olarak kabul edildi. Fetihten sonra Fethin Babası anlamına gelen "Ebû'l-Feth" Osmanlı Türkçesi ile ابو الفتح, daha sonraki dönemlerde ise "Çağ Açan Hükümdar" ve "Kayser-i Rûm" (Roma İmparatoru, Osmanlı Türkçesi: قیصر روم) unvanları ile anıldı.

²⁹¹ **Sohum** (Abhazca: Аҟәа / *Akva*; Gürcüce: სოხუმი / *Sohumi*; Rusça: Цыхым / *Suhum*), Gürcistan'ın Abhazya Özerk Cumhuriyeti'nde Karadeniz kıyısında bulunan şehir. Abhazya Özerk Cumhuriyeti'nin başkentidir. Osmanlı dönemindeki adı **Sohumkale**'ydi.

²⁹² **II. Pius**, gerçek adıyla **Enea Silvio Piccolomini** (18 Ekim 1405, Corsignano – 14 Ağustos 1464, Ancona), 1458 ve 1464 yılları arasında papa olarak görev almış bir din adamıdır. Seçkin İtalyan Hümanistlerinden biri olan papa, yaşadığı dönemdeki olayları anlatan kitapların yanı sıra genel tarih ve coğrafya yapıtları, şiirler ve en az bir roman kaleme almıştır. Osmanlı padişahı II. Mehmed, 1453'te İstanbul'u fetheterek Doğu Roma İmparatorluğu'na son vermiş, sonra Balkanlar da birçok şehir ve kaleyi ele geçirmiş, Yunanistan'ın büyük bir bölümünü Osmanlı topraklarına katmıştı. II. Mehmed'in devletin sınırları içerisindeki Hristiyanlara geniş haklar vermesi, Rum Ortodoks Patrikhanesi'ni himayesi altına almasını ve patrikhane başkanı olan II. Gennadios'tan Hristiyanlıkla alakalı bir bilgiler alması Avrupa'da padişahın Hristiyanlığa meylettiği şeklinde yorumlanmıştı. Ayrıca Fatih Sultan Mehmed'in hürmet ettiği üvey annesi Mara Hatun'un bir Hristiyan olması bu görüşü

1461 Uzun Hasan'ın²⁹³ Otlukbeli²⁹⁴ mağlubiyetinden önce Trabzon'u fetheden²⁹⁵ Osmanlılar Gürcistan üzerine gittiler. Osmanlılar 1461'de Trabzon'u alıp Pontus Devleti'ne (Trabzon Rum İmparatorluğuna) son vermişlerdir.

69 Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan'a ait bir sancak (Topkapı Sarayı Müzesi, Silâh Bölümü, nr. 1/3)

Fatih Sultan Mehmed'in Trabzon'u fethinden sonra Güneybatı Gürcistan'a akınlar yapıldı. **15.yüzyıl sonunda** Türk ve İran akınlarına dayanamayan Gürcistan, ikiye ayrılmış, doğu bölgeler İran'ın, batı bölgeler ise Osmanlılar'ın egemenliğini kabul etmek zorunda kalmıştır.

1462 Osmanlıların 1453'te İstanbul'u almasının ardından Vatikan Osmanlılara karşı Gürcistan'daki güçleri bir araya getirmeyi başardıysa da bu birlik uzun ömürlü olamadı. Üstelik papa öncülüğünde Osmanlılara karşı kurulan ittifakta Akkoyunlu devleti²⁹⁶ de yer alıyordu.²⁹⁷ Osmanlıların genişlemesine karşı sağlanan ittifak uzun ömürlü olmadı ve 1462'de II. Kvakvare Cakeli (Samtshe

pekiştiriyordu.^[1] Bu durumda Osmanlı'nın Avrupa işgaline son vermek isteyen Papa II. Pius, Fatih'i Hristiyanlığa davet eden bir mektup yazdı. Mektupta padişahın bir damla suyla vaftiz olup, İncil'i kabul ederek Fatih'in Roma imparatoru olarak tanınabileceği yazmaktadır. Fatih'e mektubun ulaşip ulaşmadığı ise tartışmalıdır. Tarihçi Halil İnalcık, mektubun Fatih'e ulaştığını fakat padişahın bunu dikkate almadığını söyler. Zira Pius, bu mektubu kaleme aldıktan bir süre sonra Papa II. Pius yeni bir Haçlı seferi düzenleme kararı almıştır.

²⁹³ **Uzun Hasan**, (Osmanlıca: اوزون حسن; Azerice: Uzun Həsən, Farsça: اوزون حسن); (d. 1423- ö. 6 Ocak 1478), Akkoyunlu hükümdarı olup, bugünkü İran, Irak, Azerbaycan, Ermenistan ve Türkiye'nin bir bölümünü kapsayan bir coğrafyada 1453-1478 yılları arasında hüküm sürmüştür.

²⁹⁴ **Otlukbeli Muharebesi**, 11 Ağustos 1473 tarihinde Osmanlı padişahı II. Mehmed ile Akkoyunlu sultanı Uzun Hasan arasında yapılmış bir meydan muharebesi.

²⁹⁵ 1203 senesinde Aleksı Komnen tarafından kurulmuş olan Trabzon İmparatorluğu'nun karşı bir aralık İznik İmparatoru Teodor Laskaris tarafından mâni olunmak istenilmiş ve bu hususu Önlemek için İznik imparatoru 1205 veya 1206 senesinde Anadolu Selçuk hükümdarı I. Gıyasüdin Keyhusrev'le ittifak yapmış ve bunun üzerine Selçuklular da Trabzon'u muhasara etmişlerse de muvaffak olamamışlardır. Hududu JBatum'dan Kerempe burnuna kadar devam eden Trabzon İmparatorluğu 1214'te Sinob'un I. İzzeddin Keykâvüs tarafından zaptı üzerine kısalarak Yeşilırmak ve Terme çayları mansabına kadar küçülmüştür. Trabzon İmparatorları Selçuklulara vergi vermişlerdir. Sinob'un zaptı üzerine imparator her yıl on bin altın, beşyüz at, iki bin öküz on hin koyun ve elli bin yük mütenevvi hediye vermediği kabul etmişti. 1221 senesinde Selçuk ordusunun Trabzon'u ikinci defa muhasarasında husule gelen muvaffakiyetsizlikten dolayı imparator bir aralık vergiyi kesmiş ise de sonradan senede ikiyüz mızrak ve icabında bin kadar asker vermediği kabul etmişti; nitekim 124-3 Temmuz başlarında Moğollarla yapılan Köseadağ muharebesinde Anadolu Selçuk ordusunda Trabzon yardımcı kuvvetleri de bulunmuştu. Anadolu, Moğolların nüfuzu altına girince Trabzon İmparatorluğu bu defa Moğollar a vergi verdi, Moğol nüfuzunun kırılması ve Türkmenlerin beylik kurmak için faaliyet göstermeleri neticesinde ve II. Yuan'ın devrinde (1280-1297) Türkmenler madeulerjiyle meşhur İlahiyya kısımlarını istilâ ellikleri gibi Cenevizlilerle Venedikliler de imparatorluk üzerinde iktisadi nüfuz vücuda getirmişlerdi. 1332 senesinde Türkmen beyi Bayram Bey imparatorluğu tehdit ediyordu; 1346'da Ünye, Türkmenlere geçti. Trabzon imparatoru III. Aleksı (1349- 1390) kız kardeşi prenses Marya'yı Akkoyunlu Türkmenleri reisi Fahreddin Kutlu Bey'e verdiği gibi kendi dört kızını da Türkmen beylerine veriyse de imparatorluğun sükutunu Önleyemedi ve bu suretle batıdan Giresun'a kadar olan yerler Türkmenlerin ellerine geçti; bu Türkmen beylerinin ellerindeki yerleri alan Osmanlılar Trabzon hududuna kadar gelmişlerdi. II. Murad zamanında hem kara ve hem denizden Trabzon üzerine kuvvet sevk edildi ise de Osmanlı donanması müthiş fırtınaya tutularak geri dönmüştü; 1456 senesinde Amasya valisi Hızır Bey'in karadan ve donanmanın denizden tazyiki üzerine Trabzon imparatoru vergiyi kabul etmişti. (İsmail Hakkı Uzunçarşılı)

²⁹⁶ **Akkoyunlular** (Farsça: آق قویونلو veya اق قویونلو, Osmanlıca: آق قویونلی, Azerice: Ağqoyunlu), 14. yüzyılda Oğuz Türklerinin kurmuş olduğu bir devlet. Horasan'dan Fırat Irmağı'na ve Kafkas Dağları'ndan Umman Denizi'ne kadar uzanan topraklarda egemen olmuşlardır. Oğuzların Bayındır boyundan olan Akkoyunlu Türkmenleri, 13. yüzyıl sonlarında Horasan'dan Azerbaycan'a gelmiş bir aşiret olup, 14. yüzyılda Azerbaycan, Harput, Diyarbakır yöresini yurt edindiler ve devlet kurmadan önce de bölgede etkili oldular. 1340'tan sonra Tur Ali Bey'in önderliğinde Anadolu, Suriye ve Irak içlerine akınlar düzenlediler. Trabzon İmparatorluğu topraklarını yağmaladılar. Trabzon imparatoru bu saldırılardan korunmak için kızını Tur Ali Bey'in oğlu Kutlu Bey'le evlendirdi.

²⁹⁷ Tao-Klarceti: Tarih ve Kültür Araştırmaları, (Editörler) Buba Kudava ve Goça Saitidze; Türkçeye çevirenler: Hasan Çelik ve Kevser Ruhi; Tiflis, 2018, s. 145-150, ISBN 97899941963629.

Atabeyliği hükümdarı) Gürcü Krallığı'na karşı ayaklandı.²⁹⁸ Bu ayaklanmayı VIII. Giorgi Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın yardımıyla bastırdı.

1467 Uzun Hasan Bey, kendisinin amansız rakibi olan Karakoyunlu hükümdarı meşhur Cihanşah'ı mağlûp ederek yakalayıp öldürmüştü (1467), akabinde de Cihanşah'dan daha kuvvetli olan Timurîlerden Ebû Saîd Han'ı Araş muharebesinde mağlûp ederek esir almış ve derhal katletmiştir. (1469 Şubat).

1472 Osmanlılar'dan kaçan Karaman ve Candaroğulları, Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ı Osmanlı aleyhine kışkırtmışlar ve sonunda da emellerine ulaşmışlardır. Bu tahrikler sonucu, Uzun Hasan hududu geçerek Tokat'ı yakmış, Karaman illerini de işgal etmiştir.

1473 Fatih Sultan Mehmet'in Doğu Seferi sırasında cereyan eden Otlukbeli Savaşı'nda (1473), ordusunun bir kolunda Gürcüler de yer almıştır.

1473 iç karışıklıklar sırasında Uzun Hasan 1473'te Gürcistan'a saldırıp ülkeyi talan etti. Uzun Hasan istediği haracı alamayınca bu kez Samtshe Atabeyliği'ne saldırıp Atskuri Kilisesi'ndeki ikonayı ele geçirdi. Uzun Hasan'a önceki seferde ödeme yapmayan Gürcüler Atskuri Kilisesi'ndeki ikonayı büyük miktarda para ödeyerek geri aldılar. Sonunda Gürcü kralı VI. Bagrat ve II. Kvarqvare Cakeli Uzun Hasan'a nakit para dışında yıllık haraç ödemeyi de kabul etmek zorunda kaldılar. Akkoyunluların Gürcü topraklarına saldırıları Uzun Hasan'ın varisleri döneminde de sürdü.

1479'da Acaristan (Batum) ve çevresi Osmanlılar tarafından fethedildi. Aynı yıl Borçka ve Aşağı Acara'yı içine alan Maçahel bölgesi²⁹⁹ de Osmanlı idaresine girdi.

1481-1512 Yavuz Selim'in Trabzon valiliği (1481-1512) sırasında Gürcistan topraklarının fethi için seferler yapılmıştır.

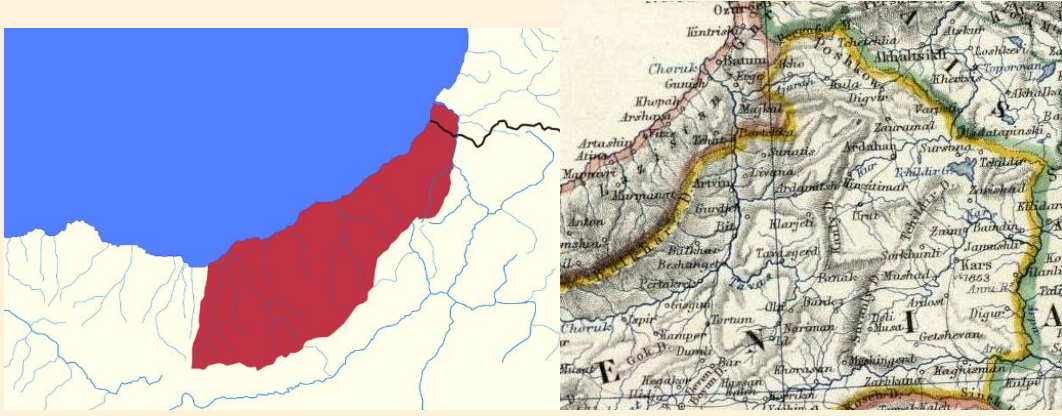
1490 Dışarıdan gelen arkası kesilmeyen saldırılara karşın Gürcistan topraklarını yöneten hükümdarlar 1490 yılında aralarında anlaşır ülkeyi krallık ve prensliklere böldüler. Yeni sınırlara göre Samtshe Atabeyliği³⁰⁰ Borcomi vadisinden Çoruh vadisine kadar uzanıyor ve Kola, Artaani (Eruşeti ile birlikte), Cavaleti, Samtshe, Tori (Kura havzası), Speri, Tao, Klarçeti, Şavşeti, Basiani ile Çrdili bölgelerini kapsıyordu. Onların desteğini alarak Guria Prenslığı'ne saldırdı ve Lazistan³⁰¹ ile Acara'yı Samtshe topraklarına kattı.

²⁹⁸ I. Cavahişvili, N. Berdzenişvili, S. Canaşıa; Gürcistan Tarihi- Eski Çağlardan XIX. Yüzyılın Başlarına Kadar, Tiflis, 1943, s. 259

²⁹⁹ **Macaheli** ya da **Maçaheli** (Gürcüce: მაჭახელი), günümüzde Türkiye'in Artvin iline ve Gürcistan'ın Acara Özerk Cumhuriyeti'ne yayılan vadinin ve tarihsel bölgenin adıdır. Daha eski adının **Bicihiani**'dir. Türkçede **Macahel** veya **Maçahel** olarak yazılır. Bölgedeki vadi ve akarsu ile eskiden yapılan tüfeklere ise **Macahela** denir.

³⁰⁰ [Az]Mesxeti atabeyliyi, [en]Samtskhe-Saatabago, [ka] სამცხე-საათაბაგო, [It] Samcchès atabegatas [pt]Principado de Mesquécia, [ru] Самцхе-Саатабато, [tr] Samtshe Atabeyliği [uk] Самцхе-Саатабато

³⁰¹ **Lazistan** (Osmanlıca: لازستان [Lazistan], Türkiye Lazcası: Lazona, Gürcistan Lazcası: ჯანეთი / ლაზეთი [Ç'aneti / Lazeti], Yunanca: Λαζική / Λαζία [Laziki / Lazia], Gürcüce ve Megrelce: ჯანეთი / ლაზეთი [Ç'aneti / Lazeti]), Lazların yaşadığı coğrafi ve tarihi bölgedir. Karadeniz'in güneydoğu kıyısı boyunca ince bir şerit halinde uzanır ve Güney Kafkasya'nın güneybatı

70 Tarihi Lazistan Bölgesi, 1861'deki hali

71 Tarihi harita Osmanlı devlet yazışmalarında kullanılan resmi haritadır.

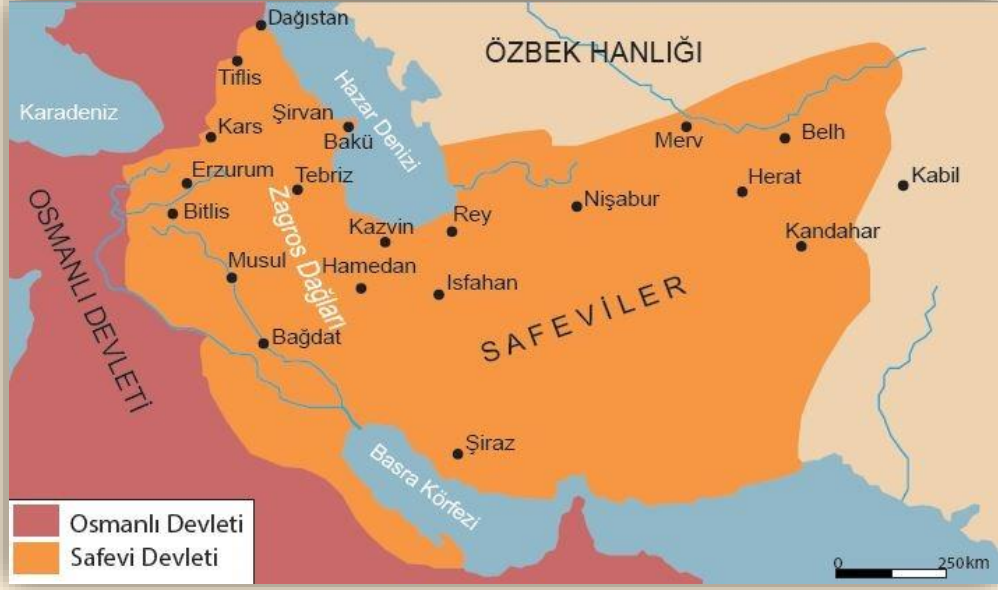
1500

1500 Samtshe Atabeyliği'ni bağımsız hale getiren II. Kvarkvare'den sonra, önce oğlu I. Kaihosro (1498-1500), ardından da diğer oğlu Mzeçabuki (1500-1515) prensliğin başına geçtiler. Mzeçabuki Osmanlılara bağlılığını bildirdi.

15'inci yüzyılda, Gürcistan'ın batısı Osmanlıya ve doğusu **Safevi**³⁰² hâkimiyetine geçmiştir.

ucu ile Anadolu'nun kuzeydoğu ucunu kapsar. Osmanlı Devleti döneminde Lazların da yaşadığı topraklar, Lazistan Sancağı adıyla ayrı bir idari birimdi ve bugünkü Trabzon ilinin doğu kısmı (Çaykara, Dernekpazarı, Hayrat, Of) ile Rize ilini, Artvin ilinin bir kısmı (Arhavi, Hopa, Borçka, Murgul, Meydancık) ile Gürcistan'ın Acara Özerk Cumhuriyeti'ndeki Batum'u içine alıyordu.

³⁰² **SAFEVÎLER** الصفویون İran'da 1501-1736 yılları arasında hüküm süren bir hanedan. (<https://islamansiklopedisi.org.tr/safeviler>)

1501 Gürcistan topraklarına Şah İsmail³⁰³ liderliğinde Safevi akınlar başladı. Şah İsmail önce Samtshe Atabeyliği topraklarını yağmaladı. Daha sonra ise, Akkoyunlulara ödedikleri haraçtan kurtarma sözü verdiği Gürcü hükümdarların desteğini alarak Akkoyunlu Devleti'ne saldırdı (1501-1502). Ne var ki Şah İsmail verdiği sözü tutmadı ve Samtshe prensi dahil Gürcü hükümdarlara baskısını sürdürmeye devam etti.

1501-1502 Yavuz Selim, doğuda Şah İsmail'in katliamından yoğun olarak kaçan sünni halkı, Trabzon, Rize ve Artvin yörelerine yerleştirmiştir. (KIRZIOĞLU, 1953, s. 508)

1501-1502 yıllarında, Yavuz Selim, doğuda Şah İsmail'in katliamından yoğun olarak kaçan sünni halkı, Trabzon, Rize ve Artvin yörelerine yerleştirmiştir.

KIRZIOĞLU, Fahrettin (1953), Kars Tarihi, İstanbul.

1502 Azim, irade kudreti ve büyük bir cesaretle ortaya çıkan Şah İsmail 907 H. (1502 M.)'de Elvend Mirza'yı Nahcivan'da bozup Diyarbakır'a kaçırttı ve Azerbaycan'ı istilâ etti. Sonra yine Akkoyunlulardan Irak ve Fars hükümdarı Murad Bey'i de 908 H. (1503 M.)'de Hemedan'da yenerek Şirazı ve daha sonra Bağdatı ele geçirdi. (İsmail Hakkı Uzunçarşılı, s. 222)

³⁰³ **İ. İsmail** veya **Şah İsmail**, (tam unvanıyla **Ebu'l-Muzaffer Bahadır el-Hüseynî**) (Farsça: شاه اسماعیل; d. 17 Temmuz 1487, Erdebil- 24 Mayıs 1524 Erdebil), Safevî Tarikatı'nın lideri ve Safevi Devleti'nin kurucusu ve ilk hükümdarı. Kurduğu devlette Azerbaycan Türkçesi saray ve ordu dili olarak, Farsça ise bürokrasi dili olarak kullanılmıştır. (https://tr.wikipedia.org/wiki/İ._İsmail)

72 Guria Prenslığı haritası (Güryel)

1508 Yavuz Selim Trabzon Valisi iken, Gürcistan üzerine yaptığı/yaptırdığı seferlerle; Arhavi, Hopa ve Borçka kesimlerini almış ve Gönve (Maradit) Sancağı'nı oluşturmuştur. Bu sıralarda Çıldır Atabekleri'ne bağlı olan Şavşat, İmerkev, Maçakhel ve Acara kesimlerinin beyleri, kendi istekleri ile Müslümanlığı kabul ederek, Osmanlı himayesine girmişlerdir. Ayrıca bu seferler sonunda; canet(Laz eli), Güryel³⁰⁴ ve İmeret(Açıkbaş, Kütayüs) Krallığını³⁰⁵ Trabzon Eyaletine katmıştır. Böylece Batı Gürcistan, Osmanlı egemenliği altına girmiştir (Muhittin GÜL, 2009, s. 85)

1514 Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran³⁰⁶ zaferi sonunda Kartli³⁰⁷ ve Kahet³⁰⁸ Krallıklarının bulunduğu Doğu Gürcistan coğrafyası da Osmanlı topraklarına katıldı.

Daha sonra Kanuni Sultan Süleyman döneminde Gürcistan'ın bazı bölgeleri ele geçirildi. Gürcistan'ın yakın olması nedeniyle bazen İran bazen de Osmanlı'ya meyletmesi iki devlet arasında sürekli çatışmaya neden olmuştur.

1519 Yavuz Sultan Selim döneminde Batumi'un da dahil edilmesiyle Trabzon Eyaleti(bölgesi) oluşturuldu.

1520

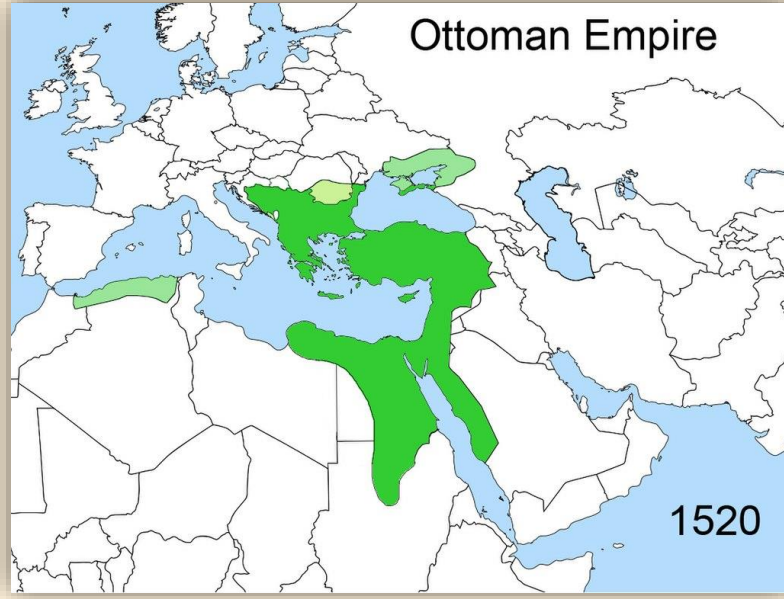
³⁰⁴ **Guria Prenslığı** (Gürcüce: გურიის სამთავრო, guriis samtavro), Gürcistan'da tarihi bir devlettir. Guria kelimesi Megrelce ve Lazca kökenli bir kelime olup kalp ya da merkez (Megrelce ve tarihi Çaneti'nin merkezinde olmasından dolayı) anlamına gelmektedir. Gürcistan'ın güneybatı bölgesi Guria'da- Karadeniz ve Küçük Kafkas sıradağları arasında- yer alır. 1463 yılından 1829 yılına kadar Gurili hanedanı'nın 22 prensi tarafından yönetilmiştir. Gürcistan Krallığı'nın dağılmasından sonra ortaya çıkmış, sınırları Osmanlı İmparatorluğu ile çıkan sürekli çatışmalar sebebiyle değişken olmuş, 1829 yılında Çarlık Rusyası tarafından ilhak edilene kadar farklı derecelerle özerk olarak hüküm sürmüştür.

³⁰⁵ **İmereti Krallığı** (Gürcüce: იმერეთის სამეფო) 1258-1330 ve 1446-1810 yılları arasında Gürcü Krallığı dağıldığında ortaya çıkan krallıktır. (https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0mereti_Krall%C4%B1%C4%9F%C4%B1)

³⁰⁶ **ÇALDIRAN SAVAŞI** Yavuz Sultan Selim ile Safevî Hükümdarı Şah İsmail arasında Çaldıran ovasında 23 Ağustos 1514'te yapılan meydan savaşı. (<https://islamansiklopedisi.org.tr/caldiran-savasi>)

³⁰⁷ **Kartli Krallığı** (Gürcüce: ქართლის სამეფო, kartlis samepo) Batı Gürcistan'ın Kartli bölgesinde başkenti Tiflis olan Geç Orta Çağ / Yakın Çağ Gürcü monarşisidir. 1478 yılında Gürcistan Krallığı'nın dağılma süreciyle ortaya çıkmış ve Bagrationi Hanedanı'nın Kahetili kolunun başarısı sayesinde 1762 yılında komşusu Kaheti Krallığı ile birleşene dek varlığını sürdürmüştür. Bu dönemin çoğunda krallık Safevi hanedanlıklarının vasaıydı (**Vasal**, Avrupa feodal sisteminde, derebeyine (feodal lord) hizmetleri karşılığında kendisine toprak ve köylü (yurtluk) tahsis edilen kişi.^[1]) ancak belirli aralıklarla özellikle 1747 yılından sonra bağımsızlığını sürdürmüştür. (https://tr.wikipedia.org/wiki/Kartli_Krall%C4%B1%C4%9F%C4%B1)

³⁰⁸ **Kaheti Krallığı** (Gürcüce: კახეთის სამეფო, k'akhetis samepo) Doğu Gürcistan'da, Kaheti bölgesinde kurulmuş ilk başkenti Gremi ve daha sonra Telavi olan Geç Orta Çağ/Erken Modern Çağ monarşisiydi. 1465 yılında Gürcistan Krallığı'nın dağılması süreciyle ortaya çıkmış ve birkaç kısa aralıklarla 1762 yılında Bagrationi Hanedanı'nın Kahetili kolunun başarısıyla Kaheti ve komşusu Kartli Krallığı'nın birleşmesi dönemine kadar varlığını sürdürmüştür. Karışık tarihinin büyük bir kısmında Kaheti, Gürcü Krallığı'nı etki alanında tutmak için çaba gösteren bunun sonucu olarak birçok askeri çatışma ve sürgünlere yol açan Safevi Devleti'nin vasaıydı. (https://tr.wikipedia.org/wiki/Kaheti_Krall%C4%B1%C4%9F%C4%B1)

73 I. Selim'in yerine gelen oğlu Kanuni Sultan Süleyman'ın devraldığı Osmanlı İmparatorluğu sınırları, 1520

74 Murcaheti Savaşı

1534 Kanunî, İran işlerini yoluna koymak ve Irak'ı elde etmek için, bir sınır olayını öne sürerek, İran'a savaş açtı. Önce Veziriazam İbrahim Paşa komutasında bir ordu gönderdi. Arkasından kendisi de hareket ederek doğrudan Tebriz'e gitti. Şah İsmail'in yerine geçen Şah Tahmasp, Kanuni'nin önünden kaçtığından, Osmanlı ordusu, Tebriz'e girdi, sonra Hemedan yolundan Zagros dağlarını aşarak Irak'a geldi. Doğu Bağdat üzerine yürüdü, şehir kendiliğinden teslim oldu (1534).

12.08.1535 Murcaheti Savaşı³⁰⁹ İmereti Krallığı ve Samtshe Atabeyliği orduları arasında 12 Ağustos 1535'te Ahılkelek'in yakınlarındaki Murcaheti kentinde gerçekleşmiş bir savaştır. 1535'te Kral III. Bagrat (müttefiki Kartli kralı I. Luarsab (1527-1556), prens Rostom Gurieli³¹⁰ ve Megrelyalı müttefiklerinin yardımıyla Samtshe'nin bütünü ile Osmanlıların eline geçmemesi için birlikte hareket etmeye karar verdiler, Mesheti'yi³¹¹ işgal ettiler. Bagrat, Ahılkelek yakınlarındaki savaşta III. Kvarkvare'nin³¹² ordusunu yendi ve Kvarkvare'yi esir aldı. Samtshe Atabegi, Gurieli'nin sakisi Isak Artumeladze tarafından yakalandı ve Bagrat'a teslim edildi. Gürcüler, Samtshe Atabeyliği'ni topraklarına kattı. Kvarkvare hapishanede öldü. Rostom, Samtshe'nin bir kısmını (uzun süredir Gurieli hanedanının ele geçirmeye çalıştığı Acara ve Lazistan Sancağı.) topraklarına kattı. Kendisine destek veren Guria prensine Lazistan ile Acara'yı iade etti. Cavaheti de Kartli Krallığı'nın bir parçasına dönüştü. Birkaç yıl sonra, Kvarkvare'nin hayatta kalan en küçük oğlu II. Kaihosro, Osmanlılardan İmereti ve Kartli bölgesinde var olan kuvvetlerini Samtshe'den göndermesini istedi. 1536 yılında Osmanlılar büyük bir istila ile intikamlarını aldı. Ele geçirip bu topraklarda dört sancak kurdular.

1540'ta Safevî Hükümdarı Şah Tahmasb³¹³ Tiflis'i ele geçirdi.

1541-1554 yılları arasında Şah Tahmasb dört defa Gürcistan'ın doğu bölgesi olan Kartli'ye saldırmış, bazı kalelerini ele geçirmiş.

1543, Bagrat ve Rostom, 1543'te Karagak'ta galip geldi,

1543 Osmanlılar Erzurum Beylerbeyi Musa Paşa'nın komutasında büyük bir orduyla İmereti Krallığı'nın elindeki Oltu Kalesi'ne dayandılar. III. Bagrat, hileyle Musa Paşa'nın ordusunu ikiye bölüp Osmanlıları ağır bir yenilgiye uğrattı. Musa Paşa savaş meydanında öldü.

1545 Batum Sancağı Batum ve dolayları, Birleşik Gürcü Krallığının parçalanmasından sonra, XIV. yüzyılda Gurie melikleri idaresine geçmiştir. Daha sonrasında Batum ve civarının Osmanlılara geçmesi 1545 yılındadır. Bu dönemde Trabzon Sancakbeyi bulunan (1545-1549), Bıyıklı Mehmed Paşa-oğlu Mustafa Paşa'nın bu civardaki Gonia (Gönye) kalesini tamir ettirdiği belirtilmektedir. Bu dönemde Batum'un da sancak itibarıyla olarak, Erzurum Beylerbeyliği'ne bağlandığı anlaşılmakla birlikte buranın hangi tarihte sancak olduğu tespit edilememektedir (KANGÜL, 2016, s. 19).

1545'te Samtshe hükümdarı Cakeli hanedanı, Osmanlı'nın desteği ile düşmanlarına karşı Rostom'un oğlu Kaihosro'nun öldürüldüğü Sohoista Savaşında³¹⁴ kesin bir şekilde galip geldiler. Samtshe, Osmanlı İmparatorluğu'nun vasalı³¹⁵ oldu. III. Kvarkvare'nin soyundan gelenler, 1628'e

³⁰⁹ https://www.wikiwand.com/tr/Murcaheti_Sava%C5%9F%C4%B1

³¹⁰ **Rostom Gurieli** (Gürcüce: როსტომ გურიელი; ö. 1564), 1534'ten ölümüne kadar Guria'nın prensliğini yapmış Gurieli hanedanı üyesidir. Saltanatı boyunca İmereti Kralı III. Bagrat'a sadık olan Rostom, genişleyen Osmanlı İmparatorluğu'na karşı savaşmış ve topraklarının bir kısmını kaybetmiştir. Rostom'un Bagrat ile olan ilişkisi, Rostom'un Megrelya Prensi ve Bagrat'ın rakibi I. İvan Dadiani'ye destek vermesiyle kötüleşmiştir.

³¹¹ **Mesheti** (Gürcüce: მესხეთი), Gürcistan'ın güneybatı kesimindeki dağlık bölge. **Meshetya** olarak da bilinir. Bölgenin büyük kesimini Mesheti Dağları kaplar. Eski Gürcü boylarından Meshiler (daha sonra Moshiler) ve Mosinikler bu bölgenin yerli halkıdır. Bazı yazarlar Meshileri, MÖ 12. yüzyılda Asur kaynaklarında anılan Muşkilerle ilişkilendirmektedir. Mesheti'nin Gürcü nüfusunun eski Meshilerin torunları olduğu kabul edilir. Mosinikler, demir işlemeyi keşfetmişlerdir. MÖ 14. yüzyılda Mesheti, Diaohi krallığının bir parçasıydı. Daha sonra İberya Krallığı'nın bir parçası haline geldi. (<https://tr.wikipedia.org/wiki/Mesheti>)

³¹² **III. Kvarkvare Cakeli** (Gürcüce: ვარკვარე III ჯაყელი; 1469-1535) 1518'den 1535'e kadar Samtshe Atabeyliği'nin prens ve atabeyliğini yapmış Cakeli hanedanı üyesidir. Samtshe Atabeyi I. Kaihosro Cakeli'nin oğluydu. 1535'te Kral III. Bagrat yönetimindeki ordu Samtshe'yi işgal etti. Bagrat, Ahılkelek yakınlarındaki Murcaheti Savaşı'nda Kvarkvare'yi yendi ve esir aldı. Samtshe Prensi Gürcüler tarafından işgal edildi. Kvarkvare hapishanede öldü.

³¹³ **TAHMASB** طهماسب (ö. 984/1576) Safevî şahı (1524-1576). 26 Zilhicce 919'da (22 Şubat 1514) İsfahan yakınlarındaki Şahâbâd'da doğdu. Safevî Devleti'nin kurucusu Şah İsmâil'in en büyük oğludur.

³¹⁴ **Sohoista Muharebesi** (Gürcüce: სოხოისტის ბრძოლა) 1545'te Osmanlı ve Gürcü orduları arasında gerçekleşen bir muharebedir. Günümüzde Türkiye'nin kuzeydoğusunda bulunan Sohoista bölgesinde gerçekleşmiştir. Sohoista Muharebesi, Gürcü hanedanlarının Osmanlı'nın büyümesini durdurmaya yönelik son girişimiydi ama kesin Osmanlı zaferiyle sonuçlandı. Rüstem Paşa'nın Zivin'de yönettiği muharebenin bu muharebe olduğu düşünülmektedir. **Rüstem Paşa** (1500- 10 Temmuz 1561), Kanuni Sultan Süleyman saltanatı döneminde 28 Kasım 1544- 6 Ekim 1553 ve 29 Eylül 1555- 10 Temmuz 1561 tarihleri arasında sadrazamlık yapmış Osmanlı devlet adamıdır.

³¹⁵ **Vasal (vassal)**, Avrupa feodal sisteminde, derebeyine (feodal lord) hizmetleri karşılığında kendisine toprak ve köylü (yurtluk) tahsis edilen kişi. Bununla birlikte bazı vasallara yurtluk tahsis edilmezdi ve bunlar efendilerinin şatosunda ikâmet ederdi. Bunlara örnek olarak sarayda yaşayan şövalyeler gösterilebilir. Kelt kökenli Latince bir sözcük olan *vasal* "elde tutan" anlamına gelir.

kadar Samtskhe-Saatabago'yu³¹⁶, ve 1820 yılına kadar Çıldır Eyaletine yönetti. Böylece, Gürcü bölgeleri Samtshe, Acara ve Lazeti, sonraki üç yüzyıl boyunca Osmanlı hakimiyeti altında kaldı.

Antik Doğu Lazistan Bölgesindeki Hakimiyet ve Himaye Tarihçesi;

TABLO 6: ANTİK DOĞU LAZİSTAN BÖLGESİNDEKİ HAKİMİYET VE HİMAYE TARİHÇESİ

- Klasik Antik Dönem – 1. Yüzyıl – Kolhis Krallığı
- 2. Yüzyıl – 3. Yüzyıl – Gonio-Vitze Arası – İberya Krallığı (Kartli)
- 3. Yüzyıl – 6. Yüzyıl – Lazika
- 560'lar – 630'lar – İberya Krallığı (Kartli)
- 630'lar – 8. Yüzyıl – Bizans İmparatorluğu
- 750'ler – 950'ler – Abhazya Krallığı
- 950'ler – 960'lar – Bizans İmparatorluğu
- 960'lar – 978 – 1001 – Tao-Klarceti Krallığı, Of Bölgesi (978 Yılına Kadar) – Bizans İmparatorluğu
- 1001 – 1014 – Bizans İmparatorluğu
- 1014 – 1023 – Gürcü Krallığı
- 1023 – 1073 – Hopa-Of Arası – Bizans İmparatorluğu, Gonio-Makriali Arası – Gürcü Krallığı
- 1073 – 1191 – Gürcü Krallığı
- 1191 – 1203 – Bizans İmparatorluğu
- 1204 – 1282 – Gürcü Krallığı ve Trabzon İmparatorluğu (Ortak Mülkiyeti)
- 1282 – 1463 – Gürcü Krallığı (Bu Arada 1282-1297 Yılları Arasında Doğrudan VI. Davit Narin'in Yönetimi Altındadır, 1297-1463 – Mesheti)
- 1463 – 1502 – İmereti Krallığı (Megrelya'nın Bir Parçası Olan Guria Prensliği)
- 1502 – 1535 – Mesheti
- 1535 – 1547 – İmereti Krallığı (Guria Prensliği)
- 1547 – 1878 – Osmanlı İmparatorluğu (Trabzon Vilayeti'nin Lazistan Sancağı)
- 1878 – 1914/15 – Azlağa-Of Arası – Osmanlı İmparatorluğu (Lazistan Sancağı), Gonio-Liman Arası – Rus İmparatorluğu (Kutaisi Guberniyası / Batum Oblastı)
- 1915 – 1917 – Rus İmparatorluğu (Batum Oblastı)
- 1918 – 1921 – Azlağa-Of Arası – Osmanlı İmparatorluğu (Lazistan Sancağı), Gonio-Liman Arası – Gürcistan (Batum Bölgesi)
- 1921 – Meleni Sarp-Of Arası – Türkiye (Trabzon, Rize ve Artvin İlleri), Moleni Sarpi-Gonio Arası – Gürcistan (Acara Özerk Cumhuriyeti) [10]

<https://tr.wikipedia.org/wiki/lazistan>

1549 Kanuni Sultan Süleyman³¹⁷ 2. veziri Ahmed Paşa komutasında büyük bir Osmanlı ordusunu Samtshe üzerine gönderdi. Tahmasb Han'ın tekrar faaliyeti üzerine Halep te kışlayan padişah 1549'da ordu ile Diyarbakır'a geldi. İki devlet arasında bulunan Gürcüler bazan Osmanlılara ve bazan da mevkileri icabı İranlılara meyletmek suretiyle ikili hareket ediyorlardı.

Bu durumdan rahatsız olan padişah, Gürcülerin hakkından gelmeye karar verdi. Kendisi Diyarbakır'da kalarak 2. vezir Ahmed Paşayı Gürcistan taraflarına yolladı. Bir buçuk ay içinde başta

³¹⁶ https://tr.wikipedia.org/wiki/Samtshe_Atabeyliğı

³¹⁷ **I. Süleyman** (Osmanlı Türkçesi: سلطان سليمان اول, *Sultan Süleyman-ı Evvel*; 6 Kasım 1494, Trabzon- 7 Eylül 1566, Zigetvar), Osmanlı İmparatorluğu'nun onuncu padişahı ve 89. İslam halifesi. Batı'da **Muhteşem Süleyman**, Doğu'da ise adaletli yönetimine atfen **Kanunî Sultan Süleyman** (Osmanlı Türkçesi ile قانونی سلطان سليمان) olarak da bilinmektedir. 1520'den 1566'daki ölümüne kadar, yaklaşık 46 yıl boyunca padişahlık yapan ve 13 kez sefere çıkan I. Süleyman, saltanatının toplam 10 yıl 1 ayını seferlerde geçirmiştir. Süleyman böylece imparatorluğun hem en uzun süre görev yapan hem en çok sefere çıkan ve de en uzun süre sefer yapan Osmanlı Sultanı olmuştur.

Tortum ve Akçakale (Ağcakale), Livane deresi, Artvin ve Kamshıs ve yirmi mühim kale alınmış ve bunlar bir sancakta toplanarak ümeradan birisine verilmiştir. Şah Tahmasb'dan bir ses çıkmayınca Gürcistan seferinden dönen kuvvetlerle beraber İstanbul'a gelinmiştir. Osmanlı ordusunun dönmesinden sonra Tahmasb Han, tekrar taarruza geçerek Erciş, Âdilcevaz, Bargiri ve Ahlat kalelerini elde etmeğe çalışırken Tahmasb'm oğlu İsmail Mirza da Erzurum taraflarında bazı muvaffakiyetler elde etmişti.

75 Kanuni Sultan Süleyman dönemine ait altın bir sikke, 1520.

76 İtalyan ressam Titian'ın 1539 yılı civarında yaptığı I. Süleyman tablosu.

1550 Ruûs kaydında, Batum'un ilk sancakbeyi olduğu sanılan Emir Bey için 1550 tarihinde Canik Sancağı 200.000 akçe ile sabıka Batum Beyi Emir Bey'e buyuruldu denilmektedir. Daha sonraki dönemlerde 1556 tarihli bir mühimme kaydında, Süleyman Bey'in Batum Sancağı'na Süheyl ve Sinan Beylerden sonra tayin edildiği geçmektedir. Batum Sancağı'nın oluşumundan sonra ne zaman tahrir yapıldığı ve bu tahrire bağlı olarak düzenlenen defter tespit edilememiştir (KANGÜL, 2016, s. 19).

1551 Yavuz Selim döneminde Osmanlı yönetimine tabi olan bu doğu ellerinin asıl fethi ise Kanuni Süleyman döneminde Osmanlılar'ın Çıldır'da Safeviler'i yenmesi ile gerçekleştirilmiştir. Zamanla Gürcü egemenliği altında olan bu bölgelerde kalıcı fetihler yapıldıkça yeni sancaklar kurulmuştur. Bunlar arasında; Ardauç Sancağı, Göle, Ardahan Osmanlı idaresine katıldı.

1553 yılında Livane Sancağı, Şavşat Sancağı, İmerkhev Sancağı, Acara Sancağı Osmanlı idaresine katıldı. Çaneti ve Acara ise Guria prensliğinin hakimiyeti altında kaldı.

1555 Osmanlı Devleti ile İran arasında çoğu Gürcü bölgelerinde olmak üzere 50 yıl kadar süren savaşlar yaşanmıştır. İran'ın isteği üzerine karşılıklı olarak barışı sağlayacak, Gürcü topraklarının iki devlet arasında paylaşıldığı 29 Mayıs 1555 Amasya Antlaşması yapılmıştır. Osmanlı Safevî savaşlarına son veren Amasya Anlaşmasına³¹⁸ göre; İmeret, Dadyan, Güryel, Daveli/Tao eli, Odişi, Abhazya, Laz bölgesi, Osmanlı'ya Kartli, Kahet ve Mosuk ise Safevî Devleti'ne veriliyordu. (TİMUR AÇUGBA, 2015, s. 35)

1561'de, Batum Sancağı, **1565'te**, Tavuskar Sancağı, **1574'te**, Macakhel Sancağı olmak üzere Osmanlıda 1551'den 1576'ya kadar kurulan sancaklar arasında Şavşat Sancağı'na Mehmet Bey, İmerkhev Sancağı'na Mahmut Bey ve Macakhel Sancağı'na da Ahmet Bey getirilmişlerdir. Üçü kardeş olan bu Gürcü asıllı beyler, kendi istekleri ile Müslümanlığı kabul etmiş ve isim değiştirerek Osmanlı idaresine giren ilk sancak beyleri olmuşlardır (Lamb, 1966:266–271; Uzunçarşılı, 1964:360 vd.; Çiloğlu, 1993:76 vd.; Artvin İl Yıllığı, 1973:28).

1564 tarihli divan kalemi kaydında, Batum Sancağı'nın ilk defa kaydedilmiş olduğunu belirttiği halde, arşivlerde Batum'un bu tahririn defteri de bulunamamaktadır. Batum Sancağı'nın

³¹⁸ **Amasya Antlaşması** Osmanlı Devleti ile İran arasında yapılan ilk antlaşma (11 Receb 962 / 1 Haziran 1555).

oluşumundan sonraki idarî teşkilatı hakkında bir bilgi olmadığından, sancağın kaç kazadan oluştuğu da bilinmemektedir. Sancağa bağlı nahiyelerle ilgili bilgileri de daha sonraki tarihli diğer arşiv kayıtlarından tespit edilmiştir (KANGÜL, 2016, s. 19).

1565-1566 tarihlerinde Batum Sancağı, Gonia kalesi, Arhave ve Atina nahiyelerini ihtiva edildiği görülmektedir (KANGÜL, 2016, s. 19).

1568-1574 yıllarında Acara bölgesi Erzurum beylerbeyliğine bağlı idi.

1576 Samtshe Atabeyliği iç karışıklıklara sürüklendi. İktidar kavgaları başladı ve 1576 yılında, IV. Kvarqvare (1574-1581) döneminde, prensliği yöneten Cakeli sülalesi ile Şalikaşvili sülalesi arasında iç savaş patlak verdi.

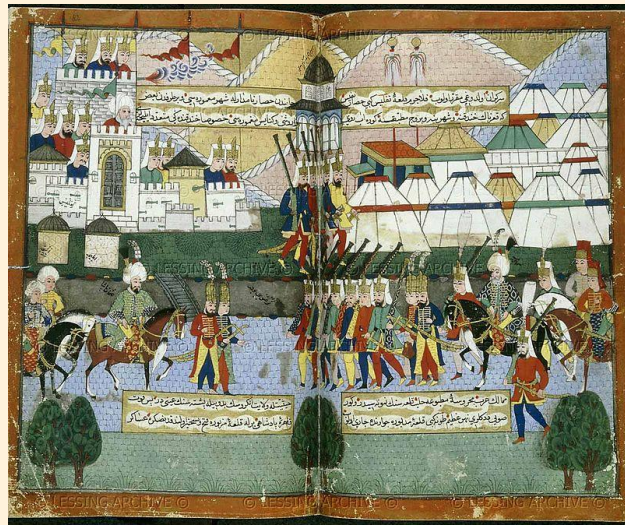
1578 Osmanlı Devleti Safeviler'in kendilerine yönelik iç istikrarı bozma faaliyetini durdurmak amacıyla İran üzerine sefer düzenleyerek Lala Mustafa Paşa'yı Gürcistan ve Şirvan'ın fethi için serdar tayin etti.

1578'de Trabzon Osmanlı-İran seferleri esnasında lojistik destek bakımından önemi arttığı için Batum'la birlikte müstakil beylerbeylik haline getirildi. XVII. yüzyıl başlarında her ikisi de beylerbeylik/eyalet olarak anıldı. Buraya Batum ve Gönye sancakları dahildi³¹⁹.

1578 12 yıl süreyle üç aşama şeklinde gerçekleşecek olan bu seferlerin ilkinde, Ağustos 1578'de çıkan Lala Mustafa Paşa³²⁰, Ardahan üzerinden Gürcistan'a girmiştir (Uzunçarşılı, C.III, 1973:58 vd.). Bu seferde İran orduları yenilgiye uğratılmış, Aşağı Gürcistan (Ahıska ve Ahılkelk) bölgeleri İran egemenliğinden alınarak Osmanlı topraklarına katılmıştır.

77 Gürcistan Fatihi Lala Mustafa Paşa
Türbesi – Eyüp / İstanbul

78 Lala Mustafa Paşa'nın Tiflis'e Girişi

1578 Bu tarihlerde Samtshe Atabeyliği ve İran'daki iç karışıklıkları fırsat bilen III. Murad³²¹ İran'a savaş açtı. Nisan 1578'da Erzurum Beylerbeyi Lala Mustafa Paşa komutasında büyük bir orduyu sefere yolladı. İranlıların Gürcistan'ı desteklemesine rağmen, 5 Ağustos 1578'de yola çıktı. İran yanlısı IV. Kvarqvare'ye (1573-1581) karşı, daha sonra yönetici olan kardeşi Manuçar³²²

³¹⁹ <https://islamansiklopedisi.org.tr/trabzon>

³²⁰ **Lala Mustafa Paşa** (ö. 988/1580) Kıbrıs, Şirvan ve Gürcistan fâtihi unvanıyla anılan Osmanlı veziri.

³²¹ **III. Murad** (Osmanlı Türkçesi: مراد ثالث *Murād-i sâlis*), divan edebiyatındaki mahlasıyla **Muradi** (4 Temmuz 1546, Manisa – 16 Ocak 1595, İstanbul), 12. Osmanlı padişahı ve 91. İslam halifesi.

³²² **II. Manuçar Cakeli** (Gürcüce: მანუჩარ II ჯაყელი, Osmanlı kaynaklarında: **Mustafa Paşa** (ö. 1614), 1581-1614 arasında Samtshe-Saatabago atabeyi. II. Kaihosro'nun oğludur. IV. Kvarqvare'nin hasta olması nedeniyle 1576-1578 atabey olarak görev yaptı. Ağustos 1578'de Osmanlılar Çıldır'da İranlıları yenince II. Manuçar Osmanlı egemenliğini kabul etti. Bu savaşın komutanı Lala Mustafa Paşa IV. Kvarqvare ile II. Manuçar'ı İstanbul'a yolladı. Burada II. Manuçar'a Mustafa Paşa adını verip yeni kurulmuş olan Çıldır Eyaleti'ne beylerbeyi atadılar. II. Manuçar'a Gürcü krallığına karşı savaşma görevi de verdiler. Bununla birlikte II. Manuçar Osmanlı Devleti'nin sefer yapacağını Kartli kralı I. Simon'a bildirdi. Osmanlılar Muhrani Ovası'nda

(sonra II. Manuçar; 1581-1607) Osmanlılarla iş birliği yolunu seçti. Osmanlılar, kendilerine karşı savaşan askerler karşısında başarılı oldular ve Samtshe-Saatabago topraklarındaki en önemli savunma üsleri olan Mgeltsihe, Kacistsihe, Velistsihe ve Tetrtsihe kalelerini peş peşe ele geçirdiler. Bu arada İran kuvvetleri de Çıldır Gölü'ne ulaşmıştı. **9 Ağustos 1578** tarihinde buradaki savaşta İranlılar Osmanlılar karşısında yenilgiye uğradı. **24 Ağustos 1578** günü Samtshe-Saatabago topraklarını tamamen ele geçiren Osmanlı ordusu 24 Ağustos'ta da Tiflis'i (Kartli) almıştır.

Gürcistan'ın Güneybatısını oluşturan Samtse, Saatabago, Çavaheti, Şavşeti, Klarceti, Tao vb. bölgeleri de alınmış Çıldır Eyaleti kurularak; bunlar Çıldır'a bağlanmıştır. İşte Türkiye Gürcülerinin tarihi ve varlığı 1578 olarak buradan başlamıştır. Ancak bu bölgelerdeki Müslümanlığı kabul etme süreci yaklaşık 100 yıllık bir zaman dilimini almıştır.

1578 İran harpleri sırasında Batum, Erzurum Beylerbeyliği'nden ayrılarak müstakil bir Beylerbeylik haline gelmiştir³²³ (KANGÜL, 2016, s. 19).

1578'den itibaren Samtshe toprakları Osmanlı medeniyeti ile buluştu. Cakeli atabegleri ilerleyen zamanda Müslüman ordular ve veraseten (babadan oğula intikal sistemiyle) Ahıska paşaları yapıldı. Aile bu pozisyonunu, Osmanlılar, İran hanedanları ve Gürcü yöneticiler arasındaki bitmek bilmeyen mücadeleler boyunca, bazı kısa kesintilerle, 1829 yılındaki nihai Rus işgaline kadar muhafaza etti.³²⁴

1578 yılında Lala Mustafa Paşa'nın seferi sırasında Gori ve Muhran kesimlerindeki Gürcü beylerini itaat altına alındı ve Tiflis ele geçirildi. Daha sonra Osmanlılar Gürcistan bölgesinin idari düzeninde bazı değişiklikler yaparak Tiflis, Tumanis, Gori topraklarını Çıldır eyaletine dâhil ettiler.

79 İspanyol bir ressamca çizilmiş III Murat portresi

1580'de Acara, Çıldır beylerbeyliğine bağlandı.

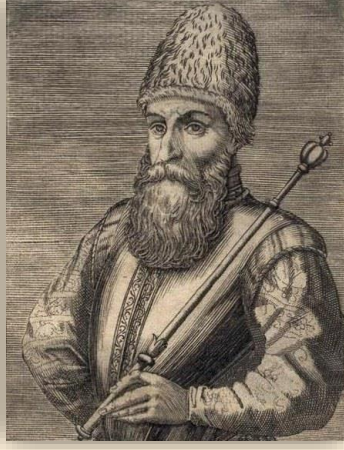
yenilgiye uğradı. Bunun üzerine Osmanlı yönetimi II. Manuçar'ı cezalandırmaya karar verdi. II. Manuçar daha erken davranıp Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklandı.

³²³ AYDIN, Erzurum Beylerbeyliği ve Teşkilatı (Kuruluş ve Genişleme Devri 1535- 1566), s 259.

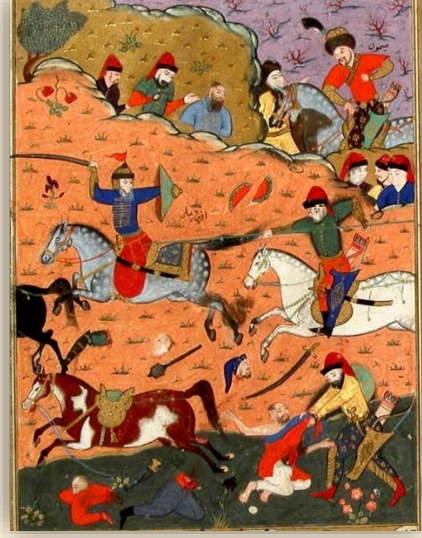
³²⁴ https://tr.wikipedia.org/wiki/Cakeli_hanedan%C4%B1

1580 yılında, Batum'un hangi tarihte beylerbeylik olduğu bilinmemekle beraber, Faş (Poti)³²⁵ Batum Beylerbeyliğine bağlanmıştır (KANGÜL, 2016, s. 19).

1583'te II. Manuçar I. Simon'un³²⁶ kızıyla evlendi. Müttefikler, kısa süreliğine de olsa Gori, Lore, Dmanisi, Samşvilde ve Tiflis'i Osmanlılardan geri aldılar.

80 Simon I of Kartli, .

81 Erzurum ordusuyla Simon savaşı. 16. yüzyıl Osmanlı minyatürü.

1582'de Sinan Paşa, İran Seferi adıyla Tiflis'e kadar gelmiştir. Tiflis beylerbeyini değiştirmiştir. Gürcistan beylerinden Müslüman olup adını Yusuf olarak değiştiren Giorgi'yi Tiflis Beylerbeyi yaparak asayişini yeniden düzenlemiştir.

³²⁵ **FAŞ** Gürcistan'da tarihî bir şehir. Gürcistan'ın başşehri Tiflis'e 312 km. mesafede olup Rion nehrinin Karadeniz'e ulaştığı yerde kurulmuştur. Mingreller ve Gürcüler'in Poti şeklinde isimlendirdikleri Faş'ın tarihî geçmişi Grekler'in Phasis/Fasis, İtalyanlar'ın Fasso dedikleri antik yerleşmeye kadar iner. Phasis adı, milâttan önce 750-650 yılları arasında yaşadığı tahmin edilen Yunan didaktik şiirinin öncülerinden Hsiodos'un *Theogony* adlı eserinde şehir adı değil ırmak adı olarak geçmektedir. Faş/Poti ve çevresinin tarihi 2600 yılı aşmaktadır. Miletoslu Themistogoras öncülüğünde gelen kolonistlerin kurduğu bu şehirden filozof ve astronom Heraclides Ponticus da bahsetmektedir. Burası daha sonra Roma kontrolüne girmiştir.

³²⁶ **Bagrationi hanedanının** Svimon (Gürcü: სვიმონი) (1537-1611) olarak da bilinen Büyük Simon I (Gürcü: სიმონ I სიმონი), Kartli'nin 1556'dan 1569'a ve yine 1578'den 1599'a kadar Gürcü kralıydı. Görev süresi, Gürcistan'ın Fars hakimiyetine karşı savaştı. 1569'da Persler tarafından yakalandı ve dokuz yıl esaret altında kaldı. 1578'de serbest bırakıldı ve Kartli'ye yeniden kuruldu. Bu dönemde (yani ikinci görev süresi), Gürcistan'ın Osmanlı hakimiyetine karşı Farsça bir konu olarak savaştı. 1599'da Simon, Osmanlılar tarafından yakalandı ve esaret altında öldü. (https://en.wikipedia.org/wiki/Simon_I_of_Kartli ziyaret: 22.07.2020)

1583'te Üçüncü bir İran seferi için Ferhat Paşa³²⁷ görevlendirilmiştir.

1583'ten itibaren Gürcüler'in bir kısmı Müslümanlığı kabul etmeye başlamışlardır. Hatta Doğu Gürcistan'daki bazı Gürcü prensleri de varlıklarını koruyabilmek için İran egemenliği içinde Müslümanlığı kabul ederek varlıklarını o şekilde koruyabilmişlerdir. Böylece bu tarihlerden itibaren aynı zamanda Türkiye Gürcülerinin tarihi başlayacaktır. Bu süre içerisinde birçok küçük boyutlu savaşlar yapılmış ve bölgedeki bazı prensler Müslümanlığı kabul ederek Osmanlı egemenliği altına girmişlerdir

(Çiloğlu, 1993:76).

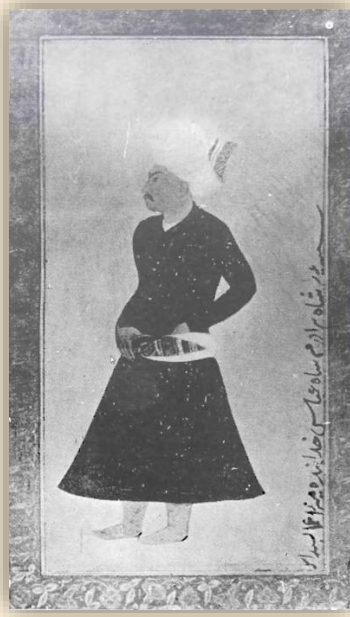
1583 İşte buradan itibaren Gürcüler'in bir kısmı Müslümanlığı kabul etmeye başlamışlardır. Hatta Doğu Gürcistan'daki bazı Gürcü prensleri de varlıklarını koruyabilmek için İran egemenliği içinde Müslümanlığı kabul ederek varlıklarını o şekilde koruyabilmişlerdir. Böylece bu tarihlerden itibaren aynı zamanda Türkiye Gürcülerinin tarihi başlayacaktır. Bu süre içerisinde birçok küçük boyutlu savaşlar yapılmış ve bölgedeki bazı prensler Müslümanlığı kabul ederek Osmanlı egemenliği altına girmişlerdir (Çiloğlu, 1993:76).

1584'te Osmanlılar bölgenin idari düzeninde bazı değişiklikler yaparak Tiflis eyaletinin güney bölgesinde Tumanis eyaletini kurmuştur.

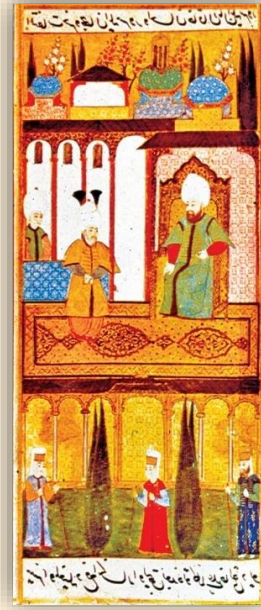
1587'de III. Murad'ın görevlendirdiği Ferhad Paşa Ahaltsihe ve Mesheti bölgesinin diğer önemli şehirlerini yeniden ele geçirdi. II. Manuçar Kartli'ye sığınmak zorunda kaldı. Ardından İran şahı Hüdabende'nin ³²⁸ ordusuna katılarak Osmanlılara karşı savaştı.

³²⁷ **Ferhat Paşa Antlaşması**, III. Murat devrinde 21 Mart 1590 tarihinde Osmanlı Devleti'yle Safevilerin yönettiği İran arasında imzalanmış bir barış antlaşmasıdır. 1578-1590 Osmanlı-Safevî Savaşı'nı sona erdirmiştir, aynı zamanda Duraklama döneminin ilk antlaşmasıdır. Kafkasları tamamen ellerine geçirmek isteyen Osmanlılar, 1583-1590 yılları arasında devamlı olarak Safevilerin üzerine seferler düzenlediler. 11 Mayıs 1583'te Meşaleler Muharebesi denilen çarpışmayla başlayan Osmanlı seferleri 1590'da imzalanan Ferhat Paşa Antlaşması ile sona erdi. Antlaşma sonucunda Tebriz, Karabağ, Gürcistan, Dağıstan ve Şirvan Osmanlılara bırakıldı. Bu antlaşma ile Osmanlılar doğudaki en geniş sınırlarına ulaşmışlardır. Yapılan bu antlaşma III. Mehmet döneminde Safeviler tarafından ihlal edilmiştir.

³²⁸ **Muhammed Hüdabende** (Farsça: شاه محمد خداينده, d. 1532, Erdebil - ö. 1595, Kazvin) veya **Hudabende, Muhammed Şah, Sultan Muhammed**, 1578 ve 1587 yılları arasında hükümdarlık yapmış Safevî Devletinin 4. şahı. I. Tahmasb'in ve Türkmen kökenli Musullu eşi Sultanum Begüm'ün oğludur. Asıl adı Muhammed Mirza olup tahta geçmeden önce 1535-1571 döneminde Herat'ta Horasan eyaleti ve 1571-1578 döneminde Fars eyaleti valiliği yapmıştır. (https://tr.wikipedia.org/wiki/Muhammed_H%C3%BCdabende)

82 İran şahı Hüdaabende

83 Ferhad Paşa'yı III. Murad'ın huzurunda gösteren bir minyatür

1587'de Ferhad Paşa'nın ³²⁹serdarlığı ³³⁰sırasında batı bölgesinde Gori eyaletini kurmuştur.

1588, 1578-1584 yıllarında fethedilen topraklarda karışıklık çıkarmak amacıyla Şah Tahmasb ³³¹1569'dan beri elinde esir tuttuğu Kartli'nin eski hâkimi Simon'u serbest bırakarak Kartli'ye gönderdi. Bunun üzerine yapılan savaşlar sonunda Serdar Ferhad Paşa ile Simon arasında 1588'de bir antlaşma imzalandı. Buna göre Simon, Kartli hâkimi sıfatıyla Osmanlılar'ın hakimiyetini vassal olarak kabul etmiş ve haraca bağlanmıştı.

1588 Bagratlı Simon Han'ın İstanbul'a yazdığı mektuptan anlaşıldığına göre, 1588'de doğu ve batı Kartliyi içerisine alan Tiflis eyaleti dört sancaktan oluşmaktaydı. Tiflis eyaletinin Safevi devrinden kalma idari yapısına göre Gori sancağında otuz altı, Tiflis sancağında on altı, Tumanis sancağında otuz dört ve Lori sancağında yirmi köy bulunuyordu.

1589 tarihine kadar Osmanlılar'ın idaresinde kalan kaleler hariç Kartli'nin diğer bölgelerinin Simon tarafından idare edilmesini III.Murad onayladı.

1590, 1578-1590 Osmanlı-İran savaşları Safevi Devleti'nin içinde bulunduğu siyasi istikrarı bozmuş, Osmanlı Devleti'ne ise mali açıdan sıkıntı, askeri bakımdan da zorluklar yüklemişti. 1590 yılında Osmanlı-İran arasında İstanbul'da imzalanan antlaşma ile Tebriz, Karacadağ, Gence, Şirvan, Karabağ, Nihavent, Lûristan, Şehrizor'la beraber Gürcistan Osmanlı idaresine bırakıldı. Bu yerlerin terkinden başka İran uleması tarafından ilk üç islâm halifesi Ebu Bekr, Ömer, Osman ile Peygamberin

³²⁹ **Ferhad Paşa**- Arnavut asıllıdır. Devşirildikten sonra Enderun'da yetiştirildi ve kapıcıbaşılik göreviyle saraydan çıktı. Kanûnî Sultan Süleyman'ın saltanatının sonlarına doğru hükümdarın takdirini kazanarak yakın adamları arasına girdi. Padişahın Sigetvar'da ölümü üzerine de naaşı onun nezaretinde İstanbul'a getirildi. Sadrazam Siyavuş Paşa'nın teklifiyle dördüncü vezir olarak İran seferine serdar tayin edildi (3 Zilhicce 990 / 29 Aralık 1582). Ferhad Paşa'nın İran seferi başarılı geçmiş, İstanbul'a döndükten sonra serdarlık Özdemiroğlu Osman Paşa'ya verilmiş, bir süre sonra onun ölümü üzerine Ferhad Paşa ikinci defa serdar olmuştur (Ocak 1586). Bu ikinci serdarlığı sırasında yine başarılı faaliyetlerde bulundu, Tebriz'i merkez yaparak Gence'yi aldı. Daha sonra Şah I. Abbas ile barış görüşmelerinde bulundu ve Safevî elçilik heyetiyle İstanbul'a dönerek 1590 Osmanlı-Safevî anlaşmasının yapılmasında rol oynadı. Bunun üzerine 10 Şevval 999'da (1 Ağustos 1591) Sinan Paşa'nın yerine vezîriâzam oldu.

³³⁰ **Serdarlık berâtı (fermânı)**: Serdâr-ı ekrem unvânı ile sefere giden sadrâzamlara ve serasker tayin edilen vezirlere verilen فرمان, seraskerlik berâtı: Serdar olan vezirlere serdarlık fermânı verilir. Bunların şevk ve gayretlerini arttırmak için kendilerine iltifat olmak üzere kürk, sorguç, kılıç veya hançer gönderilirdi (İsmâil H. Uzunçarşılı). (<http://www.lugatim.com/s/serdarl%C4%B1k> erişim:22.07.2020)

³³¹ **I. Tahmasb** (Azerice: Şah Təhməsb, Farsça: طهماسب; d. 22 Şubat 1514- ö. 14 Mayıs 1576), Safevî Devleti'nin ikinci hükümdarı. (https://tr.wikipedia.org/wiki/I._Tahmasb)

zevceleri Ayşe hakkında söylenen ve halka telkin edilen fena sözlerin bundan sonra menedileceğini İran şahı temin ediyordu. Haydar Mirza rehin olarak İstanbul'da alıkonuldu. Bu suretle on iki sene devam eden Osmanlı İran harbinin ilk safhası kapanmıştı³³². Osmanlı idaresinde kalan Gürcistan'da Osmanlı eyaletlerin tahrirlerini yaptı, kanunnâmeler³³³ çıkarıldı, zirai ekonominin hukuki ve mali esasları belirlendi. Osmanlılar Gürcistan'da tımar sistemi uygulayarak istikrarsızlığı gidermek ve Gürcü hâkimlerinin Osmanlılara karşı Safevi yardımına başvurmalarını engellemek amacıyla daha önce idare ettikleri toprakların bir kısmını yurtluk³³⁴ ve ocaklık³³⁵ olarak verdiler.

1592 ve 1595 yıllarında Osmanlılar Çıldır eyaletinin tahririni yaptılar. Bu tahrirlere göre 1592'de Çıldır eyaletinde merkez sancak dışında Ahıska, Altinkale, Osıkha, Çeçerek, Aspinze, Hirtıs, Ahılkelek, Posof adlı sancaklar yer alıyordu.

1595 tarihli mufassal defterde³³⁶ ise adı Ahıska olarak geçen vilayette Altinkale, Osıkha, Aspinze, Çeçerek birer nahiye şeklinde Ahıska sancağına katılmış, yeni olarak Bedre sancağı kurulmuştu. 1595 tarihli mufassal defterin kanunnamesine göre Osmanlılar, imparatorluğun diğer vilayetlerinde olduğu gibi Ahıska vilayetinde de zirai ekonominin hukuki ve mali esaslarını belirlemişlerdi. Siyasi istikrarın sağlandığı bu vilayette altı sancağına bağlı 711 köyün tahriri yapılmış, zirai üretimin bütün alanlarında hububat, pamuk, bağcılık ve meyve üretimi geliştirilmiş, vergi olarak oşür³³⁷ hayvancılıkla ilgili ve diğer maktû vergiler³³⁸ ve mukataalar³³⁹, avarız³⁴⁰ vergileri belirlenmişti. Osmanlı devrinde Ahıska vilayetinde hayvancılık, balıkçılık, arıcılık ve bağcılık gelişmiş, hububat üretimi de bazı Avrupa devletlerindeki hububat üretiminin seviyesine ulaşmıştı. Osmanlılar Gürcistan'da tımar sistemini uygulamış, siyasi istikrarsızlığı önlemek ve Gürcü hakimlerinin Osmanlılar'a karşı Safevi yardımına başvurmalarını engellemek amacıyla onlara Osmanlı öncesinde idare ettikleri toprakların bir kısmını yurtluk ve ocaklık şeklinde vermişlerdi.

³³² Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı, 'Büyük Osmanlı Tarihi', Türk Tarih Kurumu Yayınları : 3/63

³³³ **Kanunnameler- Osmanlı hukuku** Osmanlı İmparatorluğu idaresindeki hukuki yapıya **Osmanlı hukuku** denir. Genelde çok kültürölüğe uygun yargılama usulüyle öne çıkar. Hukuk anlayışı şer'i ve örfi olmak üzere iki temelde incelenmektedir. Osmanlı İmparatorluğu varlığı süresince birçok hukuk düzenini sentezlemiş ve Osmanlı hukukunu oluşturmuştur. Hükümdarın koyduğu kurallara kanun denirdi. Kanun, şeriatle, yani dini hukukla beraber yürütülmekteydi.^[2] Hukuk kuralları yerel özelliklere göre de esneklik gösteriyordu. Toprakların yönetimi ve sivil düzen konusunda yerel idareye haklar tanınıyordu. Böylelikle imparatorluk içindeki birçok unsurun adalet anlayışına cevap veriliyordu.^[3] Osmanlı İmparatorluğu'nun kompleks yapısı yeni kültürlerin uyumuna yönelik kanun hareketlerini gerektirmişti. Kültürel ve dini farklılıklar "millet" anlayışıyla imparatorluğa uygun hale getirildi.^[4]

³³⁴ **Yurtluk** Osmanlı öncesi dönemde daha çok, arazinin tasarrufu ve toprağın belli bir hizmet karşılığında kullanım hakkının belli bir kişiye, zümreye veya taifeye kaydıhayat şartıyla intikali yahut mülkiyetiyle ilgili olarak kullanılan yurtluk ocaklıkla benzerlik gösterir. (<https://islamansiklopedisi.org.tr/yurtluk>)

³³⁵ **Ocaklık** kelimesi, Osmanlı öncesi dönemde kaynaklarda daha çok toprak tasarrufu ve toprağın hizmet karşılığındaki kullanım hakkının belli bir aileye irsen bırakılmış olması bağlamında zikredilir. Moğollar, İlhanlılar, Anadolu Selçukluları ve Anadolu beyliklerinde askerî iktâların emir veya sipahinin erkek çocuklarına intikal eden şekline ocaklık veya ocakzâde timarları denildiği bilinmektedir. Bunlar daha sonra Osmanlı tımar sistemi içinde varlıklarını sürdürmüş, ocakzade timarları olarak tahrir ve tımar kayıtlarında yer almıştır.

³³⁶ **MUFASSAL DEFTERİ** Osmanlılar'da vergiye esas olan kaynakları belirlemek amacıyla yapılan sayımların kayıtlarının ayrıntılı olarak gösterildiği tahrir defteri türü. **TAHRİR** Osmanlı maktû teşkilâtında vergi tesbiti amacıyla yapılan sayım. (<https://islamansiklopedisi.org.tr/mufassal-defteri> ziyaret: 22.07.2020)

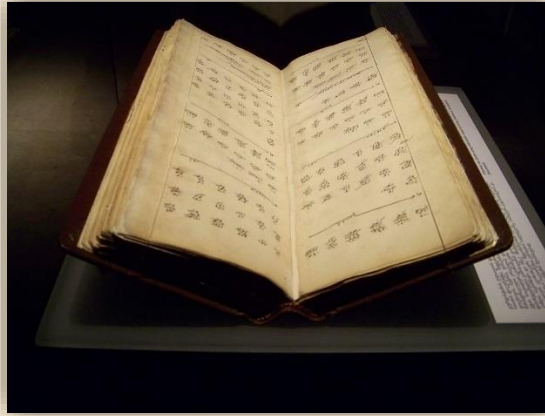
³³⁷ **ÖŞÜR** العشر Toprak ürünlerinden alınan zekât. (<https://islamansiklopedisi.org.tr/osur> ziyaret: 22.07.2020)

³³⁸ **Maktû vergi**, mükellefler arasında ayırım yapılmaksızın, farklı oranlarda değil, herkesten eşit olarak alınan vergidir. Baş ve damga vergilerini örnek olarak verilebilir. Bazı harç türleri ve task vergisi de bu vergi kapsamındadır. **TASK** الطسق İslâmiyet'in erken dönemlerinde savaşla fethedilen yerlerden alınan maktû toprak vergisi. Özellikle Bağdatlılar tarafından tisk şeklinde de söylenmektedir. Taskin (çoğulu tusûk) aslının Grekçe taksis kelimesi olduğu (muhtemelen Latince taxare [tahmin, tahrir, ölçüm, sayım yapmak] kökünden) ve Arâmîce (taskâ) üzerinden Arapça'ya geçtiği ileri sürülmektedir. Tarihî uygulamalara bakılırsa Farsça'da "ücret" anlamına gelen teşk veya tisk kelimesinin Arapçalaştırılmış şekli olduğuna dair görüş daha kuvvetli görülmektedir. Nitekim Sâsânîler devrinde sahiplenilen işlenmemiş topraklara ödenen vergiye bu ad verilmiştir.

³³⁹ **MUKĀTAA** مقاطعة Osmanlı maliyesinde vergi gelir birimini ifade eden bir terim. Hazinesin gelir kaynaklarından biridir. Devlete ait bir arazi veya vâridâtın (gelirin) bir bedel karşılığında kiraya verilmesi veya geçici olarak devredilmesidir. Devlete gelir getiren kaynakları kiralayanlara ise 'mültezim' ismi veriliyordu. Mukataanın önemine göre, mültezim, bir şahıs olabileceği gibi, bir ortaklık da olabilmekte veya birkaç mukataa topluca bir mültezime verilmekteydi, ayrıca mukataa topraklarının gelirleri doğrudan hazineye aktarılmaktaydı. (<https://islamansiklopedisi.org.tr/mukataa> ziyaret:22.07.2020)

³⁴⁰ **AVĀRİZ** العوارض Osmanlı maliyesinde bir vergi terimi. Avâriz, Osmanlı Devleti zamanında olağanüstü hallerde halka yüklenen malf, aynı ve bedenî vergilerdi. Bu vergi hem Müslümanlardan hem de gayrimüslimlerden alınırdı. Fakat zamanla sürekli vergi hâline gelmiştir. Günümüz Türkiye'sindeki deprem vergileri aynen buna benzer. Halk, gelirine ve sahip olduğu gayri menkulere göre ala, evsat, hahir, ahkar ve edrui olmak üzere çeşitli gruplara ayrılmakta ve bu esasa göre avarız toplanmaktadır.

1595 tarihli bu tahrir, "Defter-i Mufasssal-ı Eyalet-i Tiflis³⁴¹" adıyla defter halinde hazırlanmıştır. Böylece Osmanlılar Tiflis şehrinde imar işlerine başladılar. Tiflis Beylerbeyleri Receb Paşa ve İshak Paşa, Gence Beylerbeyi Ahmed Paşa, Şirvan hâkimi Davud Han bu şehirde birer vakıf kurdular. Osmanlılar Kartli ve Kahet'i birleştirerek altı sancaktan oluşan Tiflis eyaletini teşkil ettiler. Tiflis eyaleti Barathı, Baydar, Demircihasanlı nahiyelerini içine alan Tiflis sancağı; merkez, Taşır, Penbek nahiyelerinden oluşan Somhurut sancağı; Ahtala, İnce, Çuvar, Türk nahiyelerini içine alan Ağcakale sancağı; Sisi, Bedre, İmlahor, Karakalkan, Şansi, Muhran nahiyelerinden meydana gelen Gori sancağı; Tıryaled ve Kumared nahiyelerinden oluşan Tıryaled sancağı ile Kaygulu sancağından müteşekkildi. Aynı zamanda Osmanlılar Tiflis eyaletinde Tiflis, Gori ve Tıryaled kaza merkezlerini kurdular. Bu eyalette siyasi istikrarı temin etmek için Osmanlılar Tiflis, Gori, Topkaraağaç ve Havelabar kalelerinde 1113 yeniçeri, 342 topçu, 163 cebeci ile çok sayıda gönüllü, levend ve arabacı bulundurmuş ve bunların masraflarını Tiflis eyaleti mukataa ve ocaklık gelirlerinden karşılamışlardı.

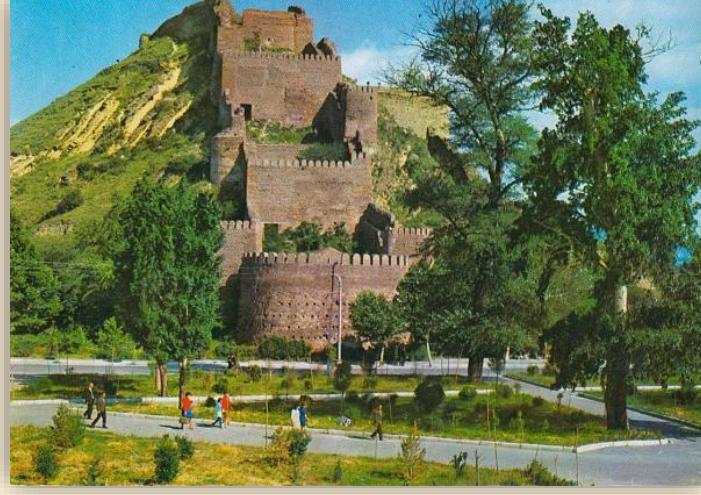
84 Defter-i Mufasssal-i Vilayet-i Gürcistan

1600

1601 Simon isyan ederek Gori Kalesi'ni³⁴² ele geçirdi. Bunun üzerine Osmanlılar kaleyi Gürcülerden geri aldılar ve Simon'u esir edip İstanbul'a gönderdiler.

³⁴¹ **Defter-i Mufasssal-i Vilayet-i Gürcistan** (Osmanlıca: دفتر مفصل ولايت گورجستان; Gürcüce: გურჯისტანის ვილაიეთის დიდი დავთარი; translit.: "gurcist'anis vilaetis didi davtari"), Osmanlı Devleti tarafından 1595 yılında, hazine gelirlerini tespit etmek amacıyla, Gürcistan'dan ele geçirilmiş toprakların tahririyle oluşturulmuş defter. Tahrir defteri, Osmanlıların ele geçirdiği Samtshe-Saatabago topraklarının 16. yüzyılın son çeyreğindeki toplumsal ve ekonomik, siyasal tarih ve tarihsel coğrafya konularında araştırma yapanlar için eşsiz bir kaynaktır.

³⁴² **Gori Kalesi** (Gürcüce: გორის ციხე, "Goris Tsikhe") Gürcistan'daki Gori kentinin üstünde, kayalık bir tepenin üstünde duran bir Orta Çağ kalesidir. Kaleden ilk olarak 13. yüzyıl kayıtlarında bahsedilmektedir, ancak arkeolojik kanıtlar bu bölgenin İsa'dan önceki son yüzyıllarda zaten kale olarak kullanıldığını gösteriyor. Kale, önemli stratejik ve ekonomik rotaları kontrol etmiş ve büyük bir garnizon ağırlamıştır. 16. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu Tiflis'i ele geçirdi. 1598'de Gürcüler kaleyi geri almayı denedi ama başarısız oldu; 1599'da kaleyi yeniden kazanmak için Lent kuşatmasındaki birlikleri Gori'ye gönderdikten sonra gece vakti sürpriz bir saldırı yapıp kaleyi aldılar. (https://tr.wikipedia.org/wiki/Gori_Kalesi)

85 Gori Kalesi

1603-1618 Osmanlı-Safevi Savaşı'nın ilk zamanlarında Şah I.Abbas ³⁴³ Tiflis şehrini Osmanlılar'dan geri alıp Kartli'yi hanlık olarak ilan etti. Kahet'te Yenisel Sultanlığı'nı kurdu.

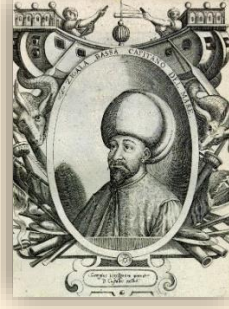
86 Safevi Hanedanlığının beşinci hükümdarı I. Abbas

15 Haziran 1604 Cıgalazade Yusuf Sinan Paşa³⁴⁴ dönemin koşullarında sefere çıkmak için geç bir tarih olan 15 Haziran 1604'te İstanbul'dan hareket etti ve 8 Kasım'da Kars önlerine vardı.

³⁴³ **I. Abbas** veya **Büyük Abbas** (d. 27 Ocak 1571, Herat- ö. 19 Ocak 1629, Kaşan), Safevi Hanedanlığının beşinci hükümdarı olan Şah Abbas, Safevi Hanedanı'nın en güçlü hükümdarı olarak gösterilir. Şah Muhammed Hüdabende'nin üçüncü oğludur. 3 Ekim 1587 tarihinde Türkmen şeflerinin desteklediği bir askeri darbe ile 17 yaşında tahta geçip³⁴⁴ 1629 yılına kadar 42 yıl hükümdar olarak kalmıştır. Hükümdar olduğu tarih Safevi Devleti açısından zorlu bir dönemdir. İçeride Türkmen aşiretleri arasındaki kanlı çatışmalar, doğuda Özbek akınları, batıda ise Osmanlı İmparatorluğu'nun baskısı altındaydı. Bu durumun kaçınılmaz sonucu olarak ülke ekonomik olarak da çözülmektedir. Tarımsal ve endüstriyel üretim düşerken ticaret de çökmüştür. Tahta geçtiğinde ilk fırsatta, 1590 yılında büyük toprak kayıplarını sineye çekerek Osmanlı İmparatorluğu'yla 12 yıldır süren 1578-1590 Osmanlı-Safevi Savaşı'nı Ferhat Paşa Antlaşması ile sona erdirerek batı sınırlarını güvene almış, ardından iç isyanları bastırarak doğuda Horasan topraklarına sık sık akınlar düzenleyen Özbek saldırılarını durdurmuş, askeri-siyasi, toplumsal ve ekonomik bir dizi programı uygulamaya koymuştur. Tüm bu düzenlemelerle Safevi İmparatorluğu adeta yeniden kurulmuştur. Hükümdarlık döneminin ortalarında, başlarda Osmanlı'nın elinden aldığı geniş toprakları tekrar geri aldığı gibi, başka fetihlerle Safevi İmparatorluğu'nu en geniş sınırlarına ulaştırmış bulunuyordu.

³⁴⁴ **Cıgalazade Yusuf Sinan Paşa** 1545 yılında Sicilya'nın Messina kentinde yaşayan aslen Cenevizli olan zengin Cicala ailesinin çocuğu olarak Messina'da dünyaya geldi. Doğduğu zamanki ismi Scipione Cicala idi. 1560 yılında Tunus açıklarında Osmanlılarla Haçlı donanması arasında yapılan Cerbe Deniz Savaşı sırasında babasıyla birlikte Osmanlılara esir düştü ve İstanbul'a getirildi. Babası serbest kalıp Messina'ya geri döndüyse de kendisi İstanbul'da kalarak devşirme okulunda yetiştirildi. Türkçe isim olarak Yusuf Sinan ismini aldı. İtalyanca aile isminden dolayı yaşamının geri kalan bölümünde Cıgalazade lakabıyla tanındı

İran'ın ele geçirdiği toprakları geri almanın yanı sıra, Celali isyancılarını da bastırmak amacını taşıyan Sinan Paşa isyancılarla çatışmaktansa onları orduya dahil etme yöntemini benimsedi. Yusuf Paşa Kars'a ilerlerken bölgedeki İran ordusu da geleneksel olduğu üzere yakıp yıkma taktiğini uyguladı ve Türk ordusunu beraberinde getirdiğinin haricinde her türlü erzaktan yoksun bıraktı. Türk ordusu Revan'ı aşarak İran ordusunun peşine düştüyse de yaklaşan kış şartları ve erzak sıkıntısı nedeni ile Van civarına kışlamak için geri çekildi. Sinan Paşa'nın bu kararı da tartışma yarattı, zira Türk ordusu daha önceki doğu seferlerinde Van gibi sınırdan değil Halep ya da Diyarbakır'da kışlamayı tercih etmişti.

87 Cığalazade Yusuf Sinan Paşa

Mayıs 1605 Osmanlı'nın Çeşitli birlikleri kışlamak üzere Doğu Anadolu'ya dağılmışken, komutanlık karargâhı 1604-1605 kışında Van'da bulunuyordu. 1605 Mayıs ayında Van'daki birliklerin azlığını fark eden Şah Abbas, Allahverdi Han komutasındaki bir birliğini bu kentin üzerine gönderdi. Cığalazade Sinan Paşa'nın bu harekâtı İran ordusu Van'a bir günlük mesafedeyken öğrenmesi gerekli hazırlıkların yapılmasını engelledi. Müteferrikabaşı Handan Ağa'nın esir düştüğü ilk çarpışmalar sonucunda Türk ordusu tamamen Van Kalesi'ne sığındı ve kuşatma altında kaldı. Allahverdi Han Mehmed Paşa'nın Erzurum'dan yardım getirdiğini öğrenince Karçakay Han komutasındaki bir süvari birliğini bu yardımı engellemek amacıyla gönderdi. Türk ordusu kuşatanlarının sayısının azaldığını görerek huruç harekâtına yöneldiyse de kuşatmayı yaramadı. Karçakay Han'ın Mehmed Paşa'yı durdurduğu haberinin de gelmesi üzerine, Cığalazade Sinan Paşa Van'daki ordunun komutasını Şems Bey'e bırakarak tekneyle Adilcevaz'a kaçtı ve oradan Hasankale 'ye geçti. Allahverdi Han Sinan Paşa'yı yakalamak üzere Adilcevaz ve Erciş'e ilerlediyse de Sinan Paşa'nın çoktan Hasankale 'ye ilerlediğini öğrenerek geri çekildi ve Van kuşatmasını da kaldırarak Hoy'da bulunan Şah Abbas'a katıldı.

Tebriz'in 40 kilometre kuzeybatısındaki Sufiyan'da muharebenin devam ettiği sıralarda Türk ordusunun merkezdeki birlikleri hâlâ mücadeleye girmemişti. Halep Valisi Canbulatoğlu Hüseyin Paşa'nın takviye birlikleri de yaklaşıyordu. Osmanlı ordusundaki Kürt askerlerinin emirleri muharebenin gidişatı konusunda Yusuf Paşa'yla konuşmak istedilerse de kendilerine bu olanak verilmedi. Bunun üzerine Kürt emirleri savaşçılarını meydana çekerek Doğu Anadolu'ya döndüler. Cepheye yetişmeye çalışan Canbulatoğlu Hüseyin Paşa geri dönen askerlerin 12.000 civarında olduğunu gördü. Başta Bitlis Emiri Rızaeddin Han olmak üzere Kürt Emirlerinden Osmanlı ordusunun muharebede yenildiği haberini alan Hüseyin Paşa da Halep'e geri döndü. Cığalazade Yusuf Paşa da ağırlıklarını muharebe meydanında bırakarak süratle Van'a çekildi. Osmanlı karargâhı İran askerlerince ele geçirildi ve yağmalandı. Cığalazade Sinan Paşa yanındaki az bir kuvvetle Van'a çekildi, oradan da Diyarbakır'a gitti. Burada Urmiye Muharebesi alanına büyük bir kuvvetle yardıma gelen Halep Beylerbeyi Canbulatoğlu Hüseyin Paşa'yı geç kaldığı bahanesiyle idam ettirdi. Sinan Paşa'nın kendisi de bir süre sonra 1606 Şubat ayının ilk günlerinde hayatını kaybetti. Sadrazam Lala Mehmed Paşa şark serdarı olarak görevlendirildiyse de Üsküdar'da ordugahını kurduktan kısa bir süre sonra 21 Haziran 1606'da o da inme sonucu öldü. Sadrazamlığa getirilen Derviş Paşa şark serdarı olarak da tayin edildiyse de sefer mevsiminin geçtiğini öne sürerek İran'a yönelik harekâtı 1607'ye

bırakmayı tercih etti. Bunun üzerine, padişah I. Ahmed Deli Ferhad Paşa'yı doğu cephesine gönderdi. Paşa, Bursa'dan itibaren askerlerine hâkim olamadı ve başarısızlığı nedeniyle görevinden azledildi. Kendisi de üzüntüsünden Konya'da öldü. 1607 yılında şark serdarlığına getirilen Kuyucu Murat Paşa da önce Celalilerin üzerine yürüdü. 1607-1609 yıllarında doğuya dönük tüm seferler Celali isyanlarının bastırılmasına yönelikti. 1610 yılında Kuyucu Murat Paşa nihayet Tebriz'e doğru ilerlerken Osmanlı Devleti 1605-1610 arasında beş yıl doğu sınırını komutansız bırakmıştı.

1606'da Şah I. Abbas Lori ve Tumanis'i ele geçirdi.

1607'de İranlılar Gürcülerin yardımıyla Çıldır Eyaleti'nin merkezi olan Ahaltsihe'yi ele geçirdiler. Aynı yıl II. Manuçar ölünce, Şah I. Abbas III. Manuçar'ı³⁴⁵ (1607–1625) Samtshe-Saatabago'nun başına getirdi.

1612 İstanbul Antlaşmasına göre (1612) Kartli ve Kahet tekrar Osmanlı idaresine geçtiyse de Osmanlılar'a vassal bağlılığı olan Gürcü hakimleri Şah I. Abbas'ın saldırılarına karşı dayanamadılar.

1612 Osmanlılar ile İranlılar arasındaki savaş 1612'de I. Abbas'ın zaferiyle sonuçlansa da iki devlet arasında varılan anlaşmayla yeniden 1555 tarihli Amasya Antlaşması'nın öngördüğü sınırlara dönüldü.

1616 Şah Abbas, Kartli hakimi II. Luarsab'ı esir aldığı gibi (1616) Kahet'te Nodar Corciadze ve David Candiye'nin isyanını bastırdı.

1625 Kartli ve Kahet'i tamamıyla ele geçirmeyi planlayan Şah Abbas, İran'a iltica etmiş olan Karçiha han ve Giorgi Saakadze'yi 1625'te ordu ile buraya gönderdi. Fakat bunlar, Kartli ve Kahet'in büyük toprak sahipleri olan Tavadlar'la birleşerek Safeviler'e karşı mücadele başlattılar. Şah Abbas, meseleyi kökten halletmek amacıyla İmeret'e kaçmış olan Teymuraz'ı Rusya'nın aracılığı ile Kartli ve Kahet'in kralı olarak tanıdı. Kartli ve Kahet 1625'te Safevi idaresine katıldı.

1625 Osmanlılara karşı direnmeyi sürdüren III. Manuçar³⁴⁶, 1625'te İstanbul'a gidip IV. Murad'dan³⁴⁷ kendisini bağışlamasını diledi. Padişah III. Manuçar'ın Hristiyan kalarak Çıldır beylerbeyi olmasını onayladı. Ne var ki geri dönen III. Manuçar amcası III. Beka Cakeli tarafından

³⁴⁵ **III. Manuçar Cakeli** (Gürcüce: მანუშარ III ჯაყელი; d. 1591 — ö. 1625), 1614-1625 arasında Samtshe atabeyi. II. Manuçar'ın oğludur. Babasının İran'da bulunduğu sırada İran şahı I. Abbas III. Manuçar'ı Samtshe atabeyi olarak tanıdı. Osmanlılar 1608'de Ahaltsihe'yi yeniden ele geçirdi. III. Manuçar Kartli'ye sığındı. Babası 1614'te ölünce yeniden iktidara çıktı. Mesheti bölgesi feodallerinin Müslüman olmasına karşı çıkınca Osmanlı yönetimiyle arası açıldı. Osmanlı yönetimi 1624'te Erzurum beylerbeyini III. Manuçar'a karşı sefere yolladı. Manuçar küçük bir birlikte Kartli'ye sığındı. Burada Giorgi Saakadze'nin yanında, Marabda Savaşı'nda İranlılara karşı savaştı. İranlılara karşı savaştığı için Osmanlı padişahı onu, Hristiyan kalmasını da kabul ederek Samtshe atabeyi olarak tanıdı. Ne var ki III. Manuçar Ahaltsihe'ye dönüş yolunda, sonradan Sefer Paşa adını alan III. Beka Cakeli tarafından öldürüldü. Sefer Paşa, Samtshe-Saatabago'nun yerini alan Çıldır Eyaleti'nin yöneticisi oldu ve bölgede yaşayan Gürcülerin Müslümanlaştırılması için çalıştı. (https://tr.wikipedia.org/wiki/III._Manu%C3%A7ar ziyaret: 22.07.2020)

³⁴⁶ **III. Manuçar Cakeli** (Gürcüce: მანუშარ III ჯაყელი; d. 1591 — ö. 1625), 1614-1625 arasında Samtshe atabeyi. II. Manuçar'ın oğludur. Babasının İran'da bulunduğu sırada İran şahı I. Abbas III. Manuçar'ı Samtshe atabeyi olarak tanıdı. Osmanlılar 1608'de Ahaltsihe'yi yeniden ele geçirdi. III. Manuçar Kartli'ye sığındı. Babası 1614'te ölünce yeniden iktidara çıktı. Mesheti bölgesi feodallerinin Müslüman olmasına karşı çıkınca Osmanlı yönetimiyle arası açıldı. Osmanlı yönetimi 1624'te Erzurum beylerbeyini III. Manuçar'a karşı sefere yolladı. Manuçar küçük bir birlikte Kartli'ye sığındı. Burada Giorgi Saakadze'nin yanında, Marabda Savaşı'nda İranlılara karşı savaştı. İranlılara karşı savaştığı için Osmanlı padişahı onu, Hristiyan kalmasını da kabul ederek Samtshe atabeyi olarak tanıdı. Ne var ki III. Manuçar Ahaltsihe'ye dönüş yolunda, sonradan Sefer Paşa adını alan III. Beka Cakeli tarafından öldürüldü. Sefer Paşa, Samtshe-Saatabago'nun yerini alan Çıldır Eyaleti'nin yöneticisi oldu ve bölgede yaşayan Gürcülerin Müslümanlaştırılması için çalıştı. (https://tr.wikipedia.org/wiki/III._Manu%C3%A7ar)

³⁴⁷ **IV. Murad** 28 Cemâziyelevvel 1021'de (27 Temmuz 1612) İstanbul'da doğdu. I. Ahmed ile Mâhpeyker (Kösem) Sultan'ın oğludur. Şehzadeliği hayatı hakkında kaynaklarda fazla bilgi yoktur. II. Osman olayından sonra Sadrazam Dâvud Paşa'nın tertibiyle kardeşleriyle beraber Üsküdar'a götürülmek üzere sarayın bahçesine çıkarıldığı sırada kapı ağalarından biri tarafından öldürülmek istendiği ve diğer ağaların müdahalesiyle kurtulduğu rivayet edilir. Amcası I. Mustafa'nın aklî dengesi yerinde olmadığından devlet idaresinde beliren karışıklığı gidermek için başta Sadrazam Kemankuş Ali Paşa ile Şeyhülislâm Zekeriyâzâde Yahyâ Efendi bulunduğu halde ileri gelenler tarafından I. Mustafa'nın tahttan indirilmesine karar verildiğinde küçük yaşta olmasına rağmen muhtemelen annesi Kösem Sultan'ın tesiriyle tahta çıkarıldı (15 Zilkade 1032 / 10 Eylül 1623). Ertesi gün Eyüp Sultan Türbesi'nde Aziz Mahmud Hüdâyî eliyle kılıç kuşandı ve beş gün sonra sünnet edildi. Saltanatının ilk yıllarında idare daha çok annesinin etkisi altındaki devlet adamlarının elinde kaldı. 1041'e (1632) kadar devam eden bu dokuz yıllık süre boyunca devrin olaylarında herhangi bir tesiri olmadı. Yönetimi tam anlamıyla, Sadrazam Receb Paşa'yı bertaraf edip zorbaları ortadan kaldırdığı Şevval 1041'den (Mayıs 1632) itibaren ele aldı. (<https://islamansiklopedisi.org.tr/murad-iv>)

zehirlenerek öldürüldü. IV. Murad III. Beka Cakeli'yi³⁴⁸ bu hizmetinden dolayı ödüllendirdi ve onu Çıldır beylerbeyliğine getirdi. Bu olayın ardından Samtshe-Saatabago toprakları 1625'te kesin olarak Osmanlı Devleti'ne katılmış oldu.

1632 Tiflis vilayet olarak tekrar Osmanlı idaresiyle birleştirilmiş ve ihtida³⁴⁹ etmiş olan Rostom (Rüstem Bey) buraya vali tayin edilmişti.

⁸⁸ Rostom- İtalyan Seyyah Teramo Castelli'nin Çizimi- Don Cristoforo De Castelli album.

1632-1641'de Trabzon'dan "Eyâlet-i Batum nâm-ı diğer Trabzon" şeklinde bahsedilir. Evliya Çelebi Trabzon eyaletine Gümüşhane, Aşağı ve Yukarı Batum, Gönnye sancaklarının bağlı olduğunu bildirir. Trabzon sancağı ile birlikte beş idarî birimden meydana geldiği anlaşılr³⁵⁰.

1640 Evliya Çelebi'nin³⁵¹ Lazistan Sancağı'nı dolaşması. 1640 yılında bölgeyi dolaşan Evliya Çelebi'ye göre, Trabzon'un beş sancağı bulunuyordu. Bunlardan birisi de Lazistan idi. Lazistan'ın o zamanki merkezi Gönnye (Gonio) idi. Kazaları ise, Atina, Sumla Vişe ve Ark'abi idi. Koch ise Laz derebeyliği saymaktaydı: Atina, Bulep, Art'aşeni, Vişe, Kapiste, Arkabi, Kisse, Xopa, Makriali (Noğedi), Gonio, Batumi, Maradidi, Perlevani, Çxala.³⁵² Gürcistan'ı ziyaret eden Evliya Çelebi, Tiflis'i camileri ve ulemasıyla bir Müslüman şehri olarak tanıtır.

1641 Annesi Abhaz kökenli olan ünlü Türk seyyah ve coğrafyacı Evliya Çelebi'nin Abhazya'ya gelişi. Bu dönemde Faşe (Rion) nehri Abhazlar ve Megreller arasında etnik bir sınır görevi yapmaktaydı. Nehrin sol tarafında Megreller yaşarken, sağ tarafında ise devasa bir Abhaz toplumu bulunmaktaydı. Çelebi'nin verilerine göre, Karadeniz kıyısında yaklaşık 600 bin Abhaz yaşamaktaydı. Evliya Çelebi seyahatnamesinde, bazı Abhazca kelimelerle Türkçe karşılıklarına da yer verilmiştir. (TİMUR AÇUGBA, 2015, s. 36)

³⁴⁸ **Sefer Paşa ya da III. Beka Cakeli** (Gürcüce: ბექა III ჯაყელი; yaklaşık 1564-1635), Osmanlı İmparatorluğu'nun Samtshe-Saatabago toprakları üzerinde kuduğu Çıldır Eyaleti'nin Gürcü yöneticisidir. 1625-1635 yılları arasındaki beylerbeyi olan Sefer Paşa, Cakeli sülalesinden II. Kaihosro ile Dedisimedi'nin üçüncü oğludur. Beka Cakeli, Samtshe-Saatabago'nun son Hristiyan hükümdarı olan yeğeni III. Manuçar'ı zehirletip öldürmesinden sonra yönetime geldi. III. Beka ardından Osmanlı başkenti İstanbul'a gitti ve Osmanlı padişahı IV. Murad'ın isteği üzerine Müslüman olup Sefer Paşa adını aldı. Sefer Paşa'nın beylerbeyliği döneminde Osmanlılar, Samtshe'de Gürcüler arasında Müslümanlığı yaymaya başladı. Sefer Paşa 1635 yılında ölünce oğlu Yusuf Paşa Çıldır Eyaleti beylerbeyliğine getirildi. (https://tr.wikipedia.org/wiki/Sefer_Pa%C5%9Fa)

³⁴⁹ **İhtidâ** الإعتداء Diğer dinlerden veya dinsiz iken İslâm'a girme anlamında bir terim. Sözlükte "doğru yolu bulmak; yol göstermek" mânalarına gelen hüddâ (hedy, hidâyet) kökünden türemiş olup "gerçeğe ulaşmak, doğru yolu bulmak" demektir. Terim olarak inançsız iken veya başka bir dine mensupken İslâm dinini benimsemeyi ifade eder.

³⁵⁰ <https://islamansiklopedisi.org.tr/trabzon>

³⁵¹ **Evliya Çelebi** (ö. 1095/1684 [?]) Büyük Türk seyyahı. Hayatı hakkında bilinenler seyahat hâtralarını topladığı on ciltlik muazzam eserine dayanır. Tam ve gerçek adı belli değildir. Evliya Çelebi adı muhtemelen lakabından gelmekte olup hocası İmam Evliya Mehmed Efendi'ye nisbetle alınmış olmalıdır. Kırk yılı aşkın bir süre boyunca hemen hemen bütün Osmanlı ülkesini ve diğer memleketleri dolaşarak Türk kültür tarihinde örneğine rastlanmayan büyük bir seyahatnâme kaleme almış ve günümüzde önemi giderek artan bu eseriyle âdeta bütünleşmiştir. Eserindeki bilgilere göre 10 Muharrem 1020'de (25 Mart 1611) İstanbul'da Unkapanı'nda doğdu. Babası, Seyahatnâme'nin bazı yerlerinde adı Derviş Mehmed Ağa, Derviş Mehmed Ağa-i Zillî şeklinde de geçen Sarây-ı Âmire kuyumcubası Derviş Mehmed Zillî Efendi'dir.

³⁵² <https://tr.wikipedia.org/wiki/Lazistan>

1646 Evliya Çelebi Defterdarzâde Mehmed Paşa'nın Erzurum beylerbeyiliğine tayin edilmesi üzerine müezzîn ve musâhip³⁵³ sıfatıyla onun maiyeti arasına girdi ve yolculuk sırasında bazı Anadolu şehirlerini ziyaret etti. Beylerbeyinin Şuşik seferine katıldı. Tebriz'e dönen Safevî elçisine refakat etti, Azerbaycan ile Gürcistan'ı dolaştı. Bakü, Tiflis, Revan, Gümüşhane ve Tortum taraflarını gezdi. Gönne'nin fethiyle Gürcistan seferlerinde bulundu.

1653-1669 yılı kayıtları buraya sadece Batum ve Trabzon sancağının bağlı olduğunu ifade eder. Artık burası Trabzon eyaleti diye anılmıştır. XVIII. yüzyıldaki savaşlar döneminde Batum ve Trabzon sancakları paşa sancağı (idareci valinin oturduğu sancak) diye belirlenmiştir³⁵⁴.

1656 Mısır hac emîrleri Osmanlı idaresinin ilk yıllarında İstanbul'dan gönderilen beylerden seçildi. XVII. yüzyıldan itibaren Memlûk beylerinin Mısır'da söz sahibi olmaya başlamasıyla hac emîrleri bunların arasından seçildi. Mısır gelirlerini İstanbul'a götüren Memlûk beyi genellikle bir sonraki yılın hac emîri tayin edilirdi. XVII. yüzyılın en güçlü hac emîri, yaklaşık çeyrek asır bu görevde kalan Rıdvan Bey'dir. Rıdvan Bey Gürcü asıllı olup Mısır ümerasındandır. 20 seneden fazla Hac emirliği yapmıştır 1656 vefat etmiştir.³⁵⁵

XVII. yüzyıldan itibaren Gürcistan Osmanlı ve İran arasında zaman zaman el değiştirdi.

1694-1732 yılları arasındaki kayıtlardan, bölgedeki Osmanlı egemenlik alanları içinde; Ahıska, Ahılkelk, Acara, Çıldır, Oltu, Poshov, Ardahan, Maçhakel, İmenkhev, Şavşat, Ardanuç, Livane, Aspinza, Peterek, Mamervan, Cacarak, Hertis ve Kala vb. sancakların bulunduğu görülmektedir.

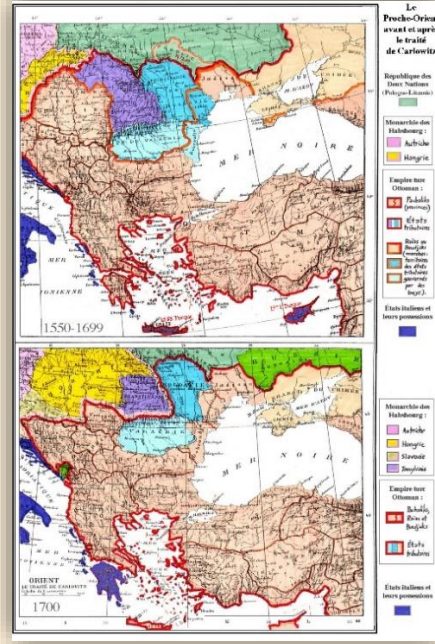
1699 H-28.06.1110 Batum Osmanlı Toprağı oldu. **1699** Osmanlı Devleti, Karlofça Antlaşması'ndan³⁵⁶ sonra hakimiyetini tanıyan ve vergi ödeyen Açıkbaş, Güril ve Dadyam'ın Gürcü prensleriyle iyi ilişkiler kurdu.

³⁵³ **Musâhip:** Arkadaşlık eden, söyleşen kişi. Osmanlı döneminde, tatlı söyleşileriyle padişahlar ile sohbet eden, dertleştiği görevli kimselere verilen san.

³⁵⁴ <https://islamansiklopedisi.org.tr/trabzon>

³⁵⁵ [M. Süreyya, Sicill, 1308–1315: 2/402] (<http://divanpost.blogspot.com/2010/01/gurcu-kimligi.html>)

³⁵⁶ **Karlofça Antlaşması**, 26 Ocak 1699 tarihinde Osmanlı ile başlarında Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu bulunan diğer Kutsal İttifak devletleri (Avusturya, Venedik ve Lehistan) arasında imzalanmış olan bir barış antlaşmasıdır. Gerileme Dönemi'nin başlangıcı olarak sayılmaktadır. Karlofça bugünkü (Almancada *Karlowitz*, Sırpça'da Сремски Карловци (*Sremski Karlovci*)) Sırbistan'ın sınırları içinde yer alan küçük bir kasabadır. Antlaşma, 1683-1698 yılları arasındaki Osmanlı-Kutsal İttifak Savaşları'nın sonucunda imzalanmıştır.

89 Karlofça Antlaşmalarının müzakereleri, Karlofça Antlaşması'ndan önceki ve sonraki sınırlar

Aralık 1699 Şikarî Yusuf Efendi- Gürcü asıllı bir Müderris olup Cemaziyelâhir 1111'de vefat etmiştir. Oğlu mevalîden Mehmed Efendi'dir³⁵⁷.

1700

1700'de Balıkesir/Balya/İlica Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaleti / Biga Sancağına bağlıydı

1711 yılına kadar Kartli, Kahet Müslümanlıkla şereflenmiş olan Gürcü asıllı valiler tarafından yönetildi.

1716 Hâfız Yusuf Efendi Gürcü asıllıdır. Kara İbrahim Paşa azadlısı olup müderrisdir, Erzurum, Bosna mollası olmuştur 1716 H-1128'de vefat etmiştir. Salih bir kişi olduğu rivayet edilmiştir.³⁵⁸

1722-1723 Rus-İran Savaşı, Rus tarih yazımında Büyük Petro'nun İran Seferi, 1722-1723 yılları arasında Rus İmparatorluğu ile Safevî Devleti arasında gerçekleşen bir savaştır. Savaş, Çar I. Petro'nun Hazar ve Kafkasya bölgelerinde Rus nüfuzunu genişletme girişiminde bulunması ve Safevî Devleti'nin gerilemesi üzerine bölgedeki toprak kazançlarını rakibi olan Osmanlı İmparatorluğundan korumak amacıyla başlatmıştır. Savaş, Rus zaferi ile sonuçlanmış olup Saint Petersburg Antlaşması sonucunda Safevî Devleti'ne ait Kuzey Kafkasya, Güney Kafkasya ve günümüz kuzey İran'daki topraklar Rusya'ya verildi. Bölgeler Rusya'da sırasıyla 1732 Reşt Antlaşması ve 1735 Gence Antlaşması uyarınca 9 ve 12 yıl kaldılar ve daha sonra İran'a geri verildiler.

1723 XVII. yüzyılın başlarında Safevi Devlet'inde görülen siyasi istikrarsızlığı "sıcak denizlere inme" siyaseti doğrultusunda kullanan Rusya Devleti, 1723 yazında Hazar denizinin batı kıyılarını ele geçirmeye başladı. İmparatorluğun doğusunda tehlike yaratması ihtimali olan Rusya'nın bu siyasetine mukabil Osmanlı Devleti ordusunu Safeviler'e karşı harekete geçirdi. Rusya, Derbend ve Bakü dahil olmak üzere Hazar denizinin batı kıyılarını zapt etti. Osmanlılar ise Kartli ve onun büyük şehirleri Tiflis ve Gori'yi alıp burayı yurtluk ve ocaklık olarak Kartli Çarı Vahtang'ın ihtida eden oğlu İbrahim'e verdiler.

³⁵⁷ M. Süreyya, Sicil, 1308-1315: 4/659 (<http://divanpost.blogspot.com/2010/01/gurcu-kimligi.html>)

³⁵⁸ M. Süreyya, Sicil, 1308-1315: 4/662 (<http://divanpost.blogspot.com/2010/01/gurcu-kimligi.html>)

1724 Fransa'nın aracılığıyla İstanbul'da imzalanan antlaşmaya göre (1724) Gürcistan'ın Kartli ve Kahet bölgeleri Osmanlı idaresine katıldı. Sonuçta İran-Rusya³⁵⁹ Savaşı'ndan yararlanarak harekete geçen Osmanlılar, 1728 yılında tekrar Gürcistan'ın hâkimi olmuşlar, fakat 1732'de tekrar kaybetmişlerdir. Burasını düzenli şekilde idare etmek için Osmanlılar 1728 yılında Kartli ve Kahet'in tahririni yaptırıldılar.

1732-1740 yıllarında merkez sancak Trabzon olup Gönnye ve Batum bağlı sancaklardı. XVIII. yüzyılın ortalarında Batum'un alanı Anapa'ya kadar genişlerken Trabzon'un batısındaki Canik sancağı 1760 dolayında Trabzon eyaletine katılmış, böylece Doğu Karadeniz kıyılarının tamamı Trabzon eyaletinin kapsamına alınmıştır³⁶⁰.

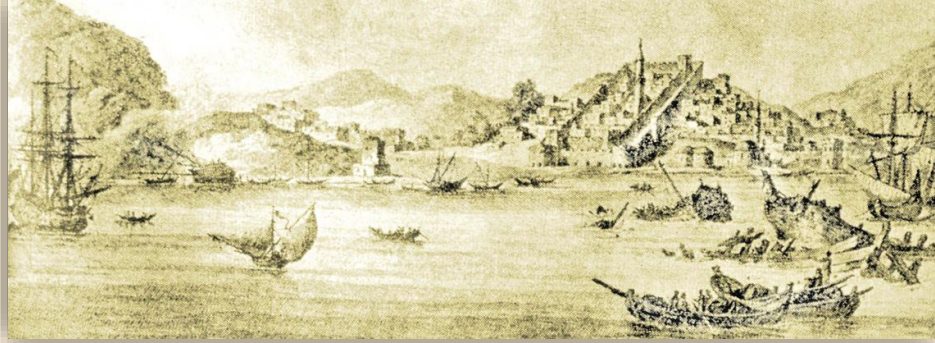
1732'de Safevi iktidarını ele geçiren Nadir Şah, Osmanlılar'a karşı başlattığı savaşlarda birçok şehri geri aldı. Tiflis ve aynı eyaletin diğer kaleleri savaşız Nadir Şah'a³⁶¹ teslim oldu. Osmanlı Devleti ve Rusya'nın eline geçen Safevi topraklarını kısa sürede geri alan Nadir Şah Tiflis, Şirvan, Gence, Karabağ, Tebriz ve Çukursaad (Revan) eyaletlerini Azerbaycan vilayeti olarak birleştirdi.

Fakat 1735-1744 yılları arasında Kartli ve Kahet'te çıkan isyanlar, Nadir Şah'ı Tiflis eyaletini Azerbaycan vilayetinden vermeye mecbur bıraktı.

Kral II. Irakli (1746-1798), Kartli ve Kaheti krallıklarını birleştirerek Gürcistan'ın doğusunu bütünleştirdi.³⁶²

1762 Nadir Şah II.Teymuraz'ı Kartli'nin, oğlu Irakli'yi ise Kahet'in çarı olarak tanıdı. II. Teymuraz'ın ölümünden sonra 1762 yılında Irakli, Kartli ve Kahet'i bir idare altında birleştirdi.

1768-1774 tarihlerinde meydana gelen Osmanlı Rus Savaşı'nda Çeşme'de Osmanlı donanması yakılmıştır. (Kemal GURULKAN, 25-26 Kasım 2017, s. 66)³⁶³

90 Çeşme Vak'ası'nı tasvir eden bir gravür (Choiseul-Gouffier, *Voyage pittoresque dans l'Empire Ottoman*, Paris 1842, I, 152)

³⁵⁹ **1722-1723 Rus-İran Savaşı**, Rus tarih yazımında **Büyük Petro'nun İran Seferi**, 1722-1723 yılları arasında Rus İmparatorluğu ile Safevî Devleti arasında gerçekleşen bir savaştır. Savaş, Çar I. Petro'nun Hazar ve Kafkasya bölgelerinde Rus nüfuzunu genişletme girişiminde bulunması ve Safevî Devleti'nin gerilemesi üzerine bölgedeki toprak kazançlarını rakibi olan Osmanlı İmparatorluğu'nu korumak amacıyla başlatılmıştır.

Savaş, Rus zaferi ile sonuçlanmış olup Saint Petersburg Antlaşması sonucunda Safevî Devleti'ne ait Kuzey Kafkasya, Güney Kafkasya ve günümüz kuzey İran'daki topraklar Rusya'ya verildi. Bölgeler Rusya'da sırasıyla 1732 Reşt Antlaşması ve 1735 Gence Antlaşması uyarınca 9 ve 12 yıl kaldılar ve daha sonra İran'a geri verildiler.

³⁶⁰ <https://islamansiklopedisi.org.tr/trabzon>

³⁶¹ **Nadir Şah** (22 Ekim 1688, Deştgerd- 19 Haziran 1747, Fethabad), Afşar Hanedanı'nın kurucusu ve 1736-1747 yılları arasında İran şahı. (https://tr.wikipedia.org/wiki/Nadir_%C5%9Eah)

³⁶² https://tr.wikipedia.org/wiki/G%C3%BCrcistan_tarihi

³⁶³ **ÇEŞME VAK 'ASI** Akdeniz'de faaliyet gösteren Rus donanmasının 1770'te Çeşme Limanı önlerinde Osmanlı donanmasını yaktığı deniz savaşı

1774 I. Petro'dan sonra 1762'de başa geçen II. Katerina döneminde ise Osmanlı ile Rusya arasında 1774'te Kafkasların geleceğinde büyük rol oynayan Küçük Kaynarca Antlaşması³⁶⁴ imzalanmıştır.³⁶⁵

91 Küçük Kaynarca Antlaşması

1783 İran'ın saldırılarından kurtulan II. Irakli, bu kez Dağıstan'ın Müslüman kabilelerinin saldırılarına uğradı. Bölgenin Osmanlı Devleti, İran ve Rusya arasında nüfuz mücadelesine sahne olması üzerine Kartli Çarı II. Irakli, Rusya himayesini tercih ederek siyasi bağımsızlığının tanınması şartıyla Ruslar'la antlaşma imzaladı. 1783'te Rusya ile Georgiyevsk Antlaşması³⁶⁶ imzaladı.³⁶⁷

1785 Çariçe II. Katerina³⁶⁸ Müslümanlara karşı ılımlı bir politika izlemeye başlamıştı. Ancak Rusya'nın "Kafkasya'yı işgal etmek, Haçı Hilal'e galip getirmek, Müslüman halkı zorla Hristiyan yapmak" emelleri doğrultusunda saldırıları devam etmiş, 1785'te Kafkasya Valiliği kurularak Dağıstan'da Rus hâkimiyeti kuvvetlendirilmiştir. (ELİF ERGÜN NURHAN AYDIN, Kars 2019, s. 89)

³⁶⁴ Küçük Kaynarca Antlaşması, Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya arasındaki 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'nı sona erdiren ve Osmanlı Devleti'nde önemli toprak kayıplarına yol açan antlaşmadır. Güney Dobruca'daki Küçük Kaynarca kasabasında imzalandığından bu adı almıştır.

³⁶⁵ Akmaz, Rus Yayılmacılığı Karşısında Kafkasya Müridizm Hareketinin Doğuşu, ss. 22-23.

³⁶⁶ Georgiyevsk Antlaşması (Giorgievski Antlaşması olarak da bilinir), Rus Çariçesi II. Katerina ile Kartli-Kaheti (Gürcistan'ın doğusu) Kralı II. Irakli arasında 24 Temmuz 1783 tarihinde imzalanan antlaşma. Antlaşmayla Gürcistan, Rusya'nın koruması altına girdi.

³⁶⁷ (https://tr.wikipedia.org/wiki/G%C3%BCrcistan_tarihi)

³⁶⁸ Çariçe II. Katerina veya Büyük Katerina (Rusça: Екатерина II Великая (Yekaterina II Velikaya), (d. 2 Mayıs 1729- ö. 17 Kasım 1796), 34 yıl boyunca Rusya'yı yönetmiş ve 18. yüzyıl Rusyası'na damgasını vurmuş bir Çariçedir. Kırım'ı Rus topraklarına katan çariçedir. (https://tr.wikipedia.org/wiki/II._Katerina)

92 Çariçe II. Katerina

93 İmam Mansur Oççurma

1785 Bütün bu zulüm ve işgallerin neticesinde Müslümanlar arasında Rusya'ya karşı büyük bir direniş ruhu oluşmuş, 1785 yılında Şeyh Mansur³⁶⁹ tarafından “*Kutsal Savaş (Gazavat)*”, “*Kafkasya'da Müridizm Hareketi*” başlatılmıştır.

1787 H-01.03.1201 Şeyh Mansûr, Temmuz 1787'de hanlıklara gönderdiği mektupta Osmanlı Devleti'nden asker ve askerî malzeme geldiğini belirtip Güney Kafkaslar'ı Ruslar'dan korumak için birlikte hareket etme talebinde bulundu.

22.06.1791 Şeyh Mansûr yaşadığı mağlubiyetlerden sonra Osmanlılar'ın elindeki Anapa Kalesi'ne çekildi. Bir daha da buradan ayrılmadı. Anapa'da iken cihad çağrılarını yapmaktan geri durmadı. Anapa'nın 1787 ve 1789 kuşatmalarına şahit olan Şeyh Mansûr, 22 Haziran 1791'de kalenin düşmesiyle kale kumandanı Mustafa Paşa ve yardımcıları Battal Paşa'nın oğlu Tayyar Paşa ile birlikte esir alındı.

1792

³⁶⁹ **Şeyh Mansur** Çeçenistan'ın Grozni şehrine yakın Sunca nehriyle Goy çayı arasındaki Aldı (Alda/Elda) köyünde bazı araştırmacılara göre 1722, bazılarına göre ise 1748'de doğdu. Adı Uçermak (Uşurmek) olup Ruslar bunu Uşurma biçimine çevirmişlerdir. Şeyh Mansûr ve temsil ettiği hareketten çok endişe duyan Ruslar onu ortadan kaldırmak için Kont P. S. Potemkin'in emriyle Albay Pieri kumandasındaki 3000 kişilik bir birliği Aldı'ya gönderdiler. Aldı'yı ele geçirip ateşe veren Rus birlikleri dönüş yolunda Mansûr taraftarlarınca imha edildi. Ruslar'dan sağ kalan 100 kadar asker Osmanlı Devleti'ne ait Hacılar Kalesi'ne sığındı. Geride bıraktıkları on topu Mansûr, Soğucak Kalesi kumandanına gönderdi. (<https://islamansiklopedisi.org.tr/seyh-mansur>)

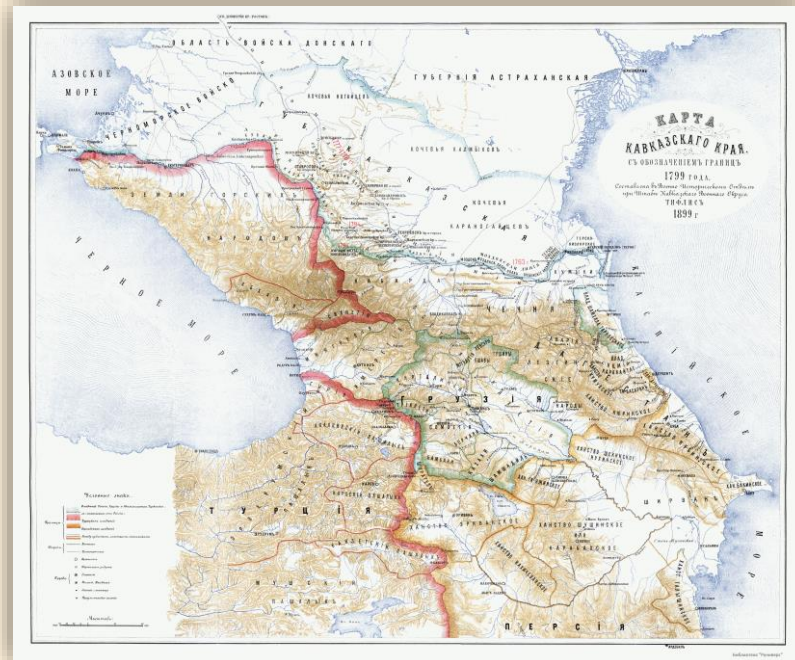

94 1792 yılından itibaren Osmanlı Asyası" haritasında "Lazes" (Lazlar) olarak yazmaktadır

04.04.1794 H-03 Ramazan 1208 Önemli Gürcü şahsiyetlerden, Reisülküttâb, Tersane Emini, Darphane emini, Rumeli ve Halep valisi **Tevkîî Süleyman Feyzi Paşa** [3 Ramazan 1208'de Halep'te vali iken vefat etmiş olup, orada Şeyh Ebubekir zaviyesinde defnedilmiştir. İlimle de uğraşmış olup, Çorum'da büyük bir kütüphane kurmuş, Birgivi'nin İzhar'ına şerh yazmıştır. Çorum İl Halk Kütüphanesindeki yazma kitaplar bu paşanın vakfıdır.]³⁷⁰

13.04.1794 Şeyh Mansûr esaret altında Önce Petersburg'a, oradan Schlüsselburg'a götürüldü ve 13 Nisan 1794'te vefat etti.

1795 İran Şahı Ağa Muhammed Gürcistan'a sefer düzenleyip burayı ve özellikle Tiflis şehrini tamamen tahrip etti, yaktı, yıktı³⁷¹.

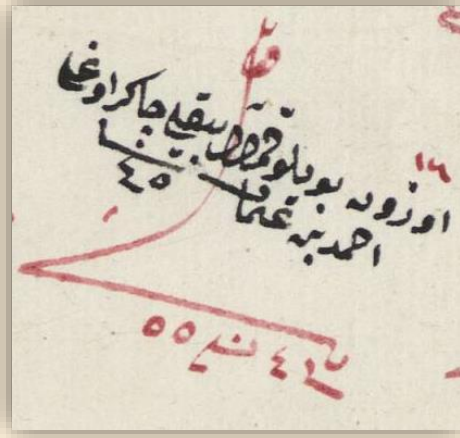
95 1799 dönemini gösteren bir Kafkasya haritası

³⁷⁰ <http://divanpost.blogspot.com/2010/01/gurcu-kimligi.html>

³⁷¹ https://tr.wikipedia.org/wiki/G%C3%BCrcistan_tarihi

01.01.1794 H-09.06.1209 Osmanlı nüfus kayıtlarında izine ulaşılabilen Çakıroğlu sülalesinden Osman oğlu Ahmet'in muhtemel doğum tarihi (11 Kasım 1839 H-4.9.1255 vefat) (1170 numaralı Nüfus Defteri Arçveti köyü kayıtlarına göre³⁷²) (Murat KAYA, 2013, s. 166)³⁷²

16
Uzun boylu kumral
bıyıklı Çakıroğlu
Ahmed bin Osman
sin 45
Fevt fi 4 N sene [12]55

³⁷² BOA.NFS.D..1170

V BÖLÜM

***V. BÖLÜM
GİTTİKÇE
BÜYÜYEN
RUS
TEHDİDİ***

1800

1.1.1800 Anadolu Eyaleti Hüdavendigâr Sancağı

Bunun üzerine Rus Çarı I. Pavel, 1800'de Kartli ve Kahet çarlığını ilhak ettiler.

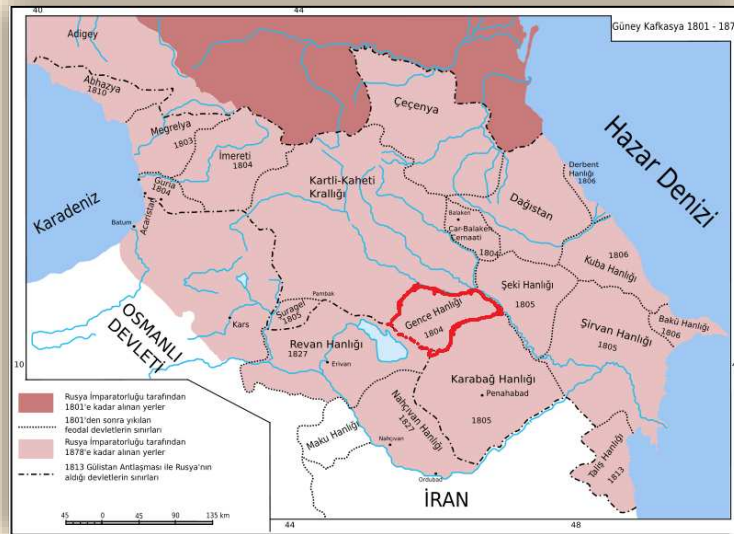
Ruslar, 1801'de krallığa son verip Kartli ve Kaheti'yi ilhak ettiler.³⁷³ 12 Eylül 1801 tarihli emirle Rusya'nın bir eyaleti ilan ederek Rusya'da uygulanan idare sistemini yerleştirmeye başladı. Bu tarihten itibaren Gürcistan bağımsızlığını kaybederek siyasi ve ekonomik yönden Rusya'nın kolonisi haline geldi.

Ocak 1801 Ruslar, ocak ayında kuzeyden gelerek Gürcistan topraklarını işgale başlamış, Tiflis'e gelerek Gürcü hanedanına son vermişler, daha sonra Gürcistan'ın batı bölgelerini hâkimiyet altına almışlardır. Güney Kafkasya'ya yerleştikten sonra ise İran ve Osmanlı topraklarına karşı saldırılara girişmişlerdir. (Nebi GÜMÜŞ, 25-26 Kasım 2017, s. 24).

Osmanlı Devleti'nin, Çıldır Eyaleti'nin yerel gücü sarsılmaya başlamıştır. Merkezden gerekli yardımı alamayan Çıldır Eyaleti gücünü kaybedince, Ahıska Paşası olan Gürcü asıllı Selim Paşa (Himşiaşvili) 1803'te, Ruslar'la anlaşarak bölgesinde Müslüman Gürcü yönetimini kurmak üzere Osmanlı Devleti'ne karşı isyan etmiştir. (Muhittin GÜL, 2009, s. 89)

Birkaç yıl içinde Abhaz knezliği (1801), Megreliya (1803), İmeretiya ve Güriya (1804), Rusya ile birleşti.

İlki 1804'te çıkan pek çok halk ayaklanmasını Rusya kanlı biçimde bastırdı. ³⁷⁴ 1804'te Gence Hanlığını hâkimiyetine almıştır. (ELİF ERGÜN NURHAN AYDIN, Kars 2019, s. 96)

96 Gence Hanlığı'nın 1804 yılındaki sınırları ve komşuları

1806-1812 arası Rus-Türk savaşı.

1807 Rusya Bakü'yü hâkimiyeti altına almıştır. (ELİF ERGÜN NURHAN AYDIN, Kars 2019, s. 96)

15.10.1808 H-24.08.1223 2. Mahmud Han'ın Başa Geçiş

1809'da Faş Kalesi'nin Rus kuşatmasından kurtarılması.³⁷⁵

³⁷³ https://tr.wikipedia.org/wiki/G%C3%BCrcistan_tarihi

³⁷⁴ https://tr.wikipedia.org/wiki/G%C3%BCrcistan_tarihi

³⁷⁵ <https://islamansiklopedisi.org.tr/tuzcuogullari>

1811 Memiş Ağa'nın³⁷⁶ savaşta hizmetleri sebebiyle âyanlık³⁷⁷ bölgesi Gönye sancağına kadar genişletildi ve Rize'den başlayarak Doğu Karadeniz'in en nüfuzlu âyanı haline geldi.

97 Tuzcuoğlu Memiş Ağa'nın Of'un Alona köyündeki türbesi

1801-1864 arasında Gürcistan'ın öbür bölgeleri de Rusya tarafından ele geçirildi.³⁷⁸

1813-1811'den itibaren Karadeniz bölgesindeki sorunlar, nüfuzlarını kırmaya çalışan valiye karşı direnen âyanlardan meydana geliyordu. Bunlardan Tonya âyanı Hacısâlihoğlu Ali Ağa âyanlık bölgesini Maçka'ya genişletmiş, ancak merkezin bu durumu tanımamasına rağmen geri adım atmamış ve 1813 yılında idama mahkûm edilmişti. Ali Ağa gibi Of ve Sürmene ağaları da valiye karşı Tuzcuoğlu Memiş Ağa'yı destekliyordu.

2 Eylül 1811 Hacı Emin Mehmed Efendi Ahıskalı bir Gürcüdür. Enderûn-ı Hümayunda yetişip orada iken hazine-i hümayun kâtibi olmuş ve müderrislikle çerağ olunmuştur. 1198'de [1784] Galata mollası, sonra Medine-i Münevvere mollası, 1213 [1789/99] de Mekke ve sonra İstanbul, Anadolu payesi olup 1224'te [1809] Anadolu kazaskeri olmuş ve 13 Şaban 1226'da [2 Eylül 1811] ölmüştür. Üsküdar'da Ayrılık Çeşmesinde medfundur³⁷⁹.

16 Mayıs 1812 Rusya ve Türkiye arasında Bükreş barış anlaşmasının imzalanması. Rusya bu sayede, daha önce kazanmış olduğu Abhazya ve Megreliya sahillerine ilaveten, Kırım'ın da güvenliğini güçlendirmek için İmereti ve Guria'yı topraklarına dahil etti. (TİMUR AÇUGBA, 2015, s. 44)

1813 Gülistan Antlaşması

1812-1814 tarihlerinde Sadrazamlık yapan Hurşit Paşa Gürcü asıllıdır.

³⁷⁶ <https://islamansiklopedisi.org.tr/tuzcuogullari>

³⁷⁷ **ÂYAN** أعیان Osmanlılar'da şehir ve kasabalarda devletle halk arasındaki ilişkileri düzenleyen kimselere verilen ad. "Göz" anlamına gelen Arapça ayn kelimesinin çoğulu olan âyan eşraf, vücut ve erkân ile eş anlamlıdır. Özellikle halkın gözünde soy sop ve itibarca sıvırılmış olanlar için kullanılır: A'yân-ı Kureyş, a'yân-ı belde, a'yân-ı karye, a'yân-ı mahalle gibi. İlk İslâm devletlerinde görülen âyan, Osmanlılar'a Anadolu Selçuklu Devleti'nden geçmiştir. Osmanlı Devleti'nde de diğer devletlerde olduğu gibi çok geniş mânada kullanılmıştır. Tarihî belgelerde voyvoda, mütesellim, muhassıl, mutasarrıf ve vali olarak görülen yerli hânedanlar, aynı zamanda âyan, derebeyi veya mütegalibe tabirleriyle de ifade edilmektedir. Ayrıca molla, kadı, müftü, müderris, seyyid ve tarikat şeyhi gibi ilmiye mensupları, kethüdâ yeri ve yeniçeri serdarı gibi kapıkulları ve bunların mâzul ve emeklileri ile çocukları, kasapbaşı ve bakkalbaşı gibi esnafın önde gelenleri, zahireci, kuyumcu, sarraf, bezzâz ve çuhacı gibi tüccar ve mütezimler âyandan sayılmıştır. Osmanlılar'da bunların hepsine birden "*a'yân-ı vilâyet*" adı verilmekteydi. Osmanlı taşra idaresinde vali, mutasarrıf, mütesellim ve voyvodalar merkezden tayin edilirdi. Bu yöneticilerden başka her şehir ve kasabada a'yân-ı vilâyet arasından seçilen bir âyan bulunurdu. Merkezî hükümete karşı halkın ve halka karşı da merkezî hükümetin temsilcisi durumunda bulunan ve halk ile devlet arasındaki işleri yürüten kimseye baş âyan, reis-i a'yân, aynü'l-a'yân veya resmî âyan adları verilirdi. Âyanlığın bir kurum halini alması ile resmî âyanlığın ortaya çıkması arasında yakın bir ilgi bulunmaktadır. (<https://islamansiklopedisi.org.tr/ayan>)

³⁷⁸ https://tr.wikipedia.org/wiki/G%C3%BCrcistan_tarihi

³⁷⁹ M. Süreyya, Sicil, 1308–1315: 1/420 <http://divanpost.blogspot.com/2010/01/gurcu-kimligi.html>

Eylül 1815 Vali Hazine-dar-zade Süleyman Paşa, Tuzcuoğlu Memiş Ağa'yı merkeze şikâyet ederek idamı için ferman aldı (Eylül 1815).

1815 Ruslar'la anlaşılan Ahıska Paşası olan Gürcü asıllı Selim Paşa'nın hareketi bastırılarak kendisi astırılmıştır. Yerine Ahmet Paşa (Himsiaşvili) getirilmiştir. (Muhittin GÜL, 2009, s. 89)

1816 İran büyükelçiliği ve Gürcistan başkomutanlığı yapan General Ermolov'un Kafkas orduları komutanı olmuştu. General Ermolov'a bu görevle birlikte bütün Kafkasya'ya boyun eğdirmesi için sınırsız bir güç de verilmişti. Bu general dağlı halklara uyguladığı zulüm ile dikkati çekmiştir. (TİMUR AÇUGBA, 2015, s. 44)

1816 Memiş Ağa ve müttefikleri kuvvetlerini birleştirip Trabzon'u kuşattı ve 18 Ağustos 1816'da şehri ele geçirdi. Akabinde kaymakam sıfatıyla buranın idaresini üstlenen Çeçenoğlu Hasan Ağa'yı bir gemiye bindirerek şehirden uzaklaştırdı.

Kasım 1816 Çeçenoğlu Hasan Ağa merkezin gönderdiği kuvvetler ve Samsun, Amasya, Tokat, Sivas dolaylarındaki âyanlardan toplanan askerlerle 1816 Kasım sonunda Trabzon'u geri aldı.

26 Ekim 1817'de Memiş Ağa ele geçirildi ve hemen idam edilerek başı İstanbul'a gönderildi.

1820-1821'de Trabzon valiliğine getirilen Sâlih Paşa âyanları kontrol altına alamayınca merkezden askerî yardım talep etti. Memiş Ağa'nın oğlu Ahmed Ağa eniştesi Kalcıoğlu Osman Bey'le birleşerek valiye karşı harekete geçti. İstanbul'dan gönderilen bir ara bulucunun özellikle halkın üzerindeki vergilerin azaltılması, âyanlara sağlanan desteği azaltması gibi önlemler ve onları ikna etmesiyle isyan sona erdi.

1825 yılına kadar yeni bir ayaklanma görülmedi.

1825 Hopalı Osman Efendi'nin vefatı (ö. 1241/1825)³⁸⁰

25 Ekim 1826 Rusya ve Osmanlı arasında Akkirman Antlaşması. Osmanlı Abhazya'nın Rusya'ya katılımını tanımış ve Tuna prensliği ile, Sırbistan'ın özerkliklerini kabul etmiştir. (TİMUR AÇUGBA, 2015, s. 47)

1827 Fransa, İngiltere ve Rusya birleşik kuvvetleri tarafından Navarin'deki Osmanlı donanması bir kere daha yakılmak suretiyle, deniz gücüne büyük darbe vurulmuştur. (Kemal GURULKAN, 25-26 Kasım 2017, s. 66)

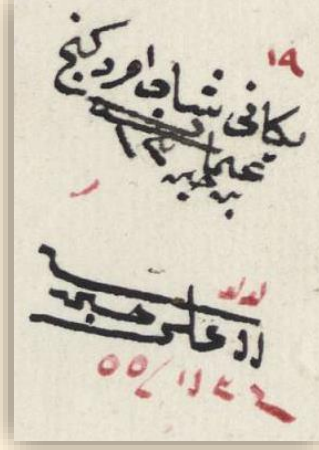
29.05.1827 H-03.11.1242 Osmanlı nüfus kayıtlarında Çakıroğullarından Osman Oğlu Ahmet'in Kardeşi ???'nın oğlu şab-ı emred³⁸¹ Genç (bin) Osman'ın doğumu (tahmini) (1170 numaralı Nüfus Defteri Arçveti köyü kayıtlarına göre) (Murat KAYA, 2013, s. 166)³⁸²

³⁸⁰ Birçok cahil hocanın İslâm'a aykırı şeyler anlattıklarını söyleyen Osman Efendi'nin 1224'te (1809) İstanbul'da kaleme aldığı *Dürretü'n-nâsihin* (bazı kaynaklarda *Dürretü'l-vâizîn*), "meclis" adı verilen yetmiş dört konuyu ihtiva eder. (<https://islamansiklopedisi.org.tr/durretun-nasihin>)

³⁸¹ Şab-ı Emred: Bıyığı sakalı yeni çıkmış

³⁸² BOA.NFS.D..1170

19
Yeğeni şab-ı emred
Genç Osman
sin 13
Tevellüd oğlu Hüseyin fi 3
Za sene [12]55

20 Kasım 1827-28 H-01.05.1243-4 Osmanlı-Rus Savaşı

1828-1832 tarihlerinde Gürcü asıllı Reşit Mehmet Paşa Sadrazam olmuştur.

1828-9 Çıldır eyaletine Ahmet Paşa (Himsiaşvili) getirilmiştir. Ahmet Paşa'da bir süre sonra, 1828-29 Osmanlı-Rus Savaşı arifesindeki olaylarda Rusya'ya yaklaşma girişiminde bulunmuşsa da sonra vazgeçmiş ve bu savaşlarda Osmanlı Devleti'nin yanında yer almıştır.

01.01.1828 H-01.07.1245 Trabzon eyaleti, Goniya sancağı, Goniya kazası ile Bağlevan, Goniya (Gonia), Batum kasabası ve Çakvi nahiyeleri Müslim nüfus defteri. Bu tarih ile Osmanlı arşivlerinde kayıtlıdır. (a.g.tt) ³⁸³ (1170 numaralı Nüfus Defteri Arçveti köyü kayıtları)

10.01.1828 H-22.06.1243 Çakıroğullarından Osman Oğlu Ahmet oğlu Ali'nin doğumu (tahmini) (1170 numaralı Nüfus Defteri Arçveti köyü kayıtları) (Murat KAYA, 2013)

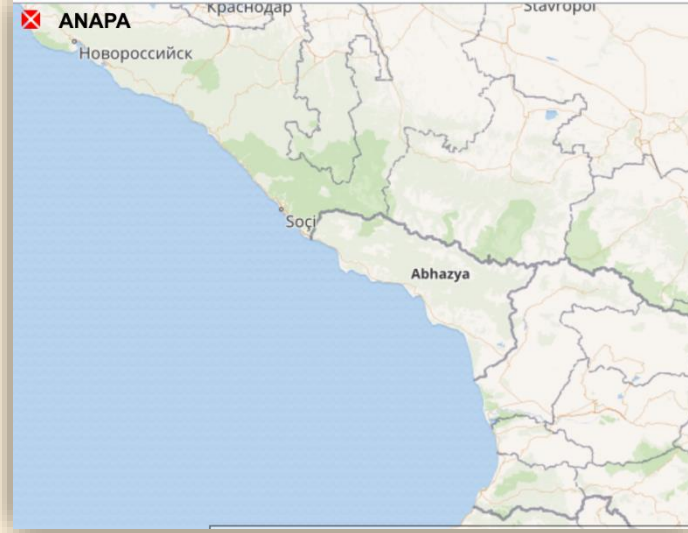
17
Oğlu
Ali
sin 12
Fevt fi 8 Za sene [12]55

10.02.1828 İran ile Rusya arasında yapılan Türkmençay Antlaşması

³⁸³ BOA.NFS.d..1170(29.12.1251h)

1828-1829 Osmanlı-Rus savaşına kadar Gürcistan'ın büyük kısmını elinde tutan Rusya ile imzalanan Edirne Antlaşması'na ³⁸⁴ göre Anapa'dan Batum'a kadar olan Karadeniz'in batı kıyısı ve Ahıska Ruslara verilmiş ve böylece Rusya'nın Gürcistanda'ki hâkimiyeti Osmanlılar tarafından onaylanmış oldu. **Nisan 1828- Eylül 1829-Rus-Osmanlı Savaşı:** Bu savaş, 2 eylülde imzalanan Edirne anlaşmasıyla sona erdi. Edirne Antlaşmasına göre, Rusya Karadenizde Kuban ağzından St. Nikolas limanına kadar olan bütün kıyı şeridine hâkim oldu. (TİMUR AÇUGBA, 2015, s. 47)

14 Eylül 1829'da Elinde esasen çok az kuvvet bulunan Rus General Diebiç, böyle ağır şartlar altında İstanbul üzerine yürüyebilecek halde değildir. Bir yandan da İşkodra'lı Mustafa Paşa'nın elindeki zinde bir Osmanlı ordusu onu tehdit etmektedir. Bu itibarla bir an evvel barışın imzalanmasına taraftardır. Sonuçta bilindiği gibi, 14 Eylül 1829'da Edirne Antlaşması imzalandıktan sonra Ruslar Edirne'den çıkıp gitmişlerdir.

1829 Şeyh Mansur'dan sonra Kafkasya'daki direniş hareketi 1829'dan 1832 yılına kadar Gazi Muhammed³⁸⁵ önderliğinde devam etmiştir.

98 Gazi Muhammed

1829 da Guria prensliği Çarlık Rusya'sı tarafından ilhak edilmiştir.

³⁸⁴ **Edirne Antlaşması**, 14 Eylül 1829 tarihinde Osmanlı İmparatorluğu ve Rus İmparatorluğu arasında Edirne şehrinde imzalanmış bir antlaşmadır. 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nı sona erdirmiştir. Bu antlaşmayla Yunanistan bağımsızlığını kazanmıştır.

³⁸⁵ **Eş-Şeyh İmam Gazi Muhammed Dağıstani (K.S)** Gazi Muhammed 1793 yılında Dağıstan'ın Gimri köyünde doğan Avar asıllı bir Türk'tür. Küçük yaşlarından itibaren Said Harekani'den İslami alanlarda eğitim aldı. Nakşibendi Tarikatı'nın mürşitlerinden Kûralı Muhammed ve Şeyh Cemaleddin ile irtibata geçerek, grup içinde kendine bir yer edindi. İmamlık yaptığı dönemde Camii'de verdiği özgürlük vaazlarıyla kısa sürede çevresinde büyük bir kitle oluşturdu.

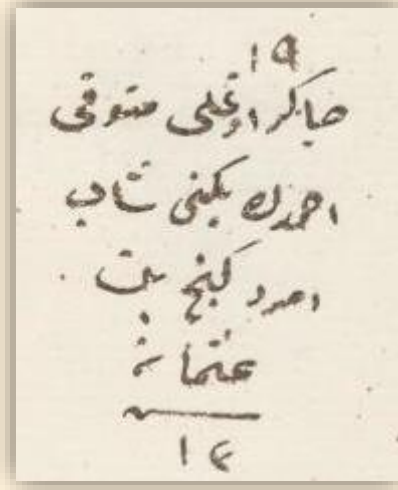
Böylece Gürcistan, 18 ve 19'uncu yüzyılda Rus egemenliği altına girmiştir.

Kötü hâsılat ve yüksek vergiler yanında Mısır'da Mehmed Ali Paşa'nın ayaklanma haberlerinin 1831'de Trabzon'a ulaşmasıyla valinin otoritesi iyice sarsıldı³⁸⁶. Vali, yokluğunda bir isyanı engellemek düşüncesiyle Tuzcuoğlu Tâhir Ağa'yı 750 kişilik bir kuvvetle yanına alıp orduya katılmak üzere Trabzon'dan ayrıldı. Bu fırsattan yararlanan Tuzcuoğulları ve müttefikleri 1832'de tekrar ayaklandı. Özellikle Gönye ve Livana bölgesinde gerçekleşen hareket bastırıldı ve Tuzcuoğlu Abdülkadir Ağa İstanbul'a çağrıldı. 1833'te Rize'de âyanlık iddiasında bulunan kişi olarak Tuzcuoğlu Tâhir'in adı geçer.

14 Eylül 1829 tarihli Edirne Antlaşması ile Çıldır ve Ahıska'nın Rusya'ya bırakılması sonucunda bu bölgelerden Anadolu'ya doğru göçlerin olması

1830'da başlayan ve 1846 ya kadar devam eden 1170 nolu gönye Batum sahil köyleri nüfus defteri kayıtlardaki toplam 7512 kişilik nüfusta memi ve memiş isimlerinin 254 adet geçmesi ayrıca hurşid isminin 35 adet geçmesi dikkate şayandır.

21.06.1830 H-29-12-1245 Çakıroğlu Sülalesine ait bir kayıt: 19 (-20-21) Çakıroğlu (Şevki?) Ahmet'in Yeğeni Şab-ı ebred Genç (bin) Osman sin 13, 'in doğumu (tahmini, hesabi) (3826 sayılı Müslim defteri kayıtlarına göre)³⁸⁷

1831-3 Trabzon, gönye ve Livane civarında Tuzcuoğulları ve müttefiklerinin ayaklanmaları görülmektedir

1832 Acara bölgelerinde ayaklanmalar çıkarılmıştır. Bu ayaklanmaları Osmanlı Devleti bastırmıştır.

1832 yılından 1835 yılına kadar da Kafkasya'daki direniş hareketi Hamzat Bek³⁸⁸ önderliğinde devam etmiştir.

³⁸⁶ (Bryer, sy. 26 [1969], s. 202).

³⁸⁷ BOA.NFS.D.3826 s.30-31

³⁸⁸ Hamzat Bey (Avarca: Хамзат Бек; d. 1789- ö. 1834, Hunzah), 1832-1834 yılları arasında ikinci Dağıstan imamı.

99 Hamzat Bek

20.10.1832 Molla Muhammed, 20 Kasım 1832'de Ruslarla yapılan savaşta hayatını kaybetti. Şeyh Şamil ağır yaralı olarak kurtuldu. Ruslar bu olaydan sonra Dağıstan'da direniş hareketinin sona erdiğini düşünürken, Molla Muhammed'in yerine imam seçilen Hamza Bey (Hamzat Bek) mücadeleyi sürdürdü.³⁸⁹

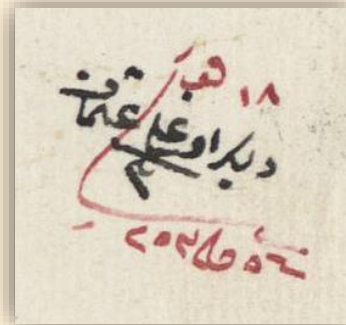
8 Temmuz 1833—Rusya ve Osmanlı arasında Hünkâr İskeleyi Barış Antlaşması yapıldı. Osmanlı, Karadeniz kıyıları ile Kafkasya'nın Rusya'ya katılımı konusundaki Edirne Antlaşması sonuçlarını teyit etti. Ancak, Abhaz-Adıge halkının ezici çoğunluğu, Rusyanın Osmanlı üzerlerindeki bu tasarrufunu hiçbir şekilde kabul etmediler. Bu yüzden anlaşma pratikte uygulamaya konulamadı ve kâğıt üzerinde kaldı. (TİMUR AÇUGBA, 2015, s. 48)

Mayıs 1834 Rize'ye dönen Tuzcuoğullarından Abdülkadir Ağa yeni bir isyan başlattı ve Gönnye üzerine yürüdü. Sürmene-Pazar arasında gerçekleşen bu ayaklanma üzerine; Şâtiroğlu Osman Bey, Hacısâlihoğlu Ali Ağa, Tirebolulu Kethüdâoğlu Emin Ağa ve diğer âyanlar Trabzon valisini desteklemek için Tuzcuoğulları'na karşı harekete geçtiler. Ayaklanmayı bastırarak Tuzcuoğulları'nın konağını kuşattılar. İsyancı Abdülkadir Ağa yakalanarak idam edildi.

Aralık 1834 Bunun üzerine Tâhir ve Abdülaziz ağa ile oğulları Hamid, Ömer, Behram ve Ârif, Erzurum valisine teslim oldular. Aflarını talep eden bu isyancıları, vali affederek Rusçuk ve Varna'ya sürüldüler. Böylece imparatorluğun diğer bölgelerinde olduğu gibi Doğu Karadeniz'de de merkezî otorite tesis edilmiş oldu.

06.09.1834 H-05.05.1250 Çakıroğullarından Osman Oğlu Ahmet oğlu Osman'ın doğumu (tahmini) (1170 numaralı Nüfus Defteri Arçveti köyü kayıtları) (Murat KAYA, 2013)

18
Diğer
oğlu Osman
sin 3
Fevt fi 5 Ca sene [1]253

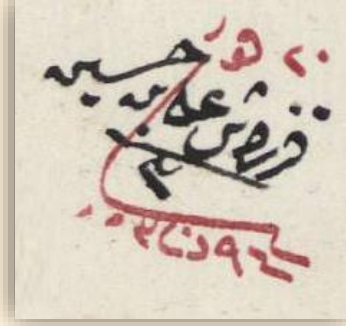

³⁸⁹ <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kafkasyanin-ozgurluk-savascisi-seyh-samil/1723657>

Hamza Bey'in 19 Eylül 1834'te bir suikast sonucunda öldürülmesinin ardından Şeyh Şamil, Avar uleması ve ileri gelenleri tarafından imam seçildi.³⁹⁰

04.02.1835 H-05.10.1250 Çakıroğullarından Osman Oğlu Ahmet'in Kardeşi Hüseyin oğlu Ali'nin doğumu (tahmini) (1170 numaralı Nüfus Defteri Arçveti köyü kayıtları) (Murat KAYA, 2013)

20
Karındaşı
Ali bin Hüseyin
sin 3
Fevt fi 9 Z sene [12]53

1836 Gürcü asıllı bir aileden gelen Hasan Fehmi Paşa Batum yakınlarındaki Maradit (murathı, muradlı, مرادلی, Borçka → Artvin Nâhiye (1935)) kasabasında doğdu. Babası Hacıoğlu Şerif Molla'dır.

100 Hasan Fehmi Paşa

16.04.1836 H-29-12-1251 köydeki sülalelerin isimleri (1170 numaralı Nüfus Defteri Arçveti köyü kayıtları) (Murat KAYA, 2013)

Tablo 7: Arçvet köyündeki sülalelerin isimleri		
Sıra No	Köy/Mahalle Adı	Aile İsimleri
16	Arçvet Köyü	İmamoğlu Çillioğlu Sariahmedoğlu Çakıroğlu Sıçanoğlu Bopovatoğlu Ustasalihoğlu Deliosmanoğlu

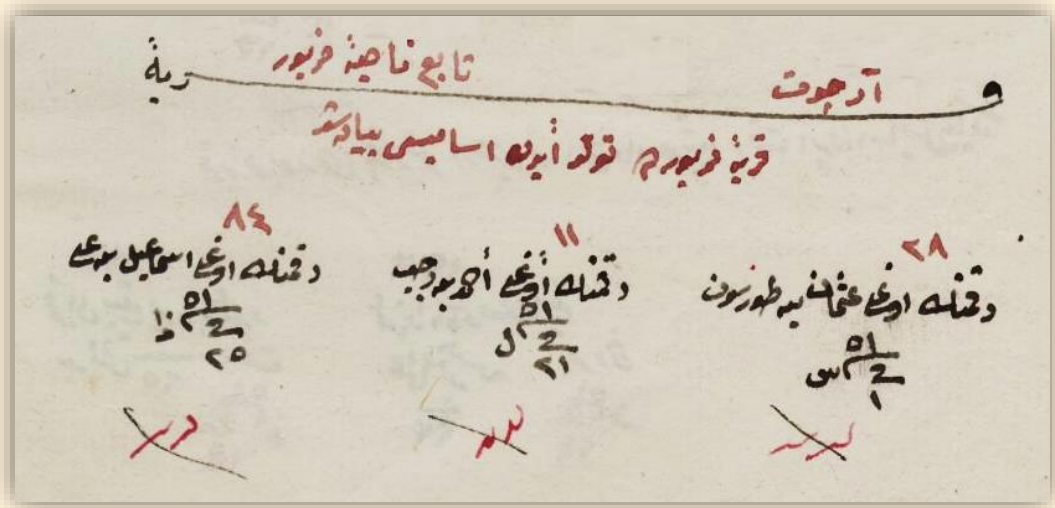
³⁹⁰ <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kafkasyanin-ozgurluk-savascisi-seyh-samil/1723657>

		Abdioğlu Memioğlu Kazancıoğlu Dervişoğlu
--	--	---

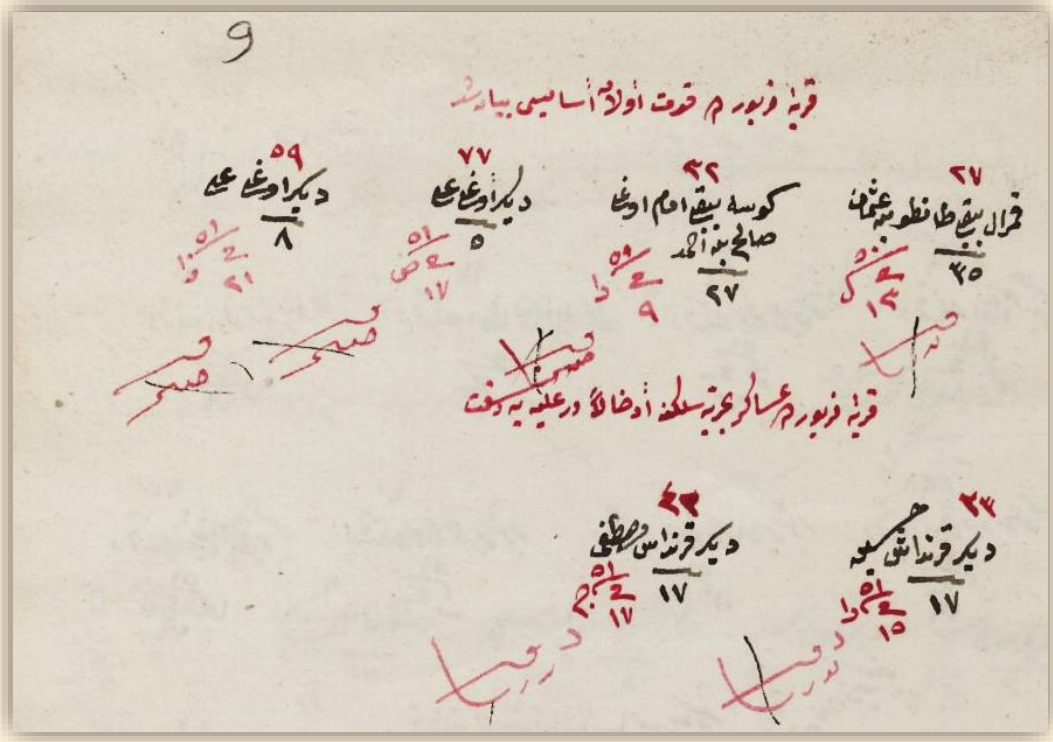
Yine aynı 1170 numaralı Nüfus Defteri kayıtlarına göre Arçveti köyü Beğlevan Nahiyesine bağlı. O yıllarda Borçka bir köy olarak görünüyor. Beğlevan'a bağlı köyler ise şunlar;

Tablo 8 : Beğlevan Nahiyesi köy isimleri		
Sıra	Köy İsimleri	Nüfus
1	Beğlevan	437
2	Sokorçe	141
3	Soçona	212
4	Soshobe	191
5	Lohye	515
6	Ohordiye	316
7	Kidrevet	135
8	Borçha	219
9	Zituret	77
10	Arçvet	117
11	Çuvaret	75
12	Kadabhiya	214
13	Beznevul	63
14	Murkuvet	50
	Toplam	2762

16 Nisan 1836 H-29-12-1251 (BOA.NFS.D..13576 sayfa 8-9) Trabzon vilayeti, (Goniya) sancağı, Goniya, Goniya Nahiyesi, Bağlevan Nahiyesi, Erge Nahiyesi, Batum Nahiyesi, Çakvi Nahiyesi Müslim defteri.ⁱⁱ Bu defterde Arçvet köyüne ait nüfus kayıtları mevcut.

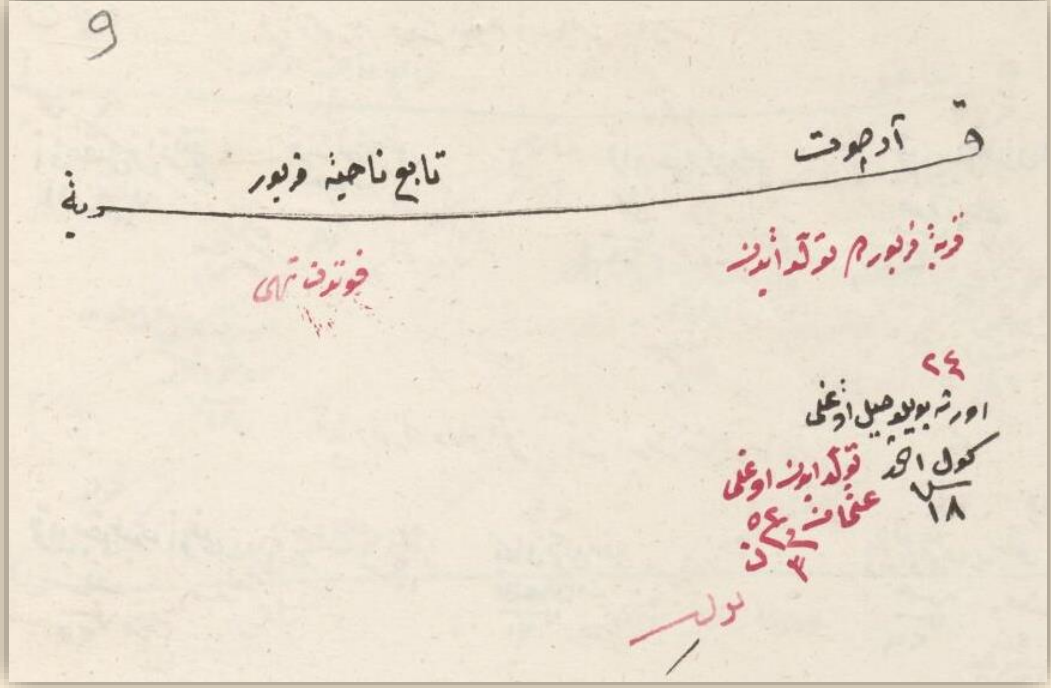
101 16 Nisan 1836 H-29-12-1251 (BOA.NFS.D..13576 sayfa 8)

102 16 Nisan 1836 H-29-12-1251 (BOA.NFS.D..13576 sayfa 9)

09 Kasım 1836 H-29-06-1252 (BOA.NFS.D..13577 sayfa 8) Trabzon vilayeti, (Goniya) sancağı, Goniya, Goniya Nahiyesi, Bağlevan Nahiyesi, Erge Nahiyesi, Batum Nahiyesi, Çakvi Nahiyesi Müslim defteri.ⁱⁱⁱ Bu defterde Arçvet köyüne ait nüfus kayıtları mevcut.

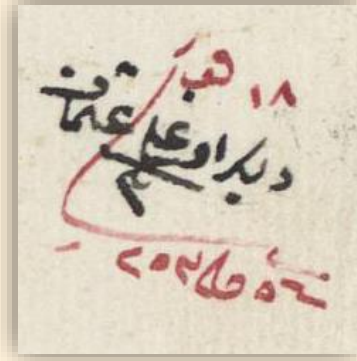
06 Nisan 1837 H-29-12-1252 (BOA.NFS.D..13578 sayfa 9) Trabzon vilayeti, (Goniya) sancağı, Goniya, Goniya Nahiyesi, Bağlevan Nahiyesi, Erge Nahiyesi, Batum Nahiyesi, Çakvi Nahiyesi Müslim defteri.^{iv} Bu defterde Arçvet köyüne ait nüfus kayıtları mevcut.

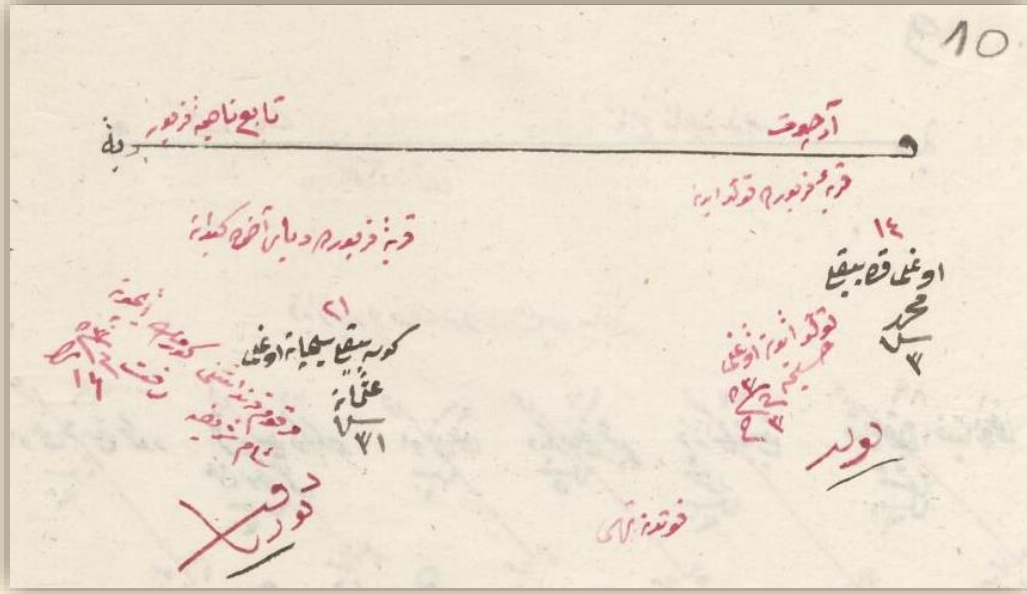
104 06 Nisan 1837 H-29-12-1252 (BOA.NFS.D..13578 sayfa 9)

06.09.1837 H-05.06.1253h Çakıroğullarından Osman Oğlu Ahmet oğlu Osman'ın vefatı (3 yaşında) (1170 numaralı Nüfus Defteri Arçveti köyü kayıtları) (Murat KAYA, 2013)

18
Diğer
oğlu Osman
sin 3
Fevt fi 5 Ca sene [1]253

01 Ekin 1837 H-01-07-1253 (BOA.NFS.D..13579) Trabzon vilayeti, (Goniya) sancağı, Goniya, Goniya Nahiyesi, Bağlevan Nahiyesi, Erge Nahiyesi, Batum Nahiyesi, Çakvi Nahiyesi Müslim defteri.^v Sayfa 10. Bu defterde Arçvet köyüne ait nüfus kayıtları mevcut.

04.02.1838 H-09.11.1253 Çakıroğullarından Osman Oğlu Ahmet'in Kardeşi Hüseyin oğlu Ali'nin vefatı (3 yaşında) (1170 numaralı Nüfus Defteri Arçveti köyü kayıtları) (Murat KAYA, 2013)

20
Karındaşı
Ali bin Hüseyin
sin 3
Fevt fi 9 Z sene [12]53

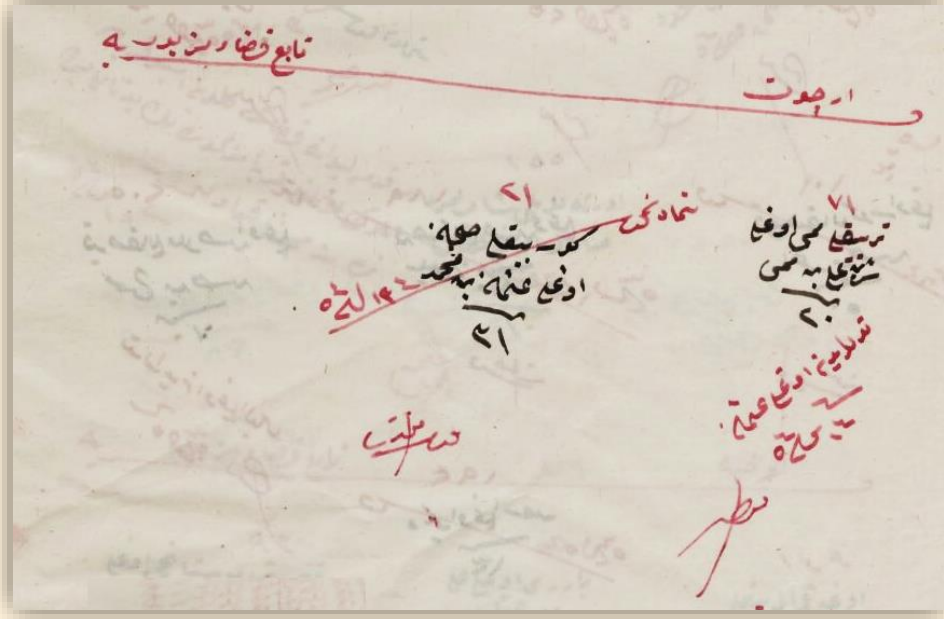

26.03.1838 H-29-12-1253 Çakıroğlu Sülalesine ait diğer bir diğer kayıt (22) Oğlu Sabri sin 5 'in doğumu (3826 sayılı Müslim defteri kayıtlarına göre)³⁹¹

15 Mart 1839 H-29-12-1254 (BOA.NFS.D..13581) Trabzon vilayeti, (Goniya) Trabzon sancağı, Goniya, Batum Nahiyesi, Erge Nahiyesi, Çakvi Nahiyesi Müslim^{vi} Sayfa 6. Bu defterde Arçvet köyüne ait nüfus kayıtları mevcut.

³⁹¹ BOA.NFS.D..3826 s.30-31 31.01.1843 H-29-12-1258

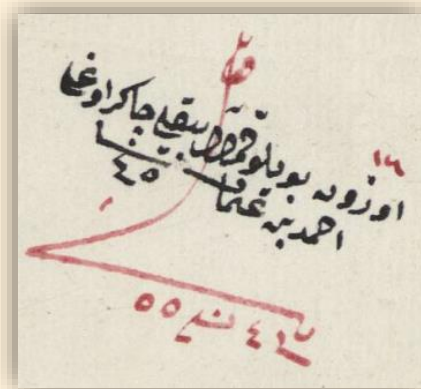

02.07.1839 H19.04.1255 Abdülmecid Han'ın Tahta Çıkışı

03.11.1839 Tanzimat تنظيمات Sultan Abdülmecid'in yayımladığı mülkî ıslahat programı ve bunun uygulandığı dönem. Tanzimat (تنظيمات) Fermanı, Türk tarihinde Batılılaşmanın ilk somut adımıdır. 3 Kasım 1839'da Sultan Abdülmecid döneminde Hariciye Nazırı Koca Mustafa Reşid Paşa tarafından okunmuştur. Gülhane Parkı'nda okunması nedeniyle Gülhane Hatt-ı Şerifi (Padişah Yazısı), Gülhane Hatt-ı Hümayûnu veya Tanzimat-ı Hayriye (Hayırlı Düzenlemeler) olarak da anılır. Bu fermanla devlet kendisini yenilemesi gerektiğini söylemiştir. Fransız İhtilâli ile Osmanlı ülkesinde aydın kişiler ve yeni fikirler oluşmaya başlamıştır. Özellikle meşrui yönetim yanlısı aydınların baskıları, yapılan ıslahatların kalıcı olması fikri ve Fransız İhtilâli ile ülkeye giren milliyetçilik fikirlerinin olumsuz etkilerinden kurtulmak amacı ile 3 Kasım 1839 tarihinde Gülhane Parkı'nda ilan edilmiştir.^{vii}

08.11.1839 H-01.09.1255 Çakıroğullarından Osman Oğlu Ahmet Vefatı. 1170 nolu nüfus defterindeki Çakıroğlu sülalesine ait ilk kayıt budur. (45 yaşında) (Uzun boylu kumral bıyıklı) (1170 numaralı Nüfus Defteri Arçveti köyü kayıtları) (Murat KAYA, 2013)

16
Uzun boylu kumral
bıyıklı Çakıroğlu
Ahmed bin Osman
sin 45
Fevt fi 4 N sene [12]55

1840

1840 yılında Gürcistan, Gürcistan-İmeretiya guberniyası ilan edildi.

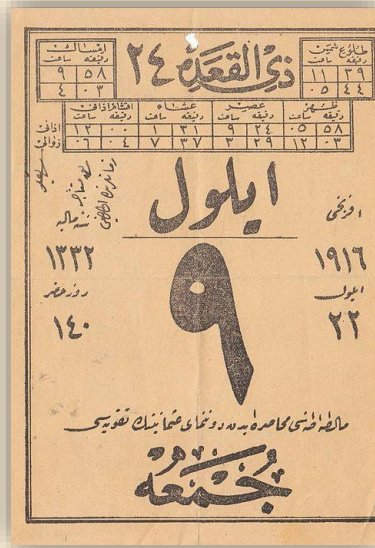
1840 Osmanlı Devleti'nde çift öküzle sürülebilecek büyüklükteki (60-150 dönüm arası) toprak parçaları “çiftlik” olarak ifade edilirdi. Önceleri küçük bir çiftçi aileye yetebilecek büyüklükte toprak birimi iken daha sonraları büyük zirai işletmeleri ifade eden bir anlam kazandı. Çiftlikler has, zeamet, tımar veya mülk yoluyla verilirlerdi (İnalçık, 1993: 313-314, Gökmen, 2015: 200). Yani başta saray mensupları olmak üzere, yüksek rütbeli devlet adamları ve maddi açıdan zengin kimseler çiftlikleri tasarruf edenler olurlardı. Bir kısmı ortaklık yoluyla işletilirken bir kısmı müstecirler tarafından kiralanarak işletilirdi. Çiftliklerin bir kısmı daha sonra çiftlik köyler halini aldı. **Büyükçekmece** çiftlikleri de bu bağlamda değerlendirilebilir. 1840 tarihli temettuat defterinde bu çiftliklerin yirmi üçünün kaydı bulunmaktadır. 1840 yılında Büyükçekmece sınırları dâhilinde Anarşa çiftliği, Çukurbosna çiftliği, Haramidere çiftliği, Ekşinoz çiftliği, Kabadak çiftliği, Dereköy çiftliği, Tatarcık çiftliği, Dikilikaya çiftliği, Moha çiftliği, Sadık paşa çiftliği, Bahşayış çiftliği, İskece çiftliği, Karaağaç çiftliği, Çöplüce çiftliği, Arnabut-ı kebir çiftliği, Lahna çiftliği, Keşli çiftliği, Galladin çiftliği, Papasbergos çiftliği, Akçabergos çiftliği, Sart çiftliği, Korusan çiftliği ve Kalyoz çiftliği olmak üzere 23 adet çiftliğin olduğu görülmektedir. Bu çiftlikler alelade ve sıradan küçük çiftlikler değildir. Önemli bir kısmının mutasarrıfı devlet kademesinde görev yapmış ya da yapmakta olan zengin kişilerdir. Hatta saray mensuplarına ait çiftliklerin olduğu gibi Darphane-i Amire gibi bazı devlet kurumlarının malı olanlar da bulunmaktadır. Çiftlik sahiplerinin meslekleri arasında paşalık, silahtarlık, ihtisap nazırlığı ve fetva eminliği gibi üst düzey meslekler vardır. Yine çiftlikler özellikle o civarda yaşayan Müslüman ya da gayrimüslim halk için ciddi bir geçim kaynağı olmuştur. Özellikle yeterli sayıda arazisi ve hayvanı olmayan aileler veya bireysel olarak şahıslar bu çiftliklerde işçi, kâhya, sığırtmaç, çoban vb. gibi değişik statülerde çalışarak hayatlarını kazanmışlar, ailelerini geçindirmişlerdir. (KOLAY, Ağustos 2017, s. 302)

1840 Rumi Takvim (Şemsi Takvim) 'in kullanılmaya başlanması. Güneş yılı esasına dayanan Rumi Takvim, başlangıç olarak hicreti kabul eder. 1 yıl ise 365 gün 5 saattir. Gündelik hayattaki işlerini Hicri Takvim'e göre ayarlayan Osmanlı Devleti, ekonomik işlerini düzenleyebilmek adına 1840 yılından itibaren ek olarak bu takvimi de kullanmaya başlamış ve 1 Mart mali yılbaşı olarak belirlenmiştir. Ayların isimlendirilmesi ise şu şekildedir; **Zemheri, Gücük, Mart, Abrul, Mayıs, Kiraz, Orak, Ağustos, İlk Güz, Orta Güz, Son Güz, Kara Kış**.³⁹²

³⁹² <https://wannart.com/icerik/9204-turklerin-tarih-boyunca-kullandigi-5-takvim>

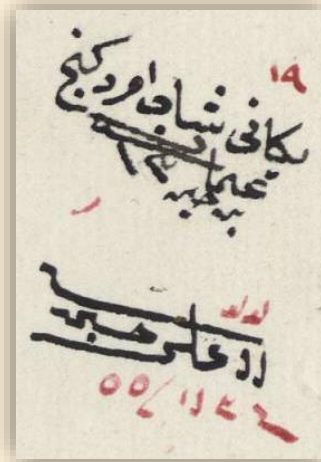
105 Rumi Takvim (Şemsi Takvim)

106 Osmanlıca bir takvim yaprağı (M1916-R1332)

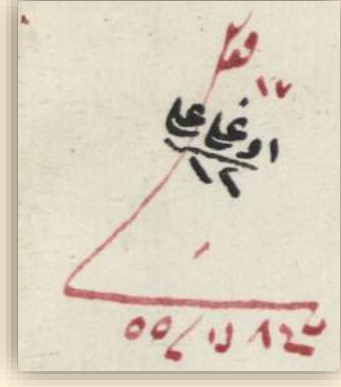
08.01.1840 H-03.11.1255 Çakıroğullarından Osman Oğlu Ahmet'in Kardeşi ??? oğlu şab-ı emred Genç Osman'ın oğlu Hüseyin in doğumu (1170 numaralı Nüfus Defteri Arçveti köyü kayıtları) (Murat KAYA, 2013) (Çakıroğullarından Osman Oğlu Ahmet'in yeğeni Osman)

19
Yeğeni şab-ı emred
Genç Osman
sin 13
Tevellüd oğlu Hüseyin fi 3
Za sene [12]55

10.01.1840 H-05.11.1255 Çakıroğullarından Osman Oğlu Ahmet oğlu Ali'nin vefatı (12 yaşında) (1170 numaralı Nüfus Defteri Arçveti köyü kayıtları) (Murat KAYA, 2013)

17
Oğlu
Ali
sin 12
Fevt fi 8 Za sene [12]55

01.01.1840 1840'lı yıllarda Balya kazasına bağlı 83 köy bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi de Kavak-ı Cedid olarak görünmektedir. (Abdülmecit Mutf, 2003, s. 80-81)³⁹³ Çakıroğlu sülalesinin bugünkü köyü olan Yenikavak'ın (Eski adı Kavak -ı Cedid ve Kuruluş yılı en erken 1880 olduğu düşünüldüğünde) kuruluşundan 40 yıl önce böyle bir kayda rastlamak şaşırtıcıdır. Tereddütte neden olan bu durum üç şekilde izah edilebilir.

“Kavak” kelimesi köy adı olarak çok kullanılan bir ad olduğu düşüncesi ile önceki on yıllarda da kurulan köylerden bir tanesine de Kavak ismi verilmek istendiğinde aynı süreç yaşanmış ve önce Kavak-ı Cedid sonra da şimdiki asıl ismine dönüşmüş olabilir.

Bir diğer alternatif ise şu an Yenikavak'ın kurulduğu yerde boşalmış ve adı Kavak-ı Cedid

1840'lı yıllarda Balya kazasına bağlı 83 köy bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi de Kavak-ı Cedid olarak görünmekte olduğu ile ilgili bilgi yanlıştır. Çakıroğlu sülalesinin bugünkü köyü olan Yenikavak'ın (Eski adı Kavak -ı Cedid ve Kuruluş yılı en erken 1880 olduğu düşünüldüğünde) kuruluşundan 40 yıl önce böyle bir kayda rastlamak şaşırtıcıdır.

(Abdülmecit Mutf, 2003: s.80–81, Salnâmelere Göre Karesi (1847-1922).
Zağnos Kültür ve Eğitim Vakfı Yayınları, Balıkesir)

olan bir köy olma ihtimalidir.

Ya da ilgili eserler kaleme alınırken tarihsel bilgiler karıştırılmış olabilir.

Elbette başka bir durum ile de karşılaşılabilir ancak Çakıroğlu sülalesinin kurduğu köy olma ihtimali olmadığı kesindir.

1840 Temettuat defterlerine göre Arçvet'ten göçen Gürcü ailelerin kurduğu Yenikavak köyü'nün kurulmadan önce (Balya ve civarının) durumunu gösterir tablolar;

³⁹³ Temettuat Defterlerine Göre Balya Kazası Şamlı, Ilıca, Danişmend, Evciler, Akbaş ve Koyuneri Köylerinin Sosyo-Ekonomik Yapısı Yüksek Lisans Tezi - Nihal Yılmaz Demiraslan Balıkesir, 2009

Tablo 9.1840 Balyaya Bağlı Köylerdeki Yaklaşık Nüfus Miktarı

Köyler	Hane Sayısı	Yaklaşık Nüfus Miktarı	Erkek Nüfus	Yaklaşık Kadın Nüfusu
Şamlı	163	815	352	463
Ilıca	122	610	275	225

21. sayfa

Tablo 10. Balyaya Bağlı Köylerdeki Hanelere Göre Erkek Nüfusu

		1 Kişi	2 Kişi	3 Kişi	4 Kişi	5 Kişi	6 Kişi	7 Kişi	TOPLAM
Şamlı	Hane	57	47	40	15	3	1	0	163
Ilıca	Hane	36	33	37	15	1	0	0	122

23. Sayfa

Tablo 11: Balyaya Bağlı Köylerdeki Hane Reisi İle Birlikte Kaydedilen Kişiler

KÖYLER	Hane Reisi	Oğlu	Üvey Oğlu	Torunu	Kardeşi	Yeğeni	Üvey Babası	Üvey Babanın	Hizmetkar	Kayını	TOPLAM
Şamlı	163	152	4	10	17	5	0	0	0	1	352
Ilıca	122	133	0	6	11	3	1	1	0	0	277

24. Sayfa

Tablo 12: Balyaya Bağlı Köylerdeki Hanelere Göre Erkek Çocuk Sayısı

KÖYLER		0	1	2	3	4	5	6	TOPLAM
Şamlı	Hane	67	52	34	8	2	0	0	163
Ilıca	Hane	45	32	34	11	0	0	0	122

25. Sayfa

Tablo 13: Balyaya Bağlı Köylerdeki Erkek Nüfusun Yaş Dağılımı

Tablo 13: Balyaya Bağlı Köylerdeki Erkek Nüfusun Yaş Dağılımı										
	Yaş Dağılımı									
Köyler	1-4	5-14	15-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65+	Belirsiz	Toplam
Şamlı	72	51	49	46	44	39	24	26	1	352
Ilıca	54	61	34	33	41	20	14	17	1	275

Sayfa 26

Sayfa 26

Tablo 14: Balyaya Bağlı Ilıca Köyü Aile ve Sülale İsimleri

Ahmedoğlu	1
Akçaoğlu	1
Alioğlu	1
Alipaşaoğlu	2
Aşçıoğlu	1
Bacaksızoğlu	2
Bekiroğlu	1
Berberoğlu	2
Cabbaroğlu	5
Canpuloğlu	1
Çakırhasanoğlu	1
Çakırmehmetoğlu	1
Çakıroğlu	1

Arçvet'ten göçen Gürcü ailelerin kurduğu Yenikavak köyü'nün kurulmadan önceki (Balya ve civarının) durumu hakkında daha teferruatlı bilgi almak için **29.12.1845 H-29.12.1261 BOA. ML. VRD. TMT. Nr.7232 Şamlı Köyü Temettuat defteri** ve **29.12.1845 H-29.12.1261 BOA. ML. VRD. TMT. Nr.7234 Ilıca Köyü Temettuat defteri** incelenebilir.

Haziran 1840 Kâimeler³⁹⁴, paraya olan âcil ihtiyaç yüzünden kalıplarının çıkarılması ve basılması beklenmeksizin el yazısı olarak piyasaya sürüldü. Toplam 160.000 lira (32.000 kese) tutarındaki ilk kâimeler Maliye Nâzırı Saib Paşa zamanında muhtemelen Haziran 1840'ta çıkarıldı. Büyük ebatlı ve nakit para hükmünde olan kâimelerin tedavül süresi sekiz yıldı. Ayrıca senede %12,5 faiz getirisi vardı. Faiz verilmesinden amaç bunları piyasada tedavül eden eshamdan daha cazip hale getirmektir. Faizler iki taksitte ödenmekteydi. Kâimelerin karşılığı yoktu, ancak ödenecek faizlerine İstanbul gümrüğü malından karşılık gösterildi. Halk böyle bir uygulamaya alışık olmadığı için kâimeler piyasada olumlu karşılanmadı. Öte yandan el yazısı kâimeler hemen kalpazanların dikkatini çekti. Kâimeler başlangıçta bütün ülkede kullanıldı; fakat sahte kâimeyi kontrol ve tesbit etmek kolay değildi. Buna halkın tepkisi de eklenince bir süre sonra taşrada tedavülü yasaklandı. Kalpazanlığı önlemek için 1841 yılbaşından itibaren iki yıl içinde el yazısı kâimeler matbularıyla değiştirildi. Taklit edilmemeleri için 1844 ve 1847'de farklı şekillerde yeniden bastırıldı.

1071 Liralık Kaime

³⁹⁴ **KÂİME** قائمة Osmanlı maliyesinde kâğıt para için kullanılan tabir. (<https://islamansiklopedisi.org.tr/kaime>)

108 5 Liralık Kaime

1841 Balıkesir bu tarihte Hüdavendigar Vilayeti Karesi Livası oldu.

1841 Boğazlar Sözleşmesi

1842 Balya Bergama'ya bağlandı. (Uzunçarşılı, 1984:102)

1842'de alınan bir karar ile Yörüklerin bulundukları sancak dışındaki yaylak ve kışlığa gitmeleri yasaklandı.³⁹⁵

1842 yılına girerken Şeyh Şamil, Çeçenistan ve Dağıstan'ın tek hâkimi oldu. Şamil 1844 yılı başlarında Kuzey Dağıstan'ın kesin hâkimi durumunda idi. Çar I. Nikola, 30 Aralık 1843'te General Neidhardt'a gönderdiği emirnamede Şamil'in bütün ordularının dağıtılmasını istediğini, bazı destekçilerinin kazanılması için 45 bin ruble gönderdiğini belirtti. Fakat Avaristan'a yönelik Rus askerî harekâtı, Şamil'in güçlü savunması karşısında başarılı olamadı. Sonunda General Neidhardt görevinden alındı ve yerine Prens Vorontsov, Kafkas Orduları Başkumandanı ve Kafkas Genel Valisi olarak tayin edildi.³⁹⁶

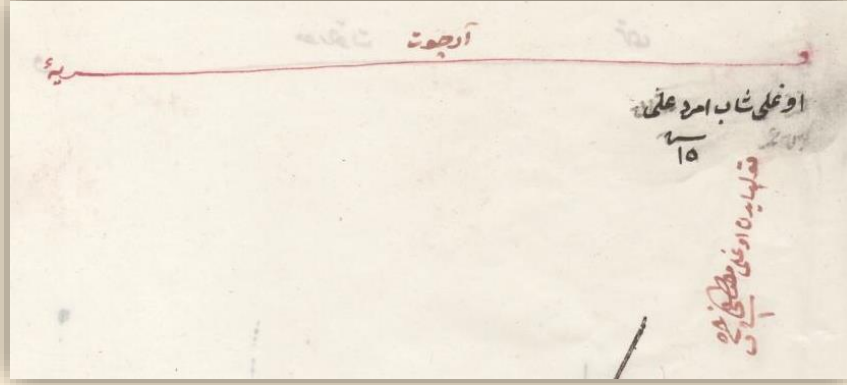

109 Prince Mikhail Vorontsov

31 Ocak 1843 H-29-12-1258 (BOA.NFS.D..13420) Trabzon vilayeti, Trabzon, Goniya sancağı, Trabzon (Nefs), Yomra Nahiyesi, Vakf-ı Sagir Nahiyesi, Tonya Nahiyesi, Akçaabad maa Vakfikebir, Görele, Keşab, Giresun, Sürmene, Of, Rize, Karadere, Hemşin, Atina, Başköy Nahiyesi, Gare Nahiyesi, Arhavi, Viçe Nahiyesi, Goniya maa Batum Müslim defterinde Arçveti'ye ait bir bölüm vardır ve 1 adet kayıt mevcuttur. (s.289)^{viii}

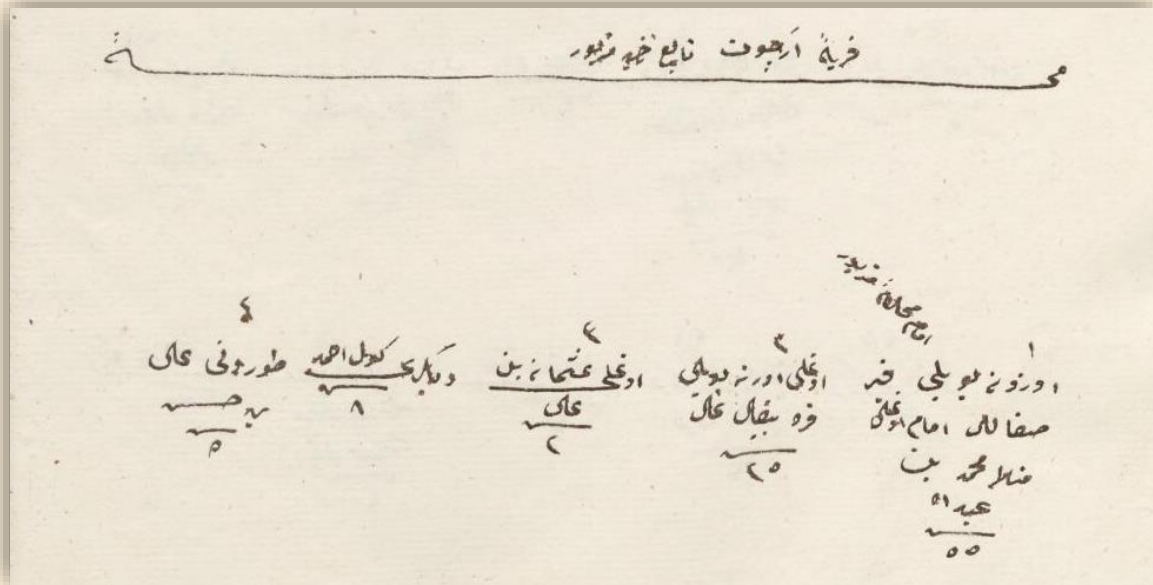
³⁹⁵ <https://www.belgeseltarih.com/guney-marmara-bolgesine-kafkas-gocleri/>

³⁹⁶ <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kafkasyanın-ozgurluk-savascisi-seyh-samil/1723657>

110 31 Ocak 1843 H-29-12-1258 (BOA.NFS.D..13420) Sayfa 289

31.01.1843 H-29-12-1258 3826 sayılı Trabzon Vilayeti, Goniya, Bağlevan nahiyesi, Batum kasabası, Çakvi nahiyesi Müslim defterinde³⁹⁷ Arçvet köyüne ait bir bölüm vardır ve çok sayıda kayıt (84) barındırmaktadır. Çakıroğlu sülalesi ile ilgili iki adet kayıt mevcuttur. a.g.y.tt (s.58-59-60)^{ix}

³⁹⁷ BOA.NFS.D..3826 s.30-31 31.01.1843 H-29-12-1258

نسخه محاسبه

۵ اوزوننه بویلی فید صفالاک جیل اونلای عثمان <u> </u> ۸۱ <u> </u> ۴۰	۶ اولی اوزوننه بویلی نه سفالک صفحہ <u> </u> ۲۴	۷ اورنه بویلی شاف امرد و بادکی علانی <u> </u> ۱۸	۸ اورنه بویلی شاف امرد و بادکی صنیہ <u> </u> ۱۴	۹ کمینی اوزوننه بویلی فخرال سفالی صنیہ <u> </u> ۳۱
--	--	--	---	--

اولی ابراهیم $\frac{11}{2}$ اوچی منوخی احمد $\frac{11}{9}$ اولی احمد $\frac{12}{2}$ اولی حمید
 طهر و نه اورز پوپا $\frac{11}{9}$ فرداشی اورز $\frac{12}{2}$ بدلیک شاب
 زینبکای حب $\frac{11}{9}$ احمد و عفتا $\frac{12}{2}$ به عمه
 به عمه $\frac{11}{9}$ به عمه $\frac{12}{2}$ به عمه
 ۲۴ ۱۸

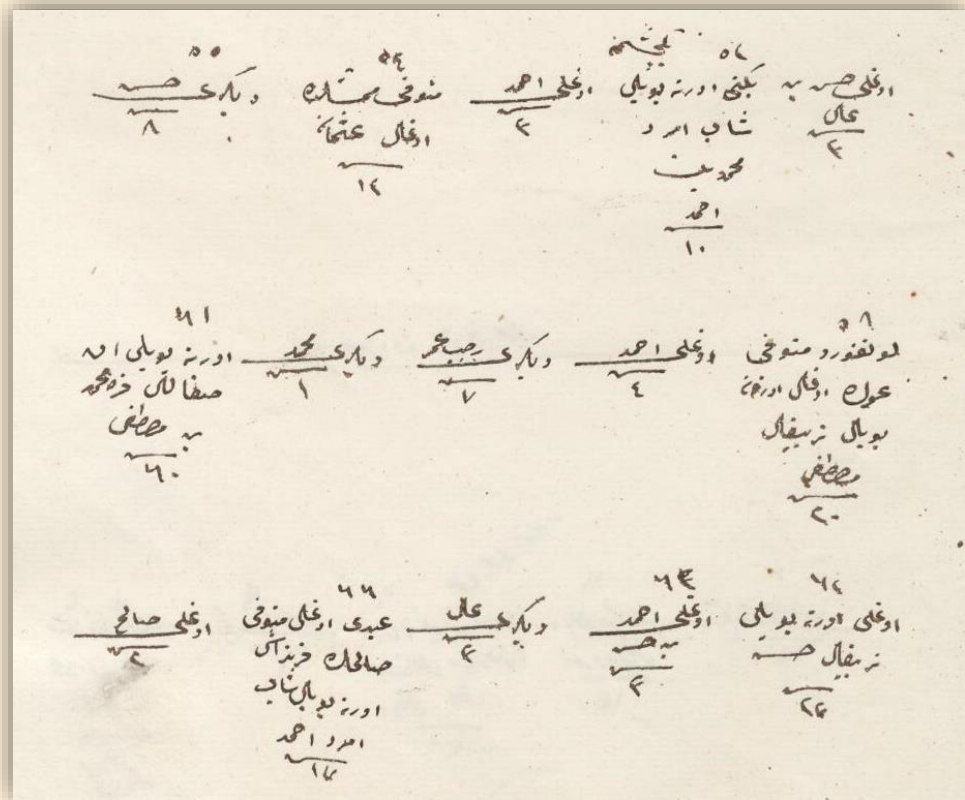
۱۴ حاکم اوقلی صنوفی
 احمد کبکی تاب
 احمد کبکی بن
 عثمان
 ۱۴

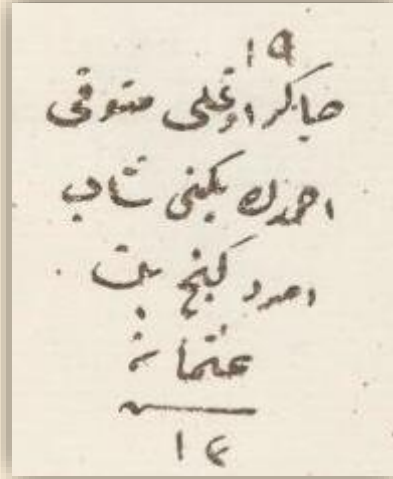
۱۵ اوقلی صنوفی
 عثمان بن فرزانی
 اور بن بوبلی
 شاب احمد
 صنوفی
 ۱۵

۱۶ جیل اوقلی صنوفی
 کوئی احمد بن اوقلی
 عثمان
 ۱۶

۱۷ فرزانی صنوفی
 ۱۷

$\begin{array}{r} ۴۰ \\ \text{اورنہ بوبلی فیہ} \\ \text{بقال بوبلی فیہ} \\ \text{اورنہ بوبلی فیہ} \\ \hline ۴۰ \end{array}$	$\begin{array}{r} ۴۱ \\ \text{دیکر بکلی مصلحت} \\ \text{بقال محمد} \\ \hline ۱۰ \end{array}$	$\begin{array}{r} ۴۲ \\ \text{دیکر بکلی مصلحت} \\ \text{بقال محمد} \\ \hline ۱۰ \end{array}$	$\begin{array}{r} ۴۳ \\ \text{اورنہ بوبلی فیہ} \\ \text{بقال بوبلی فیہ} \\ \hline ۴۳ \end{array}$	$\begin{array}{r} ۴۴ \\ \text{اورنہ بوبلی فیہ} \\ \text{بقال بوبلی فیہ} \\ \hline ۴۴ \end{array}$
$\begin{array}{r} ۴۵ \\ \text{اورنہ بوبلی فیہ} \\ \text{بقال بوبلی فیہ} \\ \hline ۴۵ \end{array}$	$\begin{array}{r} ۴۶ \\ \text{اورنہ بوبلی فیہ} \\ \text{بقال بوبلی فیہ} \\ \hline ۴۶ \end{array}$	$\begin{array}{r} ۴۷ \\ \text{اورنہ بوبلی فیہ} \\ \text{بقال بوبلی فیہ} \\ \hline ۴۷ \end{array}$	$\begin{array}{r} ۴۸ \\ \text{اورنہ بوبلی فیہ} \\ \text{بقال بوبلی فیہ} \\ \hline ۴۸ \end{array}$	$\begin{array}{r} ۴۹ \\ \text{اورنہ بوبلی فیہ} \\ \text{بقال بوبلی فیہ} \\ \hline ۴۹ \end{array}$
$\begin{array}{r} ۵۰ \\ \text{اورنہ بوبلی فیہ} \\ \text{بقال بوبلی فیہ} \\ \hline ۵۰ \end{array}$	$\begin{array}{r} ۵۱ \\ \text{اورنہ بوبلی فیہ} \\ \text{بقال بوبلی فیہ} \\ \hline ۵۱ \end{array}$	$\begin{array}{r} ۵۲ \\ \text{اورنہ بوبلی فیہ} \\ \text{بقال بوبلی فیہ} \\ \hline ۵۲ \end{array}$	$\begin{array}{r} ۵۳ \\ \text{اورنہ بوبلی فیہ} \\ \text{بقال بوبلی فیہ} \\ \hline ۵۳ \end{array}$	$\begin{array}{r} ۵۴ \\ \text{اورنہ بوبلی فیہ} \\ \text{بقال بوبلی فیہ} \\ \hline ۵۴ \end{array}$
$\begin{array}{r} ۵۵ \\ \text{اورنہ بوبلی فیہ} \\ \text{بقال بوبلی فیہ} \\ \hline ۵۵ \end{array}$	$\begin{array}{r} ۵۶ \\ \text{اورنہ بوبلی فیہ} \\ \text{بقال بوبلی فیہ} \\ \hline ۵۶ \end{array}$	$\begin{array}{r} ۵۷ \\ \text{اورنہ بوبلی فیہ} \\ \text{بقال بوبلی فیہ} \\ \hline ۵۷ \end{array}$	$\begin{array}{r} ۵۸ \\ \text{اورنہ بوبلی فیہ} \\ \text{بقال بوبلی فیہ} \\ \hline ۵۸ \end{array}$	$\begin{array}{r} ۵۹ \\ \text{اورنہ بوبلی فیہ} \\ \text{بقال بوبلی فیہ} \\ \hline ۵۹ \end{array}$
$\begin{array}{r} ۶۰ \\ \text{اورنہ بوبلی فیہ} \\ \text{بقال بوبلی فیہ} \\ \hline ۶۰ \end{array}$	$\begin{array}{r} ۶۱ \\ \text{اورنہ بوبلی فیہ} \\ \text{بقال بوبلی فیہ} \\ \hline ۶۱ \end{array}$	$\begin{array}{r} ۶۲ \\ \text{اورنہ بوبلی فیہ} \\ \text{بقال بوبلی فیہ} \\ \hline ۶۲ \end{array}$	$\begin{array}{r} ۶۳ \\ \text{اورنہ بوبلی فیہ} \\ \text{بقال بوبلی فیہ} \\ \hline ۶۳ \end{array}$	$\begin{array}{r} ۶۴ \\ \text{اورنہ بوبلی فیہ} \\ \text{بقال بوبلی فیہ} \\ \hline ۶۴ \end{array}$

Çakıroğlu Sülalesine ait bir kayıt 19 (-20-21) Çakıroğlu (Şevki?) Ahmet'in Yeğeni Şab-ı ebred Genç (bin) Osman sin 13

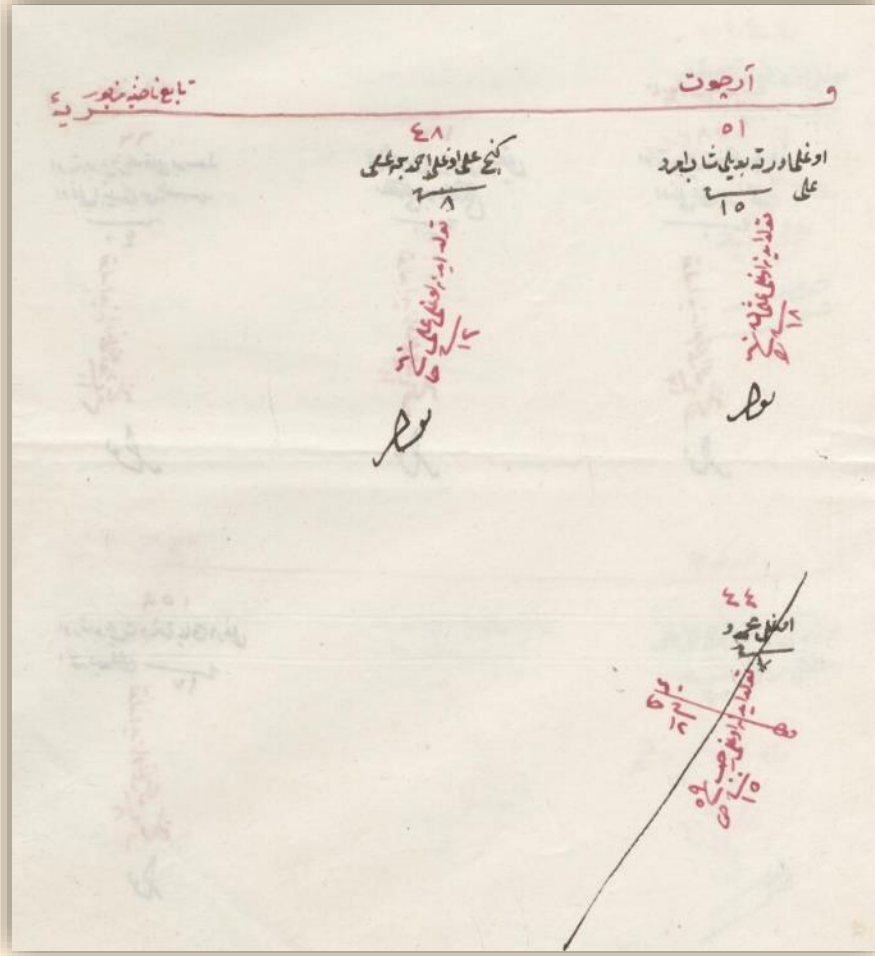

Çakıroğlu Sülalesine ait diğer bir diğer kayıt (22) Oğlu Sabri sin 5

1844- Padişah Abdülmecid bölgeye ağırlık vermiş, beylerbeyi değiştirilmiş ve **1844**'te bölgedeki ayaklanmalar bastırılarak, yeni idari düzenlemeler yapılmıştır. Acara, yukarı ve aşağı olmak üzere ikiye ayrılmıştır.

16 Temmuz 1844 H-29-06-1260 Trabzon vilayeti, (Goniya) sancağı, Batum, Batum Nahiyesi, Bağlevan Nahiyesi, Erge Nahiyesi, Müslim defterinde³⁹⁸ Arçveti'ye ayrılan bir bölüm vardır. Bu bölümde 3 adet kayıt mevcuttur.

³⁹⁸ BOA.NFS.D..13567 s.4 16 Temmuz 1844 H-29-06-1260

111 16 Temmuz 1844 H-29-06-1260 (BOA.NFS.D..13567) Sayfa 4

01.01.1845 H-21.12.1260 Manisa Vilayeti Karesi Sancağı

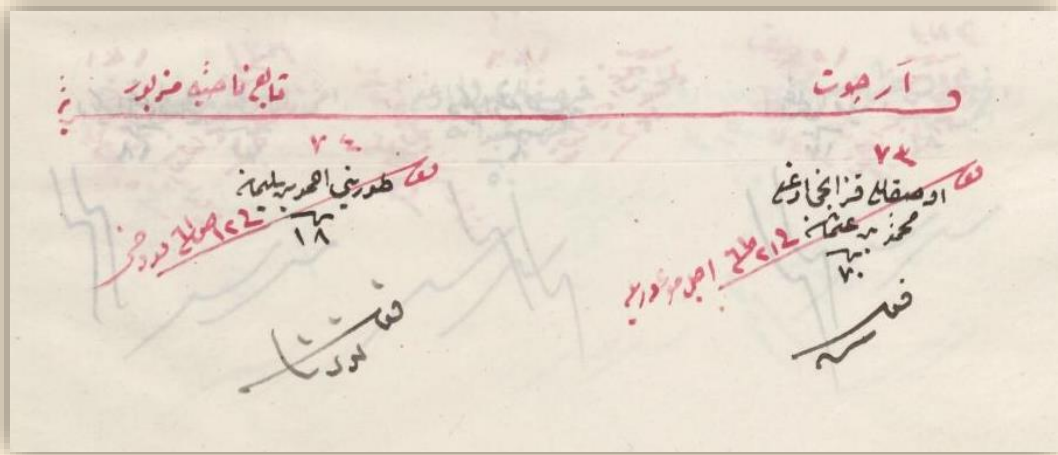
1845–1846 arası: Dağıstan ve Çeçenistan'ın İmam Şamil'e bağlı birlikler tarafından Çarlık ordusu işgalinden kurtarılması.

09.01.1845 H-29.12.1260 1172 nolu nüfus defteri kaydı Trabzon eyaleti, Goniya sancağı, Goniya kazasına tabi Bağlevan, Goniya (Gonia), Batum, Erge, Çakvi nahiyeleri; Arhavi kazasına tabi Viçe, Hopa nahiyeleri; Atina kazasına tabi Başköy, Davat, Gare nahiyeleri; Rize kazasına tabi Mapavri, Karadere nahiyeleri ve Of kazasının mahalle ve karyelere göre nüfus icmal defteri. (a.g.tt)^x 1845 yılına ait icmal görülmektedir.³⁹⁹

³⁹⁹ BOA.NFS.d..1172(29.12.1260h) (s.2) 1172 nolu nüfus icmal defteri kaydı

Karye-i		
Arçivet		
??	??	??
12	20	27
3	11	11
15	31	38
Yekün		
84		

05 Temmuz 1845 H-29-06-1261 Trabzon vilayeti, Trabzon, Goniya sancağı, Trabzon (Nefs), Yomra Nahiyesi, Vakf-ı Sagır Nahiyesi, Tonya Nahiyesi, Akçaabad (Nefs), Ayagorgor Nahiyesi, Vakfikebir, Görele, Keşab, Giresun, Sürmene, Of, Rize, Hemşin, Atina, Başköy Nahiyesi, Arhavi, Viçe Nahiyesi, Hopa Nahiyesi, Goniya, Bağlevan Nahiyesi, Batum Nahiyesi, Erge Nahiyesi, Çakvi Nahiyesi Müslim defterinde⁴⁰⁰ Arçveti'ye ayrılan kısımda 2 adet kayıt mevcuttur. (s:278)^{xi}

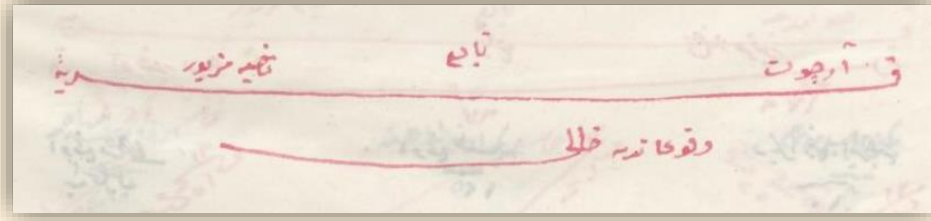

112 05 Temmuz 1845 H-29-06-1261 (BOA.NFS.D..13429) Sayfa 278

29 Aralık 1845 H-29-12-1261 Trabzon vilayeti, Trabzon, Goniya sancağı, Trabzon, Yomra Nah., Vakfisagır N., Tonya N., Akçaabad, Vakfikebir N., Polathane kasabası, Görele, Keşab, Giresun, Sürmene, Of, Rize, Hemşin, Atina, Arhavi, Goniya, Batum Müslim defterinde⁴⁰¹ Arçveti köyüne ait kayıt bölümünde bir kayıta rastlanmamaktadır. (s.250)

⁴⁰⁰ BOA.NFS.D..13429

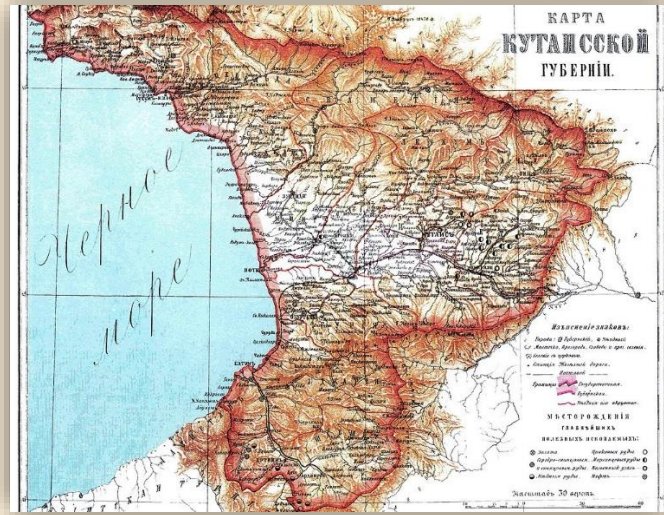
⁴⁰¹ BOA.NFS.D..13431

Vakiadan hali (Nüfusa kaydedilecek vaka yok)

113 29 Aralık 1845 H-29-12-1261 (BOA.NFS.D..13431) S. 250

1846 Kutaisi Guberniyası⁴⁰² **Kutaisi Guberniyası** (Rusça: Кутаисская губерния *Kutaisskaya guberniya*; Gürcüce: ქუთაისის გუბერნიის), Rus İmparatorluğu'nun guberniyalarından biriydi. Guberniya, günümüz Gürcistan'ın batısını ve Türkiye'nin kuzeydoğu ucunu kapsamaktaydı. Guberniya merkezi Kutaisi idi. Guberniya, 1846 yılında Gürcistan-İmeretiya Guberniyası'ndan ayrılarak Tiflis ve Kutais olmak üzere iki Guberniya'ya bölünmüş olup 1917 yılında Şubat Devrimi'nin ardından bağımsızlığını ilan eden Transkafkasya Demokratik Federatif Cumhuriyeti'ne bağlandı. 1897 yılı itibarı ile Kutaisi Guberniyası, Kutaisi, Leçhumi, Ozurgeti, Raca, Senaki, Şorapani ve Zugdidi olmak üzere yedi uyezdi ile Artvin, Batum ve Sohum olmak üzere üç okruğa⁴⁰³ ayrılmaktaydı. Kırım Harb'i'nden sonra Megreliya, Svanetiya ve Abhaz knezlikleri⁴⁰⁴ feshedildi.

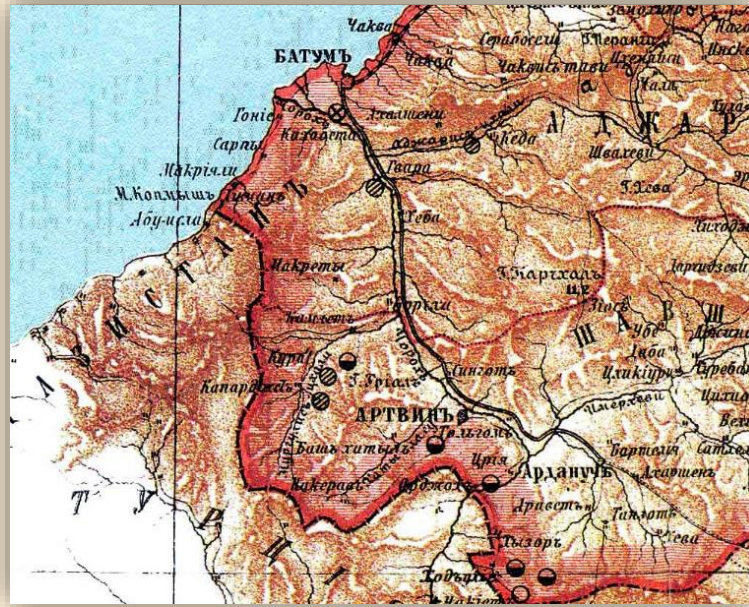

114 Kutaisi Guberniyası harita üzerinde

⁴⁰² **Guberniya** (Rusça: губерния) - Rusya'da (Rusya Çarlığı, Rus İmparatorluğu, Rusya Cumhuriyeti, Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti, SSCB dönemlerinde) 1708-1929 yılları arasında var olan yönetim bölümü. Guberniya sistemi ilk kez I. Petro tarafından uygulanmıştır.

⁴⁰³ **Okrug** (Bulgarca: окръг; Sırpça and Rusça: округ; Ukrayna dili: округ *okruha*) bazı Doğu Avrupa ve Slav ülkelerinde idari birime verilen isimdir. Almanca "bezirk" kelimesinden türemiş, diğer dillere geçmiştir. Hem okrug hem *bezirk* kuşatılmış anlamına gelmektedir. Okrug, Rus İmparatorluğu'nda idari birim idi.

⁴⁰⁴ **Knezlik** Orta Asya'da kurulan Slav devletlerine ve başta da Ruslara özgü bir yönetim anlayışıdır.

115 Arma of Kutaisi Guberniyasi Coat_of_Arms_of_Kutais_Governorate

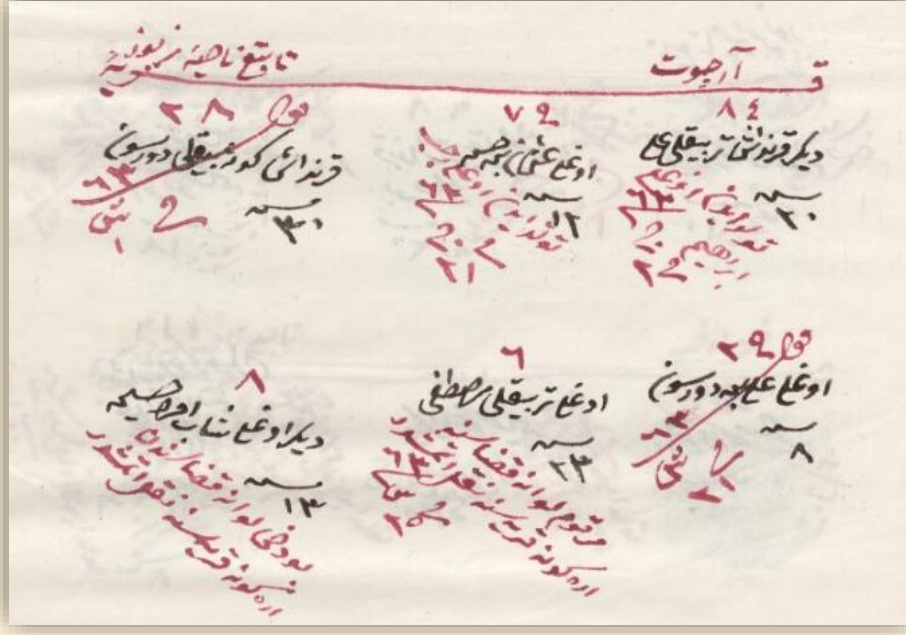
01.01.1846 H-03.01.1262 Hüdavendigâr Vilayeti KARESİ LİVASI

01.01.1846 H-03.01.1262h (20.10.1261r) Arçveti köyüne ait nüfus kayıtlarını barındıran 1170 nolu nüfus defterindeki kayıtların son tarihi bu tarihe denk gelmektedir (Trabzon eyaleti, Goniya sancağı, Goniya kazası ile Bağlevan, Goniya (Gonia), Batum kasabası ve Çakvi nahiyeleri Müslim nüfus defteri. (a.g.tt))⁴⁰⁵

12 Ağustos 1847 H-29-08-1263 (BOA.NFS.D..13438) Trabzon Trabzon vilayeti, Trabzon, Goniya sancağı, Trabzon (Nefs), Yomra Nahiyesi, Vakf-ı Sagir Nahiyesi, Tonya Nahiyesi, Akçaabad (Nefs), Ayagorgor Nahiyesi, Vakfikebir, Görele, Küşab, Giresun, Sürmene, Of, Rize, Hemşin, Atina, Başköy Nahiyesi, Arhava, Viçe Nahiyesi, Hopa Nahiyesi, Goniya, Bağlevan Nahiyesi, Batum Nahiyesi, Erge Nahiyesi, Çakvi Nahiyesi. Müslim defterinde Arçveti köyüne ait 6 adet kayıt mevcuttur.⁴⁰⁶ (s:192)^{xii}

405 **BOA.NFS.D..1170 (H-29.12.1251)**

⁴⁰⁶ BOA.NFS.D..13438 (12 Añustos 1847 H-29-08-1263)

116 12 Ağustos 1847 H-29-08-1263 (BOA.NFS.D..13438) S. 192

1848 İmam Şamil'in en yakın naiplerinden olan Muhammed Emin'in Kafkasya'da sürdürülen sömürge karşıtı mücadeleye daha aktif katılım sağlamak için Ubıh'lar⁴⁰⁷, Sadz'lar⁴⁰⁸, Dallılar ve Tzabalılar arasında propaganda çalışmalarında bulunmuştur (TİMUR AÇUGBA, 2015, s. 51)

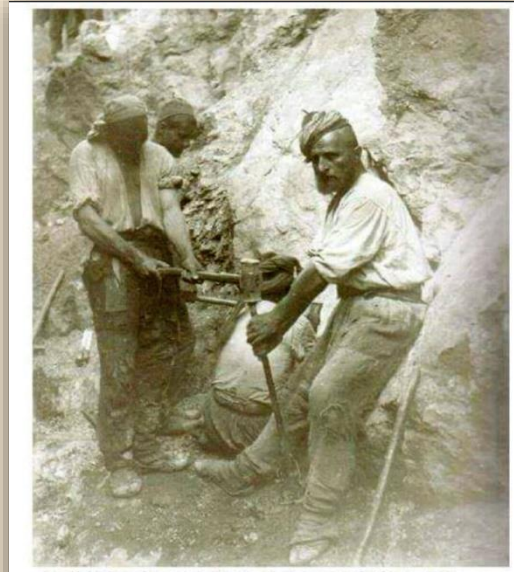
117 Ubıhlar

14 Mart 1848 H-8-04-1264 Trabzon yolu , yapılan müzakereler sonucunda, Batum Erzurum yolunun daha yakın olduğu gerekçesi ile iptal edilmiş, Batum yolunun tanzim ve tesfiye edilmesi kararlaştırılmıştı. Bu sebep ile keşif çalışmaları için uzman mühendis talebi için emir çıkartılması

⁴⁰⁷ **Ubıhlar** (Ubıhça: Твахы, Twaxı; Çerkesçe: Убыххэр, Wubıxher; Rusça: Убыхи, Ubıhi), ya da Vubıhlar, Çerkes boylarından birisidir. Dilleri Ubıhça, bu dili son konuşan kişinin 1992 yılında ölmesiyle yok olmuştur. Ubıhlar, Kuzey Kafkasya'nın batı ucunda yerleşik bir halktı. Soçi Procopius, De Bello Gotico'da (Gotik Savaşı) βροῦχοι (Brouçoi) olarak adlandırdığı halkın Ubıhların ataları olduğu sanılır. Ubıhlar yarı göçebe olarak yaşıyorlardı. Sünni Müslüman olan Ubıhlar, bugünkü Soçi civarında Rus birliklerine yenilerek, 1864 yılında bütün bir nüfus olarak Osmanlı topraklarına göç etiler. Çoğunluğu Türkiye'de, Sakarya'nın Sapanca yöresine ve Balıkesir ilinin Manyas ilçesine yerleşti. Bu nüfusun önemli bölümü, aynı tarihlerde göçle gelen Çerkeslere karışmıştır. İlk göç eden Ubıhların çocuklarından biri Abdülmecid'in eşi ve II. Abdülhamid'in manevi annesi olan Rahime Piristü Valide Sultan'dır. Göç eden Ubıhların bir sonraki nesil çocuklarından birisi de II. Abdülhamid'in eşlerinden Ayşe Dest-i Zer Müşfika (Kayıhan) Kadın Efendi'dir. (<https://tr.wikipedia.org/wiki/Ub%C4%B1hlar>)

⁴⁰⁸ **Sadzlar veya Asadzvalar**, Ciketler olarak da bilinir, Çerkes kökenli bir topluluk olup zaman içerisinde Abhaz dilini kullanmaya başlamışlardır. Gürcistan tarafından bir Çerkes kavmi olarak kabul edilirler ve bu vesileyle Gürcistan Çerkes'leri Gürcistan'ın yerli halkı olarak tanımıştır. Sadzların, Eski Yunan ve Romalı yazarların Sanigler olarak adlandırdığı kavimden geldiği de ileri sürülür. (<https://tr.wikipedia.org/wiki/Sadzlar>)

istenmiş⁴⁰⁹ yapılması istenen iş belirtilmiş, talep edilmişti⁴¹⁰ (Batım'dan Kars sahrasına araba yolu yapılması ve Erzurum ve Trabzon tariklerinin tesviyesi, Harput-Ergani- Maden arasındaki kervansarayların tamiri⁴¹¹) ve mühendis tayini konusunda Tophane-i Amire müşiri ile yazılmıştır.⁴¹²

Artvin (Livane)-Erzurum Karayolu yapımına ait bir görüntü.

Nemçeden mühendislerin gelmesinden önce yol tamirlerinin yapılması ve sonrasında Samsun - Batım yollarının muayene ve ifasının yapılması için Padişah müsaadesinin olduğu belirtilmiştir.⁴¹³

Окрестности Батума. Временная стоянка почтовых караванов

⁴⁰⁹ BOA.MVL.58/16

⁴¹⁰ BOA.MVL.226/13 03.05.1849 H-10-06-1265

⁴¹¹ BOA.HR.TO..570/45 15.02.1266 M-31-12-1849

⁴¹² BOA.A.}MKT.MVL.9/29 31 Mayıs 1848 H-27-06-1264

⁴¹³ BOA.MB.I...5/142 27.08.1851 H-29-10-1267

118 Artvin yolundan bazı görüntüler

12 Haziran 1848 H-10-07-1264 Arçvet köyü Batum, Gonia, Liman, Hopa gibi yoğun deniz ulaşımı olan yerlere çok yakın idi. O dönemde dış ülkeler ve uzak yerler ile iletişim çoğunluk ile ya kara yolundan kervanlar ile veya (çok daha hızlı ve yoğun olarak) deniz yolundan liman şehirleri ile olmakta idi. Bir istisna olarak Çoruh nehri ticaret güzergahı olarak alternatif oluşturuyor ve nehir gondolları ile ticari ulaşım sağlanıyordu. Salgınların ve bulaşıcı hastalıkların yayılımı da genelde ticaret yolları, özellikle de deniz yolu ile olmaktadır. Salgınlardan Batum ve civarı da yıllar boyu etkilene gelmişti. 1849 yılında hükümet karantina konusuna verdiği önemi karantina müdürlüğüne bir atama yaparak, Trabzon valiliğine, Goniya ve Batum Naiplerine bir ferman⁴¹⁴ ile göstermiştir.^{xiii} İlerleyen yıllarda doğu Karadenizdeki liman işletmeleri ile hükümet arasında karantina ile ilgili yazışmalar, Batum ve Hoya iskelelerinde olduğu gibi, devam etmiştir⁴¹⁵. 1869 yılına kadar Batum, Sinop, Trabzon, Samsun, İnebolu gibi iskeleler riskli görülmüş ve karantina uygulamaları yapılmıştır.⁴¹⁶ Bu karantinahaneler (tahaffuzhane) uzun süre kullanılmış, zaman zaman bakımları yapılmış⁴¹⁷ ve uyguladıkları faaliyetler ve vukuatlar hakkında hükümete rapor vermişlerdir.⁴¹⁸

Arçvet köyünün böylesi salgın hastalık riski içeren ticaret güzergahında bulunması ve liman şehirlerine de çok yakın olması nedeni ile hastalıklarla sık sık yüzleşmiş olmalı. Yakın zamana kadar çocuk ölüm oranlarının çok yüksek olduğu da bilinmektedir. Arçvet köyü ayrıca, o zamana göre büyük yerleşim ve ticaret yerlerine yakınlığı nedeni ile de gerek eğitim ve gerek iş nedeni ile göç vermiş^x olmalı. Ayrıca 19. yy.da Kafkasya birçok savaşa sahne olmuştur. Muhtemelen köy, askerlik nedeni ile de göç vermişti. Nüfus kayıtlarındaki sayılar incelendiğinde nüfusunun neden artmadığı bu gerekçeler ile anlaşılabilir.

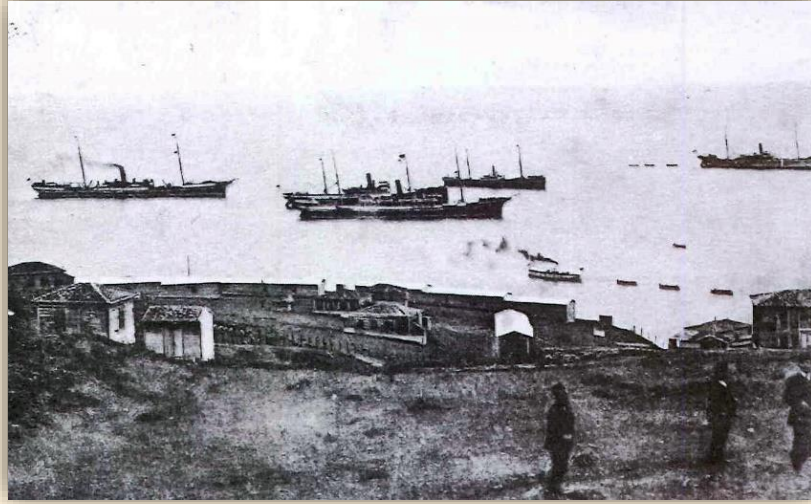
⁴¹⁴ BOA.A.}DVN.MHM.5/79 01.07.1849 H-10-08-1265

⁴¹⁵ BOA.İ..HR..56/2618 01.04.1851 H-29-05-1267

⁴¹⁶ BOA. A.}AMD.35/5 09.01.1852 H-21-03-1268 -- BOA.İ..DH..246/15011 29.02.1852 H-08-05-1268 -- BOA.A.}MKT.NZD.50/14 12.01.1853 H-01-04-1269

⁴¹⁷ BOA.İ..MVL.259/9730

⁴¹⁸ BOA.C..SH..26/1253 09.01.1852 H-16-03-1268

119 Sinop Tahaffuzhanesi'nden Çekilmiş Bir Fotoğraf [Barakalar Bölgesi] ⁴¹⁹

12 Ekim 1849 H-25-11-1265 tarihinde Batum sancağında nüfus tahriri ve Kura ile askere alma için izin ve yetki istenmiş ⁴²⁰ ve **16 Ekim 1849 H-29-11-1265 tarihinde** Trabzon valisine yetki verilmiştir ⁴²¹. **01 Mart 1850 H-16-04-1266** tarihinde Batum tarafından kura ile toplanan askerlerin gönderileceği ⁴²² yazışılmış ve **09 Eylül 1850 H-02-11-1266** Batum sancağında kura (Kura hakkında bakınız dipnot ⁴²³) çekiminin tamamlandığı bildirilmiştir. ⁴²⁴

27 Aralık 1849 H 11.02.1266'da vefat eden Büyük Gürcü lakaplı Ahmed Efendi, Ahıskalı bir Müderristir. Hazine-i Hümayun hâcesi oldu. 1237'de [1822] Birgi'ye zorunlu ikamete gönderildi. Bırakıldıktan sonra 1241 [1836] de İstanbul payesi, 1260 [1844'te] Anadolu payesi oldu. Edirnekapı'da metfundur. Zamanında üstad-ı kül bir fazılı idi. ⁴²⁵

1850

1851'de Yukarı Acara, Aşağı Acara ve Guria, Lazistan Sancağı şeklinde birleştirilerek teşkilâtlandırılmıştır. Yönetimi ise Batum kaymakamlığına verilmiştir. 1856'da Svanetiya, Rusya ile birleşti. Rusya'nın Gürcistan'ı ilhakına karşı çeşitli isyanlar çıktı.

7 Aralık 1852 H-24-02-1269 Trabzon ve Batum arasında vapur işletilmesi istenmiş ancak vapur yokluğundan mümkün olmamıştır ⁴²⁶.

⁴¹⁹ Geçmişin Fotoğraflarıyla Sinop Tarihi, Haz. Zeki Zeynel Özcanoğlu ve diğerleri, Sinop: Sinop Belediyesi Yayını, 2007, s. 41

⁴²⁰ BOA.İ.DH..203/11641

⁴²¹ BOA.A.}DVN.MHM.7/93

⁴²² BOA.İ.DH..210/12211

⁴²³ **1846 Tarihli Kur'a-yı Şer'iyye Usulü hakkında:** Tanzimat Fermanının ilanıyla birlikte Osmanlı Devleti'nin idari, siyasi, hukuki ve sosyo-ekonomik yapısında radikal bir değişim başlamış, daha önce uygulamada olan çeşitli kanunlar ve uygulamalar bir tarafa bırakılarak, yeni ve modern bir yapılanmaya gidilmiştir. Fermanla; can, mal ve namus güvenliği, eşitlik, adalet, özel mülkiyet gibi konuların yanında askerlik maddesine de yer verilmiştir. Nitekim 1843'te ordu yeniden düzenlenirken askerlik yaşına gelen kişiler arasından kur'a ile asker alınacağı belirtilmiştir. Bu tarihte yapılan düzenlemeler ile askerlik süreye bağlanmış ve İmparatorluğun yıkılışına kadar sürecek temel askeri yapı oluşturulmaya başlanmıştır. Askere almada yeni bir uygulama olan kur'a usulüne 1846 yılında geçilmiştir. kur'a usulü, orduya asker alımını sağlamada kişisel etkileri bertaraf ederek, daha adil bir karar mekanizmasını uygulamak amacıyla oluşturulmuştur. Böylece haksızlık ve düzensizliğin önü alınmak istenmiştir. Kur'a usulünün uygulanmasında büyük bir hassasiyet gösterilmesine rağmen devletin farklı yerlerinde bir takım toplumsal tepkilerle karşılaşıldığı görülmektedir. Kur'a uygulaması sırasında birtakım kişilerin öncülük ettiği tahrik ve kıskırtmalar neticesinde, bazı yerlerde uygulamaya karşı gelinmiş hatta zaman zaman silahlı çatışmalar da meydana gelmiştir.

⁴²⁴ BOA.İ.DH..220/13012

⁴²⁵ M.Süreyya, Sicil-i Osmânî, 1308–1315: 1/297] (<http://divanpost.blogspot.com/2010/01/gurcu-kimligi.html>)

⁴²⁶ BOA.A.}MKT.NZD.68/26

1852 Sadrazam Mahmud Nedim Paşa'nın babası Şam ve Bağdat valiliği yapmış olan Gürcü Mehmed Necip Paşa'dır [Mevlâna Halid-i Bağdâdî⁴²⁷ (vefatı: 1242/1827)'nin mektubatında bu kişiye gönderilmiş mektuplar vardır. Mehmed Necip Paşa aynı zamanda Tire'de içinde değerli yazma eserlerin olduğu bir kütüphane de yaptırmıştır. Eyüp Sultan türbesi civarında, Mihrişah Vâlide Sultan sebîli ile Hüsrev Paşa kütüphanesi arasındaki mezarlıkta medfundur. Kabri, sebilin sağ tarafında yer alan büyük hâcet penceresinin arkasındadır. Vefatı: Recep 1267.⁴²⁸

1853 Gürcü bölgeleri de hareketlendiren, Kırım Savaşı çıktı. İngiltere ve Fransa, Rusya'nın önü açılmasın, Osmanlı-Rus savaşı (1853-1856) çıksın diye her türlü çalışmayı yapmış, Savaşın başlaması üzerine de İngiliz büyükelçisi Londra'ya çekmiş olduğu telgrafta "Tanrıya şükürler olsun ki savaş başladı" diye müjde vermiştir. (Kemal GURULKAN, 25-26 Kasım 2017, s. 66)

Mart 1853'te Şeyh Şamil, Sultan Abdülmecid'e bir mektup yazarak durumu aktardı. Buna

Rusya ve Osmanlı Arasında Kırım Savaşı çıkmış ve yine Gürcü bölgeler hareketlenmiştir. İngiliz büyükelçisi Londra'ya çekmiş olduğu telgrafta:

"Tanrıya şükürler olsun ki savaş başladı"

olarak ifade etmiştir.

İngiliz büyükelçisi

rağmen henüz resmen savaş başlamadan, Kafkasya'da ve özellikle Dağıstan'da Rus askeri yığınağını sekteye uğratacak eylemlere girişti. Bir an evvel Tiflis'e ulaşmak isteyen Şamil'in Güney

⁴²⁷ **Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî** (Kürtçe Mewlana Xalid, 1779, Süleymaniye- 1827, Şam), Kürt kökenli Nakşibendi Hâlidîlik yolunun öncüsü ünlü İslâm âlimi, mutasavvıf ve şair. Irak'ta Süleymaniye'ye sekiz km uzaklıktaki Karadağ kasabasında doğmuştur.

1813-1823 yılları arasında Bağdat'ta yaşamış büyük bir sûfidir. Zamanın ünlü hoca ve âlimlerinden eğitim görmüştür. 1804 yılında Medine'ye, dört yıl sonra da Hicrî 1224 yılında Hindistan'ın Cihanabad şehrinde Şeyh Abdullâh Dehlevî'nin yanına giderek Nakşibendîlik tarikatının terbiyesini almıştır. Burada "irşad icazeti" alarak beş ayrı tarıkata halife olmuştur. (Nakşibendî, Kadiri, Sühreverdî, Kübrevî, Çeştî). Süleymaniye'ye geri dönüp iki yıl sonra Bağdat'a giderek yerleşti. Burada öğrencilerine tefsir, hadis, tasavvuf, fıkıh gibi çeşitli dersler verdi. On yıl sonra müritleri ve halifeleriyle birlikte Şam'a yerleşti. Babası Pir Mikail'dir. Mevlânâ Halid Bağdâdî, Müslümanların birliğini Osmanlı Devleti'nin sağlayacağı düşüncesindeydi. En büyük özelliği medreselerinde eğitim dili olarak Osmanlı Türkçesi, Arapça ve Farsçanın yanında Kürtçeyi kullanmış olmasıdır. İki temel özelliği, şeriata bağlılık ve genelde diğer tarikatlarda yaygın olan cehri, yani sesli zikir yerine hafi, yani sessiz zikri tercih etmesidir. Halifeleri aracılığıyla gerek Kuzey Irak bölgelerinde gerekse Şam, Kudüs, Bağdat ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde binlerce müridi oldu. Sonradan "Mevlânâ" mahlasını aldı. 1827 yılında Şam'da veba hastalığından vefat etmiştir. Türbesi Şam'da Salihiye'de olup ziyarete açıktır.

⁴²⁸ <http://divanpost.blogspot.com/2010/01/gurcu-kimligi.html>

Kafkasya'daki bu eylemlerinin amacı, muhtemel bir Osmanlı-Rus savaşına karşı Rusların bölgede askeri yığınak yapmasını önlemektir.⁴²⁹

09.09.1853 Sultan Abdülmecid 9 Ekim 1853'te Şeyh Şâmil'e bir ferman yollayarak onu Ruslar'a karşı cihada çağırdı.⁴³⁰

13.12.1853'te Osmanlı Sultanının fermanına cevap veren Şeyh Şâmil, Tiflis üzerine bir askerî harekâta girişilirse Rusların Kafkaslardan çıkarılabileceğini bildirdi. Ancak bu teklif Osmanlı Devleti'nce kabul görmedi. Osmanlı Devleti Mayıs 1854'te, Dağıstanlı Halil Bey'in teklifiyle Şeyh Şâmil'e Dağıstan Serdar-ı Ekremi⁴³¹ unvanını verdi. Oğlu Gazi Muhammed, Danyal Sultan ve İsmâil Paşa'yı mirlivâlık⁴³², Şemhal Hanı Ebû Müslim'i feriklik⁴³³ rütbesiyle ödüllendirdi. Tiflis'e karşı askerî bir harekât yapılması konusunda ısrarlı olan Şâmil, Temmuz 1854'te Gürcistan'ın Kaheti bölgesine girdi. Bu sırada nâibi Muhammed Emin, Çerkezistan'da bulunuyordu. Osmanlı-Batum ordusu da Özurgeti⁴³⁴ bölgesindeydi. Şeyh Şâmil, bütün gayretlerine rağmen Osmanlı ordusunun Tiflis'e doğru hareket etmesini sağlayamadı ve karargâh yeni Dargiye'ye çekildi.

1854 H-1270 Çakıroğullarından Yusuf Canbulat'ın (1905-1980) Babası, İbrahim Canbulat'ın (1872-1937) babası Çakıroğlu Yusuf'un doğumu 1854 tarihinden önceki bir tarihe denk geliyor olmalı.⁴³⁵ 1845 ile bu tarih arasında Osmanlı nüfus kayıtlarına ulaşamadığından tahmini olarak verilmiştir.

1855 Osmanlı Devleti 1855'te, Acara'dan yeniden asker isteyince, Ruslar'ın etkisi ile Gürcü beylerden tepki olmuş ve yeni ayaklanmalar başlatmışlardır. Bundan sonraki yıllarda da Osmanlı Devleti'nin bölgede etkinliğinin azalmaya başlaması üzerine Gürcü ayaklanmaları artarak sürmüştür. Bu ayaklanmaların önemlileri 1858, 1859 ve 1875'te olmuştur. Ancak Gürcü beyler arasında kendi iç çekişmeleri olduğundan davranış birliğini sağlayamıyorlardı. İşte 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı günlerine gelindiğinde, bölgedeki ortam bu durumdaydı. Rus hükümetinin Gürcistan'da uyguladığı Ruslaştırma siyasetiyle beraber yerleştirilmek istenen toprak köleliği sistemine (Servaj Rejimi⁴³⁶) karşı çok büyük tepkiler oldu. Bu tepkiler sonucu, 1861'de Rusya'nın iç eyaletlerinde kaldırılmaya başlanan toprak köleliği rejimi 1864 yılında Gürcistan'ın Kartli ve Kahet bölgelerinde de kaldırıldı.

9 Ekim 1855 H-27 Muharrem 1272'de vefat eden Ahmed Efendi, Ahıskalıdır. Müzellif Küçük Gürcü denir. Müderris, 1253 [1837'de] Selanik mollası oldu. Sonra İstanbul ve Mekke payelerini elde eyledi. Sadefçiler'e defnedildi. Fâzıl ve âlim idi. Oğlu mevalîden Mehmed Efendi'dir.⁴³⁷

⁴²⁹ <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kafkasyanin-ozgurluk-savascisi-seyh-samil/1723657>

⁴³⁰ <https://islamansiklopedisi.org.tr/seyh-samil>

⁴³¹ **Serdar-ı Ekrem** Padişah sefere katılmadığı zaman ordu baş kumandanı olarak seferi idare eden sadrazama verilen ünvan

⁴³² **Mirlivâlık** Tuğay kumandanı. Tuğgeneral.

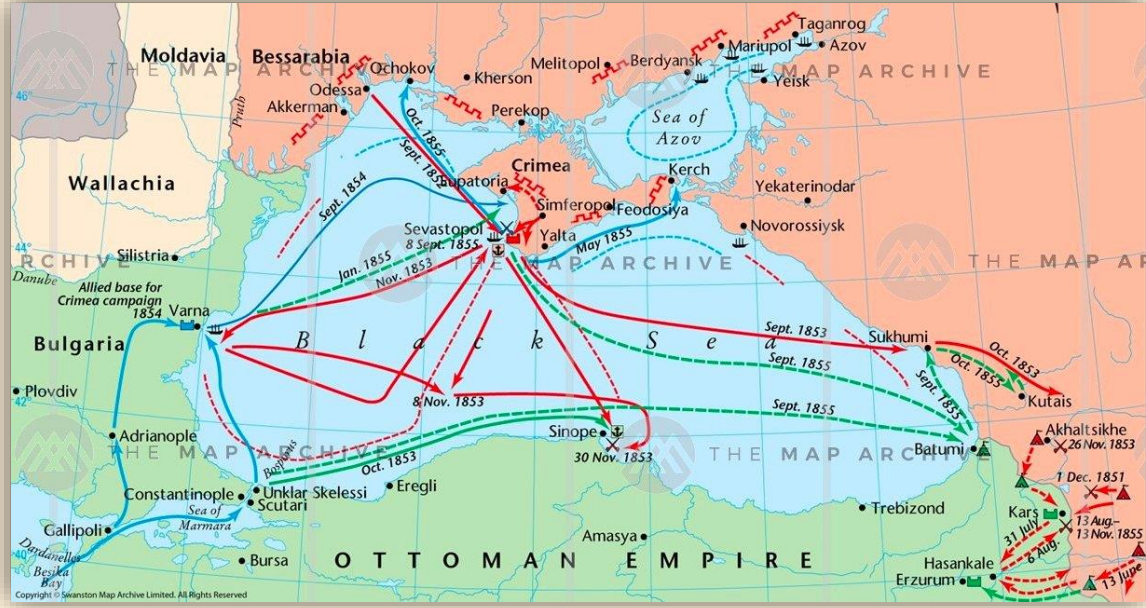
⁴³³ **Feriklik** Tümgenerallik veya korgenerallik.

⁴³⁴ **Özurgeti** (Gürcüce: ოზურგეთი), Gürcistan'ın batısında, Guria bölgesinin ve Özurgeti ilçesinin yönetim merkezi olan bir kenttir.

⁴³⁵ Erol oğlu Yusuf Canbulat ALT ÜST Soy Ağacı

⁴³⁶ **Feodalizm** (Derebeylik; Servaj Rejimi): [Feudalism; Servage regime // Feudalismus; Lehnswesen; Lehnsherrschaft]: Tarihte ve özellikle Ortaçağ'da görülen sosyal örgütlenme biçimlerinden olan feodalizm, tabakalaşmaya dayanan bir sosyal yapıdır.

⁴³⁷ M.Süreyya, Sicil-i Osmânî, 1308-1315: 1/298 (<http://divanpost.blogspot.com/2010/01/gurcu-kimligi.html>)

120 1853-1856 Kırım Savaşı'nın cephelerini ve saldırı güzergahlarını gösteren bir harita

Mart 1855: Abhazya'daki Rus askeri birliklerinin kontrolündeki bölgeler İngiliz ve Fransız kuvvetlerinin de yardımı ile Türk birlikleri tarafından kurtarıldı.

Haziran 1855'te Türk Sultanı, İngiltere'nin de etkisiyle Çerkeslerin bağımsızlıklarını kabul eden bir ferman imzaladı. Türklerin "Bağımsız Çerkesya'yı" tanıması sadece formaliteden ibaret olup, aslında İngiltere'nin de "Bağımsız Çerkesya'yı" tanımaktaki asıl amacı Türkiye'yi zayıf düşürme düşüncesi idi. İngilizlerle Türklerin bu girişiminin ana hedefi ise Abhazya hükümdarı M. Çaçba'yı kendi yanlarına çekme çabasıydı, ancak her ikisi de başarılı olamadılar.

Ekim 1855'te Ömer Paşa komutasındaki binlerce Türk askerinin Sohum'a çıkarma yapması ve buradan İngur nehri yönüne doğru hareket etmeleri.

1856 Kırım Savaşını Rothschildler finanse etmiştir. Osmanlının yeteri kadar borçlanmasını sağlayan Rothschildler, ilerleyen yıllarda Herzl'i Abdulhamid Han'a göndererek, borçları silme karşılığında Filistin topraklarının yahudilere bırakılmasını teklif edeceklerdir. II. Abdülhamit tarafından bu teklif rğbet görmeyecektir. (TÜRKMEN, s. 4)

30 Mart 1856 Paris Antlaşması^{xiv} ve 18 Şubat 1856 Islahat Fermanı⁴³⁸ ile Osmanlı Devleti, sınırları belli toprak parçası üzerinde bir millete dayalı ulus devlet anlayışına dayanmayı zımnen kabul etti. Paris Barış Antlaşmasının imzalanması ile Karadeniz'de Rusya'nın sahip olduğu donanmaya ve deniz üslerine sınırlama getirildi.

1857'den itibaren Rus postaları Rus Stimli gemi ve Ticaret Şirketi tarafından taşınıyordu. Bu şirkete ait vapurlar Karadeniz'de Batum'dan başlayarak, Rize, Trabzon, Samsun, Giresun limanlarına uğrayarak İstanbul'a gelmekte ve oradan Lâzkiye, Kudüs ve Trablusşam'a kadar uzanmaktaydı. (OSMAN ÖNDEŞ, Aralık 2013, s. 72) Şubat 1871'den itibaren eskiden Hicaz tarafına Hidiviye vapurlarıyla gönderilen mektupların, Yemen'e de uğrayan Avusturya Vapurlarıyla gönderilmesi için irade çıkarılmıştır.

⁴³⁸ **Islahat Fermanı** 3 Kasım 1839'da ilân edilen ve bütün Osmanlı tebaasının kanun önünde eşit sayıldığını, herkesin can, mal ve namus dokunulmazlığının devletin güvencesi altında olduğunu açıklayan Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nu yeterli bulmayan Batılı devletlerin, Osmanlı tebaası müslümanlarla gayri müslimler arasında bazı siyasî ve hukukî farklılıkların bulunduğunu ileri sürerek daha köklü reformlar yapılmasını istemeleri sonucunda hazırlanan ferman olup Osmanlı tarihinde önemli bir yere sahiptir. 11 Cemâziyelâhir 1272 (18 Şubat 1856) tarihinde Bâbıâli'de merasimle okundu. Sadrazam Âlî Paşa Paris Kongresi'ne gittiği için sadâret kaymakamı Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa'nın huzurunda yapılan merasime devlet ileri gelenleri, şeyhülislâm, patrikler, hahambaşı kaymakamı, cemaat başkanları ve devletlerin temsilcileri katıldılar. Islahat Fermanı'nın birer kopyası Paris Kongresi'ne katılan devletlere de verildi.

06.09.1859 Prens Baryatinsky, Kafkasya'daki kuvvetlerini beş gruba ayırarak her birinin başına bir kumandan tayin etti. Haziran 1857'de saldırıya geçmeye başlayan Ruslara karşı direniş gösterilmiş olsa da Şeyh Şamil, 6 Eylül 1859'da teslim olmak zorunda kaldı.⁴³⁹

1859 Kırım savaşı sonrası Trabzon ve civarına doğru gelen göçmenlerin ve yerleşik halkın sağlığı açısından karantina noktalarının oluşturulması ve göçmenlerin şehir dışında ikamet ettirilmesi Fauvel⁴⁴⁰ tarafından 1859 – 1860 yıllarında Kırım göçmenleri için hayata geçirilen bir uygulamaydı. Uygulamanın neticeleri sağlık açısından gayet olumlu sonuçlar doğurmuş, tifüs, kolera ve çiçek gibi hastalıkların kısa sürede bertaraf edilmesi sağlanmıştır.⁴⁴¹

121 Sinop Tahaffuzhanesi'nden Çekilmiş Bir Fotoğraf [Barakalar Bölgesi] ⁴⁴²

122 Osmanlıda İzmir Urla'daki bir adada inşa edilen tahaffuzhane en iyi korunmuş taaffuzhane olarak gösteriliyor.

⁴³⁹ <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kafkasyanın-ozgurluk-savascisi-seyh-samil/1723657>

⁴⁴⁰ Antoine Sulpice Fauvel Kasım 1813'te Paris'te doğmuştur. Mesleğinde yükselen Fauvel'in 1847 yılında Halk Sağlığı Enstitüsü'nde çalışmak üzere İstanbul'a davet edilmiştir ve böylece Osmanlı Devleti ile yolu kesmiştir. İstanbul başta olmak üzere Trabzon ve Samsun dolaylarında patlak gösteren kolera salgını ile etkin mücadelenin baş aktörleri arasında yer almıştır. 1856 Kırım Savaşı'ndan sonra başlayan göçleri yakından takip ederek göçmenlerin sağlık problemlerini gidermeye yönelik çabalar sarf etmiştir.

⁴⁴¹ Fauvel'in uyguladığı karantina politikası ve deneyimleri hakkında bilgi için bkz. Yılmaz, "Fransız Epidemiyolog...", s.200.

⁴⁴² Geçmişin Fotoğraflarıyla Sinop Tarihi, Haz. Zeki Zeynel Özcanoğlu ve diğerleri, Sinop: Sinop Belediyesi Yayını, 2007, s. 41

1859 yılına kadar Şeyh Şamil⁴⁴³ önderliğinde Rus ordusuna karşı büyük bir Mücadele veren Müridizm hareketi büyük varlık göstermiştir⁴⁴⁴.

⁴⁴³ **ŞEYH ŞÂMİL (1797-1871)** Rus işgaline karşı direnişiyile tanınan Dağıstanlı lider ve mücahid. Dağıstan'ın Gimri köyünde dünyaya geldi. Babası Avarlar'dan Muhammed, annesi Avar beylerinden Pîr Budak'ın kızı Bahu Mesedu'dur. Doğduğunda kendisine dedesi Ali'nin adı verildi. Ancak sürekli hasta olduğundan ad değiştirmenin iyi geleceğine dair geleneksel inancın etkisiyle ailesi adını Şâmil (Şâmûîl, Şemûîl) olarak değiştirdi. Kısa bir süre sonra sağlığına kavuşan Şâmil ilk eğitimini dayısından aldı. Ardından arkadaşı Molla Muhammed ile birlikte Harakinili Said ve ileride kayınpederi olacak olan Nakşibendî şeyhi Cemâleddin Gazi-Kumukî'den dinî ilimleri tahsil etti ve yirmi yaşlarında ileri bir seviyeye ulaştı. Kuzey Kafkasya müslümanlarının XVIII. yüzyılın sonlarında Ruslar'a karşı başlattıkları, Ruslar'ın müridizm, kendilerinin gazavât adını verdikleri direniş hareketi, bu hareketin lideri İmam Mansûr'un ölümünden sonra uzun yıllar liderden mahrum kalmıştı. Nakşibendî-Hâlidî şeyhi İsmâil Şîrvânî'ye intisap ederek hilâfet aldıktan sonra 1823'te Dağıstan'a dönen Şeyh Şâmil'in arkadaşı Molla Muhammed 1829'da gazavât hareketinin liderliğine seçildi ve Kafkasya halklarını Ruslar'a karşı cihada davet eden bir bildiri yayımlayarak hareketi yeniden başlattı. Şeyh Şâmil imam ve gazi unvanıyla anılan Molla Muhammed'in en önemli yardımcısı oldu. (<https://islamansiklopedisi.org.tr/seyh-samil>)

⁴⁴⁴ **MÜRİDİZM** Kuzey Kafkasya müslümanlarının XVIII. yüzyıl sonlarında Ruslar'a karşı başlattıkları tasavvufî kökenli siyasî hareket. Nakşibendî tarikatı mensupları öncülüğünde başlatılan bu dinî-millî direniş hareketini Rus müellifleri müridizm olarak adlandırmış, hareket Rus ve Batı literatüründe bu adla yaygınlık kazanmış, müslümanlar ise giriştikleri bu mücadeleye gazavât adını vermişlerdir. Çeçen asıllı İmam Şeyh Mansûr'un 1785'te Çeçenistan'da başlattığı gazavât, Nakşibendîler'in önderliğinde Kâdirîler'in de desteğiyle ve çeşitli aralıklarla 1920 yıllarına kadar devam etmiştir. İmam Mansûr'dan önce Çar rejimine bağlı kişilerce Kafkasya'ya özerklik verilmesini savunan bir hareket başlatılmışsa da başarıya ulaşamamıştır. Müridizm, başlangıcından kısa bir süre sonra millî bir nitelik kazanarak bağımsız Kafkasya idealinin ortaya çıkmasında başlıca etken olmuştur.

123 Şeyh Şamil Ruslarla dağ başında (1800 yıllar), Şeyh Şamil

26 Ağustos 1859: İmam Şamil'in Gunib köyünde yenildi ve esir düştü. Bu durum üzerine Kuzey-Batı Kafkasya'da bulunan Rus kuvvetlerin önemli bir kısmı Abhaz-Adıge halkının direnişini kırmak için Kuzeydoğu Kafkasya'ya gönderildi. General Baryatinski tarafından oluşturulan Batı Kafkasya'nın işgali ve yerli halkların sürülerek, yerlerine Rus yerleşimcilerin iskânı, planı da böylece daha kapsamlı bir şekilde uygulamaya konmuş oldu. (TİMUR AÇUGBA, 2015, s. 54)

1860

01 Ocak 1860 Şeyh Şâmil'in 1859'da esir düşmesi yüzünden Kırımlılar yanında Kafkasya'dan da çok sayıda Çerkez ve Noyan nüfus Anadolu'ya göç etmeye başladı.

1860 XIX. yüzyılda kaybedilen topraklarda meskûn Müslüman ahali, maruz kaldığı baskılar sonucu kadim topraklarını terk ederek, daha güvenli yerlere çoğunlukla da Anadolu'ya göç ediyordu. Bu göç hareketlerinin hızlanması üzerine, o zamana kadarki gelişmeleri, yapılan faaliyetleri ve ileride çıkabilecek sorunları inceleyen Meclis-i Vâlâ⁴⁴⁵, hazırladığı 1 Ocak 1860 tarihli mazbata ile sayıları gittikçe artan muhacirlerin ülkeye girişinden, tamamen yerleştirilmelerine kadar her türlü işleriyle ilgilenmek üzere Muhâcirîn Komisyonu⁴⁴⁶ adıyla bir teşkilâtın kurulmasına karar verdi. Muhacirlerle ilgili haberleşme ve yazışmaların merkezi olarak düşünülen komisyon, devletin yaptığı yardımlardan başka, kişilerden de yardım toplayacak ve halkı teşvik etmek için, yardımda bulunanların isimlerini Ceride-i Havâdis⁴⁴⁷ ve Takvîm-i Vekâyi'de⁴⁴⁸ yayımlayacaktı. Meclis-i Vâlâ'nın bu teklifi 5 Ocak

⁴⁴⁵ **MECLİS-i VÂLÂ-yı AHKÂM-ı ADLİYYE** مجلس والای احکام عدلیه II. Mahmud'un kurduğu, reformları planlayıp icrasını denetleyen yüksek yasama ve yargı organı. 24 Mart 1838'de kuruldu. Başkanlığına eski seraskerlerden Koca Hüsrev Paşa'nın getirildiği meclis beş üyeden oluşmaktaydı. Padişah ve şeyhülislâmın huzurunda yapılan törenden sonra 31 Mart 1838'de faaliyete geçti. Çalışma yeri Gülhane Kasrı'ydı. Özellikle ilk dönemlerde belgelerde geçen "meclis-i âlî" tabiri de Meclis-i Vâlâ'yı nitelemek için kullanılırdı. Meclisin görevi yapılması düşünülen ve "tanzîmât-ı hayriyye, tanzîmât-ı mülkiyye" olarak adlandırılan reformların gerçekleştirilmesi amacıyla kanun ve nizamları hazırlamak ve Dâr-ı Şûrâ-yı Bâbîlâfî, Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî'nin tanzim ettiği mazbatalara son şeklini vermektir. Ayrıca çıkardığı kanun ve nizamnamelerin uygulanıp uygulanmadığını denetleme hakkına sahipti. Meclisin toplanma şeklini, kurallarını ve işleyiş tarzını belirleyen iç tüzüğü, üyelerin düşüncelerini serbestçe açıklamalarını ve kararların oy çokluğuyla alınmasını öngörüyordu. <https://islamansiklopedisi.org.tr/meclis-i-vala-yi-ahkam-i-adliyye>

⁴⁴⁶ Ahmet Cevat Eren, agm, s. 16; Muhacirlerin sevk ve idaresi için kurulan komisyonlar hakkında geniş bilgi için bk. Mehmet Demirtaş, "Kırım Savaşı ve 93 Harbi Sürecinde Osmanlı Memleketine Gelen Göçmenlerin Sevk ve İskânı", *A.Ü Türkiyât Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (Erzurum 2009), sy. 41, s. 215-238.

⁴⁴⁷ **CERİDE-i HAVÂDİS** جریده حوادث Osmanlı Devleti sınırları içinde çıkarılan ilk özel gazete. Vekâyi-i Mısıriyye (1244/1828) ve Takvîm-i Vekâyi'den (1247/1831) sonra üçüncü Türkçe gazete olan Ceride-i Havâdis, 1 Cemâziyelâhîr 1256'dan (31 Temmuz 1840) 24 Rebiülâhîr 1281'e (26 Eylül 1864) kadar başlangıçta on günde bir, 139. sayısından itibaren (1259/1843) haftalık olarak toplam 1212 sayı neşredilmiştir. 40 × 27 cm. ölçüsünde ikişer sütunlu dört sayfa olarak yayıma başlayan gazetenin sütun sayısı 329. sayıdan (1263/1847) itibaren üçe çıkmıştır. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ceride-i-havadis>

⁴⁴⁸ **TAKVİM-i VEKÂYİ** تقویم وقایع Osmanlı Devleti'nin ilk resmî gazetesi. Birinci sayısı 25 Cemâziyelevvel 1247'de (1 Kasım 1831) Türkçe olarak yayımlanmış, çok düzenli olmasa bile daha sonraki dönemlerde başta Fransızca diğer dillerde de nüshaları

1860 tarihinde padişah tarafından onaylandı ve komisyon başkanlığına Trabzon Valisi Hâfız Paşa getirildi⁴⁴⁹.

124 Ceride-i Havadis Gazetesinden Kesit

125 Takvîm-i Vekâyi Gazetesinden Kesit

Merkezi İstanbul'da bulunan Komisyon, taşraya gönderdiği İskân-ı muhacirin me'murları ve vilayet İdare-i Muhacirin Komisyonları vasıtasıyla göçmenleri aşağıda belirtilen ilkeler çerçevesinde vilayet ve sancaklarda yerleştirmeye çalışmıştır. XIX. yüzyılda kısa aralıklarla uzun savaşların olması sebebiyle; Müslümanların askere alınması, savaşlarda büyük zayıat vermesi, kolera, tifo gibi salgın hastalıkların yayılması ve kıtlık gibi olaylar Anadolu'daki Müslüman nüfusun azalmasına sebep olmaktaydı. Bunun neticesinde bazı meskûn yerler boşalmış ve harap olmuştur. Bu durum ekonomisi ziraata dayanan devletin zirai gelirinin azalması sebebiyet vermekteydi. Bu problemi çözmeye çalışan Babıali; harap ve terk edilen yerlerle, ziraata elverişli yerleri tarıma açarak, memleketin imar edilmesini hedeflemişti. Bu hedefe ulaşabilmek için insan kaynağına ihtiyaç vardı.⁴⁵⁰ İşte bu kaynak XIX. yüzyılda göçmenler olmuştur. Ancak, Osmanlı Devleti bu göçler sırasında klasik popülist telakkiyi terk ederek Gayr-i Müslimlerin Türk topraklarında yerleşmesi hadisesine pek sıcak bakmamıştır. Nitekim, Yahudi göçü münasip telakki edilmezken Anadolu'ya gelen Hristiyan Gürcülerden isteyenlerin geri dönüşlerine izin verilebilmiştir.⁴⁵¹ Ayrıca, zaman zaman izinsiz olarak Anadolu'ya gelen göçmenlerden yapılan tahkikat sonucu Müslüman olmadığı tespit edilenler, memleketlerine iade edilmiştir.⁴⁵² (Doç. Dr. Nedim İPEK Yrd, s. 129)

Osmanlı topraklarına göç eden muhacirler devletin misafiri olarak kabul edilmişlerdir. Bu sebeple rahat ve huzurlarının temini en öncelikli mesele olarak görülmüştür. Osmanlı belgelerinde muhacirler (garîbü'd-diyâr lütuf ve merhamete sezâ-vâr⁴⁵³) garip, merhamete, lütuf ve ikrama muhtaç kişiler oldukları aksi muamelenin merhamet-i seniyyeyeye muvafık olmayacağı belirtilerek, uygun

neşredilmiş, Avrupa'daki örneklerine uygun biçimde iç ve dış kamuoyunu daha düzenli ve hızlı şekilde bilgilendirmek amacıyla çıkarılmıştır. <https://islamansiklopedisi.org.tr/takvim-i-vekayi>

⁴⁴⁹ <https://islamansiklopedisi.org.tr/muhacir--osmanli>

⁴⁵⁰ BOA.BA.İD.B.1315/38, Lef. 2.

⁴⁵¹ BOA.BA.AD.933/103-1: Trabzon vilayetine tezkire, 10 Nisan 1878.

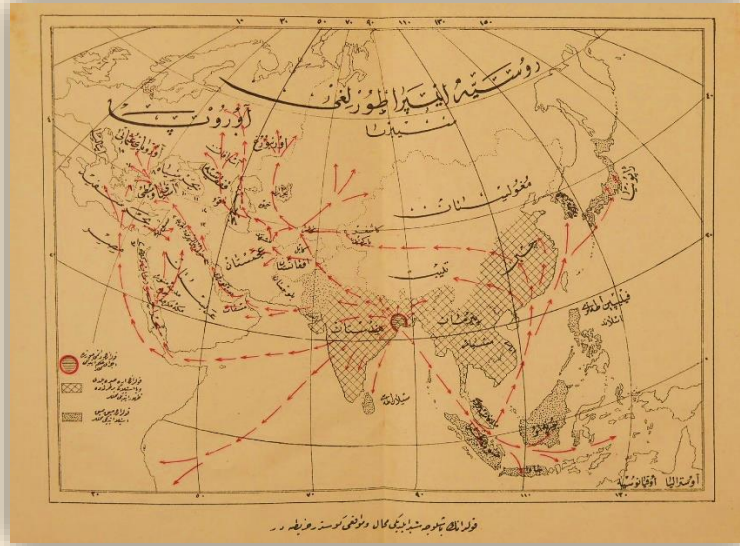
⁴⁵² BOA.BA.İD.Ş.1321/11; M. 1322/1.

⁴⁵³ BOA.A.MKT.MHM.177/57. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Sadâret Mektûbî Mühimme Kalemi)

mahallere yerleştirilmeleri ve yevmiyelerinin verilmesi istenmiştir.⁴⁵⁴ Devlet, muhacirlerin hem Osmanlı limanlarına nakledilmeleri hem buralardan iskân bölgelerine sevklerinde her türlü yardımı sağlamaya çalışmıştır. Oturacakları hanelerin inşasında da yardımlarda bulunmuştur. Vapur ücretlerini bir kısmı kendileri ödedyse de bunların sayıları mahduttu.⁴⁵⁵ Ayrıca eğitim, ibadet ve sağlık gibi ihtiyaçlarının karşılanmasında da hiçbir fedakârlıktan kaçınılmamıştır. Mesela, Adapazarı civarında meskûn bulunan Abaza, Çerkes ve Rumeli muhacirlerinin ibadetleri ve çocuklarının eğitimleri için her iki yüz haneye bir adet olmak üzere altı cami ve okul yapılması istenmiştir.⁴⁵⁶ Ancak 1860 tarihinden sonra gelen muhacirlere bütçe imkânlarının kısıtlı olması sebebiyle yapılan yardımlarda azalma olmuştur.⁴⁵⁷ Daha önce gelenlere daha çok para verilirken, bu tarihten sonra gelenlere aynı miktarlarda yardım verilememiştir. Meselâ, oturulabilir bir hanenin maliyeti 1.720 kuruş olduğu halde, hane inşası için ancak 250 kuruş yardım yapılması öngörülmüştür.⁴⁵⁸

İlki 5 Ocak 1860'ta kurulan kurumun ismi Muhacirin Komisyonu'dur. Sonraki Süreçte "İdare-i Muhacirin Komisyonu", "Muhacirin Komisyonu Âlisi" gibi başka Komisyonlar da kurulmuştur.⁴⁵⁹

1861-2 Kolera Salgını

126 Koleranın Yayılma Yollarını Gösterir Osmanlı Haritası Akil Muhtar, Besim Ömer Kolera Hastalığında İttihazı Lazım Gelen Tedâbir ve Ettibâyâ Rehber Dersaadet Arşak Garveyan Matbaası, 1327

1860–1862 yılları arasında pek çok kırımlı, Osmanlı topraklarına göç etmiştir.

25.06.1861 5.Abdulaziz Han'ın Başa Geçiş

⁴⁵⁴ BOA.A.MKT.MHM.177/57; A. MKT. UM, 396/58. 8 Şubat 1860.

⁴⁵⁵ Abdullah Saydam, "Sultanın Özel Statüye Sahip Tebaası: Konar-Göçerler", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler*, s. 155.

⁴⁵⁶ BOA.İ.DH.1043/82014. 16 Ağustos 1887.

⁴⁵⁷ Saydam, *age*, s. 162.

⁴⁵⁸ Saydam, *age* s. 165.

⁴⁵⁹ Ayrıntılar için bkz. David Cameron Cuthell Jr., *The Muhacirin Komisyonu: An Agent In The Transformation Of The Ottoman Anatolia (1860–1866)*, Columbia University 2005; Eren, a.g.e.; Nedim İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri (1877–1890)*, TTK, Ankara 1994; Erkan, a.g.e.; Saydam, a.g.e.

127 5. Abdulaziz Han

128 20 kuruş, Gümüş Para

1862-64 1861'den itibaren Konar-Göçerlerin (Yörüklerin) bulunduğu bölgenin valisi tarafından iskân edilmeleri kararlaştırıldı. Karesi sancağı o yıllarda Hüdavendigar (Bursa) vilayetine bağlı olduğu için, bu iskân hareketi zamanın valisi olan Ahmed Vefik Paşa⁴⁶⁰ tarafından 1862-64 yılları arasında zalimce davranarak gerçekleştirildi yazılmaktadır. Bugün bile “çadır yırtan paşa” olarak bilinmekte ve anılmaktadır.⁴⁶¹

129 Ahmed Vefik Paşa

1863 Gümüşhânevi hazretlerinin halifelerinden biri de eski Bayramiç Müftüsü **Çırpılar'lı Ali Efendi'dir**. 1863 yılında doğmuş, Gümüşhaneli Dergâhı'nda yetişmiş, hilâfet almıştır. Köyüne dönerek orada bir cami ile 24 odalı bir medrese inşa ederek tâlim-terbiye, tebliğ ve irşad hizmetlerinde bulunmuştur. 1910'larda açtığı medresesindeki irşad faaliyeti 1924'te medreseler kapatılınca kadar sürmüştür. Çırpılar'lı Ali Efendi, İstiklal Savaşı sırasında Bayramiç yöresinin Kuvâ-yı Milliye temsilcisi olarak görev yapar. Bir ara Bayramiç Müftülüğü görevinde de bulunan Ali Efendi 1947 yılında 82 yaşlarında iken vefat eder.

Tablo 15 Yıllara Göre İstanbul'a Gelenler		
Teşrinsani 1293-17 Teşrinsani 1294	13 Kasım 1877-29 Kasım 1878	178.389
18 Teşrinsani 1294-Şubat 1295	30 Kasım 1878-Şubat 1880	100.000
1296	1881	20.763
1297	1882	13.898
1298	1883	23.098
1299	1884	33.941

⁴⁶⁰ **Ahmet Vefik Paşa** (d. 3 Temmuz 1823, İstanbul – ö. 2 Nisan 1891, İstanbul), Osmanlı devlet adamı, diplomatı, çevirmen ve oyun yazarı. İlk ilmî Türkçülerden biridir. İki defa Maarif Nazırlığı (Eğitim Bakanı) yaptı; ilk Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda İstanbul vekili olarak yer aldı ve başkanlığı üstlendi; 4 Şubat 1878- 18 Nisan 1878 ve 1 Aralık 1882- 3 Aralık 1882 tarihleri arasında iki defa başvekillik (sadrâzamlık, başbakanlık) görevine getirildi. İlk Türkçe sözlüklerden birisi olan “*Lehçe-i Osmânî*”nin yazarı olan Paşa, devlet adamlığının yanı sıra 16 dil bilen bir bilim adamıdır. Bursa valiliği sırasında bu kentte bir tiyatro yaptırmakla ün kazanmıştır. (https://tr.wikipedia.org/wiki/Ahmed_Vefik_Pa%C5%9Fa)

⁴⁶¹ <https://www.belgeseltarih.com/guney-marmara-bolgesine-kafkas-gocleri/>

1300	1885	13.748
1301	1886	13.522
1302	1887	13.365
1303	1888	12.084
1304	1889	10.108
1305	1890	11.753
1306	1891	28.451
Mart 1307-7 Kanunisanı 1307	13 Mart 1891-19 Ocak 1892	22.220
Toplam		
Ferhat Berber, Güz 2011 s.41		

Tablo-16 İstanbul'a Uğramadan Doğrudan Vilayetlere Geçenler	
Geldikleri ve Gittikleri Yerler	Nüfusları
Selanik, Dedeagaç, Tekfurdağı iskelelerinden Anadolu cihetine gidenler	70.000
Varna ve Bergos'tan Samsun ve Sinop ve Trabzon'a doğrudan doğruya gidenler	55.000
Hüdavendigar ve Selanik vilayetleri mülhakatında iskân üzere gidenler (Selanik'ten Bursa'ya gidenler)	27.000
Edirne canibine gidenler (takribi)	70.000
Sohum muhacirlerinden olup doğrudan doğruya Samsun ve Çarşamba taraflarına gidenler(takribi)	50.000
Toplam	272.000
(Ferhat Berber, Güz 2011) s.42	

1.1.1864 Balıkesir Hüdavendigar Vilayeti Karesi Sancağı olmuştur.

1864 Balıkesir, on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından önceki dönemlerde, idari yapılandırmalarda değişiklikler olmakla beraber, genel olarak Karesi sancağının merkezidir⁴⁶². Sancak beyleri Karesi sancağının merkezi olan Balıkesir, o zamanki adıyla Balıkesirî'de otururlardı. Bu yıllarda Karesi Sancağı Bigadiç, Sındırgı, Başgelenbe, Kemer Edremit (Burhaniye), Ayazment, Edremit, Kozak, İvrindi, Manyas, Fart (Susurluk) ve Ayvalık kazalarından oluşuyordu⁴⁶³. Karesi sancağı daha sonra 1864'te çıkarılan Vilâyetler Nizamnamesi gereğince oluşturulmuş bulunan Hüdavendigar vilâyeti sancakları arasına girmiştir.

1864 Sadece Trabzon'da yaz aylarında açlık, hastalık ve fiziksel bitkinlikten dolayı yaklaşık 19 bin Kafkasyalı mülteci öldü. Samsun civarında ise ölü sayısı 60 bine ulaşmaktaydı. Bu dönemde, sürgünzedeler arasında günlük ölüm 200 kişiyi aşmıştı. Ölüm nedenleri olarak yüksek ateş, kolera ve çiçek hastalığı özellikle göze çarpmaktaydı. (TİMUR AÇUGBA, 2015, s. 54)

Şubat 1864 Trabzon'a 10 bin Abhaz ve Adıge mülteci geldi. Mülteciler arasında sadece bir ay içinde 3 bin kişi çeşitli hastalıklardan yaşamını yitirdi. (TİMUR AÇUGBA, 2015, s. 54)

Temmuz 1864'ten itibaren Muhâcirin Komisyonu müstakil bir kuruma dönüştürüldü.⁴⁶⁴

1864 yılındaki göçler sırasında, Hüdavendigar sınırları dâhilinde bulunan Balıkesir sancağı yöresindeki iskân işlerini de yürütmek üzere vilayet dâhiline yeni "İskân-ı Muhacirin" memurları (katip, tercüman) tayin edildi. Bunun yanına on-on beş kişiden oluşan zaptiye de gönderilmiştir.⁴⁶⁵

1864 Kafkaslarda Ruslara karşı ciddi bir mücadele veren ve Müridizm Hareketi olarak adlandırılan Şeyh Şamil ve arkadaşlarının verdiği mücadelenin, 1853-1856 Kırım Harbi'nde meydana gelen durum itibarıyla Osmanlı Devleti tarafından gerekli desteği alamamış olması ve yalnızlığa terk edilmesi neticesinde 1864 yılında Ruslar tarafından kanlı bir şekilde bastırıldığına şahit olmaktayız. Bunun üzerine Kafkas halklarında, katledilme, sürülme ve Hristiyanlaştırılma korkusu başta olmak üzere, asırlardan beri yaşadıkları atalarının topraklarını terk edip, Halifenin topraklarına, Anadolu'ya doğru gelmeye başlamışlardır. Osmanlı Devleti'nin göçmenlere sağlamış olduğu

⁴⁶² İsmail Hakkı (Uzunçarşılı), Karesi Vilâyeti Tarihçesi, (haz. Abdülmecit Mutaf), Balıkesir: 2000, s. 119.

⁴⁶³ İsmail Hakkı, age., s. 119.

⁴⁶⁴ <https://islamansiklopedisi.org.tr/muhacir--osmanli>

⁴⁶⁵ <https://www.belgeseltarih.com/balikesir-vilayetinde-iskan-edilen-kafkas-gocmenleri/>

imkânların bölge halkları tarafından bilinmesi ve gerçekleştirecekleri bir göç neticesinde perişan olmayacakları bilgisidir⁴⁶⁶ Muhacirlerin iskân edilme politikaları ile Müslüman nüfusun artırılmasını temin edecek uygulamaların yapıldığını görüyoruz⁴⁶⁷. (Kemal GURULKAN, 25-26 Kasım 2017, s. 67)

1865'te Servaj rejimi İmeretiya ve Guriya'da 1865 kaldırıldı.

27 Kasım 1865 H-08.07.1282'te Muhâcirîn Komisyonunda görevli personel sayısı ile bunların faaliyetleri göç olaylarının oranına bağlı olarak değişiyordu. 1864'te Çerkez direnişinin sona ermesinden dolayı çok sayıda göçmenin gelişi üzerine komisyonun memur kadrosu genişletildi. Fakat daha sonra göç edenler azalınca yapılacak bir iş kalmadığı düşüncesiyle 27 Kasım 1865'te komisyonun lağvına ve üstlendiği işlerin diğer dairelere devrine karar verildi.

01 Temmuz 1867 H-19.06.1283 Çakıroğullarından Yusuf Canbulat'ın (1905-1980) Annesi, Ahmet+Name Kızı Fatma'nın (1867-1939) doğumu (Batum)⁴⁶⁸.

1866 1864'te gelen göçmenlerin iskânları büyük ölçüde tamamlanmasından sonra, 1866'da vilayet ve sancaklardaki sevk ve iskân memurları lağvedilmeye başlandı.

1866 Servaj rejimi Megreliya'da (1866) kaldırıldı.

1850... XIX yüzyılın ikinci yarısında Gürcü aydınları halkı çar rejimine karşı mücadeleye çağırdılar. Bu amaçla Gürcü dilinde yayımlanan Droeba⁴⁶⁹ ve İveriya gazetelerinde milliyetçi fikirleri yaymaya çalıştılar.

130 Prens İlia Çavçavadze'nin ön sayfasındaki makalesiyle bir droeba sorunu

Nisan–Haziran 1867'da Osmanlı İmparatorluğu'na yeni bir sürgün dalgası başladı. Abhazya toprakları bu dalgayla 20.000 kişiyi daha kaybetti. (TİMUR AÇUGBA, 2015, s. 58)

1868 H-1284 Çakıroğulları'ndan Yusuf Canbulat'ın (1905-1980) Hanımı, Sultan'ın (1909-1982) babası Ali Yıldız'ın (1880-1946) babası Ömer'in doğumu 1868 tarihinden önceki bir tarihe denk geliyor olmalı.⁴⁷⁰ 1845 ile bu tarih arasında Osmanlı nüfus kayıtlarına ulaşamadığından tahmini olarak verilmiştir.

1868 Meclis-i Vâlâ'nın kaldırılması ile teşkil edilen Meclis-i Ahkâm-ı Adliyye 1868'de ikiye ayrılınca Muhacirun komisyonu Şûrâ-yı Devlet'e⁴⁷¹ bağlandı.

1869 (1285) Batum'da doğan Hüseyin Hüsnü Efendi, Süleyman Efendi'nin oğludur. Tahsil hayatıyla ilgili bilgi mevcut olmamakla birlikte kendisinin Fatih dersiamlarından ve Lazistan Müftüsü

⁴⁶⁶ BOA.Y.PRK.KOM.1/26.

⁴⁶⁷ Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Osmanlı Arşiv belgelerinden yapılan seçkilerden hazırlanan ve iki ciltten oluşan **Osmanlı Belgerinde Kafkas Göçleri**, Başbakanlık Devlet Arşivleri Gn. Müdürlüğü Yayını, İstanbul 2002.

⁴⁶⁸ Erol oğlu Yusuf Canbulat ALT ÜST Soy Ağacı

⁴⁶⁹ Droeba (Gürcüce: დროება, "The Times"), 1866'dan 1885'e kadar Tiflis'te yayınlanan etkili bir Gürcü siyasi ve kültürel gazetesiydi. Droeba ilk olarak 4 Mart 1866'da Rusya Kafkasya Valiliğinin başkenti Tiflis'te haftada üç kez, ardından 1877'den itibaren günlük olarak yayımlandı.

⁴⁷⁰ Erol oğlu Yusuf Canbulat ALT ÜST Soy Ağacı

⁴⁷¹ **ŞÛRÂ-yı DEVLET** شورای دولت 1868'de idarî yargı ve danışma organı olarak kurulan meclis.

olduğu, maaşını Balıkesir Vilayeti dâhilinde Susıgırlık (Susurluk) Kazası'ndan aldığı bilgisi mevcuttur. 1933 yılında Balıkesir Susıgırlık Kazası'nda vefat etti⁴⁷².

1870

1870'te Servaj rejimi Abhaziya'dan kaldırıldı.

1870 Bab-ı Ali'nin bütün gayretlerine rağmen iskân konusunda problemler meydana geliyor, şikâyetler eksik olmuyordu. Nitekim 1870 yılında özellikle Anadolu'daki iskân mahallerinde şikâyetlerin artması yüzünden yeni bir *teftiş heyeti* görevlendirilmiştir. Bu bağlamda; muhacirlere dağıtılan arazinin adaletli taksim edilip edilmediğini, kabile liderlerinin devletin kanununa riayet konusunda uyarılmaları, muhacirlerin silah taşımalarının önlenmesi ve diğer hususlarda ıslahat yapmakla görevli olmak üzere, Hüdavendigâr vilayeti Karesi sancağına, Bab-ı Ali ve Seraskerlikten birer memur ve zabıt (binbaşı rütbesinde) gönderilmesi kararlaştırıldı.

13 Mart 1871 Londra Antlaşmasının imzalanması. Rusya için aşağılayıcı hükümler içeren Paris Antlaşması (1856) ile Karadeniz'i nötralize ederek uluslararası ticaret gemilerine kapatan Edirne anlaşmasının (1829) hükümleri bu anlaşmayla iptal edildi. Londra Antlaşması Rusya için büyük bir diplomatik zafer oldu (TİMUR AÇUGBA, 2015, s. 60)

1871 Londra Mukavelenamesi (Londra Boğazlar Sözleşmesi), 17 Ocak-13 Haziran 1871 Rusya'nın ilan etmiş olduğu Karadeniz'in tarafsızlığının (1856 Paris antlaşmasının 11, 13 ve 14. maddeleri) kaldırılmasını onayladı; fakat boğazlar kapalı olmağa devam etti. Kırım savaşına son veren Paris Antlaşmasıyla Karadeniz'in tarafsızlığı kabul edilmişti. Buna zorunlu olarak uyan Rusya, 1871'de Fransız Alman Savaşının Fransa aleyhine sonuçlanmasıyla Paris Antlaşmasındaki bu hükmü tanımadığını belirtti. Osmanlı İmparatorluğunun başvurusu üzerine toplanan konferansta imzalanan antlaşmayla Karadeniz'in tarafsızlığı ve barış zamanlarında Osmanlı İmparatorluğu'na Boğazlar'ı kapalı tutma yetkisi tanıyan Paris antlaşmasındaki madde kaldırıldı. Ancak gerektiğinde Osmanlı devletinin dost ve bağışık donanmaları içeri almakta serbest bırakılması, Osmanlı Devleti için önemli bir ödün olduğu kadar Rusya açısından da yeni bir tehdit ögesi oluşturdu.⁴⁷³

1871'de Son olarak da Servaj rejimi Svanetiya'da kaldırıldı. Servaj rejiminin ortadan kalkması sonucu Gürcistan'da 75.565 hane (yaklaşık 350.000 kişi) bu rejimden kurtulduysa da bunların %10 civarında bir kısmı topraksız bırakıldı. Geri kalanlar ise servaj rejimi devrinden farklı olarak daha az toprak almış oldular. Servaj rejiminin kaldırılması ile Gürcistan'da birçok fabrika açıldığı gibi sanayiye de gelişmeler başladı. Fakat içtimai ve milli meselelerin çözülmemesi özellikle Gürcü dilinin gelişmesini engellemeye yönelik siyasetin devam ettirilmesi, yeni açılan lise ve kolejlerde eğitimin Rusça yapılması, hatta "Gürcistan" (Gruziya) kelimesinin kullanılmasının yasaklanması Gürcü aydınlarını hürriyet mücadelesine yöneltti

Şubat 1871'den itibaren eskiden Hicaz tarafına Hidiviye vapurlarıyla gönderilen mektupların, Yemen'e de uğrayan Avusturya Vapurlarıyla gönderilmesi için irade çıkarılmıştır. (OSMAN ÖNDEŞ, Aralık 2013, s. 72)

19.06.1288h (01.07.1872) Çakıroğulları'ndan Yusuf Canbulat'ın (1905-1980) Babası Yusuf oğlu İbrahim Canbulat'ın (1872-1937) doğumu⁴⁷⁴.

1872'de Hudâvendigâr, Aydın ve Trabzon vilâyetlerindeki komisyonlar lağvedildi.⁴⁷⁵

10 Mart 1875 H-02.02.1292 Muhacirin Komisyon başkanı Muammer Paşa'nın 10 Mart 1875 tarihinde ölümünün ardından tasarruf amacıyla tamamen dağıtıldı. Muhacirlerle ilgili işlere bakmak için Zaptiye Nezâreti'nde bir daire kurularak komisyon elemanlarının bir kısmı orada görevlendirildi. Bu dairenin başkanlığına İstanbul Ceza Mahkemesi üyelerinden Şeref Bey getirildi.⁴⁷⁶

⁴⁷² İMŞSA, Sicill-i Ahval Dosya No: 0176000310247A.

⁴⁷³ https://www.turkcebilgi.com/londra_bo%C4%9Fazlar_s%C3%B6zle%C5%9Fmesi

⁴⁷⁴ Erol oğlu Yusuf Canbulat ALT ÜST Soy Ağacı

⁴⁷⁵ <https://islamansiklopedisi.org.tr/muhacir--osmanli>

⁴⁷⁶ <https://islamansiklopedisi.org.tr/muhacir--osmanli>

13 Haziran 1871 H-24-03-1288'de Kars ile Batum arasında olan yolun tesviyesine başlandı.⁴⁷⁷ Bu çalışmalarda halk da çalıştırılıyordu. O zamanın kanunları gereği bölge halkı umumi yollarda yılda dört gün çalıştırılması gerekiyordu. H-1288 yılında ise 20 şer gün çalıştırılmıştı ve halkın fazladan çalıştırılmasından doğan haklarının korunması talep edilmişti.⁴⁷⁸ Bu çalışmalar sonucunda Kars'tan Batum'a kadar bir sürücü postası yolu açılması hedefleniyordu⁴⁷⁹.

H-1288 Ahıskalı Ali Haydar Efendi Ahıska Gürcülerinden Mehmed Şerif Efendi'nin oğlu olup, H.1288'de Ahıska'da doğmuş Önce Erzurum'da Kurşunlu medresesinde okumuş, ardından İstanbul'a gelerek Bayezid medresesinde tahsiline devam etmiştir. Çarşambalı Ahmed Hamdi Efendi'nin derslerine devam ve ikmâl-i nusah ederek 1317 tarihinde bu zâtdan icâzet almıştır. Bilahare Mekteb-i Nüvvâb'da⁴⁸⁰ da okumuştur. 1318'de Fatih medresesinde derse çıkmıştır. 3 Teşrin-i Evvel 1330'da Sahn Medresesi⁴⁸¹ Fıkıh Müderrisliğine Şeyhülislâmlığın tensibiyle tayin olunmuştur. Fetvahane'de hey'et-i telifiye riyasetine getirilmiş, 1334'te Huzur dersleri başmuhataplığı tevcih olunmuştur. 15 Rebiülevvel 1324 tarihinde, Nakşibendi-Hâlidî meşâyininden, ve Yanyalı Mustafa İsmet Efendi'nin halifesinin, halifesi, Bandırmalı Şeyh Ali Rıza Bezzâz Efendi'den Nakşibendi-Hâlidî icâzeti almıştır. 3 Cemaziye'l-Evvel 1338 tarihinde Sultan Vahideddin'in berâtıyla, Çarşamba'daki Yanyalı İsmet Efendi dergâhının postnişinliğine tayin edilmiştir. Tekke ve medreselerin cumhuriyet devrinde kapatılması üzerine açıkta kalmıştır. Uzun ömür sürüp, 1 Ağustos 1960 tarihinde Çarşamba'daki evinde vefat etmiştir. 1958 yılında vefatı halinde Fatih Camii haziresinde defnedilmek üzere hükümete verdiği dilekçe kabul edilmiş olmasına karşın, vefatı 27 Mayıs Askeri darbesi sonrasında vuku bulduğundan, Fatih Camii haziresinde defnine askeri idare izin vermemiş. Bunun üzerine Edirnekapı Dışında Sakızağacı mezarlığına defnedilmiştir. Fıkhi konularda tevcih olunan suallerin cevaplarını havi dört klasörden oluşan eseri ise, halen basılmamıştır.

131 Ahıskalı Haydar Efendi

1873 yılında Şirket-i Nâfi'a-i Osmaniyye kurucusu Serkis Bey, Bandırma'dan Kasaba'ya (Turgutlu) kadar 99 yıllık bir imtiyaz teklif etmişti. Osmanlı hükümetinden, hattın

⁴⁷⁷ BOA.İ.DH.634/44063

⁴⁷⁸ BOA.ŞD.2862/9

⁴⁷⁹ BOA.ŞD.499/22

⁴⁸⁰ **Mekteb-i nüvvâb** مكتب نواب Tanzimat döneminde yeniden düzenlenen ilmiye teşkilâtı bünyesinde kadılık yerine oluşturulan ve "nâib" denilen şer'î hâkimlerin yetiştirilmesi amacıyla kurulan bu mektep daha sonra Mekteb-i Kudât adıyla tanınmıştır.

⁴⁸¹ **Sahn-ı Seman**, II. Mehmed'in İstanbul'u fethinden sonra kurduğu eğitim kurumları arasında en üst düzeyde eğitim veren yükseköğrenim kurumudur. Sahn-ı Seman; Kur'an, hadis, kelâm, fıkıh, tefsir gibi İslam bilimlerinin yanı sıra fizik, kimya, matematik, astronomi gibi aklî bilimlerde dersler verirdi.

işletmesinden kaynaklanabilecek hiçbir teminat talep etmeyen Serkis Bey'e imtiyaz verilmiş olmasına rağmen demiryolu inşaatına bilinmeyen bir sebepten ötürü başlanamamıştır.⁴⁸²

132 İzmir Aydın demir yolu inşaatında çalışan işçiler 1850'lerin sonu

133 1888'den 1927'ye kadar "Anadolu Demiryolları"nı işleten Chemin de fer Ottoman D'Anatolie şirketinin logosu

1875

1875 yılına gelindiğinde Güney Hersek'te mültezimlerin topladığı vergilerin ağır olduğu gerekçesiyle çoğunluğunu Hristiyanların oluşturduğu isyan hareketi patlak verdi.⁴⁸³ (Taner GÖKDEMİR, 25-26 Kasım 2017, s. 78)

1875 Osmanlı Devleti bırakın borcu, faizleri bile ödeyemez hale geldi. Bu dönemde Rus Çarlığı'nın İstanbul Elçisi n. P. İgnatiyev, Sultan Abdülaziz ve Sadrazam Mahmut Nedim Paşa (1818-1883) etkilemişti. İgnatiyev'in etkisiyle Osmanlı Devleti 1875 yılında "*Moratoryum*"⁴⁸⁴ ilan etti. Mahmut Nedim Paşa, borç faizlerini yarıya düşürdü.⁴⁸⁵

⁴⁸² BOA.A.MKT.MHM., 467/59, 5 N 1290; A.MKT.MHM., 468/25, 20 N 1290; A.MKT.MHM., 468/26, 20 N 1290; A.MKT.MHM., 468/27, 20 N 129; ŞD., 2416/21, 1 Ş 1295; A.MKT. MHM. 408/27; Bu arada 1890 yılında Bandırma'dan Konya'ya, demiryolu inşa etmek için projeler ortaya konulmuşsa da bunlar gerçekleştirilememiştir. BOA., İ.DH., 1205/94329, 3 R 1308.

⁴⁸³ A.B Şirokevad, Rusların Gözünden 240 Yıl Kıran Kıran Osmanlı-Rus Savaşları (Kırım-Balkanlar-93 Harbi ve Sarıkamış), Selenge Yayınları, İstanbul, 2009, s.404-405.

⁴⁸⁴ **Moratoryum**, borçlanıcının, ödeme gücünü kaybetmesi nedeniyle borçlarının tümünü veya bir kısmını ödeyemeyeceğini ilân etmesidir. Genelde borçlu ve alıcı arasında borcun yeniden yapılandırılması ile sonuçlanır. Moratoryum bir ülkenin dış borçlarıyla ilgili olabileceği gibi ülke içinde belirli bir grubun borçları üzerinde de yapılabilir. Devletler içine düştükleri yoğun döviz darboğazı dolayısıyla dış borçlarının ana para ve faizlerini ödeyemeyeceklerini ilan ettiklerinde, borçlularla alacaklılar arasında bir anlaşma yapılarak borçların vadesinin uzatılması işlemi de moratoryum olarak adlandırılır. Ayrıca uluslararası hukukta devletler tarafından bir durumun hatırlatılması amacıyla ilan edilen kararlara da moratoryum denilir.

⁴⁸⁵ <https://www.belgeseltarih.com/93-harbi-1877-1878-onesi-anadolu/>

134 Pavloviç İgnatiyev

1876

1876 yılına kadar görevini sürdüren bu komisyon (Göçmen Komisyonu) bir ara müdürlük statüsüne dönüştürülmüşse de 1877'den sonra göçlerin artması ile yeni bir yapılanmaya gidilmiş.⁴⁸⁶

30.05.1876 5.Murad'ın Başa Geçışı

135 5.Murad Han

20 Temmuz 1876 H-27.06.1293 yılında Sırbistan ve Karadağ Osmanlı Devleti'ne karşı savaş ilan etti. (Taner GÖKDEMİR, 25-26 Kasım 2017, s. 78)

31.09.1876 2.Abdulhamid Han'ın Başa Geçışı

⁴⁸⁶ Ahmet Cevat Eren, agm, s. 16; Muhacirlerin sevk ve idaresi için kurulan komisyonlar hakkında geniş bilgi için bk. Mehmet Demirtaş, "Kırım Savaşı ve 93 Harbi Sürecinde Osmanlı Memleketine Gelen Göçmenlerin Sevk ve İskânı", *A.Ü Türiyât Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (Erzurum 2009), sy. 41, s. 215-238.

136 Sultan II. Abdülhamid

137 Sultan II. Abdülhamid'in tuğrası

138 Sultan II. Abdülhamid'in 1876'da bastırıldığı para

II. Abdülhamid, muhacirlerin her türlü sorunlarıyla ilgilenmek üzere Yıldız Kasrı'nda bizzat kendisinin başkanlık ettiği **Umum Muhâcîrîn Komisyonu**'nu kurdu. Komisyonun ikinci başkanı Hazîne-i Hâssa⁴⁸⁷ Nâzırı Küçük Said Paşa⁴⁸⁸ idi. **Umum Muhâcîrîn Komisyonu** faaliyetlerini Nisan 1878'e kadar yürüttü.⁴⁸⁹

⁴⁸⁷ **Hazîne-i Hâssa** خزینہی خاصہ Osmanlı padişahlarının şahsî gelir ve giderlerini idare eden teşkilât.

⁴⁸⁸ **Mehmed Said Paşa** (1838, Erzurum- 1 Mart 1914, İstanbul), Osmanlı devlet ve siyaset adamı. II. Abdülhamid saltanatında yedi kez ve İkinci Meşrutiyet döneminde iki kez olmak üzere, toplam dokuz dönemde dokuz yıla yakın sadrazamlık yapmıştır.

⁴⁸⁹ <https://islamansiklopedisi.org.tr/muhacir--osmanli>

139 Küçük Said Paşa veya Şapur Çelebi

Ekim 1876 Osmanlı Devleti Ekim 1876 yılında Duniş'de Sırbistan ve Karadağ'ı ağır bir yenilgiye uğratmakla beraber⁴⁹⁰ isyanların devam ettiği Bulgaristan ve Hersek'te de kontrolü ele aldı. (Taner GÖKDEMİR, 25-26 Kasım 2017, s. 78)

23 Aralık 1876 H-06.12.1293 Birinci Meşrutiyet Osmanlı İmparatorluğu'nda 23 Aralık 1876'da II. Abdülhamid tarafından ilan edilen, anayasal monarşi rejiminin ilk dönemidir. Bu dönemin anayasası Kanun-ı Esasî⁴⁹¹, yürütme organı padişah II. Abdülhamid, yasama organı ise Meclis-i Umumi'dir⁴⁹².

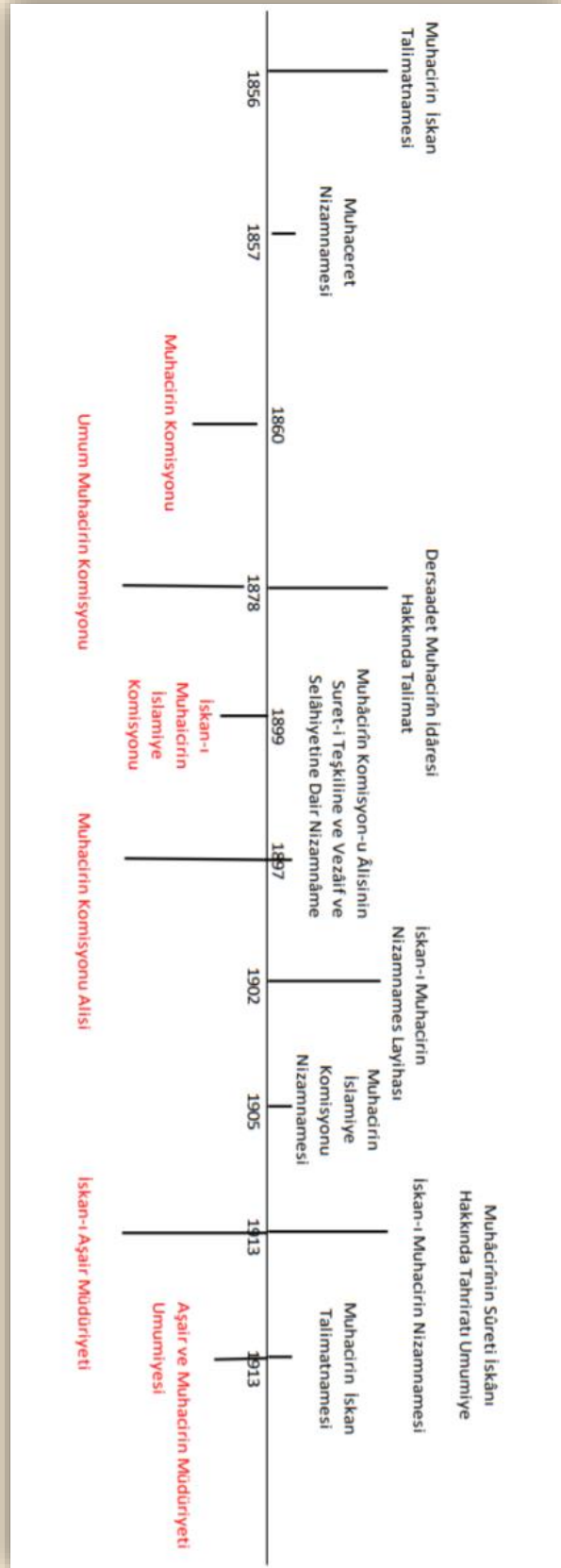
Muhacir sayısının artması meclisteki mebusları da harekete geçirdi. Bursa mebusu Rızâ Efendi'nin başkanlığında yirmi üyeden oluşan **Muhâcirîn'e Muâvenet Cemiyeti**⁴⁹³ teşkil edildi. Bu cemiyet halktan yardım toplamanın yanı sıra Sirkeci gibi muhacirlerin yoğun bulunduğu yerlerde gece gündüz hizmet vermek ve hasta muhacirleri tedavi ettirmekle meşgul oldu.

⁴⁹⁰ A.B. Şirokorad, a.g.e, s.408.

⁴⁹¹ **KÂNÜN-ı ESÂSÎ** قانون اساسي. (1876 yılında kabul edilen Osmanlı Devleti anayasası.) Kânûn-ı Esâsî[1] (Osmanlı Türkçesi: قانون اساسي; Fransızca: Constitution ottomane) çevirisi olarak kullanılan Osmanlıca terkiptir. "Temel Kanun" ya da Anayasa anlamındadır. Osmanlı Devleti'nin ilk ve son anayasası 23 Aralık 1876'da ilan edilmiş, 1878'de II. Abdülhamit tarafından askıya alınmış, 24 Temmuz 1908 ihtilali sonucunda yeniden yürürlüğe girmiştir. Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun kabul edildiği 20 Ocak 1921 tarihi ile Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın yürürlüğe girdiği 24 Mayıs 1924 tarihi arasında ise kısmen yürürlükte kalmıştır. Kânûn-ı Esâsî'nin ilânı aslında Gülhane Hatt-ı Hümayunu ve Islahat Fermanı ile belli ölçüde benzerlik gösterir. Gülhane'de okunan hatt-ı hümayun büyük ölçüde Mısır meselesinde, Islahat Fermanı ise Kırım savaşıdan sonra toplanan Paris Konferansı'nda Batılı devletlerin desteğini sağlama amacına yöneliktir. Ancak Kânûn-ı Esâsî'nin ilânını bütünüyle dış sebeplere bağlamak mümkün değildir; bunda iç sebeplerin de rolü vardır. Bir anlamda Kânûn-ı Esâsî Tanzimat'la başlayan modernleşme sürecinin tabii bir devamıdır.

⁴⁹² **Meclis-i Umûmî** (Osmanlı Türkçesi: مجلس عمومی; Genel Parlamento), Osmanlı İmparatorluğu'nda, 23 Aralık 1876 tarihli Anayasa'ya (Kanuni Esasi) göre kurulmuş genel yasama organıdır. I. Meşrutiyet ve II. Meşrutiyet dönemlerinde görev yapmıştır. Meclis-i Umumi, seçilmiş parlamenterlerden oluşan Meclis-i Mebusan ve padişah tarafından atanan üst kamara üyelerinden oluşan Ayan Meclisi (İleri Gelenler) adında iki alt meclis içermekteydi.

⁴⁹³ **İane-i Muhacirin Encümeni (Muhacirine Muavenet Cemiyeti)**: Komisyon, Bursa mebusu Rıza Efendi'nin başkanlığında, 20 üyeli "Muhacirine Muavenet Cemiyeti" adıyla kurulmuş ve Mebusan Meclisi'nin 13 Şubat 1878'de kapatılmasından sonra, II. Abdülhamid'in himayesi altında "İane-i Muhacirin Encümeni" adıyla görevini sürdürmüştür.

140 Osmanlıda göç yönetimi konusunda yıllara göre yayınlanan talimatnameler, kurulan komisyonlar, müdürlükler (KESGİN, Ağustos 2017, s. 150)

23 Aralık 1876 H-06.12.1293'te “İstanbul/ Tersane Konferansı”⁴⁹⁴ toplandı. Konferansın amacı Osmanlı Devleti’ni Balkan uluslarının özerklik/bağımsızlık taleplerine yönelik düzenlemeleri içeren sözde ıslahatlara zorlamaktı. Osmanlı Devleti, toplantı devam ettiği sırada Meşrutiyet’i ilan ederek (23 Aralık 1876) bu konferansa gerek kalmadığını göstermek istedi. Çünkü Osmanlı Devleti artık anayasal esaslara göre yönetilecekti. (Nasrullah UZMAN, 25-26 KASIM /2017, s. 96) Balkanlar’daki bu gidişata son vermek isteyen batılı güçler İngiltere’nin öncülüğünde topladıkları İstanbul Konferansı ile Balkanlardaki taleplerin karşılanması sağlamak ve muhtemel Osmanlı Rus savaşını engellemek istiyorlardı.⁴⁹⁵ Ne var ki Rusya’nın Osmanlı Devleti’ne sunduğu ağır şartları Osmanlı Devleti kabul etmedi ve konferans başarıya ulaşmadı. (Taner GÖKDEMİR, 25-26 Kasım 2017, s. 78) Bu sırada Birleşik Krallık, Rusya’nın Osmanlılara savaş ilan etmesini önlemek amacıyla Londra Konferansı’nın toplanmasına önayak oldu. Osmanlı sadrazamı İbrahim Edhem Paşa⁴⁹⁶, konferansta hazırlanan Londra Protokolü’nü içişlerine müdahale sayarak reddetti. Ülkedeki Panslavist akımların etkisiyle protokolün reddini bir savaş nedeni sayacağını önceden bildirmiş olan Rusya 24 Nisan 1877’de Eflak ve Boğdan’a girerek Osmanlılara savaş açtı.

141 Tersane Konferansına katılan ülkelerin temsilcileri Constantinople_Conference

⁴⁹⁴ https://tr.wikipedia.org/wiki/Tersane_Konferans%C4%B1

⁴⁹⁵ A.B. Şirokorad, **a.g.e**, s.408-409.

⁴⁹⁶ **İbrahim Edhem Paşa** (d. 1818- ö. 1893) 19. yüzyılda yaşamış Osmanlı Devleti'ne 5 Şubat 1877- 11 Ocak 1878 arasında sadrazamlık, hükümet nazırlığı, Şura-yı Devlet reisliği ve büyükelçilik gibi birçok yüksek kademe görevlerde hizmet vermiş bir devlet adamıydı.

1877

24 Nisan 1877'de Rusya Eflak ve Boğdan'a girerek Osmanlılara savaş açtı.

1877 1869-1877 yıllarına ait Trabzon Vilayeti Salnamelerinde Lazistan Sancağı tanıtılırken, “Livana (Artvin) kasabası pişgahından ceryan eden Sarısu tabir olunur Çoruh nehrinin asıl menbâı Bayburt havalisinde olup Oltu ve Mamurva ve Şavşat taraflarından Livana’ya gelinceye kadar birkaç ufak sular karışıp kesb-i cesamet eder ve Livana’dan Batum’a değin ceryan edüp Batum civarında denize munassab olur ve bu nehir vasıtasıyla Batum’dan Livana ve Livana’dan Batum’a bir ve bir buçukta günde kayıklar gidüp gelerek zehair ve eşya-i ticariye nakl edilir ve mevsim-i baharda nehr-i mezkûrun tuğyandan dolayı Livana’dan Batum’a dört saat zarfında kayıkla vasılı mümkündür” şeklinde birbirini tekrarlayan bilgiler ile o yıllarda Batum bölgesi bu şekilde tanıtılmaktadır. (Osman AYTEKİN, s. 61)

H-1294 Batum: H. 1294 tarihli (1877–1878) Salname’ye göre Batum: Atina [Pazar], Icaeler [Aceralar], Çürüksu, Hopa ve Livana [Artvin] kazalarından müteşekkil, 71.681 kişi nüfusa sahip, Trabzon sayım bölgesi içinde yer alan bir sancaktır⁴⁹⁷. (Yrd. Doç .Dr. Derya Derin Paşaoğlu, 2013, s. 358)

19 Mart 1877 H-04.03.1294’te Avrupalı Devletler Osmanlı ve Karadağ arasındaki savaşın sona ermesini sağlamak için bir barış antlaşması imzalamaya ve bazı reformlar yapmaya zorlayan Londra Protokolünü imzalamışlardı.⁴⁹⁸ Protokolün uygulanması için Babîâli’nin temel şartları Rus ordularının terhis edilmesi ve Rusya’nın Osmanlı Devleti’nin iç işlerine karışmamasının taahhüt edilmesi idi ancak bu istekler yerine getirilmedi ve iki devlet arasında savaş kaçınılmaz oldu. (Taner GÖKDEMİR, 25-26 Kasım 2017, s. 78)

31 Mart 1877 Londra Protokolü. Tersane Konferansı'nda istediklerini alamayan Rusya'nın ve bir Rus-Osmanlı savaşı çıkmasını istemeyen İngiltere'nin ön ayak olduğu ve Balkan sorununun çözümüne yönelik protokoldür. Londra'da Birleşik Krallık, Fransa, Almanya, Avusturya-Macaristan, İtalya ve Rusya bir konferansta bir araya gelerek bir protokol hazırlamış ve Osmanlı İmparatorluğu'na göndermişlerdir.^{xv}

Mart 1877 Hasan Fehmi Paşa I. Meşrutiyet'in ilanı üzerine 1877 Mart-Haziran Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda İstanbul milletvekili olarak görev yaptı. 1877-1878 Osmanlı Meclis-i Mebusanı'na meclis başkanı seçildi.

4 Nisan 1877 tarihinde Bakanlar kurulu toplandı ve Londra Protokolünde öne sürülen maddeler tek tek ele alındı ve değerlendirildi.

⁴⁹⁷ Karpat, a.g.e., s.254. Firuzoğlu, Başbakanlık Arşiv kayıtlarına yaptığı atıfla, Batum Vilayeti'nden 26 Ağustos 1878'den 1 Ekim 1880'e kadar yaklaşık 21.500 Müslümanın göç ettiğini ve Ş. Meegrelidze'ye yaptığı atıfla muhacir sayısının toplamda 30-32 bin kişiye ulaştığını belirtmiştir. Firuzoğlu, a.g.m., s. 693.

⁴⁹⁸ A.B Şirokorad, a.g.e., s. 410.

09 Nisan 1877 H-25.03.1294 Batum Asâkir-i Muavene⁴⁹⁹ (yardımcı askerler) Ordusunun kahir ekseriyeti bölgede yaşayan yerli Gürcüler ve Lazlardan oluşturulmuştur⁵⁰⁰. Gürcü Ümerasından Çürüksulu Ali Paşa, Lazistan Eşrafından Hurşit beyzade Ali Rıza Paşa, Acara Eşrafından Himşiaşvili Şerif Bey gibi şahıslar, gönüllü kuvvetler toplanmasına öncülük etmişlerdir. Ayrıca diğer beyler ve medrese hocaları da gönüllü kuvvet toplayarak savaşa katılmışlardır. Asakir-i Muavene Ordusu komutanlığına Çürüksu/Kobuleti kasabası hanedanından Çürüksu'lu Ali Paşa ve yardımcılığına da kardeşi Osman Paşa tayin edildi.

142 Şerif Paşa Himşiaşvili

143 Çürüksulu Ali Paşa⁵⁰¹

⁴⁹⁹ **Asâkir-i Muavene:** Rusya ile harbin yapılması kaçınılmaz bir hâl aldığı sıralarda, Osmanlı ordusunda seferberlik faaliyetlerine hız verildi. Bunun üzerine Harbiye Nezareti, Asâkir-i muavene (yardımcı gönüllü asker veya milis kuvveti) alınmasına dair Ocak 1877'de bir talimat yayınladı. Musa Paşa'nın, 93 Harbi'nin hazırlık aşamasında ve savaşın ilk safhasında Doğu Anadolu'daki 4. Ordu bünyesinde toplanan Çerkez asakir-i muavine birliklerinin sevk ve idaresi işini yüklenmiştir. Gürcülerden de gönüllüler ile muavene birlikleri teşkil edilmiştir. (ORH, Kutu: 36, Gömlek: 161 (07.09.1293 19.11.1877). 93 Harbi'nde Batum'daki Asakir-i muavine birliklerinin kumandanı Çürüksulu Ali Paşa hakkında kapsamlı bir değerlendirme için bk. (Özel, 2003, ss. 94-144).) Doğu Cephesi kumandanı Ahmed Muhtar Paşa, muharebelerin belirli bir anındaki toplam Asakir-i muavine sayısının 12.000-14.000 olduğunu, ama savaşın başından sonuna kadar pek çok böyle kuvvetin gelip gittiği için toplam sayının belirsiz olduğunu söylemiştir (Gazi Ahmed Muhtar Paşa, 1996, s. 277). "Asakir-i Muavine Hakkında Olan Nizamname" başlığıyla savaşın eşiğinde hazırlanan ve toplam 14 maddeden (bend) oluşan bu nizamname, bir yandan gayrinizami asker celbini belli esaslara dayandırmaya çalışıyor, bir yandan da bu celp sürecini işlevsel ve kolay bir hale getirmeyi hedefliyordu. (ORH, Kutu: 1-3, Gömlek: 112, 112A, 112B, 112C (1293/1877) (Bu belge için tarih bilgisi olarak sadece yıl mevcuttur).) Temel esaslar aslında kura kanunnamesinin genel prensiplerini yansıtıyordu. Mesela, nizamnamenin 1. Maddesi, "Asakir-i muavine-i mezkure kura ve redif ve müstahfız efradından gayri efrad-ı ahaliden tertib olacaktı" şartını koyarak, zorunlu askerlik sistemine zaten dahil olanları değil, o nüfusun dışındakileri hedef kitle olarak görüyordu. Ayrıca, "asakir-i mezkurenin kâffesi mevaki'-i harbiyeye sevk olunup maiyyetinde bulundukları ordu veya fırka kumandanının emri ve tertibine göre istihdam" edilecektir kaydı düşülerek, bu unsurlar kendi başlarına bırakılmak istenmeyip ordunun emir-komuta zinciri içerisinde alınıyordu. Asakir-i muavine kabul işlemleri, İstanbul'da *Bâb-ı Seraskeri* bünyesinde tesis edilecek bir "meclis-i mahsus" tarafından koordine edilecekti ve gönüllü olarak kaydedilenler askerlik görevini istedikleri zaman bırakamayacak, "hitam-ı gaileye kadar" ordu bünyesinde kalmaya mecbur tutulacaktı.

⁵⁰⁰ BOA.İ.MMS, 58/2694; BOA, Y.PRK.ASK, 20/56.

⁵⁰¹ **Çürüksulu Ali Paşa** (1829- 1911), Tavdgiridze (თავდგირიძე) Mehmet Bey ile Fatma Dindine Hanım'ın oğludur.[1] 1829 senesinde Çürüksu (Kobuleti)'de doğdu. Kırım Harbi'ne diğer aile fertleriyle birlikte katıldı. 1877/1878 Osmanlı-Rus Harbi'nde mirliya rütbesi ile görev aldı ve Batum ve havalisinden oluşturulan yerli kuvvetlere (asakir-i muavene) komutanlık yaptı. Savaş sonrasında Batum'un Ruslara bırakılması ile Ali Paşa ve ailesi de hicret ederek Trabzon vilayetine yerleşti. Ali Paşa özellikle Ordu ve civarında Gürcü muhacirlerinin yerleştirilmesinde büyük hizmetleri bulundu ve bu hizmetlerinden dolayı da Padişah II. Abdülhamit tarafından ödüllendirildi. 1884 senesinde İstanbul'a gelerek padişah yaverliği rütbesi verildi. Ali Paşa üç defa evlenmişti. İlk eşi Batum Hanedanından Bejanidze Firuze Hanım'dır. Firuze Hanım'dan boşandıktan sonra Meryem ve Hamide Hanımlarla evlendi. Çürüksulu Ali Paşa, 1911'de İstanbul'da vefat etti. Kabri Fatih Camii haziresindedir. Mezar taşında şöyle yazılıdır; "Ya Allah, Ümeray-ı askeriyeden, Çürüksulu Ali Paşa'nın Merkad-ı Münnevveridir. Lillahi'l-Fatiha, Sene 1329 Muharrem"

144 Çürüksulu Osman Paşa⁵⁰²

9 Nisan 1877 Çürüksu'lu Ali Paşa'nın komutanlığında 4 alay 10106 asker yardımcı kuvvet teşkil edildi ve bu kuvvetler kendi aralarında düzenli ordunun teşkilatlanması şeklinde teşkilatlandırıldı⁵⁰³. Acara eşrafından Şerif Bey tarafından, Acara-i Ulya ve Acara-i Süfla kazaları ahalisinden 5 tabur 1200 nefer asakir-i muavene askeri toplandı. Ümeradan Şerif Bey, Hacı Hasan Bey, Batum Müftüsü ve Acara kaymakamı önderliğinde ve önlerinde muzıka takımı⁵⁰⁴ olduğu halde Batum şehir merkezine inen bu kuvvetlere 9 Nisan 1877 tarihinden itibaren silah ve cephane dağıtımı başlatıldı.⁵⁰⁵ (Murat Kasap, 1-2 KASIM 2018, s. 253)

145 Osmanlı Muzıka-yı Hümayun'dan bir fotoğraf

⁵⁰² **Çürüksulu Osman Paşa:** 1838 senesinde Çürüksu kasabasında doğdu. Çürüksu hanedanından Tavdgiridze (თავდგირიძე) Mehmet Bey ile Dindine Hanım'ın oğludur. Genç yaşta diğer kardeşleri ile birlikte Kırım Harbine katıldı ve savaşta gösterdiği hizmetlerden dolayı dergâh-ı Ali kapıcıbaşılık rütbesi aldı. Kırım Harbinde ağabeyi Hasan Bey ile küçük kardeşi Sefer Bey ise şehit düştü. Osman Paşa, 1877–1878 Osmanlı-Rus Harbi'nde Batum yerli kuvvetlerinden oluşturduğu kuvvetler ile savaştı, savaş sırasında ağabeyi Ali Paşa'nın yerine Batum Asakir-i Muavene komutanlığına getirildi. Savaş sonrasında ailesi ve maiyetindeki gürcüler ile birlikte Trabzon'un Akçaabat ilçesine hicret etti. Osman Paşa ileriki yıllarda Trabzon'dan İstanbul'a geldi ve 1909 senesinde İstanbul'da vefat etti. Kabri Edirnekapı'dadır. Abaza Şervaşidze Hanedanından Nokta Hanım ile olan evliliğinden beş erkek ve bir kız çocuğu olmuştur. (Murat Kasap, Osmanlı Gürcüleri, İstanbul 2010, s.164,165)

⁵⁰³ BOA.Y.EE.58/24; Laz Ahmed Tevfik, (Büyük Hasan Paşazade), *Sevgili Vatandaşlarım Lazlara Rica-yı Mahsusam ve Tarihten Şanlı İki Sahife*, 1334, s. 5.

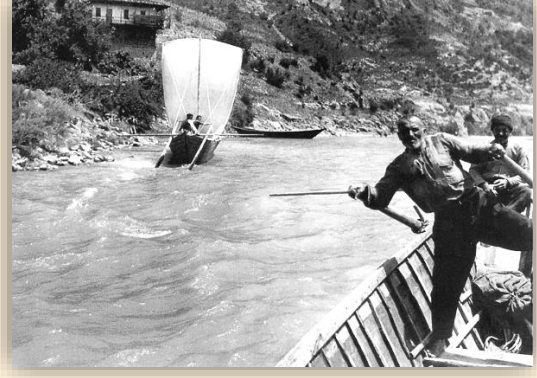
⁵⁰⁴ **Muzıka-yı Hümayun** موزيقه همایون Osmanlılar'da mehterhânenin yerine kurulan saray bando ve orkestrası; buna icracı yetiştirmek ve Türk müzikisi öğretimi vermek amacıyla oluşturulan kuruluş. II. Mahmud tarafından 1826'da Yeniçeri Ocağı ile birlikte Mehterhâne de ilga edildikten sonra yerine Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye adıyla yeni bir teşkilât oluşturulmuştu. Buna bağlı olarak Batı'daki askerî muzıka takımı bandonun da kurulması yönünde çalışmalar başlamış ve Enderun'daki gençlerden bir boru-trampet takımı teşkil edilmişti. Bu takım, süvari borazanı Vaybelim Ahmed Ağa ve trampetçi Ahmed Usta tarafından çalıştırılmaktaydı. Ancak bandonun daha iyi yetişmesini temin için yabancı bir elemanın istihdamı düşünülerek İstanbul'da bulunan Fransız çalgı ustası Manguel bu iş için görevlendirildi. İki yıl kadar bu vazifeyi yürüten Manguel'den beklenen verim alınamayınca Sardinya-Piemonte Krallığı'nın İstanbul büyükelçisi Marquie Groppolo aracılığıyla ünlü opera bestecisi Gaetano Donizetti'nin ağabeyi Giuseppe Donizetti "Muzıka-yı Hümayun ustakârı" unvanı ile İstanbul'a getirildi ve padişah tarafından kabul edilip göreve başladı (17 Eylül 1828). (<https://islamansiklopedisi.org.tr/muzika-yi-humayun>)

⁵⁰⁵ BOA.İ.DH.745/60894.

Borçka'da haber alındığına göre Maradidi⁵⁰⁶ cephesi oldukça karışmıştı. "*Taarruz durdu, çeteler ricat etmeye⁵⁰⁷ başladılar*" gibi haberlerin ardı arkası kesilmiyordu. Bundan dolayı Rıza beyle arkadaşları, henüz ulaştıkları Borçka'da uzun müddet kalmayarak vaziyeti anlamak üzere derhal Maradidi'ye hareket etmeye karar vermişlerdi. Onları Arhavi'den Borçka'ya kadar getirmiş olan jandarma katırları artık işe yaramayacağı için geri gönderilmişti. Şimdi Çoruh Nehri üzerinde Gürcü gondolları ile seyahat edilecekti.

146 Gürcü Gondolları

Rıza beyle maiyetini taşıyan bu Çoruh gondolları süratle suyun üzerinde bir ok gibi kayıp Rıza beyle maiyetini iki buçuk saat içinde Maradidi'ye götürmüştü.

Heyetin yolda olduğu telefonla Maradidi'ye haber verildiği için mahalli Gürcülerin hepsi heyeti karşılamaya çıkmıştı. Bu karşılama merasimi pek parlak olmuştu. Kâmil bey Gürcü olduğundan Maradidi'liler onu evvelden tanıyorlar ve çetesiyle ilk taarruz eden olduğu için Kâmil beyin adeta ayaklarına kapanarak: "*Bizi Ruslardan kurtarınız*" diye ona dua ediyorlardı.

Rıza beyin Maradidi'ye gelmesi münasebetiyle her taraftan yapılan davetlerin, ziyafetlerin ardı arkası kesilmiyordu. Öğleyin bir Gürcü beyinin evinde, akşam başka bir Gürcü beyinin evinde heyete izaz ve ikram ediliyordu. Bununla beraber, bu davetler, bozulduğu bildirilen Maradidi cephesini düzeltmek için yeterli değildi. Ricatta bulundukları bildirilen çetelerin vaziyetlerini ıslah etmek mideler doldurmakla değil, ancak elde mevcut olan mavzerleri, martinleri, manliherleri ve daha öteden beriden gönderilmiş olan çeşit çeşit silahı sürekli düşmana karşı boşaltmakla mümkün olabilirdi.

⁵⁰⁶ Muratlı nahiyesi

⁵⁰⁷ Ricat: Bozguna Uğramak, Geri Çekilmeye

147 Mannlicher Tüfek

148 Martin Tüfek

149 Mavzer

Onun için, ziyafetlerin arkası kesildikten sonra Rıza Bey heyeti Rıza beyin o cepheye kumandan tayin edilmiş olduğunu Nail beye tebliğ ettiler. Bunu haber alan Nail beyin yüzünü ekşitmesine önem verilmeyerek Maradidi cephesinin maruz bulunduğu tehlike ve çetelerimizi geri çevirerek ilerlemekte olan Rus kuvvetlerini durdurmak için alınacak tedbirlerle meşgul olunmağa başlanmıştı⁵⁰⁸.

12 Nisan 1877'de alınan kararları ilgili devletlere bildirildi. (Alınan kararlar için son nota bakınız^{xvi})

14 Nisan 1877'de Türk Kızılay'ının öncü cemiyeti (eski adı). 11 Haziran 1868'de "Osmanlı Yaralı ve Hasta Askerlere Yardım Cemiyeti" olarak kuruldu. Cemiyet 14 Nisan 1877 yılında "Osmanlı Hilali Ahmer Cemiyeti" adını alarak resmen kuruldu.⁵⁰⁹

⁵⁰⁸ Kaynak: Denker, Arif Cemil, Birinci Dünya Savaşında Teşkilat-ı Mahsusa, Arma Yayınları

⁵⁰⁹ 73 yıl. s. 12 Osmanlı Hilal-i Ahmer Mecmuası No: 1 (15-IX1921) Cemiyet kurulurken adını "Mecruhin ve Zuefa-yı Askeriyeye İmdat Cemiyeti" olarak anmaktadır. Nitekim, değinilen tarihe kadar Cemiyet'in adı değişik kaynaklarda değişik biçimlerde anılmaktadır.

150 Hilal-i Ahmer Cemiyeti

24 Nisan 1877 H-09.04.1294 Rus Çarı II. Aleksandr⁵¹⁰, Osmanlı tebaası Ortodoksların haklarını koruma bahanesiyle 24 Nisan 1877'de Eflak⁵¹¹ ve Boğdan'a⁵¹² girerek Osmanlı Devleti'ne resmen savaş ilan ettiğini açıkladı. (Nasrullah UZMAN, 25-26 KASIM /2017, s. 96)

⁵¹⁰ Ali Kemal Meram, **Türk-Rus İlişkileri Tarihi**, Yaylacık matbaası, İstanbul, 1969, s. 196 / A.B Şirokorad, **a.g.e.**, 283.

⁵¹¹ **Eflak veya Ulahya** (Rumence: Țara Românească, Valahia, Eski Rumence:Цѣра Румѣнѣскѣ; Țara Rumânească) Romanya'nın tarihi ve coğrafi bölgelerinden biridir. Tuna Nehri'nin kuzeyi ile Güney Karpatlar'ın güneyinin arasında bulunmaktadır. Eflak bazen Munteniya (Büyük Eflak) olarak anılmaktadır.

⁵¹² **Boğdan bugünkü Moldova'ya** ve Romanya'nın Moldova'ya komşu olan bazı bölümlerine Osmanlılar tarafından verilen isimdi. Bu bölgenin halkı öteden beri Moldova ismini kullandıkları halde Osmanlılar Boğdan Prensiği 1359-1365 yılları arasında yöneten Voyvoda I. Bogdan'dan dolayı Boğdan ismini kullanmışlardır.

VI BÖLÜM

24 Nisan 1877 H-09.04.1294 1876 yılında Karadağ ve Sırbistan'ın Osmanlı'ya karşı savaş ilan etmesi kısa süre içinde başarısızlık ile sonuçlanmıştı.⁵¹³ Bu devrede kademeye giren Rusya arabuluculuk ile mütareke istemiş ve isteği Bâb-ı Ali tarafından olumlu karşılanmıştır. İstanbul konferansının şartları Osmanlı'nın kabul edemeyeceği maddelerden ibaret idi. Durum karşısında Rus elçiler bekleneceği üzere İstanbul'u terk etmiştir. Daha önceki Rus Osmanlı savaşları öncesinde olduğu gibi Avrupalı devletlerin Rusya ile Osmanlıyı karşı karşıya getirmeyi başarmış ve müteakiben 24 Nisan 1877'de taraflar savaşa başlamışlardır.

Balkan cephesinde Plevne kahramanı Gazi Osman Paşa⁵¹⁴, Kafkas cephesinde de Aziziye tabyalarının ünlü komutanı Gazi Ahmet Muhtar Paşa⁵¹⁵ bulunmaktadır. İki farklı cephede ayakta kalmaya çalışan Osmanlı kuvvetlerinin Balkanlardaki gibi iase ve ikmal durumunun yeterli olmadığına şüphe yoktur. Mevcut imkânlar dâhilinde savunmada bekleyen Osmanlı kuvvetlerinin karşısında Batum'a kadar demiryolu ile lojistik temin eden Rus kuvvetleri bulunmaktadır. Rusların askeri organizasyonları Balkanlarda Bulgar, Sırp, Yunan grupları tarafından desteklenirken savaşın doğu yakasında Ermeniler ve olumsuz hava şartları tarafından desteklenmiştir. Savaşın en başından itibaren Osmanlı aleyhine geliştiğini, kendini müdafaa etmekte yalnız kaldığı tespitinde bulunmak eldeki veriler ile güç olmayan bir izahıdır. (Yusuf GÜNAÇTI, 2017, s. 83)

⁵¹³ İpek, **Rumeli'den...** s.9.

⁵¹⁴ **Gazi Osman Paşa** Tokat'ta doğdu. Asıl adı Osman Nûri'dir. Babası İstanbul kereste gümrüğünde kâtip olan Mehmed Efendi, annesi Şâkire Hatun'dur. 24 Nisan 1877'de Ruslar Osmanlı Devleti'ne harp ilân ettikleri sırada Osman Paşa Vidin'deki Garp Ordusu kuvvetleri kumandanlığında bulunuyordu. Kendisine verilen emir üzerine Vidin'den 25.000 kişilik kolordusu ile 7 Temmuz 1877 tarihinde Plevne'ye ulaştı. Ruslar'ın buraya yönelik olarak 8 Temmuz 1877'de Alman asıllı General Schilder kumandasında başlattıkları saldırılara karşı koydu. I. Plevne Muharebesi olarak tarihe geçen bu kanlı çatışma, 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşlarında Ruslar'ın Rumeli cephesinde yedikleri ilk darbe oldu. Takviye alan Rus kuvvetleri Plevne üzerine 18 Temmuz'da ikinci defa taarruzda bulundular. Fakat yirmi altı saat süren bu savaşta gösterilen direniş ve karşı saldırı sonucu Ruslar bir defa daha hezimete uğradı. Rumenler'in de savaşa katılmasını sağlayan Ruslar, 7-11 Eylül tarihleri arasında gerçekleşen III. Plevne Muharebesi'nde de başarı kazanamadı. Bu muvaffakiyet üzerine Osman Paşa'ya gazilik unvanı verildi.

⁵¹⁵ **Gazi Ahmet Muhtar Paşa** 1 Kasım 1839'da Bursa'da doğdu. Babası Katırcıoğlu ailesinden Hacı Halil Ağa'dır. 1856 yılında Bursa Askerî İdâdîsi'ni, 1860'ta Harbiye Mektebi'ni birincilikle bitirerek teğmen oldu, bir yıl sonra da kurmay yüzbaşılığa yükseldi. İlk kıta hizmetine, Hersek ve Karadağ'daki isyanı bastırmakla görevli Serdâriekrem Ömer Lütfi Paşa'nın maiyetinde başladı. Gösterdiği başarı üzerine Mecîdî nişanı ile taltif edildi. Ruslar'ın Bayezit'i (Doğubayazıt) işgal etmeleri ve Kars'ı kuşatmaya başlamaları karşısında Ahmed Muhtar Paşa 21 Haziran 1877 günü karşı hücumla geçti ve Ruslar'ı Deli Baba (Halyas Savaşı) adı verilen çarpışmalarda, arkasından da 25-27 Haziran'da Zivin'de mağlûp etti; Rus kuvvetleri Gümrü önlerine kadar çekildiler. Türk kuvvetleri, 25 Ağustos 1877 günü de âni bir hücumla Ruslar'ı yenerek Gedikler (Kızıltepe) zaferini kazandı. Bunun üzerine II. Abdülhamid Ahmed Muhtar Paşa'ya "gazi" unvanı ile bir kılıç, iki at ve Murassa 'Mecîdî nişanı verdi. Ancak Muhtar Paşa'nın ordusunun pek çok eksiği vardı. Hükümetten sürekli yardım istemesine rağmen bu istekleri karşılanmıyordu. Bu sırada yeni takviye kuvvetleri alan Rus ordusunun 2 Ekim 1877 günü 70.000 askerle hücumla geçmesi üzerine başlayan ve üç gün süren Yahniler Savaşı'nda Muhtar Paşa 34.000 kişilik kuvvetiyle Ruslar'ı yine mağlûp etti. Yahniler Savaşı hem istihkâm hem de meydan savaşı olarak harp tarihinin kaydedeceği önemli askerî harekâttan biri olmuştur. Gazi Ahmed Muhtar Paşa 9 Ekim'de Alacadağ'a çekilmek zorunda kaldı. Ruslar 10 Ekim'den itibaren tekrar ilerlemeye başladılar. 15 Ekim'de yapılan Alacadağ Savaşı'nı kazandılar ve bir kısım Türk askerini teslim aldılar. Muhtar Paşa yenilgi üzerine Kars'a çekildi, gerekli savunma hazırlıklarını yaparak şehrin kumandasını Hâmi Paşa'ya bıraktıktan sonra küçük bir birlikle Köprüköy'e gitti. Burada Erzurum'u savunmak için kuvvetli bir hat kurduysa da 4 Kasım'da Deveboyu'nda yapılan savaşta Ruslar'a yenildi ve elinde kalan az sayıdaki askerle Erzurum'a gelip onları Aziziye tabyalarına yerleştirdi. Şehri savunmak için bazı tedbirler alan paşa, 8 Kasım'da Ruslar'ın Aziziye tabyalarına hücum etmeleriyle çıkan şiddetli çarpışmada onları Erzurum halkıyla birlikte bozguna uğratarak Deveboyu'na kadar geri çekilmeye mecbur bıraktı. Aziziye'de kazanılan bu zaferle Rus ordusunun Doğu Anadolu'daki ilerlemesi durdurulmuş oldu. Ancak Kars'ın 18 Kasım'da Ruslar'ın eline geçmesi üzerine paşa Erzurum'da savunma yapmak için yeni tedbirler aldı. Kiş mevsimi geldiğinden Doğu Anadolu cephesinde savaş harekâtı yavaşladı. Bu sırada Gazi Ahmed Muhtar Paşa İstanbul'a çağırıldığından 9 Ocak 1878 günü İstanbul'a gitti. Böylece Dördüncü Ordu müşirliğiyle Anadolu Harp Ordusu başkumandanlığı görevi de sona erdi.

151 Gazi Ahmet Muhtar Paşa

152 Gazi Osman Paşa

24-27 Nisan 1877 H-09.04.1294 Rus ordusu Batum, Artvin ve Acara'ya ilk saldırısını yaptı. (Mehmet Bilgin, Ocak 2017)

30 Nisan-1 Mayıs 1877 gecesi Ahmet Paşa komutasındaki 6 gemiden oluşan Osmanlı filosunu Gudauta'ya çıkartma yaptı. (TİMUR AÇUGBA, 2015, s. 60)

1 Mayıs 1877 Türk savaş gemilerinin Sohum ve Oçamçıra'yı bombalaması. (TİMUR AÇUGBA, 2015, s. 60)

6 Mayıs 1877 Oçamçıra, Türk askeri gemileri tarafından yeniden ateş altına alındı ve karaya 500 kişilik bir birlik çıkarıldı.

10 Mayıs 1877'te Osmanlılar Gagra çıkartması yaptı. 11 Mayıs günü de Adler'de karaya ayak bastılar ve böylece korunmasız durumda bulunan Abhaz köy ve kasabaları Osmanlıların eline geçti. (TİMUR AÇUGBA, 2015, s. 60)

11 Mayıs 1877 H-27 04 1294 tarihinde tekrar başlayan Rus taarruzu 5000 kişilik Acara'lı Milis kuvveti tarafından Husubani tepesinde durduruldu. Fakat Rus taarruzu karşısında daha fazla dayanamayan milisler Sameba tepesine çekildi. 28 Mayıs'taki saldırıya karşı Cahati tepelerinde toplanan milislere Kobulet ve Acara'dan gelen yeni milisler de katıldı ve Rus Ordusunun sol kanadına saldırılarla taarruz durduruldu.

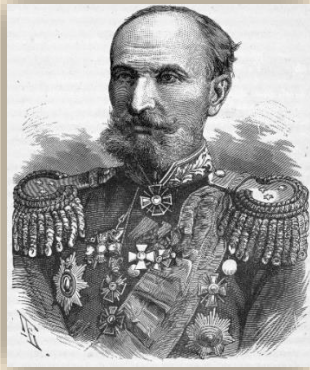
2/3 Haziran 1877'de Zeniti ve Açkvistav köylerinde şiddetli çarpışmalar gerçekleşti.⁵¹⁶

⁵¹⁶ W.E. Allen/ Paul Muratoff, *Kafkas Harekâtı 1828-1921 Türk-Kafkas Sınırındaki Harplerin Tarihi*, Ankara, 1976, s. 119-123.

153 Gürcü Köylüler

24 Haziran 1877 H-12.06.1294'te Batum, General Oklobzhio⁵¹⁷ kumandasındaki Rus kuvvetlerine karşı direnirken, Ardahan kumandanı olan Albay Komarov, 1877 yılı haziran ayının son haftasında iki buçuk taburluk bir kuvvetle, Ardahan'dan Ardauç üzerine yürüdü. Ardauç'u müdafaa etmek üzere Penek'e gelen Kığı Kaymakamı Dede Bey⁵¹⁸ komutasındaki gönüllüler ve redif askerlerini püskürttü. 24 Haziran 1877'de Ardauç'a giren Komarov, aldığı emir üzerine bölgeyi boşaltarak geri çekildi. (Mehmet Bilgin, Ocak 2017)

154 General Oklobzhio

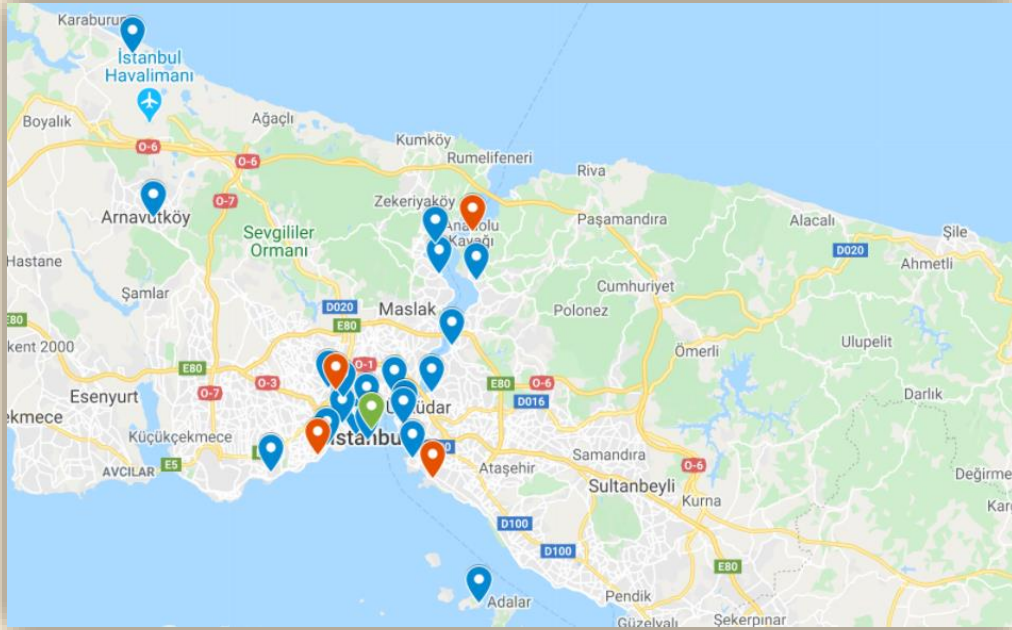
155 Yahya Dede Paşa

Haziran 1877 H-07.1294'te Muhacirlerin ağırlaşan meseleleriyle daha büyük ve yetkili bir kurumun ilgilenmesi için bütün muhacir kuruluşlarının yerine **İdâre-i Umûmiyye-i Muhâcirîn Komisyonu** teşkil edildi ve başkanlığına Sâdık Mehmed Paşa getirildi. Bu komisyon daha geniş bir teşkilâta sahipti. Komisyona bağlı olarak hesap işleri, iskân işleri, muhacir sevki ve sağlık meseleleriyle uğraşan alt birimler oluşturuldu. Ayrıca belediye dairelerinde yirmi şube açıldı. Komisyon yerli ve yabancı gönüllü teşekküllerle iş birliği yapmak suretiyle gelen muhacirlere maaş ve

⁵¹⁷ Ivan Dmitrievich Oklobzhio (Rusça: Иван Дмитриевич Оклобжио) bir Rus subayı, teğmen general. Rus-Türk Savaşı'na katılan (1877-1878). Rus-Türk Savaşı'na katıldı (1877-1878). 24.126 subay ve asker ve 96 topun Kafkas Cephesi'nin Rionik müfrezesinin komutanı olarak atandı. Muha-Estat, Hutsuban Tepeleri, Sameba ve Tsihdzin'deki ağır çatışmalarda yer aldı.

⁵¹⁸ **Yahya Dede Bey** 1867 yılında da Ardauç kaymakamlığına atanmış olup, buradaki görevinden dolayı 4. Rütbe'den Mecidî Nişânı ile ödüllendirilmiştir. Dede Bey'in aldığı rütbe ve nişanlar hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Yeşilyurt 2017: 106. 1833 senesinde Livane kasabasında doğdu. Gürcistan hanedanından ve Atabeyzadelerden Livaneli Mehmet Arif Bey'in oğludur. 1853-1856 Kırım Savaşında, topladığı yardımcı kuvvetlerle fahri olarak Batum Ordusunda görev aldı. Livane, Arhavi, Acara kaza müdürlüğü yaptı. 1867'de Ardauç ve Ardahan kaymakamlığına atandı. 1870-1877 arasında Kığı ve Bayburt kaymakamlığı yaptı. 1877/1878 Osmanlı-Rus Harbinde Batum Orduy-u Hümayununda yerel kuvvetlere miralaylık yaptı ve aynı zamanda Ardauç kaymakamlığı görevini yürüttü. Savaş sonrasında bölgenin Rusya'ya bırakılması üzerine İstanbul'a geldi ve mutasarrıf olarak İçel'e tayin edildi. 1882-1895 seneleri arasında İçel, Mardin, Maraş, Sinop, Teke, Hamitabad ve Urfa mutasarrıflığı görevini yürüttü. Rütbesi 1884'te mirimiran, 1887'de Rumeli Beylerbeyi rütbesine yükseltildi. Yahya Dede Paşa 1900 senesinde İstanbul'da vefat etti. Kabri Fatih Camii haziresindedir. (Murat Kasap, Osmanlı Gürcüleri, İstanbul 2010, s.158)

yevmiye tahsisi, yiyecek, ilâç yardımı, barınacak yer temini, kesin iskân bölgelerinin tesbiti, tohum, hayvan, ziraî araç yardımı gibi işlerle uğraştı. Tarım dışındaki işlerde çalışabileceklerin istihdam işini düzenledi.⁵¹⁹ Bu komisyona bağlı olmak üzere *İdâre-i Umûr-ı Hesâbiyye* ve *İdâre-i Umûr-ı İskâniyye* *şu'belerinin* yanı sıra belediye daireleri dâhilinde 20 tane *Devâ'ir Şu'beleri* açılmıştır.⁵²⁰ Komisyonun kuruluşu, *şu'belerin* görev taksimatı ve komisyon üyeleri *Dersaadet Muhâcirîn İdâresi Talimatı*'nda belirtilmiştir.⁵²¹ Şehremaneti'ne bağlı açılan *Devâ'ir Şu'beleri*; Bayezid, Sultan Ahmed, Fatih, Samatya, Eyüb, Beyoğlu, Hasköy, Beşiktaş, Arnavutköy, Yeniköy, Tarabya, Büyükdere, Beykoz, Anadoluhisarı, Beylerbeyi, Üsküdar Yenimahalle, Üsküdar Doğancılar, Kadıköy, Adalar ve Bakırköy belediyeleri dâhilindedir.⁵²² (Yrd. Doç .Dr. Derya Derin Paşaoğlu, 2013, s. 352)

156 Şehremaneti'ne bağlı Devâ'ir Şu'beleri, Geçici konaklama yerleri ve Karantina alanları

Temmuz 1877 İlk göçmen kafilesi Temmuz 1877'de gelmiştir. Temmuz 1877-Eylül 1879 arasında İstanbul'a gelen göçmen sayısı 387.804'e ulaşmıştır. (Abdullah BAY, 2017, s. 48).

09 Ağustos 1877 H-29.07.1294 Ahmed Ziyâüddîn-i Gümüşhânevî (ks.) Kalemi ve kelâmıyla mücadele veren Gümüşhânevî, yeri gelince kılıca ve silaha sarılmayı da bilmiş, 93 Harbi olan Osmanlı-Rus savaşlarına 80 atlı ile birlikte Trabzon üzerinden iştirak ederek cephede bizzat çarpışmış, gönüllü gittiği bu savaşın kesintiye uğradığı bir ara Of'a gelerek tarikat neşrinde ve irşat hizmetinde bulunmuş, savaş tekrar başlar başlamaz muharebe meydanına tekrar dönmüştür.⁵²³

13 Ağustos 1877 H-03.08.1294'te halktan yardım toplamak amacıyla âyandan Hacı Mehmed Tâhir Efendi'nin başkanlığında **Muhâcirîn İâne Komisyonu** kuruldu. Bu birim şehremanetine bağlıydı.⁵²⁴

1877-78 Osmanlı-Rus harbi sebebiyle İstanbul'a göç etmek zorunda kalan muhacir çocuklarından bin kadarı okula yerleştirildi. Bundan dolayı eğitime altı ay kadar ara vermek zorunda kalındı. Durumun daha fazla devam etmemesi adına gazetelere ilanlar verilerek çocuk muhacirlerden kızlar, evlatlık olarak müsait ailelere verildi. Erkeklerin bir kısmı sanayi mektepleriyle Tophane sanayi

⁵¹⁹ <https://islamansiklopedisi.org.tr/muhacir--osmanli>

⁵²⁰ İpek, a.g.e., 69; Yusuf Halaçoğlu, "Kolonizasyon ve Şenlendirme", Osmanlı, C. IV, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999 s. 585; Musa Çadircı, Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı, Ankara 1997 s. 271.

⁵²¹ Toplam 48 maddeden oluşan (16 Temmuz 1877-18 Haziran 1878 tarihli) Dersaadet Muhâcirîn İdâresi Talimatı, Eren tarafından yayımlanmıştır, belge hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Eren, a.g.e., s. 96.

⁵²² İpek, a.g.e., s. 72

⁵²³ <http://www.iskenderpasa.com/EFB62B73-6D7E-4809-90AB-B9A77107C077.aspx>

⁵²⁴ <https://islamansiklopedisi.org.tr/muhacir--osmanli>

alaylarına 15-20 çocuk da Darüşşafaka'ya⁵²⁵ kaydedildi. Tamire muhtaç hale gelen mektep Gazi Ahmet Muhtar Paşa, Cemiyet reis vekili⁵²⁶ Rıza Paşa, muvazene müdürü Cemal Beylerin gayretleriyle tamir edildi.⁵²⁷

13 Ağustos 1877 H-03.08.1294'te Osmanlı Devleti ile Rusya arasında Rumeli topraklarında cereyan eden 93 Harbi dolayısıyla Rusların istilasına uğrayan Rumeli'den Anadolu ve Ortadoğu taraflarına nakledilecek Çerkes- Abhaz göçmenleri ve İstanbul'a doğru göç etmekte olan Türk-Tatar göçmenlerinin durumları ile ilgilenmek üzere, 13 Ağustos 1877'de **"Umum Muhacirin Komisyonu"** kuruldu.⁵²⁸

12 Eylül 1877 H-04-09-1294 Batum'da bulunan askerlerden yedi taburun Dersaadet'e⁵²⁹ gönderildi⁵³⁰.

05 Aralık 1877 H-30.11.1294 Ruslar tarafından Batum'a saldırma hazırlığı yapıldı⁵³¹.

18.Aralık.1877 tarihinde Devlet-i Aliyye, ticareti kolaylaştırmak için Batum'u porfrank etmeye karar vermiştir⁵³². Bu hamle Rus saldırıları ve baskısı altındaki Batum'un durumunda Osmanlı lehine bir iyileştirme çabası, ileriki yıllarda İngilizlerin Batum üzerindeki emellerini çok önceden anlama ve bu konuda önden tedbir alarak güç elde etme çabası olarak görülebilir.

⁵²⁵ **Dârüşşafaka** دار الشفقة Öksüz ve yetim müslüman çocukları okutmak için Cem'iyet-i Tedrîsiyye-i İslâmiyye tarafından 1873 yılında İstanbul'da açılan mektep.

⁵²⁶ Cemiyetin nizamnamesine göre doğal başkan sadrazamdır, Cumhuriyet döneminde de aynı şekilde başbakan olarak günümüze kadar devam etmiştir.

⁵²⁷ H. 1332 (M. 1913) tarihli cemiyet-i tedrisiye-i islamiye salnamesi, s. 18-19

⁵²⁸ <https://www.belgeseltarih.com/balikesir-vilayetinde-iskan-edilen-kafkas-gocmenleri/>

⁵²⁹ **Dersaadet**: Osmanlı İmparatorluğu, 1004 yıl "Byzantion", 1116 yıl da "Konstantinopolis" olarak adlandırılan şehri fethettikten sonra isminin ne olacağı konusunu gündemine almamıştır. Osmanlı döneminde "Konstantiniyye", "Stanpolis", "Dersaadet", "Asitane", "Darülhilafe" ve "Makarî Saltanat" gibi isimler kullanılmıştır. Şehrin adı Cumhuriyet'in ilanından sonra "İstanbul" olarak kabul edilmiştir.

⁵³⁰ BOA.A.MKT.MHM.482/15

⁵³¹ BOA.HR.SFR.3...248/51

⁵³² BOA.HR.TO..496/107

1877'de Kafkas bölgesinden 15.000'e yakın göç gerçekleşti.⁵³⁴

1877-1878 Osmanlı – Rus Savaşı'nda Batum ve Artvin (Livane)'in savunmasında Osmanlı kuvvetlerinin önemli bir kısmını bölge halkı teşkil etmiştir. Bölge halkından 5 tabur piyade ve 3 bölük “*asâkir-i nizâmiye*” süvari kuvveti oluşturulmuştur.⁵³⁵ Bu kuvvetlerin yaklaşık mevcudu 2.500- 3.000 kişidir. Rus istilasına karşı vatanlarını korumak üzere Artvin ve Batum halkını organize edip bu kuvvetlerin başında savaşanların bazıları; Hazine-dar-zade Osman, Yukarı Acaralı Ahmed, Tavatgerize Ali ve Hasan Beyler, Tuzcu oğlu Çürük sulu Tomas oğullarından dört kardeş ve Ahıskalı Kavas Süleyman Ağa'dır. Bu zatların kumandası altında toplanan milis kuvvetleri Rusların karadan ve denizden saldırılarını püskürtmeyi başardıklarından Livane ve Batum bölgelerine Ruslar girememişlerdir.⁵³⁶ Ancak Osmanlı ordularının, Rumeli cephesinde Rus orduları karşısında aldığı ağır mağlubiyetin bedelini, Batum ve Livane bölgesi halkı da ödemek zorunda kalmıştır. Savaşın sonunda yapılan Ayastefanos ve Berlin antlaşmalarında savaş tazminatı olarak Rusya'ya doğuda bulunan üç Osmanlı sancağı Kars, Ardahan ve Batum verilmiştir.⁵³⁷ (Murat Kasap, 1-2 KASIM 2018, s. 253)

Tarihe 93 Harbi olarak geçen 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbinde, Kafkas/Batum Cephesinde Osmanlı Ordusunun en büyük destekçisi, Batum ve havalisinde yaşayan yerli ahaliden teşkil edilen ve “*Asâkir-i Muâvene Ordusu*” adı verilen yardımcı milis kuvvetler olmuştu. Kafkas ve Balkan cephelerinde savaşı kaybeden Osmanlı ordusu, Batum cephesinde Asâkir-i Muâvene Ordusu'nun desteği ile Rus ordusuna galip gelmiştir. Bu cephede Asâkir-i Muâvene Ordusu'nun göstermiş olduğu direniş ve mukavemet yakın tarihimizde ender görülen bir kahramanlık örneği olmuş ve tarihimizin onur sayfalarına altın harflerle yazılmıştır. (Murat Kasap, 1-2 KASIM 2018, s. 251)

159 BATUM 1878 "Fotoğrafta Aziziye Camii'ni minaresi görünüyor, bu yüzden şehrin merkezidir. Askeri çadırlar da görülüyor şehrin gelişimini göstermek için çekilmiş olabilir.

1878

1878 yılında İstanbul'dan hareket eden posta vapurlarının gün ve güzergahı şu şekilde idi; Salı günü hareket edip Edremit, Ayvalık, Paşa limanı, Marmara adası, Erdek limanlarına uğramaktaydı.

Ocak 1878 İstanbul'da biriken göçmen sayısı 200 bini aşınca, bu göçmenlerden 50 bini hemen Anadolu'ya taşınmıştır. İstanbul'a yakın olan Hüdavendigar ili ve İzmit tercih edilmiştir. Göçmenler, Ocak 1878 tarihinden itibaren Bursa'ya gönderilmeye başlanır. Gemiler Gemlik, Bandırma, Mudanya, Edremit, Yalova ve İzmit gibi sahil iskelelerine gönderilip, buradan da iç kesimlere yollanmışlardır. 7 Römorkör ve İdare-i Mahsusa'ya ait Şerefresan adlı vapur Bandırma ve Gemlik iskelelerine sürekli göçmen taşımıştır (Bilal Şimşir, 1968)

⁵³⁴ <http://bilig.yesevi.edu.tr/yonetim/icerik/makaleler/20-published.pdf>

⁵³⁵ Mahmud Celaleddin Paşa, *Mir'ât-i Hakikât*, 1-2-3, (Hazırlayan: İsmet Miroğlu), İstanbul, 1983, s.372.

⁵³⁶ Muvahhid Zeki, *Artvin Vilâyeti Hakkında Malumat-i Umumiye*, 1927, s. 193.

⁵³⁷ Mahmud Celaleddin Paşa, *a.g.e.*, s.579 ve 697.

Arçvet'den İstanbul'a göç eden Muhacirlerin Bugünkü yerleşim yerleri olan Yenikavak bölgesine gelmeye karar vermeleri ile birlikte muhtemelen Şerefresan (şeref veren) Vapurunu kullanmış olmalıdır. Zira o yıllarda İstanbul'dan Güney Marmara'ya muhacirleri taşıyan gemilerden biri de Şerefresan Vapuru idi. (Halk arasında Şerif Hasan olarak da adlandırılıyordu.)

(Bilal Şimşir, 1968)

Ocak 1878'den itibaren günde 10.000 kişiye ulaşan büyük göçmen kitleleri gelmeye başlamıştı (Abdullah BAY, 2017, s. 48).

12 Ocak 1878 Muhacirler bu şekilde çaresiz yollara dökülmüş olmakla beraber, Osmanlı Mebusan Meclisi'nin gündemine bu felaketli gelişme, göçün başlamasından yaklaşık altı ay kadar sonra, 12 Ocak 1878'de gelmiştir. Konuyu görüşmeye açanların ise savaş felaketinin yoğun olarak yaşandığı bölgelerden gelen mebuslar olması dikkat çekicidir. (Aydın 2015: 211). (Musta AYDIN, 2015, s. 16)

Osmanlıdaki 19. Yüzyıl göç hareketlerinin üçüncü dönemi ise 93 Harbi ve sonrasını kapsamaktadır. 1877–78 Osmanlı-Rus Savaşı'nın kaybedilmesinin ardından başlayan yeni göç dalgası farklı bir kimlik kazanmıştır. Çünkü bu tarihten önceki muhacirlerin ekseriyeti Karadeniz'in kuzeyindeki coğrafyada, Rusya'nın etnik kırımından kurtulmak amacıyla halifeye sığınarlardan oluşmaktadır. Osmanlı Devleti'nin buradaki rolü gerek bölgedeki büyük Müslüman Türk Devleti imajını uluslararası alanda korumak, gerekse dinini muhafaza etmek isteyen muhacirlerin halifenin sancağı altına sığınma isteklerini karşılamaktır. 93 Harbi ile başlayan göç ise; 14. ve 15. yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'da uygulamış olduğu iskân politikasının dramatik şekilde geriye dönüş sahnesi olarak değerlendirilebilir. Rusya'nın Balkanlar'da Slav halkların haklarını koruma bahanesiyle sahneye koyduğu bu dram, sayısı milyonlarla ifade edilen Müslüman'ın yağma, tecavüz, yakılıp-yıkılma, sürgün ve göç gibi sistemli yok etme politikasına maruz kalmalarıyla sonuçlanmıştır (Yrd. Doç .Dr. Derya Derin Paşaoğlu, 2013, s. 348).

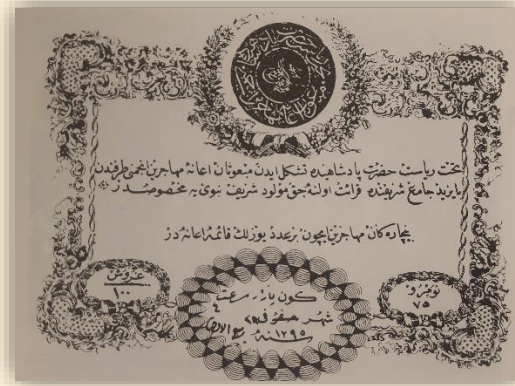
Kafkaslardan yöreye yapılan göçlerde göçmenlerin kara ve deniz yolunun her ikisini de kullandıkları görülmektedir. Deniz yolunu tercih eden göçmenler Kafkasya'nın Karadeniz sahillerinde bulabildikleri sandal, kayık, vapur ve benzeri vasıtalarla kendilerine en yakın Türk limanı olan Trabzon'a geldiler⁵³⁸. Trabzon Limanı'nın yanı sıra Samsun Limanı da göçmenlerin tercih ettikleri limanlardan biriydi. Beraberlerinde sürülerini de getirmek isteyen göçmenler ise daha çok kara yolunu tercih etmekteydiler⁵³⁹. Kafkaslardan kara ve deniz yoluyla Anadolu'ya geçen göçmenler ilk olarak geçici iskân bölgeleri olarak belirlenen, başta Trabzon olmak üzere Samsun ve Sinop gibi liman

⁵³⁸ Nedim İpek, İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler, Trabzon 2006, s. 40–41.

⁵³⁹ Örneğin 1879 yılında kara yoluyla Trabzon şehir merkezine gelen bir göçmen grubu Akçaabat Nahiyesi'nin Suva (Akyazı) karyesinde geçici olarak iskân edildikten sonra kara yoluyla Ordu Kazası'na nakledilmişlerdi. Süleyman Erkan, Kırım ve Kafkas Göçleri (1878-1908), Trabzon 1996, s. 145.

161 50 ve 100 liralık (kuruş) yardım kuponları

03 Nisan 1878 H-30-03-1295 “Muhâcirîn Komisyon-ı Âlîsi”; II. Abdulhamid’in başkanlığında, 1878 yılında geçici bir üst komisyon olarak kuruldu (Yılmaz, 1999, s. 591). Bu komisyon, aynı yıl bir önceki talimatnameye nazaran daha da genişletilmiş olarak; “İskân-ı Muhâcirîn Talimatnâmesi” ini hazırladı⁵⁴³. Adı geçen komisyon görevini ifa edip bir süre sonra lağvedildi^{xvii}.

1878’den 1894 yılına kadar hizmet verecek olan “**İdare-i Umûmiyye-i Muhâcirîn Komisyonu**” kurulmuştur.⁵⁴⁴ Muhacirlerin beş yüz, bin kişilik gruplar halinde gelmeye devam etmeleri sebebiyle, bunların gerek iskân mahallerine sevklerine kadar geçici ikametleri, gerek iskân edilecekleri yerlere sevklerinde araba ve binek tedariki gibi işlerin mahalli memurlar tarafından yapılması mümkün olmamıştır. Bu sebeple işlerin daha sağlıklı yürümesi için her türlü fedakârlığı göstererek halen cüzi maaşla görev yapmakta olan, kâtip ve tercümanların istihdamının devamını zaruri görülmüştür.⁵⁴⁵ Öte yandan hükümet memurlarının muhacirlerin işleriyle meşguliyetleri yüzünden kendi asıl vazifelerini yapamadıkları belirtilerek, iskân işiyle Ali Kemali Paşa’nın ⁵⁴⁶ görevlendirilmesi, kendisine aylık 20

⁵⁴³ BOA.Y.PRK.KOM.1/26 H-30-03-1295

⁵⁴⁴ Komisyonun metni ve transkribesi için bk. Ahmet Cevat Eren, Türkiye’de Göç ve Göçmen Meseleleri, Nurgök Matbaası, İstanbul 1966, s. 96-116.

⁵⁴⁵ BOA.Meclis-i Vâlâ, BOA.MVL.614/59. 29 Temmuz 1861.

⁵⁴⁶ **Ali Kemali Paşa** Asıl adı Ali Kemâlî’dir. Erzurum’un birçok devlet adamı, şair ve sanatçı yetiştiren tanınmış ailelerinden Söylemezoğulları’na mensuptur. Büyük dedesi, IV. Murad’ın (ö. 1640) başpehlivanını Bağdat Seferi esnasında yenerek adını duyuran Şahan Ali; dedesi, bugün Bingöl’e Osmanlı Devleti zamanında Erzurum’a bağlı bulunan Kiğı ilçesinin beyinin mektupçuluğunu yapan Çolak Molla Musa; babası, Lazistan ve Karahisar-ı Şarkî müellimi ve divan şairi Mehmed Timur Fennî Efendi (ö. 1261/1845), kardeşi ise yine bir divan şairi olan ve Kastamonu valisiyken 1289/1872’de ölen İbrahim Edhem Pertev Paşa’dır. 29 Zilhicce 1234/19 Ekim 1819’da Erzurum’da doğdu. Ali Kemâlî, Fatîh’in bildirdiğine göre (1271: 357) 1246/1830-1831’de babasının görevi gereği Trabzon’a gitti ve bazı paşaların mektupçuluk hizmetlerinde bulundu. Eğitim hayatını Erzurum ve Trabzon medreselerinde tamamladı. Oldukça hareketli bir memuriyet hayatı olan Ali Kemâlî önce Trabzon Valisi Haznedarzade Osman Paşa’nın kâtipliğini, daha sonra Kaptan-ı Derya Damat Gürcü Halîl Rıfat Paşa’nın (ö. 1272/1856) kethüdalığını yaptı. Halîl Rıfat Paşa’nın ölümü üzerine onun yetimlerinin vasisi olarak tayin edildi. 1268/1851-52’de İzmir ticaret reisliğine, 1271/1854-55’te âmedî hülefâlığına, 1274/1857-58’de şehremini muavinliğine, 1276/1859-60’ta Muhacirin Komisyonu

bin kuruş maaş tahsis edilmesinin uygun olacağı ifade edilmektedir. Ali Kemali Paşa'nın tayini uygun görülmekle birlikte, iyi planlama yapılarak muhacirlerin kalıcı iskânlarının sağlanması, misâfereten yerleştirilerek iki türlü külfete meydan verilmemesi tembih edilmektedir⁵⁴⁷. Nitekim misâfereten ve muvakkaten yerleştirilen muhacirlerin sevkleri uzadıkça ihtiyaçlarının temini ve hastalıklar yüzünden sıkıntılar yaşanmıştır.⁵⁴⁸ Bu durum giyecek, yiyecek, yakacak ve ev eşyası gibi ihtiyaçlar yüzünden bir yandan devletin masraflarının artmasına, diğer taraftan emniyet ve asayişin bozulmasına, muhacirlerin de sefaletine sebep oluyordu. (Osman KÖSE, 2017, s. 1359)

162 Ali Kemali Paşa

Muhacirlerin gemilerden inmelerinden itibaren iskân edilecekleri yerlere sevkleri, hastalarının tedavisi, vefat edenlerin teşhiz, tekfin ve defin gibi hizmetlerin yerine getirilmesine azamî gayret gösterilmiştir. Sevk ve nakilleri sırasında yürümeye tahammülü olmayanların binmesi, eşya ve ağırlıklarının taşınması için at ve araba tedarik edilmiş, yol masrafları ve erzak bedelleri mal sandıklarından karşılanmıştır⁵⁴⁹. İskân edilinceye kadar maiyetlerinin temin edilmesi ve haklarında layığıyla hürmet ve muavenette bulunulması istenmektedir⁵⁵⁰. Diğer yandan iskân edildikleri yerlerde kendilerine tahsis edilen arazileri ekip-biçmeleri için hayvan ve zirai alet yanında tohumluk ve yemeklik zahîre verilmiştir. Ziraat yapmaya gücü olanlara tohumluk, gücü olmayanlara ise, yemeklik un ve zahîre verilmesi kararlaştırılmıştır. Bunlardan tohumluk ve yemeklik zahîreye muhtaç olanların defterinin gönderilmesi istenmiştir.⁵⁵¹ Ancak bunlardan kefil ve senet alınması, verilecek tohumluğun başka yerlere verilmeyip, yalnız ziraatta kullanılması, mahsul zamanı ödeme gücü olanlardan tahsil edilmesi, ödeme gücü olmayanlara bir sene daha mühlet verilmesi, ölen veya başka yere gidenler olursa emvâl-i metrukesinden, olmazsa kefillerinden tahsili yoluna gidilmesi istenmiştir. Bir kısım muhacir devletin kendilerine verdiği ev, gıda, zirâi âlet ve edevâtı satarak, habersiz başka yerlere gitmekte idi. Bu da hazineye yük getiriyordu.⁵⁵² Bu sebeple isim ve eşkâlleri, borcunu ödeyenlerle borçlu olanların kayıtları tutulmuştur.⁵⁵³ Bununla birlikte ödeme güçlüğü çekenlerin borçları affedilmiştir⁵⁵⁴. Devlet görevlilerinden muhacirler için gıda ve tohumluk alımlarında yolsuzluk yapanlar olmuştur. Meselâ, Sivrihisar'da muhacirler için tohumluk zahîre, pirinç alımında ve tayinat olarak verilen ekmek alınmasında yolsuzluk yaptıkları gerekçesiyle Kaymakam Hasan Halis Efendi ve

azalığına, 1278/1861-62'de mîr-i mirân olarak Aydın'a; 1279/1862-63'te Sinop, 1282/1865-66'da Erzincan (Mehmed Süreyyâ 1311: 864), 15 Cemaziyelahir 1283/25 Ekim 1866'da Bayezid Sancağı kaymakamlığına; 15 Zilkade 1285/27 Şubat 1869'ta Van mutasarrıflığına, 27 Cemaziyellevvel 1294/9 Haziran 1877'de Erzurum'da teşkil olunan İdare-i Asâkir-i Muavene Komisyonu başkanlığına, 3 Zilhicce 1294/9 Aralık 1877'de Trablusgarb valiliğine atandı. Daha sonra 1296/1878-79'da muhacir iskânını düzenlemeye memur edildi. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/kemali-ali-kemali-pasa-erzurumlu>

⁵⁴⁷ BOA.İ.DH.774/63028. 1 Ekim 1878.

⁵⁴⁸ İpek, "Kafkaslardaki Nüfus Hareketleri", s. 296-297.

⁵⁴⁹ BOA.Dâhiliye Mektûbî Kalemî, BOA.DH.MKT.1463/114; BOA.DH.MKT.1563/80; BOA.A.MKT.MHM.92/37. 23 Temmuz 1856.

⁵⁵⁰ BOA.A. MKT.MHM.99/63; BOA.A.MKT.223/1; Sadâret Mektûbî Deâvî Evrakı, BOA.A.MKT.DV.18/53; BOA.A.MKT. NZD.300/97.

⁵⁵¹ BOA.A.MKT.MHM.99/63.

⁵⁵² BOA.DH.MKT.2611/91. 25 Şubat 1907.

⁵⁵³ BOA.A.MKT.MHM.99/63.

⁵⁵⁴ BOA.İrade Husûsî Kalemî, BOA.İ.HUS.143. 29 Haziran 1906.

bazı memurlar muhâkeme edilmişlerdir⁵⁵⁵. Devlet, muhacirlere sağladığı bu imkânlarla sefalet düşmelerini önlediği gibi onları Osmanlı tabiiyetine mensup, ekonomiye katkı sağlayacak bireyler haline getirmeyi hedeflemiştir. Zira ekonomisi toprağa dayanan Osmanlı devletinin savaş ve hastalıklar sebebiyle azalan nüfusu, göçmenlerle takviye edilerek, tarıma elverişli araziler mamur hale getirilmiştir. Bunun için de Rus tebaalığını terk ederek, emvâl ve eşyalarını orada bırakarak Osmanlı ülkesine gelen ve Osmanlı tebaası olmayı kabul eden muhacirlerin gösterilecek mahalde iskân ve ikâmeti kabul edecekleri, Devlet-i Aliyye tebaalığını terk ederlerse kendilerine ihsan buyurulan ve kendi paraları ile edindikleri emlak, arazi ve hayvanlarda dâhil olmak üzere bir hak iddia etmeyecekleri ve bunların tamamını bırakacaklarına dair hane reislerinden taahhüt-nâme alınmıştır.⁵⁵⁶ Muhacirlere başlangıçta on yıl vergi, yirmi yıl askerlik muafiyeti tanımıştır. Daha sonra bu sürelerde değişiklik yapılmış, iskânlarından itibaren askerlikten on, vergiden beş yıl muaf olmuşlardır. Bu sürelerde zaman içinde tekrar bazı kısaltmalara gidilmiştir.⁵⁵⁷ Muhacirlerden bir kısmı askerlik, kaza müdürlüğü, kâtiplik gibi devlet hizmetlerinde görevlendirilmişlerdir.⁵⁵⁸ Göçmenler arasında bulunan ulema ve sanat erbabına istedikleri yerlerde iskân olunmaları konusunda kolaylık gösterilmiş, şehir ve kasabalarda iskân edilmişlerdir. Kendilerine bazı görevler tevcih edildiği gibi maddi yardımlarda da bulunulmuştur.⁵⁵⁹ (Osman KÖSE, 2017, s. 1360)

19. yüzyılın son çeyreğinde Posta ve kargo vapurları daha fazla yük ve güverte yolcusu taşımaya uygun hale getirildi. 1850-1860 yılları arasında ortalama 300-400 net tonluk vapurların yerini 3000 net ton taşıma kapasitesinin üzerindeki posta ve kargo vapurları aldı. Batum'dan Trabzon, Samsun ve İstanbul'a kadar olan limanlardaki yabancı vapur şirketi acenteleri şirket merkezine yazdıkları raporlarında her defasında daha yüksek tonajlı buharlı gemiler istemekteydiler. Talep ettikleri vapurların tasarımı ise Karadeniz'e göre yani olabildiğince güverte yolcusu ve hayvanat alabilecek şekilde olması yönündeydi⁵⁶⁰.

20 Ocak 1878 H-16-01-1295 Rusların Plevne'yi işgal etmesinin ardından Babiâli düşman ilerleyişinin durmayacağı endişesiyle Rusya'ya mütareke yapmayı teklif etmiş diğer taraftan da başta İngiltere olmak üzere Avrupalı devletlerden de yardım talebinde bulunmuştur. Osmanlı Devleti, Avrupalı devletlerden net bir cevap alamadığı gibi, Ruslar da mütareke teklifine sıcak bakmamış ve ilerleyişini devam ettirerek, 20 Ocak 1878'de Edirne'ye girmiştir.⁵⁶¹ Edirne'de Ahmet Eyyüp Paşa komutasında 8000 asker vardı. Mehmet Ali Paşa komutasında Yanbolu'dan gelecek birlikler beklenmekte idi. Fakat Mehmet Ali Paşa⁵⁶², Edirne'ye yaklaştığı sırada Süleyman Paşa'nın⁵⁶³ Filibe

⁵⁵⁵ BOA.DH.MKT.1170/94. 2 Şubat 1908.

⁵⁵⁶ *İrade Hariciye*, (BOA, İ. HR), 173/9438, 9453. 12 Ocak 1860; *Maliyeden Müdevver Defter*, (BOA. MAD. d.), 23108/16. 3 Şubat 1861.

⁵⁵⁷ İpek, "Kafkaslardan Anadolu'ya Göçler, s. 123; Erkan, *age.*, s. 177.

⁵⁵⁸ *Dâhiliye Nezâreti Muhâcirin Komisyonu*, (BOA. DH. MHC), 1/47; Canik tabur ağası Çerkes Hasan Bey hizmeti sebebiyle taltif edilerek alay beyliğine yükseltilmiştir, bk. *Bâb-ı Âlî Evrak Odası*, (BEO), 2103/157712. 29 Haziran 1903; İpek, "Kafkaslardan Anadolu'ya Göçler, s. 133.

⁵⁵⁹ *Sadâret Mektubî Umum Vilâyât Evrakı*, (BOA, A. MKT. UM), 561/3; Saydam, *age.*, s. 176.

⁵⁶⁰ Örneğin Avusturya Lloyd Kumpanyası'nın vapurları daha fazla güverte yolcusu almaya yönelik tasarlanmıştır. Adolphe Joanne-Emile Isambert, *Itineraire De L'Orient*, Librairie de L. Hachette, Paris 1861, s. 40.

⁵⁶¹ 6 Ocak'ta son mühim muharebe cereyan etti. Sofya'dan güneye doğru ilerleyen Gurko'nun kuvvetleri, Süleyman Paşa'nın yüz taburluk ordusu ile çarpıştı. Süleyman Paşa bu muharebeyi kazanamadı. Ordunun yarısı Tatar Pazarcığı-Filibe yolunun güneyindeki tepelerde perişan oldu. Öbür yarısı ise Edirne yolunun doğusuna doğru sürüldü. Artık ortada Ruslarla savaşacak bir ordu yoktu. Şimdi geriye sadece Edirne'nin müdafaası kalıyordu. Lakin Edirne valisi Eyüb Paşa mühimmat depolarını berhava ederek geri çekilince burasını müdafaaya memur edilen Mehmed Ali Paşa da çaresiz aynı şeyi yaptı. (20 Ocak 1878) Ayrıntılı bilgi için bk. Midhat Sertoğlu, *Mufasssal Osmanlı Tarihi (Resimli-Haritalı)*, VI. Cilt, Türk tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2011, s. 3318-3319.

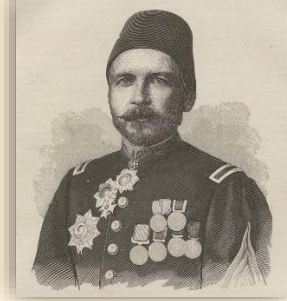
⁵⁶² **Mehmed Ali ya da Ludwig Karl Friedrich Detroit** (1827, Magdeburg – 7 Eylül 1878, Gjakova), Alman kökenli bir Osmanlı generali idi. 93 Harbi'nin ilk aylarında Tuna Cephesinin komutanıydı. Şair Nâzım Hikmet'in annesinin dedesidir. Ludwig Karl Friedrich Detroit 1827 yılında o zamanlar Prusya Krallığı'nın sınırları içinde yer alan Magdeburg şehrinde doğdu. 12 yaşında Hamburg'dan kalkan bir gemide çalışırken gemisi İstanbul limanında demirlediği sırada kaçarak Osmanlı Devleti'ne sığındı. Osmanlı Devleti'nin önde gelen devlet adamlarından biri olan Mehmed Emin Âli Paşa'nın himayesine girdi. Harbiye'ye girerek Mehmed Ali adını aldı. ([https://tr.wikipedia.org/wiki/Mehmed_Ali_Pa%C5%9Fa_\(m%C3%BC%C5%9Fir\)](https://tr.wikipedia.org/wiki/Mehmed_Ali_Pa%C5%9Fa_(m%C3%BC%C5%9Fir)))

⁵⁶³ **Süleyman Hüsnü Paşa**, 1838 yılında İstanbul'da günümüzde Fatih ilçesi sınırları içinde yer alan Molla Gürani Mahallesi'nde doğdu. Babası Yenigeri Ağası Mehmed Hâlet Efendi'ydı. Öğrenimini İstanbul'da yaparak 1863 yılında Mekteb-i Harbiye'den mezun oldu. Edebiyat öğretmeni, kaymakamlık ve din bilgini ve yazarlık yaptı. 1876 yılında padişah Abdülaziz'in tahttan indirildiği hükûmet darbesinde rol oynadı. II. Abdülhamid bu sebeple ona duyduğu güvensizlikten dolayı İstanbul'dan uzaklaştırmak amacıyla Bosna-Hersek komutanlığına tayin etti. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı başladığı zaman Balkanlardaki en yüksek kıdemli komutanlardan biriydi. 2 Ekim 1877'de Tuna cephesi başkomutanlığını Mehmet Ali Paşa'dan devraldı. Komuta ettiği ordular Şıpkı Geçidi Muharebeleri'nde önce Rusları yendiler. Ancak daha sonra orduları yenik düştü. Savunmada gösterdiği cesareten dolayı Süleyman Hüsnü Paşa önce halk tarafından Şıpkı Geçidi Kahramanı olarak görüldü ve büyük bir

yenilgisini öğrenince hemen istikametini değiştirerek İstanbul'a doğru yol almaya başladı. Bunun üzerine Ahmet Eyüp Paşa da şehri tahliye etti. Esasen Ahmet Eyüp Paşa⁵⁶⁴ ile Vali Cemil Paşa'ya⁵⁶⁵, şehrin ileri gelenleri marifetiyle teslim edilmesi için İstanbul'dan emir gelmiş bulunuyordu. Böylece Edirne, 20 Ocak 1878 günü birkaç Rus süvari bölüğüne teslim edildi. Çok geçmeden arkasından gelen diğer kuvvetlerle Ruslar şehre yerleştiler ve birkaç gün sonra genel karargâhlarını buraya naklettiler⁵⁶⁶.

163 Müşir Ahmed Eyüp Paşa

164 Müşir Mehmed Ali Paşa

165 Müşir Süleyman Hüsnü Paşa

25 Ocak 1878 H.21.01.1295'te ise "Umum Muhacirin Komisyonu'na" bağlı olarak "Sevk-i Muhacirin Komisyonu" kuruldu. Göçmenlerin sevk-i için İzmit, Bandırma, Mudanya ve Gemlik'te birer memur bulundurulmasına da karar verildi.⁵⁶⁷

ün kazandı. Ancak sonradan esen rüzgarların yönü değişti. Yenilgiden sorumlu tutularak Taşkıışla'da hapsedildi. 1 yıl süren uzun bir yargılamadan sonra idama mahkûm edildi, tüm rütbe ve madalyaları geri alındı. Sonradan cezası II. Abdülhamid tarafından sürgüne çevrildi. 14 yıl Bağdat'ta sürgün hayatı yaşayan Süleyman Hüsnü Paşa 8 Ağustos 1892 tarihinde orada öldü.

(https://tr.wikipedia.org/wiki/S%C3%BCleyman_H%C3%BCsn%C3%BC_Pa%C5%9Fa)

⁵⁶⁴ **Ahmed Eyüp Paşa** (Osmanlı Türkçesi: احمد ايوب پاشا; d. 1833- ö. 1893) Osmanlı askeri. 93 Harbi'nde Tuna Cephesindeki üç ordudan biri olan Doğu Ordusu'nun komutanıydı. Mekteb-i Harbiye'den mezun oldu. 1873 yılında Yemen Valiliği yaptı. 93 Harbi'nde Tuna cephesindeki Doğu Ordusu Komutanlığı'na atandı. Savaşın sona Yanya, Manastır ve Kosova Valilikleri yaptı. II. Abdülhamid'in yaveri oldu. 28 Mayıs 1893 tarihinde İstanbul'da öldü.

(https://tr.wikipedia.org/wiki/Ahmed_Ey%C3%BCb_Pa%C5%9Fa)

⁵⁶⁵ **Hüseyin Cemil Paşa** (d. 1830- ö. 1890), Osmanlı askeri ve devlet adamıydı. Mehmed Namık Paşa'nın oğluydu. Abdülaziz'in başmabeyinciliğini, Edirne, Halep ve Hicaz valiliği yaptı. Hüseyin Cemil Paşa 1830 yılında İstanbul'da doğdu. Harbiye Okulunu bitirdikten sonra Abdülaziz'in yaveri ve başmabeyincisi oldu. Daha sonra birçok askeri ve mülki görevlerde bulundu. Serasker olan babasının (Mehmed Namık Paşa) azlı (1869) üzerine onun da Askeri Danıştay'daki görevine son verildi. 1877'de Edirne, 1880'de Halep, 1887'de Hicaz valiliğine gönderildi. 1890 yılında İstanbul'da vefat etti. Ayrıca bir masondu.

(https://tr.wikipedia.org/wiki/H%C3%BCseyin_Cemil_Pa%C5%9Fa)

⁵⁶⁶ <https://www.trakyanet.com/trakya/edirne/edirne/225-tarihi-iscaller.html?start=2>

⁵⁶⁷ <https://www.belgeseltarih.com/balikesir-vilayetinde-iskan-edilen-kafkas-gocmenleri/>

28 Ocak 1878 H-24-01-1295 Batum'a saldıran Rus kuvvetleri bir başarı elde edemeyince Oklohbzhio azledilerek, savaş süresince Ardahan bölgesinde aktif davranışları ile öne çıkan ve rütbesi yükseltlen General Komarov, Batum bölgesindeki Rus birliklerinin başına getirildi. 28.01.1878 de Kobuleti'ye geçti ve birliklerini denetledi. (Mehmet Bilgin, Ocak 2017)

30 Ocak 1878 H-26-01-1295 Batum sahillerinde bir vapur batmıştı (batırılmıştı) bu batan vapur İntibah⁵⁶⁸ isimli vapur idi.⁵⁶⁹

30 Ocak 1878 H-26-01-1295'te Rus ordusu Batum, Artvin ve Acara 'ya üçüncü saldırısını yaptı. Ancak herhangi bir başarı elde edemedi. Bölgede savaş devam ederken kuzey Kafkasya'daki Müslüman halk yer yer isyan ederek Rusları meşgul ediyordu. (Mehmet Bilgin, Ocak 2017)

31 Ocak 1878 H-27-01-1295'te Osmanlı Devleti ve Rusya arasında 31 Ocak 1878'de Edirne Ateşkes Antlaşması imzalandı. (Nasrullah UZMAN, 25-26 KASIM /2017)

Doğu cephesindeki başarıları sonrası buradan acilen İstanbul'daki Osmanlı Ordusunun komutanlığına getirilen Ahmet Muhtar Paşa, Yeşilköy'de Ruslara karşı elinde kalan son kuvvetleri bir araya getirip, son bir savunma hattı daha kurmaya uğraşıyordu.⁵⁷⁰

Ocak 1878 H-1295 Ocak ayı sonlarında Rus ordularının Edirne'ye doğru ilerlemesi Birleşik Krallık Başbakanı Disraeli'nin⁵⁷¹ bir taraftan donanmasını İstanbul Boğazı'na göndermenin yollarını aramasına yol açarken, diğer taraftan da Avusturya'yı elde etmek için diplomatik adımlarını sıklaştırmasına neden olmuştur. Özellikle Rus ordularının ileri hareketinin İstanbul'u tehdit eder nitelik kazanması ve ateşkes şartlarının belirginleşmeye başlaması, Avusturya'yı İngiltere ile ortak hareket etmek üzere bir araya getirmiştir. Nitekim Babıali ile Rusya arasında ortaya çıkan ateşkes şartları İngiltere ve Avusturya hükümetlerinin verdiği ortak bir nota ile uluslararası bir konferansa taşınmasına neden olmuştur.

Avusturya'nın İngiltere ile ortak hareketi Rusya için savaşın devam edilebilirliğini ortadan kaldırmıştır. Nitekim ateşkes koşulları 31 Ocak'ta Rus temsilcilerinin emrivakisi ile Edirne'de imzalanmıştır.

166 Benjamin Disraeli (1804–1881)

Ancak antlaşma Rus işgal sahasının Çatalca'ya kadar genişletileceğini öngördüğünden ateşkesten sonra da Rus ordusunun ileri harekâtı devam etmiştir. Bu ise Şubat başlarında İngiltere ve Rusya'yı savaşın eşiğine kadar getirmiş, İngiliz donanmasının 12 Şubat'ta Marmara Denizi'ne girerek

⁵⁶⁸ **İntibah** İntibah sınıfının bir gemidir. 1866'da suya indirilmiştir. 1867 yılında hizmete alınmıştır. 26 Ocak 1878'de Batum'da Rus torpido tarafından batırıldı.

(https://tr.wikipedia.org/wiki/Da%C4%9F%C4%B1lma_d%C3%B6nemi_Osmanl%C4%B1_donanmas%C4%B1)

⁵⁶⁹ **BOA**.İ.DH..762/62140

⁵⁷⁰ https://tr.wikipedia.org/wiki/93_Harbi

⁵⁷¹ **Benjamin Disraeli** (21 Aralık 1804 – 19 Nisan 1881), Britanyalı politikacı ve 19. yüzyıl'da birçok kez Birleşik Krallık başbakanı olmuş devlet adamı. Yahudi asıllıdır. 19. yüzyıl'ın ikinci yarısında Britanya siyasetinin, Liberal Partili William Gladstone ile birlikte en önemli ismiydi. Muhafazakâr Parti'nin önde gelen liderlerinden biriydi. 1870 ve 1880 yılları arasındaki başbakanlığı döneminde Britanyalı aristokratlarını da arkasına alarak Birleşik Krallık siyasetini kontrolü altına almıştır. Kraliçe Victoria'nın en çok değer verdiği siyasetçiydi.

Adalar açıklarına demir atmasına neden olmuştur. İngiliz donanması sultanın ricası üzerine daha sonra Mudanya limanında beklemeye başlamıştır. İngiliz hükümetinin Rusya'ya "İstanbul'un işgali durumunda diplomatik ilişkilerini keseceği" uyarısı üzerine de Ruslar, İstanbul'a sadece on iki kilometrelik mesafede bulunan Ayastefanos'ta durmak zorunda kalmış ve yapılacak antlaşmanın hazırlığına başlamışlardır.

8 Şubat 1878 H-10.02.1295 1878 Ocak ayı içinde Çanakkale Boğazı'na doğru büyük göçmen kitleleri akmaktadır. Burada bulunan Çerkes ve diğer göçmen grupları panik halinde Lâpseki'ye geçmişlerdir. 1878 Ocak ayı içinde Tekirdağ'da toplanan 15.000 göçmenden Bandırma'ya gelen 4.000 Çerkes Balıkesir'e yerleştirildi. Aynı tarihte Bandırma'ya 12.000 Çerkes geldi. Bandırma da toplam 30.000 göçmen bulunmaktaydı. İngilizlerin Bandırma'daki konsolos ajanı olan Mihalopulo'nun İstanbul'a gönderdiği 8 Şubat 1878 tarihli raporda Bandırma'ya 12.000'den fazla göçmenin geldiği, bunların 4.500 kadarının yakın köylere yerleştirildiğini ve çevrede 30.000'e yakın Rumeli göçmeninin bulunduğunu bildiriyor.⁵⁷²

13 Şubat 1878 H-15.02.1295'ten sonra Sultan II. Abdülhamid, hem ekonomik yönden ülkenin kalkınmasına katkı sağlayacaklarına olan inancı hem de millî duygulardan dolayı yakınlık duyduğu göçmenlerin nakil, geçici barınma ve iskânları gibi meseleleriyle yakından ilgilenmiştir. "**İdare-i Umumiye-i Muhâcirin Komisyonu**" kurulmuş, bu komisyona bağlı olarak İstanbul'un birçok yerinde açılan hesap, iskân, sevk ve sıhhiye şubeleri ile muhâcirlerin her türlü sorunları karşılanmaya ve iskânları yapılmaya çalışılmıştır. Bu komisyonu yeterli görmeyen Sultan II. Abdülhamid, Yıldız Sarayı'nda ve kendi başkanlığında "**Umum Muhâcirin Komisyonu**" adıyla yeni bir komisyon daha teşkil etmiştir^{xviii}. Bu komisyonun görevleri, göçmelerin iskân ve iaşeleri ile ilgili genel kararları almanın yanı sıra, Anadolu'ya sevk edilecek olan muhâcirlerin iskân mahallerini tespit ederek gerekli tedbirleri almaktır.⁵⁷³ İstanbul'dan Mevrid-i Nusret, Asir, Selimiye, Muhibir-i Server ve Mecidiye vapurları göçmen nakli için tahsis edilmiştir.

14 Şubat 1878 H-11.02.1295 II. Abdülhamit, 14 Şubat 1878'de Mebuslar Meclisini kapattı. Böylece Hasan Fehmi'nin başkanlığı süresinde hiçbir yasal düzenleme yapılamadan Meclis dağılmış oldu. Hasan Fehmi, II. Abdülhamit'in başkanlığında oluşturulmuş olan Osmanlı- Rus Savaşı mültecilerine yardım komitesinin başkan yardımcısı görevini de üstlenmişti. Meclis dağıldıktan sonra bu komisyonda çalışmalarını sürdürdü. Yine Hasan Fehmi İstanbullulardan oluşturulması düşünülen bir alay askerin toplanması için kurulan komisyonun da birinci şubesi başkanlığını da yapmaktaydı. (Ayten Can Tunalı, s. 74)

14 Şubat 1878 H-11.02.1295 Muhâcirin'e Muâvenet Cemiyeti 14 Şubat 1878'de Meclis-i Meb'ûsan'ın kapatılmasının ardından II. Abdülhamid'in himayesinde ve **Umum Muhâcirin Komisyonu'na** bağlı olarak faaliyetlerini sürdürdü. Bu tarihte ismi **İâne-i Muhâcirin Encümeni'ne** dönüştürüldü.⁵⁷⁴

25 Şubat 1878 H-22.02.1295 Muhâcirin İâne Komisyonu 25 Şubat 1878'de lağvedilen komisyonun mal varlığı şehremanetine devredildi.⁵⁷⁵

03 Mart 1878 H-28.02.1295 Osmanlılarla Rusya arasında Ayestefanos Antlaşması (Treaty of San Stefano) imzalandı. Rusya bütün Maverâ-yı Kafkasya'ya⁵⁷⁶ hâkim oldu.

⁵⁷² <https://www.belgeseltarih.com/balikesir-vilayetinde-iskan-edilen-kafkas-gocmenleri/>

⁵⁷³ Nedim _pek, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri*, Ankara, 1994, s.68-74.

⁵⁷⁴ <https://islamansiklopedisi.org.tr/muhacir--osmanli>

⁵⁷⁵ <https://islamansiklopedisi.org.tr/muhacir--osmanli>

⁵⁷⁶ Batı dillerindeki ifadesiyle Trans-Kafkasya olan Maverâ-yı Kafkasya deyimi, bilindiği gibi Kafkas dağlarının güneyini nitelemekte, genel olarak bugün Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan devletlerinin kapladığı alan için kullanılmaktadır.

167 Ayastefanos Antlaşması'ndan Sonra Kafkasya'da Rusya'ya Terk Edilen Yerler

168 Ayastefanos Anlaşmasının imzalandığı yer

169 Ayestefanos Anıtı ve Yıkılışı

Ayastefanos Antlaşması Maddeleri

1. Bosna-Hersek iç işlerinde tamamen bağımsız olacak, kimseye bağlı kalmayacak.
2. Romanya, Sırbistan ve Karadağ'ın sınırları genişletilecek ve bağımsızlık verilecek.
3. Batı'da büyük bir Bulgaristan Krallığı kurulacak ve bu krallığın sınırları Trakya'dan Arnavutluk'a, Tuna'dan Ege'ye kadar varacak.
4. Osmanlı Devleti savaş tazminatı olarak Rusya'ya 30 bin ruble (245 milyon Osmanlı altını) ödeyecek.
5. Teselya, Yunanistan'a teslim edilecek.
6. Bulgaristan asileri tarafından yeni Bulgar Anayasası hazırlanacak.
7. Boğazlar Savaş ve barış zamanında tüm gemilere açık olacak.
8. Ermenistan ve Girit'te ıslahatlar yapılacaktır.
9. Ardahan, Artvin, Kars, Doğubayazıt, Eleşkirt ve Batum Rusya'ya bırakılacak.

10 Nisan 1878 H-07.04.1295'te Osmanlının terk edeceği yerler olan Şumnu, Varna ve Batum'un ne zaman Osmanlı askerleri tarafından tahliye olunarak Rus askerî memurlarına teslim

edileceğinin açıkça bildirilmesinin Rusya Sefareti'nce talep olunmuştu⁵⁷⁷. Şumnu, Varna ve Batum mevkilerinin Rusya askeri memurlarına teslim edilmişti⁵⁷⁸.

Mart/Nisan 1878 H- 03.1295 Muhacir iskânı sırasında karşılaşılan zorlukları aşmak, muhacirlere yapılacak yardımların düzenli bir şekilde olmasını sağlamak ve iskânları gerçekleştirilen muhacirlerin kayıt altında olmalarını sağlayarak istatistiklerin tutulabilmesi amacıyla defterlerin hazırlanması hükümlerini içeren^{xix} bir nizamnâme yayınlandı.

93 (R1293 M1877 H1294) Harbi adı da verilen 1877-78 Savaşı, Osmanlı Devleti'nin yenilgi ile sonuçlanmış idi. Bu Savaş sonrasında 3 Mart 1878'de ki Yeşilköy Antlaşması'nda 1,4 milyar ve sonra da Berlin Konferansı'nda azaltılarak 410 milyon ruble karşılığında, Elviye-i Selâse⁵⁷⁹ olarak, Kars ve Ardahan'ın yanında Batum ile bu coğrafyada yer alan Artvin, Borçka, Macahel, Meydancık, Şavşat, Ardanoç, Çürüksu, Hopa ve Kemalpaşa bölgeleri Rusya'ya verilmiştir.

18 Nisan 1878 H-15.04.1295 Batum halkı anlaşma sonuçlarından rahatsız idi. Batum'u teslim etmek istemiyordu. Batum'un Rusların eline geçmemesi ve Ruslara karşı silahlı mücadelede hazır olduklarından yardım için harp gemisi gönderilmesi hakkında Batum ahalisi hükümete telgraf çekerek isteklerini ve kararlılıklarını bildiriyorlardı.

6 Mayıs 1878 Rus takvimine⁵⁸⁰ göre 29 Nisan 1878 (17 Nisan Rus Takvimi) tarihinde, Berlin Antlaşması'nın imzalanmasından önce, General K.V. Komarov komutasındaki Rus birlikleri, bölgeyi teslim almak üzere Artvin'e girmişlerdi. Livane'deki Hristiyanların temsilcisi Ohannes Piloyan, 6 Mayıs 1878 tarihinde Batum'dan çektiği telgrafta mevcut durumu "*Rus askerler ve subaylar ailelerimizin onurunu ayakaltına alarak bize muamelede bulundular; artık can, mal ve namus güvenliğimiz kalmadı...*" sözleriyle bildirmekteydi. Henüz resmî devir işlemleri gerçekleşmediğinden, Vehip Paşa ve Batum'da bulunan birliklerin kumandanı Müşir Derviş Paşa'nın Tiflis'teki Rus Kafkas Ordusu Komutanı General Melikov nezdinde olayı protesto etmeleri üzerine Ruslar Artvin'den çekilmişlerdir.⁵⁸¹ (Resul TURAN, 2019, s. 13)

15 Mayıs 1878 H-12-05-1295 Henüz batum teslim edilmemişti ve ne şekilde teslim edileceği netleşmemişken, Rusların Batum'a yakın bazı mahalleri zapt ettiği ve Batum'un da tehlikede olduğu hükümete bildirilmişti⁵⁸².

20 Mayıs 1878 H-18.05.1295'te Çırağan Baskını ya da Çırağan Sarayı Vak'ası olarak anılan, Çırağan Sarayı'nda tutulan eski Osmanlı padişahlarından V. Murad'ı kurtarmak ve tekrar tahta geçirmek amacıyla yapılan ihtilâl girişimidir. Padişah II. Abdülhamit'in karşıtlarından Ali Suavi⁵⁸³ ve beraberindeki 150 kadar kişi teknelerle Çırağan Sarayı'na çıkartma yaptı ve sarayın muhafızlarını

⁵⁷⁷ BOA.HR.SYS.1240/24

⁵⁷⁸ BOA.HT.TO..497/14

⁵⁷⁹ **Elviye-i Selâse** الويه ثلاثه Osmanlılar döneminde XIX. yüzyıl sonları ile XX. yüzyıl başlarında Kars, Ardahan, Batum sancaklarının ortak adı.

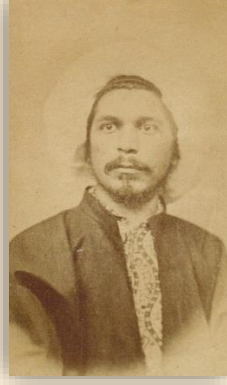
⁵⁸⁰ Bu dönemde Rusya, Milâdî takvimle arasında 13 gün fark bulunan Jülyen takvimini kullanmaktaydı. Bu döneme ait tarihlerde karışıklıklı olarak önlemek için, metin içinde Jülyen takvimi ile Miladi takvim birlikte kullanılmıştır.

⁵⁸¹ Semen Esadze, İstoriçeskaya Zapiska ob Upravleniya Kavkazkom, Tom II, Tiflis 1907, s. 244; Bilâl N. Şimşir, British Documents on Ottoman Armenians, Volume I (1856-1880), 2. Edition, Ankara, TTK Printing Office, 1989, s. 174.- Çarlık Rusyası Döneminde Batum Vilayeti (1878-1914) Resul Turan İstanbul – 2019 S.13

⁵⁸² BOA.Y..PRK.A...1/103

⁵⁸³ **ALİ SUÂVİ** (1839-1878) Siyasî mücadele ve fikir adamı, gazeteci, Yeni Osmanlılar Cemiyeti üyesi ve ilk Türkçülerden. 1255 yılı Ramazan'ında (Kasım 1839) İstanbul'da Cerrahpaşa'da doğdu. Çankırı'dan gelerek İstanbul'a yerleşmiş, geçimini kâğıtçılıkla sağlayan, fakir fakat dürüst bir adam olan Hüseyin Ağa'nın oğludur. Ali Suâvi'nin tahsile ne zaman, nerede ve nasıl başladığı kesin olarak bilinmemekle beraber Ulûm gazetesinde bir kısmı yayımlanan "Yeni Osmanlılar Tarihi" (nr. 15, 1 Muharrem 1287, s. 892-932) adlı hâtıratında verdiği bilgilere göre Dâvud Paşa Rüşdiyesi'ni bitirdikten sonra Bâb-ı Seraskerî'de Dersaadet Yoklama Kalemî'ne girdi ve burada iki üç yıl kadar kâtip olarak çalıştı. Âdet olduğu üzere bu sırada cami derslerine de devam etti. Muhtemelen Sâmi Paşa'nın Maarif nazırlığı sırasında açılan bir imtihanı kazanarak Bursa Rüşdiyesi'ne muallim oldu (1856). Fakat bazı uygunsuz davranışları dolayısıyla halkın şikâyeti üzerine bir yıl sonra buradan ayrılmak zorunda kaldı. 1858 yılında Simav'daki rüşdiyede ve Kuşunlu Medrese'de hocalık yaptı. Kendi ifadesine bakılırsa on sekiz yirmi yaşlarında hacca gitti. Dönüşünde yine Sâmi Paşa'nın aracılığıyla Sofya'da ticaret mahkemesi reisliği, Filibe'de rüşdiye hocalığı ve tahrirat müdürlüğü yaptı. Azledilince tekrar İstanbul'a döndü. İstanbul'da bir yandan, başta Sâmi Paşa olmak üzere şehrin o zamanki fikir muhitlerini teşkil eden bazı paşa konaklarına devam etmeye, bir yandan da Şehzadebaşı Camii'nde vaazlar vermeye başladı (1866). Henüz Muhbir'de yazı yazmaya başlamadan önce dinî ilimlerdeki vukufu ile dikkati çeken Ali Suâvi aynı zamanda kuvvetli bir hatipti ve kendisini dinleyenleri kolayca tesir altına alabiliyordu. Adı ve şöhreti kısa zamanda bütün şehirde duyuldu. Yine kendi ifadesine göre bu vaazlara ara sıra Sadrazam Fuad Paşa bile geliyordu.

etkisiz hâle getirdi. Asiler, V. Murad'ın tutulduğu bölmeye ulaştılar ancak akli dengesi yerinde olmayan V. Murad korkuya kapıldı ve asilerle gitmeyi reddetti. Ali Suavi eski padişahı ikna edemedi. Bu arada, yetişerek olaya müdahale eden Beşiktaş Muhafızı Yedisekiz Hasan Paşa⁵⁸⁴ komutasındaki askerler asilerden 60'ını öldürdüler. Hasan Paşa da kalın bir sopayla başına vurarak Ali Suavi'yi öldürdü ve bu başarısız ihtilâl girişimini bastırdı.⁵⁸⁵

170 Ali Suavi

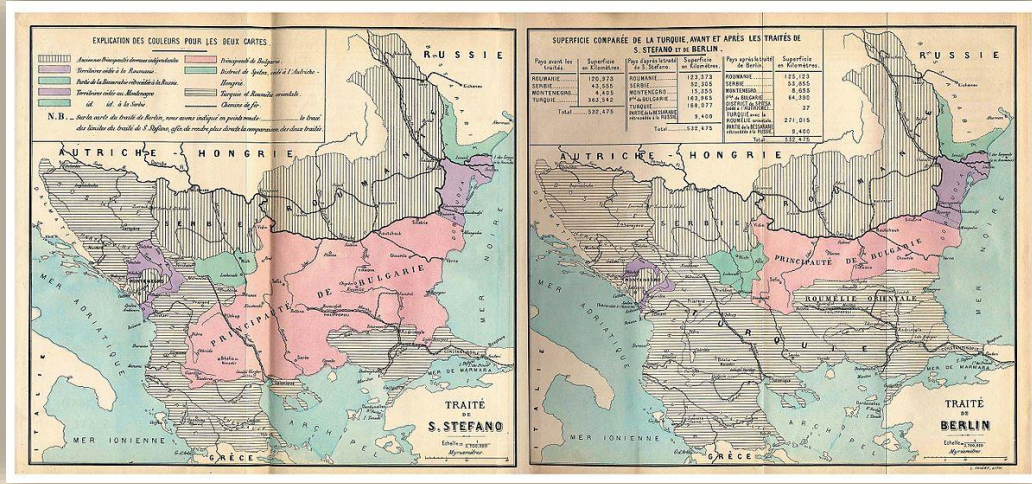

171 Çırağan Vak'ası'nın bastırılmasından sonra öldürülen âsileri gösteren bir resim (Illustration Journal Universal, Paris 20 Mayıs 1878)

04 Haziran 1878 H-03.06.1295 Osmanlı Devleti olası bir Rus saldırısına karşı önlem almak amacıyla İngiltere ile görüşmeler yapmış ve bu görüşmeler sonrasında İngiltere ile 4 Haziran 1878 tarihinde bir savunma antlaşması yapmıştır. Bu antlaşmadaki hükümlerde Osmanlı Devleti'nin olası bir Rus saldırısına uğraması sonucunda İngiltere'nin gerekli yardımı yapacak olması yer almaktadır. Yapılacak yardım karşılığında Osmanlı, Kıbrıs Adası'nı İngiltere'ye vermek zorunda kalmıştır.

⁵⁸⁴ **Yedi Sekiz Hasan Paşa** (d. 1831- ö. 23 Ocak 1905), Osmanlı paşası. Osmanlı ordusunda erikten mareşalliğe kadar yükselebilen nadir isimlerdendir. Okuma-yazması zayıf olduğu ve imzası Arapça yedi (٧) ve sekiz (٨) rakamlarından oluştuğu için bu lakabı almıştır. Kanlıca'daki Yedi Sekiz Hasan Paşa Yalısı. 1831'de Çorum'un Kuşsaray köyünde doğdu. Askerliğine kadar demirci ustası olan babasının yanında çalışıp, askerlik vazifesiyle İstanbul'a geldi. Kırım Savaşı'na katılıp büyük yararlılıklar gösterdi. İstanbul'a dönüşünde çavuş oldu. Gözü pekliliğiyle, daha çok Arnavut ve Çerkeslerin tekelinde olan muhafız alaylarında kendine yer edindi. Muhafız olarak katıldığı bir hac seferi sonrası içinde bulunduğu gemiyi batmaktan kurtarınca, Abdülmecit tarafından mülazımlık (teğmen) payesiyle ödüllendirildi.

⁵⁸⁵ https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%87%C4%B1ra%C4%9Fan_Bask%C4%B1n%C4%B1

172 San Stefano Antlaşması ve 1878 Berlin Kongresi sonrasında bölgenin haritaları

Berlin Kongresi öncesinde İngiltere'nin Rusya ile imzaladığı gizli antlaşmaya göre Batum, Rusya'da kalıyordu. İngiltere'nin bu değişen politikasının amacı ise ele geçirmiş olduğu Kıbrıs konusunda Rusya'nın itirazlarını engellemektir. İngiltere Kıbrıs'ı ele geçirdikten sonra ise tutum değiştirerek Rusya'nın Karadeniz'de Batum gibi stratejik bir noktaya sahip olarak gücünü artırmasına şiddetle karşı çıkmaya başladı.⁵⁸⁶

1878 Savaş esnasında milis ve askeri kuvvetlerin savunduğu Livana'ya barış sonrası General Komarov kuvvetleri, Osmanlı öncü kuvvetlerinin ve halkın protestolarına rağmen girdi. Livana'yı işgal eden General Komarov ve Rus kuvvetleri sıkıyönetim ilan ettiler. Şehirdeki Rus askeri, ahalinin evlerine girdi, erkekler ailelerini koruyabilmek için meskenlerinden dışarı çıkamaz oldular. Dolayısıyla, tarladaki işler terk edildi. Öte yandan, yol güvenliği kalmadığı için yiyecek tedariki imkânsız bir hal aldı ve netice itibarıyla halk açlıktan Ölüm tehlikesiyle karşı karşıya kaldı. Nitekim, Livana, Kars, Ardahan, Ardahan ve Oltu kazalarında tam bir kıtlık hakimdi. Bu ortamda, Rus baskıcı protesto eden Livana'nın Müslüman ve Hristiyan sakinleri, haklarının korunmaması durumunda silaha sarılacaklarını ilan ettiler.⁵⁸⁷ Ardahan ve çevresi ahalisi İse, Berlin Kongresinden hak ve hukuklarının korunamaması halinde daha güven içinde olabilecekleri bir Türk toprağına göç etmelerinin temin edilmesini talep ediyorlardı.⁵⁸⁸ 93 Savaşı'nda, Kafkasya ve Doğu-Anadolu cephesinde çeşitli başarılar kazanan Rus Ordusu, Derviş Paşa'nın savunduğu Batum'u ele geçirememişti. Fakat, silahla işgal edemediği bu önemli limanı kalemle alacaktı. Nitekim, Ayastefanos ile Batum, Ruslara verildi. Batum'un Ruslara terki halinde halk, ya Ruslara boyun eğecek veya göç etmek durumunda kalacaktı. Ancak, Batum ahalisi Berlin Kongresi Başkanlığına 33.247 imzalı bir protesto göndererek "Ruslara tabi olmaktansa ölmeyi tercih ettiklerinden mücadele ve savaşa karar verdiklerini" ilan ediyorlardı. İşte böyle bir ortamda Berlin Antlaşması imzalandı. Kongre üyeleri, halkın isteklerine kulak tıkayarak Ardahan, Kars ve Batum arazisini Ruslara bıraktılar. Sadece, Ayastefanos ile Ruslara bırakılan Eleşgird ve Bayezid, Osmanlı Devleti'ne iade ediliyordu.⁵⁸⁹ (Doç. Dr. Nedim İPEK Yrd, s. 104)

Livana, Batum ve Çürüksu ahâlisi Rus işgaline karşı direnmekte kararlıydı. Çünkü, Batum'un savunmasında Osmanlı kuvvetleriyle birlikte canlarını dişlerine takmışlardı. Bu kadar emekten sonra dinî ve dili başka olan bir milletin elini kolunu sallayarak şehirlerine girmesini kabul etmektense son

⁵⁸⁶ Materialı Dlya Opisaniya Russko-Turetskoy Voynı 1877-1878 gg. na Kavkazskom- Maloaziatskom Teatre, Sankt Peterburg 1907, s. 192-193.

⁵⁸⁷ Appel des Musulmans Opprimes au Congres de Berlin, Leur situation en Europe et en Asie depuis de Traite de San-Stefano, İstanbul 1878, s. 68-70 : Livana 'ahalisinin mazbatası, 13 Mayıs 1878; s. 70-71 : 28 Mayıs 1878 tarihli Livana ahalisinin şikayeti; s. 66-67 : 17 Mayıs 1878 Livana ahalisinin protestosu; s. 72-74 : Ahalinin Avrupa Devletlerine hitaben yaptıkları protesto, 20 Mayıs 1878.

⁵⁸⁸ Appel des Musulmans..., s. 87 : Berlin Kongresi'ne çekilen 19 Haziran 1878 tarihli tel.

⁵⁸⁹ Appel des Musulmans..., s. 62-64; Batum ahalisinin protestosu, 5 Mayıs 1878.

ferde kadar çarpışmak fikrindeydiler.⁵⁹⁰ Ancak, Osmanlı taburlarının Batum sancağını boşaltma hazırlıklarına başlaması üzerine ısrarlarından vazgeçerek göç etmeye karar verdiler.⁵⁹¹ Rus Çarlığı'nın tabîyetine geçirdiği muhtelif mahalleri tamamıyla Ruslaştırmak, Müslümanları, Osmanlı aleyhine çevirmek ve özellikle halife ve padişaha sâdık ve bağlı olan Kafkasya'nın Müslüman ahalisinin millî fikirlerini bozmak için kullandığı entrikaları hakkında Tiflis Şehbender⁵⁹²liğinin hazırladığı layihada⁵⁹³ savaş sonrası göç sebeplerini tespit etmek mümkündür. Layihada belirtildiği üzere Ruslar, Müslüman çocuklarını ana dillerini öğrenmeksizin Rus mekteplerine kaydetmekte ve diğer taraftan Kafkasya' da yaşayan tahmini 2.000.000 Müslümana karşı zaten çok yetersiz olan “*kitapsız ve nizamsız*” birkaç “*mekâtib-i sibîyâmiyye*”⁵⁹⁴ harap oldukça kapatmakta ve kalanlara İse istediği gibi muamele yapmaktaydı. Rus mekteplerinde terbiye gören ve tedrisâtı tamamlayıp “*şehadetnâmelerini*” alan Müslüman çocuklarının eğitim düzeyi itibarıyla Rus arkadaşlarından farkı sadece taşıdıkları isimlerden ibaret kalırken “*mekâtib-i ibtidaiyye*”⁵⁹⁵ ye devam edenler Müslüman ebeveynleri gibi cahil bırakılmaktaydı.

Rus Hükümeti, yukarıda açıklandığı üzere «sade-dilân» Müslümanların üzerine Ortodoks mezhebinin neşrine me'mûr misyonerleri musallat edip içlerinden bazıları birtakım vaatlerle aldatarak «tebdil-i din» ettirmekte ve bu işe cahil Müslüman din adamlarını da âlet etmekte idi. Hatta, bu hususu teyiden, Kafkas Hristiyan ahalisinden asker ve Müslümanlardan İse «bedel-i askerî» alınması hakkında Çarlık emri «su-i tefsir» edilerek Müslümanlardan da asker alınacak fikri ortaya yayıldı. Bu haber üzerine heyecanlanan ve bilahare kendilerinin dindaşlarına karşı kuvvet ve silah kullanmaya mecbur edecek olan böyle bir vazifeyi kabul etmektense mülklerini terk etmek şartıyla Türk topraklarına göç etmelerine izin verilmesini istida ettiler. (Yrd Doç. Dr. Nedim İPEK, s. 104-105)

93 harbi sonunda Balkanlarda, Vacha vadisinde 20 civarında köyde bulunan Pomakların başlattığı ayaklanma, Doğu Rumeli vilayetinden özerklik elde edilmesiyle sonuçlandı. Timraş köyünü merkez alarak kurulan özerk Timraş Cumhuriyeti⁵⁹⁶ 8 yıl kadar sürebilmiştir.

⁵⁹⁰ Rus istilâsına karşı bölge ahâlisinin mukavemet ettiğine dair haberler mevcûddur. Bkz. Vakit, 14 Mayıs 1294, nr .931, 24 Mayıs 1294, nr. 941, 21 Mayıs 1294, nr. 938

⁵⁹¹ Yuluğ Tekin Kurat, Henry Layard'ın İstanbul Elçiliği (1877-1880), Ankara 1968, s. 154.

⁵⁹² Şehbender شهبندر Osmanlılar'da önceleri tüccarlar arasındaki ihtilâfı çözmekle görevli memur iken daha sonra konsolosluğa dönüşen dış temsilcinin unvanı.

⁵⁹³ BA, YA-İlus, Nr. 203/20, Lef. 4: jPetersburg Sefaretine verilen 18 Mart 1877 tarihli Tiflis Şehbenderliği'nin layihası sureti.

⁵⁹⁴ **Sıbyan mektepleri** beş ile 10 yaşındaki erkek ve kız çocuklarına dini bilgiler vermek ve okuma yazmayı öğretmeyi amaçlamaktadır. Sıbyan mektepleri, hemen her mahallede bir tane bulunduğundan halk arasında **mahalle mektebi** adıyla anıldığı gibi, çoğu taşla yapılmış binalardan olduğu için **Taş Mektep** ismi de verilirdi. Bu mektepler genellikle camilere bitişik büyük bir odadan ibaretti. Bunları yaptıranlar, başta Osmanlı Padişahları ve kadın sultanlar olmak üzere, derece derece zengin olan bütün hayırsever kişilerdi. Bu kişiler camilerini, medrese ve imaretlerini, mescitlerini yaptırırken yanlarına bir de sıbyan mektebi yaptırmayı, o hayrın ayrılmaz bir gereği saymışlardır.

⁵⁹⁵ **MEKÂTİB-İ İBTİDÂİYYE**: İlk mektebler, ilk okullar

⁵⁹⁶ **Pomak Timraş Cumhuriyeti** (Bulgarca: Търмъшка република, Tâmrâška Republika), Rodop Dağları çevresinde yaşayan Pomaklar tarafından kurulan ve 1879-1886 yılları arasında hayatta kalan kısa ömürlü kendi kendini yöneten tarihteki tek Pomak devleti. 93 Harbi'nin sonlarına doğru Plevne bölgesi düşmüş. Lofça Pomaklarının yüz binlercesi katledilmiş ve sağ kalanlar Trakya'ya ve askeri gücü olanlar ise Rodop Dağları'ndaki güvenli Pomak köylerine kaçmıştı. 3 Mart 1878'de imzalanan Ayastefanos Antlaşması'nın ardından Bulgar ve Rus egemenliğine girme tehlikesinden ötürü Rodoplar'daki Pomak halkı, Pomak Timraş Hükümeti'ni Rodoplu Pomak 30 milletvekilinin ve yaklaşık 100 nahiye müdürünün de onayını alan Ahmed Ağa Timirski, Abdullah Efendi ve Kara Yusuf Çavuş önderliğinde kurmuştur. 16 Mayıs 1879 tarihinde, İstanbul'da bulunan devletlerin elçiliklerine gönderdikleri mektupla bağımsızlıklarını ve nedenlerini tüm devletlere açıkça beyan etmişlerdir. Bu geçici hükûmet, Berlin Antlaşması imzalandıktan sonra, söz konusu antlaşmayı kabul etmeyerek ordusunu dağıtmamış ve bağımsızlığını ilan etmiştir. Aynı yıl kendi cumhuriyetini kurduğunu ilan eden ve uluslararası antlaşmalar doğrultusunda dahil olduğu Doğu Rumeli'ye vergi ödemeyi reddeden Timraş, 17 köyü içine almaktaydı. 1880 yılında bünyesinde taşıdığı köy sayısı 21'e ulaşmıştı. Bunların başlıcaları; Trigrad, Mugla, Beden, Mihalkovo, Skoblevo, Çurukovo ve Devin'di. 1882'de bölgeyi kontrol altına almaya çalışan Doğu Rumeli saldırılarını durdurdu. 5 Nisan 1886'da Bulgaristan Prensiği ile imzalanan Tophane Sözleşmesi uyarınca Kırcaalı çevresi ile Timraş Cumhuriyeti toprakları Osmanlı Devleti'ne bırakılmış ve aynı yıl bölgeye giren Osmanlı ordusu cumhuriyete son vermiştir.

173 Pomak Timraş Cumhuriyeti
Bayrağı

174 2 nolu bölgede kurulmuştur

13 Haziran 1878 H-12.06.1295 Berlin Konferansı Başlangıcı

20 Haziran 1878 H-19.06.1295'te henüz Batum teslim edilmemişti. Ruslarla bir anlaşma yapılmasına rağmen teslim edilmek istenmediği ve bu bölgede çatışmanın devam edeceği düşüncesi ile Batum cephesinden firarlar olabiliyordu. 20 Haziran 1878 'te hareket eden ve muhacirin taşıyan Mevrid-i Nusret adlı gemiye muhacir kılığında olan firarilerin bindiği ve yakalanması istendiği bildirilmişti⁵⁹⁷.

12 Temmuz 1878 H-12.07.1295 13 Haziran'da başlayan Berlin Konferansı 12 Temmuz'da tamamlanmıştı. 13 Temmuz 1878 H-13.07.1295 tarihinde imzalandı.

Berlin Antlaşması Maddeleri

1. Sırbistan, Romanya ve Karadağ bağımsız olmuştur.
2. Bosna-Hersek'in yönetimi geçici bir süreliğine de olsa Avusturya'ya verildi.
3. Bulgaristan sınırları küçültülmüştür ve üç bölgeye ayrılmıştır.
4. Asıl Bulgaristan olan bölge, Osmanlı devletine vergi vermek zorunda olan bir prenslik olmuştur. Özerk hale getirilmiştir.
5. Doğu Rumeli Osmanlı'ya bağlı bir yönetim haline getirilmiştir; ancak Hristiyan bir vali atamak koşuluyla.
6. Makedonya da ıslahat yapmak şartı ile Osmanlı devletine bırakılmıştır.
7. Kars, Ardahan, Batum Rusya devletine bırakıldı.
8. Doğubeyazıt, Osmanlı devletine bırakıldı.
9. Teselya'nın Yunanistan'a ait olduğu kabul edilmiştir.
10. Kosova, Osmanlı'da kaldı.
11. Osmanlı, Rusya'ya 2 katı tazminat ödemeyi kabul etmiştir.
12. Rusya'ya ödemesi gereken tazminat taksite bağlanmıştır.
13. Osmanlı, Doğu Anadolu'da ve Girit'te ıslahat yapılmasını kabul etmiştir.

⁵⁹⁷ BOA.HR.SYS.1341/28

175 Berlin Anlaşması

176 Berlin Kongresi sonrasında Balkanların durumu

1878 Berlin anlaşması sonrası, Rus-Osmanlı savaşını Yıldız Sarayı'ndan başkumandan olarak yöneten ve bu nedenle Gazi unvanı alan II. Abdulhamit ve Osmanlı icalisi, Kıbrıs ve Mısır'ın karşılığı olarak İngiltere'nin Berlin'de, Batum'un Ruslara kalmasına karşı çıkacaklarını zannediyorlardı. İngiliz diplomatik kaynaklarından verilen mesajlara ve dışişleri Bakanı Lord Salisbury'nin⁵⁹⁸ beyanatlarına inanmayı tercih etmişlerdi.

⁵⁹⁸ **Edgar Algernon Robert Gascoyne-Cecil** (d. 14 Eylül 1864 Salisbury, ö. 24 Kasım 1948 Kent), kısaca **Lord Robert Cecil** İngiliz politikacı ve diplomat, Milletler Cemiyeti'nin kurucusu ve 1923'ten 1946'ya kadar başkanı. 1906 ile 1923 arasında Muhafazakâr Parti'nin parlamento üyesi olarak çalıştı. 1936'da Fransız Pierre Cot ile birlikte yürüttüğü **Uluslararası Barış Kampanyası** ile 1937'de Nobel Barış Ödülüne layık görüldü. 1878'de Salisbury, İngiltere'yi Berlin Kongresi'nde dışişleri sekreteri oldu. Bunun için Disraeli ile birlikte "the Order of the Garter" ile ödüllendirildi. https://en.wikipedia.org/wiki/Robert_Gascoyne-Cecil,_3rd_Marquess_of_Salisbury#Foreign_Secretary:_1878%E2%80%931880

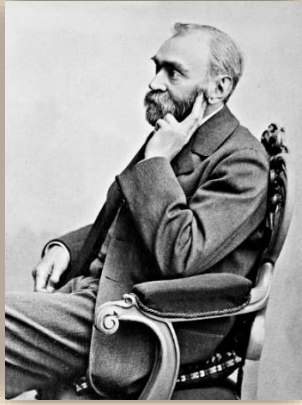

177 Lord Salisbury

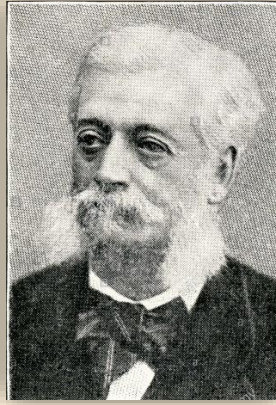
Beklenen olmadı ve İngiltere Berlin Konferansı'nda, Batum'un serbest liman (porto franko) olması şartıyla Ruslara verilmesini kabul ettiği gibi, Kıbrıs'a yerleşmelerini de Berlin Konferansı'nda büyük güçlere onaylattı. Berlin Konferansı başlarken gazeteler aracılığı ile batı kamuoyuna sunulan bilgiler ve anlaşma sonrası gerçekleşen olaylar doğrultusunda 1877-78 Osmanlı Rus Savaşı'nın, gizli Rus-İngiliz ittifakının ürünü olduğu, savaş sırasında Rus askerinin ele geçiremediği Batum'un Berlin Anlaşması ile serbest liman edilerek Ruslara bırakılması ile tartışmasız olarak ortaya çıkmıştı. Savaş başlamadan önce Kafkas petrollerinin işletmesi ve Avrupa'ya pazarlanması çerçevesinde Alfred Nobel'in⁵⁹⁹ finansörü ve ortağı Baron Alfonse de Rotschild⁶⁰⁰ tarafından planlanan bu iş birliğinin ilk aşaması olarak; savaş öncesinde, Bakü-Poti arasında Transkafkasya demiryolu hattı inşa edilmişti. Savaş esnasında Rus askerinin giremediği Batum, Berlin'de Ruslara verildikten sonra, bu hat Batum'a bağlandı.

⁵⁹⁹ **Alfred Bernhard Nobel** (21 Ekim 1833, Stokholm – 10 Aralık 1896, San Remo), İsveçli kimyager ve mühendis, dinamitin mucidi. Vasiyetiyle Nobel Ödülleri'ni başlatmıştır. 1833'te varlıklı bir aileden gelen anne Andriette Ahlsell ile mühendis baba Immanuel Nobel'in üçüncü oğlu olarak Stokholm'de dünyaya geldi. Alfred doğduğunda, babası iflas etmişti, dolayısıyla ailesinin maddi durumu iyi değildi. Nobel ailesi 1837'de Finlandiya'ya, 1842 yılında ise Sankt-Peterburg'a taşınır. St. Petersburg'da babası Immanuel Nobel bir atölye açar, annesi ise bir bakkal dükkânı işletir. Baba Nobel, Sankt-Peterburg'da büyük başarı kazanır ve Rus ordusu için silah üretmeye başlar. https://tr.wikipedia.org/wiki/Alfred_Nobel

⁶⁰⁰ **Mayer Alphonse James Rothschild** (1 Şubat 1827- 26 Mayıs 1905), Fransız bir finansçı, bağ sahibi, sanat koleksiyoncusu, yarış atı sahibi / yetiştiricisi ve Fransa'nın Rothschild bankacılık ailesinin bir üyesiydi. Alphonse olarak bilinen James Mayer de Rothschild'in (1792-1868) en büyük oğluydu. Annesi, ailenin Avusturya şubesinden Salomon Mayer von Rothschild'in kızı Betty de Rothschild (1805-1886) idi. Alphonse, Rothschild Frères bankasının başında yer almak üzere eğitildi ve Avrupa'daki diğer Rothschild bankacılık evlerinde eğitim aldı. Fransa'da kısa süre sonra finans dünyasında büyük bir güç haline geldi ve 1855'te, hayatının geri kalanında tuttuğu bir pozisyon olan Banque de France'ın naipliğine atandı. https://en.wikipedia.org/wiki/Alphonse_James_de_Rothschild

178 Alfred Bernhard Nobel

179 Baron Alfonse de Rothschild

180 Baron Alfonse de Rothschild

Kısa bir süre sonra, Bakü-Tiflis-Batum arasındaki Transkafkasya Demiryolu hattından, özel vagonlar ile ham petrol nakledilmeye başlandı. Batum'da kurulan rafineride gazyağı olarak işlenen petrol, Batum limanına inşa edilen özel mendirekten, tanker haline getirilmiş gemilere yüklenerek Avrupa'ya sevk ediliyordu. Bu gerçekleri yan yana getirerek 93 savaşının aslında gizli-açık İngiliz ve Rus ittifakının Osmanlı'ya karşı yürüttüğü savaşın, tarihteki ilk petrol savaşı olduğunu söyleyebiliriz. Bakü-Tiflis-Poti demiryolu hattının hemen Batum'a bağlanması, Batum'da bir rafineri inşa edilmesi ve Bakü petrollerinin Batum limanından Avrupa'ya sevk edilmeye başlaması her nedense pek araştırma konusu olmamıştır. (Mehmet Bilgin, Ocak 2017) Yine araştırılması gereken diğer bir konu da böyle büyük bir projenin (petrol lojistik projesinin) Osmanlı'yı dışarıda bırakarak, hatta savaşmayı göze alacak şekilde yapmaya neden olan şeyin ne olduğudur? Osmanlı ile neden iş birliği yapılmaya gidilmemiştir?

13 Temmuz 1878 H-13.07.1295 Berlin Antlaşması ile Osmanlı Devleti, topraklarının beşte ikisini ve nüfusunun beşte birini kaybetti. Bu kaybın daha iyi anlaşılması açısından rakamsal olarak neyi ifade ettiğini belirtmekte fayda var. Osmanlı Devleti, yaklaşık 25 milyon olan nüfusunun 5, 5 milyonunu kaybetti. Üstelik bu 5, 5 milyon nüfusun yarısı Müslümandı⁶⁰¹. Anlaşılacağı üzere 24 Nisan 1877'de Rusya'nın savaş ilanı ile başlayan 93 Harbi, 31 Ocak 1878'de imzalanan Edirne Ateşkes Antlaşması ile fiilen son buldu. Yalnızca 9 ay 7 gün süren savaş, Osmanlı Devleti'ne oldukça pahalıya mal oldu. Osmanlı Devleti'nin 9 ay 7 gün gibi kısa bir sürede son derece ağır bir mağlubiyet alması ve büyük kayıplar vermesi, içerisinde bulunduğu sıkıntılı durumu göstermesi bakımından son derece çarpıcıdır.

Anlaşılacağı üzere gerek 93 Harbi sırasında gerekse sonrasında bizatihi Ruslar veya Rusların himayesindeki gayrimüslimler tarafından yüz binlerce Müslüman katledildi. Milyonlarcası göçe zorlandı. Yüz binlercesi de göç sırasında hayatını kaybetti. Bu anlamda "Ne oldu da yüzyıllardır Kafkas coğrafyasında yaşayan ve burayı yurt edinen Müslüman/Türk nüfus vatanlarını terk ederek göç etmek durumunda kaldı?" sorusuna cevaben Türk ve Müslümanların katledilmesini ve göçe zorlanmasını konu edinen on binlerce örnek verilebilir, binlerce sayfa yazılabilir. Soykırım düzeyindeki katliamlara dair birçok alıntı yapılabilir. Nitekim bu hususta yerli ve yabancı arşivlerde birçok belge bulunmaktadır. Bununla birlikte göçe zorlayan katliamların boyutlarının daha iyi anlaşılması adına Türk Tarih Kurumu Arşivi'nde yer alan ve birçoğumuzun belki de ilk kez göreceği şu fotoğrafları paylaşmak yerinde olacaktır⁶⁰². (Nasrullah UZMAN, 25-26 KASIM /2017, s. 98)

⁶⁰¹ İpek, "1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı", s. 22; William Hale, **Türk Dış Politikası (1774-2000)**, Çev. Petek Demir, İstanbul, 2003, s. 19.

⁶⁰² **Türk Tarih Kurumu Arşivi**, Koleksiyon Kodu: BK, Kutu No: 35, Gömlek No: 34.

Diğer fotoğraflar için son notlara bakınız...^{xx}

Anadolu coğrafyasına göçü başarabilen Müslümanlara ait bu fotoğraflar bugün bile bakanların vicdanlarını sızlatmaktadır. Rus vahşetini ve katliamını gözler önüne sermekte, göçmenlerin ne gibi zulümlere maruz kaldıklarını göstermektedir. Ne yazık ki yaşanan katliamları yansıtan fotoğraflar bunlarla sınırlı değil. Arşivlerde bunlar gibi daha birçok fotoğraf vardır. Ancak bu kadarı bile yaşanan katliamların boyutunu göstermesi ve sebep olduğu travmaların anlaşılması açısından yeterlidir. İşte Kafkas coğrafyasında yaşayan Müslüman nüfus, fotoğraflarda da görülen katliamlar sebebiyle göç etmek zorunda kaldı. (Nasrullah UZMAN, 25-26 KASIM /2017, s. 105)

Rus kaynaklarına göre Berlin Kongresi'nde Batum ve çevresinin tahliye edilmesine dair alınan karara rağmen Derviş Paşa, İstanbul'dan emir gelmediğini öne sürerek Batum'un Rusya'ya geçişini geciktirmekteydi. Paşa, Batum'un elden çıktığını Acara halkına henüz bildirmemişti. İngiliz ve Türk ajanlar da halkı, Ruslara karşı isyan başlatmaları yönünde kışkırtmaktaydılar.⁶⁰³ Ayrıca Paşa'nın bölgede bulunan Hristiyan din adamlarından Batum'un Rusya'ya katılmasını protesto eden yazılar yazmalarını istediği, din adamlarının ise askerî ve politik işlere dâhil olmak istemeyerek bunu reddettikleri öne sürülmekteydi.⁶⁰⁴ Bölgede yerel halkın Kobuleti⁶⁰⁵ çevresinde silahlanarak Ruslara karşı koymaya hazırlandıklarına ve yeni sistem İngiliz silahlarıyla donatılmış yaklaşık otuz dört bin Laz'ın savaşa hazır oldukları, Batum Orduları Komutanı Derviş Paşa'nın Livane (Artvin) çevresi ahalisini Ruslara karşı direnişe teşvik etmek için Artvin ahalisine Batum'dan erzak çıkışını bile yasakladığı bilgileri yayılmaktaydı.⁶⁰⁶ Özellikle Avrupa basınında sıkça yer alan, bölgedeki Lazların Ruslara karşı direneceği haberleri Rusların tedirginliğini artırmaktaydı.⁶⁰⁷

⁶⁰³ Materialı Dlya Opisaniya Russko-Turetskoy Voyni 1877-1878 gg., s. 191-193; Hariton Ahvilediani, Progressivniye Posledstvia Georgievskava Traktata, Batum 1983, s. 161-163; Oçerki İstorii Gruzii: Guriziya v XIX. veke, Tom V, Tbilisi 1990, s. 330-331- Çarlık Rusyası Döneminde Batum Vilayeti (1878-1914) Resul Turan İstanbul – 2019 S.13

⁶⁰⁴ Hariton Ahvilediani, Progressivniye Posledstvia Georgievskava Traktata..., s. 161.- Çarlık Rusyası Döneminde Batum Vilayeti (1878-1914) Resul Turan İstanbul – 2019 S.13

⁶⁰⁵ Osmanlı döneminde Çürüksu adı verilen bölge.

⁶⁰⁶ T.T. Stefanov, "İstoriceskii Oçerk Vstupleniya Russkikh Voisk v gor. Batum 25 Augusta 1878", Batum i Yego Okrennosti, Batum, Tipografiya V. Kiladze i G. Tavarkiladze, 1906, s. 92-97- Çarlık Rusyası Döneminde Batum Vilayeti (1878-1914) Resul Turan İstanbul – 2019 S.14

⁶⁰⁷ Kavkazskiy Kalendar na 1879 God, İzdanniy Glavnim Upravleniem Namestnik Kavkazskago, Tiflis, Tipografiya Glavnovo Upravleniya Namestnika Kavkazskago, 1878, s. 509-517- Çarlık Rusyası Döneminde Batum Vilayeti (1878-1914) Resul Turan İstanbul – 2019 S.14

Osmanlı kaynakları ve İstanbul'daki İngiliz büyükelçiliğine Trabzon'dan gelen haberler de yerel beylerin Ruslara karşı hazırlık içinde olduğunu teyit etmektedir. Gelen haberlerde bölgedeki yerel beylerin Çürüksu tarafına 20.000 kuvvet göndermiş oldukları, buna karşılık Osmanlı komutanlarının ise Rusya'ya karşı bir direnişte henüz kararsızlıklarını sürdürdükleri belirtilmekteydi.⁶⁰⁸ Bölgede büyük nüfuzu bulunan Çürüksulu Osman Paşa⁶⁰⁹ ve Batum'un diğer ileri gelenleri resmî makamlara haber vermeden Çakvi, Acara ve Hulo'da toplanmaktaydılar.⁶¹⁰ Gazeteci Ali Rıza Seyfi'ye göre Derviş Paşa, Rusların endişelerini gidermek için, şehrin teslimi sırasında Laz ve Gürcülerin herhangi bir direniş içine girmesi durumunda, komutası altındaki 25 taburluk askerle Ruslara yardım edeceğine dair söz vermişti. Henüz Türk askerinin koruduğu bölge halkı ise Avrupa'da Bulgarlara, Sırlara, Yunanlılara, Karadağlılara karşı gösterilen yardımın bir parça da olsa kendilerine de gösterilmesini arzu etmekte ve İngiltere'den yardım beklemekteydiler. Bölge halkı, Batum Limanı'nı Rusya'ya vermektense başka bir devlete teslim hazırlıkta olduklarını, yüzyıllardır savaştıkları Rusların idaresi altında yaşayamayacaklarını ve göç etmek zorunda kalacaklarını belirtmekteydiler.⁶¹¹ Batum'un Rusya'ya savaş tazminatı olarak bırakılması yerine, kendi aralarında para toplamayı, bunun yetersiz kalması durumunda Avrupa bankalarından borç alınarak Ruslara verilmesini ve bu borcun da kendileri tarafından belirli bir sürede ödenmesini dahi önermişlerdi.⁶¹²

Öte yandan İngiliz konsolosluk kaynaklarından gelen telgraflara göre tahliye kararına rağmen Osmanlı idaresinin Batum'u ve Tsikhisdziri tahkimatını hâlâ boşaltmamış olması yanında, mahallî önderlerin kendi aralarında yaptıkları görüşmelerde direniş kararı aldıklarına, Batum'da ahalinin silahlanarak Ruslara karşı koymaya hazırlandığına dair haberler, Rus tarafını rahatsız etmekteydi. Esasen Derviş Paşa'nın yavaş davranmasının altında yatan sebeplerden biri, bölgenin elden çıkmasının kesinleşmesiyle, yerel ahaliyi mümkün olduğu kadar Osmanlı'ya göç etmeye çabalamasıydı. Bu amaçla, aileleri göç etmek zorunda bırakmak amacıyla öncelikle çocuk ve kadınları zorla göç ettirdiği, erkeklerin de mecburen ailelerinin ardından gitmek zorunda kaldıkları; hatta Derviş Paşa'nın bu planından sakınmak için Kobuleti'den göç etmek istemeyenlerin Rus yetkililerden yardım istedikleri iddia edilmekteydi.⁶¹³

Bacelidze'ye göre bölgenin ileri gelen Tavdgridze ailesine mensup Ali Paşa ve Osman Paşalar ile Himşiaşvili ailesinden Kâmil Paşa, halk arasında Rusların Müslümanlara zarar vereceği ve Sibiry'a sürgün edeceği söylentisini yaymışlardı.⁶¹⁴ Ayrıca, Rusların halkı Hristiyanlaştıracığı söylentileri de Osmanlı topraklarına göçün önemli sebeplerindendi.⁶¹⁵

Bu ortam her iki devletin birbirine olan güvensizliğini gittikçe artırmakta, tahliye sürecinde bir takım yeni sorunlara yol açmaktaydı. Aslında, Yeşilköy Antlaşması'nın

⁶⁰⁸ BOA.Y.PRK.EŞA, 21/87, (23 Haziran 1895).

⁶⁰⁹ Bölgenin önde gelen ailelerinden Tavdgridzelerden gelen Osman Paşa halk arasında büyük otorite ve itibara sahipti. Ş.V. Megrelidze, *Zakavkazie v Russko-Turetskoy Voiny 1877-1878 gg.*, Tbilisi, Metsnireba, 1972, s. 211- Çarlık Rusyası Döneminde Batum Vilayeti (1878-1914) Resul Turan İstanbul – 2019 S.14

⁶¹⁰ BOA.Y.PRK.UM, 1/38, (31 Temmuz 1878).

⁶¹¹ Ali Rıza Seyfi, "Tatlı ve Acı", *Donanma Dergisi*, Sayı: 26, (15 Kânûn-ı Evvel 1330), s. 405-407- Çarlık Rusyası Döneminde Batum Vilayeti (1878-1914) Resul Turan İstanbul – 2019 S.14

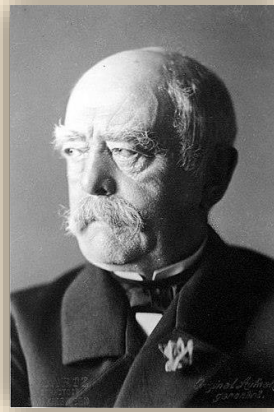
⁶¹² Mustafa Tanrıverdi, "The Treaty of Berlin and the Tragedy of the Settlers from the Three Cities", *War and Diplomacy: The Russo-Turkish War of 1877-1878 and the Treaty of Berlin*, Ed. Hakan Yavuz-Peter Sluglett, Salt Lake City, The University of Utah Press, 2011, s. 453-454- Çarlık Rusyası Döneminde Batum Vilayeti (1878-1914) Resul Turan İstanbul – 2019 S.15

⁶¹³ T.T. Stefanov, "İstoričeskii Očerok Vstupleniya Russkikh ...", s. 92-97; A. Frenkel, *Očerki Çürüksu i Batuma, Tiflis, Tipografiya A.A. Mihelsona*, 1879, s. 39-43; *Očerki İstории Gruzii: Guriziya v XIX. veke*, Tom V, Tbilisi 1990. s. 331; N. Nijaradze, "Acara Turketis Batonobisa da Tsarizmis Periodşı", *Rustavelis Sakhelobis Batumis Sakhelmtisipo Pedagogiuri İnstitutis Şromebi*, VII-VIII, Batumi 1959- 1960, s. 134-135; N. Nijaradze, N. Cibuti, Acariya, Batumi, Sabçota Acara, 1978, s. 63.- Çarlık Rusyası Döneminde Batum Vilayeti (1878-1914) Resul Turan İstanbul – 2019 S.15

⁶¹⁴ A.K. Bacelidze, *Osnovnie Voprosi Ekonomiki Acari (1878-1921)*, Batumi, Sabçota Acara, 1973, s. 44.- Çarlık Rusyası Döneminde Batum Vilayeti (1878-1914) Resul Turan İstanbul – 2019 S.15

⁶¹⁵ G. Gevelestani, "Adjariya i Kobuleti", *Bratskoe Slovo*, Tbilisi 1915, s. 1- Çarlık Rusyası Döneminde Batum Vilayeti (1878-1914) Resul Turan İstanbul – 2019 S.15

imzalanmasından hemen sonra bölgenin tahliyesine başlanması talebi doğrultusunda, Rus ve Osmanlı yetkilileri Batum'un yanında Şumnu ve Varna şehirlerinin tahliyesi için de görüşmüşlerdi.⁶¹⁶ Osmanlı makamları, Batum'un tahliyesinin mümkün olduğu kadar ertelenerek öncelikle Şumnu, ardından Varna'nın tahliyesinin yapılmasını talep etmekteydiler.⁶¹⁷ Berlin Antlaşması'nın hemen ardından ise 20 Temmuz 1878 tarihli telgrafında Çar II. Aleksandr, Berlin Antlaşması'nı onayladığını ve artık ordularına geri dönme emri verme arzusunda olduğunu belirterek Rus birliklerinin Batum ve Varna'ya hangi tarihte girebileceğine dair Osmanlı makamlarından bir cevap beklemekteydi.⁶¹⁸ Bu durum karşısında halkın ileri gelenlerinin İngiliz yetkililerle bölgeye müdahale için görüşmelerinden⁶¹⁹ ve Osmanlı idarecilerinin yardım amacıyla İngiltere kraliçesine telgraf çekmelerinden bir sonuç alınamamıştı. Prens Bismark'a⁶²⁰ yapılan müracaatın da bir çözüm olmayacağı görülmekteydi. Rus makamları ise İstanbul yakınlarında bulunan Rus askerinin geri çekilmesi için Batum'un teslim edilmesini şart koşmaktaydılar.⁶²¹

181 Otto von Bismarck

20 Temmuz 1878 H-20-07-1295 Berlin Muahedesi tasdik edilmişti. Batı ve doğu cephesinden Osmanlı askerlerini Varna ve Batum'dan ne zaman çekeceği, Rusların ne zaman girebilecekleri sorulmakta idi.⁶²² Gecikmeler Rus tarafını tedirgin ediyor olmalıydı ki 2 gün sonra **H-22-07-1295'te** Berlin Kongresi mucibince Batum'un tahliyesinde Osmanlı Hükümeti'nin tereddüt ve teahhur göstermemesi icap ettiği hatırlatılıyordu.⁶²³ **25 Temmuz 1878 H-25-07-1295** Batum ve Varna limanlarının ne zaman tahliye olunacağını bildirilmesi için 3 gün geçmeden yeniden yazılmıştı.⁶²⁴ **26 Temmuz 1878 H-26-07-1295'te** Rusya askerlerinin hangi tarihte Varna ve Batum'a girebileceğinin bildirilmesi tekraren sorulmuştu.⁶²⁵ **30 Temmuz 1878 H-30-07-1295** Batum'un Osmanlı birlikleri tarafından tahliyesi için alınan tedbirlere dair Lobanov'un mektubu⁶²⁶ ile açıklamalar yapıyordu. **30 Temmuz 1878 H-30-07-1295'te** Batum'un Osmanlı askerleri tarafından tahliye olunması konusu yazılıyordu.⁶²⁷

⁶¹⁶ BOA.HR.TO. 497/14, (19 Mart 1878); BOA, Y.PRK.HR. 3/1, (04 Mayıs 1878).

⁶¹⁷ BOA.Y.PRK.HR. 3/1, (04 Mayıs 1878).

⁶¹⁸ BOA.Y.EE. 76/5, (21 Temmuz 1878); BOA, Y.EE. 76/12, (26 Temmuz 1878); BOA, I.HR. 277/16949, (03 Ağustos 1878).

⁶¹⁹ TNA, FO 65/1714, Konsolos Stevens'ten Petersburg Elçiliğine, (2 Aralık 1905).

⁶²⁰ Otto von Bismarck (1 Nisan 1815- 30 Temmuz 1898), 19. yüzyılda gevşek bir konfederasyon olan Almanya'nın güçlü bir imparatorluğa dönüşmesinde en önemli rolü oynayan ve ilk birleşik Almanya şansölyesi (başbakan) olan Alman devlet adamıdır. Unvanları Bismarck-Schönhausen Kontu ve Lauenburg Dükü olan Otto von Bismarck Yeni Almanya'yı kılıç ve kan politikasına göre kuracağını söylediği için kendisine Demir Şansölye (başbakan) adı verilmiştir.

⁶²¹ BOA.Y.EE. 103/46, (11 Ekim 1878).

⁶²² BOA.Y.EE. 76/5

⁶²³ BOA.Y.EE. 76/8

⁶²⁴ BOA.Y.EE. 76/12

⁶²⁵ BOA.HR.SYS.1240/39

⁶²⁶ BOA.HR.SYS.1240/41

⁶²⁷ BOA.HR.SYS.1240/40

31 Temmuz 1878 H-01-08-1295 Rusya Hükûmete Batum'u teslim etmesi için baskı yaparken yerel yetkililer hükümetten, Çürüksulu Osman Paşa ile Batum ümerasından birçok zevatın hükümet-i mahalliyyeye müracaat etmeksizin ehl-i kıyam ile birleşerek istikbale intizar ettiklerinden bu durumda ne yapmaları gerektiğin bildirilmesi⁶²⁸ istiyor, nasıl davranacaklarını anlamaya çalışıyorlardı.

182 Batum'dan tahliye edilen Türk askerleri.

02 Ağustos 1878 H-03.08.1295 1877/1878 Osmanlı-Rus savaşının kaderini Kafkas cephesi değil Balkanlar'daki mücadele belirlemişti. Ayastefanos ve Berlin Antlaşmaları ile Batum ve havalisi, Kars ve Ardahan ile birlikte savaş tazminatı olarak Rusya'ya bırakıldı. Batum'un Rusya'ya bırakılması karşısında halk Ruslara boyun eğme ya da göç etmekle karşı karşıya kaldı. Ancak ahali yüzyıllardır yaşadıkları topraklardan göç etmek taraftarı olmamış ve bölgenin Rusya'ya bırakılması karşısında tepkilerini telgraflar yoluyla İstanbul hükûmetine ulaştırmaya çalışmışlar ve silahlarını bırakmamışlardı. Her ne kadar Osmanlı hükûmeti barış yapmış ise de Livane, Batum ve Çürüksu ahali Rus işgaline karşı direnmekte kararlı kalmıştı. Çünkü Batum'u savunmuşlar ve Rusları şehre sokmamışlardı. Bu kadar mücadele ettikten sonra dini ve dili başka, asırlardır savaştıkları bir milletin elini kolunu sallayarak şehre girmesini kabul etmektense son ferde kadar çarpışmak düşüncesinde hem fikir idiler. Trabzon'dan İngiltere Konsolosluğu'na 2 Ağustos 1878'de gelen telgrafta, Batum beyleri ile halk Rusya'nın işgaline karşı hareket etmekte hem fikirdir. 20.000 kadar savaşçı toplanmış ve yine büyük bir kuvvette Çürüksu'ya gönderildiği ve yeni bir hareket planı hazırlandığı yazılı idi⁶²⁹.

⁶²⁸ BOA.Y..PRK.UM..1/38

⁶²⁹ BOA.Y.PRK.EŞA, 21/87.

183 Derviş İbrahim Paşa

184 Rus Generali Prens Svyatopolk-Mirskiy -
Petr_Dmitrievich_Svyatopolk-Mirskiy

03 Ağustos 1878 H-04-08-1295'te Berlin Muahedesi tasdiki üzerine Varna ve Batum'un tahliye edilmesi için Rusya imparatorunun padişaha gönderdiği telgraf arz edilmişti⁶³⁰.

04.Ağustos.1878 H-05-08-1295 Doğu cephesinde bu gerginlik devam ederken halk göç ediyor, İstanbul'da oluşan muhacir kalabalığı güney Marmara'ya kaydırılmaya çalışılıyordu. Bu işlerin organizesi için İskân-ı muhacirin memuriyeti görevi ile Karesi sancağına Rasih Efendi tayin edilmişti⁶³¹.

Rus temsilciler, imzalanan Berlin Antlaşması ile Batum'un geri alınmasının söz konusu olamayacağını vurgulayarak, Avrupa'nın artık bir barış istediğini dile getirmekteydiler. Bu nedenle Türk tarafının antlaşma maddelerini ihlal etmesi durumunda Avrupa'nın Rusya'yı destekleyeceğini iddia etmekteydiler. Rusya'nın Londra Sefiri Kont Şovalov, Lord Loftus ile yaptığı görüşmede, Osmanlı'nın Rusya'yı hoşnut etmek için Varna ile aynı mevcuda sahip Şumnu'yu birkaç gün içinde tahliye etmesine rağmen Varna'da henüz bu sürecin tamamlanamamasını eleştirmektedir. Batum ve Varna'nın tahliyelerinin İmparatoru çok meşgul ettiğini ve İstanbul civarındaki orduların Edirne'ye çekilmesinin Avrupa'daki güvenliğin sağlanması açısından yararlı olacağını bildirmekteydi⁶³².

Batum'un teslimi konusunda Rus tarafından yükselen bu beklenti ve şikâyetler karşısında Osmanlı yetkilileri, Batum'un tahliyesine dair kesin bir sonuca varılabilmesi adına Rus ve Türk temsilcilerin bir araya gelmesini önerdiler⁶³³. Bu amaçla Batum bölgesinin yeni idareye teslimi konusunda görüşmelerde bulunmak üzere Türk ve Rus komisyonları Kutais'te bir araya geldi. Kafkas Orduları Genel Komutanı Yardımcısı General Prens Dimitri Svyatopolk-Mirskiy'nin başkanlık ettiği toplantıya Rus tarafını temsilen Genel Vali'nin Sefer Kançılıaryası Başkanı Tuğgeneral Prens Trubetskiy, Albay Prens Grigori Davidoviç Gureli ve Rusya'nın eski Batum Konsolosu Piotr Cudici katıldı. Türk tarafını ise eski Varna Kumandanı

⁶³⁰ BOA.İ..HR..277/16949

⁶³¹ BOA.İ..ŞD.40/2098

⁶³² BOA.Y.PRK.EŞA, 1/25, İef 1, 2 (27 Temmuz 1878; BOA, HR.SYS, 1240/40, (30 Temmuz 1878).

⁶³³ BOA.HR.TO, 555/95, (12 Ağustos 1878).

Nihat Paşa, Ali Bey, Süleyman Bey ve Türk diplomatik karargâhında görevli memurlar temsil etti. Komisyon üyeleri çalışmalarını 15 Ağustos'ta tamamladı⁶³⁴.

Kutais'teki görüşmelerin ardından Ali Bey ve Nihat Paşa'nın Sadaret'e gönderdikleri telgrafta taraflar arasında tahliye konularının karara bağlandığı belirtildi. Buna göre Batum Sancağı'nın 7 Eylül'de tahliyesine karar verilmişti. Çürüksu, Sameba ve Kivirike bölgeleri Osmanlı askerleri tarafından tahliye edilmiş ve Rus askeri buralara yerleşmişti. Artvin ve Tsikhisdziri 21 Ağustos, Temurtuka 22 Ağustos ve Çakva 24 Ağustos'ta tahliye edilecek, Osmanlı askerinin çekilmesiyle düzeni Rus askeri sağlayacaktı. Savaş nedeniyle ve diğer sebeplerden dolayı mülkî idare Osmanlı memurlarının bulunmadığı merkez livalarda Osmanlı'nın özel tayin ettiği memurlar tarafından Rus yetkililere devredilecekti. Osmanlı memurlarının işbaşında bulunduğu bölgelerde ise devir işlemleri bu görevlilerce yapılacaktı. Batum'da kalan Osmanlı Devleti'ne ait taşınır ve taşınmaz malların akibeti üzerinde varılan anlaşmaya göre de devlete ait emlak ve vakıf malları hakkında Osmanlı komiserleri Yeşilköy Antlaşması'nın XXI. maddesine göre hareket edeceklerdi. Osmanlı yetkilileri, taşınabilir mal kabul edilen telgraf hatlarını alıp götürmek veya satmak konusunda serbesttiler. Rusya komiserleri ise telgraf tellerini kararlaştırılan şartlarla satın alacaklarını beyan etmişlerdi. Ayrıca Batum Şehri, Sancağı ve Trabzon Vilayeti merkezindeki gerek hükümete ve gerek bölge ahalisine ait evrak ve defterler Rus memurlarına teslim edilecekti⁶³⁵.

Şehrin tahliye edileceği 07 Eylül'e kadar taşınamayacak olan askerî mühimmat, malzeme ve kömür iki nüsha olarak defterlere kaydedilecek ve gemilere yükleneceği tarihe kadar Rus memurların muhafazasında olacaktı. Rus memurlar bu malzemelerin yüklenmesinde her türlü kolaylığı göstereceklerdi. Üç yıl süre ile göç edenlerin işlerini takip etmek için Acara, Livane (Artvin) ve Batum'a üç Osmanlı komiseri gönderilecekti. Ayrıca Rus yönetimi tarafından, 07 Eylül'e kadar tahliyesi gerçekleşmemiş olan Osmanlı askerlerine birkaç gün misafir sıfatıyla bakılacaktı⁶³⁶.

Batum'u teslim almak amacıyla Tuğgeneral Nurit komutasında bulunan Guriya Birlik Ordusu'ndan Özel Kobuleti Kolu kurulmuştu. Bu kolda Lenkoran⁶³⁷ Piyade Alayı'nı Albay Vonotintsev; Zakatal Piyade Alayı'nı Albay İvanov, 2'nci Kafkas Avcı Taburunu, 2'nci Kafkas İstihkâm Taburu'ndan iki bölüğü, 5'inci ve 6'ncı Bataryaları Albay Lineviç komuta etmekteydi. 41'inci Topçu Tugayı Yarbay Doluhanov ve Yarbay İvanov komutasındaydı. Süvari kuvvetleri ise Kuban Kossak Ordusu'ndan 200 asker ve Kutais Düzensiz Alayı'ndan 100 askerle kurulmuştu⁶³⁸. Şehri teslim almak üzere Rus birlikleri 24 taburdan oluşan güçle Batum'a üç taraftan ilerlemeye başladı. Özürgeti-Muhaestate'den⁶³⁹ ve Huçubani'den Tuğgeneral Nurit komutasındaki Komutan Alhozova ve Gürcü birliklerinden oluşan kol, Artvin tarafından ise General K.V. Komarov ve Ahıska tarafından (Yukarı Acara) General Treymer'in birlikleri girdi. İhtiyaç hâlinde gönderilmek üzere ise Poti ve Nikolayevsk'te birlikler hazır bekletilmekteydi⁶⁴⁰. (Resul TURAN, 2019, s. 21)

⁶³⁴ Esadze, İstoriçeskaya Zapiska ob Uprableniya Kavkazkom, Tom II, s. 240-247; A.H. Abaşıdze, Adjariya: İstoriya, Diplomatiya, Mejdunarodnoye Pravo, Moskva, RAU-Universitet, 1988, s. 110- 111; Reşat Ekrem, Osmanlı Muahedeleri ve Kapitülâsyonlar 1300-1920 ve Lozan Muahadesi, İstanbul, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, 1934, s. 230.

⁶³⁵ BOA.HR.TO, 555/104, (03 Eylül 1878); Megrelidze, Zakavkazie v Russko-Turetskoy Voyne 1877-1878 gg..., s. 246.

⁶³⁶ BOA.HR.TO, 555/104, (03 Eylül 1878); Megrelidze, Zakavkazie v Russko-Turetskoy Voyne 1877-1878 gg..., s. 246.

⁶³⁷ Lenkaran, Lenkeran adlarıyla da bilinen, günümüzde Azerbaycan'da bulunan şehir.

⁶³⁸ T.T. Stefanov, "İstoriçeskii Oçerk Vstupleniya Russkih Voisk v gor. Batum 25 Augusta 1878", s. 92-97

⁶³⁹ Muha Estate Köyü; Acara dağlarının eteklerinde Özürgeti'den Batum'a giden yol üzerinde bulunmaktadır. 93 Harbi'nde çatışmaların yaşandığı bölge, 13 Nisan 1877'de, savaşın başından itibaren Rus birlikleri tarafından ele geçirildi. Osmanlı birlikleri, 1 Ağustos'ta Derviş Paşa önderliğinde saldırıya geçtilerse de saldırı General Denibekov'un birlikleri tarafından geri püskürtüldü.

⁶⁴⁰ Savaş Muhabiri Frenkel eserinde zaman zaman "Çarlık Rusyası güzellemesi" yapmasına rağmen önemli bilgiler de vermektedir. Frenkel, Oçerki Çürüksu i Batuma, s. 6-7; Materialı Dlya Opisaniya Russko-Turetskoy Voynı 1877-1878 gg. na Kavkazsko-Maloziatskom Teatre, Tom III, s. 161-162.

Türk orduları **17 Ağustos 1878** (29 Ağustos Rus Takvimi) Osmanlı birlikleri tarihinde Tsikhisdziri'yi terk ederek Batum'a çekildi ve Rus birlikleri 19 Ağustos'ta (31 Ağustos Rus Takvimi) Kobuleti'yi teslim aldı. Rus yöneticiler teslim aldıkları bölgede Rus idaresini ve yasalarını Gürcü dilinde halka tanıttılar⁶⁴¹. (Resul TURAN, 2019, s. 21)

22 Ağustos 1878'de ise Rus birlikleri Tsikhisdziri Kalesi'ne yerleştiler. Çürüksu bölgesine gelen Prens Dimitri Svyatopolk Mirskiy, Batum çevresi komutanlığına yeni atanmış olan Prens Gurieli'nin teklif ettiği Kobuleti beyleri ve ihtiyarlarıyla görüşme teklifini kabul etti. Kobuleti prenslerinden gelen Prens Gurieli'nin bölge halkı üzerinde saygınlığa sahip birisi idi. Prens Mirskiy, konuklara ülkelerinin Rusya hâkimiyetine girdiğini ve artık Sultan'ın değil Çar'ın tebaası olduklarını duyurdu. Son Osmanlı-Rus Savaşı'nda, Sultan'a gayet iyi bir şekilde hizmet eden Kobuleti halkının, aynı şekilde Rusya'ya da hizmetlerini umduklarını, artık Gürcü kardeşleriyle birlikte yaşayacaklarını ve geçmişte Sultan'a inandıkları gibi Rusya'ya da inanmalarını bildirdi⁶⁴².

İngiltere'nin Trabzon konsolosu Biliotti, ilk başta, Batum'un tahliyesi konusunda taraflar arasında 27 Ağustos 1878 tarihi belirlenmesine rağmen bu tarihte bölgenin hâlâ boşaltılmadığını bildirilmekteydi⁶⁴³.

06.Eylül.1878 H-09.09.1295 Batum ahalisinin direnişe devam kararı alması ve bu yönde hareket etmesi Rusya'yı endişelendirmiştir. Ruslar anlaşma gereği bir an önce Batum ve Artvin'de yönetimi devralmak için gerekli işlemlerin başlatılmasını Osmanlı yönetimine iletmışlerdir. İstanbul hükümeti ile Rus hükümeti arasında yapılan görüşmeler sonucu Batum'dan Osmanlı ordusunun tahliyesi 6 Eylül 1878 tarihine kadar uzatıldı. Derviş Paşa⁶⁴⁴ Ruslara karşı direnme fikrinde olan askeri muavene komutanlarını ikna ettikten sonra, bölge halkı hak etmedikleri bu kararı takdir-i ilahi kabul etmek zorunda kalmış ve göç etmeyi başlamıştır. Böylece Rusya savaşıyla giremediği Batum ve havalisine girmeye muvaffak olmuştur.

185 Çürüksulu Ali Paşa (Tavdgiridze) ve Maiyyetindeki askerler

⁶⁴¹ A.H. Abaşıdze, Adjariya: İstoriya, Diplomatiya, Mejdunarodnoye..., s. 111.

⁶⁴² 45 Stefanov, "İstoričeski Očerık Vstupleniya Russkih Voisk v gor. Batum 25 Augusta 1878", s. 92-97; Frenkel, Oçerki Çürüksu i Batuma, s. 24-26.

⁶⁴³ Adjara and the Ottoman Empire (1830-1878): British Archives on the Caucasus: Georgia, Ed. Hugo Greenhalgh, Lolite Tarasova-Howes, London, Archival Publications, 2003, s. 732.

⁶⁴⁴ **Derviş İbrahim Paşa**, (1817, Lofça- 21 Haziran 1896, İstanbul) Osmanlı asker ve devlet adamı. Lofça ayanından Genç İbrahim Ağa'nın oğluydu. 1830 yılında İstanbul'a gelerek Osmanlı Ordusu'na katıldı. 18 Nisan 1836 tarihinde Binbaşı rütbesine terfi eden İbrahim Derviş Paşa, sonrasında Ömer Lütfi Paşa'nın yaverliğine getirildi. 1852/53 Karadağ Seferi'nde de Serdar-ı Ekrem Müşir Ömer Lütfi Paşa'nın yaveri olarak görev yaptı. Bu seferde komuta ettiği kuvvetlerle Grahova'ya girerek isyancı reislerini denetim altına aldı. 93 Harbi'nde Batum Ordusu Komutanı olarak görev yaptı ve Batum Limanı'nı ateşkesine kadar başarıyla savundu. 1878 yılında tekrar 4. Ordu Komutanı olarak atandı. 1880 yılında İstanbul'a çağrılarak Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'ne atandı. Bir süre sonra da Hassa Ordusu Komutanı olarak atandı. Rumeli-yi Şahane Fevkalade Kumandanı olarak görev yaparken 22 Haziran 1896 tarihinde tüberkülozdan vefat etti. Sultan II. Mahmud Türbesi hazîresine defnedildi.

7 Eylül 1878'de Prens Dimitri Svyatopolk-Mirskiy komutasındaki Rus ordularını, şehrin girişinde Derviş Paşa ve Batum Kalesi Komutanı Mustafa Paşa, Osman Paşa ve diğer yüksek rütbeli görevliler⁶⁴⁵ ve ileri bölgelerde Bartshan Nehri boyunca mollalar, beyler, şehir temsilcileri gibi toplumun önde gelenleri karşıladı. Türk birlikleri tarafından Sarısu'ya kadar getirilen Rus birlikleri Burun Tabya'da bulunan Aziziye Meydanı'nda kamp kurdu⁶⁴⁶. Şehrin alınmasının ardından Rum Kilisesi St. Nikolay'da ilk defa çan çalınarak halk duaya çağrıldı ve törenler yapıldı⁶⁴⁷. Bu esnada bölgede bulunan Frenkel; "...Ruslar çevreyi gayet yumuşak, memnun ve sessizce, Türkler ise durgun, hüzünlü fakat vakur bir şekilde izliyorlardı..." şeklinde mevcut durumu belirtmektedir⁶⁴⁸. Bu sırada savaş gemileri Rus bayraklarıyla Batum koyuna girmişti ve hâlâ Türk askerlerinin gemilere yüklenmesi devam ediyordu. Rus orduları karakolları alarak 20 pare top atışıyla Türk bayrağını selamlamış ve ardından indirilen Türk bayrağının yerine Rus bayrağının çekilmesiyle Batum, Rus şehri olmuştu.

*Rus orduları karakolları alarak 20 pare top atışıyla
Türk bayrağını selamlamış ve ardından indirilen
Türk bayrağının yerine Rus bayrağının çekilmesiyle
Batum, Rus şehri olmuştu*

Bu esnada 2'nci Kafkas Avcı Taburu karakola girmiş ve Türklerin makamlarını devralmışlardı. Geriye kalan orduların bir kısmı Soğuksu Tepesi'ndeki kamplara, bir kısmı ise deniz kıyısındaki Nuriye adlı Abhaza köyü tarafına yerleştirildi. Bu esnada Rus donanmasından *Redutkale* ve *Kazbek* uskunaları ile *Sokol* ve *Pamyat Merkuriya* korvetleri kıyıda sıraya dizilmişti⁶⁴⁹. Rus birliklerinin şehre girmesi esnasında Derviş Paşa'nın görüşmelerde dillendirdiği gibi Türk ve Rus kuvvetleri arasında muhtemel bir çatışma meydana gelmedi ve şehirde kalan birliklerin gemilerle Trabzon'a taşınması, 31 Ağustos/12 Eylül'e kadar devam etti. Bu esnada şehirde düzeni Türk ve Rus askerleri birlikte sağlamaktaydı⁶⁵⁰. (Resul TURAN, 2019, s. 21)

Bu gelişmeler yaşanırken **07 Eylül 1878 H-10.09.1295'te** Trabzon'a gelen Batumlu göçmen sayısı 5.500 kişilik kafilenin Trabzon'a geldiği, mal varlıklarını elinden çıkaran göçmenlerin limana ve sahillerde biriktikleri haberleri Trabzon vilayetine ulaşmıştır. (Nedim İpek, 2013, s. 34) (Yrd. Doç .Dr. Derya Derin Paşaoğlu, 2013, s. 358)

07 Eylül 1878 H-10.09.1295'te Savaşta yenilmemiş ve topraklarını canla başla savunmuş bölge ahalisi, bölgenin Ruslara teslimine karşı çıkıyordu. Batum'un içinde bulunduğu Acaristan'ın dağlık bölgesinden gelen 2000 silahlı Acaralı köylü Çürüksu'da sınırları bekliyordu. 22. Haziran 1877 tarihinden itibaren Batum'daki Osmanlı kuvvetlerine kumanda eden ve savaşta Batum'u düşmana karşı savunan Derviş Paşa'da, Ruslardan ve İstanbul'dan gelen tüm baskılara rağmen şehrin teslimini ertelemeye çalışmıştı. Derviş Paşa İstanbul'un zorlayarak ikna etmesi sonucu Berlin anlaşmasının

⁶⁴⁵ Megrelidze, Zakavkazie v Russko-Turetskoy Voynе 1877-1878 gg..., s. 247; Ali Rıza Seyfi, "Tatlı ve Acı", Donanma Dergisi, Sayı:26, (15 Kânûn-ı Evvel 1330), s. 405-407; BOA, Y.A.HUS, 159/56, lef 1-2, (9 Eylül 1878).

⁶⁴⁶ Materiali Dlya Opisanii Russko-Turetskoy Voyni 1877-1878 gg. na Kavkazsko-Maloaziatskom Teatre, Sankt Peterburg 1907, s. 191-193; Hariton Ahvilediani, Progressivniye Posledstvia Georgievskava Traktata..., s. 161-163; Ven. Pavloviç-Novelli, Stary Batumi, Batumi, Gasizdat Acari Batumi 1936, s. 26; Mihailovskii Krepostnoy Pehotniy Batalion na Kavkaze 1819- 1906, Yubileyniy vipusk, Sostavil T.T. Stefanov, Batum, Tip. Poruçika Mihailovskago krepostnago pehotnogo bataliona, 1906, s. 386.

⁶⁴⁷ Abaşıdze, Adjariya: İstoriya, Diplomatiya, Mejdunarodnoye..., s. 112.

⁶⁴⁸ Frenkel, Oçerki Çürüksu i Batuma, s. 52-56.

⁶⁴⁹ Frenkel, Oçerki Çürüksu i Batuma, s. 52-56; Ali Rıza Seyfi, "Tatlı ve Acı", Donanma Dergisi, Sayı:26, 15 Kanunievvel 1330, s. 405-407.

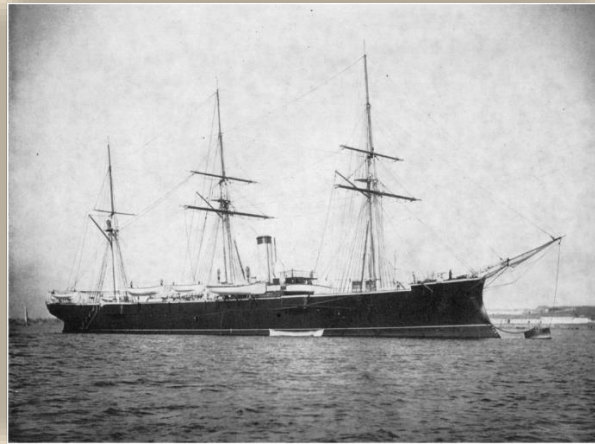
⁶⁵⁰ Opisanie Boevoy Jizni v Minuvşuyu Voynu 1877-1878 godov, 2-go Kavkazskago Strelkovago Bataliona, Sostavil ŞtabKapitan İvanov, Tiflis, Tip. Ştaba Kavkazkogo Voennogo Okrug, 1882, s.

imzalanmasından 55 gün sonra 7 Eylül 1878'de şehrin anahtarını Rus Generali Prens Svyatopolk-Mirskiy'e⁶⁵¹ teslim etti. (Mehmet Bilgin, Ocak 2017)

7 Eylül 1878 H-10.09.1295'te Batum'u muharebe ile ele geçiremeyen Rusya, Ayastefanos 'un XIX. Ve Berlin'in VIII. maddesi ile bu önemli limana sahip oluyordu. Ancak, antlaşma hükümlerini tanımayacaklarını ve işgale silahla karşılık vereceklerini ilan eden yöre halkı, Osmanlı taburlarının Batum sancağını boşaltma hazırlıklarına başlaması üzerine bu fikirlerinden vazgeçti. Nitekim, Ruslar, 7 Eylül 1878'de hiçbir güçlüklerle karşılaşmaksızın Batum'a girdi. Bunun üzerine Batum ve civarındaki ahali, Rusların kendilerine hiçbir zarar vermeyeceği teminatına rağmen göç etmeye karar verdi. Zaten Batum'da göç, şehir Ruslar tarafından resmen işgal edilmeden önce başlamış ve 7 Eylül'e kadar Batum'dan Trabzon'a göç edenlerin sayısı 5.500'u bulmuştu. Diğerleri de emlak ve akarlarını tasfiye ettikçe göç kervanına katılıyordu.⁶⁵²

7 Eylül 1878 (19 Eylül Rus Takvimi) Kafkasya Genel Valisi Prens Mihail Nikoloyeviç tarafından Çar'a Batum'un teslim alındığı, aynı gün içinde bildirilmişti. Batum'da bulunan General Yaver Prens Svyatopolk-Mirskiy'den alınan haberlere göre Rus birlikleri ve gemilerinin saat 11.00'de girdikleri şehre Rus bayrağı çekilmişti. Derviş Paşa'nın Batum'da kalan son 15 tabur askeri gönderme çalışmaları sürmekteydi. Tuğgeneral Nurid, bölgeye geçici komutan olarak atanmıştı ve her şey planlandığı gibi devam etmekteydi⁶⁵³. Diğer taraftan Çar Naibi Büyük Prens Mihail Nikolayeviç (Grandük Mişel)⁶⁵⁴, Batum şehrinin tesliminden dolayı Derviş Paşa'ya bir teşekkür telgrafi göndermiş, Erzurum'daki Rus askerinin tahliyesine ve hududun da belirlenen yeni sınırlarına çekilmesine dair emir vermişti⁶⁵⁵. Bu emir üzerine Ruslar Erzurum'dan 7 Eylül'de çekilmişti⁶⁵⁶.

Prens Svyatopolk-Mirskiy, şehirdeki törenlerden sonra Kafkas ordusunun savaş görevinin sona erdiğini bildirdi. Törenin ardından *Pamyat Merkuriya* adlı korvette verilen öğle yemeğine Prens Svyatopolk-Mirskiy, Müşir Derviş Paşa, Rus ve Türk generaller ile diplomatik temsilciler katıldı. Derviş Paşa, geri kalan askerleri taşıyan iki Türk zırhlısı ve bir fırkateynle birlikte Batum'dan ayrıldı⁶⁵⁷.

186 Pamyat Merkuriya- Russian cruiser Pamiat Merkuriya (1880)

⁶⁵¹ Prens Pyotr Dmitriyevich Svyatopolk-Mirsky (Rusça: Пётр Дми́триевич Святопо́лк-Ми́рский, tr. Pyotr Dmítriyevich Svyatopolk-Mírskiy; 30 Ağustos [OS 18 Ağustos] 1857, Vladikavkaz'da - 29 Mayıs Saint Petersburg'da [Rus 16 Mayıs]) bir Rus general, politikacı ve polis memuruydu. viatopolk-Mirsky, 1877-78 Rus-Türk Savaşı'na katıldı.

⁶⁵² Tercüman-ı Şark, 19 Ramazan sene 1295, Nr. 138.

⁶⁵³ Stefanov, "İstoričeskii Očerık Vstupleniya Russkikh Voisk v gor. Batum 25 Augusta 1878", s. 97-100; Ali Rıza Seyfi, "Tatlı ve Acı", Donanma Dergisi, Sayı:26, 15 Kanunievvel 1330, s. 405-407.

⁶⁵⁴ Osmanlıca belgede Grandük Mişel olarak geçmektedir

⁶⁵⁵ BOA.HR.TO.555/106, (26 Ağustos 1878); BOA, Y.A.HUS, 159/56, lef 1-2, (9 Eylül 1878).

⁶⁵⁶ Megrelidze, Zakavkazie v Russko-Turetskoy Voyne 1877-1878 gg..., s. 248.22, BOA.Y..A..HUS.159/56, ⁶⁵⁶ BOA.I..DH..774/63008

⁶⁵⁷ Stefanov, "İstoričeskii Očerık Vstupleniya Russkikh Voisk v gor. Batum 25 Augusta 1878", s. 100- 108; Pavloviç-Novelli, Stariy Batumi, s. 21-22. 56 BOA, I.DH, 774/63008, (26 Eylül 1878)

Batum'un tahliyesini yakından takip eden Sadaret, sadece bölgede bulunan altı tabur askerin çıkarıldığı bilgisinin verildiğinden top, tüfek, mühimmat, değerli evrak ve erzakın ne yapıldığının henüz bildirilmediğinden acilen bir tahkikat yapılmasını istedi. Bunun üzerine, Batum'daki görüşmeden dönmüş olan Ali Bey, şehirde bulunan bütün malzemelerin naklinin sorunsuz yapıldığını yetkililere bildirdi⁶⁵⁸.

Böylelikle Kafkasya'da Osmanlı idaresi sona ererken Rusya, Balkanlarda elde ettiği, Besarabya, Varna ve Batum ile birlikte Karadeniz'de ticari ve askerî açıdan tek güç olma fırsatına ulaştı⁶⁵⁹. (Resul TURAN, 2019, s. 21-22)

Bu gelişmeler sonucunda Asâkir-i Muavene Komutanı Çürüksulu Ali Paşa Ordu'nun Perşembe kasabasına yerleşmiş ve binlerce muhacirin Trabzon vilayetinde iskanlarını sağlamıştır. Asakir-i Muavene⁶⁶⁰ komutan yardımcısı Osman Paşa⁶⁶¹ ailesi ve maiyyeti ile Akçaabat kazasına bağlı Yaylacık adlı mevkiye iskân olunmuştur.⁶⁶² Batum ileri gelenlerinden ve Asâkir-i Muavene komutanlarından Mollabeyzade Yusuf Bey'in önderliğinde 700 hane Ünye ve Çarşamba'ya hicret etmiştir.⁶⁶³ Asâkir-i Muavene Kol Ağalarından Kibar Ağa verdiği bir arzuhalde savaş sonrasında Batum'dan 8500 kişiye lider olarak Trabzon vilayeti dâhilinde Canik Sancağında iskan olunduklarını ifade etmiştir.⁶⁶⁴ Macahel kasabasının önde gelenlerinden olan Asakir-i Muavene'de görevli Şerif Bey'de 1500 kişilik bir kafil ile önce Gemlik'e gelmiş daha sonrada aynı kafil ile Sinop'a geçerek orada iskan olunmuştur.⁶⁶⁵

Hasan Rıza Bey

⁶⁵⁸ BOA.YA.HUS, 159/67, (3 Ekim 1878).

⁶⁵⁹ 58 Barbara Jelavich, "Great Britain and the Russian Acquisition of Batum, 1878-1886", The Slavonic and East European Review, Vol. 48, No. 110 (Jan., 1970), s. 46-47.

⁶⁶⁰ Asâkir-i Muavene: Yardımcı Birlikler

⁶⁶¹ Acaralı Osman Nuri Paşa 1832 senesinde Acara-i Süfla (Aşağı Acara) kasabasında doğdu. Acarateyn Sancakbeyi (Aşağı Acara ve Yukarı Acara) Mehmet Dursun Bey'in oğludur. Ataları Yavuz Sultan Selim zamanında Osmanlı tabiiyetine kabul etmiş ve 1514 Çaldıran savaşında Osmanlı ordusunda şehit düşmüş Emir Mehmet Bey'dir. 1853-1856 Kırım Savaşında Batum Asakiri Muvazzafa ordusunda binbaşı olarak görev yaptı. 1860-1862 arasında kaza müdürlüğü yaptı. 1863 senesinden sonra Malatya, Hasanmensun, Maden, Koçgiri, Koyulhisar ve Merzifon kasabalarında kaymakamlık yaptı. 1872-1877 sancak mutasarrıflığı görevinde bulundu. 1877/1878 Osmanlı-Rus Harbinde mirliva rütbesi ile Batum Umum Asakir-i Muavene komutanlığı yaptı. Savaş sonrasında bir süre muhacirin komisyonu sevkıyat kısmında aza olarak görev aldı. 1883'te Dersim, 1886'da Musul valisi oldu. 1893'te İstanbul'a döndü ve Beylerbeyi rütbesine yükseltildi. 1894 senesinde İstanbul'da vefat etti. Kabri Fatih Camii haziresindedir. Mezar taşında şöyle yazılıdır; "Batum yöresi eski hanedanından ve Rumeli Beylerbeyliği rütbelilerden Acara Sancak beyzadelerinden eski Musul Valisi Osman Nuri Paşa'nın ruhu için el-Fatiha, 23 Rebiyülevvel 1312." Kaynak: Murat Kasap, Osmanlı Gürcüleri, İstanbul 2010, s.152

⁶⁶² BOA.DH.MKT, 1686/70.

⁶⁶³ BOA.BEO.728/5455.

⁶⁶⁴ BOA.DH.MHC.6/31.

⁶⁶⁵ BOA.DH.MKT.1666/42.

AHÂLİ-Yİ SADİKA

Arşiv belgelerinde bölgeden göç eden muhacirler “din ve devlet uğrunda fedâ-yı cân ve mâl ederek hicret eden ahâli-yi sadıka” olarak gösterilmiştir.

(Murat Kasap, 1-2 KASIM 2018, s. 257)

Batum ileri gelenlerinden ve Asâkir-i Muavene komutanlarından Bejanidze Hasan Rıza Bey⁶⁶⁶, kardeşi Ali Haydar Bey⁶⁶⁷ ve Murat Hamdi Bey'in⁶⁶⁸ öncülüğünde gelen muhacirlerin İnegöl ve Gemlik'te iskân olundukları köylere, Hasan Paşa, Haydariye ve Muratbey adları verilmiştir. Arşiv belgelerinde bölgeden göç eden muhacirler “din ve devlet uğrunda **fedâ-yı cân ve mâl** ederek hicret eden **ahâli-yi sadıka**” olarak gösterilmiştir. (Murat Kasap, 1-2 KASIM 2018, s. 257)

1878 yılında birçok göçmen kabileleri Bursa'ya ulaşmıştır. Gelen göçmenlere barınmaları için acil olarak çadırlar dağıtılmıştır⁶⁶⁹. Muhacirlerin iskânları, iaşeleri ve sair işlerine bakmak üzere **Bursa İskân-i Muhacirin Memurluğu** kurulmuştur. 1878'de göçmenler Bursa'ya (Hüdavendigar vilayetine ki bu bölgeye Karesi dahildir) gelmeye başlayınca bu göreve İbrahim Nafik Efendi tayin edilmiş ve göçmenlerin iâşe ve barınmaları temin edilmiş, evleri inşa edilmiş ve işlerini kurup kendi geçimlerini temin edinceye kadar maddi yardım devlet tarafından sürdürülmüştür⁶⁷⁰ (Muammer DEMİREL, s. 1135)

⁶⁶⁶ **Hasan Paşa (Bejanidze)** 1849 senesinde Batum'da doğmuştur. Acaralı Becanoğlu Ali Paşa'nın sülalesinden olup Kırım Savaşında Osmanlı ordusunda asakir-i muavene binbaşısı olarak katılan ve Kırım Savaşı sırasında Şekvetil muharebesinde şehit düşen Abdülhamit Bey'in oğludur. Abdülhamit Bey bu savaşta göstermiş olduğu kahramanlıklar ile ün bulmuştur. 1877/1878 Osmanlı Rus harbi sonrasında Batum ve çevresinin Rusya'ya bırakılması ile Hasan Rıza Paşa ve ailesi 1880 senesinde memleketlerinden hicret etmişlerdir. Hasan Rıza Paşa'nın Batum'da kalan mülküne Ruslar tarafından el konulmuştur. Bu dönemde muhacirlerin göçleriyle ilgilenmesi nedeniyle dördüncü rütbeden mecidi nişanı ile ödüllendirilmiş ve miri ümera rütbesine yükseltilmiştir. Hüdavendigar vilayeti iskân-ı muhacirin komisyonu olan Hasan Paşa'nın rütbesi 1894 senesinde mirimiranlığa yükseltilmiştir. Hasan Rıza Paşa'nın son görevi Hüdavendigar Vilayeti Muhacirin İdaresi Müdürlüğüdür. 1906 senesinde Bursa'da vefat etmiştir. Bursa'nın İnegöl ilçesinde bulunan Hasan Paşa köyü, Hasan Rıza Paşa tarafından kurulmuştur. Hasan Rıza Paşa'nın kardeşlerinden Murat Bey çeşitli kazalarda kaymakamlık yapmış, diğer kardeşi Ali Haydar Bey'de nafia müdürü iken İstanbul'da vefat etmiştir. Yazıyı Kaleme Alan: Murat Kasap (<http://www.gdd.org.tr/tarihtendetay.asp?id=56>) 1846 tarihinde Batumi'de doğmuştur. Göstermiş olduğu hizmet ve yararlıklardan dolayı Osmanlı devleti tarafından paşalık rütbesiyle taltif edilmiştir. 93 Osmanlı-Rus harbinde Gürcüstan'dan gemilerle soydaşlarını getirmiş ve padişah II Abdülhamit tarafından verilen izinle kendi adını taşıyan köyü kurmuştur. Bursa'da emi sultan camiinde gömülmüştür. (<https://www.chveneburi.net/gurcu-koyleri/hasanpasa-koyu-inegol-bursa-h520.html>)

⁶⁶⁷ **Haydar Bey:** Batumi doğumludur. Doğum tarihi tam olarak bilinmemekte ve 1849–1850 doğumlu olduğu tahmin edilmektedir. 93 Osmanlı-Rus harbinde Gürcüstan'dan gemilerle soydaşlarını getirmiş ve padişah II. Abdülhamit tarafından verilen izinle kendi adını taşıyan köyü kurmuştur. Haydar bey İstanbul'da Nafia Umum Müdürlüğü (İmar-İskan Genel Müdürlüğü) yapmış Kadıköy'deki ilk Haydarpaşa mendireğinin yapımı sırasında göstermiş olduğu yüksek dirayet ve çalışmalardan ötürü padişah tarafından ve Alman imparatoru II. Wilhelm tarafından takdimname ile taltif edilmiştir. Haydar beyin mezarı Fatih Cami'nde bulunan Fatih Sultan Mehmet'in türbesinin hemen yanındaki mezarlıktadır. Buraya padişahın izni ve emri ile gömülmüştür. (<https://www.chveneburi.net/gurcu-koyleri/hasanpasa-koyu-inegol-bursa-h520.html>)

⁶⁶⁸ **Murat Bey:** Batumi doğumludur. Doğum tarihi tam olarak bilinmemekte ve 1848 doğumlu olduğu tahmin edilmektedir. 93 Osmanlı-Rus harbinde Gürcüstan'dan gemilerle soydaşlarını getirmiş ve padişah II Abdülhamit tarafından verilen izinle kendi adını taşıyan köyü kurmuştur. Murat bey Yenişehir, Orhaniye ve İnegöl kaymakamlıkları yaptıktan sonra görevli olarak gittiği Bağdat veya Şamdan dönerken yolda vefat etmiştir. Mezarı tam olarak bilinmemektedir. Yapmış olduğu üstün hizmet ve görevlerden dolayı II. Abdülhamit tarafından takdimname ile taltif edilmiştir. (<https://www.chveneburi.net/gurcu-koyleri/hasanpasa-koyu-inegol-bursa-h520.html>)

⁶⁶⁹ BOA.DH.MKT.1323/103

⁶⁷⁰ BOA.Y.PRK.KOM.3/30

1877-1878 savaşına tanık olan Çıldır Aşık Şenlik⁶⁷¹de meşhur, 93 Koçaklaması'nda⁶⁷² mağlubiyetin açısını ortaya koyduğu gibi vatanın düşmana terk edilmemesi, mücadele edilmesi gerektiği belirtilir. Vatanın korunması ve düşmana bırakılmaması, intikamın alınması ana konular olarak karşımıza çıkar. Mağlubiyet çok ağır gelmiştir. Ancak mücadeleden de vazgeçilmemelidir. Vatan kanının son damlasına kadar korunmalıdır.

*Ehli İslam olan işitsin bilsin
Can sağiken yurt vermeniz düşmana
İsterse Uruset ne ki var gelsin
Can sağiken yurt vermeniz düşmana*⁶⁷³

187 Aşık Şenlik

Fahrettin Kırzioğlu'nun derlemiş olduğu bölgedeki aşıkların 93 harbi esnasında ve sonrasında yazmış oldukları eserlerinden bazı alıntılar;

*Batum'un askeri ataşlar saçar
Urumeli askeri hep korkar kaçar*

*Ardaha'nın önu bir ulu yazı
Haktan idi bize bu kara yazı*

*Zeybekler Moskof'un kanını içer
Böyle bir lekenin ne çaresi var*

Bu süreçte Ruslar tarafından pek çok aile Sibirya'ya sürgüne gönderildiği gibi Balkanlarda olduğu gibi Kars'tan da pek çok kişi göç etmek zorunda kalmıştır. Bu durumda yöneticilere karşı tepkinin gelişmesinde etkili oldu. Zira 93 Kars Muhacirlerinde bir kadının dizeleri son derece etkileyicidir:

*Ne yatarsın böyle gafletten uyan
Bu işlere aşına ol Padişahım.
Birkaç rical ile Valide Sultan
Kafir muinidir bil Padişahım.*

Bir haberin var mı Kars'ın halinden

⁶⁷¹ **Aşık Şenlik** (d. 1850- ö. 1913), 19. yüzyıl saz şairi, halk lideri. Türklerin Terekeme boyundandır. Asıl adı Hasan'dır. 1850'de Çıldır'ın (Suhara) Aşık Şenlik Kasabası (Yakınsu) köyünde doğmuştur. 19 yaşındayken Ahilkelekli Aşık Nuri'den saz çalmayı öğrenmiştir. Kars, Ahıska, Borçalı, Tiflis, Güri ve Revan'ı gezerek çağının diğer saz şairiyle karşılaşmalar yapmıştır. 1913'teki Revan yolculuğu sonrasında oradaki rakip saz şairlerinin kıskançlığıyla yemeğine zehir katılmış ve memleketi Çıldır'a ulaşmadan Arpaçay ilçesinde ölmüştür.

⁶⁷² **Koçaklama**, konusu savaş, yiğitlik ve kahramanlık olan Türk halk edebiyatı şiirlerine verilen ad.

⁶⁷³ Fahrettin Kırzioğlu, *Edebiyatımızda Kars II*, Işıl Matbaası, İstanbul, 1958, s. 21, Ayrıca bkz. Ensar Arslan, *Çıldır Aşık Şenlik*, Dicle Üniversitesi Yayınları, Dicle, 1992; Çıldır Aşık Şenlik Bibliyografyası, Haz. Ali Berat Alptekin, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1989, s. 25-38.

İçinde kalmadı kızdan, gelinden
Alalım bu Kars'ı küffar elinden
Dini bütün vezir sal Padişahım.

Üç kız idik bir araya derildik
Her birimiz Ardahan'da vurulduk
Gece gündüz kementlere sarıldık
Yurt bizimdir imdat kıl Padişahım.

Bizler de bilmedik ne idi kusur
Kız, gelin kalmadı hep oldu yesir
Hayıftır düşmanda kalmasın (y)esir
İslam elden gitti bil Padişahım.

Girdi kafir etrafını gezdirir
Evler yağma eder, candan bezdirir
Baslar defter eder, nüfus yazdırır
Din bizimdir imdad kıl Padişahım.

Yiğitler var düşmanları paralar
Din-i Muhammed'e meydan aralar
Yarın Mahşer günü senden sorarlar
Bunların hesabın ver Padişahım.

Çar köşeye fermanların dağılsın
Buna bir tedbir kıl, derman bulunsun
Şehidlerin aman kanı alınsın
Ölke elden gitti bil Padişahım.

(...)

Eleşgert, Ardahan, Çıldır, Bayazıd
Yaktı hastahanayı ol hain pelid
Söyleyemem ismini ey Sultan Hamid
Ahfadın alırlar, ver Padişahım."⁶⁷⁴

(Doç. Dr. Funda Selçuk Şirin, 1-2 Kasım 2018, s. 401)

Trabzon'a sevk edilecek olan Batum göçmenlerinin ihtiyaçlarını karşılamak ve kendilerine yardımcı olmak üzere Trabzon vilayeti Mektubi Kalemî Mümeyyizi ve İane-i Muhacirin Komisyonu azası Emin Hilmi Efendi görevlendirildi.⁶⁷⁵ Ayrıca, göçmen işlerini düzeltmek üzere Batum, şehbenderliğine Rıfkı Efendi me'mur edilirken Batum'dan göç edenlerin muntazaman nüfuslarını yazıp komisyona göndermek üzere bir de kâtip tayin edilmiştir.⁶⁷⁶ (Doç. Dr. Nedim İPEK Yrd, s. 111)

20 Eylül 1878 H-23.09.1295'te Kafkas Genel Valisi, Batum Oblastı'sının⁶⁷⁷ kurulmasını istedi. (Mehmet Bilgin, Ocak 2017)

03 Ekim 1878 H-06-10-1295'te Batum'dan Osmanlı askerlerinin ayrılmasından 1 ay sonra Derviş Paşa'nın Batum'u nasıl terk ve teslim ettiğine dair seraskerliğin malumatı hakkındaki tezkire takdim edilmişti⁶⁷⁸.

⁶⁷⁴ Durmuş, a.g.e, s. 6.

⁶⁷⁵ BA, İD, Nr. 63011; BA, AD, Nr. 933/49-1: Trabzon vilayetine tezkire, 12 Ekim 1878; BA, AD, Nr. Muhacirin Komisyonu'na tezkire, 12 Ekim 1878.

⁶⁷⁶ BA, ŞD, Nr. 2435; BA, AD, Nr. 933/122-1; BA, AD, Nr. 1151/278-1: Muhacirin Komisyonuna tezkire, 20 Mayıs 1879.

⁶⁷⁷ **Oblast** (Belarusça: вобласць; Boşnakça: oblast; Bulgarca: област; Çekçe: oblast; Rusça: область; Sırpça: област; Slovakça: oblast; Ukraynaca: область), slavca bir kelimedir. Eyalet ve bölge anlamına gelmektedir. SSCB döneminde önemli bir yere sahip bu yerleşim birimleri özerk cumhuriyet kavramından sonra gelirdi. Sovyet meclisinde oblastlar da temsil edilirdi. Kazak Türkçesi'ne oblis (облыс) olarak geçmiştir (аймақ (аймақ) olarak da kullanılır.). Bugün eskiden Sovyet cumhuriyeti olan cumhuriyetlerin hepsinde oblast terimi kullanılmaktadır. Ayrıca özerk oblastlar da bulunmaktadır.

⁶⁷⁸ BOA.Y..A...HUS.159/67

8 Ekim 1878 H-11.10.1295'te Batum Oblastısı kuruldu ve ardından Batum şehri serbest liman ilan edildi. Batum'un ilk askeri valisi, işgal sonrasında Ardahan valisi ve Ardahan oblastı'sının kurucu yöneticisi de olan Tuğgeneral Konstantin Vissarionoviç Komarov oldu. (Mehmet Bilgin, Ocak 2017)

188 Moskova Antlaşması üzerine Tevhid-i Efkâr gazetesindeki "Batum Türkiye İçin Serbest Liman" başlıklı haber (Tevhid-i Efkâr, 14 Eylül 1337/1921, n. 95(3123), s. 1).

15 Ekim 1878 Bölgenin Müslüman Gürcü nüfusunun epeycesini bölgeyi boşalttı. Murgul, Acara, Kobuleti, Guria kazalarından önemli miktarda nüfus Osmanlı Devleti'ne hicret etti. General Sviatopolk-Mirski, 1878 yılının 15 Ekim'inde Batum Valisi'ne yazdığı mektubunda Rusya'nın Batum'u işgal ederek Kafkasların en netameli sınırlarında önemli bir mevkiyi elde ettiğini ifade etti. Yerel Müslüman nüfusun dini bakımdan Türklere bağlı olduklarını ve böylece Rusya İmparatorluğu için bir tehdit oluşturduklarını ileri süren General, bu Müslüman nüfusun bir an önce göçe zorlanıp Osmanlı ülkesine gönderilmesi gerektiğini savunuyor, aksi halde Batum'un Ruslar için çok sorunlu bir yer haline gelebileceğini belirtiyordu. General Sviatopolk-Mirski, Batum Valisi'ne ne yapıp edip

General Sviatopolk-Mirski, bu Müslüman nüfusun bir an önce göçe zorlanıp Osmanlı ülkesine gönderilmesi gerektiğini savunuyor, aksi halde Batum'un Ruslar için çok sorunlu bir yer haline gelebileceğini belirtiyordu. Batum Valisi'ne ne yapıp edip Batumlu Müslüman Gürcülerden kurtulmak gerektiğini hatırlatıyordu.

Batumlu Müslüman Gürcülerden kurtulmak gerektiğini hatırlatıyordu.⁶⁷⁹ (Bejan KHORAVA Zaza TSURTSUMIA, 2016, s. 87)

05 Kasım 1878 H-10-11-1295'te Batum sancağından terk edilen kazaların birleştirilmesi ile Lazistan adında bir sancak teşkil edildi⁶⁸⁰.

22 Aralık.1878 H-27.12.1295'te Rus yönetimi Murgul nahiyesi ahalisinin köylerine Rus askeri sevk edildiğine dair bilgiler Hopa kaymakamlığına bildirilmekteydi⁶⁸¹.

20 Aralık.1878 H-29-12-1295'te göç devam ediyordu. Batum'dan Trabzon'a hicret eden ahaliye yevmi yarımşar kıyye nan-ı aziz itasıyla iktifa olunması bildirilmişti⁶⁸². **31 Aralık 1878 H-06-01-1296'te** Muhacirlerin Anadolu'nun mahall-i münasibesine sevk ve izam olunacak muhacirin için iki vapurun daha isticarı⁶⁸³ istenmişti⁶⁸⁴. **04 Ocak 1879 H-10-01-1296'te** Anadolu'ya gönderilecek muhacirin için kiralanacak vapurların masrafları bildirilmiştir⁶⁸⁵.

1879

1879-1880 (1296-1297) tarihleri arasında Karesi Sancağı Mutasarrıfı Mehmed Raif Paşa olmuştur (Abdölmecit Mutağ, 2003, s. 33)

19 Ocak 1879 H-25-01-1296 Kadıköy Muhacirin İdaresi Memuru Yaver Efendi'ye nişan verilmiştir⁶⁸⁶.

27.Ocak.1879 H-03.02.1296'da İstanbul'da Rus yönetimi ve Osmanlı arasında imzalanan "muâhede-i kat'ıyye" (Muhacirlik anlaşması) ile^{xxi} Acara/Batum, Artvin, Ardahan ve Kars'ta yaşayan Osmanlı vatandaşlarına üç yıl içinde Osmanlı topraklarına göç etme imkânı tanındı.⁶⁸⁷

Yaşanan göçler nedeni ile bölgede ekilebilir arazilerin ancak yarısı kadarı ekiliyordu. Bu bölgede kıtlığa neden olmuştu. Bunun önüne geçmek adına Sohum, Kırım, Odesa, Trabzon ve İstanbul'dan ve hatta Marsilya'dan bile preslenmiş halde sebze getiriliyordu. 1878 ve 1879 yıllarında Batum'a 25.000 ruble tutarında 28.975 pud⁶⁸⁸ sebze getirildi.⁶⁸⁹ Diğer yandan 1880 yılı ağustos ayı başında Batum Valisi tarafından, göçleri durdurmak amacıyla yayımlanan ilan, bölgede yaşanan kıtlığın önüne geçmek için alınan önlemlerden sayılabilir.

Göçleri durdurmak amacıyla yayımlanan ilanın içeriğinde; "İslam dinine dokunulmayacak, Bütün aile içi meseleler ve miras meseleleri Türk idaresinde olduğu gibi şeriata göre çözülecek, vergiler artırılmayacak, bütün kaza kaymakamları halka karşı yumuşak olacak, şikayetleri dinleyecek ve üst makamlara bildirecek..." gibi ifadeler yer alıyordu. (Mustafa Tanrıverdi, 1-2 Kasım 2018, s. 415)

08 Şubat 1879 H-15.02.1296 tarihinde Rusya ve Osmanlı Devleti arasında göç işlerini düzenleyen bir metin üzerinde uzlaşılmıştır. Bu uzlaşmanın 7. maddesine göre üç yıl içerisinde Kars, Ardahan ve Batum ahalisine serbestçe göç edebilme imkânı verilmişti. Anlaşmaya göre bu süre içerisinde göç etmeyenler, Rus vatandaşı sayılacaktı (Gökdemir 2010: 10, ayrıca bk. Şentürk 2010:

⁶⁷⁹ SEASTA, F. 545, S. 1668, p. 3-6

⁶⁸⁰ BOA.ŞD.1830/21

⁶⁸¹ (BOA.HR.SYS.1235 - 73, M-22-12-1878)

⁶⁸² BOA.İ..DH..778/63267

⁶⁸³ İsticar: Kira ile tutma, Kiralama

⁶⁸⁴ BOA.ŞD.2418/15

⁶⁸⁵ BOA.İ..ŞD..43/2276

⁶⁸⁶ BOA.İ..DH..780/63418

⁶⁸⁷ <https://islamansiklopedisi.org.tr/acara>

⁶⁸⁸ Pud : 16,38 kiloya eşit ağırlık birimi.

⁶⁸⁹ Kavkazskiy Kalendar na 1883 god, Otdel 1, Tiflis, 1882, s. 236.

8).4 Fakat Rusya, anlaşmada göç için getirilen üç yıl sınırlamasını uygulamada gevşek davranmış ve 1890 yılına kadar göçleri serbest bırakmıştır (Demirel 2009: 319).

07 Şubat 1879 H-14.02.1296 tarihinde Trabzon'da biriken Batum ahalisinin münasip bir mahalde iskân edilmesi⁶⁹⁰ istenmişti

01 Mart 1879 H-07-03-1296 tarihine gelindiğinde muhacir hareketleri artmış, idari ihtiyaçlar çoğalmış, işleri yürütmek için yeni ve etkili atamalar yapılması ihtiyacı belirmiştir. Bursa İskân-ı Muhacirin Memuriyeti'ne Nazif Bey'in tayin edilmiş⁶⁹¹, **23 Mart 1879 H-29-03-1296** tarihinde ise Karesi'de iskân olunan Çerkes muhacirlerinin tesviye-i mesalihi zımnında tercüman istihdamı konusu gündeme gelmişti⁶⁹². Yine **27 Mart 1879 H-03-04-1296** Trabzon Muhacirin Komisyonu Umur-ı Tahririyyesi'nde Mehmed Safvet Efendi'nin istihdam edilmişti⁶⁹³, **17 Nisan 1879 H-24-04-1296** tarihinde ise İdare-i Umumiye-i Muhacirin Komisyonu Reisi Emin Paşa'nın vefat ettiği⁶⁹⁴ için **24 Nisan 1879 H-02-05-1296**'te yerine Muhacirin Komisyonu Riyasetine İsmail Paşa'nın tayini yapılmıştı⁶⁹⁵. **23 Mayıs 1879 H-01-06-1296** Muhacirin Komisyonu Azası Faik Bey'in Şura-yı Devlet Azalığına tayini⁶⁹⁶ ve onun yerine de Samakov eşrafından Mahmud Nedim Paşa'nın tayini yapılmıştır⁶⁹⁷. **14 Mayıs 1879 H-22-05-1296** tarihinde ise Rus yönetimi altında olan Batum'daki Osmanlı Şehbenderi⁶⁹⁸ Rıfkı Efendi maiyyetine muhacirin işlerini halletmek için bir kâtip tayini istenmiştir⁶⁹⁹. **13 Ağustos 1879 H-24-08-1296**'te Balıkesir'de bulunan muhacirlerin iskânı için istihdam edilecek kol memurlarına verilmesi gereken yevmiyenin ödenmesi⁷⁰⁰ istenmiş. **13 Kasım 1879 H-28-11-1296** Karesi'de iskân-ı muhacirin için çıkarılan memurlara ita olunacak yevmiye ve saire⁷⁰¹ belirtilmiştir. **03 Aralık 1879 H-18-12-1296** gelindiğinde ise Hüdavendigar İskân-ı Muhacirin Memuriyetine Nafiz Bey'in tayini⁷⁰² yapılmıştır.

08 Nisan 1879 R-27-01-1295 Karesi sabık Mutasarrıfı Behcet Efendi'nin borcuna karşılık Hazine'ce zabt olunan Manyas Ovası'ndaki Dümbe Çiftliği'nin bir kısmı muhacirin iskânı için ayrılmış kalanının da talibine ihalesi ile demirbaş ve hayvanatının borca karşılık satılması istenmişti⁷⁰³. **31 Temmuz 1879 H-11-08-1296** Batum'dan hicret eden muhacirlerin Çifteler Çiftliği'nde (Afyon (Karahisar-ı Sahip) sancağı Barçın kazasına bağlı) iskanları yapılmış⁷⁰⁴. **30 Ağustos 1879 H-12.09.1296** Batum Livane kasabasında Gönen doğan Çiftliği ile civarına yerleştirmesi⁷⁰⁵ istenmiştir. Bu gibi örneklerin artması ile Hazineye ait miri arazilerdeki çiftliklerin bu amaç ile daha organize bir şekilde değerlendirilmesi için **12 Aralık 1879 H-29-12-1296**'de bir komisyon teşkiliyle Mazhar Paşa'nın riyasetine verilmesi kararlaştırılmıştır⁷⁰⁶. **07.07.1880 H-29.07.1297 R-25.04.1296** Çatalca'daki Kalyos Çiftliği'ne muhacir iskânı⁷⁰⁷ kararı alınmıştı. **09.04.1881 H-09.05.1298** tarihinde Büyükçekmece kazasındaki, kaymakçı Nikola'ya icar edilmiş olan Moha Çiftliği'nin de içinde bulunan askerlerin çıkartılması halinde muhacir iskânı yapıp yapılamayacağı araştırılmıştı⁷⁰⁸. **11 Temmuz 1881 H-13.08.1298**'e gelindiğinde ise bu çiftlikteki askerler ve cephe boşaltılmış muhacirler için

⁶⁹⁰ BOA.ŞD.1830.38

⁶⁹¹ BOA.İ.DH.782/63559

⁶⁹² BOA.ŞD.274/2

⁶⁹³ BOA.İ.ŞD.44/2392

⁶⁹⁴ BOA.A.}MKT.MHM.484/12

⁶⁹⁵ BOA.İ.DH.785/63786

⁶⁹⁶ BOA.İ.DH.787/63944

⁶⁹⁷ BOA.Y.A...HUS.161/21

⁶⁹⁸ Şehbender: Ticaret nezaretinin teşekkülünden evvel ticaret işlerine bakmak ve tüccarlar arasındaki ihtilâfları halletmekle vazifelenen memurun unvanı idi.

⁶⁹⁹ BOA.İ.ŞD.45/2435

⁷⁰⁰ BOA.DH.MKT.1327/79

⁷⁰¹ BOA.ŞD.1538/25

⁷⁰² BAO.İ.DH.795/64509

⁷⁰³ BOA.ML.EEM.47/23

⁷⁰⁴ BOA.ŞD.611/38

⁷⁰⁵ BOA.ML.EEM.57/41

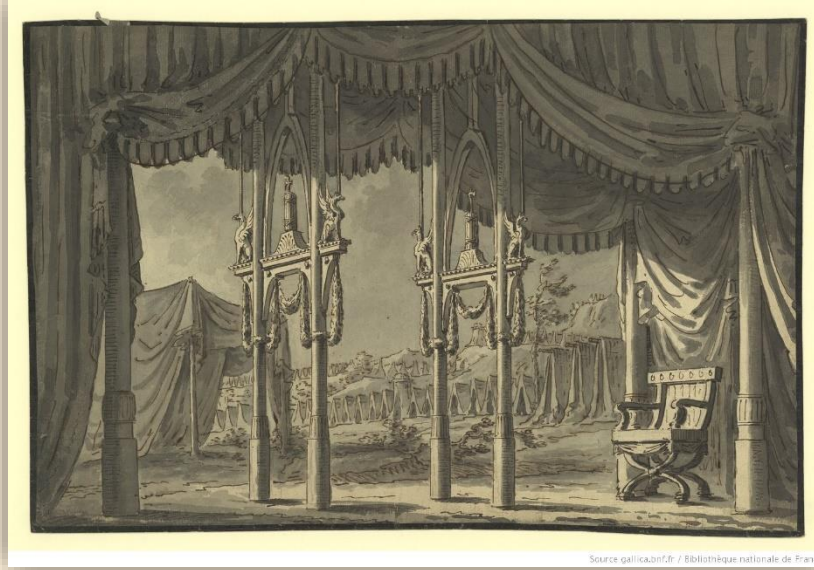
⁷⁰⁶ BOA.İ.MMS.64/3046

⁷⁰⁷ BOA.ML.EEM.54/75

⁷⁰⁸ BOA.ŞD.285.20

iskana hazır hale getirilmişti⁷⁰⁹. **13.02.1882 H-24.02.1299 R-01.12.1297** Yine Karesi vilayetinde Bandırma kazası dahilinde bulunan mahkemelik Gündoğan Çiftliği arazisine muhacir iskanına karar verilmişti⁷¹⁰.

Göçmenler kiralanan gemiler ile Batum'dan Osmanlı'ya taşınıyordu. Osmanlıdan imtiyaz alan vapur firmalarından biri de Paguet firması idi. **21 Haziran 1879 H-01.07.1896'te** Paquet'in 6 geminin yapımına başlandı. Fas/Maroc adı verilen vapurda olduğu gibi inşa edilen ilk vapura da Ermenistan/Armenie adı verildi. *Armenie* Marsilya limanındaki en büyük vapur olarak ilk Karadeniz seferine 21 Haziran 1879'da başladı. Diğer vapurlar da *Armenie* ile benzer özelliklerdeydi. Serinin diğer halkaları olan *Le Georgie I*, *Anatolie*, *Mingrellie*, *Le Georgie II*, *Circassie* adlı yüksek tonajlı kargo-posta gemileri 1890 yılına kadar inşa edildiler.⁷¹¹ (Süleyman UYGUN, 2016, s. 146)

189 *La Géorgie, la Mingrelie, la Circassie et l'Arménie* (Kimliği bilinmeyen tasarımcı: dekoratif kroki), Jean-Charles'e ithaf edilmektedir (1734-1789)) (Gemilerin isimleri ile aynı olması ve kimliği belirsiz bir tasarımcının olması araştırılması gereken bir konu)

Batum'un teslim edilmesinden önce ve esnasında göç edemeyenlerden bazıları mülklerini elinden çıkaramayanlardı. Rus yönetiminden sonra ise halk engellemeler ile karşılaşılıyordu. **M-29-06-1879 H-09.07.1296** Artvin kasabası ahalisinden olup hicret edecek olanların sahip oldukları emlakın satışına Rusya'nın engel olmaması istenmişti⁷¹².

Muhacirlerin sıkıntılarını azaltmak için **17.Temmuz.1879 H-27-07-1296'de** Anadolu'ya hicret eden Çerkezlerin bıraktıkları köylerde vesair mahallerde yerleştirilen muhacirler ile yerlerine avdet eden ahali-i kadimenin⁷¹³ bu sene öşürden istisnası⁷¹⁴ istenmiş. **06 Ekim 1879 H-19-10-1296** Muhacirine meskûn olan emlak ve akaratdan temettü vergisi alınmaması⁷¹⁵ önerilmiştir.

15 Eylül 1879 H-27.09.1296 Muhacirler için bir hanenin nüfus miktarına göre verilecek arazinin artırılması⁷¹⁶ kararı alınmıştır. Hatta **17.12.1879 H-03-01-1297'te** muhacirlerden İskân olunacak olanlardan ziraatçı olanları için ziraate uygun arazi verilmesi⁷¹⁷ istenmişti.

⁷⁰⁹ BOA.DH.MKT.1336/104

⁷¹⁰ BOA.ML.EEM.67/24

⁷¹¹ Bois, Armements Marseilles Compagnies de Navigation et Navires a Vapeur, s. 118-122.

⁷¹² BOA.HR.TH..31/73

⁷¹³ Ahali-i kadime: Yerli Halk

⁷¹⁴ BOA.ŞD.277/48

⁷¹⁵ BOA.İ..SD..48/2645

⁷¹⁶ BOA.Y..A...RES.4/42

⁷¹⁷ BOA.Y.PRK.KOM.2/13

02 Ekim 1879 H-15-10-1296 Rusya'ya terk olunan mahallerdeki Türklerin askere alınmayacağına, emlaklerini satmalarına ve hicret etmelerine mümanaat⁷¹⁸ edilmeyeceğine dair Grandük Michael'in ifadatını havi Petersburg Sefareti tahriratı hükümete takdimi edilmişti.⁷¹⁹

1879 Batum Limanı'na giden İdare-i Mahsusa vapuru⁷²⁰ yetersiz kalmıştır. Bunun üzerine Dâhiliye Nezareti, Trabzon vilayetinden vapur sayısının artırılması yönünde talepte bulunmuş⁷²¹ ve Batum ile çevresinden göç edecek olan 40.000 göçmenden, 29.000'inin iskân yerlerine ulaştırılabilmeleri için Mevrid-i Nusret⁷²², Asır⁷²³, Selimiye⁷²⁴, "Muhbir-i Server" "Muhbir-i Servet" ve Mecidiye⁷²⁵ vapurları tahsis edilmiştir (İpek 2006: 58).

190 Mecidiye

⁷¹⁸ Mani olmak, önlemek, engellemek

⁷¹⁹ BOA.Y..A...HUS.162/57

⁷²⁰ **İdare-i Mahsusa** İstanbul, Marmara Denizi, Haliç ve Boğaz kıyılarına yayılmış olan konumu nedeniyle bugün olduğu gibi Osmanlı döneminde de bir deniz kenti olmuştur. 15., 16., 17. yüzyıllarda deniz ulaşımı kayık, pereme (Yolcu ve miktarı az yükleri taşımakta kullanılan küçük deniz teknesi) ve mavnalarla sağlanmaktaydı. Fatih Sultan Mehmet döneminde 1455 yılında gemi yapımı amacıyla Tersane-i Amire kurulmuştur. Osmanlı dönemi gemileri, Osmanlı tarafından kurulan İzmit, Gelibolu, Gemlik, Sinop ve Kasımpaşa tersanelerinde (Bugünkü adıyla Taşkızak Tersanesi, Haliç Tersanesi, Camialtı Tersanesi) yapıldı. Bugünkü Türkiye Denizcilik İşletmeleri'nin ilk temel taşı olan bu gemiler, Tersane-i Amire'nin malıydı. Osmanlı döneminde ilk buhar makineli BUG adlı gemi, 1827 yılında satın alınmıştır. 1837 yılında, bugünkü Taşkızak Tersanesinin bulunduğu Aynalıkavak'tan denize indirilen ESER-İ HAYIR ise tersanelerimizde inşa edilen ilk buharlı yolcu gemisidir. Türkiye Denizcilik İşletmeleri'nin ilk nüvesini 1843 yılında kurulan Fevaid-i Osmaniye teşkil eder. İşletme Kadıköy ve Adalar'a yolcu taşımacılığı ile faaliyetlerine başlamıştır. 1870 yılında ise İrade-i Şahane ile İdare-i Aziziye unvanını almıştır. 1878 yılında İdare-i Aziziye unvanı İdare-i Mahsusa olarak değiştirilmiştir. İdare-i Mahsusa 1851 yılında Fuad ve Cevdet Paşaların gayretleriyle Boğaziçi'ne vapur işletme amacıyla kurulan Şirket-i Hayriye (Bu günkü Şehir hatları) ve Şark Şimendiferleri şirketleriyle yaptığı anlaşmalar gereğince yolcu ulaşım hatlarını genişletmiştir. Galata Köprüsü'nden Haydarpaşa'ya, Beşiktaş'tan Üsküdar ve Haydarpaşa'ya olmak üzere iki hat açmıştır. 1909 yılında siyasi ve ekonomik sebeplerden gemi işletme imtiyazı bir İngiliz şirketine devredilmiştir. Ancak İngiliz şirketi yükümlülüğünü yerine getirmeyince 1910 yılında İdare-i Mahsusa'nın unvanı değiştirilerek Osmanlı Seyr-i Sefain İdaresi olmuştur. Osmanlı Seyr-i Sefain İdaresi 1925 yılında 597 sayılı Kanunla Türkiye Seyr-i Sefain İdaresi haline getirilmiştir.

(<https://www.tdi.gov.tr/tarihce/#:~:text=%C4%B0dare%2Di%20Mahsusa%201851%20y%C4%B1l%C4%B1nda,gere%C4%9Fin ce%20yolcu%20ula%C5%9F%C4%B1m%20hatlar%C4%B1n%C4%B1%20geni%C5%9Fletmi%C5%9Ftir>. Ziyaret: 27.07.2020)

⁷²¹ BA, AD, Nr. 1151/180-2: Muhacirin Komisyonu'na tezkire.

⁷²² **Mevrid-i Nusret** Vapur türü bir gemidir. Müverrid-i Nusret sınıfının Müverrid-i Nusret adındaki gemisidir.

https://tr.wikipedia.org/wiki/Da%C4%9F%C4%B1lma_d%C3%B6nemi_Osmanl%C4%B1_donanmas%C4%B1

⁷²³ **Asır** Aviso türü bir gemidir. Taif Sınıfından idi. **Aviso**, bir çeşit küçük gemi türüdür. Özellikle Fransız Donanması'nda kullanılan aviso, bir tür kurye botudur. Şalopa gemilerine denktir. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Aviso>

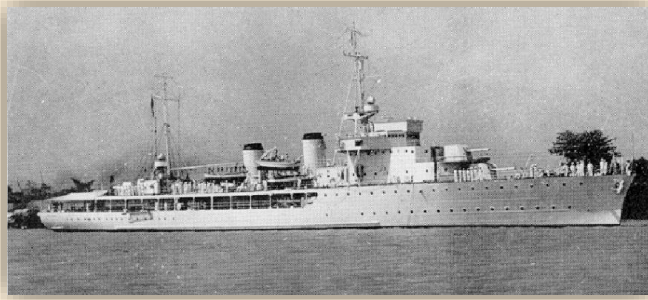
⁷²⁴ **Selimiye** Tersane-i Amire, İstanbul'da yapıldı. 1858'de suya indirildi. 1865'te hizmete girdi. 1909'da hizmetten alındı. 1911'de satıldı. https://tr.wikipedia.org/wiki/Da%C4%9F%C4%B1lma_d%C3%B6nemi_Osmanl%C4%B1_donanmas%C4%B1

⁷²⁵ **Mecidiye** Tersane-i Amire, İstanbul yapıldı. 1846'de suya indirildi. 1847'te hizmete girdi. 1896'da hizmetten alındı. 1903'te Ereğli'de parçalandı.

https://tr.wikipedia.org/wiki/Da%C4%9F%C4%B1lma_d%C3%B6nemi_Osmanl%C4%B1_donanmas%C4%B1

191 Selimiye

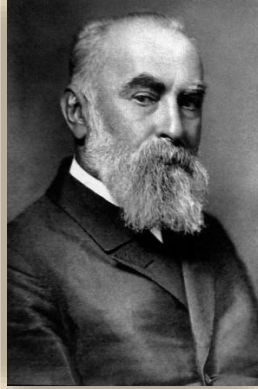
192 Asir aviso türü bir gemi idi. (Aviso türü bir gemi)

193 Rodos Adası Rodos Nemçe Posta Acentesi ve İdare-i Mahsusa Acentesi.⁷²⁶

1879 Çarlık Rusya, bölge insanlarının Osmanlı'ya göç etmesi için elinden gelen tüm çabaları göstererek, kötü olan ekonomik durumu daha da ağırlaştırıyordu. İşte bu kadar zor durumda olan halka, Rus hükümeti tarafından İmparatorluk için vergi ödeme zorunluluğu getirilmişti. Devlete

⁷²⁶ <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAF/90969---0015.jpg>

ödenecek olan vergiler konusunda Rus hükümeti savaş biter bitmez halkı zorlamaya başlamıştı. Droebe gazetesinde yer alan bir makalede Niko Nikoladze⁷²⁷ bu konuda şunu demektedir: “Bölge halkı için savaşın telaşı, acıları ve yaraları dinmemiştir ki; hükümet onlardan o yıl İmparatorluk için 6 ile 10 manat⁷²⁸ değerinde vergi almıştır. Bu vergileri almasında kullanılan metotlar çok kötü, aşağılayıcı bir metottur. Aslında böyle bir durumda olan halka birkaç yıl müsaade etmeleri gerekmektedir. En azından Berlin Antlaşması’nda belirtilmiş 3 yıllık göç süresi dâhilinde Rus hükümeti vergiler üzerinde böyle davranmamalı idi”⁷²⁹

194 Niko Nikoladze

1877-1878 Osmanlı Rus savaşından sonra Rusların hâkim olduğu muhtelif yerleri Ruslaştırmak, Müslümanları Osmanlı aleyhine çevirmek, halife ve padişaha bağlı Kafkas Müslüman halkının milli fikirlerini bozmak için yürüttüğü politikayı Tiflis Şehbenderliği hazırladığı raporda ortaya koydu. Savaş süreci ve sonrası göç sebebi bu raporda açıkça belirtildi. Ruslar, Müslüman çocukların ana dillerini öğrenmelerine fırsat bırakmaksızın kendi okullarına kaydetti. Müslümanların yaşadığı bölgelerde yetersiz olan, kitapsız ve nizamsız bırakılan birkaç sıbyan mektebini kapatarak geride kalanlara da istediği gibi muamele yaptı. Rus mekteplerinde eğitim alan Müslüman çocuklar şahadetname almakla birlikte Rus çocuklarından farkı sadece isimleri oldu. İbtidai mektebine devam eden Müslüman çocuklar ebeveynleri gibi yetersiz eğitim verilerek cahil bırakıldı. Rusların uyguladığı yıldırma politikası eşgüdümünde göç etmek zorunda kalan Batum ve çevre halkının Türk topraklarına iskânı devlet tarafından yürütüldü⁷³⁰. (Burcu AKÇA EYİLER, 2019)

1879 Berlin Anlaşması ile düzeltilmiş yeni sınır hattı, 1879, 1880⁷³¹ ve 1908 tarihlerinde çalışmalar yapan sınır komisyonları tarafından düzenlendi. Son komisyon Osmanlı-Rus sınırını kesinleştirmek için Haziran 1912’de Batum, Kale Boğazı, Oltu ve Kötek’te bir araya geldi. Osmanlı tarafından Fahrettin Bey, Suad Bey, Ali Rıza Bey, Emin Efendi ve Emin Bey, Rusya Tarafından Richard Theremin Çeromsky, Mirza Şerif Mirzayev ve Elzingre’den oluşan Komisyon, hudut hattına son rötüşları yaptılar. (Mehmet Bilgin, Ocak 2017)

21-12-1879 H-07-01-1297 Batum ve civarında savaş sırasında ahalinin Osmanlı askerlerine yardım etmesi için Osmanlı tarafından dağıtılan ve Ruslar tarafından toplanmış olan silahların Osmanlıya iade edilmesi istendi⁷³².

⁷²⁷ https://en.wikipedia.org/wiki/Niko_Nikoladze

⁷²⁸ Manat: Rus para birimi.

⁷²⁹ Nikoladze, 1879:14. (Nikoladze N. Droebe Gazetesi, 1879: 14.)

⁷³⁰ Nedim İpek, “Kafkaslar’dan Anadolu’ya Göçler (1877-1900)”, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, C.6, S.1, 1991, s.97, 105, 111-113.

⁷³¹ BOA.HR.SYS.1341/73

⁷³² BOA.HR.SYS.1341/70

Muhacirler İstanbul'da değişik yerlerde misafir edilmişlerdi. Bir kısmı da kendi imkanları ile gelmiş ve kendi buldukları yöntemler ile barınıyorlardı. Bunların arasında cami⁷³³, cami avlusundaki odalar⁷³⁴, inşa edilen barakalar⁷³⁵ Fener, Yedikule, Anadolu kavağı gibi toplama merkezlerinde⁷³⁶, mağara⁷³⁷ ve tahsis edilen arsalarda⁷³⁸, Muhacirlerin satın aldıkları arsalarda⁷³⁹, Gülhane'deki Muhacirin Eytamhanesi⁷⁴⁰, Alemdağ⁷⁴¹, İhsan olunan hanelerde⁷⁴², kabristanlarda⁷⁴³, muhacirin komisyonunun kiraladığı hanelerde⁷⁴⁴, sinogoglar⁷⁴⁵, Yedikule'den Kumkapı'ya kadar şimendöfer yolu kenarlarında⁷⁴⁶, satın alınan çiftliklerde⁷⁴⁷ v.s.

1879 yılı Vilayet Salnamesine göre Trabzon Merkez Sancağı'nda 214.468 Müslüman, 26.921 Rum, 9.205 Ermeni, 487 Katolik ve 38 Protestan olmak üzere toplam 251.119 erkek nüfus; Lazistan Sancağı'nda 28.792 Müslüman ve 22 Ermeni olmak üzere toplam 28.814; Gümüşhane Sancağı'nda 29.173 Müslüman, 13.481 Rum, 732 Ermeni olmak üzere toplam 43.386; 1877'de yeniden Trabzon Vilayeti'ne bağlanan ancak 1879 salnamesinde rakamları verilen Canik Sancağı'nda 92.365 Müslüman, 26.435 Rum, 8.995 Ermeni olmak üzere toplam 127.795 nüfus mevcuttur. Vilayetin genelinde ise 364.798 Müslüman, 66.837 Rum ve 19.479 Ermeni olmak üzere erkek nüfus toplamı 451.114'tür⁷⁴⁸. 1878 yılı ile 1879 yılı salnamelerinde Lazistan Sancağı nüfusu karşılaştırıldığında büyük bir düşüşün yaşandığı gözlenmektedir. Nitekim Lazistan Sancağı nüfusu 1868'de toplam 77.823 iken 1869'da bu sayı yaklaşık elli bin eksilerek 28.814'e düşmüştür. Bu durum, 1878'de imzalanan Berlin Antlaşmasıyla Evliye-i Selase'nin Ruslara bırakılmış olması, dolayısıyla Batum ve Artvin civarının Lazistan Sancağı kapsamı dışında kalmasından kaynaklanmaktadır (Veysel USTA Mehmet OKUR, 2009, s. 48).

Lazistan Sancağı nüfusu 1868'de toplam 77.823 iken 1869'da bu sayı yaklaşık elli bin eksilerek 28.814'e düşmüştür. Bu durum, 1878'de imzalanan Berlin Antlaşmasıyla Evliye-i Selase'nin Ruslara bırakılmış olması, dolayısıyla Batum ve Artvin civarının Lazistan Sancağı kapsamı dışında kalmasından kaynaklanmaktadır. İlerleyen aylarda eksilen bu nüfus muhacir olarak yeniden Osmanlıya katılacak ve Anadolu'nun değişik yerlerine yayılacaktı.

⁷³³ BOA.DH.MKT.1338/5

⁷³⁴ BOA.DH.MKT.1636/41

⁷³⁵ BOA.DH.MKT.1340/56

⁷³⁶ BOA.DH.MKT.1347/29

⁷³⁷ Yarım Burgaz mağaraları olabilir

⁷³⁸ BOA.DH.MKT.1373/20

⁷³⁹ BOA.DH.MKT.1677/27

⁷⁴⁰ BOA.DH.MKT.1633/72

⁷⁴¹ BOA.DH.MKT.1639/10

⁷⁴² BOA.DH.MKT.1770/98

⁷⁴³ BOA.DH.MKT.1828/115

⁷⁴⁴ BOA.DH.MKT.1860/27

⁷⁴⁵ BOA.DH.MKT.1975/69

⁷⁴⁶ BOA.DH.MKT.5/43

⁷⁴⁷ BOA.DH.MKT.2111/74

⁷⁴⁸ Trabzon Vilayeti Salnamesi 1879, Hazırlayan: Kudret Emiroğlu, Ankara, 1999. s. 237- 241.

1880

1880 (1297)'de Karesi sancağı mutasarrıflığını 1 ay kadar Mustafa Faik bey yapmıştır (Abdülmecit Mutf, 2003, s. 33)

1880-1881 (1297-1298) tarihleri arasında Karesi sancağı mutasarrıfı Hacı Hasan bey, 1881-1883 tarihleri arasında Karesi Vilayeti naibi Halil Hilmi Efendi (Abdülmecit Mutf, 2003, s. 33-37) idi. 1880 tarihinde Balya müdürü Bekir Naci Efendi idi (Abdülmecit Mutf, 2003, s. 69)

1880 H-1296-7 Balıkesir Mustakil karesi sancağı oldu.

01.Ocak 1880 H-07-12-1296 Muhacirinin hicretlerinde birçok kişinin hizmetleri oluyordu. Bunlardan birisi de Madam Elene Fernandez'di. Kendisine Şefkat nişanı verilmesi teklif edilmişti⁷⁴⁹.

1880 yılında Murgul köylerinin yarısından fazlasını boşaltan halk, Osmanlı ülkesine göç etti. Batum Valisi Komarov, Murgulluların göç nedenlerinin incelenmesi sonucunda, onların Osmanlı döneminde Rusya ile ticaret yaptıklarını, şimdi ise bu geçim kaynaklarını kaybettiklerini tespit etmişti. Murgullular aralarında topladıkları paralarla Marmara bölgesinde evler satın almaya, oralara toplu halde yerleşmeye başlamışlardı. Göç nedenlerinden birisi de gençlerin Rus ordusunda askerlik yapmaktan çekinmeleriydi.⁷⁵⁰ (Bejan KHORAVA Zaza TSURTSUMIA, 2016, s. 87)

Batum Valisi Komarov, Murgulluların göç nedenlerinin incelenmesi sonucunda; onların Osmanlı döneminde Rusya ile ticaret yaptıklarını, şimdi ise bu geçim kaynaklarını kaybettiklerini tespit etmişti. Göç nedenlerinden birisi de gençlerin Rus ordusunda askerlik yapmaktan çekinmeleriydi.

1880 H-1296-7 Göçmenlerin büyük bir kısmı aslî vatanlarından koptuklarında doğrudan İstanbul'a yönelmişlerdir. Bu yönelmede kendi istekleri olduğu kadar devletin göçmenleri barındırmak ve iskân mahallerine merkezden sevk etmek için yönlendirilmesi de etken olmuştur. Göçün başlaması ile doğrudan doğruya İstanbul'a gelmiş olan Artvin Hopa Gürcü⁷⁵¹ halkından 38 hane⁷⁵² tarihinde Padişah fermanı ile (*bâ irâde-i Seniyye*) İstanbul'da o zaman Kartal kazasına bağlı olan Âlem dağında Atik Valide Sultan Vakıflarından olan koruluğa iskân edilmişlerdir. Bu iskân yapıldığı sırada koruluk, Evkâf-i Hümayûn idaresinde idi. Bu koruluktaki 4.400 dönüm arazi, göçmenler arasında taksim edilmiştir. Yeni kurulan köye Sultan II. Abdülhamit'in adına izafeten *Hamidiye* adı verilmiştir⁷⁵³. Evlerini inşa ederek yerleşmiş olan göçmenler, arazilerini artırmak için orman kesmeye başlamışlar, ormanların harap olmasını önlemek isteyen Hazine-i Hassa yetkilileri tarafından oradan kaldırılarak Bursa'da uygun bir araziye yerleştirilmek üzere nakledilmeleri kararlaştırılmış ve padişah iradesi de çıkarılmıştır. Bu nakletmeyi kolaylaştırmak için göçmenlere Hazine-i Hassa'dan 300 lira kadar bir akçenin verilmesi de teklif edilmiştir. Göçmenler, iskân edildikleri yerde emek sarf ederek yerler açmış ve üzerinde ziraat yaptıklarından bahsederek başka bir yere nakledilmelerine razı olmamışlardır. Göçmenler, vaktiyle hükûmet tarafından kendilerine verilmiş olan 4.400 dönüm arazinin kesin tahsisinin yapılması ve açmış oldukları 3.000 dönüm arazinin de kendilerine verilmesi ile cami ve mektebin de Hazine-i Hassa tarafından yapılması halinde tüm yükümlülüklerini yerine getireceklerine söz vermişler, hatta bir ağaç dahi kesmeyeceklerine dair senet imzalamışlardır. Bâb-i âli'de toplanan Meclis-i Mahsus'ta göçmenlerin uygunsuzluktan vazgeçemedikleri ve Bursa'ya gönderilmeleri hakkında ferman (irâde-i seniyye) bulunduğundan zaptiye marifetiyle çıkarılmaları Padişah'a teklif

⁷⁴⁹ BOA.İ..HR..280/17302

⁷⁵⁰ SEASTA, F. 416, S. 165, p. 1-3

⁷⁵¹ BOA.DH.İD.120/4

⁷⁵² BOA.Y.MTV.78/200 1880 (H.1297)

⁷⁵³ BOA.DH.MKT.191/44

edilmiştir. Sultan II. Abdülhamid, muhacirlerden hiçbirinin mağdur olmasına razı olmadığından nakledilmelerine müsaade etmemiştir. (Muammer DEMİREL, s. 1131)

Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i işgal ettikten sonraki dönemde gerçekleşen göçler olmuştu. Bu tarz göçmenler, Raguza (Dubrovnik) gibi yakın bölgelerdeki Osmanlı şehbenderliklerine başvurarak göç işlemlerinde yardım istiyorlar, şehbenderler de genellikle Lloyd kumpanyasıyla yaptıkları anlaşmalar neticesinde göçmenleri bu kumpanyanın vapurlarıyla uygun Osmanlı limanlarına aktarıyorlardı⁷⁵⁴. Bu dönem kitlesel ve çok yoğun bir göç faaliyeti olmadı. Ancak işgal devam ettiği sürece kısım kısım göçler de yaşanmaya devam etti. Lloyd, Muhacirin Komisyonu'nun geçmiş dönem alacaklarını ödememesi dolayısıyla 1880 yılından itibaren her türlü (bedava ya da parayla) göçmen nakliyatını durdurduğunu ilan etti⁷⁵⁵. Osmanlı Devleti hem malî anlamda hem de kayıtlardaki eksikler dolayısıyla bu parayı ödemekte güçlük çekiyordu. 1883 yılında Lloyd'un ve İngiliz kumpanyalarının 1878-1880 yılları arasında çeşitli bölgelerden göçmen nakli için Osmanlı tarafından kiralanan vapurların ücretlerini istemeleri üzerine Maliye, Nafia, Bahriye ve Hariciye Nezaretleri ile Muhacirin Komisyonu ortak bir çalışma yürüterek ilgili kumpanyaların talep ettikleri borçların ödenmesine çalıştılar. Fakat bu çalışma neticesinde, bahsi geçen iki yıllık dönemde yapılan nakliyatın detaylı dökümünün bulunmaması dolayısıyla kumpanyaların talep ettikleri miktarın (11.890.162 gurus) doğruluğu kontrol edilemiyordu. Haliyle ödemenin yapılabilmesi için daha detaylı bir çalışma yapılması gerekecekti. (Mustafa Emre KILIÇASLAN, 2013, s. 180) Lloyd Kumpanyası vapurlarına kumpanyanın matlubatı⁷⁵⁶ olan akçe tamamen verilmedikçe muhacir kabul olunamayacağına dair acenta tarafından Muhacirin Komisyonu Riyaseti'ne tezkire verilmişti⁷⁵⁷.

1880 Hasan Fehmi Paşa 1880 yılında Nafia Nazırı olmuştur.

1880-1881 Muhacirlerin birtakım İhtiyaçlarının karşılanmasında devlet ve yerli halkın yardımları dışında, kendi kurdukları vakıfların devreye girdiği görülmektedir. Bu konuda Kafkas muhacirleri, Osmanlı ülkesinde 1880–1881 yıllarından başlayarak 119 vakıf kurmuşlardır. Bunların çoğu cami yapımı amacıyla tesis edilmiştir.⁷⁵⁸

14 Ocak 1880 H-01.02.1297 tarihinde Batum, Kars arazi tapu defterlerinin Rus yönetimindeki Kafkas idaresine teslim edilmiştir.⁷⁵⁹ Bu davranışta Rus yönetimi tarafında kalan Osmanlı evlatlarının haklarının adilane bir şekilde koruyabilmelerini sağlamak olduğu düşünülebilir.

23 Ocak 1880 H-10-02-1297 Saffet Paşa tarafından bir tezkire düzenlenerek İstanbul'da altmış bin nüfus muhacir bulunduğu, Anadolu'ya sevk edilen muhacirin miktarı iki yüz bini tecavüz bulunduğu cihetle bunların birleştirilmesi ve işe güce koyulması için bunlara para istikraz edecek bir bankanın kurulması hususu teklif edilmiştir^{760, 761}.

⁷⁵⁴ BOA.HR.TO.332/53 [13 Ekim 1879].

⁷⁵⁵ BOA.HR.TO.524-5 [21 Ocak 1880].

⁷⁵⁶ **Matlubat:** İstenilen, talebedilen ve aranan şeyler.

⁷⁵⁷ BOA.HR.TO.524/5

⁷⁵⁸ BOA.ŞD.1378/341296Ş.15/4Ağustos1879

⁷⁵⁹ BOA.HR.SYS.1950/62

⁷⁶⁰ BOA.Y..EE.43/70

⁷⁶¹ BOA.Y..EE.44/127

195 Saffet Paşa

25 Ocak 1880 H-12-02-1297 Muhacirlere yapılan yardımların bir elden ve organize bir şekilde yönetilmesini sağlamak amacı ile kurulan İane-i Muhacirin Komisyonunun harcamalarını ne şekilde yaptığı da padişah tarafından itina ile denetleniyordu. Padişah'ın başkanlığını yaptığı İane-i Muhacirin Komisyonu tarafından 1295 senesi temmuz ayı sonuna kadar toplanan yardımın sarf şeklini ve mevcudunun devrini bildiren iki liste takdim edilmişti⁷⁶².

Şubat 1880 H-19?02.1297 Artvin ve Batum göçmenlerinin sayıları konusunda kesin bir rakam vermek imkânsız olmakla birlikte belgelerin sunduğu rakamlara göre on binlerce olduğu anlaşılmaktadır. 1878 yılında Trabzon ve Samsun (Canik) taraflarına göç etmiş Artvin ve Batum Müslümanlarının mevcudunun 20.000 kadar olduğu Osmanlı resmi yazışmalarına yansımıştır. Bu göçmenler Samsun sancağı ile Sivas vilâyetinin bazı kazalarına yerleştirilmesi mümkün iken mahallî idarecilerin gerekli tedbirleri almamasından dolayı Şubat 1880 tarihine kadar iskân edilmemişlerdir. Bu göçmenler *bir buçuk seneden beri* perişan olmuşlar ve sefalet yaşamışlardır. Bu göçmenlerin her türlü ihtiyaçlarının karşılanması ile yerleştirilmesi konusunda göçün başlaması ile mahallî yöneticilere gerekli talimatlar hükûmet tarafından verilmiştir. Ancak mahallî yöneticilerin lakayt tavırlarının devam etmiş ve göçmenlerin durumlarının düzeltilmesi için hükûmet tarafından defaatla emirler verilmiştir. (Muammer DEMİREL, s. 1127)⁷⁶³

21.02.1880 H-10.03.1297 Muhacirlere yapılan birçok yardımdan bazıları da kış geldiğinde yapılanlardır. Kış münasebetiyle kendilerine giyecek ve yakacak dağıtılan muhacirlerin isimlerini havi defterler ve bu yardımlar sonucu muhacirlerin yardımlara karşılık olarak teşekkürlerini bildiren resmi yazışmalara ulaşmak mümkündür⁷⁶⁴. Yardımdan yararlananların listelerinin yer aldığı kayıt örneği aşağıda görülmektedir. Her satırda yardım alan şahısların kişisel mühürlerini⁷⁶⁵ de bastıkları görülmektedir. **22 Mart 1880 H-10.04.1297** Muhacirler için her şey ihtiyaç idi. Kış ise bitmek bilmiyor gibiydi. Kışın sonuna gelmesine rağmen yakacak ihtiyacı devam ediyordu. Üsküdar'daki muhacirlerin yakacak ihtiyaçlarını karşılamayı başaran Üsküdar Muhacirin şubesi, desteklerinden dolayı Muhacirin Komisyonu'na bir yazı ile şükranlarını arz etti⁷⁶⁶.

⁷⁶² BOA.Y.MTV.3/16 (2. vesika 8, 3. vesika 6 varaktır)

⁷⁶³ BOA.Y.EE.44/124

⁷⁶⁴ BOA.Y..PRK.KOM.2/29

⁷⁶⁵ **Mühür:** Osmanlılar'da, Farsça mühür kelimesinden Arapça kalıplara uydurularak memhür (mühürlü) ve temhîr (mühürlemek) gibi kelimeler türetilmiştir. Gerek devlet hizmetinde bulunan gerekse devletle iş yapan şahısların "tatbik mühürü" adı verilen mühür örnekleri sunulan belgenin doğruluğunu tahkik etmek üzere ilgili daireda saklanırdı. Bunun için özel defterler tutulduğu gibi bazan da o mevkiin harcamalarıyla ilgili deftere mühür örneğinin yapıştırıldığı olurdu. Yine belge sahtekarlıklarının önlenmesi maksadıyla mühürcülerin hakkettikleri mühürleri bastıkları defterleri vardı. Devlet memuru veya halktan olsun genellikle herkesin şahsî 1 zati bir mührü vardı. Dilekçe gibi resmî belgelerde yazının sonuna ismin yanına veya daha ziyade arka sayfada ismin tam arkasına gelecek şekilde mühür basılırdı. Yuvarlak, köşeli, beyzî, armut şeklinde veya etrafı tırtıklı biçimde hazırlanan şahsî mühürlerde sahibinin ismi bazan baba adıyla birlikte, bazan da tek başına yer alırdı. Bu kadar basit olmayanlarda ise ismin önünde "abdühü", "el-hac", yahut "el-fakîr" tabirleri veya isimle birlikte bir mısra yahut bir beyit bulunurdu. <https://islamansiklopedisi.org.tr/muhur> Z.t. 18.08.2020

⁷⁶⁶ BOA.Y..A...HUS.164/8

عمر مانع		فرزند درویش	۵۹	۷
دور		فرزند درویش	۶۷	۵
فرزند درویش		فرزند درویش	۷۵	۷
عمر مانع		فرزند درویش	۸۲	۷
فرزند درویش		فرزند درویش	۹۰	۷
عمر مانع		فرزند درویش	۹۷	۷
فرزند درویش		فرزند درویش	۱۰۷	۷
عمر مانع		فرزند درویش	۱۱۷	۷

Bazı kişisel veya kurum mührü örnekleri;

29.Şubat.1880 H-18-03-1297 93 harbi sırasında yaşanan acılar ve sonrasında gerçekleşen göçler ile pekişen nefret duyguları halkta zaman zaman kontrol dışı hareketlere dönüşmesine neden olabilmekteydi. Taksim'de Rus maslahatgüzarına bir silahlı taarruz yapılmıştı. Maslahatgüzara bir şey olmamışsa da yanındaki miralayın yaralandığı bildirildiğinden maslahatgüzara adam gönderilerek beyanı teessüf edildiği gibi kurşun atan şahsın da yakalanması için tebligat yapıldığı kayıtlarda geçmektedir⁷⁶⁷.

04 Mart 1880 H-22-03-1297 Devlet-i Aliyye'nin mali konularda ıslah çabaları bugün de olduğu gibi o zamanda da bazı tamahkar sarrafların (spekülatörlerin) menfaatlerine dokunduğundan metalin fiyatı düşürülmüş ve bu yüzden devletin binnetice zarara girmesi tabii bulunmuş olduğundan bu hususta tedbirler belirlenmiş ve alınacak tedbirlere bildirilmiştir⁷⁶⁸. **H-24-04-129** Meskukat⁷⁶⁹

767 **BAO.Y.A...HUS.163/117**

768 **BAO.Y.A...HUS.163/126**

⁷⁶⁹ <https://islamansiklopedisi.org.tr/meskukat>

Kararnamesi'nin⁷⁷⁰ neşri Anadolu'da etki uyandırmış ve bazı valilikler bu konu ile ilgili Ankara ve Kastamonu valiliklerinden gelen iki telgrafta olduğu gibi yazışmalar gerçekleştirmiştir⁷⁷¹. **H-27-04-1297** Paranın hakiki kıymetine tenzilinden dolayı Yozgat, Kırşehir ve Ayaş'dan gelen teşekkür mazbataları gelmiş ve bu durumdan memnuniyetlerini bildirmişlerdir.⁷⁷²

196 Dönemin Önde Gelen Sarraflarından Sarraf Avram Kamondo

15 Mart 1880 H-03.04.1297 Muhacirler için toplanan yardımların azalması üzerine 3 Ağustos 1878 tarihinde **İdâre-i Umûmiyye-i Muhâcirîn Komisyonu ile İâne-i Muhâcirîn Encümeni**⁷⁷³ birleştirildi. Ancak bu yapılanmadan da istenilen sonucun alınamaması üzerine **İdâre-i Umûmiyye-i Muhâcirîn Komisyonu** kısmı yeniden müstakil hale getirilerek **Mazhar Paşa'nın**⁷⁷⁴ yönetimine

İâne-i Muhâcirîn Encümeni bilhassa **Rızâ Bey'in** on yıllık başkanlığı döneminde (1880-1890) daha istikrarlı ve verimli çalışmıştır.

<https://islamansiklopedisi.org.tr/muhacir--osmanli>

⁷⁷⁰ Sadaret, 16 Kasım 1879 tarihinde Divan-ı Muhasebat Kararnamesi'ni padişaha arz etti. Sultan II. Abdülhamid, 18 Kasım 1879 tarihli iradesiyle kararnameyi Sadarete iade kıldı¹⁷³. Böylece onaylanan yasal düzenleme, "Divan-ı Muhasebat'ın Suret-i Teşkil ve Vezâifine Dair Kararname" adıyla yürürlüğe konuldu. Fransız Genel Muhasebe Kararnamesi'nin Sayıştaya ait hükümlerinden esinlenen bu kararname, 1934 yılına dek yürürlükte kaldı. ["Divan-ı Muhasebat'ın Suret-i Teşkil ve Vezâifine Dair Kararname", **BOA.İ.DUİT.59/3**, 10 Aralık 1878. Kararnamenin matbu olarak basılmasıyla ilgili olarak bk. SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 6, 27 Kasım 1879, s. 8.] [**BOA.İ.DUİT.59/3**, 18 Kasım 1879, lef 1] (Editör Dr. Salih KIŞ, s. 37)

⁷⁷¹ **BAO.Y..A...HUS.164/20**

⁷⁷² **BAO.Y..A...HUS.164/27**

⁷⁷³ Bu komisyonun heyeti, bir birinci reis, bir ikinci reis, on dokuz aza ve iki kâtipten oluşmaktaydı. Buna bağlı olan diğer bir hesap heyetinde ise dokuz memur görev yapmaktaydı. (1295 Sene-i Hicriyyesine Mahsus Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmanîyye, 222-226.)

⁷⁷⁴ **Ahmet Mazhar Paşa** Osmanlı devlet adamı, vali, sadrazam, İstanbul Belediyesi başkanlarından (D.1834, İstanbul – Ö.1890, İstanbul). Kapı Çuhadarı Hasip Ağa'nın oğludur. İlk tahsilden sonra biraz Arapça ve Farsça okudu. On beş yaşlarında Babıali'ye girdi. 1869'da Şûra-yı Devlet Evrak Müdürü, sonra Gemlik kaymakamı, Çatalca Mutasarrıfı oldu. 1877'de Bosna Valisi, bir yıl sonra Halep Komiseri oldu. Vezirlik rütbesi almış, eşkıya tutmakta şöhret kazanmıştı. Halep'ten İstanbul'a getirilip önce Muhacirîn Komisyonu Reisi ve 1879'da Şehremini olarak tayin edildi. On yıl bu vazifede kalmış, Ölümüne yakın uzun hastalığından dolayı azledilmişti. O yıl sonunda öldü ve Sultan Mahmut Türbesi bahçesine gömüldü.

bırakıldı (15 Mart 1880). Encümen bilhassa **Rızâ Bey'in** on yıllık başkanlığı döneminde (1880-1890⁷⁷⁵) daha istikrarlı ve verimli çalıştı.⁷⁷⁶

197 Ahmet Mazhar Paşa

30 Mart 1880 H-18-04-1297 Batum göçmenlerinden Biga (Çanakkale) sancağına bağlı Ezine kazasına gidip yerleşenler olmuştur. İlk göçmen kabilelerinden oldukları anlaşılan Batum göçmenlerinden 51 hanelik bir göçmen kafilesi, 1879 yılında Ezine kazası dâhilinde *Pınarbaşı* ve *Derviş Paşa* çiftliğinde yerleştirilmek istemişlerdir. Bu arazi hazineye ait bir arazi olmayıp şahıs elinde işletilen bir vakıf idi⁷⁷⁷.

01.05.1880 H-21.05.1297 tarihinde Batum'dan hicret edecekler için vapur talebinde bulunulmuştu⁷⁷⁸. Yine **15.05.1880 H-05-06-1297** tarihinde Maçahel nahiyesi ahalisi için vapur gönderilmesi istenmişti.⁷⁷⁹ İdare ise buna cevaben yetkilileri yönlendirmek için **15.05.1880 H-05-06-1297** tarihinde bir yazı göndererek *"Hicret için vapur gönderilmesini isteyen Batum'a tabi Maçahel nahiyesi ahalisinden telgraf geldiğinden icabının icrası"nı* istemişti.⁷⁸⁰ Üzerinden geçen 11 güne rağmen vapur gönderilmemesi, göçmenlerin birikmesi, sefaletlerinin artması üzerine **26.05.1880 H-16.06.1297** tarihinde yeniden bir yazı gönderilerek *"Batum'daki muhacirlerin nakli için Tersane'den iki üç vapurun gönderilmesi hususunda Başvekalet'e yapılan müracaatların ifa edilmemesi muhacirini pek feci' bir duruma düşürdüğü"*⁷⁸¹ ifade edilerek konunun önemi vurgulanmaya çalışılmıştı. **06.06.1880 H-27.06.1297** 10 gün sonra gönderilen bir yazı ile İzmit Bursa'ya ikamet ettirilecek Arhavi Murgul Batum muhacirleri için vapur gönderildiği bildirilmişti⁷⁸². Zaman zaman vapur talebi ve temini ile ilgili sorunlu dönemler yaşandığı bu birkaç yazışma ile anlaşılabilmektedir. Belki bir veya birkaç hafta, hatta bir ayı geçen vapur bekleme dönemleri yaşanmıştır.

01.07.1880 H-23.07.1297 Çakıroğulları'ndan Yusuf Canbulat'ın (1905-1980) Hanımı Sultan'ın (1909-1982) Babası Ömer + Havva oğlu Ali Yıldız doğumu (Batum)⁷⁸³.

- Alt-Üst Soy ağacında Batum'da doğan son kişi olan Ali Yıldız olduğunu ve 1880 yılında doğduğunu öğrendiğimiz için bu tarihten sonra göç edildiği anlaşılmaktadır. Ancak nüfus kayıtlarına tarih işlenir iken sadece sene bilgisi olduğu için bu tarih miladiye çevrilmiş ve senenin ortası olan 1 Temmuz'a kaydedilmiş olduğu anlaşıyor. Hicri 1297 tarihinde Batum'da doğduğu anlaşılan Ali Yıldız'ın Ocak ayı ile Aralık ayı arasında bir tarihte doğma

⁷⁷⁵ İane-i Muhacirîn Komisyonu'nun ömrü fazla olmamış ve 1 Ağustos 1879 (12 Şaban 1296)'da muhtemelen yeni oluşturulmuş olan Muhacirîn Encüme-i Alfisi'yle birleştirilmiştir. (BOA.İ..MMS.63/2966)

⁷⁷⁶ <https://islamansiklopedisi.org.tr/muhacir--osmanli>

⁷⁷⁷ BOA.Y..A...HUS.164/13

⁷⁷⁸ BOA.HR.SYS.1235/94

⁷⁷⁹ BOA.Y..EE..72/82

⁷⁸⁰ BOA.Y..EE..72/82

⁷⁸¹ BOA.Y..MTV.3/116

⁷⁸² BOA.DH.MKT.1331/84

⁷⁸³ Erol oğlu Yusuf Canbulat ALT ÜST Soy Ağacı

ihtimaline karşı göçün en erken Ocak 1880'den sonra olduğu söylenebilir. Tabi Ali Yıldız Ömeroğlu sülalesinden idi. Ömeroğlu sülalesi de Çakıroğlu sülalesi gibi ilk kabile ile gelenlerden olduğu rivayet edilmektedir.

- Yusuf Canbulat(1905-1980)'ın babası İbrahim 8 yaşında idi

Çakıroğlu Sülalesi Göçünün, En Erken Ocak 1880'de olma ihtimali söz konusudur.

31 Eylül 1880 H-25-09-1297⁷⁸⁴ Göçe karar veren muhacirlerin büyük bir kısmı Çoruh nehri havzası ve vadilerinden Batum'a ulaşarak göç etmeye çalışırken Karadeniz kıyısına bakan tarafa daha yakın olanlar ise Hopa üzerinde göç etmeye çalışıyordu. Bu sebep ile zaman zaman Hopa'da bulunan muhacirler için de vapur gönderilmesi talebi yapılıyordu.⁷⁸⁵

04 Ekim 1880 H-29-09-1297 İskanları için İstanbul'dan Anadolu'nun değişik yerlerine gönderilen muhacirler o bölgelerde de kalıcı iskân yerleri belirlenene kadar beklemekteydiler. Gemlik'e gönderilen Batum muhacirlerin bu bekleme süresinde aç ve açıkta kaldığından şikayetle, iskanları ve sefaletten kurtulmaları için gereğinin yapılması ile ilgili yazışmalar yapılmıştır.⁷⁸⁶

10 Kasım 1880 H-07.12.1297'de yapılan bir yazışmada; Batum'dan altı yedi yüz hane civarında muhacirin bayramdan sonra⁷⁸⁷ (3 gün sonra bayram idi, bayram ise 4 gün sürdüğü düşünüldüğünde 1 hafta sonrasından bahsedilmekteydi) vapurlarla gönderileceği, hicret için çıkan Şavşad halkının da şimdilik daha önce hicret etmiş olan Maçahel ahalisinin evlerinde ikamet ettikleri bildirilmiştir⁷⁸⁸. Mevsimin kış olduğu ve Kurban Bayramının hemen arifesinde bulunduğu, göç etmek isteyenlerin sayısının fazlalığı dikkate alınacak olur ise o tarihlerde bölge halkının genelinde göç ile ilgili bir kararlılığın oluştuğunu anlamak mümkündür.

02 Aralık 1880 H-23-01-1298 1880'in sonuna gelindiğinde Biryandan da değişik yerlerde geçici olarak bekletilen muhacirlerin sayısı artıyor ve Batum muhacirlerinin uygun yere nakli için yazışmalar ve çalışmalar devam ediyordu⁷⁸⁹. Muhacirlerin Rusyada bıraktıkları varlıklarının mülkiyet hakları⁷⁹⁰ konusu gündeme gelmişti. Ruslara terk edilen Ardanuç ile ilgili olarak Muhacirun komisyonu tarafından göç edenler ve edecek olanlar ile ilgili tezkire hazırlanmıştı⁷⁹¹.

⁷⁸⁴ BOA.DH.MKT.1332/80

⁷⁸⁵ <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/eSatis/BelgeGoster.aspx?ItemId=30075888&Hash=9108A676F47398272AB7DAF8FA4C3DF8A394030BB7D1C9529284138CF8E3459F&A=2&Mi=0>

⁷⁸⁶ BOA.DH.MKT.1333/66

⁷⁸⁷ Hicri 12. Ay Zilhicce ayıdır. Kurban Bayramının 1. günü ise zilhiccenin 10 günüdür.

⁷⁸⁸ BOA.DH.MKT.1333/94

⁷⁸⁹ BOA.İ.DH..818/66004

⁷⁹⁰ BOA.HR.SYS.1231/75

⁷⁹¹ BOA.HR.SYS.1231/78 30 Aralık 1880 H-27-01-1298

1881

198 Batum Limanı 1881

1881- 1884 (1298-1301) Tarihleri arasında Karesi Vilayeti valisi Reşad Paşa idi. **1881-1883** tarihleri arasında Karesi Vilayeti Naibi Zühtü Efendi idi (Abdülmecit Mutfak, 2003, s. 33-37)

1881 H-1298 Karesi Vilayet olmuştur. Karesi sancağı daha sonra 1864'te çıkarılan Vilâyetler Nizamnamesi gereğince oluşturulmuş bulunan Hüdavendigar vilâyeti sancakları arasına girmiştir. 1881 senesinde Biga sancağı Karesi'ye bağlanmış, Karesi sancağı Karesi vilâyeti adıyla yeniden biçimlendirilmiş ve vilâyet merkezi Balıkesir olmuştur. Karesi vilâyeti 1888'e kadar devam etmiştir⁷⁹². Osmanlı genelindeki idari reformlar sonucu modern Karesi vilayeti kurulmuş, bu reform bugünkü Balıkesir vilayetine idari köklerini oluşturmuştur.⁷⁹³

Balıkesir'in ilk valisi Mehmet Reşat Paşadır, Karesi vilâyeti 1888 senesine kadar devam etmiştir. Bu süre zarfında Hamdi Paşazade Reşat Paşa ve Mehmet Atıf Bey vilâyete valilik etmişlerdir. 1888 Nisan'ında Karesi tekrar Hüdavendigar vilâyetine bağlanmış mutasarrıflığına da Rumeli payelerinden Behçet Paşa tayin edilmiştir. Karesi sancağı 1910 senesinde Hüdavendigar'dan ayrılıp müstakil olmuş ve 1923 senesinde son teşkilata göre bütün Türkiye Sancakları gibi vilâyet yapılmıştır.

1881 yılında Düyun-u Umumiye (Düyun-u Umumiye-i Osmaniye Varidat-ı Muhassasa İdaresi), 1881-1939 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğu'nun iç ve dış borçlarını denetlemek için kurulmuştur. Osmanlı İmparatorluğu yıkıldıktan sonra dış borcu ortaya çıkan ülkelere paylaştırılmıştır. Türkiye'ye %65'32 sini⁷⁹⁴ ödeme yükümlülüğü verilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu 1854 yılında dış borçlanmalara başlamış ve 1874 yılına kadar 15 ayrı dış borçlanma yapılmıştır. Bu dönem içinde 239 milyon lira borçlanıldığı halde, hükümetin eline yalnızca 127 milyon lira geçmiştir. Osmanlı

⁷⁹² Şemsettin Sami, "Karesi", *Kâmusu'l-Alâm*, Beşinci cilt, İstanbul:1314/1896, s. 3631.

⁷⁹³ https://balikesir.fandom.com/tr/wiki/Balıkesir_Tarihi

⁷⁹⁴ İmparatorluğun 17 Ekim 1912'den önce yapılan borçları, Balkan Savaşı sonunda Osmanlı İmparatorluğu'ndan toprak kazanan devletler arasında (bu bağlamda, Türkiye'ye %62,25 hisse düşmüştür), bölüştürülecektir. 17 Ekim 1912'den 1 Kasım 1914'e kadar yapılan borçlanmalar ise Lozan Antlaşması ile Asya'da doğan devletler arasında (bu bağlamda, Türkiye'ye %76,54 hisse düşmüştür), bölüştürülecektir. Bu iki bölüştürme oranı birlikte ele alındığında Türkiye'ye düşen hisse oranı %65,32 olmaktadır.

İmparatorluğu, ilk dış borçlanmasını, Kırım Savaşı sırasında, savaş maliyetlerini karşılamak için gerçekleştirdi. Ancak mali durumu düzelmeyen devlet, savaştan sonra da borç almayı sürdürdü. Bundan sonra da borçlanmayı neredeyse alışkanlık haline getiren Osmanlı İmparatorluğu, yaşadığı her ekonomik sıkıntıda dış borç almaya başladı. Bu borçların verimli kullanılamaması sonucu, kısa sürede, değil borçlar, faizleri bile ödenemez hale gelindi. 1874'te devlet mali iflasın eşiğine geldi ve bir kararname çıkardı. Bu kararnamede, Osmanlı İmparatorluğu vadesi gelen borç taksitinin ancak yarısını ödeyeceğini açıklıyordu⁷⁹⁵.

1881 yılında Batum Valisi Komarov, Maçahel vadisinde bir teftiş seyahatine çıktı. Komarov'un edindiği bilgilere göre ziyaret öncesi Maçahel'in 26 köyünde 1600 aile yaşıyordu. Valinin ziyaretinden önce 800 aile göç etmişti ve kalanlar da yakın zamanda göçe hazırlanıyordu. Rus basınının verdiği haberlere göre ise 1881 yılında Maçahel'deki 7500 kişiden 4000'i göç etmişti⁷⁹⁶. Vali ziyareti esnasında hâlâ yerinde bulunan köylüleri evlerine kalmaya inandırmış olmalı ki bu ziyaretten sonra Maçahel'den göçlerin kesildiği, 800 ailenin evlerinde kaldıkları anlaşılmıştı. Maçahel'den Murgul'a geçen Komarov orada da aynı manzara ile karşılaştı. Vali, boşalan köyleri gezerek Gurbina, Zanzuli, Durça, Aluç, Kaparçeti ve Kordeti köylerinin muhtar ve ileri gelenleriyle görüşerek kendilerinin yerlerinde kalmalarını arzu ettiğini bildirdi. Bunun üzerine, tıpkı Maçahel gibi Murgul'dan da göçler kesildi. Rus kaynakları, Murgul'un 10 bin kişilik nüfusundan ancak dört bininin göç ettiğini aktarıyorlar. 1882 yılının 3 Şubat günü Rusya'dan Osmanlı ülkesine izinli göç süresi sona erecekti. Bu tarihten sonra münferit vakalar dışında Batum ve Kars'tan toplu bir göç yaşanmamıştı⁷⁹⁷. (Bejan KHORAVA Zaza TSURTSUMIA, 2016, s. 88)

1881 Göç eden çerkezlerin miktarının toplamda 400 bin idi. 1878 tarihinden 1881'e kadar olan dönemde ise 87.760 civarında oldukları tespit edilmişti⁷⁹⁸. Bu tarihten sonra da **1881- 1914** arasında Kafkaslar'dan göç devam edecekti. 500 bin civarında insan Dersaadet, Dobruca, Trabzon, Sinop ve Samsun limanlarına gelecekti. (Osman KÖSE, 2017, s. 1358)

1881 Çar II. Aleksander'in⁷⁹⁹ vefatı ile 1881 yılında III. Aleksander adıyla Aleksander Aleksandroviç Romanof⁸⁰⁰ tahta geçmiştir. 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbinden sonraki sakin dönemin ardından yeniden sınır boylarında hareketlilikler başlamıştı. Batum Baş şehbenderliğinden alınan bilgilere göre Rusya sınırlara asker yığıyor, tahkimatlar girişiyor ve aynı zamanda Batum Limanı üzerinde askeri hazırlıklarda bulunuyordu. (Taner GÖKDEMİR, 25-26 Kasım 2017, s. 85)

⁷⁹⁵ https://tr.wikipedia.org/wiki/D%C3%BCy%C3%BBn-%C4%B1_Um%C3%BBmiye

⁷⁹⁶ Kavkaz (gazetesi), 1880, № 198.

⁷⁹⁷ Kavkaz (gazetesi) 1881, № 216.

⁷⁹⁸ BOA.HR.SYS.2398/5, 02.05.1918

⁷⁹⁹ **Aleksandr Nikolayeviç** (29 Nisan 1818- 13 Mart 1881) 1855- 1881 yılları arasında hüküm sürmüş Rus İmparatoru. Kapsamlı bir reform programı uygulamış ve 1861'de köylü serflüğünü kaldırmıştır. 1877'deki görece askeri başarısızlığın etkileri ve onu takip eden diplomatik başarısızlıkla siyasi durum daha da ağırlaşarak, Rusya'da büyük bir bunalıma yol açtı. 1879'da yeniden canlanan devrimci terörizmin hedefi olarak sayısız suikast girişimi atlattı. 13 Mart 1881'de Narodnaya Volya adlı bir örgütün gerçekleştirdiği bombalı bir suikast sonucunda ağır yaralanarak öldü. (https://tr.wikipedia.org/wiki/II._Aleksandr) **Köylü serflüğünün kaldırılması**, 1861 yılında yürürlüğe konan o dönemde nüfusu yaklaşık 70 milyon olan Rus nüfusunun yaklaşık 28 milyonunu teşkil eden Rus köylülerinin toprağa ve çiftlik sahiplerine bağlı ve tâbi olma durumuna son veren Rus reformudur. Reform sayesinde 16. yüzyıldan beri Rusya'da sürdürülen köylü serflüğü ortadan kaldırılmış ve Rus mujikleri özgürlüklerine kavuşmuşlardır. **Mujik**, Rusya'da Çar II.Aleksandr tarafından 1861'de yürürlüğe konan köylü serflüğünün kaldırılması (toprak köleliği) ile özgürlüğüne kavuşan Rus köylülerdir. Kafkasya, özellikle yerli nüfusunun 1862 tarihli bir Rus hükümet kararıyla topluca ülke dışına sürülüşü tamamlanan Çerkesya'ya, şimdiki Abhazya'nın Gagra yöresine, ayrıca Sibirya ve Orta Asya'da Ruslarca ele geçirilen topraklara yerleştirilmişlerdir. Sakin ve barışçı insanlar olarak tanınan mujikler Rus hükümetince kendilerine tahsis edilen yerlere yerleşmiş, çevre koşulları ve komşu halklarla uyum sağlamışlardır. Bugün Adigey Cumhuriyeti ve Krasnodar Kray halkının önemli bölümü mujik kökenlidir. 1917 Ekim sosyalist devriminden beri Rusya'da mujik terimi, gündelik yaşamda artık kullanılmamaktadır.

⁸⁰⁰ **Aleksander Aleksandroviç Romanoff** (d. 10 Mart 1845- ö. 1 Kasım 1894), 1881- 1894 arasında hüküm sürmüş Rus imparatoru. Temsili hükümete karşı çıkmış ve Rus milliyetçiliğini desteklemiştir. Ortodoksluk, mutlakiyet ve Rus halkına inanç (*narodnost*) ilkelerine dayalı programlar çerçevesinde, imparatorluk sınırları içinde yaşayan ulusal azınlıkları Ruslaştırmaya yönelmiş ve Ortodoks olmayan dinsel gruplara baskı uygulamıştır. (https://tr.wikipedia.org/wiki/III._Aleksandr)

199 II. Aleksandr Tsar

200 III. Aleksander Aleksandroviç Romanof

16 Ocak 1881 H-14.02.1298 Yeni Çar ile birlikte yeniden filizlenmeye başlayan endişeler göç etmeyi düşünenleri hareketlendirdi. Batum'dan hicretin ne zamana kadar yapılabileceği sorulmaya başlandı⁸⁰¹.

31 Ocak 1881 H-29.02.1298 Memalik-i Osmani ve memalik-i ecnebiyede (yabancı ülkelerde) bulaşıcı hastalığa rastlanmıştı, fakat Batum'dan Gemlik ve Değirmendere cihetlerine nakledilen muhacirlerde sadece hastalığına tesadüf edilmişti⁸⁰².

07-02-1881 H-06.03.1298 Hicret ve istila esnasında hayvanları ile muhtelif eşyasını Hristiyan komşusuna emanet eden Müslümanların mallarından dolayı ortaya çıkan münazaanın sulhen tesviyesi⁸⁰³ yapılmıştı. Bu konuda bir sulh heyeti oluşturulmuştu⁸⁰⁴. Ancak gelişmelerden Rus Konsolosluğu hoşnut olmamış ve itiraz etmişti⁸⁰⁵. **03.07.1881 H-05.08.1298** Rusya'ya bırakılan topraklardan hicret edenlerin mülkiyet haklarına ile ilgili İstişare Odası'nın mütalaanamesi oluşturulur iken aynı zamanda⁸⁰⁶ arazi ve emlakını satamayarak ve alakasını kesemeyerek Rusya memalikine hicret edenler hakkında yapılacak muamele hakkında izin istenmekteydi⁸⁰⁷.

11 Nisan 1881 H-11.05.1298 Hicret etmek isteyenler yeniden artmıştı. Batum'da hicret etmek için birikmiş ve bekleyen ahali için bir vapur tahsis edilmesi gerektiğinin Bahriye Nezareti'ne yazılmıştı.⁸⁰⁸ **27 Mayıs 1881 H-27.05.1298** tarihinde yeniden vapur talebinde bulunulmuştu⁸⁰⁹.

Haziran 1881 'de gelindiğinde bir yandan İstanbul'a göç eden sayısı artarken diğer yandan da kalıcı iskân olacakları yerlere gönderilmek üzere ilk 6 ayda 4.000 ve Şubat 1882'ye kadar da 3.000 Batum göçmeni İstanbul üzerinden iskân mahallerine sevk edilmişti.⁸¹⁰ (Doç. Dr. Nedim İPEK Yrd, s. 107)

Haziran 1881 Şirket-i Hayriye, biletçi kulübeleri inşa etmeden önce, gemi içinde gezdirdiği biletçiler vasıtasıyla bilet ücretlerini topluyordu. 1881 yılının ortalarından itibaren gişe sistemine geçildi.⁸¹¹

⁸⁰¹ BOA.HR.TH.39/15

⁸⁰² BOA.Y..PRK.SH..1/13

⁸⁰³ BOA.HR.TH..39/22

⁸⁰⁴ BOA.HR.HMŞ.İŞO.164/6 25 Mart 1881 H-23-04-1298

⁸⁰⁵ BOA.HR.SYS.1231/79 13-04-1881 H-13.05.1298

⁸⁰⁶ BOA.HR.SYS.1231/80

⁸⁰⁷ BOA.ŞD.2435/67 06 Eylül 1881 H-11-10-1298

⁸⁰⁸ BOA.DH.MTK.1334/94

⁸⁰⁹ BOA DH.MTK.1335.68

⁸¹⁰ BOA.BA.İD.68035: Arz tezkiyesi, 27 Şubat 1882; BA, AD, Nr. 1272/140.

⁸¹¹ Akyıldız, "Şirket-i Hayriye", s. 202.

Değerlendirme Önceden bilet alma olayı o yıllarda Batum'da olmayabilir. Bazı firmaların sonradan gelen yolcuları beklemeleri, gemiyi doldurma veya daha fazla yolcu alma çabaları bilet uygulamasının oturmasını engellemiş olabilir. Böyle olunca da muhacirlerin önceden bilet alıp gününde limana gelme planlaması yapmadıkları ve limana gelip geminin gelmesini belki bir hafta belki de daha fazla bekledikleri görülmüştür.

Bazı vapur kumpanyalarının, Batum limanında daha fazla yolcu almak için çok fazla beklediklerine dair çokça şikayetlere rastlanması da bu durumu açıklamaktadır.

8 Haziran 1881 İvane Caiani'nin yazdığı mektuplardan anlaşıldığına göre 1881'de Çoruh nehri taşmıştı. Bu durumu şu şekilde anlatıyordu; "Bu yıl Çoruh Nehrinin taşması Borçka köyünde yaşayan Müslüman Gürcülere çok büyük zarar verdi. Mart'ın birinden başlayıp Mayıs'ın sonuna geldik, Çoruh'ta hâlâ kayıkların işlemesi mümkün değil. Birkaç cesur kayıkçı dışında, onlar da büyük korku ve endişe içinde, Çoruh'ta kimse iş göremedi. Gerçi geçen yıllarda da seller olmuş, ama bu kadar uzun sürmemişti. Sel olmadığı zamanlarda Borçka'lılar ve Çoruh kıyısının bazı yerlerinde yaşayanlar, ekmeğini yalnızca kayıkçılıkla kazanıyorlar. Borçka'lıların bir başka gelir kaynağı daha var: Onlar yazın kil testiler ve kap kacak yapıyor ve iyi fiyata satıyorlar ama Çoruh vadisindeki başka köyler bu tür işleri ne biliyorlar ne de kil kap kacak kullanıyorlar. Diğerleri yalnızca kayıkçılıkla çoluk çocuğunun rızkını çıkarıyorlar".⁸¹²

30 Haziran 1881 H-24-08.1298 Bursa Havalisi İskân-ı Muhacirin Memuru Ahmed Hamdi Paşa'ya Bursa ve Karesi'de bulunan muhacirlerin bir an önce iskân edilmeleri gerektiği bildirilmişti.⁸¹³

04 Temmuz 1881 H-06.08.1298 Batum'dan hicret edecek ahalinin nakli için vapur tahsis edilmesiyle ilgili muamelenin Muhacirin Komisyonu Riyaseti'ne bildirilmesi⁸¹⁴.

14 Temmuz 1881 H-16.08.1298 Göç etmeyip Borçka'da akalınlar için hayat bir şekilde devam ediyordu. Temmuz ayında bölgedeki durumu İvane Caiani şu şekilde anlatıyordu; "Eğer bu yaz böyle iyi ve sağlıklı geçerse, hiçbir şey keyfimizi kaçıramaz. Tanrıya şükürler olsun, onun lütfuyla şimdilik iyi bir ürün bekliyoruz. Buğday ve arpa başakları hayli iyi. Gerçi buralılar çok fazla buğday ve arpa ekmiyor, ama toprak, ekmiş olanın da alın terini çok iyi ödüllendirdi. Tütün de var, gerekli zamanda yağmurunu da aldı nemini de. Hava koşulları şimdilik tam da gerektiği gibi. İşte böyle, pirincimiz de olur, pancarımız da. Sonradan bir talihsizlik olmazsa, meyvemiz de çok bol olacak, üzüm de çok verdi"⁸¹⁵. Rus yönetimine giren Batum civarındaki Borçka, Artvin yolu Ruslar tarafından iyileştirilmişti. Bu durumu İvane Caiani şu şekilde anlatıyordu; "Bizim temel sorunumuz Batum-Artvin yolu. Onu da düzeltip temizlediler. Şimdi tertemiz"⁸¹⁶. Bu mutlu haberleri verdikten sonra Müslüman gürcülerin üzüntülerinden bahsetmeden geçmeyen İvane durumu şu şekilde anlatıyordu; Buralı Müslüman Gürcülerin akraba ve yakınlarının yarısının Osmanlı ülkesinde olduğunu, benim bu konudaki kısa yazımdan İveria okurları hatırlayacaktır. Bazılarının akrabaları o kadar yakın ki, bir gün içinde gidip gelinebiliyor. Ama onlar bugüne değin bu mutluluktan uzaktılar. Lazistan koridorunda yalnızca iki yerden geçiş vardı, o da gümrük müdürünün verdiği belgeyle. Yazın buralılar tarla işlerinde birbirlerine yardım ediyorlar. Bu gümrüklerden biri limanda (Hopa yakınlarında, deniz kıyısında), ikincisi Orcohi'de (Artvin ilçesinde, Artvin kentinin yirmi kilometre yukarısında) bulunuyor. Şimdi beş yeni geçiş noktasına daha izin verildi.

Rus yönetimi Borçka civarında iskân teşebbüslerinde bulunuyordu. Hristiyan yerleşimcilerin bu bölgeye yerleştirilmesi ile ilgili yöntemler aradığı duyulmaya başlanmıştı. Bu durumu İvane mektubunda şöyle anlatıyordu; "Bu vadiye Ardahan ilçesinden Malakanlar'ın"⁸¹⁷ getirileceği ve

⁸¹² Borçka Mektupları IV. Mektup / İvane Caiani

⁸¹³ BOA.DH.MKT.1337/32

⁸¹⁴ BOA.DH.MKT.1336.78

⁸¹⁵ Borçka Mektupları V. Mektup / İvane Caiani

⁸¹⁶ Borçka Mektupları V. Mektup / İvane Caiani

⁸¹⁷ **Malakanlar** (Rusça: Молокане), Rus Çarı I. Petro'nun uygulamalarına karşı çıkarak oluşturulan, bir dinsel hareket ve yaşam tarzı olan Molokanizm'i bir hayat felsefesi olarak kabul eden insanlardır. Molokanizm, Ortodoks Kilisesi'nden ayrılmış bir

değişik köylerde Müslümanlar arasına yerleştirileceğini güvenilir kaynaklardan duyuyoruz. Buraları görmeye gelen üç Malakan erkeğini buldum ve yöreyi beğenip beğenmediklerini sordum. Çok iyi yerler, ama yolu yok dediler. Müslümanlarla bir arada nasıl yaşayacaksınız, onlar sizi kabul etmezler, siz de onları. Her gün kavga ve patırtı eksik olmaz, dedim. Biz onlarla, domuz yetiştirinceye değin kavga etmeyiz, dediler. Sonra onlar zaten Osmanlı topraklarına kaçarlar. Yalnız kaldığımızda kavga edeceğimiz kimse de zaten olmaz. Bu olayı buralı halk duyunca, Kutaisi valisine: *“Bizi onların elinden (Malakan) kurtarın, Kuran ve geleneğimiz bizim onlarla yaşamamıza izin vermiyor”*⁸¹⁸ diye şikâyetle bulundular ... Ama şu anda yerleştirme işlerinin sürdüğüne bakılırsa bu istek-rica bir işe yaramamış. Daha sonra bu vadiye ilçe yöneticisi T. M. Eristavi ve T. İ. Abaşıdze (Artvin yöneticisi) gelmişlerdi.

201 Malakanlar

18 Ağustos 1881 H-22.09.1298 Batum'dan hicret etmek isteyen Müslümanları nakletmek üzere Batum Limanı'na gelen Osmanlı gemilerinin limanda uzun süre kalmalarından şikâyet eden Rusya Sefareti bu durumun İslam ahalisini hicret etmeye teşvik ettiğini belirterek bu konuda gerekenin yapılmasını istiyordu⁸¹⁹.

tarikattır. 28 Mart 1805 yılında başlayan bu ayrılış, 22 Mart 1809 yılına kadar sürdü. Saratof ve Dambuğ bölgelerinde yaşayan Malakanlar o dönemlerde Ruslarla bir anlaşmazlığa düşerler. Ruslar'ın inancına göre, haftada sadece iki gün süt içme geleneği vardı. Malakanlar ise; bu inanca itiraz ederek haftanın her gününde süt içilebileceğini savunuyorlardı. Zaten Rusçada Moloko kelimesi süt, Molokan ise süt içen anlamına gelir. 1682 yılında Ortodoks Kilisesi'nden bu sebeple ayrılan bu insanlar önce Kafkasya'nın kuzeyine daha sonra da Osmanlı ve İran sınırları boyunca Tiflis, Erivan ve Bakü eyaletlerine yerleştirildiler. 1876-1877 Osmanlı-Rus Savaşı'nın ardından, Ruslar tarafından Kars'a yerleştirilen bu insanlar uzun yıllar burada kaldıktan sonra başta ABD ve Avustralya olmak üzere diğer ülkelere yerleşmişlerdir. Türkiye'de Kars ve İstanbul'da yaşamaktadırlar.

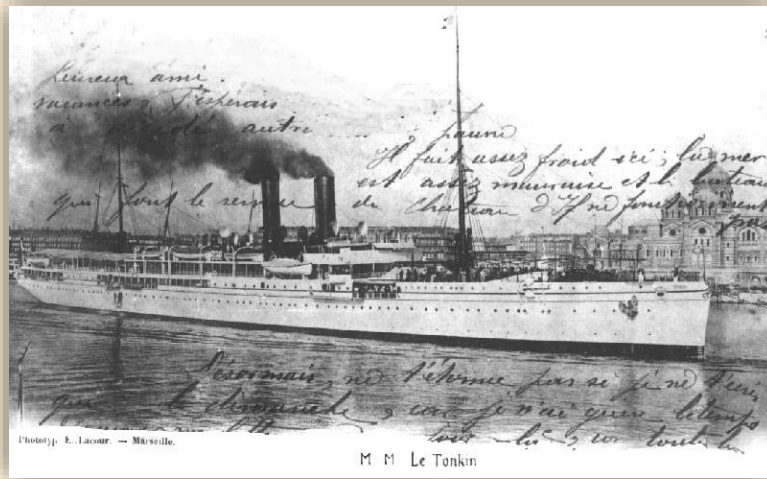
<https://tr.wikipedia.org/wiki/Malakanlar>

⁸¹⁸ Borçka Mektupları V. Mektup/ İvane Caiani.

⁸¹⁹ BOA.HR.TH..40/13

11 Ekim 1881 H-17.11.1298 Sivas Ermeni ayaklanması olmuştu. Sivas Valisi Hakkı Paşa 1881 ve 1882 yıllarına ait şifreli raporlarında Patrikhane'nin piskoposlara ihtilale hazırlanmak için genelgeler gönderdiğini bildirmiştir⁸²⁰.

01 Kasım 1881 H-08.12.1298 1.Sınıf yolcularının taşınmasına yönelik yüksek tonajlı vapurlar dahi tekrardan şirket tersanelerine çekilmekte adeta ameliyat ve transforme edilerek mülteci ve mal taşınmasına göre yeni baştan tasarlanmaktaydılar. Adolphe Joanne, eserinde Lloyd buharlılarının üstünlüğüne vurgu yapmakta ve *Lloyd'un vapurları (Haftada bir İstanbul-Sinop-Samsun-Ordu-Giresun-İnebolu-Trabzon, Sonradan Batum'a kadar uzatılmıştır*⁸²¹. (Mustafa Emre KILIÇASLAN, 2013, s. 86)) *büyük oranda güverte yolcularına göre tasarlanmıştır* demektedir⁸²². Mesejeri'ye ait *Lotus, Karnak, Gudalquivir (Mesejeri 1886'dan sonra Trabzon hattını Batum'a kadar uzatmıştır*. (Süleyman UYGUN, 2016, s. 160)) gibi buharlılar daha fazla güverte yolcusu taşıyabilecek şekilde modifiye ettirildi⁸²³. Ecnebi kumpanyaları göçmen taşıma faaliyetlerini yalnızca Karadeniz ile sınırlamadılar, Levant⁸²⁴ limanları ve Dünyanın birçok yerinde de benzeri faaliyette bulunmaktaydılar. Karadeniz taşımacılığında en etkin olan Avusturya Lloyd, Fransız Mesajeri, ROPİT ya da Odesa adındaki Rus ve 1878'den itibaren bu rekabete dahil olan Fransız Paquet adlı şirketler sonradan aralarına İdare-i Mahsusa'yı da alarak göçmen pastasından olabildiğince kâr edebilme yoluna gittiler.

202 Kariyerinin başlangıcında Marsilya limanındaki "Tonkin" (1903'ten önce) Mesejeri'ye ait LOTUS⁸²⁵

⁸²⁰ Mehmet Hocaoglu, Arşiv Belgeleriyle Tarihte Ermeni Mezalimi ve Ermeniler, (İstanbul: And Dağıtım, 1976), ss.182-185.

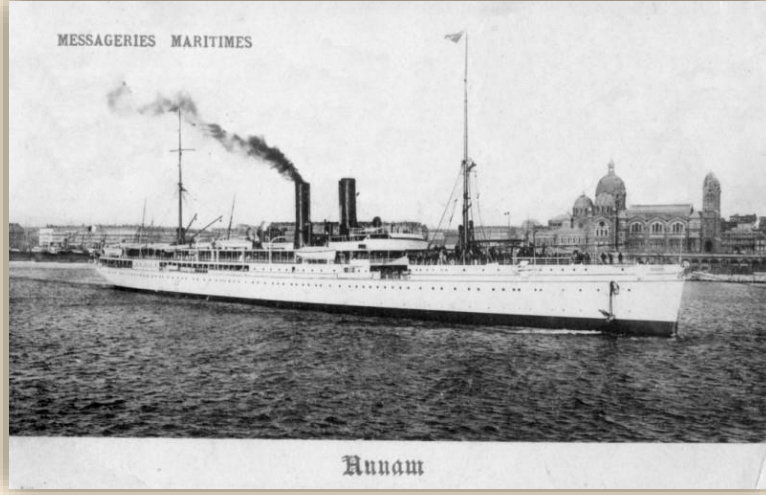
⁸²¹ Veri: Tranmer, Austrian Post Offices, s. 13; Giuseppe, Il Lloyd Triestino.

⁸²² Adolphe Joanne-Emile Isambert, *Itineraire De L'Orient*, Librairie de L. Hachette, Paris 1861, s. 40.

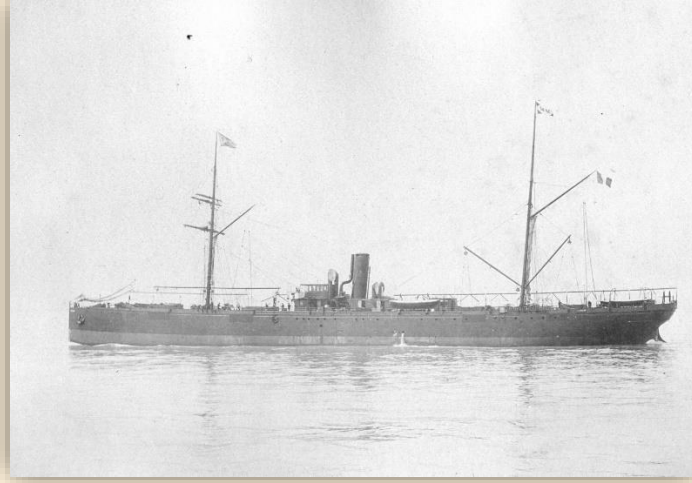
⁸²³ Adolphe Joanne-Emile Isambert, *Itineraire De L'Orient*, Librairie de L. Hachette, Paris 1861, s. 40.

⁸²⁴ LEVANT Avrupa literatüründe X. yüzyıldan başlayarak Akdeniz'in doğu kıyılarındaki ülkelere verilen ad. Latince "meydana çıkma, yükselme" anlamındaki levareden türetilen kelime güneşin doğduğu yönü işaret eden bir anlam taşır. İtalyanca levante Fransızca ve İngilizce'ye levant şeklinde girmiştir.

⁸²⁵ <https://www.messageries-maritimes.org/>

203 Mesajeriye ait KARNAK 1904 öncesi Annam⁸²⁶

204 Mesajeriye ait Guadalquivir, lansmanından kısa bir süre sonra enine görünüm⁸²⁷

⁸²⁶ <https://www.messageries-maritimes.org/>
⁸²⁷ <https://www.messageries-maritimes.org/>

205 L'Encyclopedie des Messageries Maritimes, Le Sindh I

Bunun için de birbirleriyle rekabet etmek yerine yalnızca güverte yolcularının sabit fiyatla taşınmasına yönelik 1 Kasım 1881'de 4 yıl süren ortak bir anlaşmaya vardılar⁸²⁸. Bu şirketler karşısında rekabet gücünü yitiren İdare-i Mahsusa şirketinin anlaşmadan kâr sağlayacak bir durumu yoktu. Rus baskısı karşısında Kafkasya'dan ya da Rumeli'den Karadeniz limanlarına doğru yapılan kitlesel göç hareketlerinde Babıali, Müslüman göçmenlerin zor durumda kalmasının ya da ölmesinin önüne geçmek için tüm şirketleriyle hatta donanmaya ait gemileriyle seferber olmaktaydı. Bilhassa 1856-1876 yılları ve 93 harbi sonrasında Kafkasya'dan Osmanlı topraklarına yönelik yapılan büyük kitlesel göçlerde Tersane ve İdare-i Mahsusa'nın filosunda bulunan çoğu vapur göçmenlerin nakline memur edilmekteydi. Buna ek olarak böyle olağanüstü şartlarda devletin İstanbul, Trabzon ve Samsun gibi limanlarda toplanmış askerlerini de hızlı bir şekilde cepheye ulaştırması gerekmekteydi. Örneğin 1891 yılında Samsun limanından taşınan toplam güverte yolcu sayısı 9.558 idi. Bunun 2.000'i Osmanlı askerlerinden oluşmaktaydı. Bu askerlerin tamamı ise İdare-i Mahsusa kumpanyası tarafından taşınmıştı. Geriye kalan sivil güverte yolcularının çoğu ise Ropit, Lloyd, Mesajeri, Paquet, Panhellenique ve Gürcü (Kourdji) kumpanyaları az miktardaki kısmı da İdare-i Mahsusa tarafından taşınmıştır.⁸²⁹ (Osman KÖSE, 2017, s. 785)

01 Kasım 1881 H-08.12.1298 Paquet Kumpanyasının Karadeniz hattında faaliyetlerini yoğunlaştırdığı ana uğrak noktaları Samsun ve Trabzon idi. Diğer limanlar daha çok ara liman özelliğindeydi. Trabzon hattında sefer yapan diğer yabancı nakliyat kumpanyaları Paquet Kumpanyası'nın Batum'da olduğu gibi serbest fiyat uygulamasının önüne geçilmesi için konsolosların da aracılığıyla 1 Kasım 1881'de sabit fiyat anlaşması yaptılar. Bu anlaşma Avusturya Lloyd, Mesajeri Maritim, Paquet, İdare-i Mahsusa ve Odesa Kumpanyası olmak üzere 5 nakliyat kumpanyası arasında yapıldı. Bu durum 1890'lara kadar devam etti.

⁸²⁸ AFL. 1997 002 4487, *Rapport General de Service de Trebizonde*, Exercice, 1882, Chapitre 4, Trafic; AFL 1997 002 4487, *Rapport General de Service de Trebizonde*, Exercice, 1882, Chapitre 2, Secretariat.

⁸²⁹ AFL. 1997 002 4467, *Rapport General de Service de Samsoun*, Exercice, 1891, Chapitre 4, Trafic.

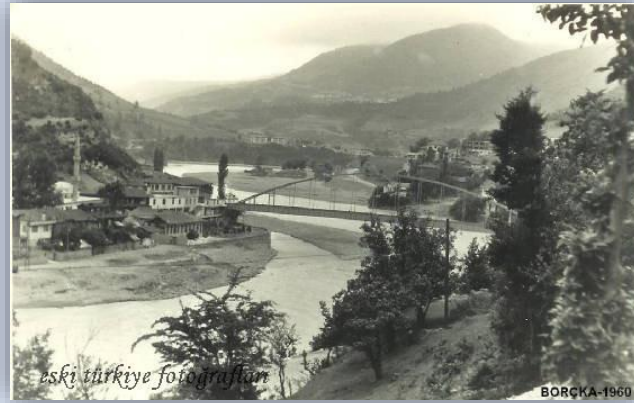
Değerlendirme;

Arçvet köyü'nün o yıllarda, bugünkü anlamda yol diyebileceğimiz bir yolu yoktu. Ormanlar içindeki patikalar ile Borçka'ya veya yine nehrin aynı yakasındaki Çavuşlu'ya gidilebiliyordu. Yaya veya at, eşek veya katır ile ulaşım sağlanabiliyordu. Arazinin çok sarp olması ve At arabası, kağrı v.s. gibi bir aracı yürütebilecek bir yol inşa edilmesi oldukça güçleştiriyordu. Ne kadar yakın olsa da Batum'a gitmek çok kolay değildi. İlk önce köyden at, katır veya eşek ile Borçka'ya gitmek gerekiyordu. Bu yol 10-12 km orman içi, kıvrım kıvrım patika bir yoldu.

206 Çoruh'a Borçka'da bağlanan bir dere ve üzerindeki ahşap köprü ve kayık iskelesi

Yukarıdaki eski tarihi fotoğrafta ahşap köprüye sol taraftan bağlanan patika yol muhtemelen Arçvet istikametinden gelen yoldur. Borçka'ya vardıktan sonra eğer binek ile devam edilmeyecek ise Çoruh gondollarına binerek su yolu ile Çavuşlu, Maradit istikametini takip ederek Batum'a ulaşmak gerekiyordu. Batum Çoruh nehrinin akış istikametinde olduğu için en hızlı yol bu idi. Ancak bineğinizi Borçka'da bir anda bırakmanız gerekiyordu. O yıllarda Erzurum, Kars istikametinden Batum'a doğru, Çoruh nehri kenarından işleyen ve 1860-80 yılları arasında elden geçirilip iyileştirilen bir kara yolu mevcuttu. Ancak çok yağış alan ve her sene sele maruz kalan bu vadide yolun bazı yerlerinin sık sık tahrip olurdu. Yer yer nehir üzerinden ve nehre bağlanan yan kollar üzerinden köprüler yapılarak ulaşımın kolaylaştırılması sağlanmıştı. Borçka'da da göç edilen yıllarda (1883) yapılan karşı kıyıya geçen bir köprü vardı. 1883'ten sonraki göçlerde bu nedenle eğer binek ile gidilmek isteniyorsa Borçka'dan karşı kıyıya geçerek Batum'a gitmek de mümkündü. Ancak bu daha yavaş bir yöntemdi. 1883'ten önce göç edenler için böyle bir alternatif yoktu.

Diğer yandan kendi bineğiniz ile gideceğiniz için ödeme yapmak zorunda değildiniz. Diğer bir alternatif ise Borçka yerine yine orman yollarından Çavuşlu köyüne gelmek ve gondola binmekti, burada karşı kıyıya çıkan bir köprü yoktu. Ve bineklere burada bırakıp su yolu ile gitmek gerekiyordu. Köylüler, zorda olsa bu yollara aşına idiler. Alışveriş, bazen de Cuma ve bayram namazları için Borçka'ya, Maradit'e gidiyorlardı. Ancak göç için harekete geçince durum farklı idi.

Bir daha dönmek üzere yola çıkılıyordu. Değerli, hafif, taşınabilecek eşyalarını yanlarına almak, hayvanlar ile taşımak, belki gondola aktarmak, hayvanları orada birine bırakmak veya satmak, Batum'a varınca limana ulaşmak, gemi bekleme sürecinde liman civarında hayatını devam ettirmek, vapur gelince de eşyalar ile birlikte vapura binmek gerekiyordu. Unutulan bir tedbirin telafisi çok güç veya mümkün değildi. Muhacirleri almak için İstanbul'dan Vapur gönderiliyordu. Bu vapurlar düzenli değildi. Zaten göçmenlerin sayısı da düzenli değildi. Bazen muhacirlerin sayısı hızla artıyor, vapur gecikiyor, geldiğinde ise muhacirleri alacak kapasitede olmayabiliyordu. Bazen ise hava muhalefeti gibi nedenler ile vapurlar rötat yapabiliyordu. Bu sebep ile liman civarında muhacirler günlerce bazen daha fazla beklemek zorunda kalıyorlardı. Özel teşebbüs vapur kumpanyaları da vardı. Bunlar haftada 1 veya 2 sefer yapanları da vardı. Ancak ücretli idi.

İstanbul'dan gönderilen bir memur muhacir hareketlerini yönetmek ile görevlendirilmişti. Genellikle bu memurun, bazen Batum konsolosunun, bazen de köylülerin İstanbul'a çektikleri telgraflar ile vapur talepleri oluyordu. Ancak taleplere aynı anda cevap verilemiyordu. Geciken vapurlar nedeni ile tekrar tekrar yazışmak gerekebiliyordu.

Batum ve civarı artık Rus toprağı olmuştı. Bir kısım eski Osmanlı vatandaşlarının kendilerini resmi olarak Rus vatandaşı olarak (gönüllü veya mecburen) kaydettirdikleri gibi, köylerinden hiç çıkmamış ve ellerinde sadece Osmanlı vatandaşlığı ile ilgili belgeleri olanlar da vardı. Rus vatandaşı konumunda olanların vapur seyahati öncesi pasaport, vize ve gümrük işlemleri yapılması gerekiyordu. Bunlarda ayrı bir sıkıntı ve masraf nedeni oluyordu. Diğerleri için ise resmi işlemler muhtemelen muhacir işlerinden sorumlu ve bu iş için Batum'a gönderilmiş bir memur tarafından gerçekleştiriliyordu.

Göç hareketi ile görevli Batum'daki memur muhacirlerin iâşe ve tainatlarını karşılama konusunda da yardımcı olmaya çalışıyordu. Bunun için İstanbul'dan ödenek gönderiliyordu.

Muhacirler Pasaport, vapur bekleme işlemleri sırasında zaman zaman mevsim şartlarına maruz kalıyorlardı. Batum bölgesi bol yağış alan, kışın soğuk rüzgârlı ve fırtınalı olabiliyordu. Bu şartlar muhacirleri oldukça zorluyordu.

İdare-i mahsusa'ya ait ya da kiralanan vapurların çoğunlukla güvertesinde seyahat edilmek zorunda kalınılıyordu. Beklemekten bıkan ve bir an önce Batum'dan ayrılmak isteyen muhacirler uygun olmayan seyahat şartlarına, zaman zaman kalabalığa veya kötü hava şartlarına umursamayıp vapura binmek için ısrar ediyor, ancak yolculuk başlayınca rahatsızlanıyor, güç şartlar altında seyahatlarını sürdürüyorlardı. Yolculuk sonrasında hastalananların tedavisi geçici konaklama yerlerinde yapılmaya çalışılıyor, durumu ağır olanlar hastanelere kaldırılıyordu. Bu durumda olan ailelerin parçalanma ve birbirlerinin izini kaybetme riski ortaya çıkıyordu.

Daha önce göç eden yakınlarının yakınında iskân edilmek isteyenler nedeni ile Karadeniz kıyıları boyunca vapur değişik yerlerde durup bazen ikmal için, bazen ise yolcu indirip bindirmek için mola veriyordu. Hopa, Trabzon, Samsun, Sinop, Kastamonu, Akçakoca, şile, Anadolu kavağı bunlardan bazıları idi.

Bazen göçmenlerin sadece belirlenen limana götürülmesi emri alındığı durumlarda kendilerine güvenen göçmenlerden denize atlayarak sahile çıkmaya çalışanlar oluyordu. Muhtemelen bunlar ailesi ile beraber değil yalnız göç eden muhacirler idi.

O dönemlerde salgın hastalıklar sık rastlanan bir durum idi. Salgın hastalıklar da genel de deniz yolu ile yayılıyordu. Hastalananlar indirildikleri yerlerde tedavi ediliyor ayrıca karantina uygulamasına tabi tutuluyorlardı.

Daha sonra iskân işlemleri tamamlanıncaya kadar geçici iskân yerlerinde barındırılıyorlardı.

Çok değişik iklim, bitki ve coğrafi şartlardan gelen göçmenlerin uyum sağlayabilecekleri ortamları bulmak oldukça çetrefilli bir iş idi.

Saray'ın itinalı, ilgili takibi muhacir komisyonu memurlarının itinalı ve insani çalışmalar yapmaya teşvik ediyordu. Ancak iskana uygun yerler belirlemek, muhacirlerin göçü kadar hızlı olamıyor, muhacirler İstanbul'da ve değişik liman kentlerinde birikiyordu.

Geçici iskân alanlarında birçok güçlüklerle karşılaşılıyorlardı. Temizlik, Su, yiyecek, giyecek, hava şartları, hastalık, eğitim gibi birçok sorunu yaşıyorlardı.

Aynı sorunlar çözüm üretme çabasındaki muhacirin memurları bunlar ile baş etmekte zorlanıyor, bazı zaman ise yetişemedikleri oluyordu.

Bu durum karşısında saray sorumluları tespit edip uyarıyor, görev değişiklikleri, atamalar, aziller yapıyordu. Başarılı ve özverili çalışmalar yapanları da ödüllendiriyordu.

Yetersiz gelen geçici barınma yerleri yerine yenileri belirleniyordu.

Halk muhacirlere bazen muhacirin komisyonuna bağış yaparak, bazen de aynı olarak yardımlarda bulunuyordu. Mesela Kurban Bayramı'na denk geldiğinde halktan, İstanbul'un zenginlerinden ve saraydan kurban bağışları yapıyordu. Kışın çorap hırka gibi yardımlar yapıyordu.

Devletin en tepesinden itibaren özenle ilgi gösterilen muhacirlere, Sarayda, yüksek görevlerde yakınları olanlara ekstra bir ilgi gösteriliyordu. Bazen bu yakınların yönlendirmesi ile güney Marmara ve doğu Marmara civarlarında göçmenlerin önderleri keşif seyahatlerine çıkılıyordu. Önerilen veya beğenilen yerler olduğunda yakınları yardımı ile muhacirin komisyonundan ve yerel yetkililerden iskân için izin alınmaya çalışılıyordu.

Bu isteklerin mantıklı ve makul olanları önemli bir engel yoksa çoğunlukla kabul ediliyordu.

Kalabalıklaşan bazı yerlerde oldukça ilginç çözümler de geliştiriliyordu. Mesela Manyas gölünün çıkış ağzı açılarak gölün su seviyesi düşürülüp elde edilen araziler göçmenlere taksim ediliyordu.

Bazen arazi yetersizliği, ev yapma isteği, yakacak, kalabalık gibi nedenler ile ormanlar kesilebiliyordu. Bu durum muhacirin komisyonu eli ile ilgililer bilgilendirilerek, ileri gelenlerine nasihatlarla bulunarak halledilmeye çalışılıyordu.

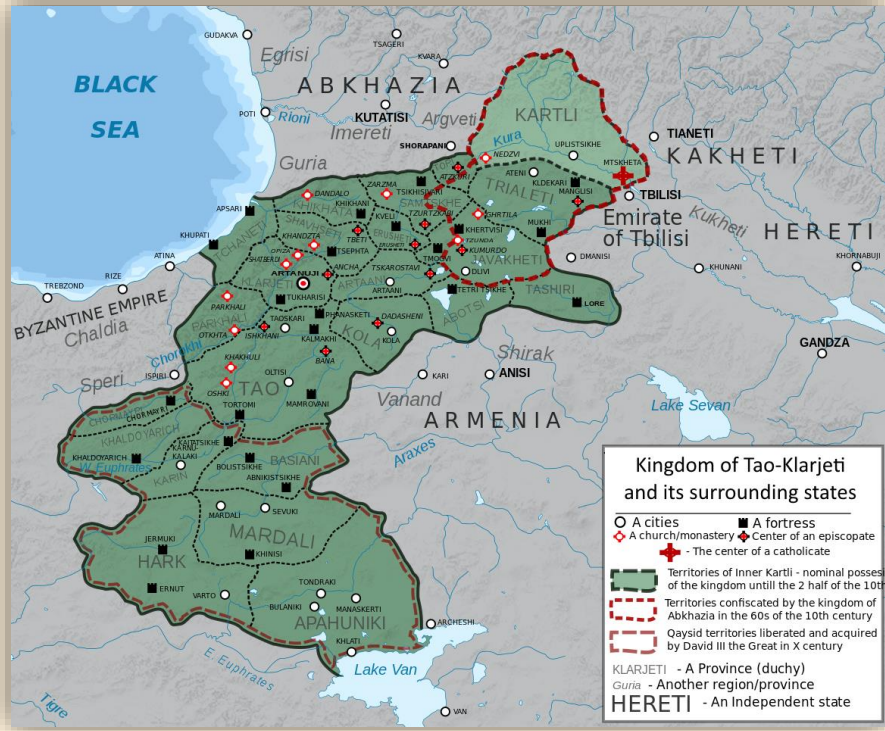
Göçmenlerin deneyimlileri memurluk ile görevlendirilirken, meslek erbabı işini yapması için destekleniyordu.

Ermeni, Bulgar, Rum köylerinden ve çiftliklerinden göçle ile boşalan yerler ile devlete, sultana ve zengin hayırseverlerin kişilere ait çiftlik ve arazilerinden uygun olanlarına, ayrıca icra ile devletin alacaklı olduğu alanlara iskân işlemleri yapıyordu.

İskân yeri belirlenen göçmenler yine vapurlar ile güney Marmara sahiline çıkarılıyordu. Lâpseki, Bandırma, Erdek, Mudanya, Gemlik, Yalova, İzmit. Bu limanlardan bazılarında işlemleri kolaylaştırmak için memurlar tahsis ediliyordu.

İstanbul'daki kalabalığı azaltmak için iskân yeri belli olmadan İstanbul'dan nakilleri yapılan muhacirler gönderildikleri yerlerde yeni bir bekleme ve zor şartlar ile karşı karşıya kalıyorlardı.

Örneğin Bandırma, Gemlik gibi yerlerde bekletilen ancak iskanları geciken muhacirler hakkında yerel muhacirin komisyonu yetkililerinin uyarıldığı oluyordu.

13 Kasım 1881 H-20.12.1298_Sultan Abdülmecid ve Abdülaziz zamanında memlekete hicret edenler ile 93 harbi sonrası 1881 sonuna kadar hicret edenlerin sayıları aşağıdaki gibi idi⁸³⁰

Tablo 17:(13 Kasım 1881) Y.PRK.KOM.3/22'ye Göre Muhacirlerin Etnik Dağılımı		
Muhacirler	Sultan Abdülmecid ve Abdülaziz Han Zaman-ı Saltanatında Hicret Eden	Mesele-i Zâilede (93 Harbi) Hicret Eden
Musevi	---	167
Arnavud-Boşnak	---	987
Batum Muhaciri	---	12000
Sohum Muhaciri	---	9640
Tatar-Nogay	1314	5565
Dağıstan	444	30
Çerkes	6586	5487
Rumeli Türkü	---	48452
	3892 Kadın-4452 Erkek	39418 Kadın-42910 Erkek
	8344	82328
Genel Toplam	90672	

Mesele-i Zâilede⁸³¹ Hicret edenlerin 39.369'u Bulgaristan'dan, 11.392'si Batum'dan ve 10.597'si Rum-ili Şarkî'den gelmiştir. 40 bin kadar muhacirin kopup geldiği Bulgaristan toprakları ile kastedilen yerler, yukarıda da belirtildiği üzere Berlin Antlaşması ile Bulgaristan Prensliğine bırakılan

⁸³⁰ BOA.Y...PRK.KOM.3/22

⁸³¹ Mesele-i Zâile kavramı, muharebe-i zaileyi ifade etmektedir. Mesele-i zaileden kastedilen 93 Harbi'dir. Bu kullanımdaki kasıt öncelikle muhacirlerin kopup geldikleri coğrafyalarla ilgilidir. 93 Harbi sonrasında, Balkanlarda ve Doğu Anadolu'da Osmanlı Devleti'nin elinden çıkan topraklardaki ahalinin göçü ifade edilmektedir. Söz konusu savaşın ve kayıpların halen tahtta olan Sultan II. Abdülhamid'in saltanatında yaşanması, alenen ifade edilmek yerine mesele-i zaile terimi kullanılmıştır.

Tuna Vilayetine bağlı; Ruscuk, Vidin, Tırnova ve Varna Sancakları ile Sofya Vilayetine bağlı Sofya Sancağı topraklarıdır⁸³². (Yrd. Doç .Dr. Derya Derin Paşaoğlu, 2013, s. 356)

Tablo 18: (13 Kasım 1881) Y.PRK.KOM.3/22'ye Göre, Memalik-i Asliyelere Dağılımı				
Muhacirlerin Asıl Memleketleri	93 Harbi ile Gelen		93 Harbi Öncesi Gelen (İskanı Şimdi Yapılan)	Toplam
	İskanı Bekleyen	İskân Edilen		
Bulgaristan	34703	4301	365	39369
Batum	629	10763	---	11392
Rum-İli Şarki	10473	124	---	10597
Sohum	---	9640	---	9640
Çerkezistan	---	---	5826	5826
Tuna	---	3487	---	3487
Anapa	---	2732	495	3227
Romanya	3202	---	---	3202
Kırım-Kazgan	---	---	1214	1214
Bosna	921	---	---	921
Edirne	679	---	---	679
Anadolu	608	---	---	608
Dağıstan	---	---	444	444
Yenişehir	20	---	---	20
Yer Belirtilmemiş	46	---	---	46
Toplam	51281	31047	8344	90672
Toplam	82328		8344	90672

İstanbul'da, Şehremâneti'ne bağlı Devâir Şu'beleri'nde kayıtlı olup, iskân durumları ile etnik dağılımları Tablo 3'te görüleceği üzere söz konusu tarihte iskân edilmeyi bekleyen 33.689 muhacir bulunmaktadır. Bunlardan 651 adedi Batum muhaciridir. Bu kadar çok iskân bekleyen muhacir Osmanlı Devleti için çok ciddi sorumluluktur (Yrd. Doç .Dr. Derya Derin Paşaoğlu, 2013, s. 359)

Tablo 19: (13 Kasım 1881) Y.PRK.KOM.3/22'ye Göre, İstanbul'da Şehremanetine Bağlı Devair Şu'belerindeki Muhacirlerin Etnik Dağılımı			
Göç Zamanı	Etnik Yapı	İskân Edilenler	İskân Edilmeyi Bekleyenler Hal-i Müsaferekte Bulunanlar
Abdulmecid ve Abdulaziz Han-ı Zaman-ı Saltanatında Hicret Eden	Tatar ve Nogaylar	837	---
	Dağıstan	444	---
	Çerkes	254	---
Mesele-i Zailedede Hicret Eden	Tatar ve Nogaylar	---	5319
	Dağıstan	---	60
	Çerkes	---	534
	Musevi	---	167
	Arnavud ve Boşnak	---	987
	Batum Muhaciri	---	651
	Sohum Muhaciri	---	23
	Rum-ili Türkü	---	25978
Toplam		1535	33689
Der-Sa'adet Toplamı			35224

⁸³² Berlin Antlaşmasıyla kurulan Bulgaristan 63 bin küsur km.²lik bir prenslikti. 1885'te 96.000, 1913'te 103.000 ve daha sonra 111.000 km.²lik bir devlet olmuştur. Son olarak 1940'ta Güney Dobruca toprakları da Romanya'dan alınıp Bulgaristan'a verilmiştir. Şimşir, a.g.e., s.17

1882 yılı İstanbul ve ilçeleri nüfusuna göre göçmenlere mahsus ikametgâhta bulunan muhacirlerin toplamı 30.536'dır⁸³³. Osmanlı Devleti'nin muhacirlerin iskânı için gösterdiği gayret ve savaşın üzerinden 3 yıl geçmesine rağmen İstanbul'da hala 30 binin üzerinde muhacir bulunması muhaceret hareketinin devam ettiğinin göstergesidir. (Yrd. Doç .Dr. Derya Derin Paşaoğlu, 2013, s. 360)

13 Kasım 1881 H-20.12.1298 itibari ile İstanbul'daki Devâir Şu'beleri'nden 6 adedindeki iskân bekleyen Batum göçmenleri aşağıdaki gibi idi.

Tablo 20:					
Şu'be	Etnik	Geldiği Yer	Kadın	Erkek	Toplam
Sultan Bayezid	Batum Muhacirleri	Batum'dan	18	25	43
Sultan Ahmed	Batum Muhacirleri	Anadolu'dan	103	156	259
Fatih Sultan Mehmed	Batum Muhacirleri	Anadolu'dan	55	48	103
Eyüb Sultan	---	---	---	---	---
Beyoğlu	---	---	---	---	---
Beşiktaş	Batum Muhacirleri	Anadolu'dan	66	180	246
Toplam			242	409	651

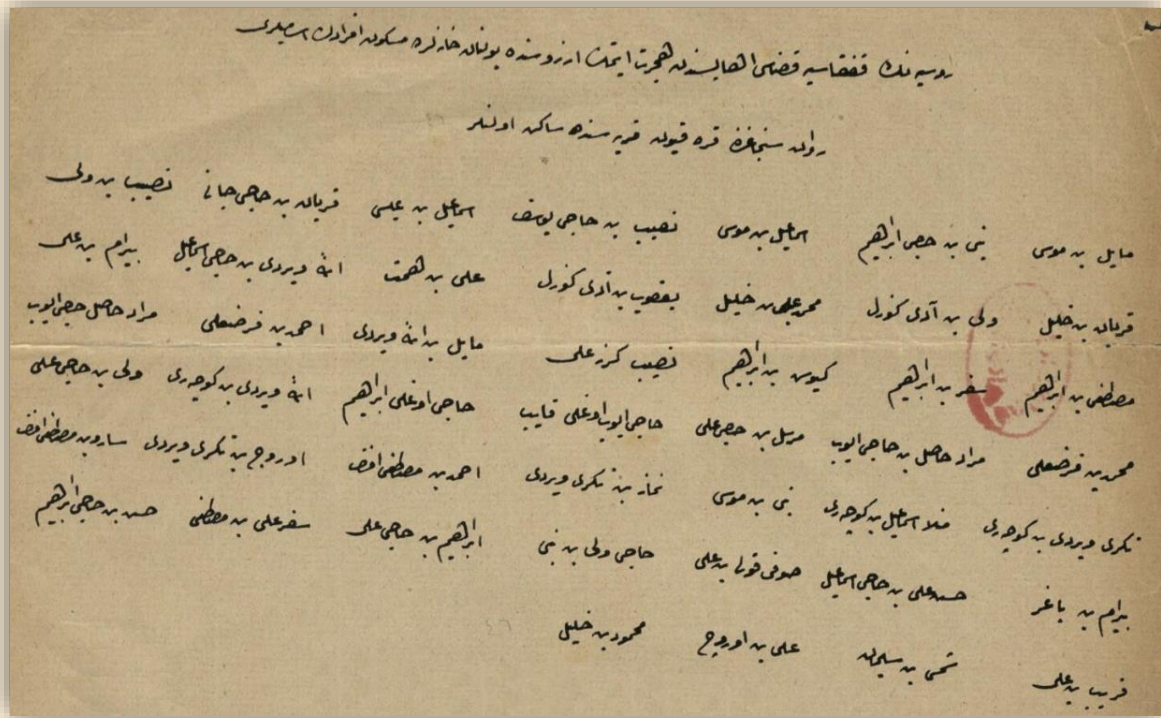
18 Kasım 1881 H-25.12.1298 Saray iskân işlerini yakından takip ediyordu. İskân-ı muhacirin şubesine kaydolan muhacirlerin miktarı ve geldikleri bölgeler liste şeklinde bildiriliyordu.⁸³⁴ **21 Kasım 1881 H-28.12.1298** Çeşitli bölgelerden gelen muhacirlerin sayısı günlük olarak raporlanıyordu⁸³⁵. Hatta arşivlerde çok sık rastlanmasa da Kafkasya ahalisinden hicret etmek isteyen efradın isim listelerini içeren cetvellere bile rastlamak mümkündür.⁸³⁶

⁸³³ Karpat, a.g.e., s. 417-425.

⁸³⁴ BOA.Y..PRK.KOM.3/25

⁸³⁵ BOA.Y..PRK.KOM.3/26

⁸³⁶ BOA.Y..PRK.KOM.3/28 22 Kasım 1881 H-29.12.1298

207 hicret etmek arzusunda bulunan efradın isim listelerini içeren cetveldən bir kesit. (BOA.Y..PRK.KOM.3/28 22 Kasım 1881 H-29.12.1298)

25 Kasım 1881 H-03-01-1299 Karesi vilayetinde iskanları kararlaştırılan Kafkasya muhacirlerinin iâşe ve sair masrafları için yapılacak harcamanın Maliye Hazinesi'nden tesviye olunması⁸³⁷.

26 Kasım 1881 H-03-01-1299 Karesi vilayetinde iskanları kararlaştırılan Kafkasya muhacirlerinin iâşe ve sair masrafları için yapılacak harcamanın Maliye Hazinesi'nden tesviye olunması⁸³⁸.

12 Aralık 1881 H-20.01.1299 1297 senesi Teşrin-i sani⁸³⁹ ayı içerisinde muhtelif yerlerden Dersaadet'e gelen muhacirlerin miktarı⁸⁴⁰.

31 Aralık 1881 H-09.02.1299 tarihinde Droeba tarafından yayınlanan; Şavşat'tan Osman Ağa tarafından gönderilen mektuptan anlaşılmaktadır ki; "ahali 5 manat zor ödedi. Buna rağmen Nachalnik (muhtar) Korganov; bölge ahalisine bu verginin 10 manata çıktığını ve bunun ödenmesi gerektiğini, ödemeyenleri ise tehdit ederek eğer ödemezlerse 20 manata çıkacağını söylüyordu. Bu durum yerel halkı çok etkiledi ve geçen yaz 100'den fazla aile Osmanlı topraklarına göç ettiler. Bu kış sonrası da birçok aile göç etmeyi düşünmektedir". Ağırlaşmış vergilere ek olarak Rus İmparatorluğu'nun bölge temsilcilerinin, halka karşı gösterdiği şiddet ve haksız davranışları durumu daha vahimleştiriyordu. Osman Ağa bölgeyi yöneten Korganov hakkında şöyle diyordu:

"Korganov'un terbiyesizliği ve küfür dolu sözleri hem kendisinden nefret ettirdi hem de bizi hayatımızdan bezdirdi" (Osman Ağa, 1881:4). (Osman Ağa. Droeba Gazetesi, 1881: 4.)

⁸³⁷ BOA.MB.İ...86/140

⁸³⁸ BOA.MB.İ...86/140

⁸³⁹ Teşrin-i sani: Kasım, Gregoryen Takvimi'ne göre yılın 11. ayı olup 30 gün çeker.

⁸⁴⁰ BOA.Y..PRK.KOM.3/31

Bu kötü ve dayanılmaz durum hakkında İlia Chavchavadze de ⁸⁴¹ şunu demektedir:

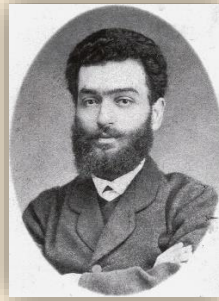
“Rus hükümet yetkilileri keçiboynuzu gibi, keçiboynuzundan da daha acımasız, daha açgözlü ve doymaz olarak halka saldırdılar. Bu bölge hakkında konuşulan haberleri aşdırmamak elimizde değildir. Bölgede en kötü insanlar devletin hizmetine girdi ve halka zulüm yapmaktadır. Maalesef bu apaçık görülmektedir. Acara Bölgesi'nden halk göç ederse bu doğrudan devlet makamlarında çalışan insanların suçudur” (Chavchavadze, 1987:163).

Aynı problem üzerinde Sergeyi Meskhi ⁸⁴² de şunu yazmaktadır:

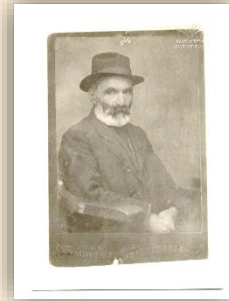
“Hemen hemen her hafta o bölgede görev yapan hükümet yetkilileri hakkında yerel insanlar tarafından şikâyet gelmektedir. Anlaşılmaktadır ki; bu kişilere Batum Vilayeti'nde hükümet yetkilisi görevi verilmeden önce bu kişiler değişik suçlar işlemiştir. Şimdi de verilen görevlerde tekrar halka yönelik haksızlıklar yapmaktadırlar” (Meskhi, 1879:14). (Meskhi S. Bir cümle. Droeba Gazetesi Tiflis, 1879: 14.)

208 İlia Chavchavadze

209 Sergeyi Meskhi

210 Zakaria Chichinadze

⁸⁴¹ **İlia Chavchavadze** Prens İlia Chavchavadze (Gürcüce: ილია ჭავჭავაძე; 8 Kasım 1837- 12 Eylül 1907), 19. yüzyılın ikinci yarısında Rus döneminde Gürcü ulusal hareketinin canlanmasına öncülük eden Gürcü bir yazar, siyasi figür, şair ve yayıncıydı. Gürcistan yönetimi. Gürcistan'ın "evrensel olarak saygı duyulan kahramanı".

⁸⁴² **Sergei Simon Meskhi** (d. 24 Ekim [d. 12 Ekim], 1845, Rioni, günümüz Tskaltubo- d.2 Ağustos [d.21 Temmuz], 1883, Abastumani, Rioni'ye gömüldü) - Gürcü yayıncı, Gazeteci, yazar ve halk figürü. 1856'dan 1863'e kadar St. Petersburg Üniversitesi Doğa Bilimleri Fakültesi'nde 1863'ten 1867'ye kadar Kutaisi Gymnasium'da okudu. 1867'de anavatanına döndü. 1868'den itibaren "Droeba" gazetesinin editörüydü. "Babalar" ve "Çocuklar" mücadelesinde aktif bir katılımcı olan "Yeni Gençlik" adlı edebiyat grubunun bir üyesiydi. Mektupları eleştiri, folklor, tiyatro, dramaturji, edebi dilin saflığı ve daha fazlasının teorisi ve pratiği ile ilgiliydi. Çeviri: Hugo Hugo, Alphonse Dode ve diğerleri. Yeni Gürcü edebi dilinin, eleştirisinin, gazeteciliğinin ve Gürcü tiyatrosunun gelişimine büyük katkıda bulundu.

Aslında yerel yönetimlerde olan hükümet yetkililerinin bu tür haksız davranışlara yüksek hükümet makamlarınca da izin verildiği söylenebilir.

Böylesi bir faaliyetin temelinde ileriye dönük politikalar vardı. Bu da Kafkas Orduları Komutan Yardımcısı Svytapolosk Mirski'nin Batum Askeri Valiliği'ne gönderdiği mektupta;

“Rusya Batum’u alarak Kafkasya sınırlarının en tehlikeli köşesinde doğal bir kale elde etmiştir. Fakat halkı savaştı ve itaatsizdir; dini bakımdan Osmanlı İmparatorluğu ile bağları vardır. Bu nedenle kale içinde tehlikeli bir unsurdur ve onların burada kalması mümkün değildir. Yerli halkı uzaklaştırmalıyız.”

şeklinde belirtmiştir. Batum Askeri Valisi General Komarov, General Stefanov gibi birçok kişi de muhacirliği körüklüyordu (Putkaradze, 2003). Böylece Rusların bölgede yaşayan Müslüman Gürcü nüfusunu göç ettirme ve yurtlarından kovma girişimleri gibi niyetleri gerçekleşmiş olmaktadır. Dolayısıyla; Droeba gazetesinde yazıldığı gibi:

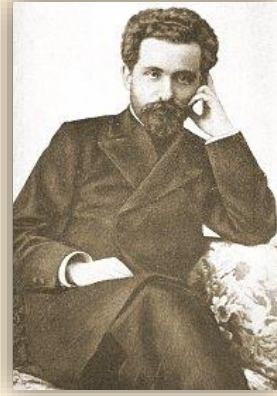
“Bizim yurdumuz mahvolmakta, halk büyük ve küçük, zengin ve fakir herkes kendi topraklarından, kendi evlerinden kaçmaktadır. Birçoğu gitti bile; birçoğu da kış bitince gitmeyi planlanmaktadır. Gözyaşları ile vatanlarını bırakmaktadır. Herkesin kalbi ağlayarak memleketinden ayrılıyor. Vatanında ağlayarak yaşamalarındansa, yabancı topraklarında ölmeyi tercih etmek zorunda kalıyorlar” (Osman Ağa, 1881:4). (Osman Ağa. ⁸⁴³ Droeba Gazetesi, 1881: 4.)

Bu tür davranışlar muhacirlik sürecini daha hızlandırdı. Zakaria Chichinadze ⁸⁴⁴ eserinde

“Yerel halkın söylediklerine göre, 1878 yılından 1882 yılına kadar Şavşat’tan muhacir olarak toplam 10.000 kişi yurtlarından gitmiştir. Bunlardan yarısı İmerkhevi’den gitmişlerdir. İmerkhevi’den ve 34 köyden toplam 585 aile göç etmiş. Göç yukarıda belirtilen tarihler geçtikten sonra durmamıştır”

Şeklinde belirtmektedir. Yine Zakaria Chichinadze’nin bilgilerine göre, 1895 yılından 1902 yılına kadar bölgeden 1000 aile göç etmiştir. Bu rakam resmi rakam olmadığından bahseden Chichinadze’nin bilgileri genelde yerel halkından alınan bilgilere dayandığı için kesin olmayabilir⁸⁴⁵.

İmerhevliler (Gürcüce: იმერხველები), Gürcüce'nin İmerhev lehçesini konuşan (imerheuli) Gürcülerin etnografik alt grubudur. İmerhev lehçesinin Acara lehçesi ile benzer özellikleri vardır. İmerhevli, Türkiye'nin kuzeydoğusundaki Artvin ilinin yerli halklarından. Türk toplumu ile bütünleşen İmerhevlier Sünni Müslümandır. İmerhevlielerin neredeyse tamamı hem Gürcüce hem de Türkçe konuşabilir. Türkiye'deki Gürcü toplulukları arasındaki farkları yansıtan topluluklardan biri olan İmerhevli, Acara kimliğini benimsemiş Borçka bölgesindeki Gürcülerden farklı bir kökene sahiptir. Buranın kültürünü akademik olarak inceleyen ilk kişi Nikolay Marr'dır. 1910'da Şavşat'a yaptığı keşif gezisinde İmerhev nehrinin çevresindeki birçok köyden etnografik ve halk edebiyatına dair bilgiler toplamıştır.

211 Nikolay Yakovlevich Marr

⁸⁴³ Osman Ağa Şavşat'dan Droeba gazetesine mektup gönderen bir kişi

⁸⁴⁴ Zakaria Chichinadze (Gürcüce: ჯაჭიანძე ზაქარია; Türkçe: Çičinaze, Zak'aria; 1854- 27 Aralık 1931), kendi kendini eğitmiş bir Gürcü edebiyat eleştirmeni, bibliyofil, tarihçi ve bir kitap yayıncısıydı. Tiflis'te (Tiflis) doğan, daha sonra Rus İmparatorluğu'nun bir parçası olan Chichinadze, kariyerine bir tütün fabrikasında işçi olarak başladı. Hevesli bir tarih okuyucusu olan Gürcü edebiyatı tarihi hakkında makaleler yazmaya başladı ve 1872'de Gürcü basını için kitap basıldı. Tarihi Gürcü kroniklerinin ve belgelerin yüzlerce eski el yazmasını ve çağdaş Gürcü makalelerini topladı ve yayınladı. Gürcistan'ın tarihi ve kültürü üzerine kapsamlı bir şekilde yazdı ve Gürcü edebiyatının Acara ve Samtshe'nin Müslüman Gürcüler arasında yayılmasına yardımcı oldu. Sosyalist bir sempatizandı ve Tiflis'teki kitabevi, genç Joseph Stalin gibi devrimci fikirli gençler tarafından sıkça ziyaret edildi.

⁸⁴⁵ (Chichinadze, 1812:138). (Chichinadze Z. (1912). Gürcü Müslümanların Osmanlı'ya göçü ve muhacirlik, emigrasyon. Tiflis.)

Batum Vilayeti'nde oluşturulan Oblast Yönetim Birimi içerisindeki görevlere Vilayet Gübernatorü, sadece askeri rütbelere sahip olan kişileri tayin edebiliyordu. Bölgede Rus yönetimin güçlendirilmesi ve tamamlanması için 5 Şubat 1879 yılında yeni bir yönetmeliğe imza atıldı. Bu yönetmeliğe göre valilerin askeri hakları artırılmış; aynı zamanda askeri-polis yönetim birimleri ve daireleri güçlendirilmiştir. Rus İmparatorluğu tarafından gerçekleştirilen bu işlemlerin amacı; yeni himaye altına alınan bölgelerde yerleşim yerleri oluşturulmasına olanak sağlanması idi. (Karalidze, 2011: 75). Karalidze J. (2011). (Rus İmparatorluğun himayesinde Şavşat, Mongrafi Şavşat. Tiflis: Horus XXI. Baskı Merkezi.)

1881 yılında Batum Valisi Komarov, Maçahel vadisinde bir teftiş seyahatine çıktı. Komarov'un edindiği bilgilere göre ziyaret öncesi Maçahel'in 26 köyünde 1600 aile yaşıyordu. Valinin ziyaretinden önce 800 aile göç etmişti ve kalanlar da yakın zamanda göçe hazırlanıyordu. Rus basınının verdiği haberlere göre ise 1881 yılında Maçahel'deki 7500 kişiden 4000'i göç etmişti.

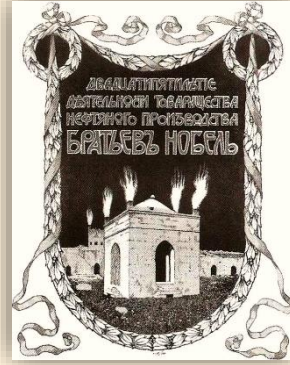
01.01.1882 Ali Haydar Bey (Bejanidze) 1882 senesinde Nafia Nezaretinde göreve başladı.⁸⁴⁶

1882

1882 Rus askeri Artvin ve Batum'a, Ayastefonos (Yeşilköy) Anlaşması'nın imzalanmasından 6 ay sonra, 7 Eylül 1878 tarihinde girebilmişti. Müslüman halkın, Osmanlı askeri ve memurları ile birlikte şehirden ayrılmasından sonra Batum çarşısı adeta metruk bir hal almıştı. Şehirde bir müddet kıtlık ve açlık görüldü, salgın hastalıklar çıktı. Ruslar, şehrin canlanması ve gelişmesi için idari binalar, askeri hastane, telgraf ve postane gibi hizmet birimleri açtı. Fakat 1882 yılına kadar şehrin nüfusunda pek artış olmadı. Bakü-Tiflis-Batum demiryolu, Bakü'den petrol taşıyacak katarlar sefere başladığında, Batum büyük bir gelişme gösterdi. Bakü'de petrol çıkartan Alfred Nobel ve kardeşlerinin sahibi olduğu Branobel⁸⁴⁷ firması ile Baron Alfonse de Rotchild ve kardeşlerinin Shell petrol şirketi; Batum'da petrol depoları, rafineri ve gemilere petrol yüklemek için boru hattı inşa ettiler ve Batum bir petrol ihraç limanı oldu. 1892 yılında Batum'dan ilk petrol yükünü alan Murex isimli petrol nakliye gemisi, bu yükü İngiltere'nin West Hartlepool limanına ulaştırdı. (Mehmet Bilgin, Ocak 2017)

212 Ali Haydar Bey
(Bejanidze)

213 Branoble Amblemi

⁸⁴⁶ Ali Haydar Bey (Bejanidze) 1852 senesinde Batum'da doğdu. Batum hanedanından Seferbeyzade Abdülhamit Bey'in oğludur. 1867-1877 seneleri arasında Batum Tahrirat Kaleminde ve Meclis kaleminde görev yaptı. 1877/1878 Osmanlı-Rus Harbine katıldı ve Batum Orduy-u Hümayun Komutanı Hasan Tahsin Paşa ile Batum Umum Asakir-i Muavene Komutanı Çürüksulu Ali Paşa'nın yazışmalarını yürüttü. Bölgenin savaş sonrasında Rusya'ya bırakılması üzerine hicret ederek İstanbul'a yerleşti. Padişah 2. Abdülhamit'in izni ile Hüdavendigar Vilayeti sınırlarına Batum Gürcü muhacirlerinin yerleştirilmesinde görev aldı. Gemlik'in Haydariye Köyünü kurdu. 1882 senesinde Nafia Nezaretinde göreve başladı. 1911 senesinde Nafia (Bayındırlık) müdürü görevinde iken İstanbul'da vefat etti. Kabri Fatih Camii haziresindedir. Mezar taşında şöyle yazılıdır; Bayındırlık müdürü Haydar Bey bu mezarda gömülmüştür. Adı geçen kişi Batum hanedanından meşhur şehit Abdülhamit Bey'in oğlu olup, ilmi olgunluğu ve ahlaki fazileti ile öne çıkan ve tanınan biriydi. Dileriz ki, makamı cennet olsun ve ziyaretçileri birer fatiha okusun. 1 Ocak 1911. Kaynak: Murat Kasap, Osmanlı Gürcüleri, İstanbul 2011, s.407

⁸⁴⁷ Petrol Üretim Şirketi Nobel Brothers, Limited veya Branobel (esasen Bakü'de Ludvig Nobel ve Baron Peter von Bilderling tarafından kurulan bir petrol şirketi idi. Azerbaycan'ın yanı sıra Türkmenistan'ın Cheleken şehrinde. Başlangıçta Robert Nobel (25.000 ruble katkıda bulunan) ve 1876 yılında bir distillery olarak baron Peter von Bilderling (300.000 ruble) ve Standertskjöld (150.000 ruble) yatırımları tarafından kurulmuş, 19'uncu yüzyılın sonlarında dünyada en büyük petrol şirketlerinden biri haline geldi.

214 Murex Tanker Gemisi

1882 aşağıdaki yıllarda Gönen'de görev yapmış kaymakamlar⁸⁴⁸ şunlardır: Mehmed Bey (1882-1883), Mahmud Celalettin Bey (1883-1886), Mehmed Tefvîk Bey (1886-1889), (Özer Küpeli, 2000 İzmir, s. 234)

1882-1922 arası Kavak-alanı adında bir köyün 1882-1922 yılları arasında Gönen'e bağlı olduğu anlaşıyor. Ancak bu köy anlaşıldığı üzere başka bir köy olmalı. Günümüzde de Gönen'e bağlı kavakalanı adında bir köy var : **Kavakalanı mah - Gönen (Sarıköy bucağı) - Balıkesir** Eski adı: - Koord: 40° 13' 30" D, 27° 28' 40" K (Özer Küpeli, 2000 İzmir, s. 239)

08.01.1882 H-17.02.1299 Gemlik'e yerleştirilen Batum muhacirlerinin miktar ve esamisi ile iskân işlerinin düzensizliği ile mağdur olduklarından, memleketlerine geri dönmek için teşebbüse geçtiklerinden gereğinin yapılması⁸⁴⁹.

19.01.1882 H-28.02.1299 1297 Kanun-ı evvel⁸⁵⁰ ve Kanun-ı sani⁸⁵¹ aylarında Dersaadet'e gelen muhacirinin nüfus, esami ve miktarı⁸⁵².

03 Şubat 1882 H-14.05.1299 muhacirlik süresi sonu (Malkhaz Chokharadze, 2015)

03 Şubat 1882 H-14.05.1299 yılının 3 Şubat günü Rusya'dan Osmanlı ülkesine izinli göç süresi sona erdi. Bu tarihten sonra münferit vakalar dışında Batum ve Kars'tan toplu bir göç yaşanmadı⁸⁵³.

Şubat 1882 Haziran 1881 'de 4.000 ve Şubat 1882'de 3.000 Batum göçmeninin İstanbul üzerinden iskân mahallerine sevk edildiği bilinmektedir.⁸⁵⁴ (Doç. Dr. Nedim İPEK Yrd, s. 107)

20-02-1882 H-01.04.1299 Kış gelmişti ve daha önceden göç edenlerin yaşadıkları zorlukları duyan muhacir adayları, göç ile ilgili olumlu sonuçlanan girişimlerinin boşa gitmesini istemedikleri gibi, kış şartlarının zorlukları ile başa çıkmakta zorlanacaklarını artık biliyorlardı. Batum ahalisinden hicretlerini gelecek ilkbahara talik etmek isteyen kişiler tarafından bir telgraf gönderilmişti⁸⁵⁵. Bu telgrafi devlet işleme almıştı.⁸⁵⁶

⁸⁴⁸ **Kaymakam** Sözlük anlamı "birinin yerine geçen" olan kaymakam unvanı 1840'larda sancaklarda en büyük mülkî amir için kullanılmış, 1864-1867 yıllarındaki düzenlemelerden sonra ise mutasarrıf vekili manasıyla kazalarda kullanılmış ve bu anlamıyla günümüze kadar gelmiştir.

⁸⁴⁹ BOA.Y..PRK.KOM.3/36

⁸⁵⁰ Aralık ayı, [Gregoryen takvime](#) göre yılın 12. ve son ayı olup 31 gün çeker.

⁸⁵¹ Ocak ayı [Gregoryen](#) ve [Jülyen takvimlerinde](#) yılın ilk ayıdır.

⁸⁵² BOA.Y..PRK.KOM.3/40

⁸⁵³ Kavkaz, 1881, № 216.

⁸⁵⁴ BA.İD.Nr.68035: Arz tezkiresi, 27 Şubat 1882; BA, AD, Nr. 1272/140.

⁸⁵⁵ BOA.HR.TO..89/86

⁸⁵⁶ BOA.HR.TO..89/84

24 Şubat 1882 H-05.04.1299 Muhacirinin iskanlarının tamamlanmadığı ve tayinatlarının verilmediği⁸⁵⁷.

07 Mart 1882 H-16-04-1299 Kafkasya muhacirlerinin iskanı ve iaşelerinin ne suretle temin edileceği⁸⁵⁸.

Tiflis'teki Gürcü aydınlar, Acara'dan ve Güneybatı Gürcistan'ın tarihi topraklarından Müslüman Gürcülerin Osmanlı Devleti'ne göçlerine karşı çıktılar.

Rus ordusunda general rütbesine yükselen Gürcü asilzâde, ünlü yazar Grigol Orbeliani⁸⁵⁹ bir mektubunda Batum bölgesindeki Gürcü nüfusun, Rus yönetiminden kaçtığını ifade ederek Kırım, Abhazy ve Kars'tan sonra sıranın Batum'a geldiğini, Batumluların da Osmanlı'ya gitmek zorunda bırakıldıklarını üzümlere dile getiriyordu⁸⁶⁰.

215 Grigol Orbeliani

General Orbeliani, 1879 yılının 19 Kasım'ında Kafkas Ordusu komutanı General Sviatopolk-Mirski'ye yazdığı mektubunda, Acara ve Kars'tan Osmanlı'ya muhaceret sürecini eleştirerek Müslümanların Rusya İmparatorluğu'ndan kaçtıklarının gözlendiğini ifade etmekteydi. Çerkesler ve Abhaz'lardan sonra Kars ve Acara halkının da Rus yönetiminden bir veba salgınından kaçır gibi kaçtığını vurgulayan Orbeliani, bunun dinî bir taassuptan ziyade Rus yöneticilerin yetersizliklerinden, yerel nüfusa karşı ilgisizliklerinden kaynaklandığını ileri sürüyordu⁸⁶¹.

General Orbeliani, 1879 yılının 19 Kasım'ında Kafkas Ordusu komutanı General Sviatopolk-Mirski'ye yazdığı mektubunda, Çerkesler ve Abhaz'lardan sonra Kars ve Acara halkının da Rus yönetiminden bir veba salgınından kaçır gibi kaçtığını vurgulayan Orbeliani, bunun dinî bir taassuptan ziyade Rus yöneticilerin yetersizliklerinden, yerel nüfusa karşı ilgisizliklerinden kaynaklandığını ileri sürüyordu.

⁸⁵⁷ BOA.Y..PRK.KOM.3/51

⁸⁵⁸ BOA.Y..PRK.KOM.3/49

⁸⁵⁹ **Prens Grigol Orbeliani** veya Jambakur-Orbeliani (Gürcüce: გრიგოლ ორბელიანი; ჯამბაკურ-ორბელიანი) (2 Ekim 1804 - 21 Mart 1883) bir Gürcü Romantik şair ve İmparatorluk Rus hizmetinde generaldi. 19. yüzyıl Gürcü kültürünün en renkli figürlerinden biri olan Orbeliani, Gürcistan'ın kayıp geçmişine ve bağımsız monarşiye yas tutan vatansever şiiriyle dikkat çekiyor. Aynı zamanda, Kafkasya'daki imparatorluk yönetiminde en yüksek pozisyonlara yükselen Rus askerlik hizmetinde onlarca yıl geçirdi.

⁸⁶⁰ Iona Meunargia. Tshovreba da Gvatsli Grigol Orbelianisa, Kartveli Mtserlebi I. S. Tsaishvili redaksiit, Tiflis 1954, s. 113.

⁸⁶¹ S. Megrelidze. Acaris Tsarsulidan, Tiflis 1964, s. 22-23.

Muhacirler Osmanlı ülkesine Kars'tan kara yoluyla Batum'dan ise deniz yoluyla, gemilerle gidiyorlardı. Osmanlı'ya hicret etmek üzere Batum'a gelen binlerce kişinin yaşadığı sefalet ve çaresizlik bilhassa göze çarpıyordu. Daha dün memleketlerinde ev sahibi olan bu mutlu insanların şimdi günlerce sahilde perişan bir halde aç çocukları ile birlikte Osmanlı limanlarına gidecek gemileri bekleyişleri görenleri gözyaşına boğuyordu⁸⁶².

Söz konusu dönemde, Gürcü toplumunun ileri gelenleri Rus yöneticilere başvurarak göçü durdurmak, göç edenleri de evlerine dönmeye ikna etmek için ellerinden geleni yapmışlardı. Bunun sonucunda göç süreci biraz olsun yavaşladı, göçmenlerin bir kısmı da Gürcistan'a geri dönebildi. Osmanlı'ya göç eden Müslüman Gürcüler ise çoğunlukla Karadeniz ve Marmara bölgeleriyle İstanbul'da yerleştiler. (Bejan KHORAVA Zaza TSURTSUMIA, 2016, s. 88)

06 Mart 1882 H-15.04.1299 Batum Gürcü muhacirlerinden Şaban'ın Mekteb-i Sultani'ye⁸⁶³ kabulü⁸⁶⁴.

07 Mart 1882 H-16.04.1299 Kafkasya muhacirlerinin iskanı ve iaşelerinin ne suretle temin edileceği⁸⁶⁵.

Mayıs 1882 H-06.1299 Rus Yönetimindeki bölgelerde, Kars ve Batum'da yaşanan ekonomik sorunu çözmek, toprakla ilgili düzenlemeleri yapmaktan geçiyordu. Bu anlamda Rusya, idari yapılanmasında "oblast" olarak belirlediği Kars ve Batum'un arazisi üzerinde kendi arazi ve vergi sisteminin uygulanabilirliğini denetlemek üzere bir komisyon oluşturdu. 1882 yılı mayıs ayında Kafkasya Genel Valiliği'ne sunulan raporda, komisyonun çalışmalarına dair bilgilere rastlamaktayız. (Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Tanrıverdi, 1-2 Kasım 2018, s. 415)

15 Mayıs 1882 H-26.06.1299 Bulgaristan, Rumeli, Batum, Kafkasya, Romanya, Çürüksu'dan Dersaadet'e gelip, taşraya sevk olunan muhacirlerin miktarını gösteren jurnallerin takdimi⁸⁶⁶.

01 Haziran 1882 H-14.07.1299 Batum'a tabi Tecziye nahiyesi Kalfa karyesi muhacirlerinden Kalfaoğlu Mehmed Ağa ile mahdumu Yusuf efendilerin, Batum'da kalan ailelerinin hicretleri kararlaştırıldığından Batum Şehbenderliği'ne⁸⁶⁷ gereken emrin verilmesi⁸⁶⁸. (Dahiliye; Muhaceret)

18 Ağustos 1882 H-03-10-1299 Karesi havalisinde muhacir iskanına memur Hamdi Paşa'nın azli ve mazuliyet⁸⁶⁹ maaşı⁸⁷⁰.

19 Eylül 1882 H-06-11-1299 İstanbul'da bulunan muhacirinin miktarı ile bunlar arasında eramil⁸⁷¹ ve eytamin⁸⁷² Şehremaneti'nce iaşelerinin karşılanması, çocuklarının da Tophane ve Tersane'de eğitiminin sağlanması⁸⁷³. 167 hanede 651 adet Batum muhaciri^{xxii} bulunuyordu.

⁸⁶² Droeba (gazetesi), 1879, № 151.

⁸⁶³ **Galatasaray Lisesi** Galatasaray Lisesi (Osmanlı Türkçesi: مکتب سلطانی, Mekteb-i Sultânî; Fransızca: Lycée de Galatasaray), İstanbul'un Galatasaray semtinde bulunan bir lisedir. Türkiye'nin en eski eğitim kurumlarından biridir. Fransızca eğitim vermektedir.

⁸⁶⁴ BOA.MF.MKT.74/151

⁸⁶⁵ BOA.Y..PRK.KOM.3/49

⁸⁶⁶ BOA.Y..PRK.BŞK.5/77

⁸⁶⁷ **Şehbender** شهبندر Osmanlılar'da önceleri tüccarlar arasındaki ihtilâfi çözmekle görevli memur iken daha sonra konsolosluğa dönüşen dış temsilcinin unvanı. bk. Konsolos Bir ülkede diplomatik görev yapan yabancı temsilci.

⁸⁶⁸ BOA.HR.İD..21/78

⁸⁶⁹ **Mazuliyet** Memuriyetten çıkarılan ve görevden alınan kimselere ödenen ücret.

⁸⁷⁰ BOA.İ..DH..861/68963

⁸⁷¹ **Eramil**: Bekârlar. Dul kadınlar. Kocaları ölmüş veya boşanmış kadınlar.

⁸⁷² **Eytamin**: Yetimler

⁸⁷³ BOA.Y..PRK.KOM.3/68

بلطوط	نقص	خا	نقص	خا	نقص	خا	موسم
۹۴	۱۱	۴۶۴	۸۵	۴۶۴	۸۵	۴۶۴	موسم
۴۵۹	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۱۰۴	۴۶	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	۹۷	۴۸۶	موسم
۴۶۴	۶۵						

216 BOA.Y..PRK.KOM.3/68

27 Eylül 1882 H-14-11-1299 Sultan Abdülmecid ve Abdülaziz zamanlarında ve son harbde iltica eden muhacirinden Anadolu'ya sevk edilenlerle misafir bulunanların miktarını gösterir cedvel⁸⁷⁴.

874 BOA.Y.PRK.KOM.3/69

[illegible]

217 BOA.Y..PRK.KOM.3/69

03 Ekim 1882 H-20.11.1299 Muhacirlerin iskanı için gösterilen çabalara rağmen hala iskân edilemeyenlerin olması üzerine Bosna, Batum, Kars ve sair mahallerden gelen ve gelmekte olan ve fakat iskân olunamayan muhacirlerin iskanı için Fevkalade Memur Ali Kemali Paşa tayin edilmişti⁸⁷⁵.

12 Kasım 1882 H-01-01-1300 Karesi havalisindeki muhacirlerin iskanına memur olan Müşir Ahmed Hamdi Paşa Bursa'da ikamet etmek üzere görevinden ayrılmıştı⁸⁷⁶.

1883

Türkiye'de Gürcü Dili Coğrafyası'nı araştıran bir Gürcü kaynakta Yenikavak köyü halkının ataları olarak Archveti köyü gösterilmektedir.

Tablo 21:				
4.Ilya (Balya ბალოა) Ilche				
Nüfusa kayıtlı yer		Gürcü Aile Sayısı	Ataların Yerleşim Bölgesi	Not
Yeni İsim	Eski İsim			
იენქავაკი Yeni Kavak	ყავახალაზი Kavak?	260	Klarjeti	Nigali (Archveti, Chkadueti ... ayrıca sahilin sol yakasında Borchkhi, Chorokhi'ye yakın görünüyor) (Malxaz Coxaraze, 2016)

1883-1885 tarihleri arasında Karesi Vilayeti naibi Zühtü Efendi idi (Abdülmecit Mutaf, 2003, s. 37)

01 Ocak 1883 H-21.02.1300 Bakü-Tiflis tren hattı inşaatı başlamıştı.

1883 Courtgi⁸⁷⁷ (Gürcü) Bahr-i Sefid (L'eege) Vapur Kumpanyasının çalışmaya başladığı zamanlar. (Metin Ünver, Bahar 2018, s. 182)

875 **BOA.A.}DVN.MKL.22/23, BOA.Y..A...RES.17/51**

876 BOA.Y..MTV.10/1

⁸⁷⁷ **Courtgi (Gürcü) Bahr-i Sefid (L'egée)** II. Abdülhamid'in saltanatının ilk yıllarında Yemiş İskelesi'nde zeytinyağı satışı yapan Gürcü ve Ortakları (P. M. Courtgi et Cie) şirketiyle ön plana çıkan P. M. Courtgi, vapur taşımacılığı alanındaki ilk deneyimini

218 Courtgi vapur şirketine ait antetler

Çakıroğlu sülalesinin Borçka Arçvet'ten⁸⁷⁸ göç ettikten sonra kalıcı olarak iskân oldukları yer olan ve şimdiki adı Yenikavak olan köye ilk etapda 19 sülâle ve 60 hane olarak geldikleri rivayet edilmektedir. Daha sonraları Mçkayet⁸⁷⁹ yöresinden ve en son Maradit⁸⁸⁰ köyünden gelenler ile köy bir miktar daha büyümüştür⁸⁸¹. Maçahel bölgesinden de gelenler olduğu söylenmektedir.

Değişik rivayetler olmasına rağmen Yenikavak köyüne göç edenlerin 19 sülâle ve 60 hane oldukları ve bugünkü Artvin, Borçka, Arçvet (örücüler) köyünden göçtükleri köyün yaşlıları tarafından nakledilmiştir.

Daha sonra Mçkayet yöresinden gelenlerle köy biraz daha büyük bir köy haline gelmiştir.

En son da yine Borçka'nın Maradit/Muratlı köyünden gelenlerle köy biraz daha büyümüştür. Köyün mahalle adlandırması da aynı adlarla yapılmıştır.

(<http://www.gdd.org.tr/koydetay.asp?id=52>)

1880'de Haliç Vapurlarını kiralayarak gerçekleştirmiş, ancak uzun süreli olmayan bu deneyimi, çekişmeli bir şekilde sona ermiştir. Bununla birlikte, 19. yüzyıl sona ererken Osmanlı Devleti'nin en faal özel vapur şirketleri arasında yer alacak olan Courtgi Vapur Kumpanyası'nın kuruluşunda, Haliç vapurları anlaşmazlığı konusunda P. M. Courtgi'nin gösterdiği uzlaşmacı tavrın kolaylaştırıcı bir etki yaptığı düşünülebilir.

⁸⁷⁸ **Arçvet**, Bugünkü örücüler köyü

⁸⁷⁹ **Mçkayet** bölgesinin yeri tespit edilememiştir.

⁸⁸⁰ **Maradit**, Bugünkü Muratlı Köyü

⁸⁸¹ <http://www.gdd.org.tr/koydetay.asp?id=52>

Büyükçekmece (Atira) ve Küçükçekmece (Region) gölleri civarında birçok çiftlik vardı. Bunlardan Küçükçekmece civarında olanları bazıları Baruhane Çiftliği, Şamlar Köyü'ndeki Resneli çiftliği (Semavi EYİCE, s. 79), Firuz Ağa çiftliği, Arif Soğuksu çiftliği, Aya Mama⁸⁸² çiftliği⁸⁸³, Angurya çiftliği, Trakatya (Yakuplu) çiftliği, Eşkinöz (Esenyurt) çiftliği ve daha sonra Amindos çiftliği olacak olan yerler vardı.

Sarayın ve çevresinin yiyecek ve giyecek ihtiyacı çoğunlukla dışarıdan karşılanmaktaydı. Özellikle son yıllarda gemilerle getirilen mallar Küçük çekmece ve Gofla Deresine boşaltılıyordu. Rumların balıkçı köyünde, getirilen mallar için bir depoları vardı. Ambarın bekçiliğini de küçük bir askeri birlik yapmaktaydı. Bu balıkçı köyü halkı, Yunan Krallığı'nın kurulmasıyla pek ilgilenmemişler, hatta H-1877-1878 yıllarındaki Türk-Rum savaşında herhangi bir taraflı tutum içerisine girmemişlerdi. H-1890 yıllarında Rum köprüsünün üst kısımlarını Mısırlı kavalalı Ali'nin mülk edindiğini görüyoruz. Bu şahıs bir çiftlik kurmuş ve buraya Aminagos (Amindos) adını vermiştir. Ancak burası fazla gelişmeden olduğu gibi kalmıştır. Bu çiftliğin ortasından geçen küçük bir yol gittikçe genişlemiş ve Küçükçekmece köprüsüne bağlanmıştır. Genişleyen bu yolun önemi gittikçe artmış ve Avrupa'ya bağlanan bir yola dönüşmüştür (E5 Karayolu). 1924 yılında burada yaşayan Rum köylüler mübadele kapsamında yer değişikliğine tabi tutulmuştur. Rumlardan boşalan yerlere askeri ambarların yerleştirilmesi nedeniyle bu meskûn yere Ambarlı denilmiştir. Daha sonraki yıllarda Bulgaristan'ın Vetova ve Razgrat'ta yaşayan iki köy halkı bu bölgeye göç etmek istemiştir. 1929 yılında içlerinden 6-7 kişilik bir heyet göndermiş ve küçükçekme gölü civarındaki çiftlikleri incelemiştir. Angurya çiftliği, Trakatya (Yakuplu) diğer tarafta eşkinöz (Esenyurt), Tahtakale çiftliği ve Amindos çiftliklerini araştırmışlar. 22 bin dönüm (bir rivayete göre 12.000 dönüm) olan Amindos çiftliğinde ise hiç konut bulunmamaktaydı. Satılık olan Amindos çiftliğinin kendilerine uygun olduğunu düşünerek burayı

satın almak istemişlerdir. 40 Aile olarak buraya yerleşmeye gelenler, çiftliğin bedeli olan 80 bin TL'yi ödemekte zorlansalar da borçlanarak alıp tüm köylüye (Avcılar Köylüsüne) satışını sağladılar. Daha sonra Mısır uyruklu Arap mühendis Ata beye buranın parselasyonu yaptırılmıştır. Arazi, genelde 2 şer dönümlük parsellere bölünerek Avcılar Köyü'nde yaşayan ailelere pay edilmiştir. Artık birbirine yakın Avcılar Köyü ve Ambarlı köyü oluşmuştur.⁸⁸⁴ Daha sonra Avcılar'a⁸⁸⁵ dönüşecek olan Amindos çiftliğinin 93 Batum

Muhacirlerinin geçici misafir edilme yerlerinden biri olması olasılığını çok kuvvetlendirmektedir. Berlin anlaşmasından sonra geri çekilen Rus birliklerinin boşalttığı yerler olan bu alanlar da yer alan geniş alanlar ve birçok çiftlik muhacirler için geçici konaklama yerleri olarak kullanılmış olma ihtimali yüksektir. Rus işgali yıllarında çekilen fotoğraflar 93 Muhacirlerinin göçmeye başlamadan 2 sene önce bu bölgedeki arazinin ne durumda olduğunu açık bir şekilde göstermektedir. Yine H-1312 Osmanlı dönemine ait

219 H-29-10-1312 BOA.HRT.h.1858 kodlu harita'dan detay

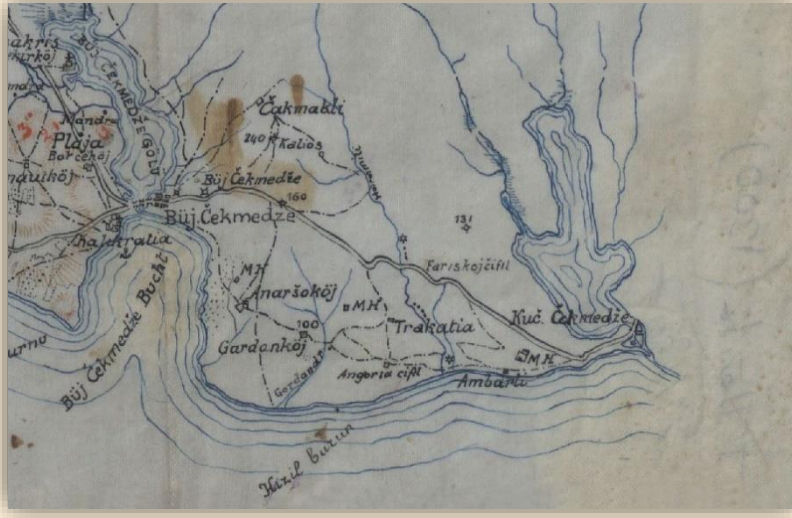
⁸⁸² <http://kentvedemiryolu.com/kucukcekmece-ulasimin-tarihcesi/>, 24 Kasım 1931, *Cumhuriyet*, S:2712.

⁸⁸³ <https://kucukcekmecehayat.wordpress.com/ilcemizin-tarihi/>

⁸⁸⁴ <http://avcilar.gov.tr/tarihi> Ziyaret: 07.08.2020

⁸⁸⁵ https://tr.wikipedia.org/wiki/Yenikavak,_Balya,

haritasında⁸⁸⁶ Küçükçekmece gölü etrafında, Avcılar (sonradan oluşturulan köy) ve Ambarlı civarında bir iki küçük köy dışında yerleşim yeri olmadığını göstermektedir.

220 Ambarlı Yol yapım haritasından detay⁸⁸⁷

221 1878 Savaşı sırasında Kumburgaz'a tam anlamıyla giriş yapan Rus ordusu ... Diğer Fotoğraflar için son notlara bakınız...^{xxiii}

Batum'dan Moskova ve Kars antlaşmaları öncesinde gelerek Türkiye'ye yerleşen muhacirlerden beş yıllık ikamet süresini doldurmuş olanların Türk vatandaşlığına geçmek için talepleri oluyordu. (ARSLAN Z. , 2014)

27.02.1883 H-19.04.1300 İskân edilmek üzere Hüdavendigar vilayetine gönderilmiş olan Batum muhacirleri için, Yıldırım Bayezid Camii civarında mübayaa⁸⁸⁸ olunacak mahal esmanı^{889, 890}. (Dersaadet 7)

⁸⁸⁶ BOA.HRT.h.1858 Çatalca-Bakırköy arasında maden taharrisi yapılacak arazileri gösteren haritası. EHT (Ölçek 1/5000, 1 belge)

⁸⁸⁷ BOA.HRT.h.1757 H-29-12-1300 İstanbul'un Silivri, Çatalca, Küçükçekmece ve civarı haritası. a.g.y.tt, Fr. (Ölçek 1/200000)

⁸⁸⁸ Mübayaa: Satınalma

⁸⁸⁹ Esmanı: Ücreti, bedeli

⁸⁹⁰ BOA.ŞD.2464/8

M-28-04-1883 Batum'a tabi Livane kazası Berta nahiyesi ahalisinden İbrahim Efendi ile Hasan Ağa ve ailesinin Borçka'ya kadar geldikleri halde müddet-i hicretleri dolduğu gerekçesiyle azimetlerine engel olunduğundan, müderrisinden Batumlu Hasan Raik Efendi tarafından gereği yapılmak üzere arzuhal verildiği⁸⁹¹.

12.06.1883 H-06.08.1300 Batum Oblast'ı Artvin ve Batum okruglarından oluşmaktaydı. 12.06.1883 tarihinde Batum Oblastı lağvedilerek Batum ve Artvin okrugları kuruldu ve bu iki okrug Kutais Guberniya'sına bağlandı.

Bir gürcü kaynakta Örücüler köyü

Sosxoban maa Mürkivet. – (gürcü alfabesi yazılışı სოსხობანო) olarak yazılmıştır.

Yine aynı kaynakta Arkaköy (Arçveti, gürcüce yazılışı არჩვეთი) veya araveti olarak yazılmıştır. Bu iki rivayetten birincisi olan sosxabon maa mürkivet isimlendirmesi hatalı. Belki komşu köylerden biri olabilir veya bir mahalle adı olabilir. Arkaköy araveti bilgisi de yanlıştır. Bu köy borçkaya yakın güney istikametinde başka bir köydür.

<https://forum.ge/?f=9&showtopic=34741930&st=225>

⁸⁹¹ BOA.HR.İD..11/26

VII BÖLÜM

VII. BÖLÜM
BALIKESİR
DÖNEMİ

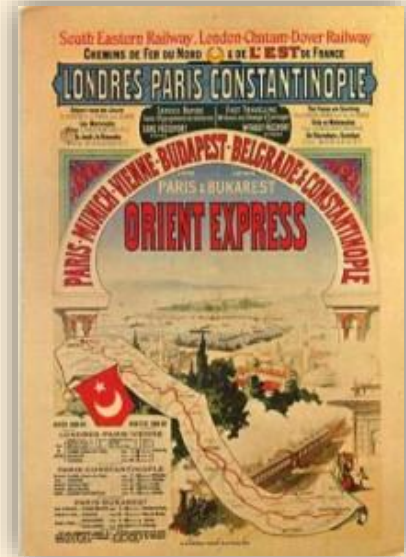
Göçmenler Göç yollarında yaşanan zorluklar, Trabzon, İstanbul, Bandırma, Manyas gölü civarlarındaki geçi konaklamalar, karantina bölgelerindeki zorlukları yaşamışlardı. Geçici konaklama yerlerinin su kenarında ve hayvan pisliklerinin yakınlarında olması nedeni ile sinek sorunları ile uğraşmışlardı. Belki hastalananlar özellikle çocuklardan belki de ölenler olmuştu. Bu deneyimler göçmenlerin durgun su alanlarından uzaklaşıp göç ettikleri yerlere benzeyen yerlere yerleşmek istemelerine neden olmuştu.

30 Temmuz 1883 H-25.09.1300 Muhacirler kendilerine ayrılan arazilerde evlerini yapıp yerleştikten ve bu alanları köy olarak resmi makamlara kaydettirdikten sonra resmi işlemlerin yürüyebilmesi için muhtar atamasının yapılmasını, muhtar mühürlerinin oluşturulmasını ve eğer inşa edilmiş ise cami için imam itasını talep ediyorlardı. Seferihisar kazasında Batum muhacirleri tarafından teşkil olunan İhsaniye nam karye için imam ve muhtar mühürlerinin verilmesine dair Aydın Vilayeti, ilgili makamına konu arz edilmişti⁸⁹². **11 Ağustos 1883 H-07.10.1300** Seferihisar'da Üçköprüler çamlığı isimli mahalde Batum muhacirleri için müceddeden⁸⁹³ haneler inşası ve arazi-yi haliye tesviyesi yapılmıştı⁸⁹⁴.

13 Ağustos 1883 H-09.10.1300 (Fî 9 Şevval sene [1]300) Üsküdar'a yerleştirilen muhacirlere daha geniş yerler temin edilmesi Rusya'dan vapurlarla İstanbul'a gelen çerkes muhâcirlerinin su sıkıntısı çekilen ve bulaşıcı hastalık çıkması muhtemel olan Üsküdar'da geçici olarak yerleştirildiklerinden, bundan böyle gelecek olanlar için geniş yerler temin edilmesi gerektiği bildirilmişti⁸⁹⁵. **H-09.11.1300** Dersaadet'e hicret eden muhacirinin yaşadığı bu sıkıntıları azaltmak için takım takım münasip mahallere gönderilerek sayılarının azaltılması hedeflenmişti⁸⁹⁶.

23 Eylül 1883 H-21-11-1300 Humbarahane-i Kışla-i Hümayunu'nun muhacir iskanı için tamiri yapılmış ve bu iş için kullanılmaya başlanmıştır⁸⁹⁷.

4 Ekim 1883 H-02.12.1300 Muhacirler bu zorluklar ile mücadele ederken İstanbul'u Paris'e bağlayan Orient Express⁸⁹⁸ ilk yolculuğuna çıkmıştı.

222 Şark Ekspresinin Reklam Afişi

⁸⁹² BAO.ŞD.1380-45

⁸⁹³ Müceddeden: Yeni baştan

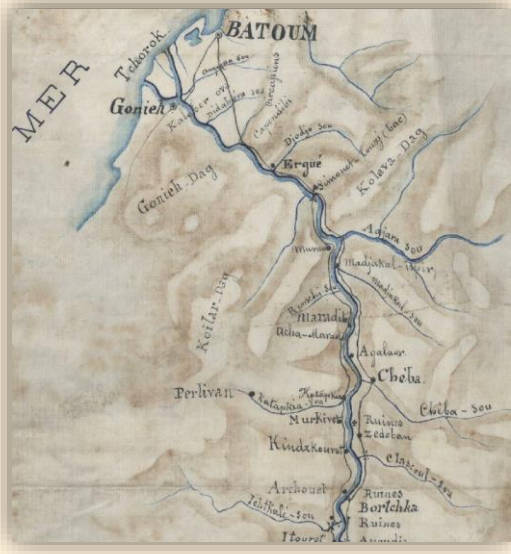
⁸⁹⁴ BOA.İ.ŞD..65-3795

⁸⁹⁵ BOA.Y.PRK.MYD.2/77

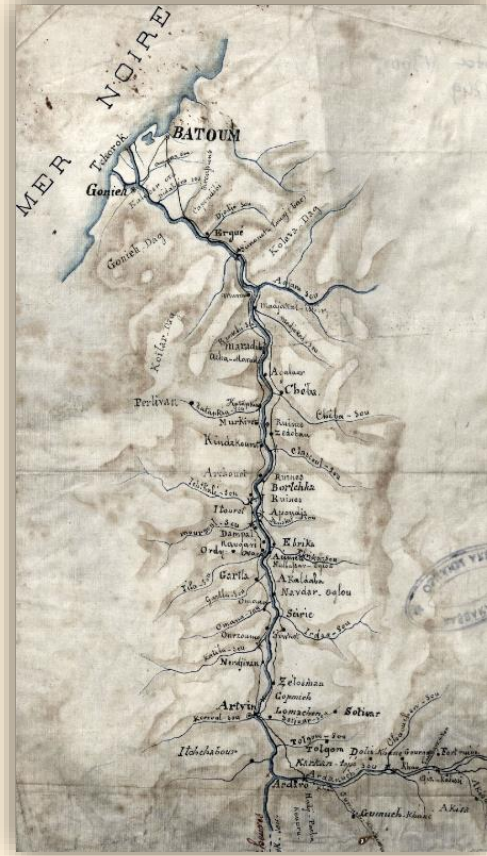
⁸⁹⁶ BOA.İ.DH..896/71261

⁸⁹⁷ BOA.İ.DH..895/71244

⁸⁹⁸ Vagon-Li Şirketi'ne ait olan Şark Ekspresi, Orient-Express orijinal ismi ile 1883 yılında Paris'ten ilk seferine başladı. Şark Ekspresinin bu ilk seferine Fransız, Alman, Avusturyalı ve Osmanlı asıllı memur ve diplomatlar da katıldı. Ayrıca katılanlar arasında The Times gazetesi muhabiri ile romancı ve seyyah Edmond About da bulunuyordu. Edmond About bu gezi ile ilgili hatıralarını 1884 yılında De Pontaise a Stamboul isimli kitabında yayınladı. The Times muhabiri de II. Abdülhamit ile görüşmek amacıyla bir süre İstanbul'da kaldı.Şark Ekspresinin seferlerinin başlamasından sonra İstanbul'a gelenler şehirdeki çeşitli otellerde kalıyordu. 1895 yılından itibaren ise İstanbul'a gelen yolcular treni işleten Vagon-Li Şirketi'nin satın aldığı Pera Palas'ta kalmaya başladılar. 4 yıl süren (1914-1918) I. Dünya Savaşı sırasında Şark Ekspresi seferleri yapılamadı. Tren savaş sırasında istasyonda kaldı. I. Dünya Savaşını sona erdiren mütareke İtilaf Devletleri ile Almanya arasında Paris yakınlarında Şark Ekspresinin 2419 numaralı vagonunda imzalandı. Daha sonra bu vagon tarihi öneminden dolayı Fransızlar tarafından müzeye kondu. <https://epochtimestr.com/index.php/4-ekim-1883-istanbulu-parise-baglayan-orient-express-ilk-yolculuguna-cikti-2>

223 İspir'den Batum'a Çoruh Nehri ve etrafındaki köyleri gösteren harita. a.g.y.tt, Fr.[31 Ekim 1883 H-29-12-1300 tarihli Fransızca harita Arçvet: Archouet]⁸⁹⁹

Kasım 1883 H-01.1301 tarihinde Humbarahane 'de mevcut göçmenlerin Babıali'ye karşı asayişî ihlal edici bazı uygunsuz hareketlerde bulunacakları anlaşılmıca çeşitli tedbirler alınmıştır. Buna göre: 3-5 Çerkesin bir arada dolaşması yasaklanmış, göçmenlerin, kendilerine tahsis edilen vapur ve vagonlarla İzmit, Biga, Beyrud, Samsun, Yalova ve Bandırma'ya sevk edilmelerine başlanmış ve bu sevkîyat işi sona erinceye kadar binbaşı ve kolağalarının evlerine gitmeyerek taburlarının başında kalmaları ve askeri birliklerin "yarı seferber" bir halde bulunarak asayişe hâlel getirecek bir hadisenin zuhuruca meydan vermemeleri istenmiştir.⁹⁰⁰ (Doç. Dr. Nedim İPEK Yrd, s. 114)

25 Aralık 1883 H-24.02.1301 (Fî 24 Safer sene [1]301/13 Kanûn-ı evvel⁹⁰¹ sene [12]99) Çerkes muhacirlerin Biga ve Yalova'da iskanları Kafkasya'dan gelerek bir süredir Humbarahâne'de⁹⁰²

⁸⁹⁹ BOA.HRT.h..1749 H-29-12-1300- 31.10.

⁹⁰⁰ BOA.BA.YA-Hus, Nr. 175/29.

⁹⁰¹ Kanûn-ı evvel: Aralık, Gregoryen takvime göre yılın 12. ve son ayı olup 31 gün çeker.

⁹⁰² Osmanlı Devleti'nde orduya topçu yetiştirmek için ilki Sultan I. Mahmud tarafından 1734 yılında açılan ve aralıklı olarak III. Selim zamanına kadar devam eden (1795) askerî okullara verilen ad, kumbarahâne. **HUMBARAHANE KİŞLASI ve CAMİİ** İstanbul'da Haliç kıyısında XVIII. yüzyılın sonlarına ait kışla ve cami. Beyoğlu ilçesine bağlı Hasköy'ün Halıcıoğlu semtinde bulunan yapılardan kışla III. Selim tarafından 1206 (1792) yılında, kışlanın avlusunun ortasında yer alan cami ise annesi Mihrîşah Vâlide Sultan tarafından 1208'de (1794) inşa ettirilmiştir. Kışladan geriye kalan bazı küçük bölümlerle Halıcıoğlu veya Mihrîşah Sultan Camii de denilen cami halen Kumbarahane caddesi üzerindedir. Kompleksin kuzeyinde Mühendishâne-i Berrî-i Hümayun ile Mekteb-i Hendese, güneyinde Abdüsselâm Camii ve Kabristanı, doğusunda da Estepan Kilisesi bulunmaktaydı. Kışla. Top döküm tesisleri, tâlîm yerleri, çeşitli askerî amaçlarda kullanılmak üzere deri işlenen bir klorhâne, mutfak, ahırlar, hamam, mescidle meşruta odaları ve dükkanlardan oluşan Humbarahane Kışlası, büyük çaplı askerî binaların modern anlamdaki ilk örneği kabul edilmektedir. Faaliyete geçtiğinde güneydeki Hasköy tarafı humbaracılar, kuzeydeki Sütluçe tarafı ise lağımıcılara ayrılmıştı. 1795'te Mühendishâne-i Berrî-i Hümayun'un açılması üzerine buraya dahil edilen kışla binaları II. Mahmud döneminde yenilenmiş, 1848'de yanan Galata Sarayı'nın yerine Mekteb-i Tıbbiyye'ye verilmiştir. Böylece yapılaş amacından uzaklaştırılan kışla, 1865'teki kolera salgınında yahudi hastaların bakımına tahsis edilmiş, 1877-1878 Osmanlı-Rus

GÖÇ VE İSKÂN İLE İLGİLİ BAZI RİVAYETLER;

Batum' dan vapurlarla Samsun'a gelen Gürcü göçmenler oradan İstanbul'a gelmişlerdir. İstanbul'a gelen Gürcü Göçmenlerden bir kısmı İstanbul ve çevredeki illere dağılıp yerleşmişler. Gene; günümüzde İzmit, Sakarya ve Bursa illerinin değişik yerlerinde çok sayıda Gürcü yerleşim yerleri vardır.

İstanbul'a gelen Gürcü göçmenlerden bir bölümü vapurla Bandırma'ya gelmişlerdir. Bandırma'ya gelen göçmenlerin İstanbul ve çevre illerinde çok yakın akrabaları kalmıştır. Bütün göç yolu boyunca ayrılıp parçalanmaların olduğu hep anlatılagelmıştır. Bursa'da ve İzmit'te akrabalarımızın olduğunu biliyoruz. Çok yakın zamanlara kadar gidip-gelmelerin olduğunu bile hatırlıyoruz.

Burada şunu da anmakta yarar var: Osmanlı hakimiyetindeki Kafkasya'nın değişik yerlerinden İstanbul'a okumak için çocuklar gönderilmiştir. Bu çocukların genellikle subay olmaları istenirmiş. Elbette okuyanlar içinde başka meslekler edinenler de olmuştur. Ayrıca, Osmanlı saraylarında çok sayıda Kafkasya kökenli insanlar bulunuyordu. Özellikle Osmanlının son dönemlerinde bazı padişahların annelerinin Gürcü olduğu birçok kaynakta yazılıdır. Buradan şunu çıkarabiliriz; İstanbul'a gelen Gürcülere çeşitli şekillerde yardım edilmiş olabilir. Çünkü yerleşim yerlerinin seçiminde çok rahat olduklarını görüyoruz. Örneğin Bandırma'ya gelen insanlar bu bölgede hemen hemen tamamen istedikleri yerlere yerleşmişler. Kendilerine bu konuda bir zorluk çıkarılmamış.

Bandırma'ya gelen Gürcüler oradan Gönen ve Manyas'a geçmişler. Gönen ve Manyas ovasında yerleşecek yer beğenmeye çalışmışlar. Fakat onlar yüksek Kafkas dağ ve ormanlarında yaşamışlardı. Oralarda genellikle iki mevsim olurdu. Biraz yaz ve başka da hep kış. Bu nedenle sivrisineğin bol olarak bulunduğu bu ovalar onların çok hoşuna gitmemiş. Hastalananlar olmuş ve hemen bu bölgenin dışında başka bir yerlere gitmeye karar vermişler. Onlar göç ettikleri yerlerin şartlarına uygun yerlere yerleşmek istiyorlardı.

Bu amaçla yerel yöneticilere başvurmuşlar. Yetkililer onları anlayışla karşılamışlar ve kendilerine at ve silah vermişler. Göçmenler kendi aralarında öncü keşifçiler seçmişler, onlarda atlara binmiş ve silahları alıp, bölgeyi araştırmaya başlamışlar. Keşifçiler yola çıkıp Kafkasya'ya benzettikleri yerlerde başlamışlar silahla kurşun atıp yankıları dinlemeye. Araştırmalar sonunda köy kurulup yerleşilecek yerler bulunmuş.

Bu bölgede de bir dağılma olmuş ve Gönen ile Manyas civarında değişik yerlerde birçok köy kurulmuş ve günümüzde Gürcü göçmenler o köylerde yaşamaktadırlar.

Batum eyaleti Artvin ili Borçka kasabasının Arçvet, Mçkayet ve Macahel mevkilerindeki değişik köylerden yukarıda anlatılan göç ile Manyas ovasına gelen ve oraları beğenmeyip, başka yerler arayan atalarımız yerleşim yeri olarak şu anda Yenikavak köyünün bulunduğu yeri uygun görmüşler.

Manyas ovasını beğenmeyip köy kurmak için yer arayan öncü keşifçiler Manyas'ın güney bölgelerine doğru gelmişler, araştırmalar yapmışlar, sonunda köyümüzün bu günkü yerine geldiklerinde; "bu mevki bize uygundur" demişler. Mavzer ile kurşun sıkmışlar, istedikleri kurşun yankı sesini almışlar.

İttifakla anlatılan rivayetlere göre; keşifçiler etrafı artık buraya yerleşmek niyeti ile araştırma yaparlarken Ilıca'lı bir inek çobanı ile karşılaşmışlar. Çobana niyetlerini anlatmışlar, Gönen'de resmi makamlardan aldıkları yerleşme belgelerini göstermişler. Ilıca'lı çoban yardımcı olacağını söylemiş ve onları şimdiki caminin batısında bulunan üç çeşmeli ve kavaklı alana götürmüş. Alanda adamın inekleri yatıyormuş.

Bu alan anlatılanlara bakılırsa; hemen hemen bu günkü durumu ile aynı imiş; üç tane su kaynağı, alan ve alanda kavaklar varmış. Ilıcalı inek çobanı dedelerimize; *"burası köy kurmak için uygun bir yerdir, ama burayı benim size gösterdiğimi başkalarına söylemezseniz iyi olur, çünkü burası ve çevresi etraftaki köylülerin merasıdır. Size iyi niyetle yardımcı olmak istedim, zarar görmek*

istemiyorum.” demiş. Keşifçiler çobana; “senin istediğin gibi olacak, hiç kimseye söylemeyiz, zaten seni de tanımıyoruz.” demişler.

Öncü keşifçiler Manyas’a gidip orada bekleyen yakınlarına köy kuracakları yeri bulduklarını, gerekli resmi izni aldıktan sonra köylerini oraya kuracaklarını anlatmışlar. Gönen’deki resmi makamlara başvurmışlar, onlar da uygun görmüşler. Bir yetkili ile birlikte üç çeşmeli kavaklı alana gelmişler. Sülale ve aile sayısına göre alan ve çevresini paylaşmışlar.

Köyün adını da zaten yöre halkının kullandığı adı ile Kavakalan olarak koymuşlar ve idare olarak da gönen ilçesine bağlanmışlar. Köye ilk yerleşen göçmen Gürcülerin rivayetler değişik olmakla birlikte, en çok söylenen şekli ile 19 sülâle ve 60 hane oldukları ve Borçka’nın Arçvet yöresinden geldikleri atalarımızdan bize nakledilmiştir. Daha sonra Mçkayet yöresinden gelenlerle köyümüz biraz daha büyük bir köy haline gelmiştir. En son da gene Borçka’nın Maradit/Muratlı köyünden gelenlerle köyümüz biraz daha büyümüş. Bilindiği gibi, köyümüzün mahalle adlandırması da aynı adlarla olmuştur.

Arçvet mahallesi ve Mçkayet mahallesi ana mahallelerdir. Alan mahallesi ve muhacirler mahallesi daha sonraki adlandırmalardır.

Bir süre Gönen’e bağlı kalan köy daha sonra Balya ilçesine bağlanmış. Ancak Balya’nın başka bir Kavakalan köyü bulunduğundan birisinin adının değişmesi gereği ortaya çıkmış. Bizim köy sonradan ve yeni kurulduğu için adı Kavakcedit olarak değiştirilmesi uygun görülmüştür. Bir süre bu adla anılan köy daha sonra insan ve yer isimlerinin türkçeleştirildiği dönemlerde Yenikavak olarak değiştirilmiş ve resmileştirilmiştir.

Bir diğer rivayette ise atalarımızın İstanbul Avcılarda bir müddet kaldıkları söylenmektedir. Araştırılınca o tarihlerde avcılar diye bir köy olmadığı ancak bugün Avcılar olarak bildiğimiz yerde Ambarlı köyünün yakınlarına, o devirde çiftliklerin olduğunu görüyoruz. Bu rivayet gereği muhtemelen o devirde muhacirleri geçici veya kalıcı iskân için çokça kullanılan çiftliklerden birinde bir süre barındıkları yorumu yapılabilir.

Bir diğer rivayet de ise İstanbul’a gelen atalarımızın bir süre Sarıyer’de kaldıktan sonra önce İzmit tarafına gittikleri daha sonra da Bursa’ya kalıcı iskân için gittikleri, ancak neden orada kalıcı olduklarını bilmediğimiz bir nedenden bugünkü köye geldikleri yönündedir. İstanbul’da Sarıyer’de bir süre kalınm nedenini, o dönemde göç edenlere çoğu zaman bir süre karantina uygulaması yapıldığını bildiğimiz için bu şekilde izah edebiliriz. Zira karantina yeri olarak çoğunlukla boğazın kuzey kısmında, boğazın girişindeki yerleşim yerleri veya askeri birlikler kullanılıyordu. Mesela Anadolu Kavağı Tabyası bunlardan birisi idi.

İzmit tarafında akrabalarımızın olduğunu da biliyoruz. Bir şekilde kısa bile olsa izmit tarafına seyahat yapılmış olabilir.

Atalarımızın bugünkü köyümüze peyderpey geldikleri, göç yolunda bölündükleri de düşünüldüğünde bu rivayetleri yaşayanların farklı göç grupları olma ihtimali de söz konusu olabilir.

Alt-Üst Soy ağacında Yenikavak'ta doğan ilk kişinin 1884 yılında doğan Hatice Yıldız olduğu bilindiğinden bu tarihten önce göç edildiğini söyleyebiliriz. Ancak nüfus kayıtlarına tarih işlenir iken sadece sene bilgisi olduğu için bu tarih miladiye çevrilmiş ve senenin ortası olan 1 Temmuz'a kaydedilmiş olduğu anlaşıyor. Hicri 1301 tarihinde Yenikavak'da doğduğu anlaşılan Hatice Yıldız'ın Ocak ayı ile Aralık ayı arasında doğduğu tahmin edildiğinden göçün Aralık 1884'den önce olduğu söylenebilir.

Yusuf Canbulat(1905-1980)'ın babası İbrahim 12 yaşında idi.

226 1884 Berlin yapımı harita

01 Ocak 1884 H-01.05.1301 Muhacirlik Süresi Uzatma sonu

20 Ocak 1884 H-21-03-1301 Balıkesir'e bağlı köylerin asıl ahalisiyle yeniden iskanı tahmin olunan muhacirlerin hanesinin miktarı⁹⁰⁴.^{xxiv}

01 Temmuz 1884 H-07.09.1301 Çakıroğulları'ndan Yusuf Canbulat'ın (1905-1980) Hanımı Sultan'ın (1909-1982) Annesi Recep + Hatice Kızı Hatice Yıldız'ın doğumu (Yenikavak)

İzmit, Şile ve Bandırma'da meskûn yardıma muhtaç Batum göçmenlerine ise genel karara uygun olarak mücavir mahallerin öşür hasılatından gerekli mısır ve darının tertip edilip verilmesi Maliye nezaretinden talep edilmişti. Söz konusu bölgede mısır ve darı bulunamayınca Hüdavendigâr vilayetinin öşür hasılatından olan buğday, arpa ve çavdarın satılarak elde edilen gelir ile göçmenlere gerekli mısır ve darının satın alınması sağlanmıştır.⁹⁰⁵ 93 Savaşı esnasında zorunlu olarak göç edenler yol vergisi, Temettuat, ağnam resmi, aşar ve toprak kirası gibi vergilerden muaf olmuşlardır. Yine, savaş esnasında çiftini-çubuğunu ve her şeyini terk edip göçe mecbur olanlar askerlik hizmetinden 10

⁹⁰⁴ BOA.Y.PRK.UM..6/54

⁹⁰⁵ BA.AD.Nr.1275/17: Dahiliye Nezaretine tezkire.

yıl sureyle muaf tutulmuşlardı.⁹⁰⁶ Savaş sonrası göç edenler, harpten gelenlerle mukayese olmamakla birlikte, göç edenlerin de zarara uğradıkları göz önüne alınmıştır. Bu nedenle, henüz durumunu düzeltmemiş olan ve 1886 tarihinden itibaren gelecek olanlara iki sene vergi muafiyeti ve savaş sonrası göç edenlere 6 sene kura muafiyeti tanınmıştır.⁹⁰⁷ Göçmenlere yapılan maddi ve aynı yardımlar, devlete büyük külfetler yüklüyordu. Devlet, bu gibi külfetlerden kurtulmak için 1894 yılından sonra Anadolu'ya göç etmek isteyenlerden kendilerine gösterilecek araziye itiraz etmeksizin yerleşeceklerine, yol masrafı (tayinat, iskân sonrası çift hayvanı, tohumluk, mesken inşası) talep etmeyeceklerini ve tekalif-i emiriyyeyi kabul edeceklerini taahhüt eden senet almaya başlamıştır.⁹⁰⁸ (Doç. Dr. Nedim İPEK Yrd, s. 120)

13 Şubat 1884 H-15.04.1301 Diğer bölgelerdeki göçmelere mahallî mal sandığından uygun miktarda karşılıksız yardım yapıldığı ve 4-5 sene tüm vergilerden muaf tutulduğu⁹⁰⁹ Balıkesir (Karesi) vilayetinin birçok yerine Batum göçmeni yerleştirildiği görülmektedir. 1880 yılında Karesi vilayetinin Manyas nahiyesinin *Sultaniye, Doğaköy, Kalfa, Maya* köyleri ve Gönen nahiyesinin *Ayvacık, Çiftlik alanı, Eşki dere, Balcı, Dızman, Baba yaka* köylerine Batum göçmenleri iskân edilmiştir.⁹¹⁰ Balıkesir bölgesindeki göçmenlere yapılan yardımlar ertesi yıl geri talep edilmiş ve mısır ve buğdaydan öşür vergisi alınmıştır. Bu köylerdeki göçmenleri, temsilcileri vasıtasıyla 13 Şubat 1884 (15 Rebiyülahir 1301) tarihinde hükümete müracaat ederek diğer bölgelerdeki göçmenlere yapılan uygulamanın kendilerine de tatbik edilmesini istemişlerdir⁹¹¹.

Çakıroğlu Sülalesi Göçünün, En Geç Aralık 1884'de olma ihtimali söz konusudur.

⁹⁰⁶ Bkz. Nedim İpek, Aynı eser, s. 313-319.

⁹⁰⁷ BA.MM.Nr.4800, Lef. 11: Dahiliye Nezaretine tezkire, 28 Ocak 1886; BA, AD, Nr. 1574/51-1 : Şura-yı Devlet mazbatası.

⁹⁰⁸ BA.İD.Nr.RA.1312/51; L, 1312/2; M, 1312/22.

⁹⁰⁹ BOA.İ.MV., No.9218

⁹¹⁰ BOA.Y.PRK.AZJ.9/21.

⁹¹¹ BOA.Y.PRK. AZJ, 9/21

227 BOA, Y.PRK.AZJ, 9/21.

17 Mart 1884 Hasan Fehmi Paşa Adliye Nazırı oldu.

18 Ekim 1884 H-27.12.1301 Muhacirlerin iskânı için alınan karalardan birisi de Memalik-i Şahane'ye toplu olarak hicret edecek olanlara, Nüfus ve iskân yerlerinin tesbiti yapıldıktan sonra izin verilecekti. Buna rağmen muhacirler, çok değişik ve uygun olmayan yöntemlerle gelmeye devam ediyordu. Örneğin Mudanya'ya uygun olmayan şekilde muhacir sevki yapıldığı görülmüş ve bunun üzerine ilgili yerlere tenbihatta bulunulması istenmiştir⁹¹².

24 Aralık 1884 H-06.03.1302 (Fî 6 Ra. sene [1]302 ve fî 12 Kanûn-ı evvel sene [1]300) Kafkas muhacirlerinin daha iç kısımlara iskânı Mudanya ve Biga'da yeterince muhâcir yerleştirildiğinden Kafkasya'dan göç etmeye devam eden muhâcirlerin daha iç kısımlardaki boş yerlerde iskân edilmeleri kararlaştırılmıştı⁹¹³

1885

1885- 1888 (1302-1305) tarihleri arasında Karesi Vilayeti valisi Mehmed Atıf Bey iken 1885-1887 tarihleri arasında Karesi Vilayeti naibi Tahsin Bey idi (Abdûlmecit Mutaş, 2003, s. 33-37)

11 Mart 1885 H-24-05-1302 Batum cihetinde hududun belirsizliği sebebiyle ahalinin peyderpey hicreti başladığı, ancak düzgün bir şekilde iskân ettirilemedikleri bağlamında Lazistan Mutasarrıfı Osman Nuri Paşa'nın Trabzon valisinden şikâyeti olmuştu⁹¹⁴.

1885 Daimî olarak iskân edilmek üzere Balıkesir vilayetine dağıtılan ve kendilerine arazi verilen Muhacir ailelerinin konut ihtiyaçları valiliklerce karşılanıyordu. Buna karşılık, Muhacirlerin evlerini genişletmek amacıyla kesip nakledecekleri kerestelerden kanuna uygun vergi alınacaktı. Öte yandan, devlet göçmenlerin ormanları tahrip etmemelerine, orman sahalarında köy kurulmamasına dikkat ediyordu. Buna rağmen 1885 yılında Muhacirlerin düzensiz ve plansız kesimleri neticesinde, Balıkesir'deki ormanlar tahrip olmuş durumdaydı. Meskenler yapıldıktan sonra kurulan yeni mahalle veya köylere isimler verilmekteydi. Bu köylerde miri ve vakıf arazisi üzerinde yapılacak hane ve avlu

⁹¹² BOA.HR.TH..54/1

⁹¹³ BOA.İ.DH.938/74289

⁹¹⁴ BOA.ŞD.1831/13

için temlikken⁹¹⁵ senet verilmesi, ağıl vs. yapılacakların mukataaya⁹¹⁶ bağlanması hükmü getirilmiştir.⁹¹⁷

11 Haziran 1885 H-27.08.1302 Kafkasya muhacirleri için on vilayette yer tespit edildiği buradan gelmekte olan muhâcirlerin sevki için Çanakkale'nin geçici durak olmasından vazgeçilmiş, Anadolu kavağı, Fenerbahçe ve Yedikule'den aktarılacak göçmenlere on vilayette dokuz bin kişilik yer tespit yapılmış, “ber-vech-i muharrer⁹¹⁸ muhâcirin geldikçe mezkûr Kavak⁹¹⁹ ile Fener⁹²⁰ ve Yedikule⁹²¹ mevki'lerinin mevkıf-ı muvakkat ittihâzı ile” Geçici konaklama yeri olarak belirlenmişti.

29 Eylül 1885 H-19.12.1302 R-17.07.1301 Rusya'da yeni çar ile birlikte Batum civarında askeri hareketlilik bir süredir devam ediyordu. Bu durum bölgeden yeni göç hareketlerinin oluşmasına neden oluyordu. Batum'da istihkâmat çalışmalarının hızla devam ettiği ve Rusların trenlerle askeri sevkiyat yaptığı istihbar olunduğundan, bu konuda askeri önlemlerin alınması isteyen yazışmalar yapılıyordu⁹²².

228 Anadolu Kavağı Mai Cari Tabyası (1880'li yıllar- Anadolu Kavağı)

1885 tarihinde çeşitli memleketlerden gelen binlerce kişi iskân edilmek üzere ülkenin değişik yerlerine sevk edilmişlerdi. Muhâcirin Komisyonu'nun hazırladığı bir jurnalde yer alan bilgilere göre, söz konusu tarihte İstanbul'a gelen ve sevk edilen göçmenlerin sayıları, geldikleri yerler, gönderildikleri memleketler, sevkiyatı yapılanlar ile sevk edilmeyi bekleyenlerin durumu şöyle idi⁹²³:

Tablo-22 Çeşitli Yerlerden Göçle Gelen Nüfus		
Toplam	Hane	Hicret Ettiği Yer
8972	1897	Bulgaristan
2743	623	Doğu Rumeli
813	120	Romanya

⁹¹⁵ **Temlik:** bir mülkü birine mülk olarak verme, birini mülke sahip kılma.

⁹¹⁶ **Mukataa:** Kelime anlamı kesişmek, birbirinden kesilmek demek olan mukataa, Osmanlılar'da değişik anlamlara gelmekle beraber, ekonomik bir terim olarak; devlete ait bir gelirin yıllık, peşin para karşılığında kiralanmasını ifade eder. Mukataaların gelirleri hiç kimseye dirlik olarak verilmez, geliri doğrudan divân-ı hümayûna aktarıldı. Miri arazi sisteminin uygulandığı her yerde bu şekilde devletin nakit para ihtiyacını karşılamak için, mukataa usulüne başvurulmuştur.

⁹¹⁷ <https://www.belgeseltarih.com/balikesir-vilayetinde-iskan-edilen-kafkas-gocmenleri/>

⁹¹⁸ **Ber-vech-i muharrer** : yazıldığı gibi

⁹¹⁹ Bugünkü Anadolu Kavağı

⁹²⁰ Bugünkü Anadolu Feneri veya Fenerbahçe

⁹²¹ Bugünkü Yedikule/Fatih

⁹²² BOA.DH.ŞRF.126/46

⁹²³ BOA.Y.A.HUS-201/61, 17 CA 1304/10 Şubat 1887.

553	103	Bosna
170	39	Turhal Yenişehir
102	23	Batum
12	2	Kafkasya
13365	2807	Toplam

Gelen nüfusun tamamının sevk edilmesi hemen mümkün olmadığından bunların bir bölümü geçici bir süre İstanbul'da bekletilmekte, yerleri hazır olduğunda da sevk edilmekteydiler. İstanbul'a geldikten sonra iskân edilmek üzere gönderilen nüfusun hane ve sayıları ile gönderildikleri yerler şöyle idi:

Tablo-23 Çeşitli Yerlere Sevk Edilen Nüfus		
Toplam	Hane	Sevk Edildikleri Mahal
9.112	1.854	Hüdavendigar Vilayeti
970	214	Karesi V.
91	18	Trabzon V.
1.459	290	İzmir V.
219	38	Adana V.
12	2	Kastamonu V.
57	13	Selanik V.
24	6	Konya V.
111	23	Edirne V.
17	4	Suriye V.
1.271	341	Zaptiye Nezaretine (Yani İstanbul'a Gelenler)
13343	2803	Toplam

Tablonun tetkikinden de anlaşılacağı üzere İstanbul'a gelen nüfusun tamamına yakını kendileri için tespit edilmiş olan yerlere sevk edilmiş iken çok az bir kısmı gönderilmeyi beklemekteydi. 13.365 nüfusun (2.807 hane) 13.343'ü (2.803 hane), iskân bölgelerine sevk edilmiş, yalnızca 22 (dört hane) kişi henüz sevk edilememişti. Yine 22. ve 23. tablolardaki nüfus bilgileri beraber değerlendirildiğinde, en kalabalık göçmen nüfusunun Bulgaristan ve Doğu Rumeli vilayetlerinden geldikleri, bunun yanında Hüdavendigar, İzmir ve Karesi vilayetlerinin de en çok göçmen nüfusun yerleştirildiği yerleşim birimleri oldukları görülmektedir (Mehmet Demirtaş, 2009, s. 16).

1886

M-1886 H-1303 Rus yönetimi altında geçen birkaç sene içinde bölge halkını göçe sürükleyen birçok neden ve endişe oluşmuştu. Bunun tesiri ile arçvet köyü epey göç vermişti. Arçvet köyünün 1886 Rus sayımında nüfusu 4 hanede 17 kişi olarak görünmektedir⁹²⁴. (село Арчвет (Арчвети)) **1886** yılınca Borçkha'da (Borçka) (Batumi bölgesi, Gonio ilçesi,) Gürcülerden oluşan 52 hane, 247 kişi nüfus vardı. Arçveti'de ise (Batumi bölgesi, Gonio ilçesi) Gürcülerden oluşan 4 hane, 17 kişi, (Arçveti, Archvadze sülalesinin yaşadığı köy) yaşıyordu. 1886'da Arçveti köyünde 4 hane, 17 kişi yaşıyordu ve tamamı Gürcü'ydü. Yukarı Maradit köyünde hala 480 kişi yaşıyordu. Borçka da ise 296 kişi vardı. Katabkhia (Çavuşlu) köyünde 186 kişi kalmıştı (Roland Topchishvili Inga Ghutidze, 2019)

M-1886 H-1303 1878-1900 dönemi dikkate alındığında, vilâyet merkezi Bursa'ya ilk göçmen kafilesi 1878 yılında geldi. Şehre gelen göçmenlerin çeşitli işlerini düzenlemek için İstanbul'daki Umûm Muhâcirîn İdare Komisyonu'na (İdâre-i Umûmiyye-i Muhâcirîn Komisyonu) bağlı olarak çalışacak bir teşkilatlanmaya gidildi⁹²⁵. Bu amaçla; Bursa İskân-ı Muhâcirîn Memurluğu kuruldu⁹²⁶ ve

⁹²⁴ <http://www.ethno-kavkaz.narod.ru>

⁹²⁵ Emgili, 2012, s. 281

⁹²⁶ **Bursa İskân-ı Muhâcirîn Memurluğu** adıyla kurulan bu oluşum için iki önemli uyarıyı yapmak gerekir: Öncelikle oluşum bu isimle kurulmasına karşın, arşiv belgelerinde ve sâlnâmelerde "**muhâcirîn komisyonu**" tabiri kullanılmıştır. İkinci nokta da şudur ki; bu oluşumun tam olarak hangi tarihte kurulduğu tespit edilememiştir. Bununla beraber 1878 yılında Hüdavendigar vilâyetine ilk göçmenlerin gelmesinden hemen sonra kurulduğu bilinmektedir. 1297 (1879-1880) tarihli vilâyet sâlnâmesinde,

başına İbrahim Naik Bey getirildi⁹²⁷. Bursa'ya gelen göçmenlerin nüfus kayıtlarını tutmak için yirmi sekiz memur görevlendirildi. Bu memurların görevi tüm kaza ve köyleri dolaşmak ve göçmenleri bulundukları yerlerde kaydetmekti (Erkan, 1996, s. 137). Bursa Muhâcirin Komisyonluğu'nun çalışmaları sonucunda, 1303 (1885-1886) yılı Hudâvendigâr Vilâyet Salnâmesi verilerine göre; vilâyet genelinde toplam 18.909 hâne ve bu hânelerde 81.153 göçmen kalıcı iskâna tâbi tutuldu. Sözü edilen sâlnâmede bu toplamın dağılımı şu şekilde verilmiştir⁹²⁸ (Nursal KUMAŞ, 2016, s. 217)

Tablo 1: H.1303 (M.1885-1886) Yılı ve Öncesinde Hudâvendigâr Vilâyeti'nde İskân Edilen Göçmenler

Tablo 24:								
	Rumeli	Çerkez	Tatar	Batum	Bosna	Çeşitli	1303 Yılından Önce Gelen Göçmenler	TOPLAM
Hane	6.342	2.147	789	1.102	123	6.609	1.797	18.909
Nüfus	26.263	9.215	3.706	3.775	435	29.886	7.873	81.153
Hane başı kişi sayısı	4,14	4,29	4,69	3,42	3,53	4,52	4,38	4,29

30 Nisan 1886 H-27.07.1303 Rusyanın göç etmek isteyenlere tutumunda değişiklikler vardı. Toplu göçlere uygun bakmıyordu. Tekil göçlere ise talep üzerine değerlendiriyor ve uygun görüyorsa izin veriyordu. Batum'a bağlı Livane kazası İrse köyünden bazı kişilerin Osmanlı ülkesine hicret etmeleri için Rusya'nın muvafakatinin sağlanması talep edilmişti⁹²⁹.

30 Haziran 1886 H-28.09.1303 Tiflis, Batum, Kars, Ardahan, Çıldır ve diğer bölgelerden Rusya'nın asker toplamaya başlamasından dolayı, bu yerlerdeki İslam ahalisinin hicret etmek istemekteydiler.⁹³⁰

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA)

Inductions

Liste des habitants des villages des arrondissements de Vladicaucase et d'Argoun (Gouvernement de Vladicaucase) qui desirant émigrer en Turquie définitivement

N° d'ordre	Prénoms, nom et les noms des villages	Nombre de personnes		Localités en Turquie où doivent être installés	Observations
		Homme	Femme		
	Arrondissement de Vladicaucase				
	Village Bazarokin				
1	Montpaal Salmaïeff	1	1		Émigrant Ottoman
	Doubai Bakhtamoff	1	2		
	Gjakhot Tchaghiëff	6	4		

Bursa Muhâcirin Komisyonu'nun kurulmuş olduğu ve başkanın da Nafiz Bey olduğu görülmektedir (*Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâme-i Resmisi*, 1297, s. 78).

⁹²⁷ Demirel, 2009, s. 332

⁹²⁸ Sâlnâmede bu rakamlar sehvân 18.919 hane ve 81.153 nüfus olarak verilmiştir

⁹²⁹ BOA.HR.TH..63/25

⁹³⁰ BOA.HR.İD.12/52 -- 12. Sayıdan itibaren köy köy isimler mevcut 53. Sayfaya kadar isimler devam ediyor.

village Khodzik	
Effendi Mahomet Mendouoff	Samark
Hadji Ismel Delchichkoff	Scham
Koukousch Flissoff	"
Yakoub Schoumafoff	"
Yousrouf Tzepinoff	"
Pagho Balétoff	"
Naschkho Tzieff	"
Islam ghirei Khoussinoff	"
Zakhérei Tchoukoff	"
Mahomed Ketokoff	"
Djamboulal Pchikhojeff	"
Mirétouk Betchoumoukoff	Bali Kessir
Osman Betchoumoukoff	"

Sayı 52

07.Temmuz.1886 H-05-10-1303 Rusya Batum'u Limanı'nı serbest bir liman olmaktan çıkarmaya karar vermişti.⁹³¹ Rusya 17 Temmuz 1886'da Noveye Vremya Gazetesinde İmparator Kararnamesiyle⁹³² durumu resmi olarak ilan etmiş ve Batum Limanı'nın Karadeniz'deki diğer Rus limanları haline getirildiği açıkça belirtilmişti.

01 Ağustos 1886 H-01.11.1303 Rusya'nın Tiflis, Ahıska (Ahışa), Ardahan, Kars, Oltu ve Çıldır Müslüman ahâlisini istisnâsız askere almaya teşebbüs etmesi üzerine, bizim tarafa hicret arzusunda bulunanlara, ruhsat verilmesi gerektiği husûsunun Rusya sefirine bildirilmiştir⁹³³. **09 Ağustos 1886 H-09.11.1303** Tiflis, Ahıska, Çıldır, Ardahan, Kars ve Oltu ile çevre köyleri ahalisinin Rusya tarafından askere alınmaya teşebbüs edildiği, Osmanlı Devleti'ne hicret etmek isteyenlerden ise beş senelik askerlik bedeli talep edildiğinden ahalinin firaren iltica edecekleri istihbaratı alınmıştı. Rusya'daki Zilan Aşireti reisinin pasaportsuz olarak Bayezid'e gelişi ve Rusya'nın kendilerini askere almaya teşebbüs ettiğine dair bilgiler vermişti⁹³⁴. **07 Kasım 1886 H-09.02.1304** Tiflis, Ahıska (Ahışa), Çıldır, Ardahan, Kars ve Oltu ile mülhakatından Memalik-i Şahane'ye hicret edeceklere ruhsat verilmesiyle ilgili Meclis-i Mahsus-ı Vükela kararı üzerine Trabzon ve Batum cihetlerinden de aynı yönde talepler gelmekte idi⁹³⁵. **5 Aralık 1886 H-08.03.1304** Tiflis, Ahıska (Ahışa), Çıldır, Ardahan, Kars vesair bazı mahaller ahalisinden olup Memalik-i Şahane'ye hicret etmek isteyenlerin hicret edebilmeleri için çalışmalar yapılmaya başlanmıştı.⁹³⁶

⁹³¹ BOA.Y.PRK.A.4/50

⁹³² BOA.Y.A.HUS.193/89.

⁹³³ BOA.MV.11/27

⁹³⁴ BOA.HR.TH..65/33

⁹³⁵ BOA.DH.MKT.1376/83

⁹³⁶ BOA.DH.MKT.1382/100

15 Ağustos 1886 H-15.11.1303 Özürsüz ve kesintisiz üç sene zirâatı terk olunan arâzilerin, Bulgaristan ve Rumeli-i Şarki'den hicret edecek Müslümanların iskanına tahsis edilmesi kararının uygun görülmesi üzerine, mevki-i icrâya konulmasına başlanmıştır⁹³⁷.

1887

1887-1894 tarihleri arasında Balya müdürü Osman Bey idi (Abdülmecit Mutfak, 2003, s. 69)

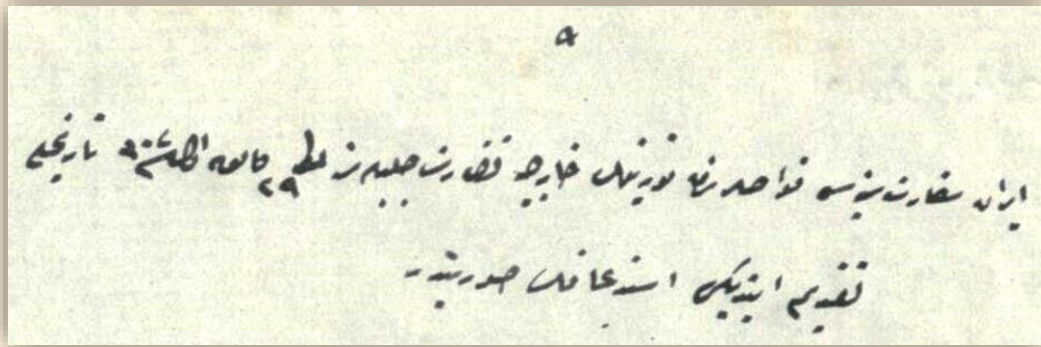
1887 II. Abdülhamit döneminde Balıkesir'de 20 tane irili ufaklı medrese olduğu ve bu okullarda eğitim öğretim faaliyetinin devam ettiği bilinmektedir. Sultan Yıldırım Bayezid Medresesi, Alaybey Medresesi, Hacı Halil Medresesi, Hacı Ali Medresesi, Hacı Yahya Efendi Medresesi, İnciroğlu Medresesi, İğneci Medresesi, Darünnafia Medresesi, Tevfik Medresesi, İbrahim Bey Medresesi, Hoca Sinan Medresesi, Keşkek Medresesi, Hacı Kaya Medresesi, Mevlevi Hane Medresesi ve Kaleli Medresesi Balıkesir'de eğitim-öğretim faaliyetlerini sürdüren başlıca medreselerdir. Bunların dışında belirli bir alanda ihtisas eğitimi veren medreselerin de bulunduğu dair kayıtlar vardır. Nitekim Darüşşafaka mezunlarından Ahmet Nurettin Efendi'nin özel bir Edebiyat Medresesi açtığı, bu medresenin 20 öğrencisi olduğu yine 1887 Karesi Vilâyet Salnamesi'nde kaydedilmektedir⁹³⁸.

01 Ocak 1887 Balyanın nüfusu 21.509 Müslüman? Bulgar, 341 diğer (Abdülmecit Mutfak, 2003)

04 Ekim 1886 H-5 -01-1304 Batum dahilinde Livane kazası ahalisinden 300 hanelik müslüman ahalinin, Osmanlı memleketine hicret etmek istedikleri halde, mahalli hükümet tarafından kendilerine engel olunduğundan, bu konuda yardım talep ettikleri⁹³⁹.

11 Ekim 1886 H-12.01.1304 Kafkasya'dan hicret edecek muhacirlerin Giresun, Samsun ve Sinob iskelelerine getirilip oradan Kastamonu, Ankara, Konya, Mamuretülaziz ve Sivas'a nakledilerek iskanları⁹⁴⁰.

19 Ocak 1887 H-23.04.1304 Batum sancağına tabi Meradit (Maradit) kazası ahalisinin Memalik-i Osmaniye'ye hicretlerine Rusya'nın engel olmaması için tebligatta bulunulmuştu⁹⁴¹. Belkide bu hadiseyi yaşayanlar Yenikavak köyüne hicret eden 2. veya 3. Kafile köy ahalisinin yaşadıkları şeyler olabilir.

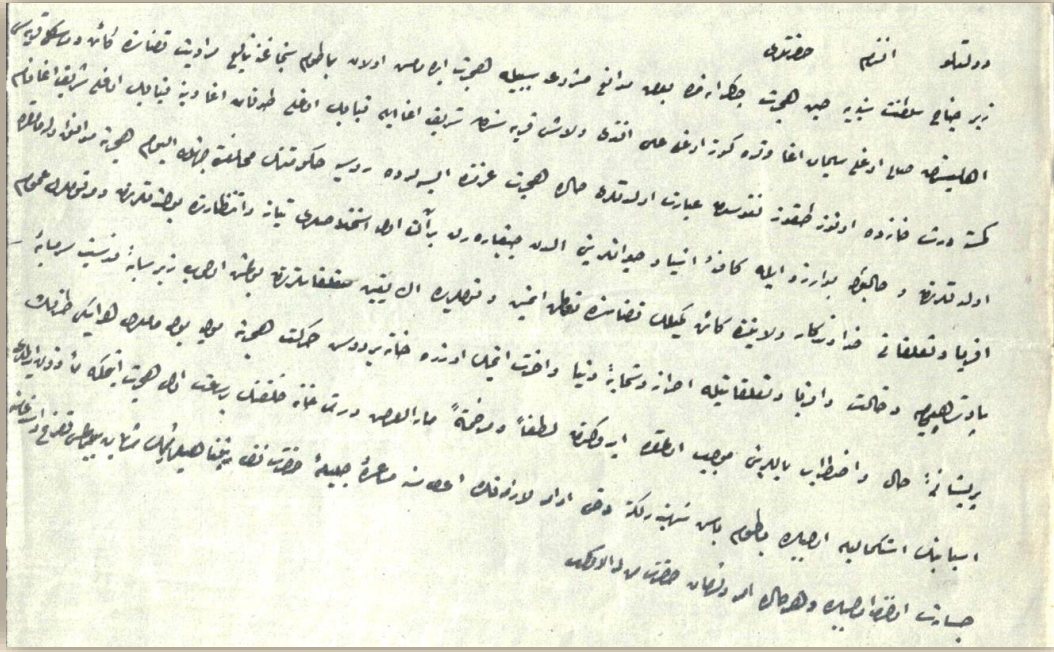
⁹³⁷ BOA.MV.11/53, BOA.Y..A...RES.34/18 -- 18 Ağustos 1886 H-18.11.1303

⁹³⁸ Salnamelerde Karesi Sancağı, ss. 158-159.

⁹³⁹ BOA.DH.MKT.1370/9

⁹⁴⁰ BOA.DH.MKT.1371/43

⁹⁴¹ BOA.HR.İD.22/31

10 Kasım 1886 H-12.02.1304 Batum Muhacirleri'nin hicretleri için Rusya Devleti tarafından tayin olunan müddetin kışın gelmesiyle kesilmesinden Livane muhacirlerinin hicret arzusu hakkında icabının icrası⁹⁴².

15 Aralık 1886 H-18-03-1304 Rusya dahilinde bulunan Kafkasya vesaire mahaller ahalisinden Memalik-i Şahane'ye hicret etmek isteyenlerin Rusya Hükümeti'ne müracaat ederek izin almaları gerekliliği belirlemeye başlamıştı.⁹⁴³ Batum İslam ahalisinden Memalik-i Şahane'ye hicret etmek arzu edenlere Rusya Devleti'nin mümanaat edip edemeyeceğine dair konu değerlendirilmişti.⁹⁴⁴ Sonuç olarak Kafkas ahalisinin umumen hicretine Rusya Devletinin muvafakat etmeme ihtimalinin yüksek olduğu ancak bazı ailelerin münferiden hicretine muvafakattan imtina etmeyeceği bildirilmişti⁹⁴⁵. Kafkaslardan Osmanlı devletine hicret etmek isteyen Müslüman ahalinin artık münferiden ve bizzat Rusya devletine müracaat etmeleri gerektiği bildirilmişti⁹⁴⁶.

Kafkasya toprakları artık Rus yönetiminin kontrolündeydi. Osmanlının kontrolü dışına çıkmış bu bölgelerdeki gelişmeleri yönetmesi mümkün değildi. Elbette birçok Osmanlı vatandaşı artık o topraklarda ve artık resmen Rus vatandaşı idiler. Ancak uzun yıllardır Osmanlı vatandaşı olarak o topraklarda yaşayanlar hala akrabalarımız, eşlerimiz dostlarımız idi. Bu sebep ile zaman zaman kontrol dışındaki bu bölgelerden gelen haberler endişeye ve teyakkuza neden oluyordu. Bu gelişmelerden biri de Memalik-i Şahane'ye hicretlerini bekleyen Kafkasya veya arazi-i metkruke ahalisinden birtakım muhacirlerin Batum'da toplandıkları hakkında idi. Ancak konu araştırıldığında rivayetin asılsız olduğu anlaşılmıştı⁹⁴⁷.

1887 İstanbul Şile kazasının birçok yerine çok miktarda Artvin ve Batum göçmeni yerleştirilmiştir. Şile *Avcı korusu*'nda meskûn ve gayri meskûn birçok yerde göçmen yerleştirilmiştir. Şile Avcı Korusu'na Batum göçmenlerinin ilk olarak hangi tarihte yerleştirildikleri bilgisine ulaşılamamakla birlikte, daha sonra akraba ve hemşerilerini takiben buraya göçmen gelmeye devam etmiş ve burada iskân edilmişlerdir. Son Batum göçmenleri açlık ve sefalet problemleri nedeniyle

⁹⁴² BOA.DH.MKT.1377/10

⁹⁴³ BOA.DH.MKT.1385/24

⁹⁴⁴ BOA.HR.TO..370/79

⁹⁴⁵ BOA.HR.TO..91/2

⁹⁴⁶ BOA.DH.MKT.1400/3 -- 16 Şubat 1887 H-22-05-1304

⁹⁴⁷ BOA.HR.TO..339/17

belgelere yansımıştır. 1887 yılında gelen ikinci katile Batum göçmenleri 120 hane, 443 nüfustur. Kervansaray imamı imzası ile Dahiliye Nezareti'ne gönderilen dilekçede, bu göçmenlerin fevkalade bir surette sefalet içinde ve perişan oldukları ve mahallî hükümetin gerekli yardımı yapmadığı belirtilerek daha öncekilerine yapıldığı gibi bunlara da yiyecek ve tohumluk yardımının yapılması istenmiştir⁹⁴⁸. Bunlara yetecek kadar yiyecek ve tohumluk yardımının yapılması için Sadaret makamından gerekli izin istenmiştir⁹⁴⁹. Avcı koru birkaç köy genişliğinde bir alan olup daha sonra bu bölgede birkaç köy kurulmuştur. Avcı korusu bölgesinde kurulan köylerde Batum göçmenleri iskân edilmişlerdir. Bu arada göçmenlerin yerleştirildiği *Avcı koru* adıyla da bir köy kurulmuştur. (Muammer DEMİREL, s. 1132)

1887 Rumeli göçmenlerinin de yoğun bir şekilde gelmesi ile İstanbul ve Marmara Bölgelerinde kesif bir göçmen nüfus oluşmuş, bunların ihtiyaçlarının karşılanması ve iskânları problem olmuştur. Bundan dolayı 1887 yılından itibaren Artvin Batum göçmenleri İstanbul'a gelmeden Anadolu'nun çeşitli yerlerine yönlendirilmeye başlanmıştır. 1887 yılından Batum'dan gelmekte olan göçmenlerin Samsun iskelesine çıkarılarak, göçmenlerin muvafakatlerinin alınması ile iskân edilmek üzere Mamûretülaziz⁹⁵⁰ ve Sivas vilayetlerine gönderilmeleri için Trabzon vilayetine gerekli talimat verilmiştir. Aynı talimat Tiflis Konsolosluğu'na (Şehbenderliği) da verilmiş ve talimatın yerine getirildiği cevabı yazılmıştır. (Muammer DEMİREL, s. 1128)⁹⁵¹

9 Şubat 1887 H-15-05-1304 tarihlerine gelindiğinde, uzun göç hareketi tecrübesi olan Osmanlı özellikle son 10 yılda kitlesel olarak gerçekleşen hareketleri daha sistematik olarak yönetmek için birtakım tedbirler alma ihtiyacı duydu. Bunlardan biri de göç etmek isteyenlerin tespit edilmesi ve akabinde iskân edilecek yerleşim yerlerinin tespit edilmesinin ardından göçe izin verilmesi oldu. Devlet tarafından Kafkasya'da bulunan ve hicret etmek üzere olanların miktarı bilinemediğinden bunlar için şimdiden arazi tahsisine gerek olmadığı, hicretleri için ruhsat alındıktan sonra muhabere ile hane ve nüfus miktarları anlaşılmasından sonra boş arazisi olan münasip mahallere iskân ve tayinleri lazım geleceği bildirildi.⁹⁵²

1887 yılına gelindiğinde uzun göç hareketi tecrübesi olan Osmanlı özellikle son 10 yılda kitlesel olarak gerçekleşen hareketleri daha sistematik olarak yönetmek için birtakım tedbirler alma ihtiyacı duydu. Bunlardan biri de göç etmek isteyenlerin tespit edilmesi ve akabinde iskân edilecek yerleşim yerlerinin tespit edilmesinin ardından göçe izin verilmesi oldu.

12 Mart 1887 H-16.06.1304 örneğin; 16 Mart 1887(20 Cemaziyel-Ahir⁹⁵³ 1304- 4 Mart 1303) tarihli belgeye göre, 1302 Mart'ı başlangıcından sonuna kadar (13 Mart 1886- 12 Mart 1887) geçen bir sene içinde İstanbul'a gelenlerle taşraya sevk edilen muhacirlerin miktarını bildiren **"Muhacirin Sevkiyat Müdiriyeti"**ne bağlı **"Journal Komisyonu"**nun tebliği, **Muhacirin İdare-i Umumiyesi** Reisi tarafından Sadarete sunulmuştur. Bu tebliğde düzenlenen çizelgeye göre; İstanbul'a

⁹⁴⁸ BOA.DH.MKT.1459/12.

⁹⁴⁹ BOA.DH.MKT.1501/9.

⁹⁵⁰ Mamûretül Aziz Vilayeti, veya Harput Vilayeti, 1864 yılında Teşkil-i Vilayet Nizamnamesi uyarınca Diyarbekir Eyaleti'nden kurulan Osmanlı İmparatorluğu vilayeti. 1879 yılına kadar Diyarbekir Vilayeti'ne bağlı bir sancak idi. 1879 yılında ayrılmıştır. 1879 yılında Erzurum Vilayeti'nden ayrılan Dersim Vilayeti 1886 yılında bu vilayete dahil edildi.

⁹⁵¹ Muhacirin Komisyonu Başkanlığının 13 Ağustos 1887 (11 Ağustos 1303) tarihinde Dahiliye Nezareti'ni uyarması ile Hariciye Nezareti'ne yazılan yazıda; "...Muhacirin tarafından Batum'da keşide olunan bir telgrafname mealine nazaran bunların Batum'dan hareket etmiş veya etmek üzere bulunmuş oldukları anlaşılıb Dersa'âdet'e gelmeleri ise caiz olamayacağından bu hale mahal kalmamak üzere muhacirin-i merkûmenin muvafakatlari vechle Samsun iskelesine ihraçları için Batum Şehbenderliği'ne tebliğat-i seria icrâsı lüzum gösterilmiş iş bu muhacirlerin Samsun'a vürüdleride lâcelele iskân Ma'mûretül-aziz ve Sivas vilayetlerine sevk ve iğramları..." talimatı bildirilmiş ve verilen cevapta Batum Şehbenderliğinin gerekli tedbirleri aldığı bildirilmiştir. BOA, DH. MKT, 1442/69.

⁹⁵² BOA.DH.MKT.1398/110

⁹⁵³ Cemaziyelahir Hicri takvime göre yılın 6. ayı. **Cemaziyelsani** (ikinci Cemaziyel) olarak da geçer.

gelen göçmenlerden 2.803 hane, 13.343 kişiden bir kısmı, diğer vilayetler ile birlikte Balıkesir'de de iskân edilmek üzere sevk edildiği belirtilmektedir.

Mayıs 1887 H-08.1304 Ülkede asayişin temin etmek için göçmenlerin silahları toplanmış, asker ve zaptiye sayısı artırılmış, şekavette bulunanlar muhakeme edilerek cezalandırılmış, göçmen “*seramedanından*” bazıları içinde bulundukları göçmen kitlesinden ayrılarak iskân edilmek üzere diğer vilayetlere sevk edilmiştir. Mesela, Gürcülerin cesaretini artıran Mirliva Ali Paşa'nın taallukatıyla beraber İstanbul'a celbi için Mayıs 1887'de irade çıkmıştır.⁹⁵⁴ (Doç. Dr. Nedim İPEK Yrd, s. 134)

Artan iskân ihtiyacını karşılayabilmek için düşünülen çözümlerden biri de; Manyas Gölü'nün su seviyesinin düşürülerek, iskan için kullanılması idi. Bu konu 1887'den 1908'e kadar süren uzun bir proje sürecine dönüşmüştü. **1887 tarihinde başlayan çalışmalar esnasında** Manyas nahiyesine tabi karyelerin yağmurdan taşan nehir sularından zarar görmesi ve taşan gölün Manyas arazisini kaplamaya başlaması üzerine karyeleri bu tehlikeden korumak için yapılan çalışmalar sonbaharda da devam etmiştir⁹⁵⁵. Açılan dere ağzı ile bir miktar boşaltılan ve seviyesi düşen göl alanında ortaya çıkan boş arazinin satılması mümkün olmadığından, muhacirlere terk edilmesi fikri Defter-i Hakani Nezareti'ne⁹⁵⁶ bildirilmiş, kabul edilen teklif sonrası, muhacirlerin bölgeye yerleştirilmesi süreci başlamıştır.

Arazinin tevzi ve taksimi için teşkil edilen heyete Erkan-ı Harb Binbaşlarından Sami, Emin, Ali ve Zekayi Beyler dahil edilmişti⁹⁵⁷. Bu arazinin henüz iskân edilmemiş muhacirlere veya iskân edildiği halde arazisi yetersiz olan fakir muhacirlere dağıtılması düşünülmüyordu⁹⁵⁸. **17 Kasım 1890 H-04-04-1308** Muhacirlere dağıtılması tasarlanan bu arazinin haritasını çizecek subaylar tayin olunmuştu, ancak tahkikat için daha önce bölgeye gönderilen ve söz konusu subayları isteyen heyetin iyi çalışmadığı anlaşıldığından iş vilayet kontrolüne verilmişti⁹⁵⁹. **28 Ağustos 1892 H-04-02-1310** tarihine gelindiğinde ortaya çıkan araziden yerli ahaliye de taksim edilmesi konusu gündeme gelmişti⁹⁶⁰. **26 Ekim 1892 H-04-04-1310** tarihine gelindiğinde arazinin ölçüm ve hesapları devam ediyordu⁹⁶¹. Çalışmalar başlamadan bölgeye yerleşmiş ve 500 dönüm kadar araziye ihya edip kullanmaya başlayan bir grup muhacir bu arazinin kendilerine tahsis edilmesini istemişti.⁹⁶² Manyas Gölü metrukâtından kendilerine arazi verilmesini isteyen bu muhacirlerin maiyetlerini kendileri karşılayabildiklerinden, arazi tahsisinin bunlara gerekmediği, muhtaç olan başka muhacirler var ise öncelikle onların iskân edilebileceği, aksi takdirde arazinin satılması düşünüldüğü kaydedilmişti⁹⁶³. İlerleyen yıllarda bu göl arazi ile ilgili anlaşmazlıklar sık sık gündeme gelmekteydi. Bunlardan birisi de Hüdavendigâr Vilayeti Manyas Gölü Kuzey kısmında bulunan Kara ve Bayramiç karyesi muhacirleriyle konak yeri olarak kaydolunan araziye gösterir krokide inceleneceği üzere Manyas Gölü bitişindeki köyler ve Bayramiç Köyü muhacirleri arasında bir arazide anlaşmazlık söz konusu olmuştu. 12 Ağustos 1923 H-29.12.1341

⁹⁵⁴ BA, AD, Nr. 1174/205-1: Sadarettin Trabzon vilayetine takdir, 29 Eylül 1879; BA, BEO, Vilayet Gel-Gid. Nr. 191/434; BA, İD, Nr. 81206; Surgun cezasına uğrayanlardan bazıları memleketlerine geri donmeyi talep etmişlerdir, BA, AD, Nr. 1617/130-1: Gurcu Hasan'dan Trabzon vilayeti'ne istida, 14 Eylül 1887.

⁹⁵⁵ BOA.DH.MKT.1417/96 -- 05 Mayıs 1887 H-11-08-1304

⁹⁵⁶ BOA.DH.MKT.1420/9 -- 15.05.1887 H-21-08-1304

⁹⁵⁷ BOA.DH.MKT.1731/46 -- 13.Haziran 1890 H-24-10-1307, BOA.DH.MKT.1767/123 -- 06. Ekim 1890 H-21-02-1308, BOA.DH.MKT.1773/92 -- 21.Ekim1890 07.03.1308

⁹⁵⁸ BOA.DH.MKT.1776/43 -- 29 Ekim 1890 H-15-03-1308

⁹⁵⁹ BOA.DH.MKT.1782/2, BOA.DH.MKT.1791/83 -- 12. Aralık 1890 H-1 -05-1308, BOA.DH.MKT.1814/33 -- 01.Mart.1891 H-20.07.1308, BOA.DH.MKT.1817/47 -- 09.Mart.1891 28.07.1308, BOA.DH.MKT.1848/40 -- 08.Temmuz .1891 H-01-12-1308

⁹⁶⁰ BOA.DH.MKT.1993/29, BOA.DH.MKT.199/53 -- 26.Ocak.1894 H-19-07-1311

⁹⁶¹ BOA.DH.MKT.1994/104 -- 31Ağustos 1892 H-07-02-1310, BAO.DH.MKT.2014/119 -- 26 Ekim 1892 H-04-04-1310

⁹⁶² BOA.DH.MKT.2262/126 -- 29 Ekim 1899 H-23-06-1317

⁹⁶³ BOA.DH.MKT.1289/21 -- 03 Eylül 1908 H-06-08-1326, BOA.DH.MKT.2461/49 -- 14 Mart 1901 H-23-11-1318,

BOA.DH.MKT.2461/49 -- 14 Mart 1901 H-23-11-1318

229 BOA.HRT.h.546 Ölçek 1/50000

04.Temmuz.1887 H-10-07-1304 Biga halkının, kaymakamın yetersizliğine binaen oradaki muhacirlerin eski alışkanlıkları üzere adam öldürmeye ve hayvan çalmaya başladıklarını ifade edip kaymakamın azliyle yerine muktedir birinin tayini için verdikleri arzuhal değerlendirilmiş ve gereği yapıpı neticenin bildirilmesi isteğiyle Karesi Vilayeti 'ne iletilmişti⁹⁶⁴. **20 Mayıs 1890 H-30-09-1307** Karesi'de Çerkes kabileler arasında asayiş sorunları yaşanıyordu. Bandırma ve Gönen kazalarıyla Manyas Müdürü Çerkes kökenli idi. Bu asayişin temini için, tarafsız bir idareci olması açısından, Bandırma ve Gönen kaymakamları ile Manyas nahiyesi müdürünün Çerkes olmayan diğer kaymakam ve müdürlerle becayışlerinin lüzumlu olduğu kararına varılmıştı⁹⁶⁵. Bu bölgelerde iskân edilmiş ve edilmemiş muhacirlerden kendi kabilelerine müsamaha gösterdikleri şeklinde şikayetleri söz konusu oluyordu. Bu konunun araştırılması için bir komisyon teşkil edilmesi ve vaziyetin tahkik edilmesi kararlaştırılmıştı⁹⁶⁶.

07.Temmuz.1887 H-15-07-1304 Karesi' deki muhacirin iskanı sebebiyle büyüyen karyelerdeki mahallelerin her ellişer hanenin bir mahalle şeklinde bölünmesi istenmiştir⁹⁶⁷. Bu tarihten sonra olsa gerektir ki Yenikavak köyünün mahalleleri oluşmuştur. Köyün mahallelerinin isimleri Arçvet, Mçkayet, Alan, Muhacir'dir. Arçvet ve Mçkayet mahalleleri ana mahallelerdir. Alan ve Muhacir mahalleleri ise daha sonradan gelenler tarafından kurulmuştur⁹⁶⁸.

1887 yılı sonuna kadar, muhtemelen, Yenikavak köyüne göç edenlerin çoğu gelmişti. Bugün itibari ile 20 sülaleden 58 değişik soyadında (soyadı kanunu ile sülalelerin büyükleri aynı soya adını almadıkları için sülale sayısından fazla soyadı var) aileler mevcuttur. Sülalelerin izi Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinde sürüldüğünde rivayetlerin genelde doğru olduğu anlaşılmaktadır. Aşağıdaki tablodaki Sülale isimlerinin hemen hemen tamamına 1828 yılına kadar uzanan nüfus kayıtlarında rastlamak mümkün. Bazı sülale isimlerine birden fazla köyde rastlanabilmektedir. Ancak rivayetler odur ki Köyde yaşayanların atalarının çoğunluğu Arçvet köyü olmak üzere, çevredeki köylerden de

964 BOA.DH.MKT.1409/113

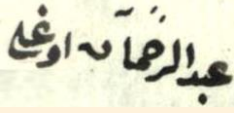
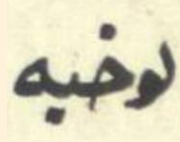
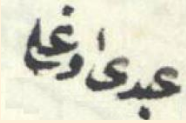
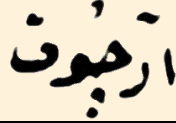
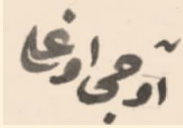
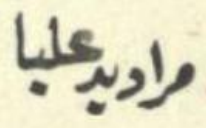
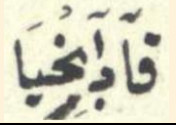
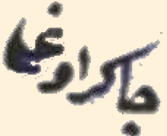
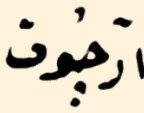
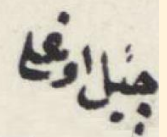
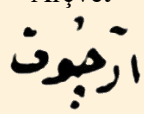
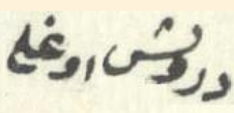
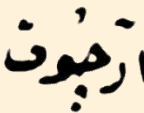
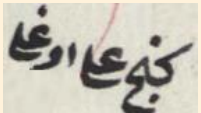
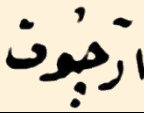
965 BOA.DH.MKT.1724/114

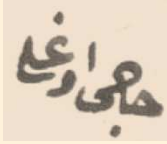
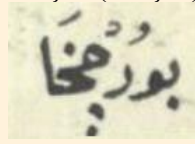
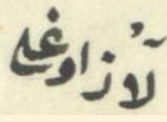
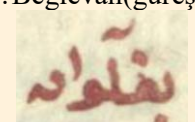
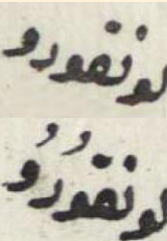
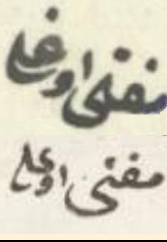
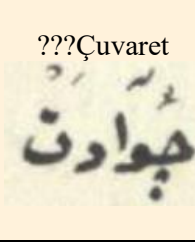
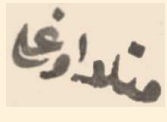
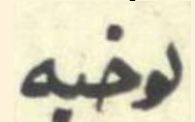
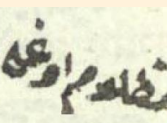
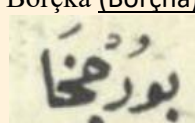
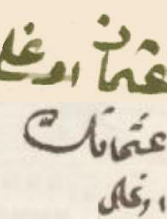
966 BOA.DH.MKT.1726/17 -- 27 Mayıs 1890 H-07-10-1307

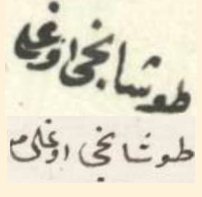
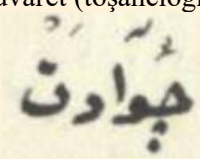
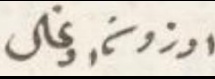
967 BOA.DH.MKT.1430/48

⁹⁶⁸ <http://www.gdd.org.tr/koydetay.asp?id=52>

göçmüşlerdir. Borçka, Maradit ve yakınındaki köyler ve bir rivayete göre de Maçahel bölgesindeki bazı köylerden de göçüldüğü söylenmektedir.

Tablo 25: Yenikavak Köyüne Göç Eden Batum Muhacirleri Sülale Listesi					
Sülale İsimleri		Günümüz Soy isimleri	Osmanlı Arşivlerinde Sülale İsminin Yazılışı	Göç Edilen Köyün İsmi	Sülale İsminin Geçtiği Diğer Köyler
Abdurrahmanoğlu		Ayyıldız Yetişir Kurt		???Lohye 	Korolistan, Mahincavur
Abdoğlu	a, b	Erden		Arçvet 	
Avcıoğlu		Ateşavcı Avcı		Maradidi Ğulya 	Kaza-i Gönye
Çavuşoğlu		Demir Sözen		??? Kadabhiya (çavuşlu), 	Mahincavur, Kibe, Hala, Çakvistav, Ohordiye(şerefiye laz köyü),
Çakıroğlu	a	Canbulat Çakır		Arçvet 	
Çiloğlu	a, b	Çil Ceyhan Çetin Yenil		Arçvet 	
Dervişoğlu	a	Uyar Yazgan Yıldırım Yıldırım		Arçvet 	
Gencaloğlu	a	Aydın Günaydın		Arçvet 	

Hacıoğlu		Başal Dağbaşı Kaptan		Borçka (Borçha) 	Makriyal, Gönye Kalesi Mahallesi, Beğlevan(güreşen), Kadabhiya(çavuşlu) Maradid-i Ulya, Korolistan, Orta Batum, Kahaber Arazisi, Açkvi, Orta Çakvi
Kavazoğlu		Memiş			
Lazoğlu		Şimşek Kambur		???Beğlevan(güreşen) 	Orta Batum, Mahincavur
Lonkroğlu	a	Çalışkan Erdoğan Önal Özdemir Şen Şirin Tunay		Arçvet 	
Memoğlu	a	Akar Akıncı		Arçvet 	
Müftüoğlu		Aydoğuş Gül Şahin Tetik Tezcan Tüfekçi Usta		???Çuvaret 	Gorgaze
Molaloğlu		Bayram		???Lohye, 	Korolistan, Kibe, Hala
Mazimoğlu		Günay Gündoğan Mazlum Uslu		Borçka (Borçha) 	Halvaş, Kibe, Zituret, Makriyal,
Osmanoğlu	b	Artar Topal		Arçvet 	Borçka (Borçha) , Açkvi, Hala, Kabnistav(kvabistav, Diğer Ahalşen Köyü, Mahincavur, Simo net, Borçka, Lohye, Âb-ı Islah
Ömeroğlu		Tiryaki Yıldız Kaba		Borçka (Borçha) 	Âb-ı Islah, Soshobe, Lohye, Kidrevet, Borçka, Maradid-i Sufla, Maho, Liman, Agara, Halvaş, Çakvistav

Tavşancıoğlu	Tavşan Canbaz Kahraman Şevik Dıvarcı		Çuvaret (toşancıoğlu)	
Uzmudoğlu	Yılmaz			
Kaynak: Yenikavak köyü derneği – Telefon Rehberi				
(a) 1170 Nolu Gönye, Batum Sahil Köyleri Nüfus Defteri'nde Adı Geçen Sülaleler- BOA				
(b) 3826 Nolu Trabzon Vilayeti, Goniya, Bağlevan nahiyesi, Batum kasabası, Çakvi nahiyesi Müslim defterinde Adı Geçen Sülaleler- BOA				

28.Ekim.1887 H-10.02.1305 1887 yılında İstanbul'dan Karesi vilayetine 38 hane Batum göçmeni iskân için gönderilmiştir. Bu göçmenlerin 9 hanesi iskân edilmiş ve diğerleri Ekim 1887 tarihine gelindiğinde henüz yerleştirilmemişlerdir⁹⁶⁹.

İskân için bugünkü Balıkesir vilayetini seçen Batum muhaciri Gürcü köylerinin tespit edilebilenlerin listesi şu şekildedir;

Yenikavak	(Balya-Ilıca)
Mona	(Susurluk- Yörükler ile Karışık)
Dedeköy	(Gönen- Diğer adı Balcı, Balcıdede)
Ekşidere	(Gönen)
Dizman	(Gönen- Diğer adı Güneşli-Çerkez karışık)
Babakaya	(Gönen)
Suçıktı	(Gönen- Yörükler ile karışık)
Kaplama	(Gönen)
Çiftlikalan	(Gönen)
Çınarpınar	(Gönen- Manav ile karışık)
Kalfa	(Gönen- Manav, Pomak Karışık)
Koçbayır	(Gönen- Diğer adı Salihie)
Ömerler	(Gönen- Yörükler ile karışık)
Pehlivanhoca	(Gönen)
Ayvacık	(Gönen- Tütüncü karışık)
Doğancı	(Manyas)
Cumhuriyet	(Manyas)
Kapaklı	(Manyas)
Şeytanköy	(Manyas- Lazlarla karışık)
Armutalan	(Balıkesir- Merkez) ⁹⁷⁰

1888

1888 H-1305 Tarihinde Balıkesir Hüdavendigâr Vilayetine bağlı KARESİ Sancağı oldu. Karesi vilâyet olarak 1888'e kadar devam etmiştir. Bu yedi yıllık süre zarfında Hamdi Paşa Zade Reşat Paşa ile Mehmet Atıf Bey Karesi valiliğinde bulunan isimlerdir. 1888'de Karesi'nin tekrar Hüdavendigâr vilâyetine bağlanarak sancak seviyesine düşürüldüğü görülür. Karesi Mutasarrıflığına da Behçet Paşa tayin edilmiştir. (Mustafa Özseri, Ocak 2007) **M-1888 H-1305** Karesi vilayeti salnamesine göre Karesi Muhacirun komisyonu reisi Kale-i Sultaniye doğumlu Emin Efendi'dir. (Abdülmecit Mutfak, 2003, s. 200) Karesi merkez sancakta Gürcü İbrahim Efendi adında bir polis memuru vardı. (Abdülmecit Mutfak, 2003, s. 161)

⁹⁶⁹ BOA.DH.MKT.1458/73

⁹⁷⁰ Balıkesir'in Kimliği Aydın Ayhan s.434

19. Şubat 1888 H-06-06-1305 Karesi dahilinde sakin olup muafiyet müddetleri sona eren muhacir köylerinin tahriri için tayin edilip gönderilen seyyar tahrir memurlarının maaşını gösteren defterin gönderilmesi isteği⁹⁷¹.

12 Nisan 1888 H-30-07-1305 tarihlerinde Dersaadet'de yaşanan bazı problemlerden dolayı, muhacirlerin buraya seyahatlerine kısıtlama getirilmişti. Ancak bu durumun yeteri derecede iyi denetlenmediğinin anlaşılması üzerine İskân için taşraya gönderilen muhacirlerin, Dersaadet'e gelmelerine müsaade edilmemesi ilgililere bildirildiği halde Gönen ve Trabzon'dan Dersaadet'e gelen muhacir olduğundan ilgili memurların sorumlu tutulması gerektiği vurgulanarak konunun ciddiyeti hatırlatılmıştı⁹⁷².

03 Haziran 1888 H-23-09-1305 1888 yılında Batum bölgesini gezen Kanevskiy göçün devam ettiğini yazıyor. Haziran 1888 tarihinde Murgul halkından göç eden 500 nüfus Arhavi'ye, 550 nüfus da Kenise iskelesine gelmiştir. Peyderpey gerçekleşen bu göçler Lazistan Mutasarrıflığından alınan bilgiye dayanarak Trabzon Valisi tarafından 3 Haziran 1888 (22 Mayıs 1296) tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne bildirilmiştir. Bu göçmenlerin İzmit ve Bursa taraflarına nakledilmeleri için hükümetten vapur gönderilmesi talep edilmiştir⁹⁷³.

21 Temmuz 1888 H-12.11.1305 Batum göçmenlerinden Hoca Ahmed Efendi takımından 40 hane Yalova'nın Çınarcık ilçesinde Gözdede köyü yakınında bulunan Tuz alanı isimli araziye yerleştirilmiştir. 21 Temmuz 1888 tarihinde burada yeni köy kurularak *Teşvikiye* ismi verilmiştir⁹⁷⁴.

Yarışalan köyü komşusu olduğu Yenikavak köyünden sonra kurulmuştur. Hükümet ile yapılan yazışmalardan, Yarışalan köyünün **01.Ekim.1888 H-28-01-1306** tarihinden önce kurulduğu anlaşılmaktadır. Yarış alanı adlı yerde iskân eden muhacirine cevabi yazının Karesi Mutasarrıflığı'na gönderildiği belirtilmiştir⁹⁷⁵. **10 Aralık 1888 H-06-04-1306** Biga'ya tabi Çan nahiyesinin Bozgoç ormanı ve Karesi sancağındaki Yarışalanı ormanı civarına muhacir iskanından vazgeçilmesi gerektiği kararı alınmıştır⁹⁷⁶. Yapılan yazışmalardan, istenen bilgilerin zamanında verilmediği ve alına tedbirlerin yeteli olmadığı anlaşılmaktadır. **28 Ocak 1889 H-26-05-1306** tarihinde gönderilen yazıda, Karesi'de Yarışalanı adlı yere iskân olunan Rumeli-i Şarki muhacirlerinden yetmiş hanenin içinde bulundukları sefaletten korunmaları için gereğinin yapılması ve sonuç hakkında acil bilgi verilmesi istenmiştir⁹⁷⁷.

22 Ekim 1888 H-16.02.1306 Avcı Korusu'nda göçmen iskân edilen köylerden biri de *Özlü* köyüdür. Bu köye yerleştirilen Batum göçmenleri arasında hastalık çıkmıştır. Sultan II. Abdülhamid'e göçmenlerin hastalık ve durumları hakkında bilgi ulaşınca derhal tedavi hizmetlerini Saray'dan sağlamıştır. Muhtaç olanlara dağıtılmak üzere yüz lira, Sarayda görevli binbaşılardan İsmail Bey ile göndermiş, ayrıca tedavi için Saray eczanesinden ilaç ve gerekli tıbbi malzeme, Saray doktorlarından bir doktor, bir cerrah ile bir eczacı gönderilmiştir. Saray doktorunun yerinde yapmış olduğu inceleme sonucunda verdiği rapora göre, hastaların tedavisine itina gösterilmiş olmasına karşın, muhacirler evlerini henüz inşa etmekte olduklarından yiyecek olarak sadece mısır ve buğdaydan başka bir şeyleri yoktur. Göçmenlere acil yiyecek yardımı yapılması gereklidir. Padişah, 22 Ekim 1888 (16 Safer 1306) tarihinde raporda belirtilen ihtiyaç ve tedbirlerin alınması için hükümete emir (irâde-i seniyye) vermiştir⁹⁷⁸. Dâhiliye Nezareti, Saray'dan resen verilen emir (irâde-i hususiye) üzerine gerekli işlerin yapılması ve masrafların karşılanması yönünde Şehremaneti ve Muhacirin Komisyonu Riyaseti'ne talimat vermiştir⁹⁷⁹. (Muammer DEMİREL, s. 1132)

⁹⁷¹ BOA.DH.MKT.1486/92

⁹⁷² BOA.DH.MKT.1500/57

⁹⁷³ BOA.DH.MKT.1331/84

⁹⁷⁴ BOA.İ.DH.No.85658

⁹⁷⁵ BOA.DH.MKT.1550/59

⁹⁷⁶ BOA.DH.MKT.1550/59

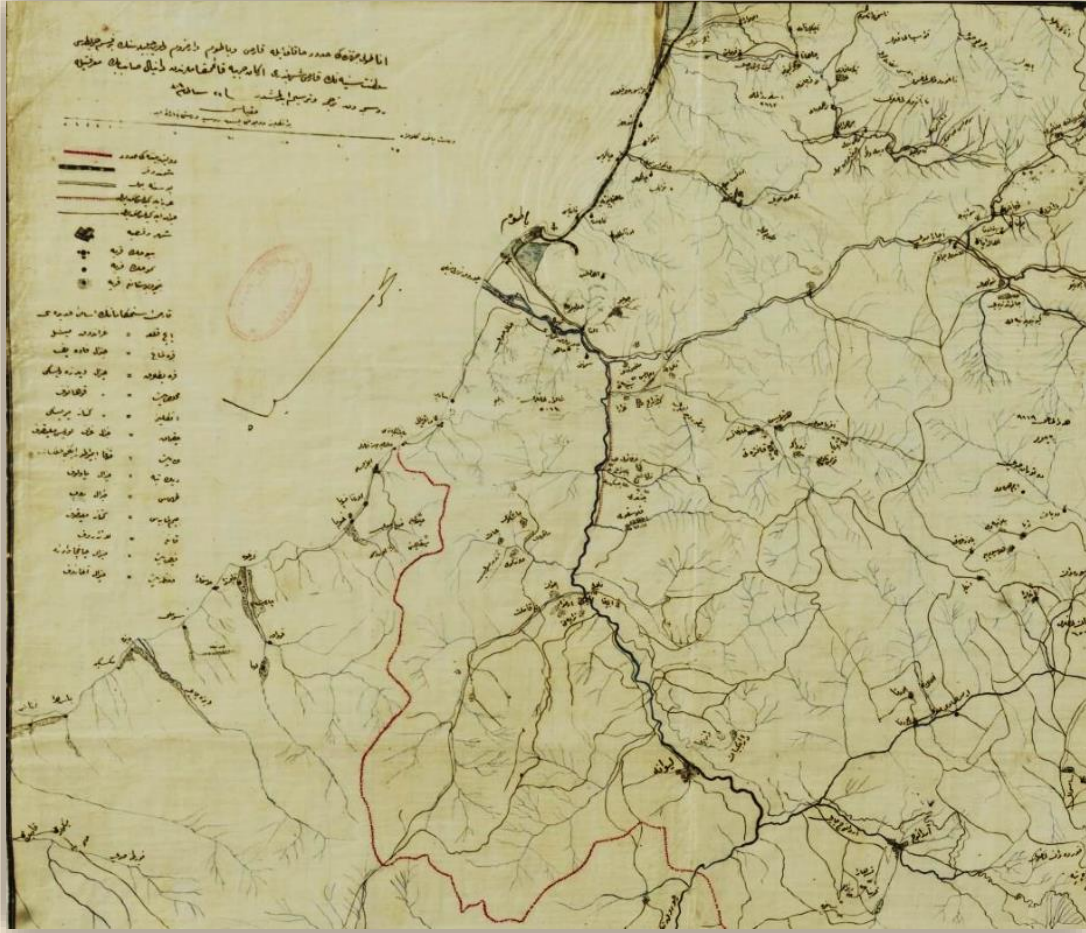
⁹⁷⁷ BOA.DH.MKT.1588/82

⁹⁷⁸ BOA.İ.DH.86430

⁹⁷⁹ BOA.DH.MKT.1558/35

1889

04 Şubat 1889 H-03-06-1306 Hırka-i Saadet hademeliğinden mütekaid Mahmud Efendi ve arkadaşları tarafından Çekmece-i Sağır⁹⁸⁰ kazasında mutasarrıf oldukları Taşağıl Çiftliği'nin bir kısmının muhacirlere verilmek istendiği⁹⁸¹.

230 1889 tarihli Rusça'dan tercüme harita. Kırmızı çizgi Osmanlı-Rus sınır BOA.HRT.h.412 12 Mart 1889 H-10.07.1306⁹⁸²

4 Aralık 1889 H-10.04.1307 Ekim 1887 tarihinde Artvin'den İstanbul'a gelen 9 hane 43 nüfus Muhacirin Komisyonu tarafından 28 Mayıs 1889 tarihinde Şile'de Avcı korusu civarında *Heciz Kal'ası* yakınında iskân edilmişlerdir. Artvin göçmenlerinin yerleştirildiği bu yere *Orhaniye* köyü ismi verilmiştir. Göçmenler iskân edildikleri yere gelip kalacakları paskalarını (baraka) yaparak oturmaya başladıklarında ziraat mevsimi sona ermiştir. Kendileri henüz ziraat yapamayan göçmenler, ancak civar halkın yiyecek yardımları ile hayatlarını sürdürmüşlerdir. Kış geldiğinde ancak kendi ihtiyaçlarını karşılayabilen yerli halk yeterince yardım edememiştir. Dokuz hanenin reisleri, 4 Aralık 1889 (22 Teşrin-i sâni 1305) tarihinde iaşe yardımı için mahallî hükümete dilekçe vermiştir. Dilekçeye parmak basanlar; *Heciz* kalası yakınında meskûn *Orhaniye* karyesi muhacirlerinden Yusuf bin Ahmed, Hasan bin Mehmed, Mehmed bin Ahmed, Feyzi bin Abdi, Hasan bin Alişan, Mehmed bin Yusuf, Yusuf bin Hasan, Hasan bin Mustafa ve Mustafa bin Ali'dir. Göçmeler, yeni ziraat mevsimin ürünlerinin alınabileceği süre olan sekiz aylık, nüfus başına aylık bir kile (25 kilo) mısır olup toplam 344 kile (8.600 kilo) mısır istemişlerdir. 4 Mart 1890 (12 Recep 1307) tarihli Padişah fermanı (irâde-i

⁹⁸⁰ Bugünkü Küçük Çekmece

⁹⁸¹ BOA.DH.MKT.1590/111

⁹⁸² BOA.HRT.h..412 H-10.07.1306

seniyye) ile göçmenlerin istediği miktar mısırın kendilerine satın alınarak verilmesi hükümete emredilmiştir⁹⁸³. (Muammer DEMİREL, s. 1133)

1890

1890 Berlin Antlaşmasında böyle bir hüküm olmamasına rağmen Rusya, 1890 yılına kadar Batum'dan göçleri serbest bırakmıştır. Toprak kayıpları ile başlayan Türk ve Müslümanlar göçler, Osmanlı Devleti tarafından teşvik edilmiş ve göçmenlere iâşe, barınma ve yerleşmeleri konusunda her türlü destek sağlanmıştır. Padişah II. Abdülhamid, "93 Göçmeni" olarak adlandırılan Artvin ve Batum göçmelerine karşı Müslümanları koruyup sahip olması gerektiği inancıyla hareket etmiştir. Ayrıca göçmenlerin sağlayacağı iş gücü Anadolu'da boş arazilerin ekonomiye kazandırılması bakımından ve göçmen kitlelerin, Anadolu nüfusunun Türkleştirilmesi yönünden önemsenmiştir. Müslüman olan göçmenleri Türk'ten ayrı düşünmeyen Sultan II. Abdülhamid, Anadolu nüfus yapısını Türkleştirmeyi hedeflediğini açıkça ifade etmiştir:

*"Devletimiz hudutları dâhiline ancak kendi milletimizden olanları ve bizimle aynı dini inançları paylaşanları kabul edebiliriz. Türk unsurunu kuvvetlendirmeğe dikkat etmeliyiz. Muhaceret yalnız milli kudreti artırmakla kalmayacak aynı zamanda imparatorluğumuzun iktisadi kudretini de fazlaştıracaktır. Rumeli'de ve bilhassa Anadolu'da Türk unsurunu kuvvetlendirmek şarttır."*⁹⁸⁴

1890 1307 tarihli Hüdavendigâr Salnamesine göre; 1890'lı yıllarda Hüdavendigâr vilayetine sevk edilen toplam 151.787 göçmendeki 46.220 nüfus Karesi Sancağına dahil aşağıdaki kazalara iskân edilmişlerdir:⁹⁸⁵

- 465 kişi Balıkesir(merkez)
- 585 kişi Bandırma
- 769 kişi Gönen
- 766 kişi Edremit
- 164 kişi Kemer
- 136 kişi Bigadiç
- 335 kişi Sındırgı

1890 yılı itibari ile Balya'nın 83 veya 86 köyü vardır. Kavak-ı cedid (bugünkü Yenikavak köyü) bunlardan bir tanesidir. Aynı yıllarda Ilıca, Hisaralanı köyü kayıtlarda görülürken Yarısalanı köyü görünmemektedir. Bir sene önce (1888 Sonu) yerleşilmeye başlanan yarış alanı mevkiindeki muhacirlerin salname kayıtlarına henüz girilmeye başlanmadığı anlaşılmaktadır. (Abdülmecit Mutaş, 2003, s. 71)

⁹⁸³ BOA.İ.DH.91704

⁹⁸⁴ Sultan Abdülhamit, *Siyasi Hatıratım*, İstanbul, 1984, Dergâh Yayınları, s.73.

⁹⁸⁵ <https://www.belgeseltarih.com/balikesir-vilayetinde-iskan-edilen-kafkas-gocmenleri/>

1890 yılı itibari ile Balya'nın 83 veya 86 köyü vardı. Kavak-ı cedit (bugünkü Yenikavak köyü) bunlardan bir tanesidir.

(Mutaf, 2003, s. 71)

1890 1307 tarihli Hüdavendigâr Salnamesine göre; 1890'lı yıllarda Hüdavendigâr vilayetine sevk edilen toplam 151.787 göçmenden 46.220 nüfus Karesi Sancağına dahil aşağıdaki kazalara iskân edilmişlerdir:⁹⁸⁶

1.1.1890 Balyanın nüfusu 23.757 Müslüman, 1577 Bulgar, 346 diğer (Abdülmecit Mutaf, 2003)

20 Haziran 1890 H-02.11.1307 Erzurum Ermeni olayları meydana geldi. Katolik Ermenilerden gelen ihbar üzerine Ermeni kilisesinde ve Sansaryan Okulu'nda silah araması yapıldı. Bu sırada iki asker öldürüldü, üç asker yaralandı. Bunun üzerine Ermeniler ve Müslümanlar arasında kavga çıktı; 8 Ermeni ve 2 Müslüman öldü, 60 Ermeni ve 45 Müslüman yaralandı. **15 Temmuz 1890** İstanbul, Kumkapı'da haç yortusu için toplanan Ermeni cemaati, Hınçak üyelerinden Harutyun Cangülyan'ın yönlendirmesiyle Yıldız Sarayı'na yürümeye başladı. Kalabalığı durdurmak isteyen iki asker öldürüldü; öldürenler hapse atıldı.

231 Harutün Cangülyan

29.Ekim.1890 H-15-03-1308'de Biga kazası dahilinde muhacir iskân olunmaması istenmiştir⁹⁸⁷.

⁹⁸⁶ <https://www.belgeseltarih.com/balikesir-vilayetinde-iskan-edilen-kafkas-gocmenleri/>

⁹⁸⁷ BOA.DH.MKT.1776/52

232 Hüdavendigar vilayeti sancak ve kaza hudutlarını gösterir harita. EHT (Ölçek 1/500000) BOA.HRT.h.1499 -- 11 Şubat 1889 H-10-06-1306⁹⁸⁸

1890 Ermenilerin İstanbul'da kalan bakiyesi ise yüzyılın sonuna doğru Anadolu'da yaşanan Ermeni olayları ve bunun İstanbul'a sirayet ederek Kumkapı Nümayişi (15.07.1890) ve Babıali Gösterisi (1895) ile hat safhaya ulaşması neticesinde mütemadiyen taşraya gönderildi. Yüzyılın sonuna doğru mütemadiyen devam eden Ermeni olayları neticesinde Ermenilerin dahili göçü harici göç halini almaya başladı. Bilhassa 1880'lerden sonra Ermenilerin yoğun olarak yaşadığı Erzurum, Sivas, Kayseri, Bitlis, Adıyaman, Muş, Van gibi iç ve Doğu Anadolu vilayetlerinden Başta Samsun olmak üzere Trabzon, Giresun ve Ordu gibi liman kentleri üzerinden ecnebi memleketlerine yönelik aile gruplarından oluşan münferit göç hareketleri yaşanmaya başladı. (Osman KÖSE, 2017, s. 788)

1891 yılında II. Abdülhamid olaylara karışan Ermeniler için bir af çıkarttı, 76 Ermeni serbest kaldı ancak bu af da daha sonraki olayları durdurmadi.

1892- Fransızların Osmanlılar'ın elindeki Cezayir'i işgal etmelerinden sonra Osmanlı hükümdarı seferberlik ilan etmiş, Balıkesir ve özellikle doğu ilçelerden savaşa gidilmiştir. (Balıkesir Tarihi fandom.com)

1892 yılında Balya'nın nüfusu 27.696 Müslüman, 2343 Bulgar, diğer? idi. (Abdülmecit Mutaft, 2003)

26.Ekim.1892 H-04-04-1310 Muhacirin iskanına kesin olarak kapatılan Biga, Karesi, Bandırma ve Gönen'de muhacirlere arazi satılmaması istenmiştir⁹⁸⁹. **03 Aralık 1892'de** yapılan bir yazışmada konunun gündemde kalması önemini göstermektedir. Mevcud muhacirinin iskanındaki karışıklıklar yaşanması nedeniyle henüz hicret etmemiş ve mahallerine gitmemiş muhacirine Biga ve civarında her ne suretle olursa olsun arazi sattırılmaması konusundaki liva meclisi kararının olduğu ve bu kararın benimsendiği hatırlatılmıştır. Muhacirinin kendi aralarında alım satım yapmalarının

⁹⁸⁸ BOA.HRT.h.1499

⁹⁸⁹ BAO.DH.MKT.2014.108

önlenmesi için de livadaki mukavelat muharrirlerine tebliğat yapılacağı bildirilmiştir. Karesi bölgesi için vilayetçe alınacak kararın ayrıca bildirileceği belirtilmiştir⁹⁹⁰. **11 Ocak 1893** de yapılan bir yazışmada ise Biga, Karesi, Bandırma ve Gönen'deki muhacirlerin iskanında karışıklığa sebebiyet vermemek için, bu bölgelere hicretin önlenmesi hususu yeniden hatırlatılarak tedbir alınması istenmiştir.⁹⁹¹

Aralık 1892 Hınçak üyeleri, Van Valisine suikast girişiminde bulundu. Aynı ay Hamparsun Boyacıyan adlı Hınçak üyesinin önderliğindeki grup Muş'un Avzim köyüne baskın düzenledi ve İshak Çavuş adlı bir Türkü öldürdü.

233 Hamparsun Boyacıyan

1892- 1896 yılları arasında birçok Ermeni ayaklanması meydana gelmiştir. (Geyve, Yozgat, Kayseri, Develi, Diyarbakır, Siverek, Harput, Malatya, Arapgir, Adıyaman, Maraş, Urfa, Antep, Sivas, Niksar, Divriği, Merzifon, Amasya, Trabzon, Gümüşhane, Bitlis, Muş, Erzincan, Bayburt, Erzurum ve Hınıs ayaklanmaları)

1893 İşgal altındaki Artvin çevresi ile ilgili bilgilerimizin birçoğunu İvane Caiani'nin⁹⁹² Tiflis'te yayınlanan gazetelere yazdığı mektuplardan alıyoruz. Bu mektuplarda, 1893'te Rus askerleri ile birlikte Artvin'e kolera'nın geldiği, bu salgından, askeri malzemeleri Artvin'e taşıyan kayıkçıların beşinin öldüğü, Artvin'de kolera nedeniyle çok sayıda sivil ve asker ölürken bölgede ürün rekoltesi düşük olduğu için kıtlık yaşandığı gibi birçok hayati ayrıntı da vardır. Artvin Okruğu'na bağlı Murgul Vadisi'ndeki köylerin geçim kaynağı tütündü. Rus yönetimi, nüfus dengesini bozmak için Artvin ve özellikle Murgul'a Hristiyan göçmenler yerleştirmek istiyordu. Bölge halkı aralarına Hristiyan göçmen istemediklerini defalarca Rus yöneticilerine iletmelerine rağmen, 1893 yılında Murgul'da iki köye Malakanlar yerleştirildi. Ayrıca işgalden donra Murgul'da ve Artvin Bakırköy'de (Kuvarsan) birer bakır fabrikası kuruldu (Mehmet Bilgin, Ocak 2017). İvane Caiani'nin Borçka Mektuplarında 1893 yılında Artvin okrug'una (sancağına) bağlı Murgul'da iki köye Malakanlar'ın yerleştirildiğinden bahsediliyor. Ancak bu bilgi yanıltıcıdır, çünkü Malakanlar'ın Murgul köylerinde uzun süre kalmadıkları anlaşıyor. Nitekim 1897 nüfus sayımı Kutaisi guberniyası sonuçlarına göre Artvin okrug merkezinde iki, tüm okrug'da dört ve Batum merkezinde 137, tüm Batum okrug'unda ise 161 sektant yani Malakan vardır.⁹⁹³

Nisan 1893 de Ermeniler isyancılar ve suçlular için yeniden genel af ilan edildi, tutuklu olanlar serbest bırakıldı.

⁹⁹⁰ BAO. DH.MKT.2027.32 H-13-05-1310

⁹⁹¹ BAO. DH.MKT.2041.75 H-22-06-1310

⁹⁹² İvane Caiani (1862-1936). Çarlık ordusunda görev yapmış Gürcü subay. Artvin yöresinde görevliyken yazdığı gözlemleri Tiflis'teki gazetelerde yayımlanmıştır. Daha sonra kitaplaştırılan bu yazıları Türkçe'ye de çevrilmiştir. Caiani, 93 Harbi olarak da bilinen 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nın ardından, bu savaşta Rusya'nın eline geçmiş olan Çoruh vadisinde görevlendirilmiş. Buradaki görevi sırasında, ilki 1881 tarihli olan mektuplar yazmış ve bu mektupları Tiflis'te çıkan Droeba, İveria gazetelerinde yayımlanmış. Caiani'nin Çoruh vadisi ile bu vadiye yaşayan Müslüman Gürcülere ilişkin aktardığı bilgiler, Türkiye'de yaşayan Gürcüler hakkında kısıtlı bilgilerimize yeni bilgiler katmaktadır. (<http://www.gdd.org.tr/mutfakdetay.asp?id=140>)

⁹⁹³ Teşkilat-ı mahsusa üzerine yeni bilgiler ve sorulmayan sorular -- Candan Badem S. 55

Haziran.1893 I. Sason Ermeni isyanı, Hamparsun Boyacıyan adlı Hınçak üyesinin önderliğindeki grup Hayanlı aşiretine saldırdı, aşiretten bir kişi öldü. Taraflar arasında çatışma çıkınca bölgeye asker gönderildi. Yaralı olarak yakalanan Boyacıyan tutuklanarak götürüldüğü İstanbul'da serbest bırakıldı.

Eylül 1893 de Merzifon'da, Ermenilerin silah depoladığı düşünülen bir evi aramak isteyen askerlere evin içinden ateş açıldı ve bomba atıldı. 25 asker hayatını kaybetti ve yaralandı. İçeridekilerin dördü ölü, dördü sağ olarak ele geçirildi.

Ekim.1893 Yozgat Ermeni olayları

1894-1895 tarihleri arasında Balya müdürü İbrahim Edhem Efendi idi (Abdülmecit Mutfak, 2003, s. 69)

1894 Göçlerin yavaşlaması ve muhacirlerle ilgili meselelerin büyük ölçüde hafiflemesi sebebiyle **İdâre-i Umûmiyye-i Muhâcirîn Komisyonu** 1894'te lağvedilerek görevlerinin Dahiliye Nezâreti ve şehremanetince yürütülmesi kararlaştırıldı.⁹⁹⁴

11 Temmuz 1894 tarihli Sabah Gazetesi İstanbul depremini; "... *Dün sabah beşe çeyrek kala, şehrimizde evvela hafifçe bir hareket-i arz hissedilmesini müteakip gayet şiddetli bir darbe ile her taraf sarsılmaya başlamıştır. 10-12 saniye kadar süren şiddetli darbeden bir çeyrek kadar sonra, kısa fasılalarla dört defa daha hareket olmuş, ayrıca akşama doğru iki hareket daha yaşanmıştır.*" şeklinde aktarmıştı.⁹⁹⁵

234 1894 İstanbul depreminde Kapalıçarşı

1895

1895-1896 tarihleri arasında Balya müdürü Mehmed İzzed Efendi idi (Abdülmecit Mutfak, 2003, s. 69).

01 Ocak 1893 H-20.10.1308 tarihleri, Gürcistan'ın güneybatısının değişik kesimlerinden en büyük Gürcü nüfusu göçünün olduğu tarihlerdi.

1894 Şeyh Türül Tekkesinin bânisi Şeyh Ahmed Kâmil Efendi, Silivri Müftüsü Gürcü Osman Efendi'nin oğlu olup tekkenin ilk postnişini olarak, 12 Safer 1312'de [1894] vefat etmiştir. 1289/1872'de basılmış bir divânı vardır. Vefatında yerine oğlu Mehmed Fuad Efendi postnişin olmuştur. Mehmed Fuad Efendi 1901 tarihinde vefat etmiştir.⁹⁹⁶

⁹⁹⁴ <https://islamansiklopedisi.org.tr/muhacir--osmanli>

⁹⁹⁵ <https://icivelekoglu.blogspot.com/2020/>

⁹⁹⁶ <http://divanpost.blogspot.com/2010/01/gurcu-kimligi.html>

29 Nisan 1894 H-23.10.1311 Umumi göç sırasında Biga kazasının Çan nahiyesi ile *Edremit* (Balıkesir) kazası *Avniye* nahiyesi sınırları içinde *Sazak* bölgesinde iskân edilen Batum göçmenleri, yerleştirildikleri arazinin ziraata elverişli olmadığından muhtaç durma düşmüşler ve Avniye nahiyesi sınırları içinde *Derealanı* mevkisinin kendilerine verilmesini talep etmişlerdir. Göçmenlerin isteği hükûmet tarafından uygun görülerek gereğinin yapılması için 29 Nisan 1894 (17 Nisan 1310) tarihinde Bursa vilayetine talimat verilmiştir⁹⁹⁷.

30 Eylül 1895 de Ermeni Hınçak örgütü öncülüğünde İstanbul Kumkapı'dan Babıali'ye yürüyüş düzenlendi. İzin alınmadan yapılan yürüyüşü polis ve jandarma durdurmak istedi. Güvenlik güçlerine açılan ateşle bir binbaşı ve bazı erler öldürüldü. Taraflar arasında çatışma çıktı. **25 Ekim 1895'te** Bitlis'teki bir Cuma namazına Ermeni gruplar tarafından saldırı düzenlendi. **30 Ekim 1895'te** Ermeni gruplar Erzurum Vilayet Konağı'nı bastılar ve jandarma erleri öldürdüler. **2 Kasım 1895'te** Diyarbakır'daki bir Cuma namazına Ermeni gruplar tarafından saldırı düzenlendi.

235 1896 Osmanlı Haritası Matbaa-i Amire - İstanbul

1895 son çeyreğinde Divriği, Trabzon, Eğin, Develi, Akhisar (İzmit), Erzincan, Gümüşhane, Zeytun, Bitlis, Bayburt, Maraş, Urfa, Erzurum, Diyarbakır, Malatya, Harput, Arapkir, Sivas, Merzifon, Antep, Maraş, Muş, Kayseri, Yozgat ve İstanbul'da ayaklanmalar oldu.

1896-1898 Balya müdürü Mustafa Asım Efendi 1896-1898 (Abdülmecit Mutfak, 2003, s. 69)

1896 1876-1896 yılları arasında Osmanlı topraklarına gelen kayıtlı göçmen sayısı 1.221.854'tür. Bunların 844.854'ü iskân için çeşitli bölgelere İstanbul'dan sevk edilmiştir. Geriye kalanlar hiç İstanbul'a sokulmadan doğrudan iskân bölgelerine gönderilmiştir. 1896-1897 yılından sonra da göçmenler gelmeye devam etmişler ise de sayılarının önceki göç dalgalarıyla karşılaştırıldığında çok daha az olduğu görülür. 1909 yılına kadar yılda ortalama 10.000 kadar göçmenin geldiği söylenebilir.⁹⁹⁸

30 Mart 1896 H-15.10.1313 tarihinde *Bursa İskân-i Muhacirin Memurluğuna* Nazif Bey tayin edilmiştir⁹⁹⁹. Bundan önce olduğu gibi bundan sonra daha düzenli olarak göçmenlerin iase ve

⁹⁹⁷ BOA, DH. MKT, 230/72

⁹⁹⁸ Gülfettin Çelik, "Osmanlı Türkiye'sine XIX. Yüzyıl Sonlarında Yapılan Göçlerin Sosyo-Ekonomik Bakımdan Tahlili", Tarih Boyunca Balkanlardan Kafkaslara Türk Dünyası Semineri, 29-31 Mayıs 1995'den Ayrı Basım, İstanbul 1996, s. 118-119.

⁹⁹⁹ BOA, İ.DH, No.63559

barınmaları temin edilmiş, evleri inşa edilmiş ve işlerini kurup kendi geçimlerini temin edinceye kadar maddi yardım devlet tarafından sürdürülmüştür. (Muammer DEMİREL, s. 1136)

26 Ağustos 1896 H-17.03.1314 Taşnak örgütü üyesi Papken Siuni'nin liderliğindeki Ermeni Devrimci Federasyonu mensubu 26 Ermeni, İstanbul Galata'daki Osmanlı Bankası merkez şubesini bastı. El bombası, dinamit ve tabancalarla baskın yapan Ermeniler, buradaki memurları rehin aldılar. 26 Ağustos saat: 13:00'da gerçekleşen bu işgalde, güvenlik güçleri ile çatışmaya giren eylemcilerden liderleri Papken Siuni dahil 9 kişi öldürüldü. Bunun üzerine eylemin planlamacıları olan Karekin Pastırmacıyan (Karo) işgalcilerin başına geçti. Eylemin amacı, Avrupa ülkelerinin ve özellikle Rusya'nın dikkatini çekerek, Osmanlı Devleti'ne müdahale etmelerini sağlamaktı. Eylemi planlayan Pastırmacıyan Karekin Efendi, uluslararası finans dünyasında önemli bir rol oynayan Osmanlı Bankası'nın bu amaca hizmet edecek en uygun yer olduğunu düşünmüştü.

236 Karekin Pastırmacıyan

29 Ağustos 1896 H-20.03.1314 Balya Nüfus Cetveli¹⁰⁰⁰.

1897 Yunan savaşından sonra meydana gelen yeni göç hareketleri dolayısıyla Muhâcirin Komisyon-ı Âlîsi teşkil edildi. Bizzat padişahın başkanlığını yürüttüğü bu komisyonda Erkân-ı Harbiyye'den dört, Dahiliye'den iki, Maliye ve Ticaret nezâretleriyle Orman İdaresi'nden birer üye bulunmaktaydı.¹⁰⁰¹ Esasen komisyonların çalışmalarını gelen muhacirlerin yoğunluğu belirliyordu. Göçmenlerin azalmasıyla komisyonun çalışmaları Şehremaneti ve Dâhiliye Nezâreti gibi kuruluşlar tarafından yerine getiriliyordu. (Osman KÖSE, 2017, s. 1359)

29 Ocak 1897 H-06.Ramazan.1315 R-17.Kanuni-Sani.1313 'de Büyük Balıkesir depremi yaşanmıştır. Balıkesir merkezinde sağlam kalan ev sayısı sadece 51'dir. Ancak yıkıcı depremden önce öncü deprem olmuş; halkın büyük kısmı sokaklarda olduğu için can kaybı çok olmamıştır. Deprem olduğunda ramazan ayıydı ve şehirde çoğu insan sahura kadar ya uyumuyor ya dışarıda mesire yerlerinde eğleniyor ya da camilerde namaz kılıyorlardı. (Balıkesir Tarihi fandom.com) Balıkesir'de şimdiye kadar olmuş en şiddetli depremdir. Deprem bir ramazan günü akşam ezanına iki saat kala (ezânî saat¹⁰⁰² ile 10:00) öncü deprem olmuş, bir miktar zarar vermiştir.

¹⁰⁰⁰ BOA.DH.SN.M. 2, 20 Mart (1)314

¹⁰⁰¹ <https://islamansiklopedisi.org.tr/muhacir--osmanli>

¹⁰⁰² Vasatî ve Ezânî Sâat: Vasatî, Ezânî ve Müsterek Sâat: Eskidenberi kullanılagelen Ezânî sâat makinesinin ayarı, her akşam, vasatî sâate göre hesâb edilen şer'î gurûb vaktinde 12 yapılır. Hergün, gurûb vakti gerilerken ileri, ilerlerken geri alınır. Vasatî bir ezânî gün uzunluğu ve Ta'dîl-i zemân yokdur. 1193 [m. 1779] senesinde Erzurûmda hâzırlanmış olan (Mi'yâr-ı evkat) takvîminde diyor ki, (Gölgenin en kısa olduğu hakikî zevâl vaktinde, ezânî sâat makinesi, takvîmde yazılı zuhr vaktinden, temkîn zemânı geri alınır). Ezânî sâat makinesinin ayarını tashîh için, vasatî sâat herhangi bir nemâz vaktine gelince, ezânî sâat de, bu nemâzin, takvîmde yazılı vaktine getirilir. Vasatî ve ezânî sâatleri ayarlamak için, bir noktadan geçen (Nısf-ün-nehâr) ve kible istikâmetlerinde iki hat çizilir. Bu noktaya bir çubuk dikilir. Çubuğun gölgesi, birinci hat üzerine gelince, sâat makinesi zevâl vaktine, ikinciye gelince, kible sâatine getirilir. Gurûb vaktinin değişmesi bir dakikadan az olduğu günlerde, ezânî sâatin ayarı değiştirilmez. İstanbulda altı ayda 186 dakika ileri, altı ayda da 186 dakika geri alınmaktadır. Bu sâat makineleri, zemân mikdârlarını, ezânî günün başladığı vakte göre ölçmektedir. Nemâz vaktleri ise, gurûbî güne göre hesâb ediliyor. Ezânî gün, gurûbî günden (Temkîn zemânı) sonra başladığı için, hesâb ile bulunan gurûbî vaktlerden Temkîn çıkarılarak, nemâz vaktleri,

Asıl büyük deprem ezanı saat ile 11:30 da (akşam ezanına yarım saat kala) gerçekleşmiştir. Öncü depremlerde dışarı kaçan halkın can kaybının 500 civarı olduğu tahmin edilmektedir. Osmanlı kayıtlarına göre kentteki 11.000 binadan sadece 51 bina depremden etkilenmemiştir. Şehir merkezi ve çevre yerleşmelerde toplam 53.000 kişi depremden etkilenmiştir.¹⁰⁰³

Mutasarrıf Ömer Ali Bey'in¹⁰⁰⁴ 'Hatıra Defteri'nde Balıkesir depremi ve sonrası şöyle anlatılır: "17 Kanun-u sani (Ocak) 1313/1898 Cumartesi günü saat 10'da (Akşam ezanına iki saat kala) hükümet dairesinde şiddetli bir deprem oldu. Bütün memurlar hükümetin avlusuna can attı. Deprem, üç-dört dakika sonra şiddetini arttırarak bir daha tekrarladı. Bazı sokak duvarlarındaki çöküntüler ve kısmen büyük olan binaların duvarlarındaki yarıklar, bu ikinci depremde görülmeye başladı. O sırada, Fatma Kadın Hamamı yıkıldı. (Altı eylül İlkokulu'nun önündeki çocuk bahçesinin bulunduğu yerdeydi) Dış kubbe altında bir hayli kadın kaldığı söylendi. Derhal oraya gittim. Hamamın külhan tarafından bir delik açtırdım. Açılan bu delikten yirmi yedi kadın kurtarıldı. İnsanlar ailelerinin durumunu öğrenmek üzere evlerine dağıldılar. Ben kulunuz da evime vardığım sırada, akşamın saat on bir buçuğunda (akşam ezanına yarım saat kala) korkunç bir yeraltı patlamasıyla deprem, daha şiddetli olarak tekrarladı. Memleketin en büyük ve sağlam binaları dahi çöktü. Büyük küçük bütün ahali feryat ederek sokaklara döküldü. İşte bu sırada memleketin içinde bulunan evcil hayvanlar yerlerinden boşanıp, insanlarla beraber toz duman içerisinde sokaklara döküldü. Büyük küçük, sakat, hasta bütün halk imdat! İniltileriyle yıkıntılar arasından açıklara koştu. Kimisinin yaralı, kimisinin yıkıntılar altında belirsiz oluşu, insan hisleri üzerinde korkunç etkiler yaptığı görüldü. Birbirini izleyen yer sarsıntıları, ilk şiddetini kaybettikten sonra yaklaşık her saat başında korkunç patlamalarla devam etti. Bir hafta sonra, yani aynı günde tekrarlanan şiddetli sarsıntı, son ayakta kalan binalar ile, ova köylerinde pek çok yıkıntıya sebep oldu."

ezânî vakte çevrilir. Gurûbî ve ezânî zemân hesâblarında, ta'dîl zemân hiç kullanılmaz.

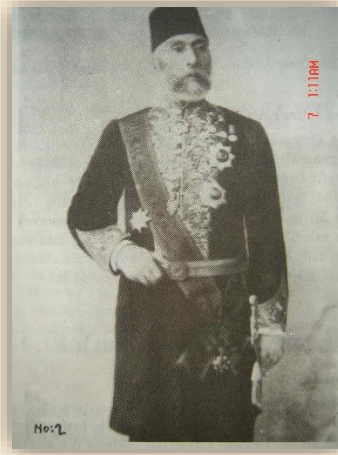
(http://www.turktakvim.com/index.php?link=html/Vasati_ve_Ezani_Saat.html)

¹⁰⁰³ https://tr.wikipedia.org/wiki/Ocak_1898_Bal%C4%B1kesir_depremi

¹⁰⁰⁴ **Mutasarrıf Ömer Ali Bey:** Ömer Ali Bey (Rumi 1255) 1839 yılında Adana'da doğmuştur. Ramazanoğulları ailesinden Osmanlı İmparatorluğu ordusunda yetişmiş Tümgenerallerden 1843 yılında Bahrişefit (Çanakkale Boğazı) komutanlığına kadar yükselmiş (Beylerbeyi) Arif Paşabey'in torunudur. Babası Ahmet Paşadır. Hudavendigar (Bursa) Vilayetine bağlı Karesi (Balıkesir) Sancağı Mutasarrıflığı görevini 31 Teşrin-i evvel 1312-1320 (1896-1904) tarihleri arasında yapmıştır.

Diğer Deprem Fotoğraflara İçin Son Notlara Bakınız...^{xxv}

237 Mutasarrıf Ömer Ali Bey

1898 Balıkesir’de 3 adet kütüphane vardı. Selatin Mahallesindeki Elhac Mehmet Efendi Kütüphanesi, Yıldırım Camii yanında Elhac Çingeli Mehmet Ağa Kütüphanesi ve Hisariçi mahallesindeki Ali Şuurî Kütüphanesidir. Hisariçi Mahallesindeki Ali Şuurî Efendi Kütüphanesi 1898’de meydana gelen Balıkesir depreminde yıkılmış ve bir daha inşa edilememiştir. Kütüphanedeki kitaplar Mutasarrıf Ömer Ali Bey tarafından yaptırılan Hamidiye Kütüphanesine devredilmiştir¹⁰⁰⁵.

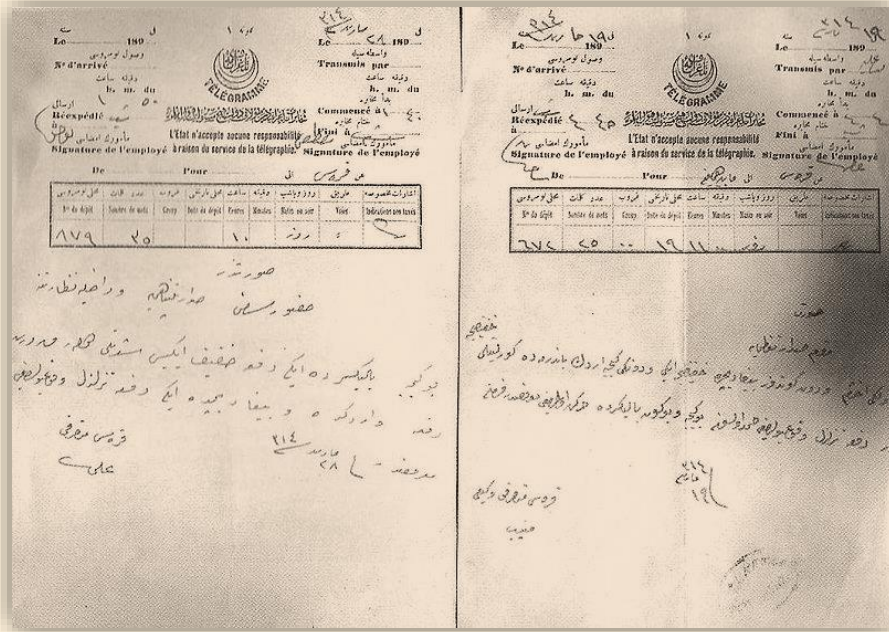
¹⁰⁰⁵ Muharrem Eren, Balıkesir İl Müftüleri ve Tarihi Kitabeler, Balıkesir:1990, s.13.

238 Balıkesir Hamidiye Kütüphanesi

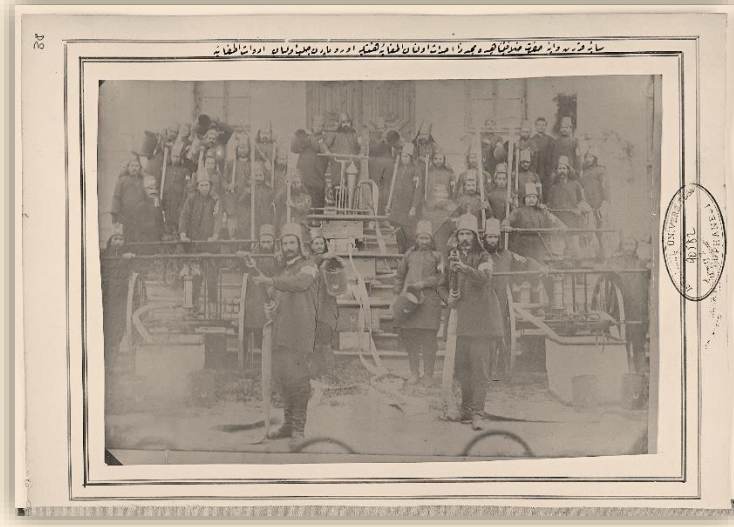
1898 İkinci Sason Ermeni İsyanı (1898- 1904)

19 Nisan 1898 H-27.11.1315 Bigadiç, Erdek, Bandırma ve Balıkesir'de deprem olduğuna dair mahallinden gönderilen 19 Nisan 1898 tarihli telgraf

239 19 Nisan 1898 tarihli Deprem ile İlgili Telgraf

1898'de Trabzon Limanı bağlantılı Stimli yük-yolcu gemileri düzenli hatları İstanbul-Samsun, Trabzon-Batum, Batum-Trabzon, Samsun-İstanbul olarak devam ediyordu. XIX. Yüzyılın sonlarında, sadece düzenli stimli gemi hatları bakımından dahi olsa, liman trafiğini yansıtmaları bakımından önemlidir. Buna göre haftanın her günü limana ulaşan ya da limandan kalkan ikişer (perşembe günü üç) stimli gemi seferi mevcuttu. İstanbul'dan hareket edip Samsun'a uğrayan ve Trabzon'a ulaşan stimli gemiler buradan Batum'a gidiyor, Batum'dan kalkanlar da dönüşte aynı güzergâhı izleyerek İstanbul'a ulaşıyordu. Haftalık ve on beş günlük seferler bir arada düşünüldüğünde, Trabzon'dan İstanbul'a gitmek isteyen yolcular için, pazar hariç olmak üzere, haftanın her günü sefer seçeneği mevcuttu. (OSMAN ÖNDEŞ, Aralık 2013, s. 262)

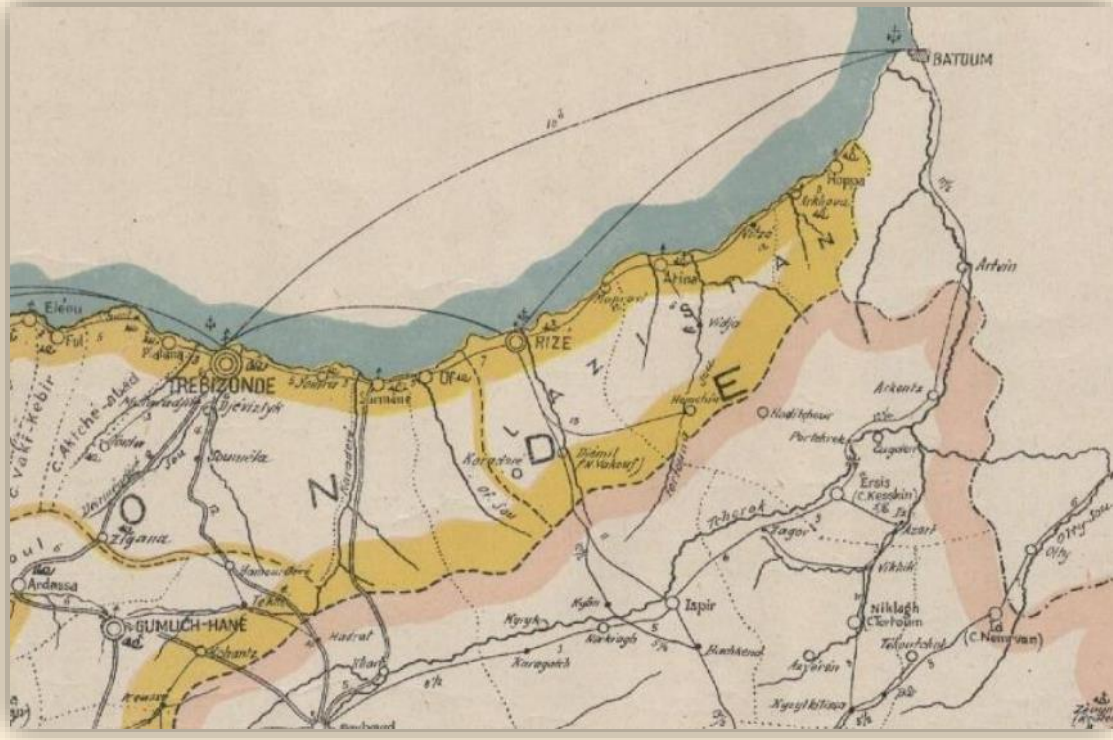
240 İhdas olunan itfaiye heyetiyle Avrupa'dan celp olunan edevat-ı itfaiye 1898

241 1898 Cami-i Kebir'in şark kapısında müceddeden yapılan mermer şadırvan: Balıkesir'de vücuda getirilen mebanî, nafia ve hayriye.

29.Mart.1899 H-17 Zilkade 1316¹⁰⁰⁶ İskân-ı Muhacirîn-i İslâmiyye Komisyon-ı Âlîsi kurulmuş ve vezâ'if ve salâhiyyetine dâ'ir nizâm-nâme lâyihası yayınlanmıştır^{xxvi}.

1 Mayıs 1899 H-20.12.1316'da komisyona bağlı olarak çalışmak ve muhacirlerle ilgili işleri halletmek için Rızâ Paşa başkanlığında bir alt komisyon oluşturuldu.¹⁰⁰⁷

242 H-29.12.1317 tarihli Batum bölgesi haritası BOA.HRT.h.361

Temmuz 1889 Muhâcirîn komisyonları için ayrılan bütçenin yetersizliği nedeniyle, yeni kaynaklar oluşturma çabası içine girdi. Bu amaçla; ilgili bütçeye kaynak oluşturma için, belediye gelirlerinden %5 pay ayrıldı ve 1899 yılının temmuz ayından itibaren de “İskân-ı Muhâcirîn İ’âne Pulları”nın, her türlü resmî evrak üzerine yapıştırılması, iki yıl boyunca zorunlu hale getirildi (Sarıcaoğlu, 1999, s. 606). Bu gelirlere ek olarak; göçmenler yararına piyango, konser vb. faaliyetler düzenlenip (İpek, 1999, s. 666) karşılığında i’âne biletleri satılma yoluna gidildi. (Nursal KUMAŞ, 2016, s. 216)

1900

01 Ocak 1900 Balya 3. Sınıf kaza oldu. (Mutaf, 2003: 78)

01 Ocak 1900 Balyanın nüfusu 42.554 Müslüman, 2365 Bulgar, 1118 diğer (Abdülmecit Mutaf, 2003)

01 Ocak 1900 Bakü-Batum boru hattının bitmesi

¹⁰⁰⁶ BOA.İ.HUS.73/120/1-1/2-2 H.17 Zilkade 1316 (M.29 Mart 1899)

¹⁰⁰⁷ <https://islamansiklopedisi.org.tr/muhacir--osmanli>

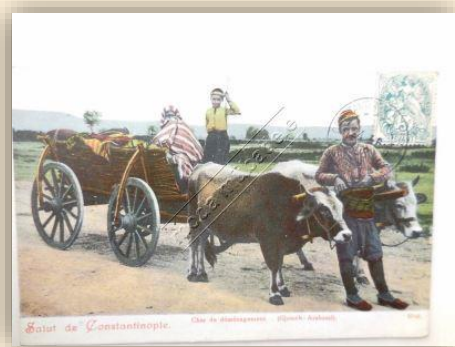

243 1901 Erkânıharbiye-yi Umumiye. Rumeli-i şahane haritası

17 Eylül 1900 H-20-05-1318 Karesi Ziraat Bankası Müdürü Balya Kazası Hisaralanı karyesindeki değirmenin mutasarrıfını zaptetmek maksadıyla tevkif ettirdiği ve aynı zamanda değirmeni tahrib ettiği Kavak-ı Cedid karyesi ahalisinden Gençoğlu Mehmed Ali'nin mahdumu Dursun tarafından konunun tetkik edilmesi talep edilmişti¹⁰⁰⁸.

01 Haziran 1903 Artvin ve Batum'un Gürcistan'ın kontrolüne geçmesi.

22 Haziran 1903 H-26-03-1321 Anadolu'da iki tekerlekli kağnı arabaları kullanılıyordu. Muhacirler dört tekerlekli araba kültürünü Anadolu'ya getirdiler. Bu arabaların, kağnılara göre şose yollara daha az zarar verdiği görülmüştür. Bunun üzerine şose yolları bozdukları ve su mecralarına zarar verdikleri için; iki tekerlekli kağnı arabalarının, dört tekerlekli Rumelikâri arabalara tahvil olunmasının umumen tebliği istenmiştir¹⁰⁰⁹. Hatta aylar ve yıllar geçmesine rağmen tam bir değişim yaşanmamıştır. Bunun üzerine teşvik edilmesi düşünülmüş. Bu da olmayınca dönüştürülmesi için müddet verilmiş yetmeyince de **17 Eylül 1906 H-28-07-1324** tarihinde 1 sene uzatılmıştır¹⁰¹⁰. Daha sonra 2 tekerlekli tiplerin imal edilmesinin engellenmesi denenmiş, 4 tekerleklielerin yapımı ve dönüşümü için ziraat bankasından borç verilmesi dahil düşünülmüştür. Bir ara hayvanları yordığı söylenerek halk ikna edilmeye çalışılmıştır¹⁰¹¹. **M-1917 H-1335** yılına gelindiği halde hala daha konunun tam olarak çözülmediği görülmektedir.

¹⁰⁰⁸ BOA.DH.MKT.2403/5

¹⁰⁰⁹ BOA.DH.MKT.727/47, BOA.EO.2133/159969, BOA.DH.MKT.2601/83, BOA.BEO.2369/177670, BOR.DH.MKT.2605/90, BOA.DH.MKT.2888/26,

¹⁰¹⁰ BOA.BEO.2911/218252

¹⁰¹¹ BOA.DH.ID..3/49

01 Temmuz 1903 tarihinden sonra Batum, Artvin ve Batum Okruglarından oluşan bir oblast'a dönüştürüldü.

1905

01 Temmuz 1905 H-18.06.1321 Çakıroğlu İbrahim(1872-1937-Canbulat) ve Fatma(1867-1939)'un oğlu Yusuf Canbulat'ın (1905-1980) Doğumu (Yenikavak)

21 Temmuz 1905 tarihinde Sultan Abdülhamid'e, Yıldız sarayında bombalı suikast girişimi yapılmıştır.

23 Kasım 1905 II.

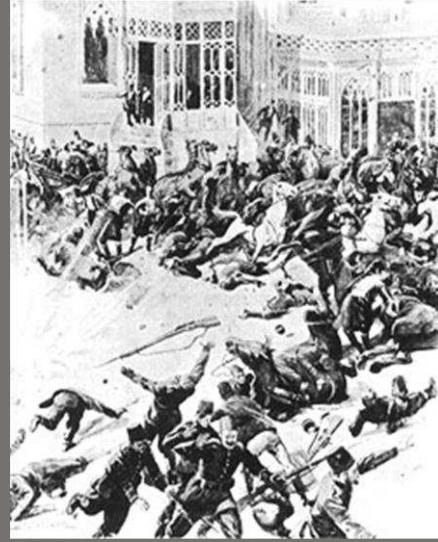
Abdülhamid, 23 Kasım 1905 tarihinde Müslüman muhacirlerin problemlerini çözmek amacıyla **Muhâcirîn-i İslâmiyye Komisyonu**'nu kurdu.¹⁰¹²

1906 -- 1321

DH.SN.M 40/52 Balya Nüfus Defteri verilerine göre, Balya köyleri, Tablo II ve Tablo IV'de alfabetik olarak listelenmiştir. Bu tablolarda Balya'nın Maden-i İslam ve Maden-i Hıristiyan olmak üzere 2 mahallesi ve 66 köyü olduğu gösterilmektedir. Bu tabloların dökümüne göre Balya'nın mülki değişiklikten sonra kalan nüfusu (Tablo II) 5.804 hanede 11.683 erkek, 9.233 kadın toplam 20.683 Türk, 537 erkek, 537 kadın toplam 1.074 Rum, 975 erkek, 988 kadın toplam 1.963 Bulgaristan göçmenleri ile birlikte toplam 23.953 kişidir¹⁰¹³. Bu yerleşim

birimleri arasında sadece Kaza merkezinde Rum nüfus bulunmaktadır¹⁰¹⁴. Bulgar nüfusu ise Kocapınar köyünde 729 erkek, 731 kadın toplam 1470, Sükfîd köyünde 246 erkek, 257 kadın olmak üzere toplam 503 kişidir¹⁰¹⁵

Yıldız Suikastı, 21 Temmuz 1905 günü Osmanlı padişahı II. Abdülhamit'e karşı Ermeni Devrimci Federasyonu tarafından Yıldız Hamidiye Camii önünde yapılmış bombalı bir suikast girişimidir. Doğu Anadolu Bölgesi'nde bağımsız bir Ermeni Devleti kurulmasını isteyen Ermeni Devrimci Federasyonu yanlısı bir grup Ermeni Osmanlı padişahı II. Abdülhamit'i öldürmeyi planladı. Bu amaçla bir atlı arabaya 120 kg patlayıcı yükleyerek padişahın arabasına yakın bir yere yerleştirdiler. Suikast için padişahın kendi arabasına yürüyüş süresi (1 dk 42 saniye) gibi en ince detay dahi hesaplanmıştı. Patlayıcıların içine konduğu arabaya metal parçaları doldurulup bombanın etkisi artırılmıştı. Ancak Şeyhülislam Cemaleddin Efendi'nin Sultan Abdülhamit'e bir soru sorarak camiden çıkışını geciktirmesi üzerine, bomba erken patladı ve padişah hiçbir zarar görmeden kurtuldu.

¹⁰¹² <https://islamansiklopedisi.org.tr/muhacir--osmanli>

¹⁰¹³ BOA.DH.SN.M 40/52,3-7 (22 B.1337) 1321Balya Nüfus Cetveli.

¹⁰¹⁴ BOA.DH.SN.M 40/52, 3 (22 B.1337) 1321Balya Nüfus Cetveli.

¹⁰¹⁵ BOA.DH.SN.M 40/52,7 {22 B.1337} 1321Balya Nüfus Cetveli.

1906'da Balya'ya bağlı Kavak-ı Cedid köyünün nüfusu 380 kişi görünüyor. Erkek nüfusu 190

**1906 da Kavak-ı Cedid köyünün Balya ya bağlı olduğu
anlaşıyor**

BOA.DH.SN.M 40/52

kişi yazıldığı düşünüldüğünde kadınların net bir şekilde sayılmamasından dolayı erkeklerin sayısının iki katının yazılmış olduğu tahmin edilmektedir. O yıllarda Yenikavak köyünde hane sayısı 68, hane başına kişi sayısı ise 5,9 kişi olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 26: 1906'da Balya Kazasına Bağlı Yerleşim Birimleri (İkinci Kısım)						
No	Köy Adı	Toplam	İslam	Erkek	Kadın	Hane
36	Hort K.	124	56	68	28	4
37	Ilıca K.	965	465	---	252	7
38	İskender K.	68	32	35	17	6
39	Kabalıkızıldam K.	343	172	171	81	5
40	Kadimi K.	210	105	105	49	5
41	Karabayır K.	371	195	176	73	4
42	Karacahisardereyörükleri	258	120	---	57	7
43	Karlık K.	141	76	65	34	6
44	Karza K.	350	184	166	78	4
45	Kaşkacı K.	104	57	47	19	3
46	Kavakalası	197	112	85	48	6
47	Kavak-ı Cedid	380	190	---	69	7
48	Kayalar	955	455	---	239	7
Osmanlı devleti'nin son yıllarında balya kazası'nın demografik durumu (ŞİMŞİR, 2009)						

1907'de Balyanın nüfusu 52.689 Müslüman'dan oluşuyordu. (Abdölmecit Mutaf, 2003)

25 Temmuz 1907 H-14-06-1325 Nüfusunun çoğunluğu Müslüman ve Hristiyanlardan oluşan Balya karyesinin kazaya çevrilmesi istenmiştir¹⁰¹⁶.

06 Ağustos 1907 H-26-06-1325 Karesi sancağı mülhakatından Balya kazasına tabi köylerden Bağcılar, Şamlı, Korukdere ve Armudalaki (Armutalanı), Kırmızılar ve Boğaz karyelerinin Balıkesir kazasına bağlanması istenmiş ve bu tarihten sonra da diğer köyler gibi Armutalanı köyü de Balya yerine Balıkesir Merkez'e bağlı hale gelmiştir.¹⁰¹⁷

29 Ekim 1907-2 Ağustos 1908 Hasan Fehmi Paşa tarihleri arasında Şura-yı Devlet başkanı oldu. 3 ay bir aradan sonra 28 Kasım 1908-13 Nisan 1909 tarihleri arasında tekrar aynı göreve atandı.¹⁰¹⁸

27.04.1909 tarihinde 2.Abdulhamid Tahttan indirildi.

1909'da Balıkesir Müstakil Karesi Vilayeti olmuştur.

¹⁰¹⁶ BOA.Y..PRK.AZN.25/6

¹⁰¹⁷ BOA.BEO.3117/233745

¹⁰¹⁸ https://tr.wikipedia.org/wiki/Hasan_Fehmi_Pa%C5%9Fa

244 1909 tarihli bir Osmanlı haritasının detayları¹⁰¹⁹ Maradit yani Maradidi, miridi şeklinde yazılmış görünüyor.

245 1909 tarihli Osmanlı haritasında Arçvet köyü (archouet şeklinde Fransızca söylenişten Osmanlıcaya çevirecek şekilde yazılmış olduğu görülüyor), bugünkü örücüler köyünün olduğu yerde işaretlenmiş görünmektedir.

¹⁰¹⁹ <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b10100926v/f1.item.r=Artvin>

14 Nisan 1909 Adana piskoposu Muşeg, dönemin emperyalist devletlerinin dikkatini çekmek ve Türkiye'de bir Ermenistan devleti kurabilmek için aylarca hazırlanmış, binlerce Ermeni çeteciye silahlandırmıştı. Piskopos, Osmanlı Devleti'nin en nazik anında, 31 Mart Vakasını takip eden günlerde (14 Nisan 1909) isyan emrini verdi. Adana, Tarsus, Erzin, Misis, Dört Yol, Bahçecik ve diğer kazalardaki Ermeniler ayaklanarak, savunmasız buldukları Türk evlerine girerek ırza, mala ve cana saldırmaya başladılar. Üç günde Adana ve çevresi altüst oldu. Ermeni çeteleri, beşikteki Türk çocuklarını bile öldürüyor, hazırlıksız olan asker ve polis bu çetelere karşı koyamıyordu. İsyan bizzat Türk halkı müdahale ederek hem kendini savundu hem de Ermeni çetelerini bozguna uğrattı. Piskopos Muşeg, Mısır'a kaçtı. Ermeniler, bu durumu Avrupa basınına "Türklerin zulüm ve barbarlığı" şeklinde aksettirdiler. Buna teşne Avrupa ve Amerikan basınında ise mazlum olarak ilan edildiler.

246 Piskopos Muşeg¹⁰²⁰

18.06.1909 H-15.06.1325 tarihinde Balıkesir Müstakil Karesi Sancağı oldu.

¹⁰²⁰ <http://yeniadana.net/haber/107-yilinda-adana-ermeniler-olaylari-seda-bayindir-uluskan-ile-soylesi-6271.html>

18 Haziran 1909 H-15 Haziran 1325 Karesi Sancağı 15 Haziran 1325/18 Haziran 1909'da Hüdavendigâr vilâyetinden ayrılp müstakil sancak olmuş ve bu durum 8 Ekim 1923'e kadar devam etmiştir. (Mustafa Özsan, Ocak 2007)

01 Temmuz 1909 H-18.06.1325 Çakıroğlu Yusuf Canbulat (1905-1980)'ın eşi ve Ali Yıldız + Hatice'nin Kızı Sultan Canbulat'ın Doğumu (Yenikavak)

1909 Rus Hükümeti tarafından belirlenen 1890 tarihinden sonraki toplu göçler Osmanlı Devleti'nin Rusya nezdinde resmi girişimleri ile olmuştur. 1909 yılına kadar küçük grupların sınır geçişlerinde diplomatik problemler ortaya çıkmamıştır.

1910

6 Mart 1910 Osmanlı hükümeti, Bandırma-Soma demiryolu imtiyazını en uygun teklifi veren İzmir-Kasaba ve Temdidi Demiryolu Şirketine vermiştir. Ticaret ve Nafia Nezareti ile bu şirket arasında 6 Mart 1910 tarihinde bir mukavele imzalanmıştır.¹⁰²¹, nezaretin planları onayladığı tarihten itibaren bir sene içinde demiryolu inşaatına başlamak ve başladıktan sonraki üç sene içinde de tamamlamak zorunda idi. Mücbir sebepler meydana gelirse demiryolunun yapımına verilen ara 3 yıllık süreye ilave edilecekti. Bandırma-Soma demiryolunun 1912 yılının Ekim ayında işletmeye açıldığı¹⁰²² dikkate alındığında İzmir-Kasaba ve Temdidi Demiryolu Şirketinin, kendisine dört yıllık süre tanınmasına rağmen inşaat çalışmalarını iki buçuk yılda tamamlamayı başararak, demiryolunu işletmeye açtığı görülür. (Selahattin SATILMIŞ, 15 Ağustos 2016) Şirket

28.08.1910 senesinde Hasan Fehmi Paşa İstanbul Edirnekapı Çukurbostan mahallesinde bulunan evinde vefat etti. Hasan Fehmi Paşa'nın türbesi, Eminönü İlçesi, Şehzadebaşı Kemal Paşa mahallesinde, mahalleye adını veren Kemal Paşa Camiin ¹⁰²²bahçesindedir.

*Yok andan özke çün istiaat Ya Rasulallah
Kusurum çokdur amma bende-i ali abayımdır
Beni sen dü cihanda kıl himayet Ya Rasulallah
Habibi Kibriya, Sahib livasın, fahr-i alemsin
Tehi dest bir gedayem, İnayet Ya Rasulallah
Aciz elde, aman dilde, dahil-i bab-ı ihsanın
(Hasan Fehmi) diler senden şefa'at Ya Rasullallah*

Hasan Fehmi Paşa'nın Sandukasında bugün okunamayan kendi yazdığı naatından... (Fotoğraflar için son nota bakınız...^{xxvii})

1911 Courtgi (Gürcü) Bahr-i Sefid (L'eege) Vapur Kumpanyası Bitişi

1912 Boşnaklar Balıkesir'e yerleşmeye başlamışlardır. (Balıkesir Tarihi fandom.com)

Ekim 1912 Bandırma-Soma demiryolu hattı, inşaatının tamamlanmasıyla birlikte Ekim 1912'de bütünüyle işletmeye açıldı.¹⁰²³ Toplam uzunluğu 190 km olan hattın¹⁰²⁴ Balıkesir-Bandırma arası 95 km idi.¹⁰²⁵ Bandırma Limanı başlangıç olmak üzere Bandırma ile Soma arasında şu istasyonlar bulunmaktaydı: Sığircı, Aksakal, Okçugöl, Susurluk, Ömerköy, Yeniköy, Balıkesir, Çukur

¹⁰²¹ BOA.A.DVNS. MKVT. d. no:20, s. 62-63.; İ.ML. 9, 3 Z 1328; BEO., 3783/283683, 13 B 1328; BEO., 3792/284367, 07 Ş 1328; BEO., 3815/286072, 20 L 1328; BEO., 3832/287348, 03 Z 1328; BEO., 3835/287609, 18 Z 1328; MV., 137/100, 27 S 1328

¹⁰²² **Kemalpaşa Camii**, İstanbul'un Aksaray semtinde cami. Fatih devri defterdarlarından Kemal Paşa tarafından yaptırıldı. 1902'de Hasan Fehmi Paşa'nın karısı Zeynep Feride Hanım tarafından onarıldı. Caminin duvarları kâgır, çatısı ahşaptır.

¹⁰²³ I.H. Yeniyay, a.g.e., s. 104-105.

¹⁰²⁴ BOA.BEO., 3717/278743, 29 S 1328.

¹⁰²⁵ Mutaf, a.g.e., s. 37.

Hüseyin, Soğucak, Giresun (Savaştepe), Beyce. Okçugöl ile Susurluk istasyonları arasında 180 metrelik bir köprü bulunmaktaydı.¹⁰²⁶

247 1913 basımı bir alman haritasında arçvet (artshuet olarak) köyü görünüyor. Çoruh nehrinin köy tarafında bir patika yol görünüyor.

1913 Balkan savaşları sonrası yaşanan mağlubiyet, 1913 yılında düzenlenen İskân-ı Muhacirun Nizannamesi ile Rumca ve Bulgarca olan yer adlarının Türkçeleştirilmesini doğurmuş ve o tarihten günümüze dek özgün yer adlarının Türkçeleştirilmesi neredeyse bir teamüle dönüşmüştür. Trakya – Marmara ve Ege Bölgesi'nde yüze yakın yer adı değiştirilmiştir. Yine aynı tarihte Trabzon Vilayeti merkez sancağı ile Rize sancağında Rumca olan yer aslarının değiştirilmesi için listeler hazırlanmış olup, Rize'de halihazırda kullanılan 344 köy ve kasaba adından 300 kadarı 1913 listesinde önerilen adlardandır.

1913 Balıkesir'den geçen demiryolu hattı hizmete açılmıştır. Balıkesir dünyaya bu tarihte yani 1913'te açılmıştır. (Balıkesir Tarihi fandom.com)

19 Mayıs 1913 H-30.04.1325 tarihinde Göçmen Kanunu oluşturulmuştur. Göçmenlerle ilgili tüm işlemler Dâhiliye Nezareti'ne bağlı *Muhacirin Müdüriyeti*¹⁰²⁷ tarafından yürütülmüştür (Ağanoğlu, 2001, s. 347). İskân Kanunu'na göre göçmenler, hükümetin izni ile gelenler ve göçmen olarak gelerek Osmanlı Devleti tabiiyetine geçmek istediklerine dair resmi talepte bulunanlar olmak üzere iki kısma ayrılmıştı. Göçmen sıfatıyla gelenlerin, Muhacirin İdaresi tarafından geçici olarak kabul edilerek uygun yerlere sevk edilip, hükümet tarafından yapılan incelemeler sonunda kabul edilmeleri halinde, Osmanlı vatandaşlığına geçebilme ve kesin olarak iskân edilebilme hakları vardı. Göçmen olarak kabul edilenler ise kendilerinin ve ailelerinin Osmanlı vatandaşlığından bir daha çıkmayacaklarına dair taahhüt senedi imzalamaları zorunluydu (Ağanoğlu, 2001, s. 347-348)

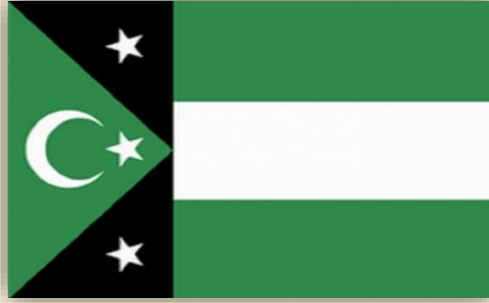
Göçmenlerin sevkleri, iskânları, onlara verilecek arazi, gayri menkul, yapılacak yardımlar vb. tüm işlemler illerde kurulan bir müdür veya memur ile kâtipten oluşan Muhacirin komisyonlarınca yürütülmekteydi.

31 Ağustos 1913 Batı Trakya Bağımsız Hükûmeti (Osmanlı Türkçesi: önce غربی ترافيا حكومت موقتہسی; Garbî Trakya Hükûmet-i Muvakkatesi / Batı Trakya Geçici Hükûmeti, sonra غربی ترافيا حكومت مستقلہسی; Garbî Trakya Hükûmet-i Müstakilesi / Batı Trakya Bağımsız Hükûmeti; günümüzde Batı Trakya Türk Cumhuriyeti olarak adlandırılmaktadır), 31 Ağustos 1913 tarihinde Batı Trakya'da kurulmuştur. Balkan Savaşları sonrasında Batı Trakya'daki Türkler ve Pomaklar başta olmak üzere çoğunluğu Müslüman olan ahali tarafından kurulmuş ve 3 ay yaşamış bir devletti. Kuva-yi Milliye tabiri ilk defa Batı Trakya mücadelesinde kullanılmıştır. Fakat bu hükûmet Osmanlı

¹⁰²⁶ Gazali, Resimli ve Haritalı Balıkesir Vilayeti Coğrafyası, 1927, s. 48-49.

¹⁰²⁷ Göçmenlerin sevkleri, iskânları, onlara verilecek arazi, gayri menkul, yapılacak yardımlar vb. tüm işlemler illerde kurulan bir müdür veya memur ile kâtipten oluşan Muhacirin komisyonlarınca yürütülmekteydi.

Devleti tarafından tanınmamıştı. Batı Trakya bölgesi henüz kendisine ait olmayan Yunanistan siyasi sebeplerden dolayı böyle bir devlete sıcak bakıyordu, hatta kendi iradesi ile Dedeağaç'ı bu devlete teslim etmişti. Bulgaristan ve Osmanlı Devleti ise yine siyasi sebeplerden dolayı bu devletin sonunu istediler.¹⁰²⁸

248 Batı Trakya Cumhuriyeti Bayrağı

249 Batı Trakya Cumhuriyeti Haritası

1914 yılı başında çıkarılan teşkilât kanununda muhacirlerin yanı sıra konar göçer aşiretlerin iskânı konusunu da ele alan **Aşâir ve Muhâcirin Müdüriyyet-i Umûmiyyesi** teşkil edildi.¹⁰²⁹

1914 nüfus sayımına göre Karesi'deki Müslüman sayısı 359.804 Ermeni sayısı 8.653 Rum sayısı ise 97.497 idi.¹⁰³⁰

1914 tarihinde Balıkesir'de Büyük çekirge felaketi olmuştur. İki-üç sene çekirgelerden kaynaklı kıtlık yaşanmıştır. (Balıkesir Tarihi fandom.com)

¹⁰²⁸ https://tr.wikipedia.org/wiki/Bat%C4%B1_Trakya_Ba%C4%9F%C4%B1ms%C4%B1z_H%C3%BCK%C3%BBmeti

¹⁰²⁹ <https://islamansiklopedisi.org.tr/muhacir--osmanli>

¹⁰³⁰ https://www.wikizero.com/tr/1914_Osmanl%C4%B1_%C4%B0mparatorlu%C4%9Fu_n%C3%BCfus_say%C4%B1m%C4%B1

1914 Sevk ve Uzaklaştırılmaları Kararlaştırılan Ermenilerin İllere Göre Dağılımları. Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri (1914-1918) (Genelkurmay Komisyon, 2005, s. 156)

BALIKESİR	Balıkesir	Balıkesir (Karesi)	2750		
		Ayvalık	0		
		Bandırma	4015		
		Edremit	43		
		Burhaniye	44		
		Erdek	1075		
		Gönen	53		
		Sındırgı	20		
		Balya	290		
		Toplam	8290		

250 Balıkesir'deki Ermeni nüfusu (kayıtlı) Tablo 27

İCMAL	YEKÜN		İSLÂM		RUM		ERMENİ		YAHUDİ	Rum Katoligi	Ermeni Katoligi	Protestan	Bulgar	Latin	Süryani	Keldani	Kazak	Kıbrı	Utah	Yabancı Uruklu	KARESİ SANCAĞI 1331 İzmit Sancağı Çatalca Sancağı (Terkos dahil) Kale-i Sultaniye Sancağı
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek Kadın	Erkek Kadın	Erkek Kadın	Erkek Kadın	Erkek Kadın	Erkek Kadın	Erkek Kadın	Erkek Kadın	Erkek Kadın	Erkek Kadın	Erkek Kadın	Erkek Kadın	Erkek Kadın
161.790	82.413	79.377	79.431	76.661	1.423	1.232	1.506	1.457			3							15	15		34
40.629	20.755	19.874	15.886	14.960	4.821	4.878	21	20	25	15											2
47.720	24.370	23.350	7.966	7.266	15.688	15.347	546	548	137	166							2			31	23
31.894	16.306	15.588	250	204	16.056	15.384															
40.894	21.232	19.662	17.332	16.348	1.872	1.394	160	138						1.888	1.782						
59.615	30.641	28.974	21.377	19.769	5.823	5.684	1.929	2.103	1	3	62	44	21	928			398			102	88
24.865	12.935	11.930	10.439	9.841	2.452	2.052	24	19	8	6											
28.247	14.132	14.115	13.531	13.564	585	545	14	6						1	1						
37.623	19.655	17.968	16.317	16.662	1.143	1.108	23	30											172	167	
473.277	242.439	230.838	184.529	175.275	48.863	47.634	4.223	4.321	171	191	60	44	21	2.797	2		400	187	181	162	

609

VİLAYET / SANCAK	Müslüman Erkek ve Kadın Nüfusu	Ermeni Erkek ve Kadın Nüfusu	VİLAYET / SANCAK	Müslüman Erkek ve Kadın Nüfusu	Ermeni Erkek ve Kadın Nüfusu
İstanbul	560.434	84.093	Sivas	939.735	151.674
Edirne	325.883	19.883	Niğde	227.100	5.705
Karesi	359.804	8.604	Antalya	235.762	630
İzmit	126.859	57.786	Canik	265.950	28.576
Çatalca (ve Terkos)	20.048	842	Menteşe	188.916	12
Kaleisultanıye	149.903	2.541	Aydın	1.249.067	20.766
Hüdâvendigâr	276.737	61.191	Bolu	399.281	2.972
Kütahya ve Eskişehir	387.231	9.058	Kastamonu	737.302	8.959
Karahisarısâhib	277.659	7.448	Trabzon	921.128	40.237
Konya	750.712	13.225	Erzurum	673.297	136.618
Ankara	933.980	58.254	Suriye	777.603	3.245
Adana	443.937	58.027	Beyrut	642.816	5.233
Haleb	692.699	86.085	Mamuretülaziz	446.376	87.862
Kayseri	184.292	52.192	Van	179.380	67.792
Kudüs-i Şerif	266.044	3.043	Bitlis	309.999	119.132
Zor	65.770	283			
Urfa	141.151	17.352	Genel Toplam	14.155.755	1.219.323 *

BDH Klasör: 265 Dosya: 1094 Fihrist: 2

1914 Yılı Resmi İstatistiklerinden sonra Küçük Asya'da (Anadolu) Müslüman, Rum ve Ermeni nüfuslarının oranları.
Muslim, Greek, and Armenian Population in Asia Minor (Anatolia) according to the 1914 official statistics.

1914 Senesi Resmi İstatistiği / 1914 Official Statistics							
VİLAYETLER	MÜSLÜMANLAR	RUMLAR	ERMENİLER	VİLAYETLER	MÜSLÜMANLAR	RUMLAR	ERMENİLER
EDİRNE	360.411	224.680	19.773	İÇEL (Sancak)	102.034	2.507	341
ADANA	341.903	8.974	52.650	KARAHİSAR (Sancak)	277.659	632	7.439
ANTALYA (Sancak)	235.762	12.385	630	KARESİ (Sancak)	359.804	97.497	8.653
ANKARA	877.285	20.240	51.556	KASTAMONU	737.302	20.958	8.959
HALEP	576.320	21.954	40.843	HARPUT	446.379	971	79.821
AYDIN (İZMİR)	1.249.067	299.097	20.287	KONYA	750.712	25.150	12.971
BITLİS	309.999	---	117.492	KÜTAHYA (Sancak)	303.348	8.755	4.548
BOLU (Sancak)	399.281	5.151	2.970	MARAŞ	152.645	34	32.322
BURSA	474.114	74.927	60.119	MENTEŞE (Sancak)	188.916	19.923	12
KAYSERİ (Sancak)	184.292	26.590	50.174	NİĞDE (Sancak)	227.100	58.312	4.936
İSTANBUL	560.434	205.752	82.880	URFA (Sancak)	149.384	2	16.718
ÇANAKKALE (Sancak)	149.903	8.550	2.474	SİVAS	939.735	75.324	147.099
DIYARBEKİR	492.101	1.935	65.850	TRABZON	921.128	161.574	38.899
SAMSUN (Sancak)	265.950	98.739	27.319	ÇATALCA (Sancak)	20.048	36.791	842
ERZURUM	673.297	4.864	134.377	VAN	179.380	1	67.792
ESKİŞEHİR (Sancak)	140.678	2.613	8.592	ZOR (Sancak)	65.770	45	232
İZMİR (Sancak)	226.859	40.048	55.852				

BDH Klasör : 56 Dosya : 274 Fihrist : 1

251 Tablo 28-29-30

03 Ekim 1914 H-13.10.1332 tarihinde Çanakkale Deniz Savaşlarının Başlamıştı (Yusuf Canbulat (1905-1980) 9 yaşında idi.

26 Ekim 1914 22 Kasım 1914 tarihinde Melo Hudut Taburu ve Ruslar arasında yapılan mücadeleler sonucunda Artvin Türk kuvvetlerince alınmıştır. Ruslar tarafından cephanelik olarak kullanılan Murgul, Kâmil Bey Müfrezesi'nin ilerlemesi sonucunda 23 Ekim tarihinde, yine aynı müfreze tarafından birkaç gün sonra Borçka'da ele geçirilmiştir.¹⁰³¹ Teşkilât-ı Mahsusa birliklerinin büyük gayretleri neticesinde Artvin, Ardanuç ve Şavşat Ruslardan geri alınmıştır. Borçka'nın alınmasını Batum'u kontrol altından tutma adına önemli bir adım olarak gören Yusuf Rıza Bey, ileri harekâta devam etmiş ve Muratlı alınmıştır. (Onur GÜVEN, s. 6)

1 Aralık 1914 Hopa Müfrezesi de 1 Aralık'ta Ardanuç'u ele geçirmiştir. Tüm bu gelişmelerden sonra Ruslar, Türk birliklerinin Batum'a yaklaşmasını tehlikeli bulmuş ve bölgeyi takviye kuvvetle desteklemişlerdir. Bu doğrultuda General Lyakhov Batum Müstahkem Mevkii ve Havalisi komutanlığına atanmıştır.¹⁰³² Bu sırada Türk kuvvetleri birkaç koldan baskıyı artırıyorlardı. Kâmil Bey, Acara bölgesine gönderilmiş; Rıza Bey, Hopa Hudut Taburu'yla beraber Batum karşısında; Ziya Bey, Çoruh Nehri bölgesinde bulunuyordu. Bahaeddin Şakir Borçka'da, Melo Hudut Taburu'nun oradaydı. Yakup Cemil Bey'in birlikleri Artvin'den Kars-Tiflis istikametine doğru ilerliyordu.¹⁰³³

Sarıkamış Harekâtı'nın başladığı gün, Stange Bey kuvvetleri Ardanuç'a doğru ilerlemişti. Bir sonraki gün ise 10. Kolordu Oltu'ya giderek Rusları mağlup etmiş ve esirler almıştı. 26 Aralık 1914 tarihinde Yakup Cemil Bey ve Halit Paşa komutasındaki Türk birlikleri Sahara Dağı'ndan aşarak Ardahan'a doğru ilerlemekteydi. Yine aynı tarihte Stange Bey ve emrindeki kuvvetler ile Teşkilât-ı Mahsusa gönüllüleri, Yalnızçam Geçidi'nden topyekûn bir saldırıya geçmişlerdir. Bunun neticesinde, Ardahan 29-30 Aralık'ta Ruslardan geri alınmıştır.¹⁰³⁴ Şehrin alınmasın ardından İstanbul'a çekilen "Ardahan'dan Selam" yazılı telgraf büyük bir sevinç yaratmış ve Kafkasya yolunun açıldığı şeklinde yorumlanmıştır.¹⁰³⁵

¹⁰³¹ SAFİ Polat, "I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele Döneminde Artvin", 19 ve 20. Yüzyıl Belgelerinde Artvin Göçe Komşu Topraklar, Polat Safi (ed.), Ankara, 2008, ss. 76-91.

¹⁰³² Allen-Muratoff, age, s. 248

¹⁰³³ Safi, agm, s.82.

¹⁰³⁴ YALÇIN Hatice, "Harp Ceridesi (I. Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesi)", (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008)., BİLGİN Mehmet, Teşkilât-ı Mahsusa'nın Kafkasya Misyonu ve Operasyonları, İstanbul 2017.

¹⁰³⁵ DAYI Esin, Elviye-i Selâse'de (Kars, Ardahan, Batum) Millî Teşkilâtlanma, Erzurum 1997.

1915

Ocak 1915'te Ruslar Borçka'da Rıza Bey'in birliğini sıkıştırmakta ve büyük öneme sahip olan Murgul'daki bakır rezervlerini tehlikeye atmaktaydılar. 3. Ordu Komutanlığı Stange'ye, Yusuf Rıza Bey'e yardım etmesini emretmiştir. Alınan bu emir doğrultusunda hareket eden Stange Bey Müfrezesi Borçka'ya doğru yola çıkmış ancak Rıza Bey durumun olumsuz olduğunu, gönüllü birliklerin firar ettiğini, Borçka'nın yandığını ve savunmanın mümkün olmadığını bildirince tekrar Artvin'e dönmüştür. 27 Ocak 1915'te Borçka düşmüştür. (Onur GÜVEN, s. 13)

4 Mart 1915 H-17.04.1333 Marmara kıyılarında bulunan Rumlar, İngiliz ve Fransız denizaltılarına, Karadeniz kıyılarındaki Rumlar ve Ermeniler ise Rus gemilerine yardım ettikleri anlaşıncı bunlar sahilden beş saatlik bir mesafeye gönderildiler.¹⁰³⁶ Tamamına yakını Rum olan Ayvalık'taki halk ikiye ayrılmıştı. Bir kısmı Yunanistan'ın teşviki ve kışkırtması ile İngiliz yanlısı olmuş ve hatta Midilli'de bunlar için bir de askeri eğitim kampı kurulmuştu. Bir kısmı ise Almanların etkisi ile Osmanlı devleti yanlısı olmuştu. İngiliz yanlısı Ayvalık Rumları cephe kıyılardan uzak mahallelere yerleştirilirken diğerleri yerlerinde kalmışlardı.¹⁰³⁷

11 Mart 1915 1887 tarihli Karesi Vilayeti Salnamesi'nde Balıkesir'de hizmet veren eğitim kurumları arasında "Mevlevihane Medresesi" de bulunmaktadır. 11 Mart 1915 gecesı çıkan bir yangınla Balıkesir Mevlevihanesi tamamen yanmıştır.¹⁰³⁸

16 Mart 1915 Ruslar, Luma'yı bombardımana başlamış ve Arhavi'den sürekli asker sevkiyatı yapmaya devam etmişti. Saldırıları karşısında Stange Bey Müfrezesi geri çekilmek durumunda kalmıştı. Nitekim 27 Mart'ta Ruslar Murgul'u, 30 Mart'ta Artvin'i almışlardır. Artvin'in savunmasıyla görevli Melo Müfrezesi de eski sınıra çekilmişti. (Onur GÜVEN, s. 14)

18 Mart 1915 H-02.06.1333 Çanakkale Deniz Savaşları Bitmişti.

25 Nisan 1915 H-10.06.1333 Çanakkale Kara Savaşlarının Başlaması.

Çanakkale kara savaşları devam ediyordu. Şehit düşen askerler ile birliklerdeki asker sayısı hızla eriyordu. Eksiklikler çevre yerlerden gelen gönüllüler ile dolduruluyordu. Bunlar askerlik yaşının altında olan gençlerdi. Balıkesir, Bursa, Kütahya, Manisa, Adapazarı v.s. gibi Güney Marmara ve Ege'den delikanlılar koşup gelmişti. Çok kısa eğitimden sonra cephelerdeki eksilen yerlere takviye edildiler. Savaşın netameli dönemlerinde birçoğunun kayıtları bile tutulamamış ve isimsiz birçok şehit verilmişti.¹⁰³⁹

13 Eylül 1915 H-04.11.1333 yılları arasında Gönen'de görev yapmış olan kaymakam İbrahim Ethem'dir.¹⁰⁴⁰ (Özer Küpeli, 2000 İzmir, s. 235)

5 Ocak 1916 İttihat ve Terakki Cemiyeti, 1913'te bir askeri darbeyle Osmanlı yönetimini ele geçirdi. Osmanlı İmparatorluğu'nun ömrünün son yıllarında I. Dünya Savaşı'nın en kızgın dönemi yaşanırken devletin Müslüman olmayan Rum, Ermeni ve Süryani azınlıklarına yönelik tedbir politikaları devam etmekteydi ve tam bu noktada Harbiye Nazırı Enver Paşa, 5 Ocak 1916'da şöyle bir emir yayımladı.¹⁰⁴¹

¹⁰³⁶ Said Halim Paşa Buhranlarımız ve Son Eserleri s.324

¹⁰³⁷ Balıkesir'in Seferberlik Yılları Aydın Ayhan s.189, **BOA.DH.ŞFR.50/164**

¹⁰³⁸ <http://zeybekajans.com/2016/06/balikesir-mevlevihanesi/>

¹⁰³⁹ Balıkesir'in Seferberlik Yılları Aydın Ayhan s.210

¹⁰⁴⁰ Gönen kaymakamının Devrek Kaymakamlığı'na atanması üzerine yeni kaymakam atamncaya kadar Sanköy eski müdürü Azmi Bey vekil olarak atanmıştır, Sebahattin Şimşir, *Karesi Gazetesi'ne Göre Balıkesir Vilayeti (1914-1916)*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, yayınlanmamış lisans tezi, İzmir 1990, s. 115; Nitekim bir süre sonra buraya İbrahim Ethem Bey (13 Eylül 1915) tayin edilmiştir. *Aynı Tez*, s. 108.

¹⁰⁴¹ Durdu, Mehmet Burak (2003). "Osmanlı Devleti'nde Jön Türk Hareketinin Başlaması ve Etkileri". *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 14. s. 311. doi:10.1501/OTAM_0000000502. Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi, İstanbul Vilayet Mektupçuluğu, no. 000955, 23 Kânunuevvel 1331 (6 Ocak 1916) tarihli Enver Paşa'ya ait talimatname. (Sait Çetinoğlu'nun özel arşivinden alınmıştır.) Nişanyan, Sevan (2011). *Hayali Coğrafyalar: Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Değiştirilen Yeradları*. İstanbul: TESEV Demokratikleşme Programı. Erişim tarihi: 16 Şubat 2019. **(!!!) Yanlı Ermeni Kaynak)** Öktem, Kerem (2003). *Creating the Turk's Homeland: Modernization, Nationalism and Geography in Southeast Turkey in the late 19th and 20th Centuries*. Harvard: University of Oxford, School of Geography and the Environment, Mansfield Road, Oxford, OX1 3TB, UK. Dündar, Fuat (2001). *İttihat ve Terakki'nin Müslümanları iskân politikası: (1913–1918)* (1. bas.). İstanbul: İletişim. s. 284. ISBN 978-975-470-911-7. Erişim tarihi: 12 Ocak 2013.

Memalik-i Osmaniyye'de Ermenice, Rumca ve Bulgarca, hasılı İslam olmayan milletler lisaniyla yad edilen vilayet, sancak, kasaba, köy, dağ, nehir, ilah bilcümle isimlerin Türkçeye tahvili mukarrerdir. Şu müsaid zamanımızdan süratle istifade edilerek bu maksadın fiile konması hususunda himmetinizi rica ederim. "Enver Paşa'ya ait talimatname"

252 Enver Paşa

09 Ocak 1916 H-03.03.1334 Çanakkale Kara Savaşları Bitmiştir.

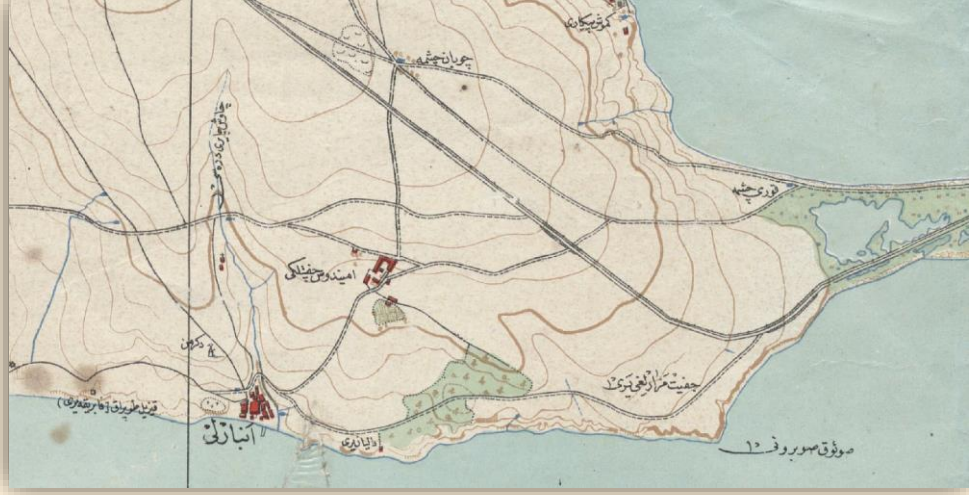
1915 Çanakkale savaşında Yenikavak köyünden de şehitler verilmişti. Kayıtlara geçmiş olan 3 adet şehit vardır. Osman oğlu Ahmet, Hasan oğlu Tahir ve Müftüoğullarından Mustafa oğlu Ali'dir.

Adı	Baba Adı	Lakap	İl	İlçe	Bucak	Köy	Ö.Yılı
AHMET	OSMAN		BALIKESİR	BALYA	ILICA	YENİKAVAK	1915
ALİ	MUSTAFA	MÜFTÜ OĞULLARI	BALIKESİR	BALYA	ILICA	YENİKAVAK	0
TAHIR	HASAN		BALIKESİR	BALYA	ILICA	YENİKAVAK	1915

253 Tablo 31

5 Mart 1916 Stange Bey'in görevden çekilmesi, Yakup Cemil ve Bahaeddin Şakir Beylerin Erzurum'a gitmek zorunda kalması sonucunda resmî ve gönüllü birliklerin başına Halit Paşa geçmiş ve bu kuvvetler Çoruh Müfrezesi adı altında toplanmıştır. Birlikler 5 Mart 1916'ya kadar Ruslarla kahramanca mücadele etmişlerdir. (Onur GÜVEN, s. 14)

13 Mart 1916 H-08-05-1334 Küçük çekmece haritası, Ambarlı köyü ve Avcılardan önce var olan Amindos çiftliği görülmektedir.

254 1916 tarihli haritada Amindos Çiftliği i- Şimdiki Avcılar'ın olduğu yer

28 Nisan 1916'da Hamdi Bey, 28 Nisan 1916'da Şükrü (Kaya) Bey'in idaresindeki Dâhiliye Nezaretine bağlı İskân-ı Aşâir ve Muhacirîn Umûm Müdüriyeti'ne Müdür yardımcısı tayin edilmiştir¹⁰⁴². (Mevlüt YÜKSEL, Haziran / June 2020, s. 487)

Haziran 1916 I. Dünya Savaşı'nda bu bölge (Elviye-i Selâse) el geçirilmek istense de Rusya, 1916 yılı ortalarına kadar Doğu Anadolu topraklarının büyük bir kısmını işgal etti¹⁰⁴³.

15 Haziran 1916 Yer isimlerinin değiştirilmesi talimatnamesi halihazırda savaşta olan imparatorluktaki askeri yazışmalarda büyük bir karışıklığa sebep oldu. Bu yüzden 15 Haziran 1916'da verilen yeni bir emirle yer isimlerinin değiştirilmesi savaş sonuna kadar durduruldu.¹⁰⁴⁴

1916 yılında karşı taarruza geçen Ruslar tarafından Van, Erzurum, Muş, Bitlis, Trabzon ve Erzincan işgal edilmişti.

1917'de Batum'da Müslüman nüfusu %15 e düşmüştür.

8 Ocak 1917'de Mehmet Hamdi Arpağ Bey, İki yıla yakın müdür yardımcısı olarak çalıştığı İskân-ı Aşâir ve Muhacirîn Umûm idaresine müdür olarak atanmıştır.¹⁰⁴⁵ (Mevlüt YÜKSEL, Haziran / June 2020, s. 487)

13 Ocak 1917 H-19-03-1335 tarihli Burhaniye, Sındırgı, Bandırma ve Balya kazası ile Karesi sancağı merkez ve köylerine ait hane miktarını gösterir cetvelde Kavak Cedid köyü 72 hane olarak gösterilmektedir. Hane başı ortalama 5 kişiden hesaplanıldığında, köy nüfusunun yaklaşık 360 kişi olduğu tahmin

¹⁰⁴² BOA.DUİT.271/1; BOA.BEO.4410/330740

¹⁰⁴³ Akdes Nimet Kurat, Rusya Tarihi, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987, s. 420-421.

¹⁰⁴⁴ Dündar, Fuat (2000). İttihat ve Terakki'nin Müslümanları İskân Politikası (1913-1918) (Yüksek lisans). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. s. 50.

¹⁰⁴⁵ BOA.4454/333999; BOA.DUİT.39/103

edilebilir¹⁰⁴⁶.

مفاجاة	قصار	ناخير	اسماء
٢٤٢	باله	قصارناخير	قصارقير
٢٤٤	"	"	ابيه قير
٧٤	"	"	قوانه جيه قير

27 Şubat 1917 Osmanlı ordusu çok kritik bir durumda iken Rusya'da Şubat ihtilali olmuştu (Atnur 2001: 6).

Şubat 1917'de Batum'da Memed Abaşıdze¹⁰⁴⁷ başkanlığında *Gürcü Müslümanlar Komitesi* kurulmuştur. Haydar Abaşıdze ve Cemal Kikava gibi Acara'lı Müslüman liderlerinden oluşan Komite, Acaralı Müslüman halkın anadili olan Gürcüce eğitim alma, dini ve milli haklarını koruma yönünde faaliyetlere geçeceğini bildirmiştir. Hristiyan Gürcülerin de katılımıyla, Batum Azizye Camiinde Acaristan Müslüman halkı temsilcilerinin bir buluşmasını organize eden Memed Abaşıdze, *Gürcü Müslümanlar Komitesi*'nin kurulmasını açıklamışken, Acara'daki İslam ve Hristiyan Gürcüler'in bir tek bağımsız Gürcistan devletinde birleşebileceğini ileri sürmüş, Acaristan'da Gürcüce okulların açılmasını, Gürcüce eğitim alma olanakların artırılmasını istemiştir¹⁰⁴⁸ (ZAZA TSURTSUMIA, 2018, s. 7)

255 Memed Abaşıdze- Memed Abashidze.Photo_by_N._Gaidabura._Batumi,_1903.

¹⁰⁴⁶ BOA.DH.UMVM.144/40 sayı:5

¹⁰⁴⁷ **Memed Abaşıdze** (Gürcüce: მემედ აბაშიძე), *Memed Beg* olarak da bilinir (18 Ocak 1873 – 17 Eylül 1937?), Gürcü siyasi lider, yazar ve hayırsever. Acara'da yaşayan Müslüman Gürcülerin ulusal bilincini geliştirmek için çaba harcamıştır. Büyük Temizlik sırasında kurşuna dizilmiştir. (https://tr.wikipedia.org/wiki/Memed_Aba%C5%9Fidze)

¹⁰⁴⁸ Ahvlediani, 1963, s. 35

Mart 1917 Rusya'daki Şubat 1917 devriminden sonra Gürcistan'ın siyasi hayatında sosyal demokratların menşevikler¹⁰⁴⁹ kolu Mart 1917'de Tiflis'te geçici hükümet kurdu ve Azerbaycan, Ermenistan ile beraber Seym¹⁰⁵⁰ adı verilen Transkafkasya Parlamentosu'na üye oldu.

Balıkesir Lisesi **1916-1917** eğitim yılına ait kayıtlarda şöyle bir ibare bulunmaktadır;

“1332-1333 ders yılı mektep mevcudu:

***Bu ders yılında Harb-i Umumi münasebetiyle
mektebin 12. 11. ve 10. sınıflarında talebe
bulunmadığından sınıflar 9. sınıfta başlıyor.”***

1918 yılına ait kayıtlarda sadece 2 olduğu mezun görünüyor. Bu iki kişi ya nakil yolu ile gelmişler veya bir rahatsızlıktan dolayı cepheye gidememişlerdi. Savaştan dönen olmamıştı. Bu durumda 1914-1918 yılları arasındaki 4 yılda sadece 2 mezun verilebilmiştir¹⁰⁵¹.

**“Hey onbeşli onbeşli
Tokat yolları taşlı”**

Görüntü bir bayram töreninden olabilir.

26 Ekim 1917 Rusya'da ihtilâlı gerçekleştiren Bolşevikler¹⁰⁵², demokratik ve adil barışın vurgulandığı 26 Ekim 1917 tarihli Barış Bildirgelerini yayınlamışlardır.

1917 Ekim devriminden sonra Memed Abaşidze Acara'nın siyasi özerklik fikrini ilk olarak açıkça dile getirmiştir. 13 Aralık 1917'de Tiflis'teki Gürcistan Milli Konseyi (Parlamento) Oturumunda konuşan Memed Abaşidze Acara'da milli bilinçten ziyade dini duyguları hakimdir.

¹⁰⁴⁹ **Menşevikler** (Rusçası: меньшевик) Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisinin 1903 yılında yapılan 2. Konferansında Lenin ile Julius Martov arasında yaşanan fikir ayrılıkları sonucu partinin bölünmesi sonucu ortaya çıkan iki gruptan birisidir. Parti üyeliğinin tartışıldığı birleşimde fikir ayrılığı yaşanmasının ardından çoğunlukta olan Lenin taraftarlarına Rusça çoğunluk anlamına gelen Bolşevikler, azınlıkta kalan Martov taraftarlarına da azınlık anlamına gelen Menşevikler denilecektir. 1917 Şubat Devriminin ardından Menşevikler Geçici Hükümet içinde yer alacaktır. Ekim Devrimi ile Bolşeviklerin iktidarı alması üzerine örgütsel olarak hareketsiz kalan Menşevik liderler Bolşevik karşıtı Rus İç Savaşına aktif olarak dahil olmayacaklardır. Menşeviklerin kuvvetli olduğu Gürcistan'da kurulan Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti, 1921 yılında Kızılordu tarafından zorla Sovyetler Birliği'ne dahil edilince Menşevik liderler Avrupa'ya sürgüne kaçacaklardır. Tabanda ise çok sayıda Menşevik, Bolşeviklere katılacaktır. (<https://tr.wikipedia.org/wiki/Men%C5%9Fevik>)

¹⁰⁵⁰ **Transkafkasya Seymi** veya Güney Kafkasya Seym'i - Transkafkasya Demokratik Federatif Cumhuriyeti'nde (23 Şubat - 26 Mayıs 1918) varolan yüce yasama organı. (https://tr.wikipedia.org/wiki/Transkafkasya_Seymi)

¹⁰⁵¹ Balıkesir'den Seferberlik ve Çanakkale Hikayeleri Aydın Ayhan s.24

¹⁰⁵² <https://tr.wikipedia.org/wiki/Bol%C5%9Fevizm>

Gürcü Müslümanlar kendi dini kimliklerinin korunmasından emin olmak istiyorlar. Acara'lılarda kendi devletini kurma iddiaları mevcut.” şeklinde bir açıklama yapmıştı. Memed Abaşıdze'nin gayretleriyle, Gürcistan Milli Konseyi'nde Gürcü Müslümanların İslam Gürcistanı Özerk bölgesi'nde birleştirilmesi konusunda mutabakata varılmıştır. İslam Gürcistanı kavramı altında Batum bölgesi kastedilmiştir. Memed Abaşıdze Gürcistan Milli Konseyi üyeliğine de seçilmiştir¹⁰⁵³. (ZAZA TSURTSUMİA, 2018, s. 7)

5-18 Aralık 1917 tarihleri arasında Osmanlı ve Rus delegeleri arasında yapılan görüşmeler sonucunda da Türk-Rus harbinin sona erdiren 14 maddelik bir mütareke yapılmıştı. Osmanlı Devleti ve Rusya arasında 18 Aralık 1917 tarihinde imzalanan Erzincan Mütarekesi ile Türk-Rus harbine son verilmiştir (Atnur 2001: 8, Şahin 2002: 168-169).

22 Aralık 1917'de 1917 yılında gerçekleşen Rus ihtilalleri Osmanlı Devleti'ne yeni bir umut verdi. Nitekim Kasım 1917'de iktidarı ele geçiren Bolşevikler¹⁰⁵⁴ ile 1917 Aralık ayında imzalanan Brest-Litovsk¹⁰⁵⁵ ve Erzincan Mütarekeleri¹⁰⁵⁶ sonucunda iki devlet arasında üç yıldır devam eden savaş sonlandırıldı. Mütarekeden sonra, Rusya ile İttifak Devletleri arasında 22 Aralık 1917'de barış görüşmeleri başladı.¹⁰⁵⁷

1918 Osmanlı Dâhiliye Nezareti'nin Batum Heyeti Murahhası Halil Bey'e 1918 tarihinde şifreli olarak gönderdiği yazıdan Osmanlı ülkesine Kafkaslardan yapılan göçlerle ilgili rakamlar elde edebilmekteyiz. Buna göre 93 Harbinden önce veya sonra Kafkasya'dan yüz binden fazla olmak üzere, 93 Harbinden sonra Batum, Kars, Ardahan'dan Osmanlı topraklarına toplam 137.298 nüfus göç etmiştir. Ayrıca 1864 yılını takip eden dönemlerde Kafkasya civarından Osmanlı topraklarına göç eden Çerkezlerin miktarının toplamda 400 bin, 1878 tarihinden 1881'e kadar olan dönemde ise 87.760 civarında oldukları belirtilmiştir¹⁰⁵⁸.

03 Mart 1918 H-20.05.1336 İttifak Devletleri ile Rusya arasında Brest-Litovsk Barışı imzalanmıştır. Bu antlaşma ile Osmanlı Devleti, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonucunda Rusya'ya bıraktığı Elviye-i Selâse'yi ve I. Dünya Savaşı sırasında bu coğrafyada kaybettiği toprakları geri almıştır (Atnur 2001: 9).

¹⁰⁵³ Silagadze., Guruli, 1998, s. 12

¹⁰⁵⁴ Bolşevikler iktidara geldikten sonra ilhaksız tazminatız Barış Dekreti'ni ilan etmişlerdi. Dokumentı Vneşney Politiki SSSR, c. I, Gosudarstvennoe İzdatelstvo Politiceskoy Literaturı, Moskva 1957, s. 12.

¹⁰⁵⁵ Akdes Nimet Kurat, “Brest-Litovsk Müzakereleri ve Barışı (20 Aralık 1917-3 Mart 1918)”, Belleten, c. XXXI, no: 123, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, Temmuz 1967, ss. 375-413, s. 378; Selami Kılıç, Türk-Sovyet İlişkilerinin Doğuşu Brest Litovsk Barışı ve Müzakereleri (22 Aralık 1917-3 Mart 1918), Ülke Kitapları, Ankara (Tarihsiz), s. 77-78.

¹⁰⁵⁶ Enis Şahin, “Türkiye Maverâ-yı Kafkasya Komiserliği İlişkilerinin Başlaması ve Erzincan Mütarekesi”, Kafkas Araştırmaları, c. IV, İstanbul 1998, s. 169-171.

¹⁰⁵⁷ Kurat, a.g.m., s. 381.

¹⁰⁵⁸ BOA.2398/5 M-02.05.1918.

Bu antlaşma ile ¹⁰⁵⁹ Elviye-i Selâse Rus askerleri tarafından derhal tahliye edilecek ve bölgenin geleceği de halkın iradesine bırakılacaktı. Bununla birlikte antlaşmaya göre Elviye-i Selâse üzerinde Osmanlı Devleti'nin hukukî hakları da tanınacaktı¹⁰⁶⁰. Osmanlı Devleti Brest-Litovsk Antlaşması ile kendisine verilen hakları elde etmek için askerî ve diplomatik iki koldan harekete geçti. Bir taraftan **12 Şubat 1918'de** başlayan Türk ileri harekâtını devam ettirirken, diğer taraftan da Maverâ-yı Kafkasya Komiserliği'yle masada anlaşma zemini arıyordu. Türk ordusu, 13 Şubat'ta Erzincan'ı¹⁰⁶¹, **24 Şubat'ta** Trabzon'u¹⁰⁶², **12 Mart'ta** Erzurum'u¹⁰⁶³, **28 Mart'ta** Artvin'i¹⁰⁶⁴, **3 Nisan'da** Ardahan'ı¹⁰⁶⁵ ve **6 Nisan'da** da geri aldı¹⁰⁶⁶.

14 Mart 1918 H-01.06.1336 Trabzon Konferansı Başlangıcı.

05 Nisan 1918 H-23.06.1336 Trabzon Konferansı Bitişi.

9 Nisan 1918: Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan'ın dahil olduğu Transkafkasya Demokratik Federal Cumhuriyeti'nin kurulması

14 Nisan 1918 H-03.07.1336 Maverâ-yı Kafkasya delegeleri arasında başlayan ve tam bir ay kadar süren barış müzakereleri, Maverâ-yı Kafkasya delegelerinin ısrarla Brest-Litovsk Antlaşması'nı tanımadığını ilan etmesiyle **14 Nisan'da** Trabzon konferansı başarısızlıkla sonuçlandı¹⁰⁶⁷. 40 yıl aradan sonra 27. Türk Fırkası Batuma girerek idareyi ele alması ile Batum¹⁰⁶⁸, **25 Nisan'da** da Kars, Türk ordusu tarafından istirdat edildi¹⁰⁶⁹. Bu suretle Elviye-i Selâse'nin tamamı Türklerin hâkimiyetine geçti.

Mavera-yı Kafkasya Komiserliği - Mart ihtilalinden sonra yeni Rus rejimi, 22 Mart 1917'de Maverâ-yı Kafkasya'yı idare etmesi için Rus, Gürcü, Azeri, Ermeni temsilcilerinden oluşan ve Maverâ-yı Kafkasya Özel Komitesi anlamına gelen Ozakom'u kurdu. Bkz. Richard G. Hovannisian, Armenia on the Road to Independence 1918, University of California Press, Berkeley, Los Angeles 1967, s. 75. Ancak Kasım 1917'de iktidarı ele geçiren Bolşeviklerle uyuşamayan Maverâ-yı Kafkasya milletleri 28 Kasım'da Ozakom'un yerine Maverâ-yı Kafkasya Komiserliği'ni (Zakavkom) kurdular. Bu yeni oluşum merkezden daha bağımsız hareket etmekteydi. Bkz. Dokümanı i Materyalı Po Vneşney

¹⁰⁵⁹ Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, Devre: 3, İçtima Senesi: 4, c. III, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1991, s. 418; Kılıç, a.g.e., s. 376-386.

¹⁰⁶⁰ BOA, AFTE, 6/49; Tasvir-i Efkâr, 7 Mart 1918, n. 2386.

¹⁰⁶¹ M. Sadık Atak, Doğunun Kilidi Aras, Güzel İstanbul Matbaası, 1953, s. 86

¹⁰⁶² Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi: Kafkas Cephesi 3'üncü Ordu Harekâtı, c. II/2, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1993, s. 453

¹⁰⁶³ Tasvir-i Efkâr, 13 Mart 1918, n. 2392; Tanin, 13 Mart 1918, n. 3324; Atı, 13 Mart 1918, n. 72; The Times, 15 Mart 1918, n. 41738, s. 8.

¹⁰⁶⁴ Kazım Karabekir, Günlükler (1906-1948), c. I, Yay.Haz. Yücel Demirel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009, s. 500.

¹⁰⁶⁵ The Times, 9 Nisan 1918, n. 41759, s. 5; Fevzi Çakmak, Büyük Harpte Şark Cephesi Hareketleri, Genelkurmay Matbaası, Ankara 1936, s. 268.

¹⁰⁶⁶ Tanin, 9 Nisan 1918, n. 3351; İkdâm, 10 Nisan 1918, n. 7603

¹⁰⁶⁷ Trabzon Konferansı'nın ayrıntıları için bkz: Enis Şahin, "Türkiye-Maverâ-yı Kafkasya İlişkilerinden Bir Kesit: Trabzon Konferansı (14 Mart – 14 Nisan 1918)", Trabzon Tarihi Sempozyumu, 6-8 Kasım 1998, Trabzon 1999, ss. 489-524.

¹⁰⁶⁸ NA, FO, 248/ 1196/188

¹⁰⁶⁹ Atı, 27 Nisan 1918, n. 117; Tanin, 27 Nisan 1918, n. 3369.

256 Osmanlı ordusunun Batum'a girişi. 1918

14 Nisan 1918 Osmanlı Devleti Kafkasya'da kurtarılan yerlerin imarı ve buralarda devlet dairelerinin yeniden oluşturulması ve göçmenlerin ihtiyaçlarının karşılanması için bütçeye 5.000.000 liralık tahsisat koymuştur¹⁰⁷⁰.

22 Nisan 1918 Transkafkasya Demokratik Federatif Cumhuriyeti (TDFC)

(Rusça: Закавказская демократическая Федеративная Республика, ЗКДФР), **Transkafkasya Federasyonu, Kafkasardı Federatif Cumhuriyeti** veya **Transkafkasya Seymi**, Rus İmparatorluğu'nun çöküşü sonucunda, 1918'in Ocak ayından itibaren başlayan hazırlıkların ardından 22 Nisanda bugünkü Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan topraklarında oluşturulmuş federatif devlettir. 26 Mayıs 1918 tarihinde Gürcistan Cumhuriyeti'nin ve 28 Mayıs 1918 tarihinde Azerbaycan Halk Cumhuriyeti ve Ermenistan Demokratik Cumhuriyeti'nin ilan edilmesi ile TDFC'nin varlığı sona ermiştir¹⁰⁷¹. 3 Mart 1918 tarihli Brest-Litovsk Antlaşması'na göre Sovyet Rusya'sının Batum, Ardahan, Artvin ve Kars sancaklarının Osmanlı Devleti'ne iade edilmesine katılmayan ve Transkafkasya Seym'inden de destek görmeyen Gürcistan, Seym'in üyeliğinden çıkarak 26 Mayıs 1918 tarihinde bağımsızlığını ilan etti. Gürcistan Devleti'nin bağımsızlığı Azerbaycan, Ermenistan, Rusya, Osmanlı Devleti ve birçok Avrupa devleti tarafından tanındı.

29 Nisan 1918'de Osmanlı askeri komutanlığı yerel Müslümanların desteklerini arkasına almak istiyordu. 29 Nisan 1918'de Batum valisi Cemal Paşa ile Osmanlı yanlısı Acaralılar arasındaki görüşmede Batum'da Osmanlı'ya bağlı bir halk harekâtı oluşturulması fikrini ileri sürülmüştü. Batum valisi böyle bir hareketin Gürcistan yanlısı veya Rusya destekçilerini bertaraf etmek açısından önemli olacağını vurgulayarak, gereken desteği vereceğini ifade etmiştir.

¹⁰⁷⁰ BCA, 272.12/37.22.8, M-28.08.1918

¹⁰⁷¹ https://tr.wikipedia.org/wiki/Transkafkasya_Demokratik_Federatif_Cumhuriyeti

Batum valisinin desteği ile **8 Mayıs 1918'de** Batum'da kurulan bu harekât *Sadâ-yı Millet* adını almıştır. Batum'da *Sadâ-yı Millet* adı ile Osmanlıca bir gazetesi de yayınlamaya başlanmıştır¹⁰⁷². (Mikail Cengiz Yunus Koç, 2018, s. 8)

257 *Sadâ-yı Millet* Gazetesi

11–26 Mayıs 1918: Batum'da Abhazya Halk Konseyi heyetinin de katılımı ile uluslararası bir barış konferansının düzenlenmesi. Osmanlı İmparatorluğunun organize ettiği Adalet Bakanı Halil Bey başkanlığındaki konferansa, Transkafkasya Federal Cumhuriyeti ile (Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan) Kafkas Dağlılar Birliği de katıldılar. Konferansın 11 Mayıs tarihindeki İlk toplantısında, Dağıstan, Çeçen-İnguşetya, Osetya, KaraçayBalkar, Kabardey, Abhazya ve Adigey'in katılımlarıyla oluşan Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti'nin bağımsızlığı ilan edildi ("Dağlı Cumhuriyeti"). Abhazya böylece, Haziran 1864'te elinden alınan devlet organlarına yeniden kavuşmuş oluyordu.

18 Mayıs 1918'de Tiflis'te bir araya gelen Acara'lı Müslümanlar *İslam Gürcistanı Kurtuluş Komitesi*'ni kurarak başkanlığına Trabzon cezaevinde tutuklu bulunan Memed Abaşıdze'yi seçmiştir. (Mikail Cengiz Yunus Koç, 2018, s. 8)

258 *İslam Gürcistanı* Gazetesi

1918 Batum'da Müslüman nüfusun yeniden %37'lere çıkmıştı (Sarı 2010: 43-45).¹⁰⁷³

13 Ekim 1918 H-08.02.1337'de İstanbul'un İşgali niyeti ile İtilaf Devletleri donanmaları Haydarpaşa önlerine demirlediler.

¹⁰⁷² Gogolaşvili, 2005, s. 122

¹⁰⁷³ https://balikesir.fandom.com/tr/wiki/Bal%C4%B1kesir_Tarihi

30 Ekim 1918 Mondros Antlaşması imzalanmıştı. 11. Ve 15. Maddelerde Elviye-i Selâse ve Batum'un boşaltılması isteniyordu.

30 Ekim 1918 Batum İngilizler tarafından işgal edilmişti

30 Ekim 1918 imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması'na dayanarak İtilaf Devletleri donanmaları Haydarpaşa önlerine demirleyip İstanbul'a girdi. Fiilen gerçekleşmiş olan işgal, 16 Mart 1920 tarihinde resmi işgale dönüştü.

259 İşgal Kuvvetlerinin Gemileri Boğazda

04 Haziran 1918 Batum'da Osmanlı Devleti ile Bağımsız Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti arasında Barış ve Dostluk Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşmaya göre, Batum bölgesi ile Ahalkalaki ve Akhaltsihe (Ahıska) ilçeleri Osmanlı Devleti'ne devredilmiştir. (ZAZA TSURTSUMIA, 2018)

14 Temmuz 1918 A.Nimet Kurat'tan edindiğimiz bilgilere göre; Artvin ve çevresindeki nüfusun 35.992'si müslüman, 2.194'ü gayr-i müslim olmak üzere toplam 64.028 kişi idi. Nüfusun 30.835'ierkek olup; bunun 27.282 kişisi Müslüman, 3.553 kişi ise gayr-i müslim idi. Sadece erkekler Rey kullanabildiklerinden, bunların sayısı da 16.317 kişi idi. Bunlardan 16.309 "evet" ve 3 kişi de "hayır" pusulası kullandı.¹⁰⁷⁴ Yapılan oylamanın Osmanlı Devleti lehine sonuçlanması ile Kars, Ardahan ve Artvin'i içine alan Batum Livası Osmanlı'ya kalmıştı.¹⁰⁷⁵

14 Eylül 1918 Osmanlı Devleti ile Sovyet hükümeti arasındaki Brest-Litovsk antlaşmasına göre; Ruslar Kars, Ardahan, Batum'u tahliye etmiş ve bu yerlerin Osmanlı'ya geçmesi için bir

¹⁰⁷⁴ KURAT Akdes Nimet, Türkiye ve Rusya XVII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri, Ankara 2011.

¹⁰⁷⁵ <http://ozhanoturk.com/2018/01/16/batum/>

plebisiti¹⁰⁷⁶ kabul etmişlerdi. Oylama Kars, Ardahan ve Batum'un her yerinde Osmanlı Devleti lehine sonuçlanmıştır.

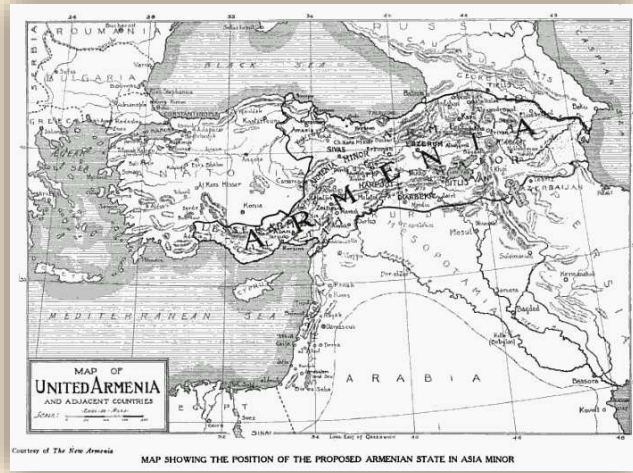
14 Eylül 1918 tarihli bir kararname ile merkezi Batum olmak üzere Batum Vilayeti oluşturulmuştur. Buna göre Batum Vilayeti; Orta Batum, Çürüksu, Borçka, Maradit, Aşağı ve Yukarı Acara, Artvin, Ardauç ve Şavşat kazalarıyla 35 nahiye den meydana getirilmiştir.¹⁰⁷⁷ Artvin ve çevresi için bu kurtuluş günleri kısa sürecek; Mondros Mütarekesi neticesinde bölge İngilizlerin eline geçecekti. Artvin halkı yıllardır hasretini çektiği hürriyete ise yaklaşık 3 sene sonra kavuşacaktır. (Onur GÜVEN, s. 16)

23 Temmuz 1919'da Erzurum'da toplanan Millî Kongrede, bölgede bulunan kuvvetlerin Kuva-yı Milliye'yi temsil etmesi kararlaştırıldı. Ayrıca İstanbul'da yapılması planlanan Osmanlı Mebuslar Meclisi'ne Elviye-i Selâse'den de mebusların gönderilmesine karar verildi¹⁰⁷⁸.

30 Ekim 1918 Dünya savaşından yenik ayrılan Osmanlı Devleti adına Bahriye Nazırı Rauf Orbay¹⁰⁷⁹ Mondros Ateşkes Anlaşmasını imzaladı.¹⁰⁸⁰

260 Rauf Orbay

261 4 Aralık 1918 da Paris Barış Konferansı'na önerilen Ermeni Devleti-
Proposed_Armenian_state_in_Asia_Minor

09 Aralık 1918 9. Ordu komutanı Elviye-i Selâse'yi boşaltma emri verdi.

17 Aralık 1918'de İngiliz askeri birliği Batum'a çıkarma yapmış, Batum Acara bölgesi Valiliğine İngiliz general atanmıştır. (ZAZA TSURTSUMİA, 2018, s. 7) 1878-1918 arası 40 yıl süren Rus işgali sonrası İngiliz işgali başlıyordu. Mondros'un 5.Maddesi gereği işgale karşı direnen milislerin elinden silahları alındı. İngiliz generali Ravtenson Kazım Karabekir'e çektiği telgraf ile ordusunu terhis etmesini istese de Karabekir bunu kabul etmedi.

¹⁰⁷⁶ **Plebisiti:** Referandum ya da plebisit; anayasa değişikliği, yasaların kabulü gibi bazı önemli meselelerde halkın iradesini belirlemek amacıyla yapılan oylamadır. Referandumda halkın iradesi idareye doğrudan doğruya yansımakta olup doğrudan demokrasinin güzel bir örneğidir.

¹⁰⁷⁷ Hilmi Uran, Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1950), İstanbul 2008, s. 97: Safi, agm, s.83.

¹⁰⁷⁸ ATASE, ATA.ZB, K: 6, G: 51, B: 51-2; Ahmet Ender Gökdemir, Cenûb-i Garbî Kafkas Hükümeti, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1989, s. 193- 194

¹⁰⁷⁹ **Hüseyin Rauf Orbay** (27 Temmuz 1881, İstanbul- 16 Temmuz 1964, İstanbul), Abhaz asıllı Türk asker, siyasetçi. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde, Kurtuluş Savaşı'nda ve Türkiye Cumhuriyeti döneminde önemli görevlerde bulunmuştur. Trablusgarp ve Balkan Savaşları'nda gösterdiği başarıdan ötürü *Hamidiye Kahramanı* olarak tanındı. 1918 Ekim'inde Osmanlı Devleti'nin Bahriye Nazırı olarak görev yapan Orbay, devletin çöküş belgesi olan Mondros Mütarekesi'ni hükümet adına imzalayan kişidir. (https://tr.wikipedia.org/wiki/Rauf_Orbay)

¹⁰⁸⁰ <https://www.artvinden.com/artvinin-dusman-igalinden-kurtulusunun-96inci-yili/>

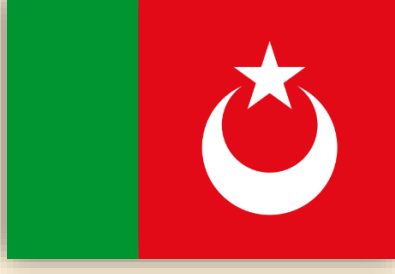
262 1918-20 İngiliz yönetimi batum

18 Ocak 1919 Güneybatı Kafkas Geçici Hükûmeti (Osmanlı Türkçesi: Cenub-ı Garbi Kafkas Hükümet-i Muvakkate-i Milliyesi / Cenub-ı Garbi Kafkas Hükümet-i Cumhuriyesi), 17-18 Ocak 1919 tarihleri arasında gerçekleştirilen Büyük Kars Kongresi'nin sonucunda kurulan ve 12 Nisan'da İngilizlerin Kars'ı işgal etmeleriyle son bulan geçici hükûmet. Elviye-i Selâse'nin tamamını kapsamakta birlikte Kars (Hükûmet Merkezi), Batum, Ahıska, Ahılkelek, Artvin, Ardahan, Acara, Posof, Çıldır, Göle, Oltu, Karakurt, Sarıkamış, Karapınar, Kağızman, Kulp, Iğdır, Serdarabat, Aralık, Nuraşen, Nahçıvan, Culfa ve Ordubad gibi yerleri de içine almaktaydı. **Güneybatı Kafkas Cumhuriyeti** veya **Kars Cumhuriyeti** adlarıyla da Bilinen kısa ömürlü bu devlet, İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Somerset Arthur Gough-Calthorpe tarafından kaldırılmıştır.¹⁰⁸¹

263 Amiral Somerset Arthur Gough-Calthorpe

¹⁰⁸¹ https://tr.wikipedia.org/wiki/G%C3%BCneybat%C4%B1_Kafkas_Ge%C3%A7ici_H%C3%BCK%C3%BBmeti

264 Cenub-ı Garbi Kafkas Hükümet-i Muvakkate-i Milliyesi

18 Mayıs 1919 Alacamescit'te ikinci namazından sonra Balıkesir eşrafının geniş katılımıyla gerçekleşen redd-i ilhak görüşmelerinde ilk sözü Vehbi Bolak Bey almıştır. Vehbi bey, camiye dolduran halka bulunduğu yerden ayağa kalkarak "Bu faciaların Balıkesirlilerin başına gelmesi yakındır. Bu iş yazışma, protesto ile engellenemez. Yapılacak ilhakı fiilen reddetmek için bir reddi ilhak cemiyeti kuralım. Bu cemiyete girmek her Müslümanın borcudur. Bizim atacağımız her kurşun, şark ve İslam aleminin ebedi kurtuluşuna yoksa maazallah ebedi esaretine sebep olacaktır" demiş ve yapılması gerekenleri anlatmış ve daha sonra bunları gerçekleştirmek için her türlü karar almaya yetkili bir heyetin seçilmesini teklif etmiştir. Alacamescit toplantısında reddi ilhak faaliyetlerini yürütmekle görevli ve her türlü karar almaya tam yetkili 41 kişi tespit edilmiştir.

19 Mayıs 1919 Ertesi gün yapılan ilk toplantıda bir merkezi heyet, İstanbul'da görüşme yapacak bir heyet ve sahil kasabalarında inceleme yapmak üzere bir heyet olmak üzere üç heyet oluşturulmuştur. Alacamescit toplantısı Türk kurtuluş savaşı tarihinde önemli bir yere sahip olup, kuvay-ı milliye ateşinin ilk kez yakıldığı toplantı olarak tarihe geçmiştir.

27 Haziran 1919 İlk Balıkesir Kongresinin Başlangıcı

13 Temmuz 1919 İlk Balıkesir Kongresinin Bitişi. Mehmet Vehbi Bolak başkanlığında toplanmış, "Heyet-i Merkeziye" başkanlığına Hacim Muhittin Bey¹⁰⁸² seçilmiştir.

13 Temmuz 1919 Balıkesir Kongresi, yabancı devletlerin İstanbul'daki siyasi temsilcilerine muhatap bir beyanname yayınlayarak Millî Mücadelenin amaçlarını duyurmaya çalıştı. Kongrenin başarıyla toplanıp önemli kararlar alması işgal güçlerini de harekete geçirdi. İtilaf Devletleri temsilcilerini de baskısıyla harekete geçen Osmanlı Hükümetinin Dahiliye Nazırı (İçişleri Bakanı) Adil Bey kongrenin menedilmesi için çaba sarf ettiyse de bu çabalar başarısız oldu.

¹⁰⁸² **Hacim Muhittin Çarıkılı** ya da **Hüseyin Hacim Çarıkılı** (d. 1881 Uşak- ö. 5 Aralık 1965), Türk idareci ve siyaset adamı. Mülkiye Mektebi mezunudur. Burhaniye, Gönen, Bergama, Palas ve Çeşme Kaymakamlıkları, İzmir Polis Müdürlüğü, Akhisar Kaymakamlığı, Havran, Karesi Mutasarrıflığı, Balıkesir Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti Başkanlığı, Osmanlı Meclisi Mebusan IV. Dönem Karesi Mebusluğu, TBMM I.Dönem Karesi (Dönem içinde Olağanüstü Yetkili Bursa Valiliğine atandı), II. Dönem (Şark, Konya ve Ecehire İstiklal Mahkemeleri Balkanlıkları) ve III. Dönem Giresun, IV., V., VI., VII. ve VIII. Dönem Balıkesir Milletvekilliği, II. Dönem Memurin Muhakemat Encümeni Başkanlığı, VIII. Dönem Dilekçe Komisyonu Başkanlığı yapmıştır. Kırmızı-Yeşil Şeritli İstiklâl Madalyası sahibidir. Evli ve beş çocuk babasıdır. Yunan işgalinin ilk günlerinden itibaren İç Ege'de Kuvâ-yi Milliye hareketlerinin organize edilmesine önderlik etmiştir.

265 Hacim Muhittin Çarıklı

266 Mehmet Vehbi Bolak

23 Temmuz 1919 Erzurum Kongresi

26 Temmuz 1919'da toplanan asıl kongreye Balıkesir, Bandırma, Burhaniye, Edremit, Gönen, Balya, Sındırgı, Akhisar, Kırkağaç kazaları ile Fırt, Kepsut, Giresun, Şamlı, İvrindi, Bigadiç ve Konakpınarı nahiyelerinden 48 üye katıldı. "Hareket-i Milliye Redd-i İlhak Heyeti" adını benimseyen kongrede 29 karar alındı. Bu çerçevede; Hacim Muhittin Bey başkanlığa, Mehmet Vehbi Bolak başkan vekilliğine getirildi, tüm bölgede seferberlik ilan edildi ve 1885-1895 doğumluların cepheye sevk edilmesine karar verildi. Ayrıca, kazalarda da direniş teşkilatlanmasının kurulması, çetecilikten uzak durulması, Yunanlarla hiçbir suretle müzakere edilmeyip hiçbir ürünün satılmaması da kararlaştırıldı.

4-11 Eylül 1919'da Sivas Kongresi düzenlendi.

16 Eylül 1919'de Balıkesir Kongresi üçüncü kez toplandı.

22 Eylül 1919'de 3. Kongre sona erdi

01 Ekim 1919 Aznavur Ayaklanması Başlangıcı

19 Ekim 1919 Balıkesir Kongresi dördüncü kez toplandı.

28 Ekim 1919 Büyük Balıkesir Mitingi

29 Ekim 1919 IV. Balıkesir Kongresi Sona Erdi. Cemiyetin adının Balıkesir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti olarak değiştirilmesine karar verildi.

11 Kasım 1919 tarihli İstiklal Harbi Gazetesi (No:156) Balıkesir'de Yunan zulmünden kaçarak yurdunu yuvasını terk eden 25.000 göçmenin zor şartlarda yaşadığından bahsetmekte idi.

25 Kasım 1919'te Aznavur Ayaklanması Milli Kuvvetler Tarafından bastırıldı.

31 Ağustos 1919'da Samuslimano Saqartvelo / İslam Gürcistanı gazetesine göre, Osmanlı yanlısı Sada-yi Millet hareketi Acara ilçelerindeki şubeleri ve silahlı militanları ile Acara'nın Osmanlı'ya birleştirme siyaseti izliyor Gürcistan yanlılarına karşı terör eylemlerini düzenliyordu¹⁰⁸³. Batum İngiliz komutanlığından alınan izni ile İslam Gürcistanı Kurtuluş Komitesi Müslüman Gürcüleri Kurultayı'ni çağırıyordu. 31 Ağustos 1919'da Batum Belediyesi salonunda, Acara köy ve kasabalarından seçilen 100 delegenin yer aldığı kurultayda alınan kararda, Gürcü Müslümanlarının Batum şehri ve bölgesini, geniş özerklik haklarını esas alarak, anavatanları Gürcistan'la birleştirilmesi amaçladıklarını ifade edilmiştir. Kurultayda Gürcü Müslümanları temsil edecek olan İslam Gürcistanı Meclisi seçilerek Meclis başkanlığına İslam Gürcistanı gazetesi redaktörü Memed Abaşıdze getirilmiştir. Batum Bölgesi Meclisi, Acaristan Meclisi olarak da adlandırılmakta olan İslam Gürcistan'ı Meclisi 1922 yılına kadar faaliyetlerini sürdürmüştür (Abaşıdze, 1967, s. 43).

Batum Cumhuriyeti'ni **1919'un sonunda** ilan eden ve birkaç hafta sonra Gürcistan ile birleştiren devler başkanı Georges Mazniachvildir.

¹⁰⁸³ Samuslimano Saqartvelo / İslam Gürcistanı, 1920, № 356

267 Giorgi_Mazniashvili

1920

268 1920 başlarında İngiliz ordusu tarafından basılan son derece nadir bulunan Batum posta pulları.

1920 tarihli bu Osmanlı Haritasında Yeni kavak köyü kavakalan (kavakalanı) (قواق الان) olarak görünmektedir.

269 1920 tarihli bu Osmanlı Haritasında Yeni kavak köyü kavakalan (kavakalanı) (قواق الان) olarak görünmektedir

1920 tarihli bu Osmanlı Haritasında Yeni kavak köyü
Kavakalan (Kavakalanı) (قواق الان) olarak görünmektedir.

(<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b10100928r/f1.item.r=bal%C4%B1kesir>)

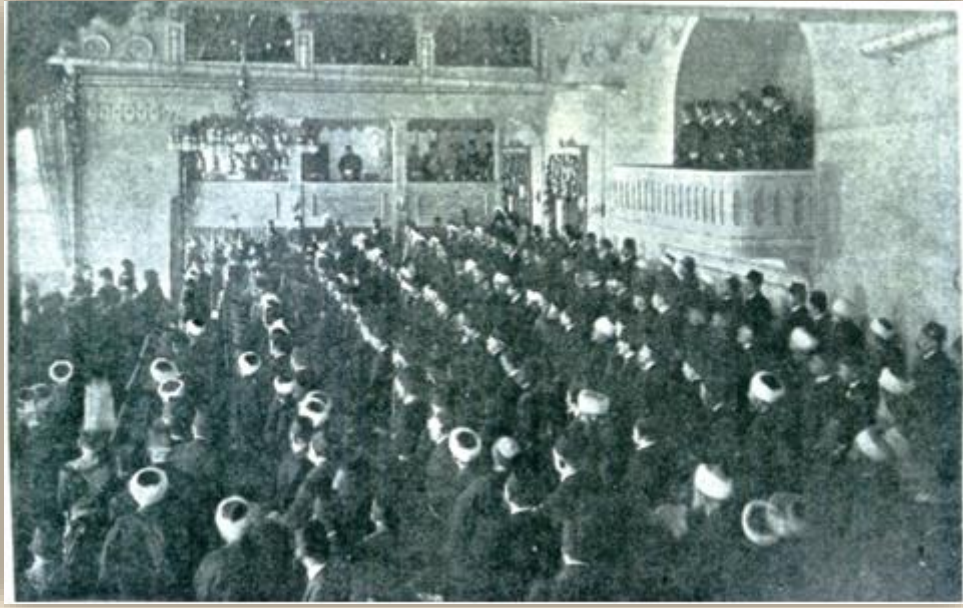
1 Şubat 1920 200 kişilik İngiliz kuvveti deniz yolu ile Bandırma'ya gelerek, ilk işgali gerçekleştirdiler. 11 Şubat 1920'günü kentin yönetimini hain Anzavur kuvvetlerine teslim ederek, Bandırma'yı terk ettiler.

28 Ocak 1920'de son Osmanlı Mebuslar Meclisinin gizli oturumunda¹⁰⁸⁴ alınan Misak-ı Milli kararları (Misak-ı Milli beyannamesi orijinal metni için bakınız^{xxviii}) ile Kars-Ardahan-Batum'da halk

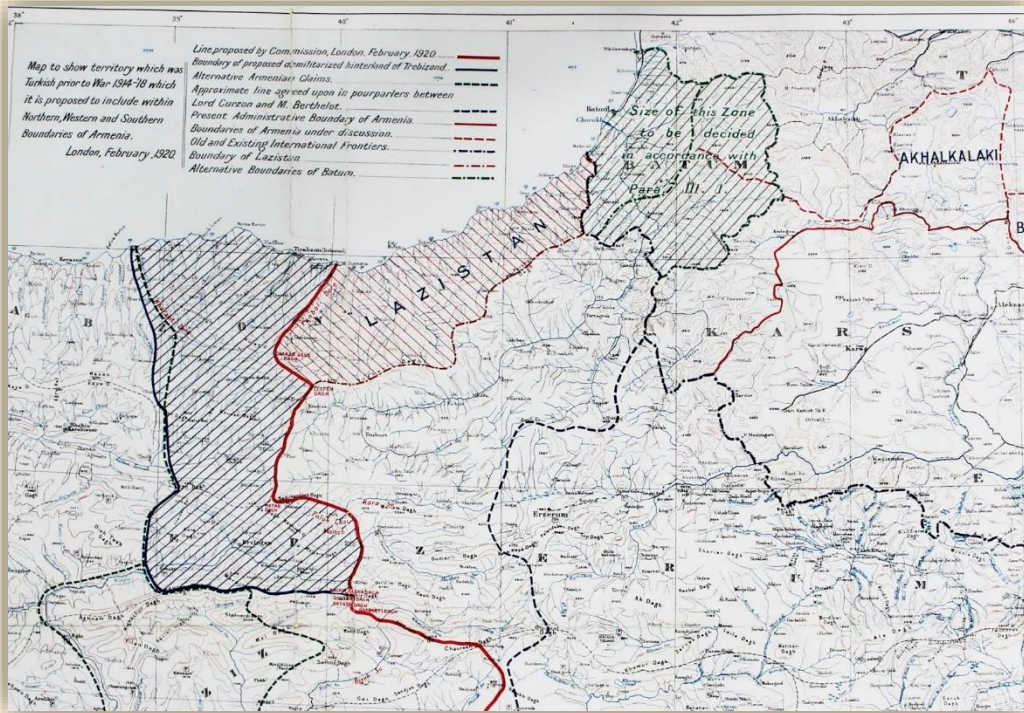
Misâk-ı Millî'de "Ahalisi ilk serbest kaldıkları zamanda âra-yı âmmeleriyle Anavatana iltihak etmiş olan Elviye-i Selâse için ledel-icab tekrar serbestçe âra-yı müracaat edilmesini kabul ederiz" şeklinde bir ifade de yer almaktadır. (Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, Devre: 4, İçtima Senesi: 1 (İçtimâ-ı Fevkalâde), c. I, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1992, s. 143-144.)

oylamasına gidileceği kararı alındı. Bu kararın alınmasının temel nedeni bu topraklarda Türk nüfusunun fazla olmasından kaynaklanıyordu.

¹⁰⁸⁴ **1920 Osmanlı Meclis-i Mebusanı** ya da **VI. Meclis-i Mebusan**, 12 Ocak- 18 Mart 1920 tarihleri arasında görev yapan son Osmanlı Meclis-i Mebusanı'dır. 16 Mart 1920'de İstanbul'un İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmesi nedeniyle 18 Mart'ta çalışmalarını sonlandırdı. Bu meclisteki mebusların büyük bölümü 23 Nisan 1920 tarihinde Ankara'da açılan Büyük Millet Meclisi'ne katıldı. (https://tr.wikipedia.org/wiki/Meclis-i_Mebusan_6._d%C3%B6nem_mebuslar%C4%B1_listesi)

270 Son Osmanlı Mebusan Meclisi

271 Londra Konferansında oluşturulan komisyonun belirlediği Lazistan

272 Sevr Antlaşması'na göre Gürcistan'a katılacak Lazistan Sancağı'nın sınırları

16 Şubat 1920 İkinci Aznavur Ayaklanması

17 Şubat 1920 Sivas Kongresi kararlarının görüşülmesi sırasında, Mustafa Kemal Paşa'ya bağlı genç mebusların baskısıyla Kongre, oybirliği ile altı maddelik Misak-ı Milli'yi kabul etti. Maddelerin en önemlisi şüphesiz *Hatt-ı Mütareke dahil ve haricindeki Türklerle meskûn toprakları bölünmez bir bütün olarak kabul eden I. maddedir.*¹⁰⁸⁵

Şubat 1920 Mehmet Akif Ersoy Millî Mücadele yıllarında Şubat 1920'de Balıkesir'de Zağnos Paşa Camii'nde halka şöyle seslenir;

"Yabancılar, yüzyıllardır ayrılık tohumlarını aramıza serptiler. Eğer biz Müslüman yaşamak istiyorsak, toplumda ayrılığa dargınlığa yol açabilecek en önemsiz söz ve hareketlerden bile çekinmeliyiz." (Yahya Akyüz, Mart 1994, s. 10)

03 Mart 1920 İtilaf Devletleri Mebusan Meclisi'nin toplanması ile Millî Mücadele'nin zayıflayacağını, hükûmet ve padişah otoritesinin yeniden artacağını düşünüyorlardı. Ancak bu beklentilerin gerçekleşmemesi yanında meclisin bir de Misakımillî'yi kabul etmesi hoş karşılanmadı. Osmanlı Hükûmeti üzerindeki baskı artırıldı. Bazı bakanların görevden alınmasını isteyen İtilaf Devletleri, meclis başkanını tutuklamaya da teşebbüs ettiler. Millî Mücadele taraftarı milletvekillerinin tutuklanacağı haberlerini yaydılar. Bu baskılara dayanamayan Ali Rıza Paşa¹⁰⁸⁶ Hükûmeti 3 Mart 1920'de istifa etti.¹⁰⁸⁷

¹⁰⁸⁵ https://tr.wikipedia.org/wiki/Meclis-i_Mebusan_6._d%C3%B6nem_mebuslar%C4%B1_listesi

¹⁰⁸⁶ **Ali Rıza Paşa ya da Düztaban Ali Rıza Paşa** (d. 1860- ö. 31 Ekim 1932[1]), Osmanlı Devleti'nin son yıllarında Harbiye Nazırı ve Bahriye Nazırı, Ayan Meclisi üyesi ve 4 Ekim 1919- 2 Mart 1920 tarihlerinde VI. Mehmed saltanatında ve İstanbul'un işgal altında bulunduğu dönemde Sadrazamlık görevlerinde bulunmuş bir devlet adamı, Osmanlı müşiri.

¹⁰⁸⁷ <https://www.tarihbilimi.gen.tr/istanbulun-resmen-igali-ve-mebusan-meclisinin-kapatilmasi/>

273 Ali Rıza Paşa

11 Mart 1920 Batum İslam Cemiyeti

16 Mart 1920 İtilaf Devletleri Misak-ı Milli'nin kabul edilmesinden sonra, Sevr Antlaşması'nı Osmanlı hükûmetine kabul ettirmek amacıyla 16 Mart 1920'de İstanbul'u resmen işgal etmiş ve Meclis-i Mebusanı da dağıtmışlardı. Meclis buna rağmen 18 Mart'ta son bir kez daha toplandı. Bu son oturumda da çalışmalara ara verildi. Meclis İtilaf Devletleri tarafından basılınca, padişah tarafından 11 Nisan'da dağıtıldı. Bu durumu Ankara'da yeni bir meclisin açılmasının meşru nedeni olacaktı.

22 Mart 1920 5. Balıkesir Kongresi Toplandı.

16 Nisan 1920 İkinci Aznavur Ayaklanması Çerkez Ethem Tarafından Bastırıldı.

23 Nisan 1920'de Ankara'da Büyük Millet Meclisi (BMM) açıldı. Ankara BMM'ye Batum'dan İmamzâde Mehmet Edip Bey (Dinç), Hahutzâde Ahmet Nureddin Efendi, Hicabizâde Mehmet Akif Bey (Suner), Süleyman Ağazâde Ahmet Fevzi Efendi (Erdem)¹⁰⁸⁸ ve Ali Rıza Bey (Acara) mebus olarak seçildiler¹⁰⁸⁹. Bu durum aynı zamanda Elviye-i Selâse'nin Ankara hükûmetine ilhakı anlamına da gelmekteydi.

15 Mayıs 1919 İzmir'in işgali, I. Dünya Savaşı sonrasında Paris'te toplanan uluslararası barış konferansının kararıyla İzmir kentinin 15 Mayıs 1919'da Yunanistan Krallığı tarafından işgaliyle başlayan ve 9 Eylül 1922'de Türk ordusunun kente girmesiyle sona eren bir işgaldır.

¹⁰⁸⁸ NA, FO, 248/1282/128.

¹⁰⁸⁹ Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima Senesi: 1, c. IV, 3. Baskı, TBMM Basımevi, Ankara 1981, s. 44.

İzmir'in işgalinden önce, 14 Mayıs'ta İzmir istihkâmları işgal edildi. İngiliz birlikleri Karaburun ve Uzunada'yı, Fransız birlikleri Urla ve Foça'yı, Yunan birlikleri de Yenikale'yi işgal ettiler. 15 Mayıs 1919 sabahı İtilaf Devletleri donanmasının koruması altında Yunan askerleri İzmir rıhtımına çıktılar.¹⁰⁹⁰ İzmir'de ise buna karşı koyabilecek sadece 200 kişilik bir askeri birlik bulunuyordu.¹⁰⁹¹ İzmir ve çevresindeki birliklerin başında bulunan Ali Nadir Paşa, Yunan askerlerine karşı koyulmaması ve silahları İtilaf Devletleri askerlerine teslim edilmesi için emir verdi. İzmirli Rumların sevinç gösterileri arasında geçit töreni yapan Yunan askerlerine ateş eden Hasan Tahsin bir Yunan askerini öldürdü, akabinde diğer Yunan askerlerinin ateşiyle hayatını kaybetti. Hasan Tahsin'in ateş ettiği kurşun, Türk Kurtuluş Savaşı'nı başlatan ilk kurşun olarak bilinir. Yunan askerleri bu olaya karşılık çevreye yayılım ateşi başlattılar. Askeri kışlada bulunan silahsız Türk askerlerini hedef alan yayılım ateşi, Türk askerlerinin teslim olmasına rağmen devam etti. Türk subayları ve askerleri dipçiklenerek ve süngülenerek öldürüldü. Zito Venizelos (Yaşasın Venizelos) diye bağırmayan Türk subayları süngüleniyordu. Ali Nadir Paşa ise Yunan askerleri tarafından tekmeleniyordu. Türk sivillere karşı öldürme, yağma ve tecavüz olayları başladı. İşgalin ilk günü İzmir'de 400 Türk öldürüldü. 15-16 Mayıs arası çevredeki köylerde ve kazalarda yaşanan olaylar ile 5.000 kadar Türk öldürüldü.¹⁰⁹² 19 Mayıs 1919 tarihli New York Times gazetesi, işgalin ilk günü 800 Türk'ün ve 100 Yunan'ın öldüğünü yazdı. 15 Mayıs günü sonunda toplam 20.000 Yunan askeri İzmir ve etrafındaki bölgeye çıkarılmıştı¹⁰⁹³.

22 Haziran 1920 Balıkesir'in bütün cephelerine Yunan ordusu saldırdı. Türk birlikleri geri çekildiler. Konakpınar'a mevzilenen Balıkesir'i savunmak isteyen milis güçleri Sındırgı üzerinden gelen bir Yunan birliğinin yaşlaşması ile bölgeden ayrıldı.

30.06.1920 H-13.10.1338'te Yunanlılar Balıkesir'i işgal etti. O sene Çakıroğlu Yusuf Canbulat henüz 15 yaşında idi. Babası Çakıroğlu İbrahim Canbulat ise 48 yaşında idi.

¹⁰⁹⁰ İzmir İşgali Olayının Trakya'daki Tepkileri, Zekâî Güner, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı 27, Cilt: IX, Temmuz-Kasım 1993.

¹⁰⁹¹ Kuva-yı Milliye'nin Askeri Açından Etüdü Kadir Kasalak; (Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı 42, Cilt: XIV, Kasım 1998, Türkiye Cumhuriyeti'nin 75. Yılı Özel Sayısı)

¹⁰⁹² Ergün Aybars: Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 1, Ege Üniversitesi Basımevi, 1986, sayfa 139-145

¹⁰⁹³ https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0zmir%27in_%C4%B0%C5%9Fgali

274 Yunan işgalindeki Balıkesir'den bir fotoğraf

01.07.1920 H-14.10.1338 Batum ile alakalı Ankara'da bu gelişmeler yaşanırken Kafkasya'da ise yeni birtakım gelişmeler meydana gelmekteydi. Bolşevikler, İngilizlerin desteğindeki Anton İvanoviç Denikin'i¹⁰⁹⁴ Mart 1920'de mağlup ederek¹⁰⁹⁵ 27/28 Nisan'da Bakü'yü işgal ettiler¹⁰⁹⁶. Ayrıca 7 Mayıs'ta Gürcistan ile de bir antlaşma imzalayarak¹⁰⁹⁷ Kafkasya'da üstün bir duruma geldiler. Bu gelişmeler üzerine İngilizler Batum'u 7 Temmuz'da Gürcülere devrederek Kafkasya'yı tamamıyla terk ettiler¹⁰⁹⁸. Artık Batum'da Gürcülerin yanında Türkiye ve Sovyet Rusya'nın politikaları daha etkili olacaktı. İngilizlerin Batum'dan Çekilmesi ve Gürcistan kontrolüne geçmesi. Batum İslam Cemiyeti'nin lav edilmesi. İngilizlerin Ermenilere devrettiği Kars, 1920 Sonbaharında Kâzım Karabekir¹⁰⁹⁹ komutasındaki Türk birliklerinin bölgeyi ele geçirmesine kadar bir buçuk yıl işgal altında kaldı.

¹⁰⁹⁴ Anton İvanoviç Denikin (Rusça: Антон Иванович Деникин, 16 Aralık 1872- 8 Ağustos 1947), Rus İmparatorluğunda General ve Rus İç Savaşı sırasında öne çıkan Beyaz Ordu komutanlarından. 1918-1922 yılları arasında gerçekleşen Beyaz Terör'ün en önemli komutanlarından biridir.

¹⁰⁹⁵ Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima Senesi: 1, c. IV, 3.

Baskı, TBMM Basımevi, Ankara 1981, s. 44.

¹⁰⁹⁶ TİTE Arşivi, 31/ 28; ATASE, İSH, K: 913, G: 132, B: 132-1; İstikbâl, 4 Mayıs 1920, n. 135, s. 2.

¹⁰⁹⁷ NA, FO, 371/ 4939, E5700/1/58; ATASE, İSH, K: 914, G: 80, B: 80-5; İkdâm, 21 Mayıs 1920, n. 8358, s. 1; The Georgian Mail, 19 Mayıs 1920, n. 42, s. 1

¹⁰⁹⁸ NA, FO, 371/4943, E8320/1/58.

¹⁰⁹⁹ **Kâzım Karabekir** (1882-1948) Türk kumandanı ve devlet adamı. İstanbul'da doğdu. Asıl adı Mûsâ Kâzım'dır. Babası Mehmed Emin Paşa, annesi Havva Hanım'dır. Türkmenler'in Avşar koluna mensup olan ailesi Karaman'ın Kasaba köyünden olup (bugün Kâzımkarabekir ilçesi) Karabekiroğulları diye bilinir. İstanbul'da başladığı ilk öğrenimini jandarma subayı olan babasının görevi dolayısıyla bulunduğu Van, Harput ve Mekke'de tamamladı. 1. Kafkas Kolordusu kumandanlığına tayin edildi (31 Aralık 1917). Ağır kış şartlarına rağmen Erzincan'ı, Erzurum'u ve Hasankale'yi geri alarak bölge halkını Ermeniler'in katliamından kurtardı. Brest-Litovsk Antlaşması ile (3 Mart 1918) Ruslar'ın terkettiği elviye-i selâseyi (Kars, Ardahan, Batum) Ermeniler'den ve Gürcüler'den almak için harekâtını sürdürdü. 25 Nisan 1918'de Kars'ı kurtardıktan sonra 15 Mayıs'ta Gümrü'ye girdi. Bu başarılarından dolayı 28 Temmuz'da mirlivâ rütbesine yükseltilerek Ermenistan ile Güney Azerbaycan'ı zaptetmekle görevlendirildi. 5 Eylül 1918'de Bakü'yü ele geçirmek için Tebriz'e doğru ilerleyen İngilizler'i geri püskürttü ve İran Azerbaycanı'na hâkim oldu. Osmanlı ordusunun diğer cephelerde yenilgiye uğraması üzerine birliklerini Nahçıvan'a çekmek zorunda kaldı. Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasının (30 Ekim 1918) ardından İstanbul'a çağırıldı. (<https://islamansiklopedisi.org.tr/kazim-karabekir>)

275 Kazım Karabekir Paşa

276 Anton Ivanoviç Denikin

1-2 Temmuz 1920 günü Edremit ve Burhaniye Yunanlıların eline geçti. İvrindi cephesinin direnmesi üzerine Bergama'dan gelen Yunan birliği İvrindi'ye girmeden Balıkesir'e yöneldi. İbrahim Ethem Bey komutasındaki milli müfrezeler ile Kuvay-ı Milliyeciler'in oluşturduğu müfrezeler işgalci

Yunanlar'a rahat vermemiş, hatta yere yer zararlar da verere bezdirmişler ve zamanı gelince de Balıkesir ve civarından kovmuşlardı.

Balıkesir ve civarında işgallere karşı organize olan Milli Müfrezeler:

- 1 nci Müfreze : Bigadiç – Konakpınar Arası
- 2 nci Müfreze : Kula – Eşme Bölgesi
- 3 üncü Müfreze : Sındırgı – Akhisar Arası
- 4 üncü Müfreze : Akhisar – Gelenbe Arası
- 5 inci Müfreze : Kırkağaç – Soma Arası
- 6 ıncı Müfreze : Dursunbey – Kemalpaşa – Tenice Bölgesi
- 10 uncu Müfreze : Kepsut – Balıkesir arası
- 11 inci Müfreze : Simav – Demirci Bölgesi
- 12 inci Müfreze : Gördes – Salihli Bölgesi
- 13 üncü Müfreze : Sındırgı – Kınık – Porsunlar Bölgesi
- Jandarmalar : Sındırgı Simav Bölgesi
- Ayrıca Gönen'de;
- Çetmili Osman Bey Müfrezesi
- Altıparmak Nuri Efe Müfrezesi
- Çakmaklı Kazım Müfrezesi
- Edincikli Bacak Hasan Müfrezesi
- Sarıköylü Kürt Hasan Müfrezesi
- Karabulut Kazım Bey Müfrezesi (Gönen Çakmak Köyünden)
- Biga'dan;
- Çingen Ali Çetesi
- Yeniçiftlikli Mehmet Çetesi
- Arnavut Rahman Çetesi

Gönen'deki diğer ekipler gibi Çakmak köyünden Karabulut Kazım Efe ekibi de İbrahim Ethem Akıncılarına bağlanıp akıncı kanunnamelerine göre hareket etmeye başladıktan sonra büyük yararlılıklar göstermişlerdir. 4-5 Eylül gecesi Gönen'i basan Yunanlılara karşı büyük mücadele vermişler ve içlerinden birçoğu da şehit olmuştur. Bu şehitlerden bir tanesi de Şamlı Nahiyesi Armudalan Karyesinden Kıratlı Mehmed idi.

19 Mart 1339 Gönen belediye reisi ve heyetinin tuttuğu listenin altında şunlar yazıyordu;

“İş bu cetvelde isimleri muharrer efrad, memleketin işgal-i meş'ûmu üzerine müsellahan dağları karar ederek işgal kuvvetleri ile daimî surette muharebeler etmişler ve hatta bu uğurda, derûn-i cetvelde izah edildiği üzere pek çok da şehid vermişlerdir. En nihayet Yunanlıların fırarları esnasında dahi 4/5 Eylül gecesi kasabayı basarak, sekiz buçuk saat müsademe ile kasabaya girmişler ve ahalinin can ve malını ve emniyetiyle kasabayı diğer şehirlerimizin akıbeti gibi yanmaktan ve kül olmaktan kurtarmış bulunduklarından iş bu hüviyet ve isimleri takriren tasdik olunur.”

2 Temmuz 1920 Cuma sabahı İngiliz ve Yunan savaş gemilerinin Bandırma limanına girmesiyle

2. İşgal başladı. İskeleye Haydar Çavuş Camisinin halıları serilerek karşılanan Yunan Kralı Alexandros'un temsilcisi Komutan Mazarakis kent eşrafını KILKIŞ adlı savaş gemisinde kabul ederek

kenti teslim aldı. Bandırma bu tarihten sonra Müslüman ve Türk vatandaşlarının mallarının gasp edildiği ve sudan nedenlerle öldürüldüğü acılarla dolu 2 yılı işgal altında geçirdi¹¹⁰⁰.

277 Yunan kralının temsilcisi Mazarakis Bandırma'daki askeri birliklerini ziyaret ediyor

¹¹⁰⁰ <https://www.gercekbandirma.com/igalin-acisini-unutmayan-bandirma-19-mayisi-coskuyla-kutlayacak>

278 Yerdeki halılar yakındaki Haydar Çavuş Camisine ait halılardı

7 Temmuz 1920'de Batum'da Gürcü askerlerin katıldığı geçit töreni sonrası, düzenlenerek Büyük Britanya bayrağı indirilerek, yerine Gürcistan Cumhuriyeti bayrağı göndere çekilmiştir. Törene Memed Abaşıdze ve Meclis üyeleri de katılıp, Gürcü ordusunu selamlamışlardı. Tören alanında dev bir pankartta “*Yaşasın birleşik İslam ve Hristiyan Gürcistan'ı!*” yazılmıştı. Gürcistan hükümeti, Sadâyı Millet harekâtına karşı önlemler alarak Sadâ-yı Millet gazetesini de kapatmıştır. Ankara Büyük Millet Meclisi Hükümeti 25 Temmuz 1920'de Gürcistan Hükümeti'ne Gürcü kuvvetlerin Batum'u işgali ettiğini gerekçe göstererek protesto göndermiştir¹¹⁰¹. (ZAZA TSURTSUMİA, 2018, s. 9)

25 Temmuz 1920'de Trakya'daki işgal hareketinin bitmesinden sonra Yunan Kralı I. Aleksandros, işgal edilen yeni yerleri görmek üzere bir geziye çıktı. İzmir Taburu'nun başında önce Edirne'ye, oradan Kırklareli yolu ile Midye'ye gitti. Averof Zırhlısı ile de Gelibolu ve İzmir üzerinden Atina'ya döndü.

279 Aleksandros Edirne'ye girerken, 1920

27 Eylül 1920 H-13-01-1339 Fransız ve Yunanlıların Karesi sancağında vukua getirdikleri zulüm ve taşkınlıkların Karesi Mutasarrıflığından bildirilmesi¹¹⁰².

¹¹⁰¹ Gogolaşvili, 2005, s. 160

¹¹⁰² BOA.DH.EUM.AYŞ.46/21

29 Eylül 1920 Türk hükümeti Ermeni sorununun askerî yolla çözülmesi için karar aldı. Türk ordusu 29 Eylül'de Sarıkamış'ı¹¹⁰³, 30 Ekim'de ise Kars'ı ele geçirdi¹¹⁰⁴. Bu başarılarından sonra Türklerin Ermenistan'ın başkenti Erivan istikametine doğru yönelmesi üzerine¹¹⁰⁵ Ermeniler, 3 Aralık 1920 tarihinde Gümrü Antlaşması'nı imzalamak zorunda kaldılar¹¹⁰⁶. Ancak Sovyet Rusya birlikleri de 2 Aralık 1920'de Erivan'a girerek, Ermenistan'da Sovyet idaresini tesis ettiler¹¹⁰⁷.

28 Ekim 1920 İbrahim Ethem'in Demirci Kaymakamlığına atanması

05 Kasım 1920 H-22-02-1339 Karesi sancağı dahilindeki Kuva-yı Milliye şimal grubunun geri dönmesi esnasında bir hayli nü kud, eşya, hayvan ve erzak terk eylediği, ayrıca Balya kazasında kain İsmail Efendi'nin zimmetine para geçirdiği tahkik edilerek taht-ı tevkife aldırıldığı ve Edremid Yunan Merkez Kumandanı Mavro Matris'in Kuva-yı Milliye'ye aid meblağdan bir kısmını gasp eylediği. BOA.DH.İ.UM.19/1

01 Ocak 1921 H-1.10.1337 tarihlerinde Gürcü göçü devam etmekteydi.

Şubat 1921 Azerbaycan ve Ermenistan'ı istila eden Sovyet Rusyası, Şubat 1921'de Gürcistan'ı da işgal ederek burada Sovyet rejimi kurup hakimiyeti Bolşevikler'e verdi. 1921-1922 yıllarında Bolşevikler aydınlara ve öğrencilere karşı baskı uyguladılar.

25 Şubat 1921 Sovyet ve Türk orduları neredeyse aynı zamanda Gürcülere karşı taarruza geçtiler. Şubat 1921 ortalarında iki koldan saldırıya geçen Bolşevik ordusu¹¹⁰⁸ Gürcüleri hezimete uğratarak **25 Şubat'ta** Tiflis'e girdi¹¹⁰⁹. Bolşeviklerin Gürcistan'a yönelik askerî harekâtı sürerken, Türkler de Batum, Artvin ve Ahıska gibi yerleri ele geçirmek için harekete geçti. Ankara hükümeti, bu amaçla ilk önce **20/21 Şubat** gecesi Gürcülerden Ardahan'ın ve Artvin'in tahliye edilmesini istedi¹¹¹⁰. İki ateş arasında kalan Gürcüler bu durum karşısında Ardahan ve Artvin'i tahliye etmek zorunda kaldılar. Tahliyeden sonra Türk birlikleri, **23 Şubat'ta** Ardahan ve Artvin'e girdiler¹¹¹¹ (Mustafa SARI, Kafkasya Özel Sayısı, s. 483)

09 Şubat 1921 H-30.05.1339 R-09.02.1337 Batum Ankara hükümeti ultimatomu sonucu anayurda katıldı.

Şubat 1921'de, Tiflis'e Kızıl ordu saldırısı günlerinde, TBMM hükümeti komutanlarından Kazım Karabekir Paşa tarafından Batum'a gönderilen bir Türk heyeti *İslam Gürcistanı Meclisi* liderleri ile görüşme yapmıştır. Türk heyeti Meclis Başkanı, Memed Abaşıdze'ye Acaristan Meclisi adına Batum bölgesinin Türkiye ile birleşmesine dair kararı açıklamasını teklif etmiştir. Ankara hükümetinin bu durumda Acaristan'a özerklik tanıyacağını vaat edilmiştir. Memed Abaşıdze ile Meclis liderleri bu teklifi kabul etmemiştir¹¹¹² (ZAZA TSURTSUMİA, 2018, s. 10).

1 Mart 1921 Bolşeviklerin ilerlemesi üzerine Batum'a doğru çekilmeye başlayan Gürcü hükümeti, Batum'un Türk birlikleri tarafından işgalini masaya yatırmışlardı¹¹¹³. Bu arada Türkiye'nin Gürcistan Mümessili Albay Kazım (Dirik) Bey, Hariciye Vekâleti'ne ve Kazım Karabekir Paşa'ya 1 Mart 1921 tarihinde gönderdiği bir telgrafta, Batum'un Bolşevikler tarafından işgali durumunda Türk hükümetinin nasıl bir tavır takınacağını sormaktaydı¹¹¹⁴. Kazım Karabekir Paşa da 2 Mart'ta Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'ne gönderdiği telgrafta, Riyaset'i uyarak Gürcülerin Batum'un Türk ordusu tarafından işgali teklifinde bulunmalarının muhtemel olduğunu belirtmişti. (Mustafa SARI, Kafkasya Özel Sayısı, s. 484)

¹¹⁰³ Albayrak, 5 Ekim 1920, n. 112, s. 1

¹¹⁰⁴ Albayrak, 1 Kasım 1920, n. 116, s. 1; İstikbâl, 31 Ekim 1920, n. 185, s. 1.

¹¹⁰⁵ Doğu Cephesi (1919-1921), c. III, s. 223; İleri, 17 Kasım 1920, n. 1018, s. 1.

¹¹⁰⁶ İleri, 11 Aralık 1920, n. 1039, s. 1; Albayrak, 16 Aralık 1920, n. 122, s. 2.

¹¹⁰⁷ Vakit, 29 Aralık 1920, n. 1097, s. 1; Chicago Daily Tribune, 5 Aralık 1920, s. 13

¹¹⁰⁸ Vakit, 20 Şubat 1921, n. 1150, s. 1.

¹¹⁰⁹ NA, FO, 371/6269, E2838/55/58; Christian Science Monitor, 4 Mart 1921, s. 14; İstikbâl, 27 Şubat 1921, n. 236, s. 1; İleri, 2 Mart 1921, n. 1111, s. 1.

¹¹¹⁰ Serpil Sürmeli, Türk-Gürcü İlişkileri (1918-1921), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2001, s. 637-638.

¹¹¹¹ ATASE, İSH, K: 618, G: 109, B: 109-1

¹¹¹² Abaşıdze, 1967, s. 87

¹¹¹³ ATASE, İSH, K: 1252, G: 61, B: 61-3a; ATASE, İSH, K: 913, G: 53, B: 53-1

¹¹¹⁴ ATASE, İSH, K: 1252, G: 61, B: 61-4/4a/5.

8 Mart 1921'de Gürcülerin Bolşevikler karşısında zor duruma düşmeleri üzerine Gürcü hükümeti, Batum, Ahıska ile Ahılkelek'in Türk ordusu tarafından derhal işgal edilmesini teklif etmek üzere Ankara'daki Gürcü Elçisi Simon Mdivani'yi görevlendirdi¹¹¹⁵. Mdivani de Batum, Ahıska ve Ahılkelek'in Türk birlikleri tarafından işgal edilmesiyle alakalı Gürcü hükümetinin talebini 8 Mart 1921'de Ankara hükümetine iletti. Acil olarak toplanan Heyet-i Vekile aynı gün Gürcü teklifini kabul etti¹¹¹⁶. Bunun üzerine Hariciye Vekili Ahmet Muhtar Bey, 8/9 Mart'ta Şark Cephesi Kumandanı Kazım Karabekir Paşa'ya bir telgrafla Batum ile birlikte Ahıska ve Ahılkelek'in Türk ordusu tarafından işgal edilmesi emrini bildirdi¹¹¹⁷. Bu arada Şark Cephesi Kumandanı Kazım Karabekir Paşa, Mdivani'nin teklifi Türk hükümetine ulaşmadan birliklerine Ahıska'yı işgal emri vermişti. Bu emir ile Ahıska, 7 Mart'ta Türk birlikleri tarafından işgal edildi¹¹¹⁸. Şark Cephesi Kumandanı Kazım Karabekir Paşa, Batum, Ahıska ve Ahılkelek'in işgali için 9 Mart günü emri altındaki birliklere bir emirname gönderdi. Kazım Karabekir Paşa, bu emirnamede Ahılkelek ve Ahıska kazalarıyla Batum'un işgal edilmesine TBMM hükümeti tarafından karar verildiğini belirttikten sonra Batum'un işgalinin Misakı Milli'yi tatbik etmek olduğunun ve daha sonra burada halkoylamasının yapılacağını Kızılordu komutanlarına izah edilmesini istemiştir. Ayrıca Batum ve bölgesinin işgali için de Çoruh Grubu Kumandanlığı oluşturulmuş ve 7. Alay Kumandanı Binbaşı Ali Rıza Bey'in bu gruba komuta etmesine karar verilmiştir¹¹¹⁹. Bu hazırlıkların dışında Kazım Karabekir Paşa, XI. Kızılordu Komutanı Keker'e 9 Mart'ta bir telgraf göndererek hükümetinden Batum'un işgali için emir aldığını belirterek, Batum'u işgal için Ahıska'dan gönderilen Kızıl Süvari birliklerinin şehri işgal etmemelerini de istemişti¹¹²⁰. Batum harekâtı 10 Mart 1921 günü sabah saatlerinde Hopa'da bulunan Erkân-ı Harp Yüzbaşısı Talat Bey tarafından Çoruh Grubu'na ait birliklerle başlatıldı¹¹²¹. Talat Bey'in emri altındaki birlikler saat 12.00'da hududu geçtiler¹¹²². Kazım Karabekir Paşa da aynı gün Batum'u alacak birliklerine bir emirname göndererek şehrin Türk birlikleri tarafından işgali sırasında yapılacakları aktarmıştı. Bu emirnamede Türk birliklerinin şehirdeki asayişini sağlanması, Türk askerleri arasında taşkınlıkların olmaması, şehirdeki yabancıların mal ve canların korunması, hukuk ve hürriyetlerinin sağlanması, Bolşevik birliklerine karşı dostane hareket edilmesi ve düşmanca bir tavır alınmaması gibi hususlar bulunmaktaydı¹¹²³. (Mustafa SARI, Kafkasya Özel Sayısı, s. 485)

1921 yılının 11-19 Martında Batum'u elinde tutan Kazım Karabekir'e bağlı birlikler ile Gürcüler arasındaki çatışmalar Gürcistan'ı işgal eden Kızıl ordu birliklerin Acara'ya gelmesiyle son bulmuştur. (ZAZA TSURTSUMIA, 2018, s. 10)

11 Mart 1921'de saat 12.00'da Nihayet Erkân-ı Harp Yüzbaşısı Talat Bey'in komutası altındaki Çoruh Müfrezesi'ne bağlı 7. Alay'ın 3. Taburu, 11 Mart 1921'de saat 12.00'da Batum'a girdi¹¹²⁴. Böylece Batum yaklaşık 2,5 yıl aradan sonra tekrar Türk idaresine girdi (Mustafa SARI, Kafkasya Özel Sayısı, s. 486).

12 Mart 1921'de Batum'un Çoruh Grubu tarafından Şark Cephesi Kumandanlığı'na bağlı olmak üzere idare edilmesi kararlaştırıldı. Bu mıntıkada millî teşkilat yapılacaktı¹¹²⁵. Batum'daki birlikleri takviye etmek için 12 Mart'ta 1.200 kişiden oluşan bir Türk birliği daha şehre girdi¹¹²⁶.

Batum'daki Türk idaresinin mahiyeti ile alakalı Heyet-i Vekile, 13 Mart 1921'de toplanarak özetle aşağıdaki kararları almıştı:

16 Mart 1921 H-06.07.1339'de Moskova'da imzalanan Türkiye-Rusya antlaşması sonucu, Batum bölgesi yerel halkın yönetsel geniş özerklik şartı ile Gürcistan'a bırakılmıştır. (ZAZA

¹¹¹⁵ ATASE, İSH, K: 619, G: 18, B: 18-1.

¹¹¹⁶ Sürmeli, a.g.e., s. 657.

¹¹¹⁷ ATASE, İSH, K: 1252, G: 79, B: 79-1.

¹¹¹⁸ Doğu Cephesi (1919-1921), c. III, s. 247.

¹¹¹⁹ ATASE, İSH, K: 1252, G: 79, B: 79-3.

¹¹²⁰ ATASE, İSH, K: 1252, G: 77, B: 77-4.

¹¹²¹ ATASE, İSH, K: 1252, G: 74, B: 74-3; ATASE, İSH, K: 618, G: 131, B: 131-1a.

¹¹²² ATASE, İSH, K: 618, G: 126, B: 126-1.

¹¹²³ ATASE, İSH, K: 1252, G: 80, B: 80-2/3

¹¹²⁴ ATASE, İSH, K: 1252, G: 80, B: 80-2/3

¹¹²⁵ İleri, 28 Mart 1921, n. 1137, s. 3.

¹¹²⁶ İleri, 28 Mart 1921, n. 1137, s. 3.

TSURTSUMİA, 2018, s. 10) Artvin ve Ardahan Türkiye'ye bırakıldı. Antlaşma 16 madde ve 3 ekten oluşmaktadır. İlk maddede her iki tarafın çıkarlarını yansıtmayan ve güç ilişkisine dayalı antlaşmaların geçersiz olduğu belirtilir. Yine bu maddede yeni Türkiye'nin sınırları belirlenir. Ülkenin doğu sınırında Kars ve Ardahan sancakları Türkiye egemenliğine geçerken, Batum Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne bırakılır. Üçüncü maddede Azerbaycan denetiminde Nahçıvan özerk bölgesinin tesis edilmesi karara bağlanır.

13 Ekim 1921 Sakarya Muharebesinin Ankara Hükûmetinin zaferiyle sonuçlanmasından sonra Sovyet Rusya'nın aracılığıyla üç Sovyet Cumhuriyeti Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan ile Kâzım Karabekir'in temsil ettiği TBMM Hükûmeti arasında 13 Ekim 1921'de Kars Antlaşması imzalandı. Kars Antlaşması'yla Türkiye'nin doğu bölgesindeki günümüzdeki sınırlar çizilmiş oldu.

Ekim 1921'de Kars'ta Gürcistan ile Türkiye arasında imzalanan bir antlaşma ile de Batum bölgesi Moskova'da kabul edilen şartlar çerçevesinde Gürcistan'a devredilmiştir. (ZAZA TSURTSUMİA, 2018, s. 10)

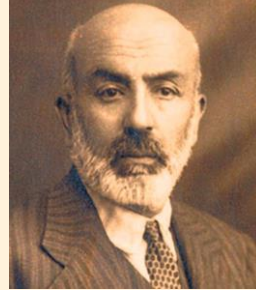
1922 Gürcü menşevikleri 1922-1924 yılları arasında Bolşevikler'e karşı mücadelede başarılı olamadılar.

1922-1936 yıllarında Gürcistan, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nin üyesi olarak Transkafkasya Federal Devleti'nin oluşumunda yer aldı.¹¹²⁷

Mehmet Akif Ersoy,

30 Haziran 1922
(1338), *Yeni Gün Gazetesi*.

*O yeşil toprağın ey yüzler ağartan Karesi,
Şimdi binlerce şehidin kanayan makberesi.
Sana hasret kalan evlâdın için dünyada
Varsa kahrolmadan haram edecek yer, neresi?
Hani gök kubbenin altında görülmüş mü eşin?
Dağların bağ, hele vadilerin altın deresi!
Ey benim her taşı bir mabedi-i iman yurdum,
Seni er-geç bana mutlak verecek mabudum!*

¹¹²⁷ <http://www.gdd.org.tr/yazidetay.asp?id=61>

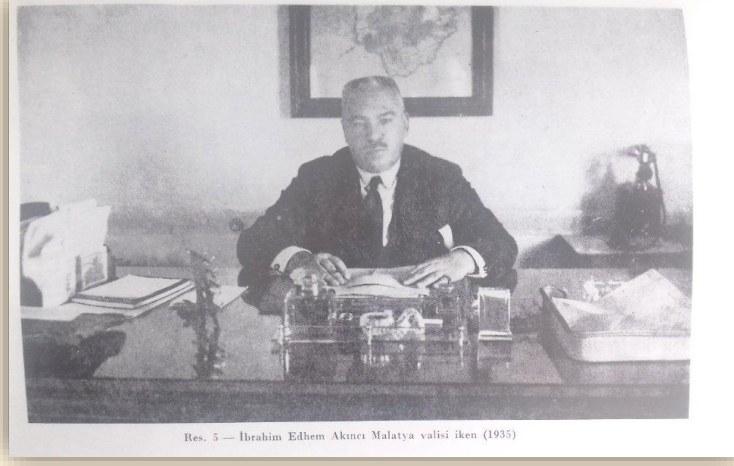
30.06.1922 H-05.11.1340 R-30.06.1338 Mehmet Akif Ersoy Balıkesir'in işgal altında olduğu günlerde Yeni Gün gazetesinde neşredilen bir şiiri ile duygularını anlatmıştır.

280 Vatan mahsun ben mahsun , Döneme ait bir kartpostal -- Duvarda Namık Kemal ve Yavuz Sultan Selim'in fotoğrafları ile birlikte, Türk kadınının üzüntüsü tasvir edilmiş... Kartın altında Namık Kemal'in "vatan mahzun, ben mahzun" dizeleri yazmaktadır.

06.09.1922 H-14.01.1341 Balıkesir'in Yunan işgalinden kurtuluşu. 6 Eylül 1922'de Balıkesir İbrahim Ethem Bey'in kumandasındaki Milli Müfrezeler tarafından kurtarıldıktan sonra, 2. Ordu kumandanı Yakup Şevki Paşa kumandasındaki Milli Ordu önündeki Yunan ordusu artıklarını temizleyerek ancak 15 Eylül 1922'de Balıkesir'e ulaşabilmişti. 9 Eylül 1922 İzmir'in kurtuluşunun ertesi günü 10 eylülde batı cephesi karargâhı İzmir'e nakledilirken, Yakup şevki paşa da Akhisar üzerinden Balıkesir'e hareket etti. Gelen milli ordu Balıkesir'e kurtarıcı olarak girebileceğini beklerken Balıkesir kurtarılmış olarak buldu. İzmir'in de düşman işgalinden kurtulması ile İbrahim Ethem Bey Milli Müfreze birliklerini terhis ettiğini Yakup Paşa'ya bildirmişti¹¹²⁸.

¹¹²⁸ Kendi Yurdunda Esir Olmak. İşgal Yıllarında Balıkesir Aydın Ayhan s.288

Res. 5 — İbrahim Edhem Akıncı Malatya valisi iken (1935)

06.09.1922 Batı Anadolu'nun Yunan işgalinden kurtarılmasının ardından hasar ve tahribatın tespit edilip gerekli planlar dahilinde ahaliye yardım edilmesi için kurulan Muavenat-ı İçtimaiye Komisyonlarının dışında bu maksatla çalışan bir diğer kuruluş Hilal-i Ahmer Cemiyeti olmuştur¹¹²⁹. Yunan işgalinden kurtarılan sahaların yeniden imar ve inşasında hükümetin Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ni davet ettiği görülür. 6 Eylül 1922 tarihli kararnamede düşmanın çekilme güzergâhı üzerinde yarattığı tahribat nedeniyle yaraların bir an önce sarılması için hükümetin ve halkın derhal "lazıma-yı şefkat ve muaveneti azamî derecede ifa eylemesinin" gerekli olduğu ifade edildikten sonra bu maksatla her tarafta teşkilatı bulunan Hilal-i Ahmer'in yardımda bulunması talep edilmiştir.¹¹³⁰ Balya'da Yunan işgali öncesinde nüfus miktarı 31.131'dir. İşgalden sonra tespit edilen nüfus 23.882 olup; bunun 7.000'i erkek, 8.500'ü kadın ve 8.382'si de çocuktur. Köyler de dahil olmak üzere mesken miktarı işgal öncesinde 734 olup, bu sayı Yunan tahribatı neticesinde 620'ye düşmüştür.¹¹³¹ Yunan

Yunan Ordusu'nun Balya'ya bağlı 8 köyde tahribat yarattığı ve toplamda 111 haneyi yakarak tahrip ettiği görülmektedir.

Kavakcedit'te (Bugünkü Yenikavak Köyü) 2, Ilıca'da 3, Söbücealan'da 1, Koyuneri'nde 4, Söğüt'te 2, Fındıklı'da 82, Kızıldam'da 14, Mancılık'ta 3'tür.¹ Muavenat-ı İçtimaiye Komisyonu ise Balya'daki tahrip edilmiş mesken miktarını 114 olarak vermiştir.

(ÖZKAN, Yaz 2020, s. 2306)

¹¹²⁹ **Hilal-i Ahmer:** Türk Kızılayı'nın öncü cemiyeti (eski adı). 11 Haziran 1868'de "Osmanlı Yaralı ve Hasta Askerlere Yardım Cemiyeti" olarak kuruldu. Cemiyet 1877 yılında "Osmanlı Hilali Ahmer Cemiyeti" adını aldı. 1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte kuruluşun adı "Türkiye Hilali Ahmer Cemiyeti" olarak değişti. 1935 yılında ise kurumun ismi "Türkiye Kızılay Cemiyeti" oldu. Günümüzde ise "Türk Kızılayı" olarak bilinmektedir. <https://www.lafsozluk.com/2013/06/hilali-nedir-hilal-i-ahmer-ne-demektir.html>

¹¹³⁰ İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Bey'in CA. 30. 18. 1. 1. 5. 58. 1 ve CA. 272. 12. 39. 38. 11/4. "İstanbul Halkı Harap Olan Memleketler Ahalisine Muavenete Devam Ediyor", Osmanlı Hilal-i Ahmer Mecmuası, 15 Eylül 1338, No. 13, s. 299. "Hilal-i Ahmer'in Faaliyeti", Vakıf, 11 Eylül 1338, No. 1704, s. 3

¹¹³¹ TKA. 1323/59. 32

Ordusu'nun Balya'ya bağlı 8 köyde tahribat yarattığı ve toplamda 111 haneyi yakarak tahrip ettiği görülmektedir. **Kavakcedit'te (Bugünkü Yenikavak Köyü) 2**, Ilıca'da 3, Söbücealan'da 1, Koyuneri'nde 4, Söğüt'te 2, Fındıklı'da 82, Kızıldam'da 14, Mancılık'ta 3'tür.¹¹³² Muavenat-ı İçtimaiye Komisyonu ise Balya'daki tahrip edilmiş mesken miktarını 114^{xxix} olarak vermiştir.¹¹³³ (ÖZKAN, Yaz 2020, s. 2306)

24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan Barış Antlaşması'ndan sonra, 23 Ağustos 1923'ten itibaren İtilaf kuvvetleri İstanbul'dan ayrılmaya başladı. Son İtilaf birliği ise 4 Ekim 1923 günü Dolmabahçe Sarayı önünde düzenlenen bir törenle Türk bayrağını selamlayarak şehri terk etti. Lozan barış anlaşmasına göre; Boğazlar, görüşmeler boyunca üzerinde en çok tartışılan konudur. Sonunda geçici bir çözüm getirilmiştir. Buna göre askeri olmayan gemi ve uçaklar barış zamanında boğazlardan geçebilecek. Boğazların her iki yakası askersizleştirilip, geçişi sağlamak amacıyla başkanı Türk olan uluslararası bir kurul oluşturuldu ve bu düzenlemelerin Milletler Cemiyeti'nin güvencesi altında sürdürülmesine karar verildi. Böylece Boğazlar bölgesine Türk askerlerinin girişi yasaklandı. Bu hüküm, 1936 yılında imzalanan Montrö Boğazlar Sözleşmesi ile değiştirilmiştir.¹¹³⁴

281 Lozan Anlaşması

6 Ekim 1923'te ise Şükrü Naili Paşa¹¹³⁵ komutasındaki 3. Kolordu İstanbul'a girdi ve işgal resmen sonlandı. İşgal 4 yıl 10 ay 23 gün sürdü. Her yılın 6 Ekim'i böylece İstanbul'un kurtuluş günü olarak belirlendi ve kutlanmaya başlandı¹¹³⁶.

¹¹³² Bkz. Harita 7. TKA. 1323/59. 31.

¹¹³³ CA. 30. 10. 5. 30. 37/20.

¹¹³⁴ https://www.lib.byu.edu/index.php/Treaty_of_Lausanne

¹¹³⁵ **Şükrü Naili Gökberk** (1876, Selanik- 26 Kasım 1936, Edirne), Türk asker, Kurtuluş Savaşı komutanlarından ve siyaset adamı. Bursa, Eskişehir ve İstanbul'un düşman işgalinden kurtuluşu sırasında Türk ordusunun başında şehre giren Kurtuluş Savaşı kahramanıdır.

¹¹³⁶ https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0stanbul%27un_Kurtulu%C5%9Fu

282 Şükrü Naili Gökberk Paşa

1923 H-1342'te Türkiye'deki bütün sancaklar vilâyete çevrilmiş, bu bağlamda Karesi sancağı da Balıkesir vilâyetinin merkezi olmuştur.

29.10.1923 Cumhuriyet'in ilanı ile değişen idari sisteme göre Balya bugünkü idari şekli olan ilçe halini almıştır¹¹³⁷ (Nihal YILMAZ DEMİRASLAN, 2009, s. 28).

1925 Arçvet'e yol yapıldıktan sonra ziyerete gelen kaymakam, ahşap köy okulunu yenilemeye karar verir. Kaymakam, okulu ve yolu yenilenen köyün isminin de değiştirilmesinin güzel olacağını söyler. Köyde yaygın olarak sepet örme işi ile uğraşıldığından, köylülerin de fikirleri alınarak Arçvet yerine Örücüler köyü olarak değiştirilmesine karar verilir.¹¹³⁸

1926 Cumhuriyet'in ilanı sonrası 1926 'da Meclis tarafından alınan, "hanedanlara ait vilayet isimlerinin kaldırılması" kararı gereğince Karesi ismi değiştirilerek, yerine Balıkesir kullanılmaya başlanmıştır¹¹³⁹.

1926 Muhammed Fevzî el-Batumi, Gümüşhânevi Dergâhı Şeyhi Şeyh Ömer Ziyaeddin Dağıstani'nin hulefâsındandır. 1926 yılındaki Şapka Kanunu dolayısıyla Türkiye'yi terk ederek Medine-i Münevvere'de mücavir olmuştur. Mescid-i Nebevi'de hadis dersleri vermiş, Medine Arif Hikmet Bey Kütüphanesinde Hâfız-ı Kütüb olarak vazife yapmıştır. 17 Mart 1954 (12 Recep 1373) tarihinde vefat etmiş olup, Cennetu'l-Bakî kabristanında medfundur. İki Arapça dört matbu eseri vardır. Eyüp Zal Mahmud Paşa Medresesi Müderrisi ve Eyüp Hacı Ali Nakşi Dergâhı son postnişini Müderris Şeyh Muhammed Fevzî Batumi tanınmış Gürcü ulemâ ve meşâyihindendir¹. En meşhur eseri *Hulasatu't-Tasavvuf* olan Batumî'nin üzerinde duracağımız eseri *en-Nefhatü'l-Medeniyye*, onun Nebî (as.)'ın medfun olduğu Medine şehrine yönelik yazdığı manzum şehir methiyesidir. Batumî eserin içeriğini haşiyelerle zenginleştirmiştir. (Ahmet ŞEN, 25-26 KASIM /2017, s. 217)

1927'de İstanbul'da Türkçe olmayan sokak, cadde ve meydan isimlerinde kapsamlı bir değişikliğe gidilerek 6.215 isim değiştirildi.¹¹⁴⁰

1927 yılında yayınlanan Muvahhid Zeki'nin Artvin Vilayeti Hakkında Malumatı Umumiye adlı eserinin 117'nci sayfasında Arçvet köyü kayıt altına alınmıştır. O tarihteki köyün nüfusunun ne kadar azaldığı görülebilmektedir. 2 hanede 6 kadın 5 erkek toplam 11 kişi kalmıştır. Nüfusun azlığı ve komşu köye yakınlığı nedeni ile bir başka köyün mahallesi durumuna gelmiştir. 1925 yılında köyün isminin resmi olarak Örücüler şeklinde değiştirilmesine rağmen bu kaynakta hala Arçvet olarak geçmesi ilginçtir. Muhtemelen yazar resmi kaynaklar yerine köylülerin kullandığı ve alışkın olduğu

isimleri kullanmayı tercih etmiş olabilir. **آرچیوہت** - **ارچیوہت** (Osmanlıca diğer yazılışı)¹¹⁴¹

¹¹³⁷ Balya'nın idari yapısı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., Tuncer Baykara, Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I, Anadolu'nun İdari Taksimatı, Ankara 1988, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları 86, s. 178-234.

¹¹³⁸ <http://www.gdd.org.tr/koydetay.asp?id=415>

¹¹³⁹ http://kentarsivi.balikesir.bel.tr/Balikesir_Tarihi.aspx

¹¹⁴⁰ Tahincioğlu, Gökçer; Karapınar, Türker (19 Ağustos 2009). "12 bin isim değişti". Milliyet. Erişim tarihi: 17 Şubat 2018. Sönmez, Özlem (17 Eylül 2003). "Sokak adlarında tarih gizli". Radikal. Erişim tarihi: 17 Şubat 2018.

¹¹⁴¹ Muvahhid Zeki'nin 1927'de yayımlanan Artvin Vilayeti Hakkında Malumatı Umumiye, sayfa 117

— ۱۱۷ —

اسكى اسملىرى	يېڭى اسملىرى	هانه	بگونه	اركان	قاديى
قلېكون		۴۱۰۴	۱۹۷۴۸	۱۰۲۹۸	۹۴۶۲
خرتوويس قريهسى	قوماقلى قريهسى	۲۳	۹۸	۴۸	۵۰
زكريا	د	۲۹	۱۴۵	۷۸	۶۷
آنگليا	د	۸	۲۷	۱۳	۱۴
بورچقه ناحيه مركزى [۱]		۸۷	۲۷۱	۱۶۹	۱۰۲
ارچيوه قريهسى [۲]	اوجىلر قريهسى	۲	۱۱	۵	۶

283 117 nolu sayfa alt kısmı

[۲] آرچيوه ، چيقادوت ، داقورا بورچقه يه يكرى دقيقه ويارم ساعت مسافه ده اولدقلرندن
هان برر محلهسى حكمده در . مدكور كويلرده «۲۸» قاديى «۳۵» اركان ييانجى واردر .
بيانجىلك ۱ كثريسى ريره اهاليهسددر .

[۳] «۴» اركان «۵» قاديى اولهرق «۹» نفوس ييانجى مقيددر .

[۴] «۸» «۷» «۶» «۵» «۴» «۳» «۲» «۱» «۰»

[۵] «۲۵» «۲۴» «۲۳» «۲۲» «۲۱» «۲۰» «۱۹» «۱۸» «۱۷» «۱۶» «۱۵» «۱۴» «۱۳» «۱۲» «۱۱» «۱۰» «۹» «۸» «۷» «۶» «۵» «۴» «۳» «۲» «۱» «۰»

Tablo 31:

Kadın	Erkek	Yekün	Hane	Yeni İsimleri	Eski İsimleri
6	5	11	2	2 Avcılar Karyesi	Arçvet Karyesi

2 Arçvet, Çeyakadit, Yikirmi dakika ve yarım saat mesafede olduklarından (hemen) birer mahallesi hükmündedir (Mudakur köyleride) 26 Kadın 40 Erkek yabancı vardır. Yabancılar ki ekseriyesi (reyreh) ehliyesindendir.

1 Kasım 1928'de 1353 sayılı "Yeni Türk harflerinin kabul ve tatbiki hakkında Kanun'un kabul edilmesi ve yeni alfabenin yerleştirilmesi ile resmi kayıtlar da yeni alfabe ile yazılmaya başlamıştır. Bu yasanın kabulüyle o güne kadar kullanılan Arap harfleri esaslı Osmanlı elifba'sının resmîyeti son buldu ve Latin harflerini esas alan Türk alfabesi yürürlüğe kondu¹¹⁴².

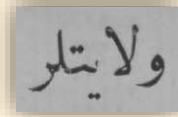
¹¹⁴² https://tr.wikipedia.org/wiki/Harf_Devrimi

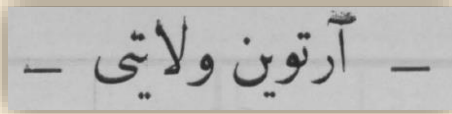
284 Bir grup çocuk, insanların yeni harfleri öğrenmesi için ağaca asılmış afişi inceliyor, 1930

1928 muhtemelen güvenilir olmayan bir Ermeni kaynağa göre Yenikavak köyünün adı 1928 senesinde Kavak olarak kaydedilmiştir. Bu bilgi başka herhangi bir kaynak tarafından tekrarlanmadığı gibi teyit de edilmemiştir. Bu bilgi muhtemelen yanlış bilgidir¹¹⁴³.

1928 tarihinde Dahiliye Vekaleti Yayınlarından Son teşkilatı mülkiyede Arçvet köyü yeni adı olan Örücüler Örüciler (Eurudjiler) (وروجیلر) olarak geçmektedir. Örücüler isminin “Eurudjiler” olarak yazılması ise henüz yapılan Harf devrimi ile gelen ve yeni Latin Harfleri ile yazı yazmayı daha öğrenememiş olunmasından kaynaklanıyor olmalı. Muhtemelen bu eseri kaleme alan kişiler Latin alfabesini öğrendikleri yabancı dil (Muhtemelen Fransızca) sayesinde biliyorlardı ve Latin alfabesinin Fransızcada kullanıldığı şekli ile kullanılmış gibi görünüyor.

285 Vilayet

286 Artvin Vilayeti s.77

¹¹⁴³ <https://nisanyanmap.com/?lv=2&y=Kavak&t=&srt=x&u=1&ua=0> kaynak güvenilir olmayabilir

ملاحظات	قضا ویا ناحیه مرکز لرینک			نقوس مقداری	ناحیه لک اسملری
	نقوس مقداری	ملاحظات عددی	اسملری		
		۵	آرتوین Artouvin	۲۳	مرکز ناحیه سی
		۰	آطه قله Ardandj	۵۳	آردانوچ
		۰	بکی یول bordjca	۴۸	بورچقه
		۰	زیتونلق Sirya	۱۴	سیریا
		۰	چامعلی Matchekhîl	۸	ماچخل
		۰	آداقلی Morgol	۲۰	مورغول

287 Bordjca Borçka 1928 s.77

بورچقه ناحیه سی	
Aralik	آرالیک
Arca keuy	آرقه کوی
Ada keul	آطه کول
Anbarli	آبارلی
Avdjilar	آوجیلر
Aladja	آلاجه
Ibricli	ایریقلی
Orta dère	اورته دره
Orta keuy	اورته کوی
Orhan	اورخان
Eurudjilér	اوروجیلر
Ichikli	ایشیکلی
Indjirli	انجیرلی
bach keuy	باش کوی
baldji	بالجی
bezendi	بزند
Pandjarli	پانچارلی
Tek Tach	تک عاش
Téquéli	تکلی
Tékin	تکین
Djivan	جوان
Tchat	چات

288 Öruciler (Eurudjiler) s.78 (وروجیلر) köyü Son teşkilatı mülkiyede köylerimizin adları. 1928

- ۳۷۹ -

باله قضاى		بالهكر ولاى	
كوى اسملى	لاتين حرفلىله	كوى اسملى	لاتين حرفلىله
ايلجه ناحيهسى		Kodja bouque	قوجه بوق
Ilydja	ايلجه	Queuqu tépe	كوكو تپه
Bidek pinar	بیدکینار	Queuqudjéler	كوكو دجلر
Sébudjé alani	سیدجه آلاسى	Medresse	مدرسه
Karlık	قارلق	Mustedjab	مستجابات
Karadja .hissar	قره جه حصار	Narimaalchiklar	نارلی مع حاشقر
Kavak alani	قواق آلاسى	Yagdiran	ياغدیران
Kavak djédid	قواق جدید	Yayladjilk	یایلاجق
Kayalar	قار	Yendjé	یکجه یانم قردی
Queuque moussa	كوكو موسی		
Yarich alani	یاریش آلاسى	اورسانلر ناحيهسى	
		Aravadjik	آراودجق
		Ourhoulare	اورهولار

289 Kavak djedid 1928 köylerimiz s.478 (قواق جدید) Son teşkilatı mülkiyede köylerimizin adları.

1928 tarihinde Dahiliye Vekaleti Yayınlarından Son teşkilatı mülkiyede köylerimizin adları eserinde Yenikavak köyü eski adı ile geçmektedir. Kavak djedid s.478 (قواق جدید) şeklinde

1928 Dahiliye Vekaleti Yayınlarından olan Son teşkilatı mülkiyede köylerimizin adları eserinde;

Sayfa 77'de Bordjca Borçka şeklinde,

Sayfa 78'de Arçvetköyü, Örüciler, Eurudjiler (وروجیلر) şeklinde

ve

Sayfa 478'de ise Yenikavak köyü, Kavak djedid (قواق جدید) olarak geçmektedir.

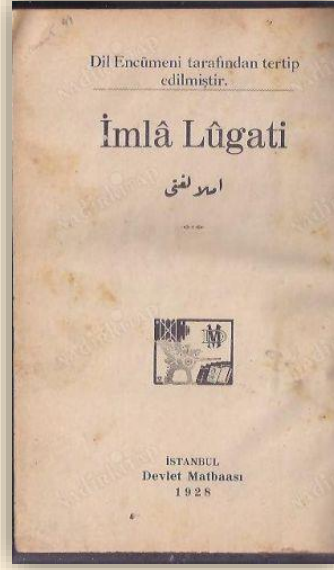
1928 Dahiliye Vekaleti Yayınları; Son teşkilatı mülkiyede köylerimizin adları

yazılmıştır.¹¹⁴⁴

12 Aralık 1928 Türkçedeki sözcüklerin yeni Türk harfleriyle nasıl yazılacağını gösteren ilk eser olan İmla Lügati 12 Aralık 1928 yılında basılmıştır.

¹¹⁴⁴ Dahiliye Vekaleti Yayınları; Son teşkilatı mülkiyede köylerimizin adları 1928 S.389

290 Latin harfleri için ilk kez basılan İmla Lugatı

1930

1930 Suriye'nin Halep şehrinde bir hayli Gürcü asıllı kimse yaşamaktadır. Bunların en ünlüleri Sabûni ailesidir. Safvetu't-Tefâsir gibi birçok dini eserin sahibi olan İslam alimi Muhammed Ali es-Sâbûnî de Gürcüdür. Din Alimi, Yazar Muhammed Ali Es-Sabuni, 1 Ocak 1930 yılında Halep'te dünyaya gelmiştir. 1952 yılında Ezher Üniversitesi, eş-Şeri'a fakültesini bitirmiştir. Daha sonra Şeri kada (yargı) bölümündeki tahassus eğitimini de tamamlayarak 1954 yılında Ezher'den mezun olmuştur. Daha sonra el-Alimiyye diplomasını almaya hak kazanan Muhammed Ali Es-Sabuni, ardından ülkesi Suriye'ye dönerek, sekiz yıl sürecek olan tedris faaliyetlerinde bulunmuştur. Sonradan Suudi Arabistan'a göç etmek durumunda kalmış ve burada Mekke-i Mükerrreme Üniversitesi Eğitim Fakültesinde ve eş-Şeria fakültesinde dersler vermeye başlamıştır. Buradaki tedris hizmeti yaklaşık yirmi sekiz yıl devam etmiş, bu uzun süre boyunca üniversite hocaları yetiştirmiş ve Ümmü'l-Kura Üniversitesinde birçok klasik eserin tahkikini yapmıştır.

291 Muhammed Ali Es-Sabuni

1933

Dahiliye Vekaleti Mahalli İdareler Umum Müdürlüğü'nin 1933'te yayımladığı *Köylerimiz* adlı kitapta Çakıroğulları'nın göç ettiği Arçvet ile ilgili kayıtlara ulaşmak mümkündür. Köyün adı Arçvet yerine sehven Arçvert biçiminde yazılmıştır. 1933 yılındaki bu kaynakta, nedeni anlaşılmamakla

birlikte Kavak-ı cedid veya Yenikavak ismi ile bir köy görünmemektedir¹¹⁴⁵. (Dahiliye Vekaleti Köylerimiz , 1933, s. 47).

Ar

KÖYÜN ADI	VİLÂYETİ	KAZASI	KÖYÜN ADI	VİLÂYETİ	KAZASI
ARAPTUL *	Urfa	Siverek	ARBUS	Van	Hakâri
ARAPUŞAĞI	Gaziantep	İslahiye	ARÇİVENK *	Muş	—
ARAPUŞAĞI	Malatya	—	ARÇÜK	Muş	Çapakçur
ARAPUŞAĞI (MAMARAŞ)			ARÇVERT	Çoruh	Borçka
TORS VE			ARDA *	Giresun	Alucra
KAS *	Elaziz	Baskil	ARDALA *	Çoruh	Hopa
ARAPUŞAĞI			ARDALA *	Diyarbakir	—
TEPESİ DE- LİK	Kırşehir	—	ARDAMUÇ *	Çoruh	Artvin
ARAPVİRAN	Urfa	Viranşehir	ARDOVA *	Elaziz	—
ARAPYALAN			ARDÖNK	Muş	—
KÖYÜ	Urfa	Siverek	ARDAPET	Elaziz	Hozat
ARAPYENGEÇ	Diyarbakir	—	ARDAS	Muş	Bitlis
			ARDASA *	Gümüşane	Torul

1933 yılındaki bu kaynakta Kavak-ı cedid veya Yenikavak ismi ile bir köy görünmemektedir.

Ar

KÖYÜN ADI	VİLÂYETİ	KAZASI	KÖYÜN ADI	VİLÂYETİ	KAZASI
ARAPTUL *	Urfa	Siverek	ARBUS	Van	Hakâri
ARAPUŞAĞI	Gaziantep	İslahiye	ARÇİVENK *	Muş	—
ARAPUŞAĞI	Malatya	—	ARÇÜK	Muş	Çapakçur
ARAPUŞAĞI (MAMARAŞ)			ARÇVERT	Çoruh	Borçka
TORS VE			ARDA *	Giresun	Alucra
KAS *	Elaziz	Baskil	ARDALA *	Çoruh	Hopa
ARAPUŞAĞI			ARDALA *	Diyarbakir	—
TEPESİ DE- LİK	Kırşehir	—	ARDAMUÇ *	Çoruh	Artvin
ARAPVİRAN	Urfa	Viranşehir	ARDOVA *	Elaziz	—
ARAPYALAN			ARDÖNK	Muş	—
KÖYÜ	Urfa	Siverek	ARDAPET	Elaziz	Hozat
ARAPYENGEÇ	Diyarbakir	—	ARDAS	Muş	Bitlis
ARARIM *	Konya	Beyşehir	ARDASA *	Gümüşane	Torul
			ARDAS *	Erzincan	Kemah

1933 köylerimiz dahiliye vekaleti 47. Sayfa

1935

1935 yılında yapılan genel nüfus sayımı kayıtlarında köyün ismi Yenikavak olarak görünmekte ve Ilıca Bucağına bağlı olduğu anlaşılmaktadır. Köyde 303 erkek, 332 kadın nüfus kaydedilmiştir. Erkeklerin nüfusunun kadınlardan az olmasının nedeni I. Dünya Savaşının bitmesinin üzerinden çok fazla vakit geçmemiş olması olabilir. Nitekim Çanakkale savaşında Yenikavak köyü şehitler vermişti.

¹¹⁴⁵ https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%96r%C3%BCc%C3%BCler,_Bor%C3%A7ka

Bunlardan 3 tane şehidin kayıtlarını daha önce yazmıştık. Diğer cephelerde de şehit vermiş olma ihtimali vardır. Ayrıca Yunan işgali yıllarının da bu duruma etkisi olabilir.

6

Balıkesir Vilâyeti — *Province de Balıkesir*

İdari taksimat itibarile nüfus miktarı

Population d'après les divisions administratives

1. Kazalar, şehir, nahiye ve köyler itibarile nüfus miktarı, mesahai sathıye, nüfus kesafeti, cinsiyet nisbetleri
Population par districts, villes, communes et villages, étendue territoriale, densité de la population, proportion par sexe

2. Kaza ve nahiyeler itibarile nüfus miktarı ve köy adedi
Population par districts et communes, nombre de villages

Nahiyeler <i>Communes</i>	Erkek <i>Hommes</i>	Kadın <i>Femmes</i>	Yekûn — Total	Köy adedi <i>Nombre de villages</i>	Köy başına vassat nüfus <i>Population moyenne par village</i>
Alibey	1 026	997	2 023	1	2 023
Altınova	2 444	2 381	4 825	11	439
Yekûn — Total	11 391	11 148	22 539	18	525
3. Balya					
Şehir — <i>Ville</i>	1 402	1 329	2 731	—	—
Merkez Nahiyesi <i>Commune centrale</i>	5 596	6 029	11 625	30	388
İlica	2 145	2 322	4 467	10	447
Orhanlar	3 446	3 531	6 977	11	634
Pazarköy	2 815	3 017	5 832	12	486
Yekûn — Total	15 404	16 228	31 632	63	459

14

Balıkesir Vilâyeti — *Province de Balıkesir*3. Nahiyeler ve köyler itibarıyla nüfus miktarı [¹]

Population par communes et villages

Mevkiler — Localités	Erkek Hommes	Kadın Femmes	Yekûn — Total	Mevkiler — Localités	Erkek Hommes	Kadın Femmes	Yekûn — Total
4. Karacahisar	144	156	300	11. Koruköy	147	146	296
5. Karlık	48	50	98	12. Yağdırın	299	350	649
6. Kavakalan	161	175	336				
7. Kayalar	492	533	1 025	Yekûn — Total	2 815	3 017	5 832
8. Söbücealan	46	59	105				
9. Yarışalan	179	200	379	Nahiye ve köyler yekûnu — Total des communes et des villages	14 002	14 899	28 901
10. Yenikavak	303	332	635	Balya kazası yekûnu Total du district	15 404	16 228	31 632
Yekûn — Total	2 145	2 322	4 467				

1935 sayımında köyün ismi artık Yenikavak olarak geçmektedir.

1935 genel nüfus sayımında köyümüz Balya İlçesi Ilıca nahiyesine bağlı 10 köyden biri olarak görünmektedir. Erkek nüfusu 303 ve kadın nüfusu 332 olmakla toplam 635 olduğu görülmektedir. Tahmini 100 haneli bir köy olduğu düşünülebilir.

1935 Genel Nüfus Sayımı

02.01.1935 tarihinde süresi başlayan, Soyadı Kanunu¹¹⁴⁶ gereğince herkesin kendisine Türkçe bir soyadı seçme zorunluluğu vardı. Süre içinde halkı bilgilendirmek, hatırlatmak ve teşvik etmek için gazetelerde ilanlar verilmişti. Halk, Milletvekillerinin de soyadlarını aldıkları hatırlatılarak teşvik ediliyordu. Gecikilmesi halinde, 5 liradan 15 liraya kadar para cezası ödeneceği ve hatta soy ismini kendileri seçemeyecekleri gibi, kendileri adına mülki amirlerinin belirlediği soy ismine razı olmak zorunda kalınacakları hatırlatılıyordu.

Çakıroğulları'nın nüfus kütüğüne iki farklı soy isimle kayıt yaptırdıkları görülmektedir. O zamanki aile büyüklerinden biri Canbulat, diğeri ise çakır soyadlarını tercih etmişlerdir. Soyadı

¹¹⁴⁶ Soyadı kanununun ilk 3 maddesi;

Madde 1 – Her Türk öz adından başka soy adını da taşımağa mecburdur.

Madde 2 – Söyleyişte, yazışta, imzada öz ad önde, soy adı sonda kullanılır.

Madde 3 – Rütbe ve memuriyet, aşiret ve yabancı ırk ve millet isimleriyle umumi edepelere uygun olmayan veya iğrenç ve gülünç olan soyadları kullanılamaz.

kanunundan önce Alt-Üst soyağacı raporlarında, bu tarihten önce doğan ve/veya vefat edenlerde de soyadı olduğu görülmektedir. Burada Nüfus idaresi soyadı kanunundan öncesi isimlere otomatik olarak, sonradan konulan soyadları ilave etmiştir.

02.07.1936 Soyadı konunu gereği tanınan sürenin son günü

1936 Montrö Boğazlar Sözleşmesi, 1936'da imzalanan ve Türkiye'ye İstanbul ve Çanakkale boğazları üzerinde kontrol ve savaş gemilerinin geçişini düzenleme hakkı veren uluslararası sözleşme. Sözleşme, Türkiye'ye Boğazlar üzerinde kontrol hakkı verir ve barış zamanı sivil gemilerin özgürce geçişini garantiler. Sözleşme, Karadeniz'e kıyısı olmayan ülkelere ait savaş gemilerinin geçişini sınırlar. Sözleşmenin şartları, özellikle Sovyetler Birliği Donanması'na Akdeniz'e erişim hakkı sağlaması yıllar boyunca tartışma konusu olmuştur. Montrö Boğazlar Sözleşmesi, 1923'te Lozan Antlaşması ile birlikte imzalanan Boğazlar Sözleşmesi'nin yerine geçmiştir¹¹⁴⁷.

12 Ekim 1937 H-06.08.1356 Çakıroğlu Yusuf Canbulat'ın babası İbrahim (1872-1937-Canbulat)'ın vefatı (Yenikavak)

02 Nisan 1939 H-11.02.1958 Çakıroğlu Yusuf Canbulat'ın annesi Fatma Canbulat(1867-1939)'ın Vefatı (Yenikavak)

1940

1940'ların sonunda ve 1950'lerde Demokrat Parti döneminde "anlamları güzel çağrışımlar uyandırmayan, insanları utandıran, gurur incitici yahut alay edilmesine fırsat tanıyan kelimelerden oluşan isimler" Türkçe olsalar bile değiştirildiler. Bunun yanı sıra kızıl, çan ve kilise (örneğin Kırk Kilise) gibi Hristiyanlığı çağrıştıran yer isimleri de (halk arasında kullanılıyor olsa da) resmîyetten

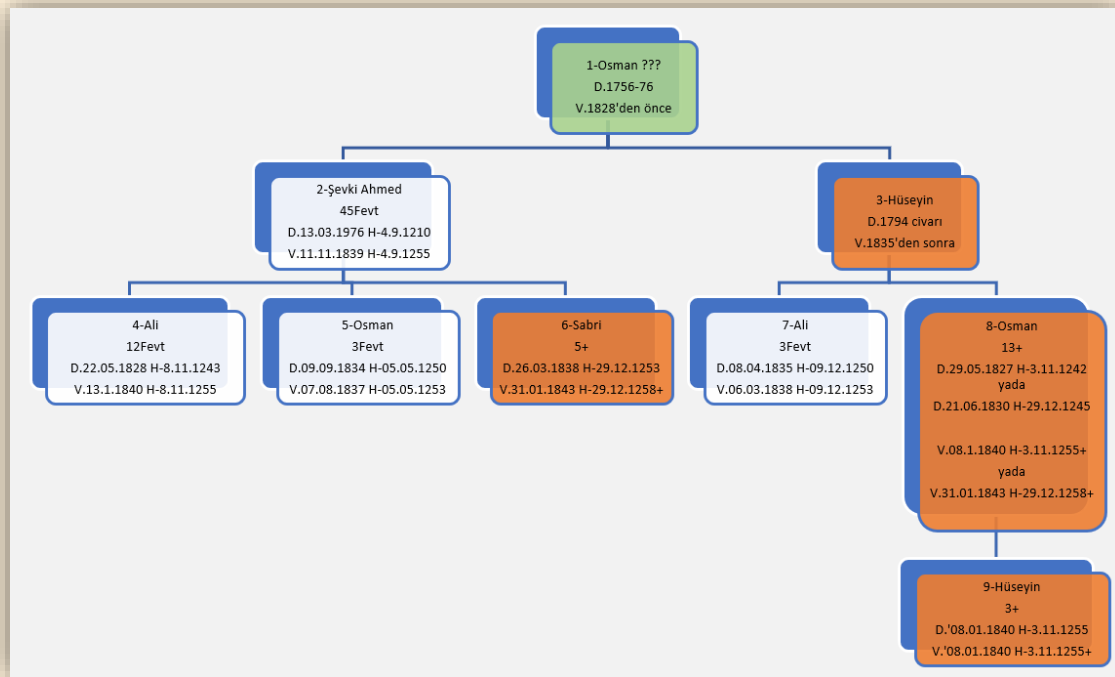
¹¹⁴⁷ https://tr.wikipedia.org/wiki/Montr%C3%B6_Bo%C4%9Fazlar_S%C3%B6zle%C5%9Fmesi

silindi. Arap, Çerkez, Gürcü, Kürt, Laz, Tatar ve muhacir gibi kelimeleri içeren isimler ise "bulundukları yerde bölücülüğe meydan vermemeleri" gerekçesiyle değiştirildi.¹¹⁴⁸

1945

1945 nüfus sayımında¹¹⁴⁹ Yenikavak köyü, Ilıca Bucağına bağlı olarak görülmektedir. Nüfus ise erkek 395, kadın 397, toplam 792 olarak geçmektedir. Ilıca bucağı dahilindeki köylerden Ilıca ve Kayalar köyünden sonra en kalabalık köydür. 1935 yılındaki sayımda köyün nüfusu 635 kişi idi Bunların 303'ü erkek, 332'si kadın idi. 10 sene içinde vefat edenler de düşünüldüğünde 157'den fazla doğum olduğu görülmektedir. Yine vefat edenler de düşünüldüğünde doğan erkeklerin kadınlardan çok olması ile bir önceki sayımdaki fark kapanmış görünmektedir. (Genel Nüfus Sayımı , 21.10.1945, s. 76)

Ilıca Bucağı (Commune de)			
1. Ilıca	579	624	1 203
2. Büyükpınar	202	195	397
3. Gökmuşa	113	129	242
4. Karacahisar	199	198	397
5. Kazlık	70	62	132
6. Kavakalanı	209	221	430
7. Kayalar	585	571	1 156
8. Söbücealan	54	54	108
9. Yarışalan	202	192	394
10. Yenikavak	395	397	792
Toplamı — Total	2 608	2 643	5 251

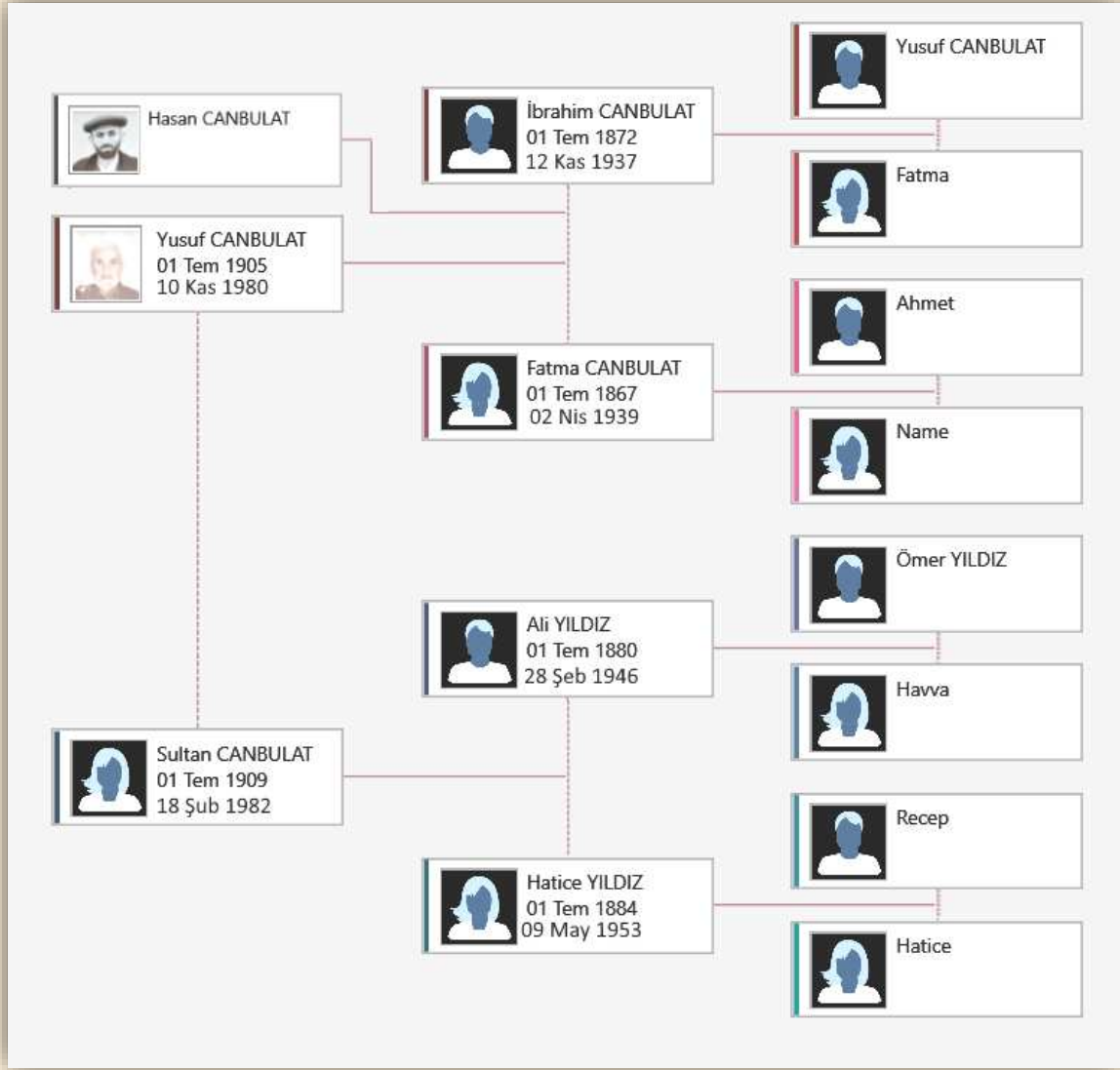
¹¹⁴⁸ Tuncel, Harun (2000). "Türkiye'de İsmi Değiştirilen Köyler English: Renamed Villages in Turkey" (PDF). Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 10 (2). 14 Kasım 2013 tarihinde kaynağından (PDF) arşivlendi. Erişim tarihi: 13 Ocak 2013.

¹¹⁴⁹ Köylerimiz, (Yayımlayan) Dahiliye Vekaleti, 1933, İstanbul, s. 47.

01.01.1828 H-01.07.1245 tarihli **BOA.NFS.D.1170** nolu ve **31.01.1843 H-29-12-1258** tarihli ve **BOA.NFS.D.3826** Trabzon eyaleti, Goniya sancağı, Goniya kazası ile Bağlevan, Goniya (Gonia), Batum kasabası ve Çakvi nahiyeleri Müslim defterinde yer alan Arçvet köyüne ait kayıtlar incelendiğinde, Çakıroğulları sülalesinin yukarıdaki gibi bir soyağacı ortaya çıkmaktadır. Çakıroğlu'nun bilinen en eski atasının Ahmet ve Hüseyin'in babası Çakıroğlu Osman olduğu anlaşıyor. 1776 öncesinde doğduğu ve 1828 sayımları öncesinde vefat ettiği anlaşılmaktadır. Kayıtlara göre, Çakıroğlu Osman oğlu Ahmed'in 1794'de doğmuş ve 1828'de 45 yaşında iken vefat etmiştir. Küçük yaşta vefat eden 3 adet aile bireyi olduğu görülüyor. Ahmed oğlu Ali 12 yaşında, Ahmed oğlu Osman 3 yaşında, Hüseyin oğlu Ali 3 yaşında vefat etmiştir. Bu sayımdan önceki yıllarda bölge, Rus savaşları ve bölgesel sorunlar ile mücadele etmiş, o dönemlerde yaygın olan bulaşıcı hastalıklar ile yüzleşmiştir. Nüfus kayıtlarına bakıldığında, XX. yüzyıldan önce çocuk ve genç yaşta ölüm oranları da oldukça fazladır. Köye ait nüfus kayıtlarında 45 yaş ve üzeri kişi sayısının sadece 10 kişi olduğunu görüyoruz. Bunlardan sadece 2 adedi 60 yaş üzerindedir. İstatistikler, o yıllarda ölümlerin 50 yaşın altında olduğunu gösteriyor.

Yine soyağacından görüldüğü gibi o yıllarda da çocuklara dedenin ismini verme adetinin olduğu anlaşıyor. Mesela Osman dedenin Osman adında torunları var.

Bu soy ağacında 9 kişinin ismi geçmekte ve her birinin erkek olduğu görülmektedir. O tarihte yapılan sayımlar 2 neden ile yapılıyordu. Ya askere almak veya vergi toplamak maksadı ile yapılıyordu. Sayımlar hane reisi olan erkek üzerinden yapıldığından, kadınlar sayılmıyordu. Buradan yola çıkarak, yaklaşık bir tahmin ile o tarihte ailede en az 9 kadının olduğu varsayılırsa, ailenin 18 kişi olduğu düşünülebilir.

292 Yusuf Canbulat'ın(1905-1980) Ata Listesi (Geriye doğru soy ağacı)

Yusuf Canbulat'ın Alt-Üst soyağacı kayıtlarına göre hazırlanan Ata Listesinde (Bir çeşit Soy Ağacı) net olarak bilgilerine ulaşılabilen en erken doğan kişi Yusuf Canbulat'ın annesi olan 1867'de doğan Fatma Canbulat görünmektedir. İbrahim Canbulat'ın Hanımının ve annesinin de adı Fatma olduğunu görüyoruz. Ayrıca Sultan Canbulat(Yıldız)'ın Annesinin de Anne annesinin de adı Hatice olduğu görünüyor. (Hatice ve Fatma gibi isimler yaygın kullanılan isimler olabilir).

Yenikavak'a göç eden ilk neslin ömrü ile ilgili bir bilgiye ulaşamıyoruz. Ancak ikinci nesil olan İbrahim, Fatma Canbulat ve Ali, Hatice Yıldız'ın ömürlerinin ortalaması 71, bir sonraki nesil olan Yusuf, Sultan Canbulat'ın ömürlerinin ortalaması da 74 olduğu görülmektedir. Yaş ortalamasının Türkiye ortalamasından yüksek olmasının farklı sebepleri olabilir. İrsi nedenleri yanında; Yenikavak arazi ve iklim koşulları bakımından hem tarım, hem de hayvancılık açısından uygun bir yer, sağlıklı hayat için de ideal bir ortamdı. Ayrıca ihtiyaç halinde tedaviye ulaşımın kolaylığı da yaş ortalamasının 70'ler civarında olmasının sebeplerinden sayılabilir.

Yusuf Canbulat(1905-1980)'in Alt-Üst soyağacı ile Osmanlı arşivlerindeki Çakıroğlu sülalesinin kayıtlarını bir timeline tablosunda bir araya getirilmiştir.

Tarihsel olarak bir belirsiz dönem nedeni ile soy ağacını kopukluk olmaksızın 1750'li yıllara kadar götüremediğimizi görüyoruz.

Aradaki belirsiz dönem nedeni (1845-1865) ile soy ağacında kopukluk oluşuyor. İlerleyen zamanda yeni yapılacak çalışmalar, tespit edilecek yeni belgeler ile muhtemeldir ki belirsizlikler giderilebilecektir.

[illegible]

قره سی

KARESI

BALIKESİR (Balıkesir)	بالی کسری	Sancak (1359)	Şahzade Sancak (kısa süre)
		Sancak Merkezi (1590)	Karesi → Anadolu eyâleti
		Sancak Merkezi (1841-1844)	Karesi → Hudâvendigâr eyâleti
		Sancak Merkezi (1845-1847)	Karesi → Saruhan eyâleti (salnâme)
		Sancak Merkezi (1847-1867)	Karesi → Hudâvendigâr eyâleti (salnâme)
		Sancak Merkezi (1868-1871)	Karesi → Hudâvendigâr vilâyeti (salnâme)
		Vilâyet Merkezi (1872)	Karesi vilâyeti (salnâme)
		Sancak Merkezi (1873-1882)	Karesi → Hudâvendigâr vilâyeti (salnâme)
		Vilâyet Merkezi (1883-1888)	Karesi vilâyeti
		Sancak Merkezi (1889-1908)	Karesi → Hudâvendigâr vilâyeti (salnâme)
		Sancak Merkezi (1909-1923)	Karesi Müstakil sancağı (salnâme)
		Vilâyet Merkezi (1924-1928)	Karesi vilâyeti (salnâme)
		Vilâyet (1928)	Balıkesir vilâyeti

293 Balıkesir'in Tarihsel Geçmişi

BALYA (Rumca : Palia) maa Agonya	بالیه	Nâhiye (1516)	Biga → Anadolu eyâleti
		Kazâ (1530)	Biga → Anadolu eyâleti
		Kazâ (1855-1867)	Karesi → Hudâvendigâr eyâleti (salnâme)
		Kazâ (1868-1870)	Karesi → Hudâvendigâr vilâyeti (salnâme)
		Kazâ (1871)	Karesi → Hudâvendigâr vilâyeti (salnâme)
		Nâhiye (1872)	Balıkesir → Karesi vilâyeti (salnâme)
		Kazâ (1873-1875)	Karesi → Hudâvendigâr vilâyeti (salnâme)
		Nâhiye (1876-1881)	Balıkesir → Karesi → Hudâvendigâr vilâyeti (salnâme)
		Nâhiye (1882-1888)	Balıkesir → Karesi vilâyeti (salnâme)
		Nâhiye (1889-1899)	Balıkesir → Karesi → Hudâvendigâr vilâyeti (salnâme)
		Kazâ (1900-1908)	Karesi → Hudâvendigâr vilâyeti (salnâme)
		Kazâ (1909-1923)	Karesi Müstakil Sancak (salnâme)
		Kazâ (1924)	Balıkesir

294 Balya'nın Tarihsel Geçmişi

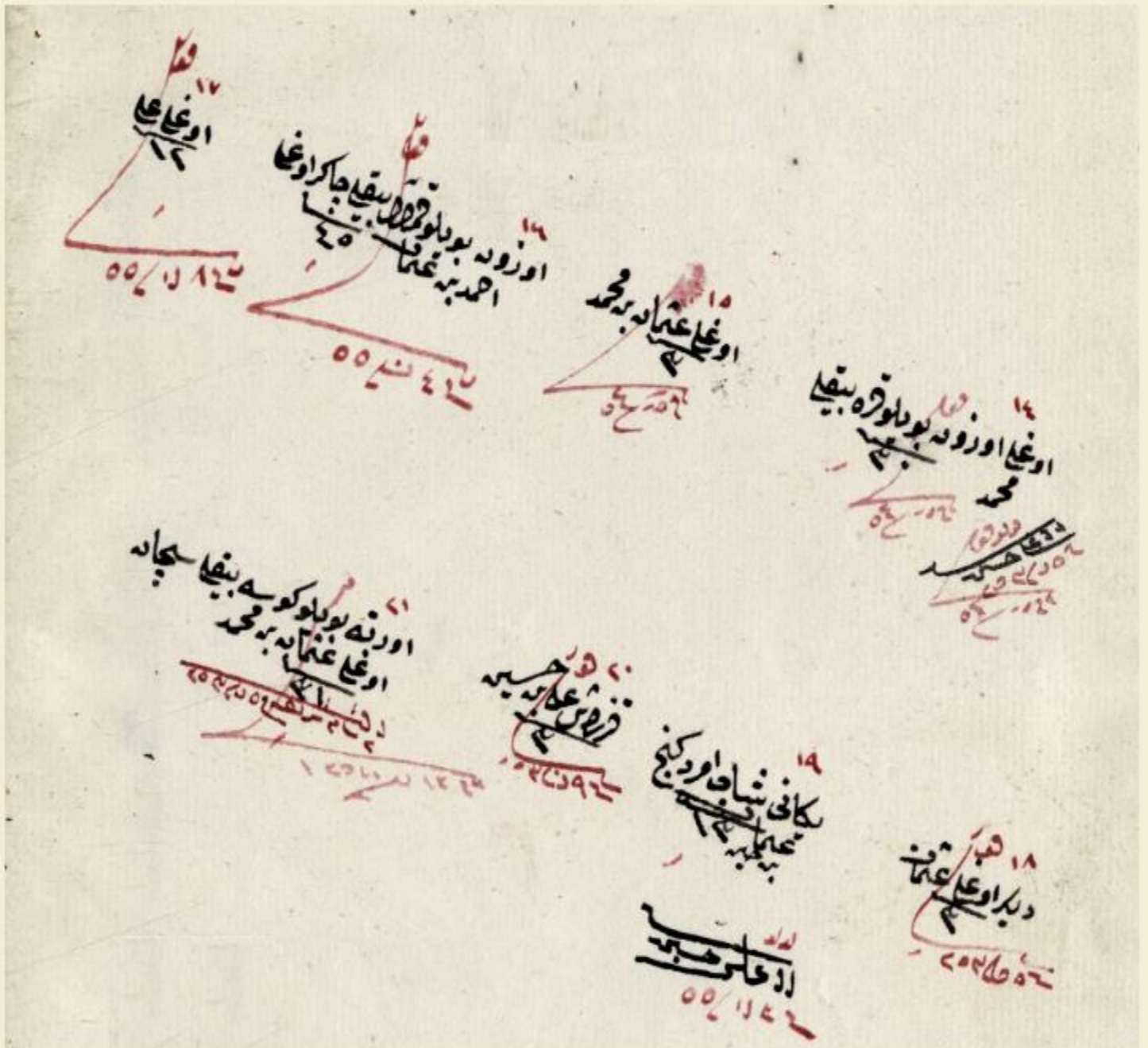
GÖNEN (Gönen-i Karesi) (Ant. Konana)	كونان	Kazâ (1530)	Hudâvendigâr → Anadolu eyâleti
		Kazâ (1855-1867)	Karesi → Hudâvendigâr eyâleti (salnâme)
		Kazâ (1868-1875)	Karesi → Hudâvendigâr vilâyeti (salnâme)
		Nâhiye (1878-1881)	Erdek → Karesi → Hudâvendigâr vilâyeti (salnâme)
		Nâhiye (1883-1888)	Balıkesir → Karesi vilâyeti (salnâme)
		Kazâ (1889-1910)	Karesi → Hudâvendigâr vilâyeti (salnâme)
		Kazâ (1911-1923)	Balıkesir → Mütakıl Karesi Sancak (salnâme)
		Kazâ (1924)	Balıkesir

295 Gönen'in Tarihsel Geçmişi

KARESİ (Balıkesir)	قره سی	Sancak (1517-1705)	Anadolu eyâleti
		Sancak (1841-1847)	Saruhan eyâleti
		Sancak (1848-1867)	Hudâvendigâr eyâleti (salnâme)
		Sancak (1868-1871)	Hudâvendigâr vilâyeti (salnâme)
		Vilâyet (1872)	Karesi vilâyeti (salnâme)
		Sancak (1873-1881)	Hudâvendigâr vilâyeti (salnâme)
		Sancak (1883-1888)	Karesi vilâyeti (salnâme)
		Sancak (1889-1909)	Hudâvendigâr vilâyeti (salnâme)
		Mütakıl Sancak (1909-1923)	Karesi Mütakıl Sancak (salnâme)
		Vilâyet (1924)	Karesi vilâyeti
			(1928'de İlin adı "Balıkesir" oldu.)

296 Karesi'nin Tarihsel Geçmişi

VIII BÖLÜM

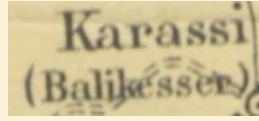
VIII. BÖLÜM
DİĞER
BİLGİLER

Yerler

Balıkesir

Osmanlıcada Karesi mutasarrıflığı

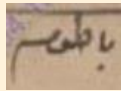
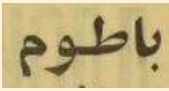

1895 yılı Fransız harita

Balıkesri (1890 Alman Haritası)

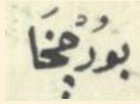
Balikesser(Fransızca)

Batum

Batum, Batumi, Bathys (Plinius M.Ö. 23-79),

Borçka

Borçha,

Porçha (გორჩხა) (Megrelcede "borçha" (ბორჩხა: kuru dal) ,

Porçhi Gürcüce (გორჩხი) kelimesinden türeme (anlamı çalılık, küçük orman),

Borçhalo (ბორჩხალო; don) (ve Gürcücenin Guria diyalektinde),

Borçka, Borçiskevi, Borchkhi, Akhyraous (**Hadrianoutherai**)

Gonio

Gönye, Goniya (Başbakanlık Osmanlı arşivleri), Gonian (Гонийский)

Ilıca

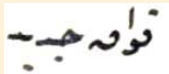
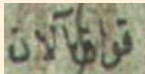
“Hiere Kemre”, “Hiyüs Hierun”

“Diyüs Hieron” veya Dyushi Eroron yani “Kutsal Ilıca” dır¹¹⁵⁰.

Şifa, Dağ Ilıcası, Paşa Ilıcası, Dios Hieron (İlidja 1912 alman harita)

Yenikavak

Köyün İsimleri

Kavak (1928 Şüpheli Ermeni kayna),

Kavakalan, Kavakcedit, kavakcedid, Kavak-ı Cedit, Kavak-ı Cedid (aynı isimde başka köy olması nedeni ile değişmiş),

Yenikavak¹¹⁵¹ (Türkçeleştirme sonrası)

¹¹⁵⁰ <http://ilicasifa.com/genel%20bilgi.php>, (03.12.2009).

¹¹⁵¹ United_States_Board_on_Geographic_Names 1960

(قواق آلان) Kavakalanı, (1920 tarihli harita)

قواق جدید [قواقی جدید] Kavak-ı Cedid 1917 BAO.DH.UMVM.144/40)

قواق جدید 6 Eylül 1922 kızılây haritası

Köyün Konumu:

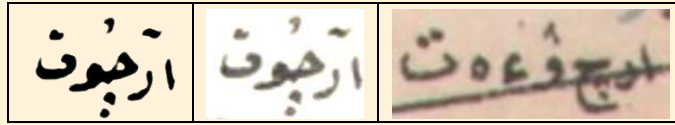
Konum: 39°54'26.3"N 27°48'35.6"E

Adres: Yenikavak 10842 Balya/Balıkesir

Balıkesir'den Yol Tarifi: <https://goo.gl/maps/LbF1hno8JtQVRDFXA>

Örücüler

Köyün İsimleri

297 Eski adı Arçveti olan Örücüler köyü, Borçka ve komşu köyler.

Örücüler (Bu günkü adı), (وروجیلر),

Arçueti , arçuet, Arçveti, Arçivet, Arçvet yazılışları ile karşılaşmak mümkündür.

Gürcüce Arçveti (არჩვეთი), gürcüce Arçueti (არჩუეთი) ¹¹⁵²,

Arçivet (ارچيوت), Arçvet (ارچيوت)

Başbakanlık Osmanlı arşivlerinde osmanlıca (BOA),

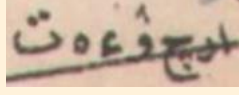
¹¹⁵² (Gürcü tarihçi Zakaria Çiçinadze köyün adını Arçueti (არჩუეთი) olarak yazmıştır, Zakaria Çiçinadze, Müslüman Gürcüler ve Gürcistan'daki Köyleri (Gürcüce), 1913, Tiflis, s. 148. Zakaria Çiçinadze, Müslüman Gürcülerin Osmanlı Ülkesine Büyük Göçü (Gürcüce), 1912, s. 136, Tiflis.), Arçvadze (არჩვადე) (bir aile adı)

Arçuet (Арчыет)(Çarlık Rusyası ise 1886 tarihli nüfus sayımında köyün adı , “Gonio kazası (1886 Yılı)” (Rusça)¹¹⁵³,

село Арчыет (Арчвети), Tsotsxebi (şüpheli ermeni kaynak, başka destekleyici herhangi bir kaynak yok, hatalı bilgi olabilir veya komşu bir köy olabilir),

Sosxoban [Gürcüce] (şüpheli Ermeni kaynak, başka destekleyici herhangi bir kaynak yok, hatalı bilgi olabilir veya komşu köy olabilir),

Çadueli (Gürcüce) (Şüpheli Ermeni kaynak, başka destekleyici herhangi bir kaynak yok),

Artshuet (1913 Alman harita)

Bugün Örucüler adını taşıyan köyün bilinen en eski adı Arçveti'dir.

Gürcüce Arçveti (არჩვეთი) ya da Arçueti (არჩუეთი) olarak yazılan köyün adı Türkçeye Arçivet olarak girmiştir.

Muvahhid Zeki'nin 1927'de yayımlanan *Artvin Vilayeti Hakkında Malumatı Umumiye* adlı Osmanlıca kitabında köyün adı Arçivet (ارچيويت) olarak geçer.

Muvahhid Zeki'nin kitabında Arçivet Avcılar köyünün eski adı olarak verilmiştir (Avcılar adı hatalı bir bilgi olarak görünüyor. Ya da kısa bir süreliğine bu ad kullanılmış olabilir).

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda bölgeyi ele geçiren Çarlık Rusyası ise 1886 tarihli nüfus sayımında köyün adını Arçuet (Арчыет) olarak kaydetmiştir.

1886'da Gürcü tarihçi Zakaria Çiçinadze köyün adını Arçueti (არჩუეთი) olarak yazmıştır.

Arçvert (Dahiliye Vekaleti'nin 1933'te yayımladığı *Köylerimiz* adlı kitapta ise köyün adı Arçvet yerine sehven Arçvert biçiminde yazılmış olabilir)¹¹⁵⁴,

Bir görüşe Arçveti Gürcüce bir aile adı olan Arçvadze'den (არჩვადე) türemiştir ve “Arçvadzelerin toprakları” anlamına gelir¹¹⁵⁵.

Köyün Konumu:

Konum: 41°24'27.2"N 41°40'41.6"E

Adres: Örucüler (Arçvet), Yenyol (Borçka), 08490 Örucüler/Borçka/Artvin

Borçka'dan Yol Tarifi: <https://goo.gl/maps/ceQV11rZKLbR9L7HA>

DEMOGRAFI

1845 yılı nüfus sayımı icmal defterindeki kayıtlara göre Arçveti köyünde 84 kişi vardır. Sadece erkeklerin sayıldığı bu sayıma göre köyün toplam nüfusunu yaklaşık olarak 170 kişi olarak tahmin edebiliriz. Arçveti köyünün de yer aldığı Tao-Klarceti bölgesinde kadın ve erkeklerin birlikte sayıldığı ilk nüfus sayımı Rus idaresi zamanında yapıldı. 1886 yılı sayımına göre Arçveti'de 4 hanede 17 kişi yaşıyor ve nüfusun tamamı Gürcülerden oluşuyordu. Bu sayımda köydeki nüfusun azlığı dikkat çekicidir. Bu durum 93 Harbi'nin (1877-1878) ardından köylülerin Osmanlı ülkesine göç etmiş olmasıyla açıklanabilir. Nitekim yaklaşık yedi yıl sonra (1893) bölgeyi gezen Gürcü tarihçi Zakaria Çiçinadze Arçveti'den 30 hanenin göç ettiğini 18 hanenin kaldığını yazmıştır. Göç edenlerin dışında köyün nüfusunun artması köye yeni insanların yerleştirilmesi ya da köyün sınırlarının genişletilmesiyle açıklanabilir. Bununla birlikte Çiçinadze'nin aktardığı bilgiler gözlem ve ahalie dayandığı için tamamen güvenilir nitelik de taşımamaktadır. 1921'de Türkiye'ye bırakılan Arçveti'de 1922 nüfus cetveline göre 1 hanede sadece 1 kişi yaşıyordu. Bu durum köyün tamamen Osmanlı

¹¹⁵³ <http://www.ethno-kavkaz.narod.ru/tgonio1886.html>)

¹¹⁵⁴ Köylerimiz, (Yayımlayan) Dahiliye Vekaleti, 1933, İstanbul, s. 47.

¹¹⁵⁵ Roland Topçışvili- İnga Şutidze, XIX. Yüzyıl ve XX. Yüzyıl Başlarındaki Rus Belgelerinde Şavşeti ve Klarceti Yer Adları (Gürcüce-Türkçe-İngilizce), 2019, Tiflis, s. 17.

ülkesine göçtüğünü göstermektedir. 1925 yılında adı Örücüler olarak değiştirilen köy sonraki yıllarda yeniden canlanmıştır. Son tespitlere göre köyde 134'ü erkek ve 119'u kadın olmak üzere 253 kişi yaşamaktadır.

Örücüler (Arçveti) köyünün genel görünümü.

KISA SÖZLÜK

Asakir:	Erler (Asker)
Be :	-a, -e (yönlendirme hali)
Bin:	Oğul
F: (Fevt):	Ölüm
Karye:	Köy
Mea (Maa, Maâ):	ve, ile - etrafındakilerle birlikte, beraber
Merkum:	Yazılmış, adı geçmiş
Müsin:	Yaşlı, geçkin, kocamış, ihtiyar
Müslim:	İslam dininde olan
Reft:	Gitme, gidiş
Sin (Sinn):	Yaş
T: (Tevellüt):	Doğma, doğum
Tabi (Tâbi):	Bağlı olan, bağımlı olan
Tüvana (Tüvânâ):	Genç, güçlü, kuvvetli, erişkin
Şab-ı emred	Henüz sakalı, bıyığı çıkmamış genç.
Tarik Bedel-i Nakdisi	Yol Vergisi
Otokron:	Taşınamayan, başka yere götürülemeyen, Belli
Mukabil	bir şeyin karşılığı olarak yapılan.
Musâhip:	Arkadaşlık eden, söyleşen kişi.
Kâime قائمة	Osmanlı maliyesinde kâğıt para
Mirlivâhk	Tugay kumandanı. Tuğgeneral.
Feriklik	Tümgenerallik veya korgenerallik.
Serdar-ı Ekrem	Padişah sefere katılmadığı zaman ordu baş kumandanı olarak seferi idare eden sadrazama
Asâkir-i Muavene:	Yardımcı Birlikler
Koçaklama,	Konusu savaş, yiğitlik ve kahramanlık olan Türk halk edebiyatı şiirlerine verilen ad.
İsticar:	Kira ile tutma, Kiralama
Ahali-i kadime:	Yerli Halk
Matlubat:	İstenilen, talep edilen ve aranan şeyler.
Teşrin-i sani:	Kasım, Gregoryen Takvimi'ne göre yılın 11. Ayı
Eramil:	Bekârlar. Dul kadınlar.
Eytamın:	Yetimler
Mübayaa:	Satınalma
Esmanı:	Ücreti, bedeli
Müceddeden:	Yeni baştan
Kanûn-ı evvel:	Aralık, Gregoryen takvime göre yılın 12. ve son ayı
Ber-vech-i muharrer	Yazıldığı gibi

Temlik:	bir mülkü birine mülk olarak verme, birini mülke sahip kılma.
Mukataa:	Kelime anlamı kesişmek
Cemaziyel ahir	Hicri takvime göre yılın 6. ayı
Otokron:	Taşınamayan, başka yere götürülemeyen
Proto:	ilk, ilkel anlamında kullanılır
İhtidâ	الاختداء Diğer dinlerden veya dinsiz iken İslâm'a girme anlamında bir terim.
Mirlivâlık	Tugay kumandanı. Tuğgeneral.
Pud :	16,38 kiloya eşit ağırlık birimi.
Mazuliyet	Memuriyetten çıkarılan ve görevden alınan kimselere ödenen ücret.
Esmanî:	Ücreti, bedeli

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m.	Adı Geçen Makale
a.g.t.	Adı Geçen Tez
bkz.	Bakınız
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
df.no	Defter Numarası
DİA	Diyanet İslam Ansiklopedisi
dos.no	Dosya Numarası
H.	Hicri
Haz.	Hazırlayan
K.	Kısım
KK	Kuyud-ı Kadime Arşivi
Ktp.	Kütüphanesi
M.	Miladi
R.	Rumi
s.	Sayfa
S.	Sayı
TADB	Tapu Arşiv Dairesi Başkanlığı
TDK	Türk Dil Kurumu
Ter.	Tercüme
TKGM	Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü
TTK	Türk Tarih Kurumu
vrk.	Varak Numarası

Hicri Ayların Kısaltmaları

M.	Muharrem
S.	Safer
Ra.	Rebiü'l-evvel
R.	Rebiü'l-ahir
Ca.	Cemaziye'l-evvel
C.	Cemaziye'l-ahir
B.	Recep
Ş.	Şaban
N.	Ramazan
L.	Şevval
Za.	Zilka'de
Z.	Zilhicce

KAYNAKÇA

Abdullah BAY, A. (2017). OSMANLI'DA KISA ÖMÜRLÜ BİR HAYIR KURUMU: DULHANE (1884-1896). *Türkiyat Mecmuası*, c.27/1, 47-64.

Abdülmecit Mutaş, A. (2003). *Abdülmecit Mutaş. (2003). Salnâmelere Göre Karesi (1847-1922). Zağnos Kültür ve Eğitim Vakfı Yayınları, Balıkesir, 78. Balıkesir: ZAĞNOS KÜLTÜR VE EĞİTİM VAKFI.*

Ağanoğlu, H. Y. (2001). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanlar'ın Makûs Talihi GÖÇ.*

Ahmet Mican Zehiroğlu, A. M. (1999). *Antik Çağlarda Doğu Karadeniz.* İstanbul.

- Ahmet ŞEN, A. (25-26 KASIM /2017). BATUMLU MUHACİR MUHAMMED FEVZÎ VE EN-NEFHATÜ'L-MEDENİYYE'Sİ. *Uluslararası 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın 140. Yılında Kafkas Göçleri ve Etkileri Sempozyumu*. İSTANBUL.
- ARSLAN, M. (Mayıs 2005). *ARRIANUS'UN KARADENİZ SEYAHATI (ARRIANI PERIPLUS PONTI EUXINI)* Murat ARSLAN. İstanbul.
- ARSLAN, Z. (2014). *Batum Göçmenleri (1914-1930)* (ARSLAN, Zehra) *BCA*, 272.12./42.53.19, 29.9.1924. Rize.
- Ayten Can Tunalı, A. C. (tarih yok). *Fehmi Paşa , Hasan Fehmi Pasha (1836–1910) Ayten Can Tunalı*.
- Balıkesir Tarihi fandom.com, h. (tarih yok).
https://balikesir.fandom.com/tr/wiki/Bal%C4%B1kesir_Tarihi.
- Bejan KHORAVA Zaza TSURTSUMIA, B. K. (2016). Güneybatı Gürcistan'dan Osmanlı'ya Göçler (Muhacirola) 1878-1882. *Kebikeç*, 85-90.
- Bilal Şimşir, B. (1968). Rumeli'den Anadolu'ya Göçler. *TTK Yayınları, Ankara, 1968. c. I, s.426-430*.
- BOA.HR.SYS.1235 - 73. (M-22-12-1878).
- Burcu AKÇA EYİLER, B. A. (2019). 20. YÜZYIL'DA BATUM ULEMASI (MEŞİHAT ARŞİVİNE GÖRE). Erzincan.
- Dahiliye Vekaleti Köylerimiz* . (1933). ANKARA: Dahiliye Vekaleti Mahalli İdareler Umum Müdürlüğü.
- Dini Araştırmalar Cilt: 8 Sami KILIÇ, S. (tarih yok). Gürcülerin Dini Tarihçesi - Dini Araştırmalar, Cilt: 8, s. 22, ss. 63-74.
- Doç. Dr. Funda Selçuk Şirin, D. D. (1-2 Kasım 2018). 93 HARBİ VE BALKAN SAVAŞLAR'ININ İMPARATORLUKTAN ULUS DEVLETE GEÇİŞ SÜRECİNE ETKİLERİ. *93 HARBİNDE BATUM ASÂKİR-İ MUÂVENE ORDUSU'NUN ROLÜ VE BATUM AHALİSİNİN GÖÇ ETMESİNDEKİ ETKİSİ. 1877-1878 OSMANLI-RUS SAVAŞI (93 HARBİ) -VATAN NERESİ?-ULUSLARARASI SEMPOZYUMU*,. İSTANBUL.
- Doç. Dr. Nedim İPEK Yrd, D. D. (tarih yok). *KAFKASLAR'LAN ANADOLU'YA GÖÇLER (1877-1900)*.
- Donald Rayfield, D. (1942). *Edge of Empires: A History of Georgia*. London.
- Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Tanrıverdi, D. Ö. (1-2 Kasım 2018). 1879 İSTANBUL ANTLAŞMASI SONRASINDA KARS VE BATUM'DAN GÖÇLERİN BÖLGEDEKİ SOSYO-EKONOMİK YAPIYA YANSIMALARI. İSTANBUL.
- Editör Dr. Salih KIŞ, E. D. (tarih yok). *Kuruluşundan Cumhuriyet'e Sayıştay Tarihi 1862-1923*. ANKARA.
- ELİF ERGÜN NURHAN AYDIN, E. E. (Kars 2019). KAFKASYA GAZAVATI VE ŞEYH ŞAMİL. *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Cilt: 6, Sayı: 12,, ss. 87-114*.
- Erhan ATEŞ, E. (Eylül 2016). Selçuklu-Gürcü Mücadelelerinde Bir Dönüm Noktası - Didgori Savaşı (1121) ve Sonuçları.
- Eteri Beridze, E. (2009). SoTa rusTavelis saxelmwifo universiteti humanitarul mecnierabaTa fakulteti qarTuli filologiiis departamenti eTer beriZe nigali. Tbilisi.

- Fatih GÜZEL, F. (2019). Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi - ABBASİ DÖNEMİ TÜRK KOMUTANLARINDAN MUSA B. BOĞA EL-KEBÎR'İN ASKERİ VE SİYASİ B. BOĞA EL-KEBÎR'İN ASKERİ VE SİYASİ FAALİYETLERİ. Cilt:12, Sayı:65.
- Ferhat Berber, F. (Güz 2011). 19. YÜZYILDA KAFKASYA'DAN ANADOLU'YA YAPILAN GÖÇLER. *Karadeniz Araştırmaları Sayı 31*, 17-49.
- Genel Nüfus Sayımı . (21.10.1945).
- Genelkurmay Komisyon, G. (2005). *ARŞİV BELGELERİYLE ERMENİ FAALİYETLERİ (1914-1918)*. ANKARA: GENELKURMAY BASIM EVİ.
- Giorgi PHUTKARADZE, G. (2014 Trabzon). (benguetas-duvar-gazetesi-sayı6 GÜRCİSTAN TARİHİNDE İSLAM Giorgi PHUTKARADZE).
- <http://www.ethno-kavkaz.narod.ru>. (tarih yok). <http://www.ethno-kavkaz.narod.ru/tgonio1886.html>.
- <http://www.gdd.org.tr/koydetay.asp?id=52>. (tarih yok). <http://www.gdd.org.tr/koydetay.asp?id=52>.
- (H-1303). *Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâme-i Resmîsi*, 1303, s. 89. Hüdavendigâr.
- İslam Ansiklopedisi GÜRCÜLER*. (tarih yok).
- İsmail Hakkı Uzunçarşılı, İ. H. (tarih yok). *Osmanlı Tarihi 2. Cild*.
- KANGÜL, H. (2016). 16. YÜZYIL SON ÇEYREĞİNDE OSMANLI DEVLETİ GÜRCİSTAN EYALETİNİN İDARİ VE NÜFUS YAPISI. Aydın.
- Kangül, H. (2016). 16. YÜZYIL SON ÇEYREĞİNDE OSMANLI DEVLETİ GÜRCİSTAN EYALETİNİN İDARİ VE NÜFUS YAPISI Havva Kangül. Aydın.
- Kemal GURULKAN, K. (25-26 Kasım 2017). JEOPOLİTİK DEĞİŞİMİN KAFKASLARA TESİRİ VE OSMANLI COĞRAFYASI'NA YÖNELİK KAFKAS GÖÇLERİ. *Uluslararası 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın 140. Yılında Kafkas Göçleri ve Etkileri Sempozyumu*. İSTANBUL.
- KESGİN, S. S. (Ağustos 2017). *TÜRK KAMU YÖNETİMİNDE ULUSLARARASI GÖÇ YÖNETİMİ VE POLİTİKALARI*. ANKARA.
- KIRZIOĞLU, F. (1953). *Kars Tarihi*. İstanbul.
- KOLAY, A. (Ağustos 2017). TEMETTUAAT KAYITLARINA GÖRE 19. YÜZYIL ORTALARINDA BÜYÜKÇEKMECE DÂHİLİNDEKİ ÇİFTLİKLER. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi Cilt:10 Sayı:51*, 302-316.
- Malkhaz Chokharadze, M. A. (2015). *Türk Tarihi ve Gürcü Tarihi Kaynaklarına Göre Rus Yönetiminin Uyguladığı Politika Sonucu Gürcü Muhacirlikleri (19- 20.Yüzyıllar Arasında)* .
- Malxaz Coxaraze, M. (2016). *Türkiye'de Gürcü Dili Coğrafyası Marmara Bölgesi*. Batum: Batumi Shota Rustaveli Devlet Üniversitesi.
- Mehmet Bilgin, M. (Ocak 2017). *Teşkilat-ı Mahsusa'nın Kafkasya Misyonu ve Operasyonları*. İSTANBUL.
- Metin Ünver, M. (Bahar 2018). Courtgi (Gürcü) Bahr-i Sefid (L'egee) Vapur Kumpanyası, 1883-1911. *ÇANAKKALE ARAŞTIRMALARI TÜRK YILLIĞI*, 175-210.

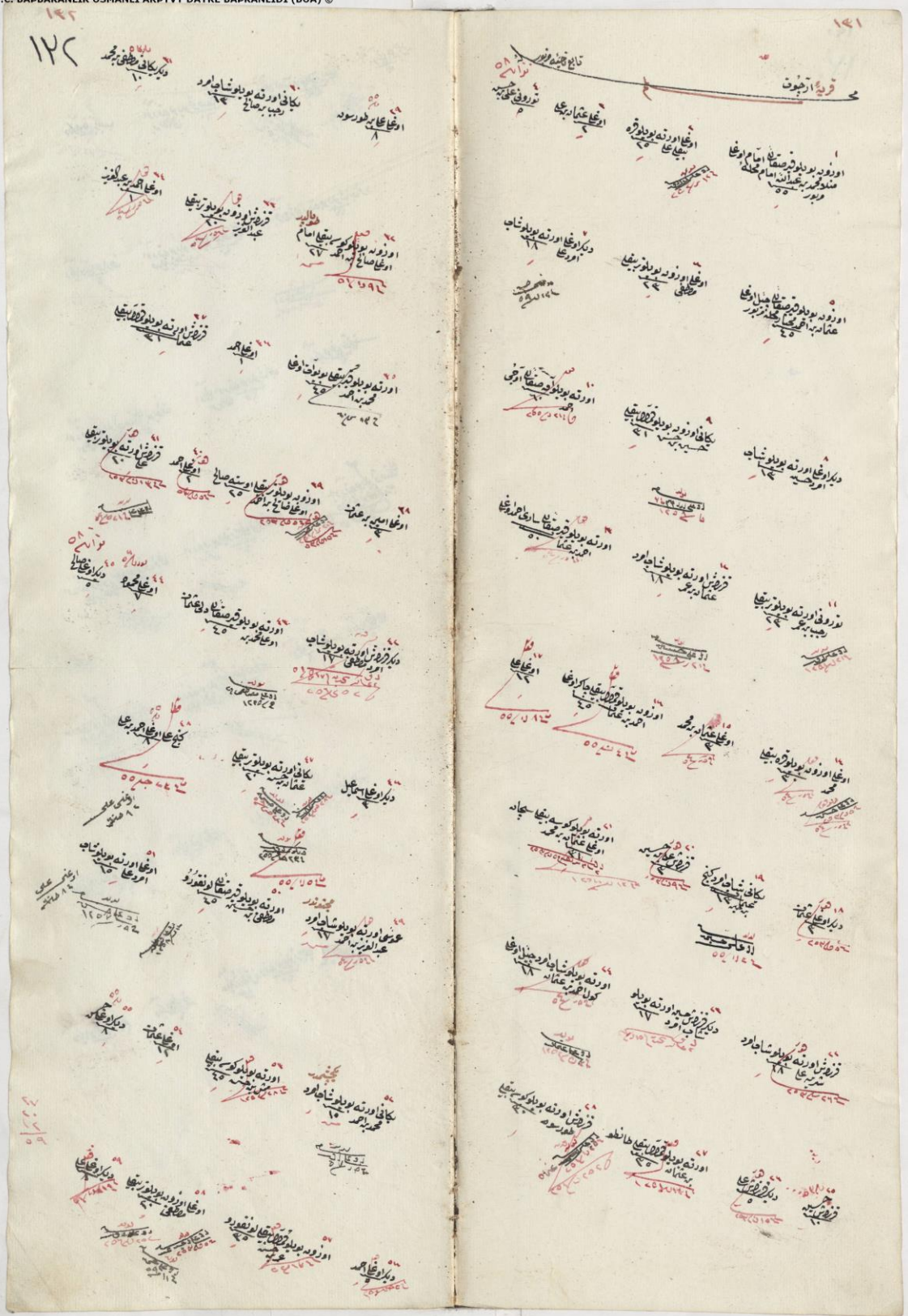
- Mevlüt YÜKSEL, M. (Haziran / June 2020). İSKÂN-I AŞÂİR VE MUHACİRİN UMÛM MÜDÜRLÜĞÜNDEN BERLİN BÜYÜKELÇİLİĞİNE MEHMET HAMDİ (ARPAĞ) BEY. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi Sayı / Number 64*, 485-526.
- Mikail Cengiz Yunus Koç, M. C. (2018). *100. YILINDA SOVYET İHTİLALİ VE TÜRK DÜNYASI*. Ankara.
- Mine Kadiroğlu Bülent İşler, B. (Nisan 2010). *Gürcü Sanatının Orta Çağı*. Ankara.
- Muammer DEMİREL, M. (tarih yok). *ARTVİN VE BATUM GÖÇMENLERİ (1877-1878 OSMANLI-RUS SAVAŞI'NDAN SONRA)*.
- Muhittin GÜL, M. (2009). *SAÜ Fen Edebiyat Dergisi (2009-I) M.GÜL, TÜRK- GÜRCÜ İLİŞKİLERİ VE TÜRKİYE GÜRCÜLERİ*. Sakarya: Muhittin GÜL.
- Murat ARSLAN, M. (Ağustos 2000). Kolkhis Bölgesinin Tarihi Coğrafyasına İlişkin Bazı Notlar. *Arkeoloji ve Sanat*, 26.
- Murat ARSLAN, M. (Mayıs 2005). *ARRIANUS'UN KARADENİZ SEYAHATI (ARRIANI PERIPLUS PONTI EUXINI)*. İstanbul: Odin Yayınları.
- Murat Kasap, M. (1-2 KASIM 2018). 93 HARBİNDE BATUM ASÂKİR-İ MUÂVENE ORDUSU'NUN ROLÜ VE BATUM AHALİSİNİN GÖÇ ETMESİNDEKİ ETKİSİ. *1877-1878 OSMANLI-RUS SAVAŞI (93 HARBİ) -VATAN NERESİ?-ULUSLARARASI SEMPOZYUMU*, (s. 251). İSTANBUL.
- Murat KAYA, M. (2013). *1170 NOLU GÖNYE, BATUM SAHİL KÖYLERİ NÜFUS DEFTERİ'NİN DEĞERLENDİRMESİ*. Rize.
- Musta AYDIN, M. (2015). "1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı Esnasındaki Rumeli Göçünün Meclis-i Mebusan'a Yansımaları ve Yapılan Yardımlar. *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, XLV, 209-230.
- Mustafa Emre KILIÇASLAN, M. E. (2013). *AVUSTURYA LLOYD VAPUR KUMPANYASI'NIN OSMANLI İSKELELERİNDEKİ FAALİYETLERİ*. SAMSUN.
- Mustafa Özsarı, M. (Ocak 2007). 19.YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA BALIKESİR'İN SOSYAL VE KÜLTÜREL DURUMUNA GENEL BİR BAKIŞ. *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, c. XIII, nr.1, ss. 183-197.
- Mustafa SARI, M. (Kafkasya Özel Sayısı). Batum'da Son Türk İdaresi (1921). *VAKANÜVİS- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 475-506.
- Mustafa Tanrıverdi, M. (1-2 Kasım 2018). 1879 İSTANBUL ANTLAŞMASI SONRASINDA KARS VE BATUM'DAN GÖÇLERİN BÖLGEDEKİ SOSYO-EKONOMİK YAPIYA YANSIMALARI. *1877-1878 OSMANLI-RUS SAVAŞI*, (s. 411-423). İSTANBUL.
- Nasrullah UZMAN, N. (25-26 KASIM /2017). KAFKAS GÖÇLERİNİN ANADOLU'NUN DEMOGRAFİK YAPISINA ETKİLERİ (1877-1878). *Uluslararası 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın 140. Yılında Kafkas Göçleri ve Etkileri Sempozyumu*. İSTANBUL.
- Nebi GÜMÜŞ, N. (25-26 Kasım 2017). 1835 YILI NÜFUS DEFTERLERİ IŞIĞINDA AHISKA'DAN ARTVİN VE ACARA'YA GÖÇLER. *Uluslararası 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın 140. Yılında Kafkas Göçleri ve Etkileri Sempozyumu*. İSTANBUL.
- Nedim İpek, N. (2013). *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler, Samsun Belediyesi Kültür Yayınları, 2. Baskı*. Samsun.

- Nihal YILMAZ DEMİRASLAN, N. Y. (2009). *TEMETTUAAT DEFTERLERİNE GÖRE BALYA KAZASI ŞAMLI, ILICA, DANIŞMEND, EVCİLER, AKBAŞ VE KOYUNERİ KÖYLERİNİN SOSYO-EKONOMİK YAPISI*. Balıkesir.
- Nursal KUMAŞ, N. (2016). HUDÂVENDİGÂR VİLÂYETİ'NDE İSKÂN EDİLEN GÖÇMENLERE OSMANLI DEVLETİ TARAFINDAN YAPILAN YARDIMLAR (1878-1900). *HUMANİTAS* , 213-239.
- Onur GÜVEN, O. (tarih yok). *I. DÜNYA HARBI'NDE "ARTVİN'İN NENE HATUN'U": ÇİÇEK NENE*. Samsun.
- Osman AYTEKİN, O. (tarih yok). ÇORUH IRMAĞI ÜZERİNDE YAPILAN TARİHİ KAYIK TAŞIMACILIĞI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*Cilt: 6 Sayı: 25, 58-69.
- Osman GÜRBÜZ, O. (Eylül 2016). Abdurrahman Gazi Kimdir. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1155-1171.
- OSMAN ÖNDEŞ, O. (Aralık 2013). *VAPUR DONATANLARI VE ACENTELERİ TARİHİ*. İSTANBUL: İMEAK Deniz Ticaret Odası Yayınları.
- Ömer Subaşı, Ö. (?). XIII. Yüzyılda Güney Kafkasya'da Selçuklu İzleri "Atabeglik Müessesesi ve Atabegler" VAKANÜVİS- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi.
- Ömer SUBAŞI, Ö. (2012). *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/3, Summer 2012, p. 2329-2351, ANKARA-TURKEY ARAP FETHİNDEN SELÇUKLU HÂKİMİYETİNE ARTVİN*. Ankara.
- Ömer Subaşı, Ö. (Spring 2013). XI. Yüzyılda Tao-Klarceti Bölgesinde Türk Hakimiyeti. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/5 , ANKARA-TURKEY*, p. 705-731.
- Özer Küpeli, Ö. (2000 İzmir). 1882-1922 Yılları Arasında Gönen Kazası. *TÂRİH İNCELEMELERİ DERGİSİ XV*.
- ÖZKAN, K. (Yaz 2020). RESMÎ İSTATİSTİKLERE GÖRE YUNAN İŞGALİNİN BALIKESİR VE ÇEVRESİNDE NEDEN OLDUĞU TAHRİBAT. *BELGİ Dergisi*, 2293-2321.
- Prof. Dr. M. Fahrettin KIRZIOĞLU, P. D. (1988). Ahıska-Ardahan-Artvin ve Oltu'da Hristiyan Atabekler Hükûmeti-I (1268-1578). *15 Ocak 1988 tarihinde Ankara'da Türk Tarih Kurumunda verilmiş bir konferansın daktilolu metni*. ANKARA.
- Prof. Dr. Osman KÖSE, P. D. (2017). *Geçmişten Günümüze GÖÇ II*. Samsun.
- Prof. Dr. Semavi EYİCE, P. D. (tarih yok). Tarihte Büyükçekmece.
- Resul TURAN, R. (2019). *ÇARLIK RUSYASI DÖNEMİNDE BATUM VİLAYETİ (1878-1914)*. İstanbul.
- Roland Topchishvili Inga Ghutidze, R. T. (2019). *(XIX. Yüzyıl ve XX. Yüzyıl Başlarındaki Rus Belgelerinde ŞAVŞETİ ve KLARCETİ YER ADLARI, Roland Topçışvili İnga Ğutidze Roland Topchishvili Inga Ghutidze)*. TİFLİS.
- Selahattin SATILMIŞ, S. (15 Ağustos 2016). *Osmanlı'da BandırmaSoma Demiryolu Hattının Kuruluşu*.
- SUBAŞI, Ö. (2013, ANKARA). XI. YÜZYILDA TAO-KLARCETİ BÖLGESİNDE TÜRK HAKİMİYETİ - *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/5 Spring 2013, p. 705-731, ANKARA-TURKEY* .

- Süleyman UYGUN, S. (2016). KARADENİZ SULARINDA FRANSIZ PAQUET VAPUR KUMPANYASI (1878-1914). *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 137-172.
- ŞİMŞİR, D. N. (2009). *TÜRK-İSLAM MEDENİYETİ AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Sayı8/ Yaz Konya - 2009 OSMANLI DEVLETİ'NİN SON YILLARINDA BALYA KAZASI'NIN DEMOGRAFİK DURUMU1 Dr. Nahide ŞİMŞİRİ Balıkesir Üniversitesi Fen - Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Çağış Kampüsü BALIKESİR*. Konya.
- Taner GÖKDEMİR, T. (25-26 Kasım 2017). AYASTEFANOS VE BERLİN ANTLAŞMALARININ KAFKASYA'YI İLGİLENDİREN MADDELERİ. *Uluslararası 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın 140. Yılında Kafkas Göçleri ve Etkileri Sempozyumu*. İSTANBUL.
- TİMUR AÇUGBA, T. (2015). *Kronolojik Abhazia Tarihi*. İstanbul.
- Türklerin Dili -- Bozkurt, Fuat*. (tarih yok). https://books.google.com.tr/books?id=jP-iDwAAQBAJ&pg=PA221&lpg=PA221&dq=%C3%A7ak%C4%B1ro%C4%9Flu+g%C3%BCrci&source=bl&ots=dJDKvEmMC1&sig=ACfU3U2ZsbA-dlf1U1y6auANxc9X1DsmtQ&hl=tr&sa=X&ved=2ahUKewilppHKta_qAhVyDGMBHT6jAys4FBD-oATAGegQlChAB#v=onepage&q&f=false.
- TÜRKMEN, G. (tarih yok). *Küreselleşmenin madencilikteki amiral gemisi Rio Tinto ve Bor Pazar yapısı*.
- Veysel USTA Mehmet OKUR, M. V. (2009). *KARADENİZ BÖLGESİ'NİN DEMOGRAFİK YAPISINA DAİR BİR İNCELEME*.
- Yahya Akyüz, Y. (Mart 1994). Şehit Hamdi Bey'in Son Günlerine Ait Orijinal İki Mektup. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi Cilt X Sayı : 24*, 10.
- Yrd Doç. Dr. Nedim İPEK, D. D. (tarih yok). *KAFKASLAR'LAN ANADOLU'YA GÖÇLER (1877-1900)*.
- Yrd. Doç .Dr. Derya Derin Paşaoğlu, D. (2013). Muhacir Komisyonu Maruzatı'na Göre (1877-78) 93 Harbi Sonrası Muhacir İskânı. *H i s t o r y S t u d i e s A Tribute to Prof. Dr. Halil İNALCIK Volume 5/2 2013*, 347-387.
- Yunus ZEYREK, Y. (Bahar 2018). *ATABEK YURDU'NUN BATI KESİMİ YUSUFELİ*.
- Yusuf GÜNAÇTI, Y. (2017). *OSMANLI'DAN CUMHURİYETE TRABZON'A GÖÇLER: GÖÇ, DEMOĞRAFİK HAREKETLİLİK VE DEĞİŞİM ÜZERİNE BİR KENT ÖRNEĞİ (1877 – 1930)*. ANKARA.
- ZAZA TSURTSUMİA, Z. (2018). *100. YILINDA SOVYET İHTİLALİ VE TÜRK DÜNYASI İSLAM GÜRCİSTANI GAZETESİ REDAKTÖRÜ MEMED ABAŞİDZE VE BATUM ACARA ÖZERKLİK SORUNU*. ANKARA.
- zzz. (tarih yok). zzz.

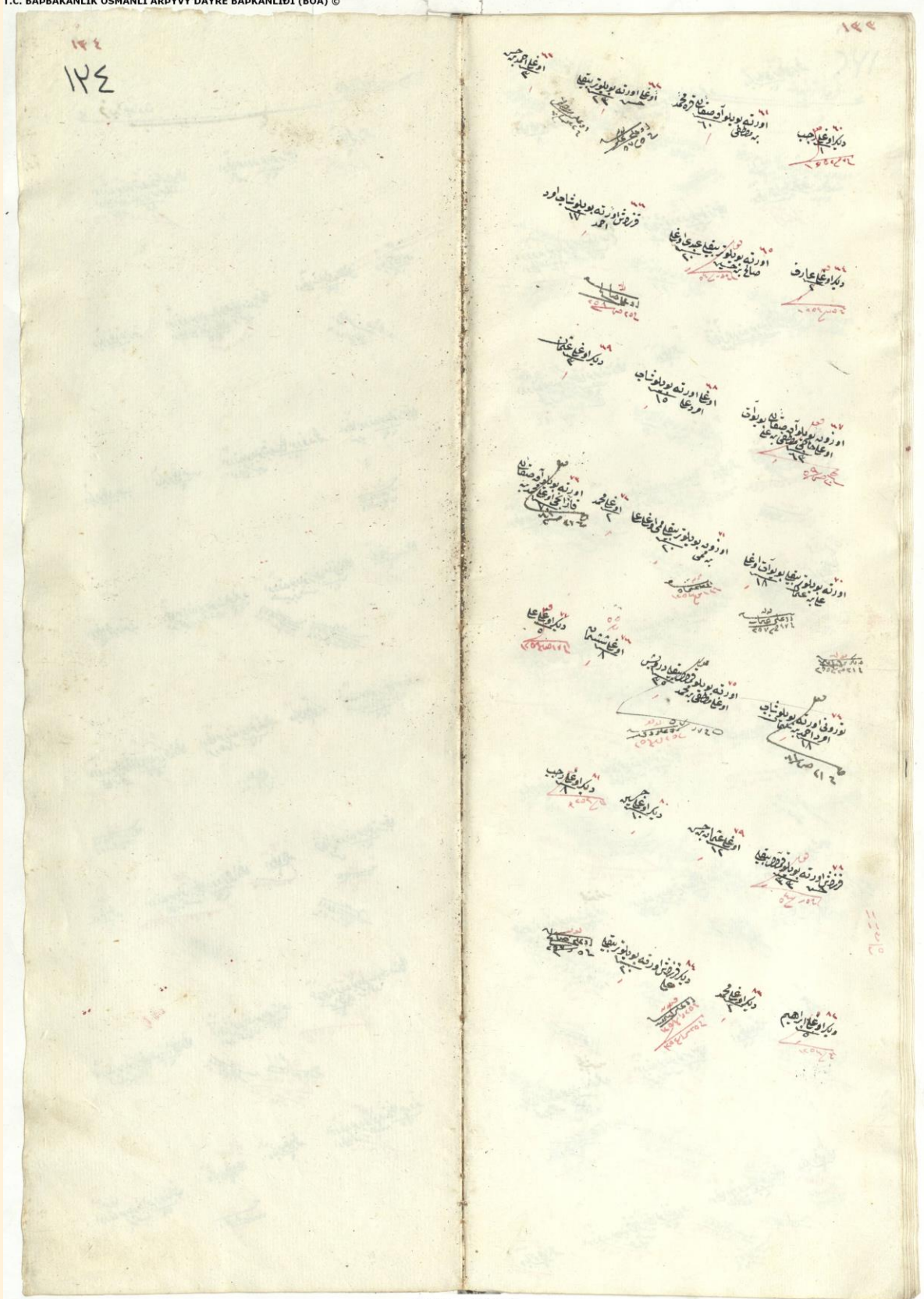
01.01.1794 H-09.06.1209 doğum (11 Kasım 1839 vefat) (BOA.NFS.D..1170) (S.121)

T.C. BAPBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAYRE BAPKANLIĞI (BOA) ©

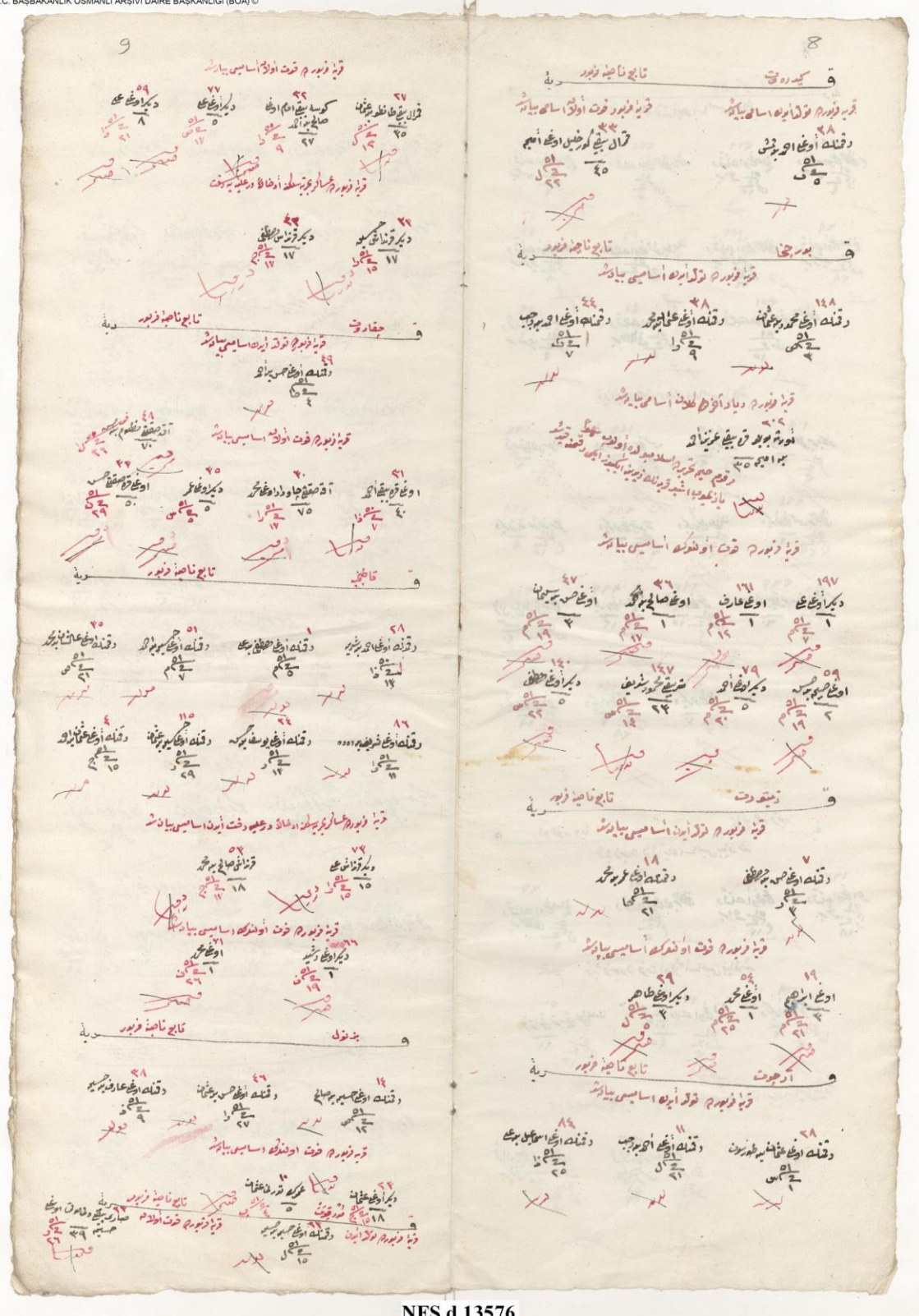
NFS.d.01170

01.01.1794 H-09.06.1209 doğum (11 Kasım 1839 vefat) (BOA.NFS.D..1170) (S.122-123)

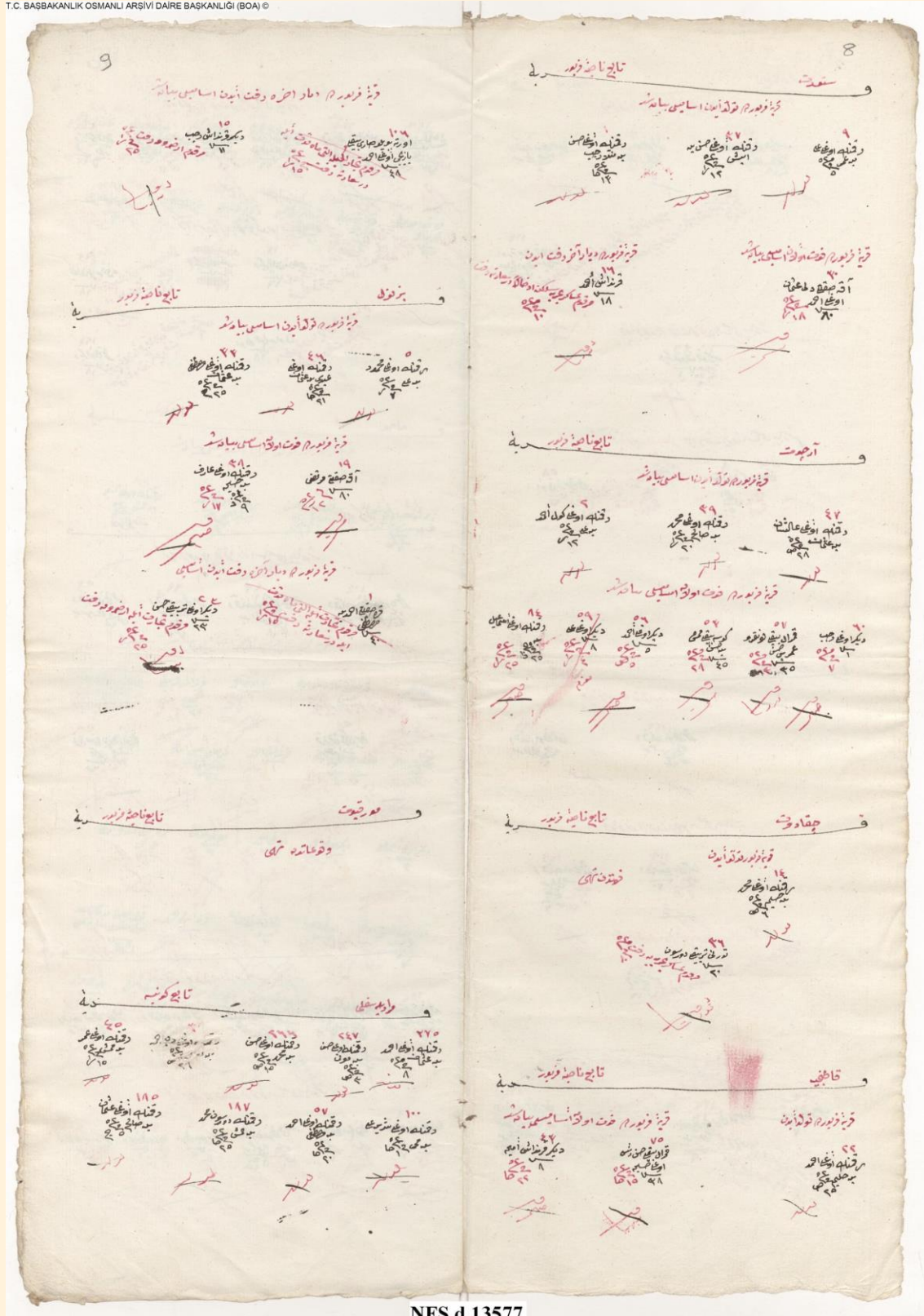
NFS.d.01170

ii 16 Nisan 1836 H-29-12-1251 (BOA.NFS.D..13576 sayfa 8-9)

NFS.d.13576

iii 09 Kasım 1836 H-29-06-1252 (BOA.NFS.D..13577 sayfa 8)

NFS.d.13577

iv 06 Nisan 1837 H-29-12-1252 (BOA.NFS.D..13578 sayfa 9)

9

آدموت
تابع ناهید فریور
قربانم درگاه آینه

۹۹
او علی بن اویسی
کوک او علی بن اویسی
۱۸ عفتت عه
۴

جشادوت
تابع ناهید فریور
قربانم درگاه آینه

۹۹
او علی بن اویسی
کوک او علی بن اویسی
۱۸ عفتت عه
۴

خاخیه
تابع ناهید فریور
قربانم درگاه آینه

۹۹
او علی بن اویسی
کوک او علی بن اویسی
۱۸ عفتت عه
۴

بزنون
تابع ناهید فریور
قربانم درگاه آینه

۹۹
او علی بن اویسی
کوک او علی بن اویسی
۱۸ عفتت عه
۴

عور خیت
تابع ناهید فریور
قربانم درگاه آینه

۹۹
او علی بن اویسی
کوک او علی بن اویسی
۱۸ عفتت عه
۴

رادیر سنی
تابع ناهید فریور
قربانم درگاه آینه

۹۹
او علی بن اویسی
کوک او علی بن اویسی
۱۸ عفتت عه
۴

8

که رشت
تابع ناهید فریور
قربانم درگاه آینه

۱۱۶
او علی بن اویسی
کوک او علی بن اویسی
۱۸ عفتت عه
۴

جدری
تابع ناهید فریور
قربانم درگاه آینه

۱۱۶
او علی بن اویسی
کوک او علی بن اویسی
۱۸ عفتت عه
۴

خاخیه
تابع ناهید فریور
قربانم درگاه آینه

۱۱۶
او علی بن اویسی
کوک او علی بن اویسی
۱۸ عفتت عه
۴

بزنون
تابع ناهید فریور
قربانم درگاه آینه

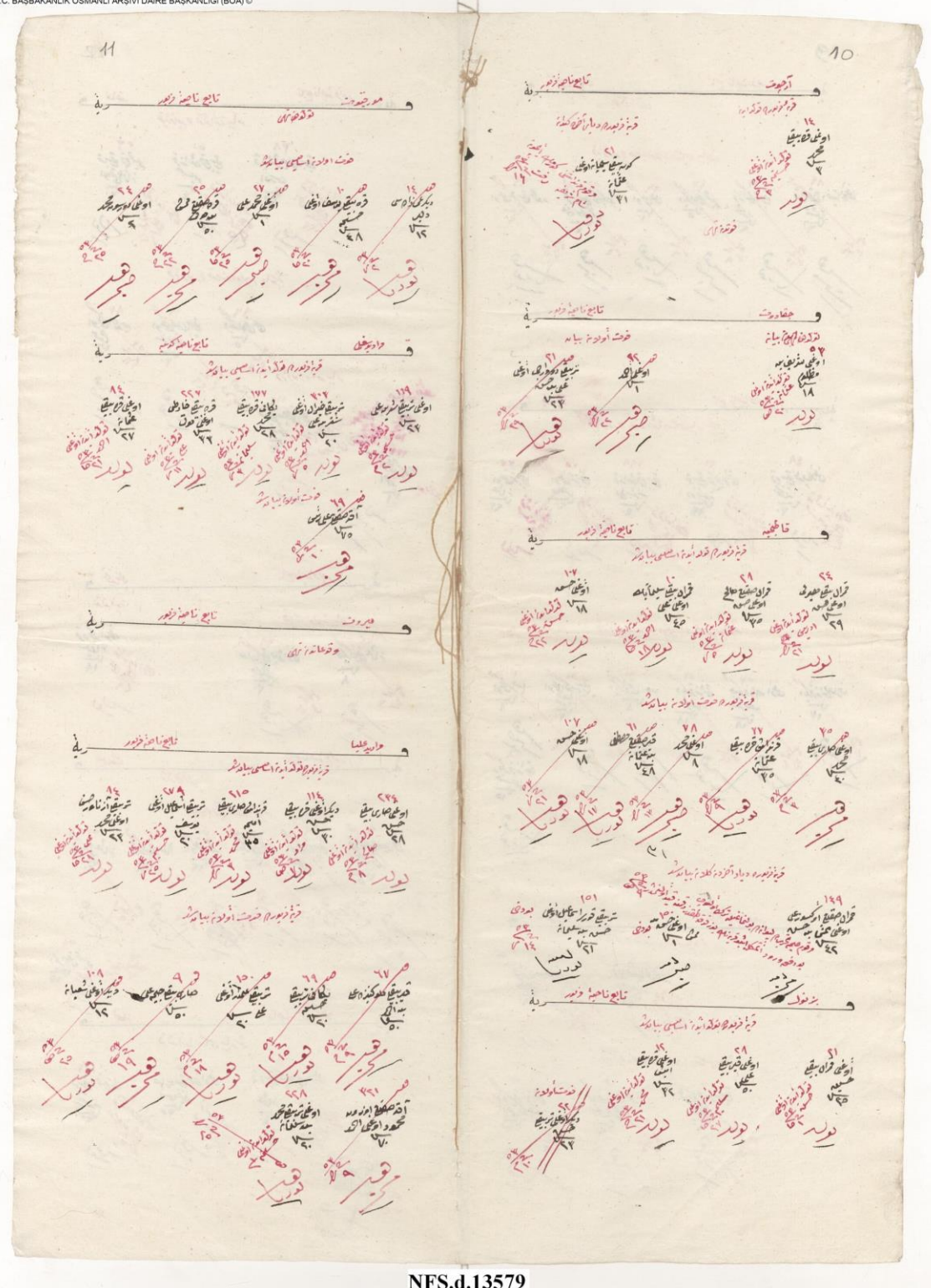
۱۱۶
او علی بن اویسی
کوک او علی بن اویسی
۱۸ عفتت عه
۴

عور خیت
تابع ناهید فریور
قربانم درگاه آینه

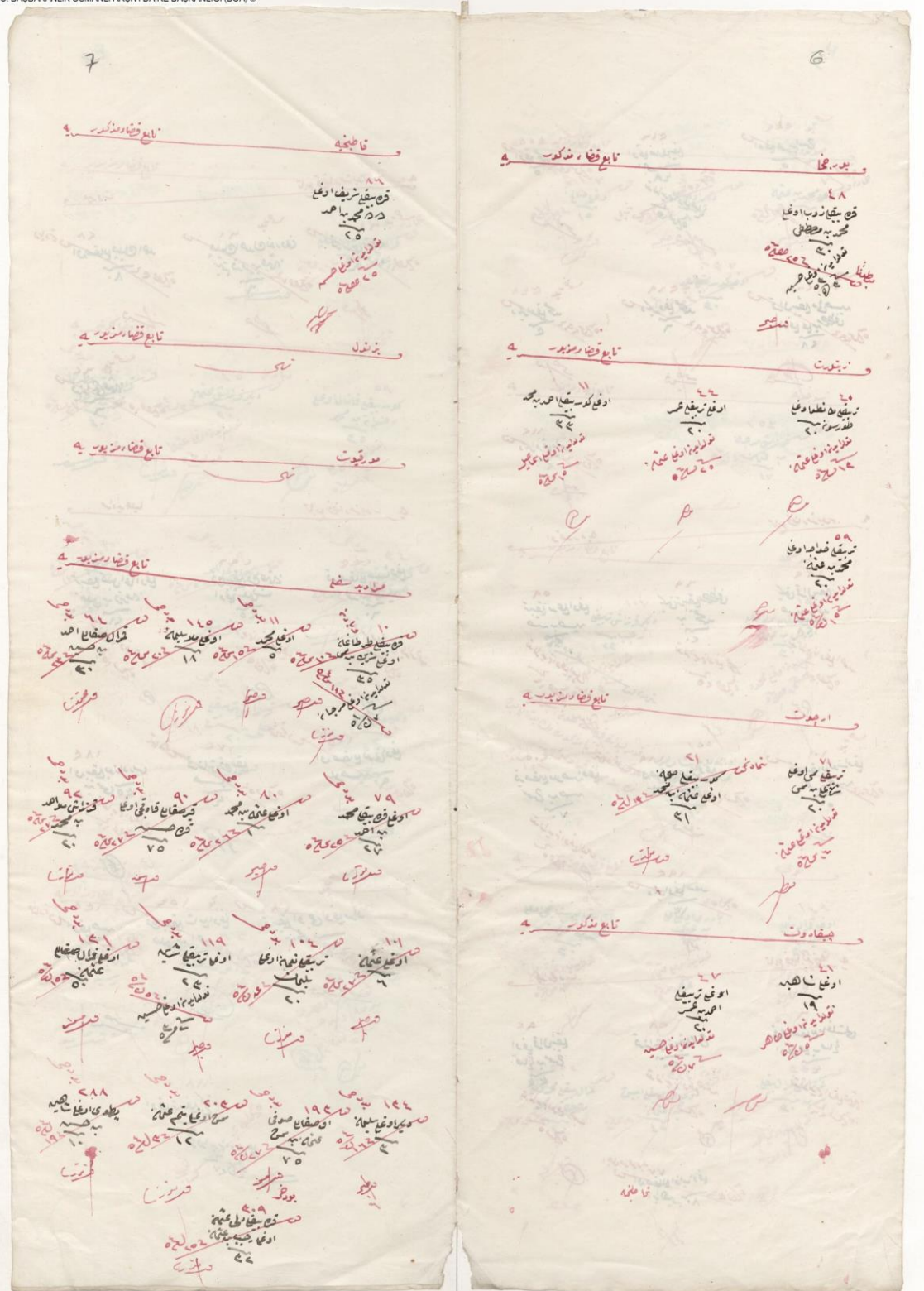
۱۱۶
او علی بن اویسی
کوک او علی بن اویسی
۱۸ عفتت عه
۴

رادیر سنی
تابع ناهید فریور
قربانم درگاه آینه

۱۱۶
او علی بن اویسی
کوک او علی بن اویسی
۱۸ عفتت عه
۴

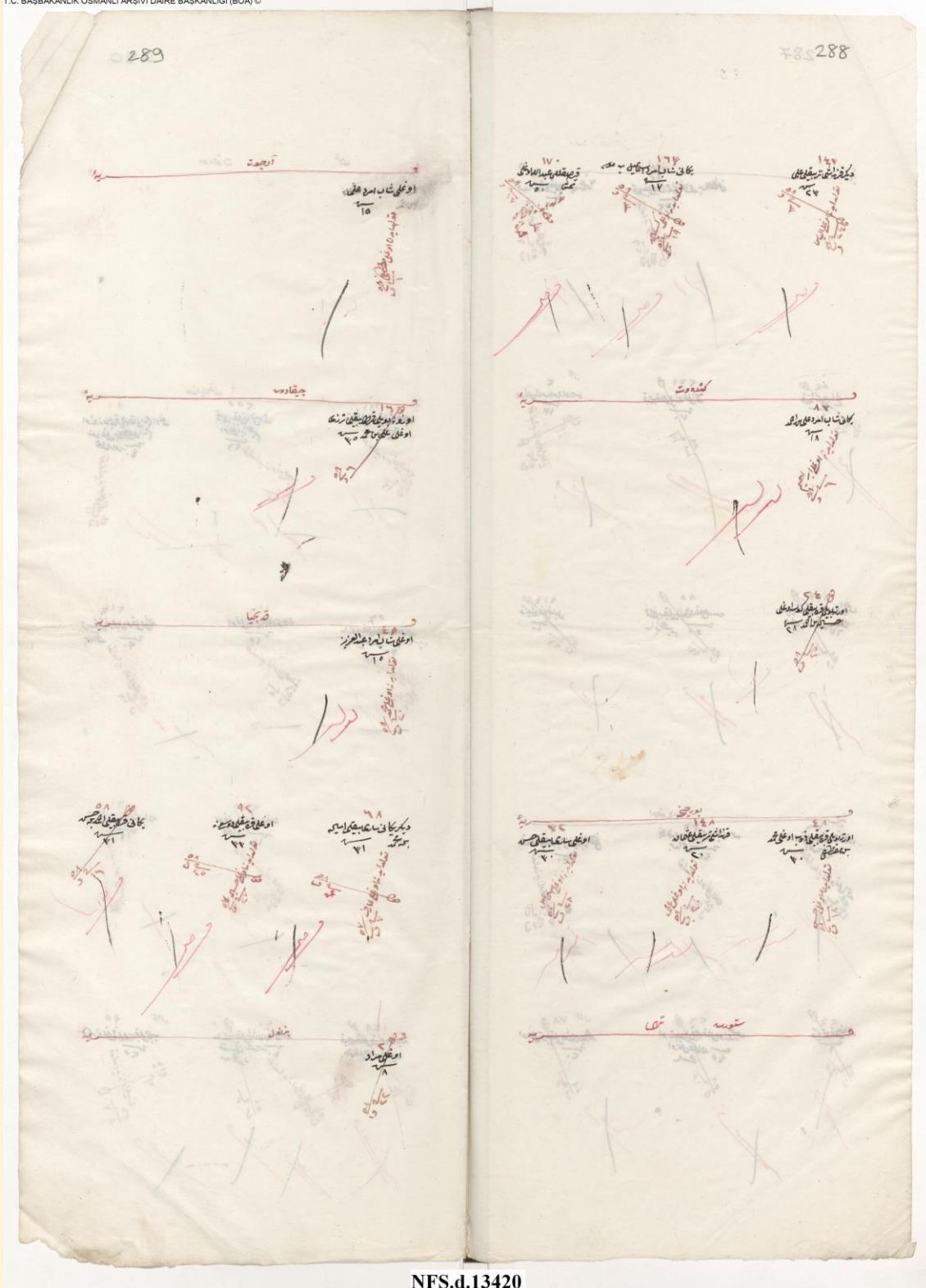
NFS.d.13579

NFS.d.13581

بهم و نیزیم
 طوطی اشیاع عقول و از هاله به خصوص از درجه کوزل و اطراف ملاحظه انیس و قوانیه جبریه وضع اولیه فی تخصیص
 فیه و مکت و انساب سابع و دفا هیک جاره سی اولیه یعنی جمله طرزه اعتراف فله اولیه بر فصوص خبرت
 نصیه و از صورت قیاد و اراده هما بر بیاض اوزر به خط سها نیز به بر فصول اعدله و انیس اشد بر فصول
 اساسی انقاد اما ابله فرا کرد و بی بی جلیک اجمده است مجلس معطیسی و دیوانه هما بر فله قیاد بر برون بود نزد
 سها نیز به حفظ اشیاع اوزر نموده تقدیم فلسفه در بر فله سها نیز به سها نیز به نهت خانه ابله حرکت انیس
 دارند به فلاح و سعاده مظهر و مخالف اولیه و فی قیاد انیس هر نهت زبر و زبر بود سونه ایت

شکلیه کرمانلو مایلو قدرلو وضع اتم
 ذات شکست شاهزاده موهب المهر اولیه مکالمه اخلاص علیه و صفاتی اشخاصه سبه اقصایه نیز دولت عبد لرزده اولیه بالجه اهل علم و ادب
 جاده و مکت و انساب سابع و دفا هیک جاره سی اولیه یعنی جمله طرزه اعتراف فله اولیه بر فصوص خبرت
 نصیه و از صورت قیاد و اراده هما بر بیاض اوزر به خط سها نیز به بر فصول اعدله و انیس اشد بر فصول
 اساسی انقاد اما ابله فرا کرد و بی بی جلیک اجمده است مجلس معطیسی و دیوانه هما بر فله قیاد بر برون بود نزد
 سها نیز به حفظ اشیاع اوزر نموده تقدیم فلسفه در بر فله سها نیز به سها نیز به نهت خانه ابله حرکت انیس
 دارند به فلاح و سعاده مظهر و مخالف اولیه و فی قیاد انیس هر نهت زبر و زبر بود سونه ایت

NFS.d.13420

ix 31.01.1843 H-29-12-1258 (BOA.NFS.D..3826) Sayfa 58-59-60

تخت اعظم شاهنشاهی

اورنگه یوشی تید صفا علی شیل رقعی عثمان	رقعی اورنگه یوشی ترغیب صفیق عک	اورنگه یوشی ثاب امرد و رندف عاک ۱۸	اورنگه یوشی ثاب ^ا امرد و رندف ص ۱۷	کلجی اورنگه یوشی ^ا قرال سفلی صتی ص ۱۶
۵۰	۴۹	۳۸	۲۷	۱۶

[illegible]

۱۹ جبار افغانی مشرقی افغانی حبیب سجاد افغانی مشرقی حبیب افغانی حبیب
۱۰ جبار افغانی مشرقی افغانی حبیب سجاد افغانی مشرقی حبیب افغانی حبیب
۱۰ جبار افغانی مشرقی افغانی حبیب سجاد افغانی مشرقی حبیب افغانی حبیب

۴۱
 ۴۰
 ۳۹
 ۳۸
 ۳۷
 ۳۶
 ۳۵
 ۳۴
 ۳۳
 ۳۲
 ۳۱
 ۳۰
 ۲۹
 ۲۸
 ۲۷
 ۲۶
 ۲۵
 ۲۴
 ۲۳
 ۲۲
 ۲۱
 ۲۰
 ۱۹
 ۱۸
 ۱۷
 ۱۶
 ۱۵
 ۱۴
 ۱۳
 ۱۲
 ۱۱
 ۱۰
 ۹
 ۸
 ۷
 ۶
 ۵
 ۴
 ۳
 ۲
 ۱

۴۹
 ۴۸
 ۴۷
 ۴۶
 ۴۵
 ۴۴
 ۴۳
 ۴۲
 ۴۱
 ۴۰
 ۳۹
 ۳۸
 ۳۷
 ۳۶
 ۳۵
 ۳۴
 ۳۳
 ۳۲
 ۳۱
 ۳۰
 ۲۹
 ۲۸
 ۲۷
 ۲۶
 ۲۵
 ۲۴
 ۲۳
 ۲۲
 ۲۱
 ۲۰
 ۱۹
 ۱۸
 ۱۷
 ۱۶
 ۱۵
 ۱۴
 ۱۳
 ۱۲
 ۱۱
 ۱۰
 ۹
 ۸
 ۷
 ۶
 ۵
 ۴
 ۳
 ۲
 ۱

$\frac{49}{2}$ ربابی محمد $\frac{40}{5}$ ربابی صالح $\frac{49}{6}$ ربابی اسماعیل $\frac{42}{5}$ ربابی علی $\frac{42}{5}$ ربابی علی

[illegible]

۵۵
 دایم
 ۸

۵۴
 نونی مراد
 اقبال عثمان
 ۱۶

۵۳
 خط احمد
 ۴

۵۲
 کتبی اور توبلی
 شاد ارد
 محمد شفیع
 احمد
 ۱۰

۵۱
 افسر صبر بہ
 علی
 ۶

۹۶
لوقمور متونی
عولج
بولیگ نریمال

۱۰۰

۹۷
دوباری احمد
دوباری جید
دوباری محمد
ادرس بولی انه
مصفا لک زوخته
صفتی

۱۰۱

۶۴
ادبی اور اردو ادب کی تاریخ
نثر میں حسن و کمال

۶۵
دیکھا علی
عبدی، رفیق شوقی
صالح خان صاحب

۶۶
ادبی اور اردو ادب کی تاریخ
نثر میں حسن و کمال

۶۷
ادبی اور اردو ادب کی تاریخ
نثر میں حسن و کمال

[illegible][illegible]

۵۴
۱

۵۵
۱

۵۶
۱

۵۷
۱

۵۸
۱

۵۲ فرزندانی او در تبریز
ترتیباً محمد بن
محمد
۶۱

۵۱ اخیل صیدیه
محمد
۱

۵۰ از نوادگان بن
مقال خدابنده
افغان محمد
برهان
۶۰

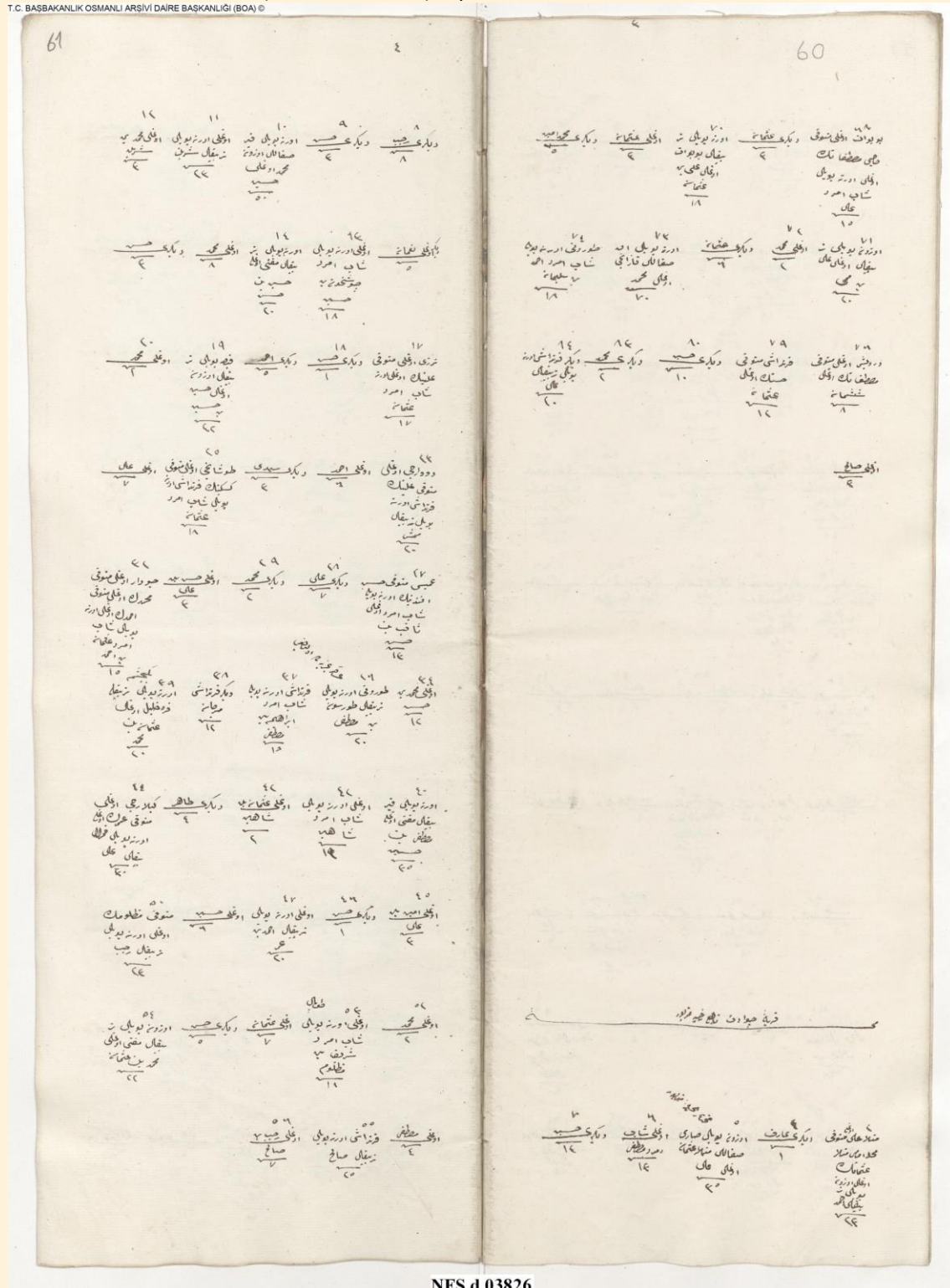
۴۰ مایوس افغان
صیدیه
۱۷

فیه اربعون تابع خبریہ

[illegible]

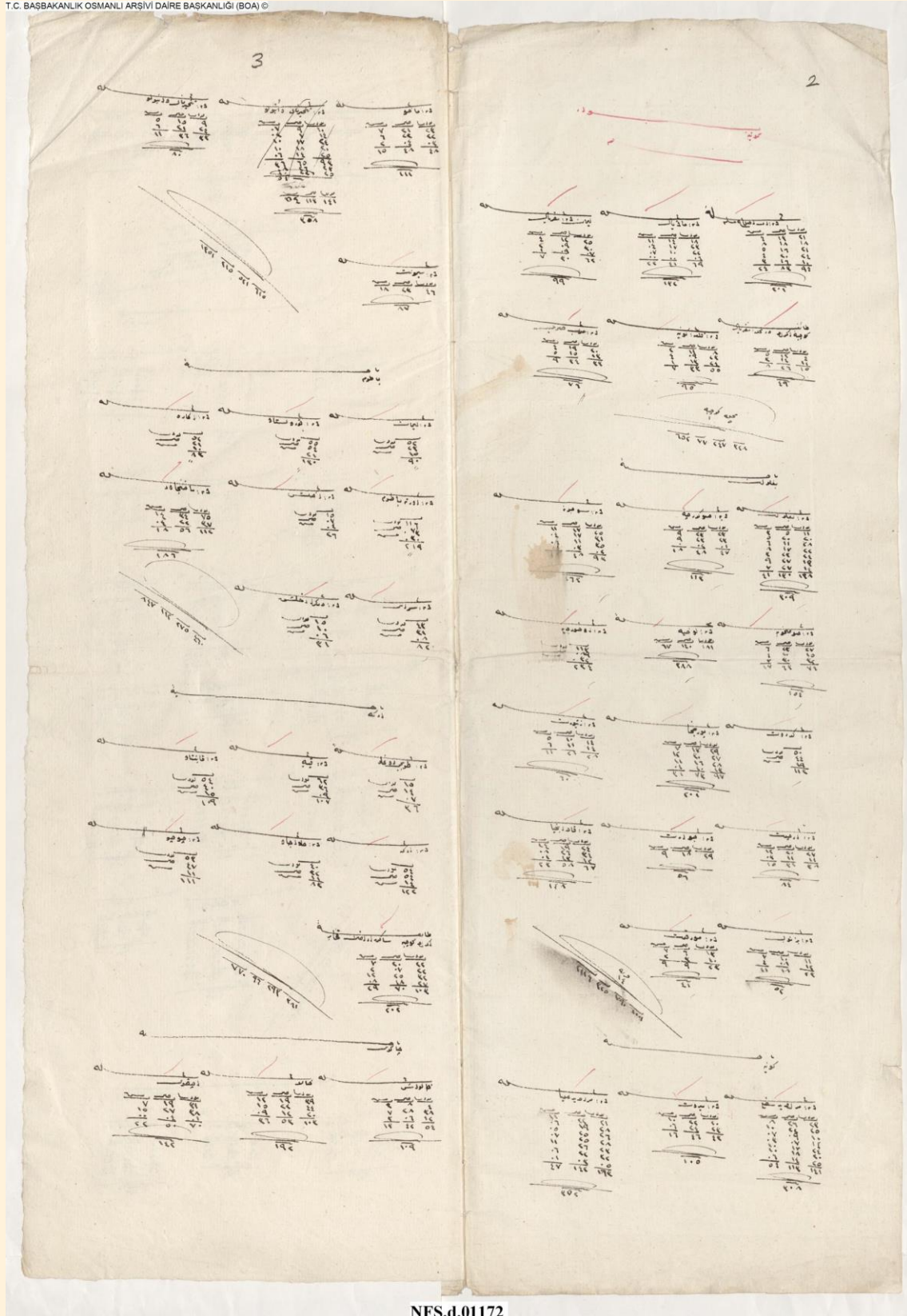
31.01.1843 H-29-12-1258 (BOA.NFS.D..3826) Sayfa 58-59-60

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA) ©

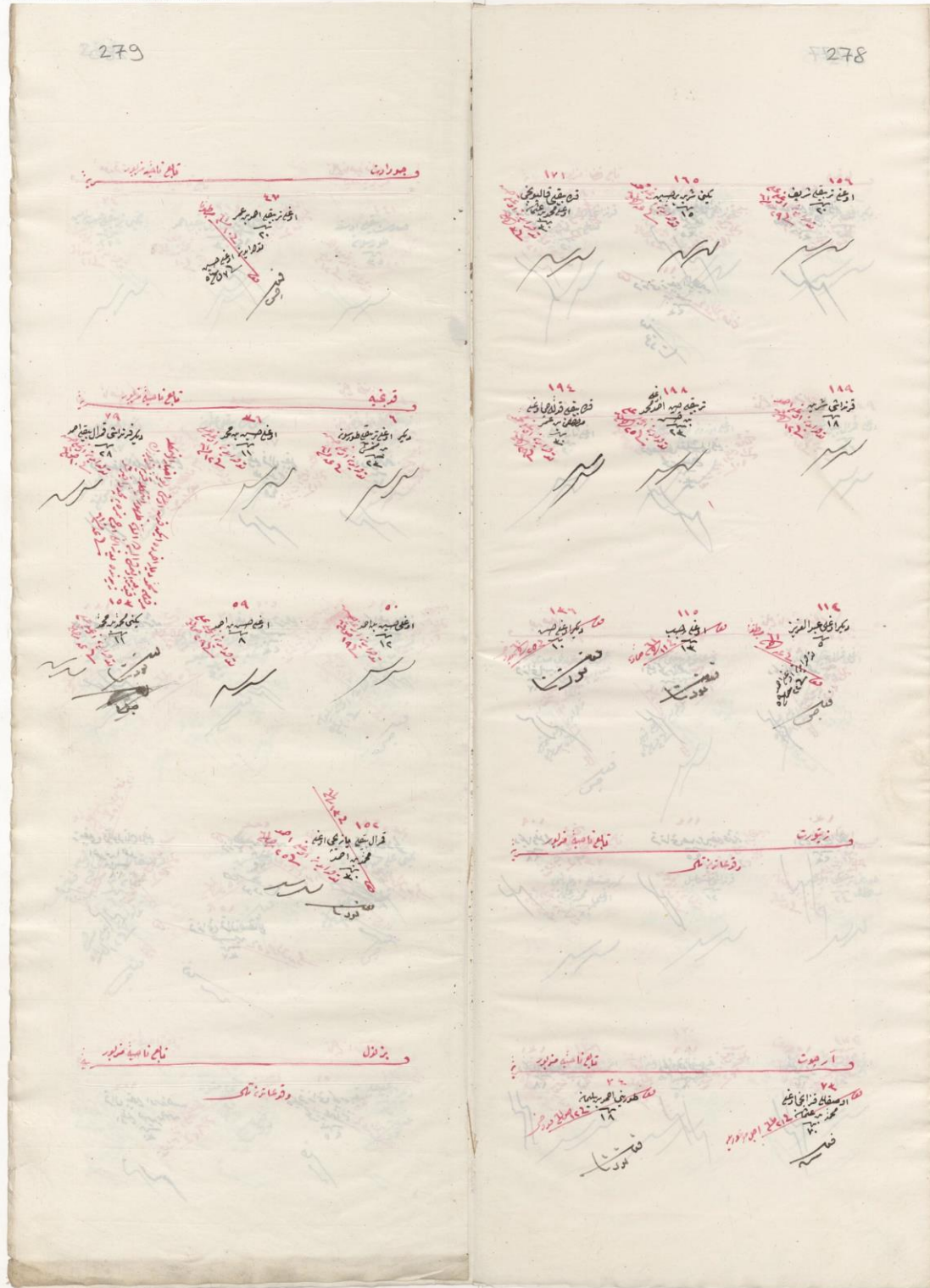

NFS.d.03826

* 09.01.1845 H-29.12.1260 (BOA.NFS.d..1172) Sayfa 2

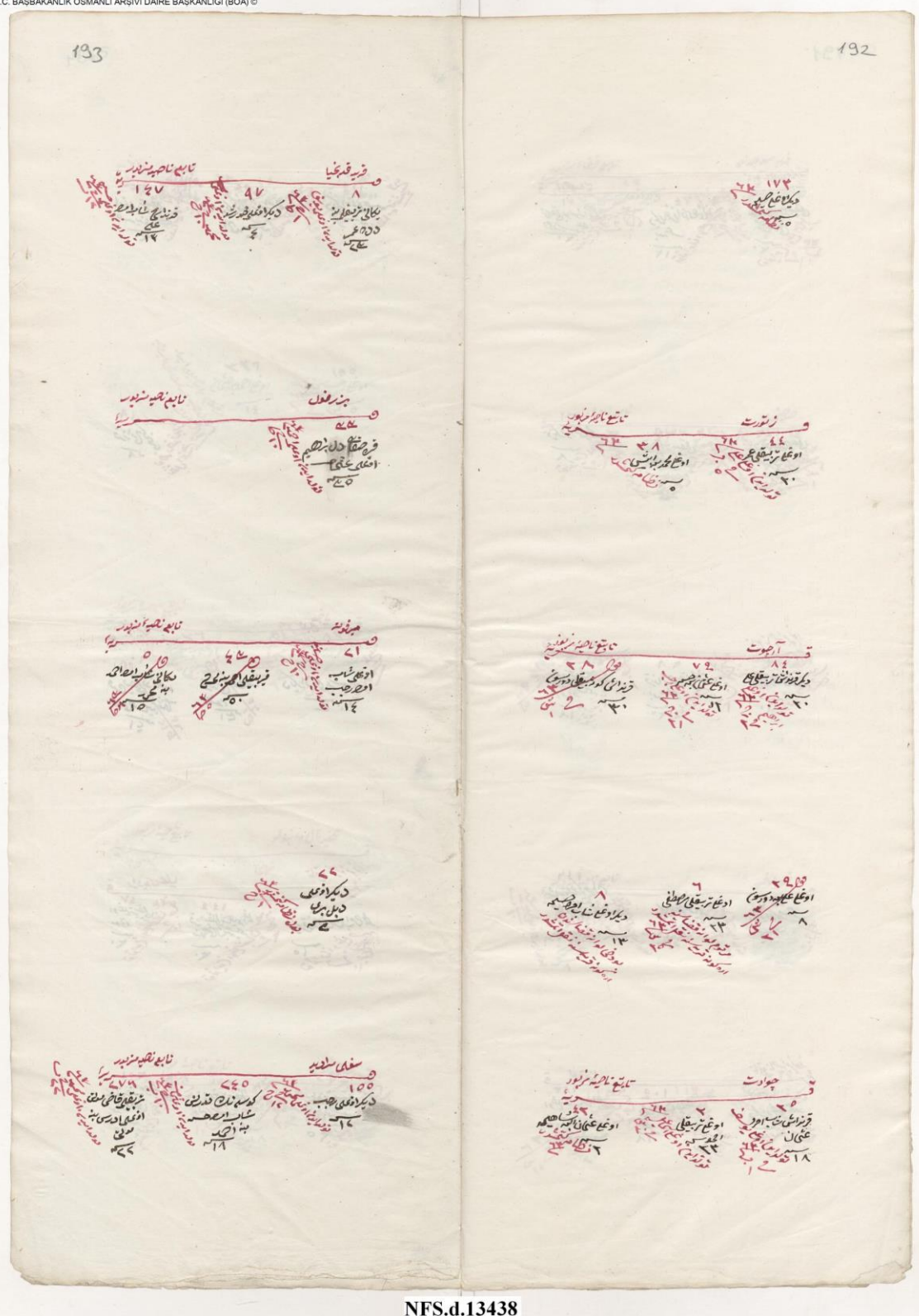
NFS.d.01172

NFS.d.13429

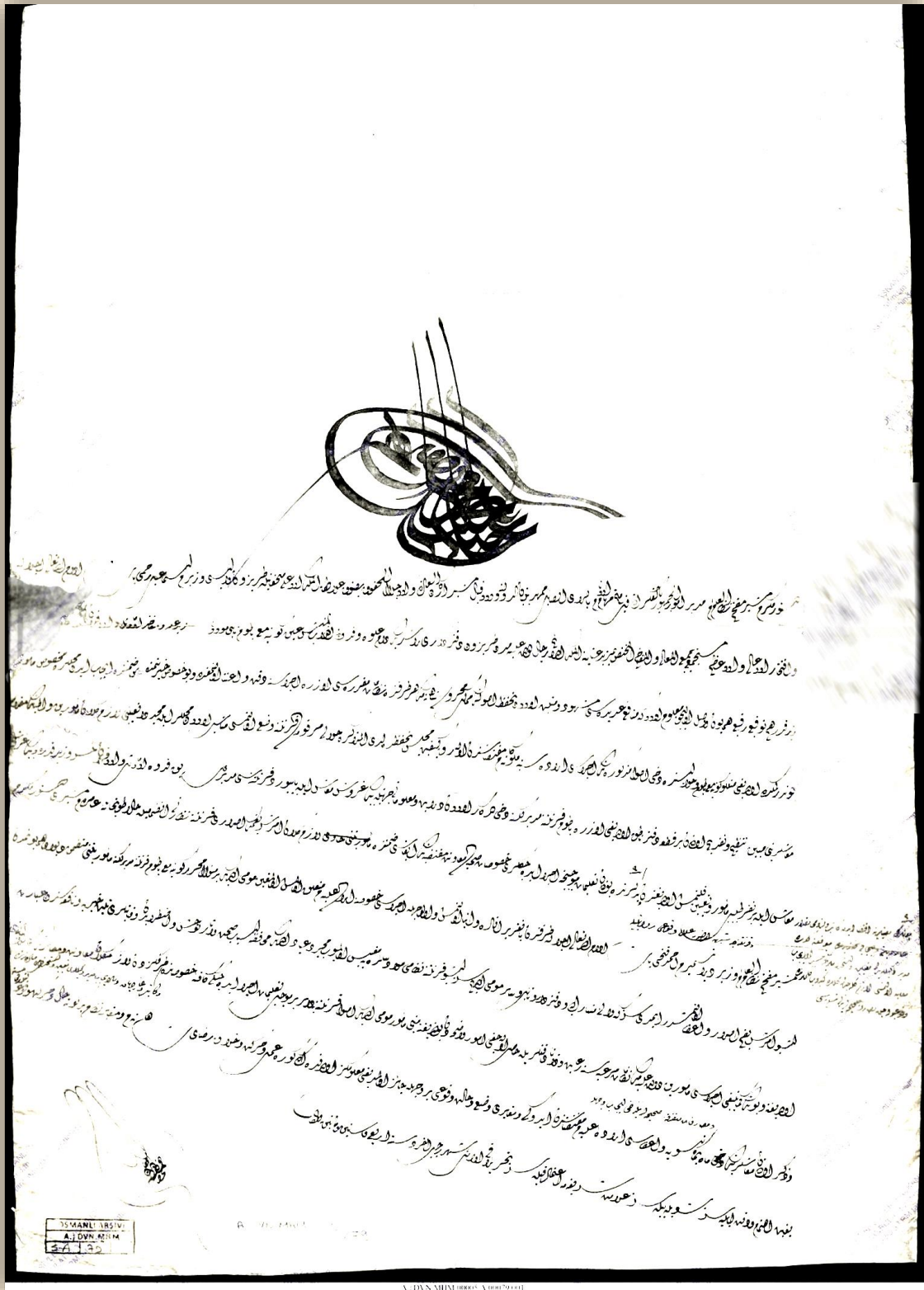
xii 12 Ağustos 1847 H-29-08-1263 (BOA.NFS.D..13438) Sayfa 192

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA) ©

NFS.d.13438

xiii Batum ve Gonia için karantina fermânı BOA.A.}DVN.MHM.5/79

xiv Paris Antlaşması, Rusya ile Kırım Savaşı'nı kazanan Osmanlı İmparatorluğu, Birleşik Krallık ve Fransa arasında 30 Mart 1856 tarihinde imzalanmış bir barış antlaşmasıdır.

Maddeler

Tamamı 31 madde olan Paris barış antlaşmasının getirdiği başlıca hususlar şunlardır:

1-Taraflar savaş sırasında işgal ettikleri toprakları iade edeceklerdir.

2-Osmanlı İmparatorluğu Avrupa devletler topluluğunun bir üyesi olacak, toprak bütünlüğü ve bağımsızlığı Avrupa devletlerinin ortak garantisi altına konacaktır.

3-Osmanlı İmparatorluğu ile antlaşmayı imzalayan devletlerden biri veya birkaçı arasında anlaşmazlık çıkarsa, taraflar kuvvet kullanmadan önce, diğer imzacı devletlerin aracılığıyla kabul edeceklerdir.

4-Osmanlı padişahının 18 Şubat 1856'da ilan ettiği "Islahat Fermanı" devletlere tebliğ edilecek ve devletler de bunu kabul edeceklerdir. Bu ferman, ilgili devletlere, Osmanlı İmparatorluğu'nun iç işlerine karışma hakkı vermeyecektir.

5-Boğazların kapalılığını öngören 1841 Boğazlar Sözleşmesi esaslarının devamlılığı kabul edilecektir.

6-Karadeniz tarafsız olacak ve askerlikten tecrit edilecektir. Karadeniz'deki tüm tersaneler yıkılacak ve hiçbir devletin donanması bulunmayacaktır.

7-Tuna'da ulaşım serbestisi yeniden kurulacak ve bunu sürekli kılmak için antlaşmayı imzalayan devletlerin temsilcilerinden bir "Tuna Komisyonu" kurulacaktır.

8-Eflak ve Boğdan'a muhtariyet verilecek ve muhtariyet devletlerin ortak garantisi altına alınacaktır. Her iki eyaletin de birer meclisi olacak ve hiçbir devlet Eflak ve Boğdan'ın iç işlerine karışmayacaktır.

9-Sırbistan'ın daha önce Osmanlı İmparatorluğu'ndan almış olduğu hak ve imtiyazlar devletlerin ortak garantisi altında olacak ve Osmanlı İmparatorluğu izinsiz olarak Sırbistan'a askeri müdahalede bulunamayacaktır.

10-Sadrazam Ali Paşa görüşmeler sırasında kapitülasyonların kaldırılmasını istedi ama sonuç alınamadı.

Sonuçlar

1-Antlaşmanın Avrupa için önemi, Rusya tarafından bozulan uluslararası dengenin tekrar tesis edilmesidir.

2-Osmanlı İmparatorluğu açısından ise: Başlangıçta Rus tehlikesi bertaraf edildi; Osmanlı İmparatorluğu, devletler genel hak ve hukukundan faydalanma imkânı elde etti; Avrupa konseyine girme hakkını kazandı. Ancak, toprak bütünlüğü ve bekası Avrupa büyük devletlerinin kefilliği altına girdi. Karadeniz'de Rusya ile aynı muameleye tabi tutulması haksızlık olarak ortaya çıktı. Keza devletin tamamen bir iç meselesi olan Islahat Fermanı'na antlaşma metni içinde yer verilmesi, müteakip yıllarda iç işlerine müdahale zemini hazırladı.

3-Birleşik Krallık, Akdeniz ve Hindistan'a giden ticaret yollarını güvenceye aldı. Özellikle Rus Karadeniz donanmasının yok edilmesi, İngiltere'nin sömürgeleri ve Akdeniz ticareti için değerli bir garanti oldu.

4-Fransa'da İngiltere gibi ekonomik çıkarlar elde etti. Doğu Akdeniz'e yönelik Rus tehlikesi bertaraf edildi ve Napolyon döneminde Fransa'ya karşı kurulmuş olan devletler cephesi parçalanmış oldu.

5-Piyemonte, İtalya Birliği konusunu Avrupa siyasetinin gündem konusu olmasını sağladı.

6-Rusya, kuvvetli bir devlet olduğunu kanıtladı. Osmanlı İmparatorluğu konusunu ileri bir döneme erteledi.

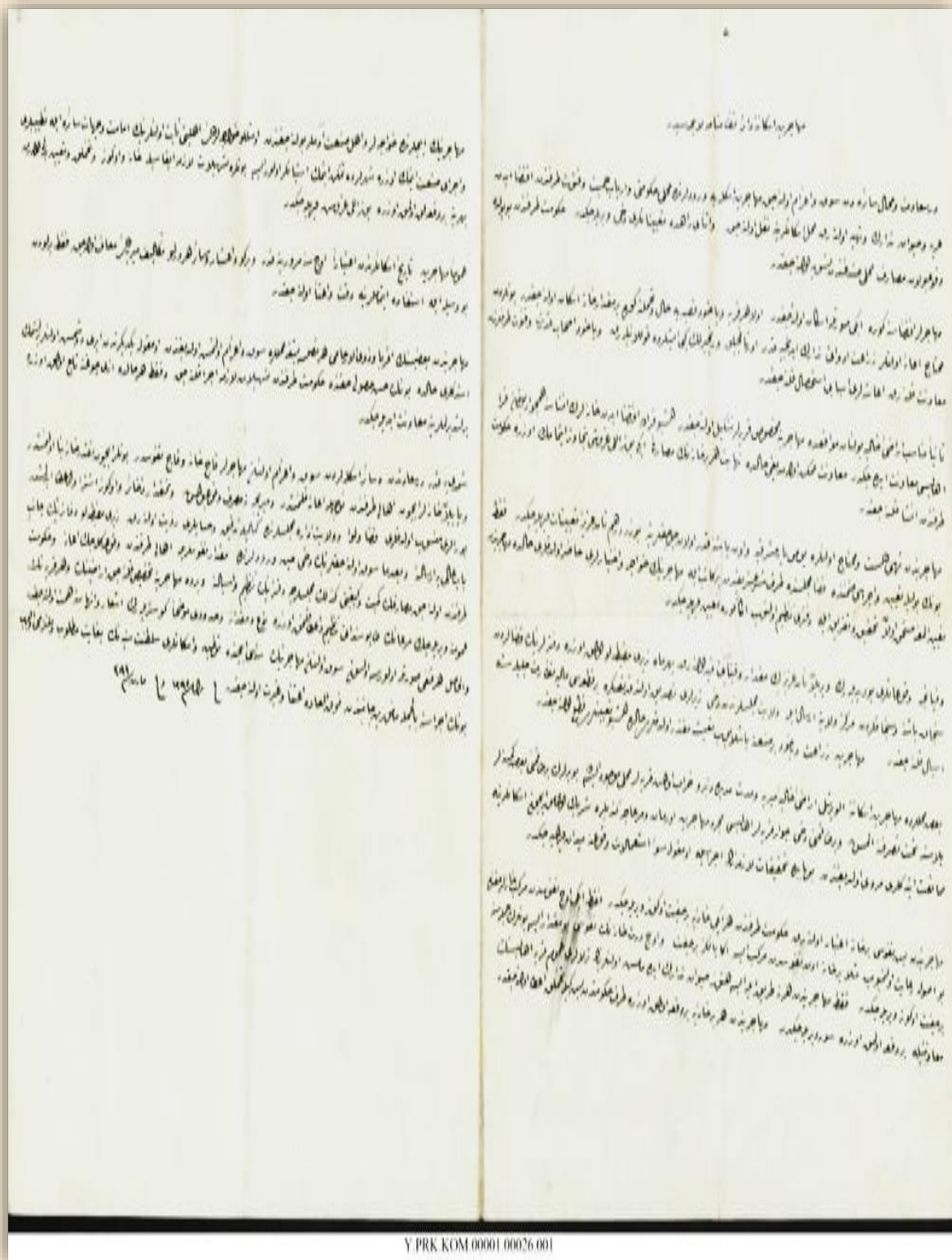
Paris Antlaşması ile yeniden kurulan uluslararası denge 1870'te Prusya'nın Fransa'yı mağlup etmesi ve Alman Milli Birliği'nin kurulmasına kadar devam etti. Bu tarihten itibaren Avrupa'da Alman üstünlüğü dönemi başladı. ([https://tr.wikipedia.org/wiki/Paris_Antla%C5%9Fmas%C4%B1_\(1856\)](https://tr.wikipedia.org/wiki/Paris_Antla%C5%9Fmas%C4%B1_(1856)))

^{xv} Londra Protokolü Maddeleri

1. İstanbul konferansına temsilci gönderen devletler, Osmanlı Devleti hâkimiyetinde yaşayan Hristiyan halkın durumunu düzelterek reformların yapılmasını beklemektedir.
2. Bosna-Hersek ve Bulgaristan için Osmanlı hükümetinin taahhüt ettiği reformlar hayata geçirilmelidir.
3. Avrupa devletleri, Osmanlı Devleti'nin Sırbistan ile 28 Şubat 1877'de imzaladığı antlaşmayı senet kabul etmektedir.
4. Karadağ konusunda sürekli bir barışın yapılması için sınırların düzeltilmesi ve Boyana nehrinde gemilerin serbest geçişi için düzenlemelerin yapılması istenmektedir.
5. Devletler, Sırbistan ile yapılan ve Karadağ ile yapılacak barışı kalıcı barışa atılmış bir adım olarak değerlendirmektedirler.
6. Osmanlı hükûmetinden savaş durumuna geçirdiği askerî birliklerini dağıtması ve sadece güvenlik için askeri birlikler bırakması talep edilmektedir.^[1]

^{xvi} Londra Protokolüne karşı alınan kararlar şu şekilde idi

1. Osmanlı Devleti, vadettiği reformları yapmaya hazır olduğu, ancak protokolde istenildiği gibi, sadece Hristiyan ahalie dönük olarak yapmasının mümkün olmadığı, bu tür düzenlemeleri Kanun-ı Esasi'nin ön gördüğü şekilde her tarafta ve bütün ahali için yapılabileceği
2. Karadağ ile kısa bir süre önce zaten bir antlaşma zemini sağlanmıştı. Devletler samimi ise bu çerçevede barışı kabul etmesi için Karadağ Prensi'ne baskı yapmaları gerektiğini,
3. Orduların dağıtılması meselesinin de Rus ordularının dağıtılmasına bağlı olduğunu
4. Osmanlı hükûmetine göre olayların bu seviyeye gelmesinin sorumlusu Rusya olduğunu
5. Teklif edilen maddeler de ancak savaşta mağlup olmuş bir tarafa teklif edilebilecek nitelikte olduğu

Y PRK KOM 00001 00026 001

[illegible][illegible]

ortakçılık ve rencberlik gibi işlerde kullanılarak veyahud ashâb-ı kudret ve fütüvvet taraflarından muâvenet kılınarak işleri esbâbı istihsâl kılınacaktır.

- Sâniyen münasib arazi-i hâliye bulunan mevâki'de muhacirine mahsus karyeler teşkil olunacaktır işbu kurâda iktizâ eden hânelerin inşasına hem-civar bulunan kurâ ahalisi muâvenet edecektir. Muâvenet mümkün olmadığı hâlde nihâyet her bir hânenin masarîfı iki yüz elli gurusu tecavüz etmemek üzere hükûmet tarafından inşa kılınacaktır.
- Muhacirinden teheyîf-dest ve muhtaç olanlara yevmî yarımşar kıyye ve on yaşına kadar olan çocuklarına yüzer dirhem nân-ı aziz tayinât verilecektir. Fakat bunun yoluyla tayin ve icrası zımında kazâ meclisinde taraf-ı şer'-i şerifden bir kâtib ile muhacirinin hoca ve ihtiyarları hazır oldukları halde muhacirinden tayin almağa müstahik olan tahkik ve tefrik ile defteri tanzim olunup ona göre tayin verilecektir.
- Vefeyâtca vukuâtları yürüdüldükçe verilen nân-ı azizin miktar ve fiyatı kaydolunarak beher mâh zîri mazbatalı olmak üzere defterlerinin kazalardan sancak başına ve sancaklardan merkez-i vilâyete irsâl ile vilâyet meclislerinden dahi zîrleri tasdik olunduktan sonra bir küt'ası Maliye Nezaret-i Celîlesi'ne isbâl kılınacaktır. Muhacirîn ziraat veyahud bir sanata başlayıp taayyüşe muktedir oldukları halde işbu tayinleri kat' olunacaktır.
- Bazı mahallerde muhacirîn iskânına elverişli arazi-i hâliye-i mirîye ve müddet-i medîdeden beri harap olmuş karyeler mahalli mevcut ise de bu yerlerin bir takımını bazı kimesneler bilâ sened taht-ı tasarrufuna almış ve bir takımını dahi civar karyeler ahalisi mücerred muhacirîn orman ve meraca kendilere şerîk olmamak için iskânlarına mûmâna'at ettikleri mervî olduğundan bu bâbda tahkikât-ı lâzîmenin icrasıyla o makûle sū-i istimalât vuku'una meydan verilmeyecektir.
- Muhacirinden beş nüfus bir hâne itibar olunarak hükûmet tarafından her iki hâneye bir çift öküz verilecektir. Fakat iki üç nüfustan mürekkep hâneler hakkında bu usule riâyet olunmayıp mesela bir hâne on nüfustan mürekkep ise ona yalnız bir çift ve üç dört hanenin nüfusu bu miktar ise bunların cümlesine bir çift öküz verilecektir. Fakat muhacirinden her ne tarîk ile ise henüz hayvan tedarik edememiş olanların tarlaları umum karye ahalisinin muavenetiyle bir defa olmak üzere sürdürülecektir. Muhacirinden her bir haneye bir defa olmak üzere taraf-ı hükûmetten beş kile tohumluk i'tâ olunacaktır.
- Muhacirinin içlerinde hocalar ve ehl-i san'at adamlar bulunacağından o misillü hocalardan ehliyeti sabit olanlarının imâmet ve cihât-ı saire ile tatyibleri ve icra-yı san'at etmek üzere şehirlerde temekkün etmek isteyenler olur ise bunlara teslîhât-ı lâzîme ifasıyla hâne ve öküz ve tohumluk ve tayin bedeli olarak beherine bir defalık olmak üzere yüz elli gurusu verilecektir.
- Umumen muhacirîn tarih-i iskânlarından itibaren üç sene mürûruna kadar vergi ve a'sar vesair her türlü tekâlif-i mîrîden muaf olacak fakat yerliden bu vesile ile istifade etmemelerine dikkat ve itina olunacaktır.
- Muhacirinden bazısının akraba ve zevi'l-erhâmı her nasılsa başka mahallere sevk ve i'zâm olunmuş olduğundan o makûle yekdiğerinden ayrı düşmüş olanlar birleşmek istedikleri halde bunun hüsn-i husulü hakkında hükûmet tarafından teshîlât-ı lâzîme icra kılınacak ve fakat her halde azı çoğuna tabi olmak üzere birleştirilmelerine muavenet edilecektir.
- Şimdiye kadar Dersâdet'den vesâir iskelelerden sevk ve i'zâm olunan muhacirler kaç hane ve kaç nüfustur bunlar için ne kadar hâne bina olunmuştur ve yapılan hâneler için ahali tarafından ne vechile iâne kılınmıştır ve mirîce ne masraf vukûbulmuş ve ne miktar zehâir ve öküz iştirâ ve i'tâ edilmiştir buraları mensup oldukları kaza ve livâ ve vilâyet idare meclislerinde kemâliyle tedkik ve hesablari rü'yet olunarak zîri mazbatalı defâtirinin cânib-i Bâbiâliye irsâline ve ba'demâ sevk olunacaklarının dahi hîn-i vürûdlarında mikdâr-ı nüfuslarıyla ahali tarafından vuku'a gelecek iâne ve hükûmet tarafından olunacak masârîfın kemmiyet ve keyfiyeti kezâlik meclislerce defterinin tanzim ve isbâline ve bir de muhacirine tahsis kılınacak arazinin ve her karyenin umumuna verilecek mer'anın tapu senedâtı tanzim ve i'tâ kılınmak üzere nev' ve miktar ve hududu muvazzahan gösterilerek iş'âr ve inhâsına himmet olunacaktır velhâsıl her hangi suretle olursa olsun sevk olunan muhacirinin senesi içinde tavtîn ve iskânları Saltanat-ı Seniyye'nin be-gâyet matlûb ve mültezimi olup bunun icrasına bilcümle memurîn cânibinden fevkalâde itina ve gayret olunacaktır. Fî Ra. Sene 1295 ve fî Mart sene [1]294 / [Mart-Nisan 1878] [BOA, Y. PRK. KOM, 1/26.]

^{xx} Rus Zulmünü gösteren tarihi fotoğraflar (Türk Tarih Kurumu Arşivi) ...

^{xxi} **27.Ocak.1879 H-03.02.1296'da** İstanbul Antlaşması'nın "muâhede-i kat'iyye" (Muhacirlik anlaşması) hükümleri aşağıdaki şekildeydi^{xxi}:

- 1- Bundan sonra iki imparatorluk arasında barış ve dostluk olacak.
- 2- İki devlet de Ayastefanos Antlaşması'nın Berlin Kongresi'yle feshedilen maddeleri yerine Berlin Antlaşması'nın yedi devlet arasında kararlaştırılan maddelerinin geçerli olduğunu beyan ederler.
- 3- Ayastefanos Antlaşması'nın Berlin Antlaşması'yla feshedilmeyen maddeleri bu antlaşmayla belirlenmiştir.
- 4- Berlin Antlaşması gereğince Osmanlı Devleti tarafından Rusya'ya terk edilen toprakların ardından savaş tazminatı olarak 802.500.000 frank kararlaştırılmıştır. Ödeme usulü ise Rusya ve Osmanlı Devleti'nin ittifakıyla belirlenecektir.
- 5- Osmanlı topraklarında bulunan Rusya vatandaşlarının ve kurumlarının savaş sırasında uğradıkları zarara karşılık talep ettikleri tazminat miktarı gözden geçirilecek. Talep edilen toplam tazminat miktarı 26.750.000 franktan fazla olamayacak.
- 6- Osmanlı savaş esirlerinin Berlin Antlaşması'nın imza olunduğu tarihe kadar olan giderlerin hesaplanması için iki imparatorluk tarafından özel komiserler tayin olunacak ve Osmanlı Devleti'nin Rusya esirleri için harcadığı miktar düşüldükten sonra kalan meblağ yedi sene zarfında eşit yirmi taksit ile ödenecektir.
- 7- Terk edilen yerlerde kalan ahali emlakını satarak, bu antlaşmanın ilanından itibaren üç yıl içerisinde oradan ayrılabilirler. Bu süre içinde ayrılmayanlar Rusya vatandaşı sayılacaklardır.
- 8- Savaş zamanında tarafların ordularıyla kurdukları münasebetten dolayı Rusya veya Osmanlı vatandaşları hiçbir suretle cezalandırılmayacak. Rusya askerinin ardından aileleriyle beraber ayrılmak isteyenlere Osmanlı memurları tarafından muhalefet edilmeyecek.
- 9- Rumeli'deki eyaletlerde zuhur eden olaylara karışmış Osmanlı vatandaşlarının tamamı affedilecektir.
- 10- Osmanlı Devleti'nde bulunan Rusya vatandaşlarının, savaşın başlamasıyla durdurulan ticaret ve hukuk alanındaki faaliyetleri, yeniden devam edecektir.

- 11- Osmanlı Hükümeti, Rusya vatandaşlarının uzun yıllardan beri sürüncemede kalmış konuları için etkili önlemler alır.
- 12- Bu antlaşma, iki hafta veya mümkün olan daha erken bir zamanda onaylanacak ve St-Petersburg 'da mübadele edilecektir.

برای تهیه و توزیع آب آشامیدنی در شهر تهران و مناطق اطراف آن											
نوع	مکان	مساحت (هکتار)	ارتفاع (متر)	ظرفیت (لیتر)	تعداد	نوع	مساحت (هکتار)	ارتفاع (متر)	ظرفیت (لیتر)	تعداد	نوع
مناطق شهری	میدان آزادی	۱۰۰	۱۰	۱۰۰۰۰	۱	میدان ولیعصر	۱۵۰	۱۵	۱۵۰۰۰	۱	میدان ولیعصر
	میدان ولیعصر	۲۰۰	۲۰	۲۰۰۰۰	۲	میدان امام خمینی	۳۰۰	۳۰	۳۰۰۰۰	۳	میدان امام خمینی
	میدان امام خمینی	۳۰۰	۳۰	۳۰۰۰۰	۳	میدان شریعتی	۴۰۰	۴۰	۴۰۰۰۰	۴	میدان شریعتی
	میدان شریعتی	۴۰۰	۴۰	۴۰۰۰۰	۴	میدان بهمن	۵۰۰	۵۰	۵۰۰۰۰	۵	میدان بهمن
مناطق حاشیه شهر	میدان بهمن	۵۰۰	۵۰	۵۰۰۰۰	۵	میدان خوارزمی	۶۰۰	۶۰	۶۰۰۰۰	۶	میدان خوارزمی
	میدان خوارزمی	۶۰۰	۶۰	۶۰۰۰۰	۶	میدان مدرس	۷۰۰	۷۰	۷۰۰۰۰	۷	میدان مدرس
	میدان مدرس	۷۰۰	۷۰	۷۰۰۰۰	۷	میدان پانزده خرداد	۸۰۰	۸۰	۸۰۰۰۰	۸	میدان پانزده خرداد
	میدان پانزده خرداد	۸۰۰	۸۰	۸۰۰۰۰	۸	میدان فدائیان	۹۰۰	۹۰	۹۰۰۰۰	۹	میدان فدائیان
مناطق روستایی	میدان فدائیان	۹۰۰	۹۰	۹۰۰۰۰	۹	میدان خاتم الانبیا	۱۰۰۰	۱۰۰	۱۰۰۰۰۰	۱۰	میدان خاتم الانبیا
	میدان خاتم الانبیا	۱۰۰۰	۱۰۰	۱۰۰۰۰۰	۱۰	میدان امام رضا	۱۱۰۰	۱۱۰	۱۱۰۰۰۰	۱۱	میدان امام رضا
	میدان امام رضا	۱۱۰۰	۱۱۰	۱۱۰۰۰۰	۱۱	میدان ولیعهد	۱۲۰۰	۱۲۰	۱۲۰۰۰۰	۱۲	میدان ولیعهد
	میدان ولیعهد	۱۲۰۰	۱۲۰	۱۲۰۰۰۰	۱۲	میدان شهباز	۱۳۰۰	۱۳۰	۱۳۰۰۰۰	۱۳	میدان شهباز
مجموع											
مجموع مساحت	۱۰۰۰۰	۱۰۰۰	۱۰۰۰۰۰	۱۰۰۰	۱۰۰۰	۱۰۰۰۰	۱۰۰۰	۱۰۰۰۰۰	۱۰۰۰	۱۰۰۰	۱۰۰۰۰
مجموع ظرفیت	۱۰۰۰۰۰۰	۱۰۰۰۰۰	۱۰۰۰۰۰۰۰	۱۰۰۰۰۰	۱۰۰۰۰۰	۱۰۰۰۰۰۰	۱۰۰۰۰۰	۱۰۰۰۰۰۰۰	۱۰۰۰۰۰	۱۰۰۰۰۰	۱۰۰۰۰۰۰
مجموع تعداد	۱۰۰	۱۰	۱۰۰۰	۱۰	۱۰	۱۰۰	۱۰	۱۰۰۰	۱۰	۱۰	۱۰۰۰

1878 Osmanlı Rus harbi sırasında Kumburgaz yakınlarına konuşlanmış Rus ordusu

1878 Savaşı sırasında Kumburgaz'a tam anlamıyla giriş yapan Rus ordusu

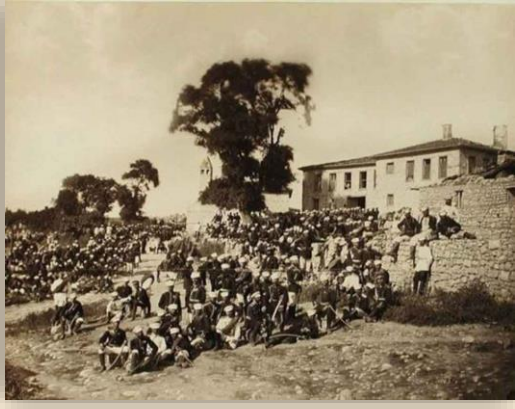

Küçükçekmece Köprüsü'nde konuşlanmış Rus askerler

Ambarlı'dan bir kare daha rus-arsivi-istanbul

Büyük Halkalı köyü

Florya Kıyıları

Rus Ordusu İstanbul Yeşilköy'de, Acaba papaz efendiği yanlarında mı getirdiler yoksa Osmanlı vatandaşı bir papaz karşılamaya mı geldi?

Rus Ordusu İstanbul Yeşilköy'de

Deprem Sonrası Balıkesir

Deprem Sonrası Balıkesir Evleri;

Ahmet Refik Bedesteni

Fatma Kadın Hamamı

Yıldırım Camii

Paşa Camii

Deprem Sonrası İnşa Edilen Barakalar

xxvi İskân-ı Muhacirîn-i İslâmiyye Komisyon-ı Âlîsi'nin sûret-i teşkîline ve vezâ'if ve salâhiyyetine dâ'ir nizâm-nâme lâyihası suretidir.

OSMANLIARŞIVI			
I. HUS			
73	120	1	
1310.2a/44			

Kemal Paşa Camii

Hasan Fehmi Paşa Türbesi

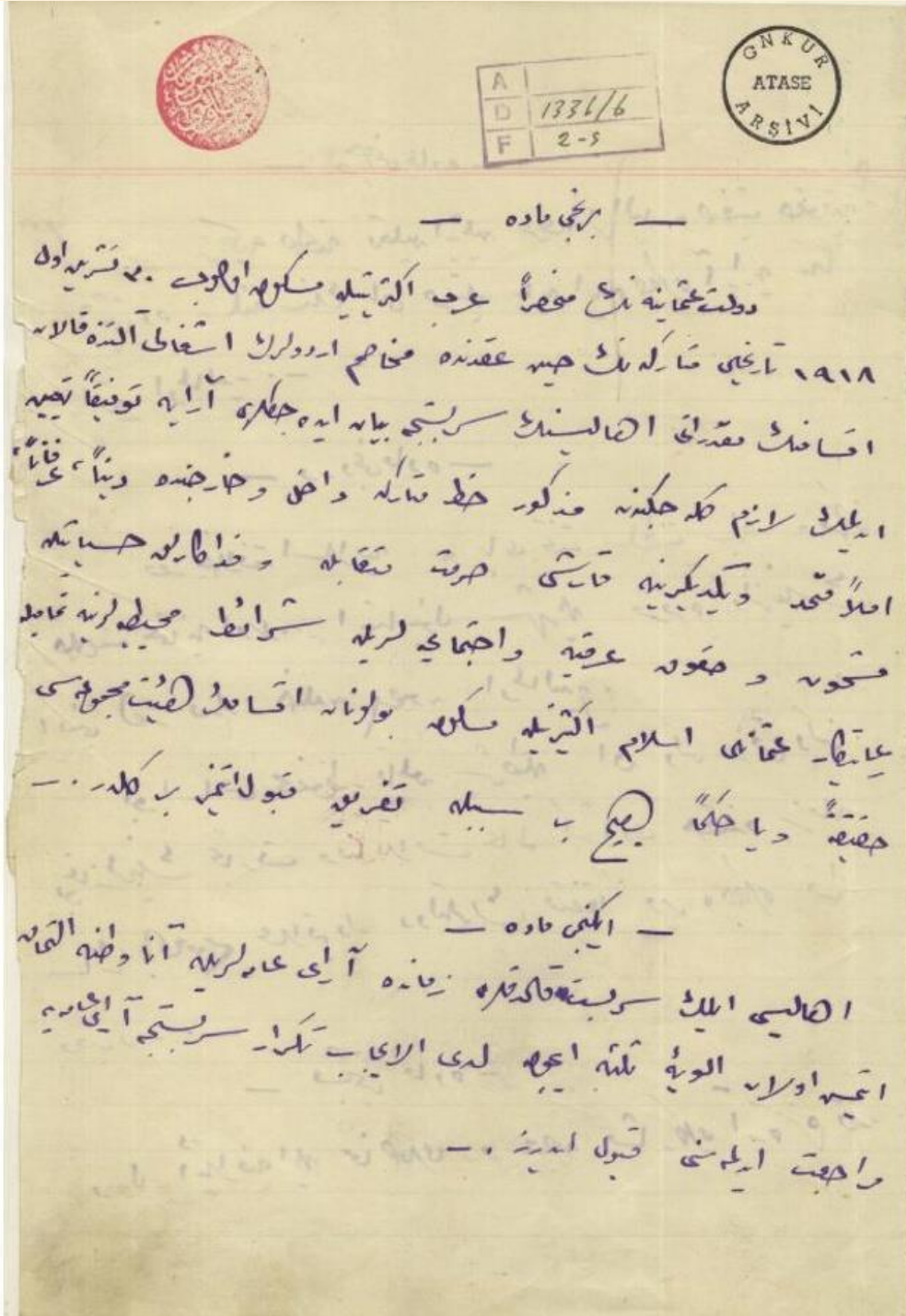

Hasan Fehmi Paşa Camii Sapanca Mahmudiye

Hasan Fehmi Paşa Camii Sapanca Mahmudiye

xxviii Misak-ı Millî Beyannamesi

This is a detailed historical map of Iran, titled "کتابخانه ملی ایران" (National Library of Iran) at the top center. The map illustrates the administrative boundaries of various provinces and counties as of 1906. Key geographical features include the Persian Gulf to the south, the Caspian Sea to the north, and the Zagros Mountains running through the western part of the country. Major cities are marked with dots and labeled in Persian script. The map also shows the network of roads and railways connecting different regions. The title "ایران نامی نایب" (Iran Name Naeib) is written vertically along the right edge.

عربی و ترکی و عربی و فارسی
و ترجمه و تفسیر و تالیف و تدریس و تالیف و تدریس